Iudicia de Kippingii antiquitatibus

Morhof. in Polyhistore litterario. lib. V. c. 2. n. 4. Edidit quoq Henr. Kippingius collectanea quaedam antiquaria sub generalibus illis & titulis, qualis notis exhibet Rosinus; labor est non omnino inutilis: occurrunt enim ab illo interdum quaedam notata, quae aliis forte in mentem non venerant.

J. Burc. Gottl. Struvius in antiquit. roman. p. . Prolixior quidem priori, est auctor, (Kippingius) ast multa intermiscet aliena, & quae conjungenda erant saepe disjungit, multa quoq relinquit intacta.

In dem 3 Theil des Büchersaals der gelehrten Welt p. 122. ist [illegible] die Antiquitates romanae des H. Kippingii recensiret und demselben folgendes Lob bey gelegt worden: daß die Ordnung [illegible] angenehm und ordentlich sey, die schönsten Zeugnisse [illegible] aus den besten Scribenten finde, daß auch so sehr recommendiret [illegible] daß man sie 6 mahl (vid. praef.) habe auflegen müssen. Und am Ende p. 127 daß dieser Entwurf den vorhergehenden weit vorzuziehen, und da [illegible] bey der Einrichtung und Vermehrung billig die erste Stelle unter den compendiis der römischen Antiquitäten [illegible] Herr Nieuport gelehrte Arbeit [illegible]

~~B. N. K 20212~~

~~1735~~

HENRICUS
KIPPINGIUS.

S.P.Q.R
ROMA
FELIX
HENRICI KIPPINGII
ANTIQUITATES
ROMANÆ,
Emendatius editæ
Figuris et notulis illustratæ
ac
Rariora quædam
I. LIPSII OPUSCULA.

HENRICI KIPPINGII
L. A. M. & Philosophiæ Doctoris
ANTIQUITATUM ROMANARUM
LIBRI QUATUOR.

Quibus continentur

RES SACRÆ, CIVILES, MILITARES, DOMESTICÆ.

Loca plurima Sacrarum Literarum & Celebrium Auctorum exponuntur, defenduntur, corriguntur; & multa in Theologicis & Philosophicis controversa accurate deciduntur.

Editio novissima & multo studio passim emendata,

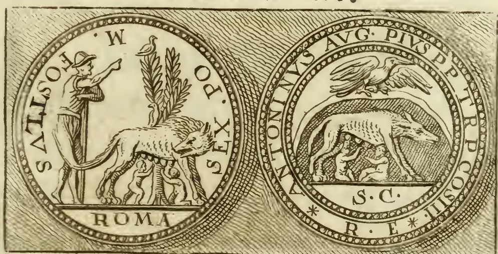
Cui accesserunt

Vita Kippingii, Elenchus Librorum ab ipso editorum, Notæ quædam Viri docti, Figuræ ex antiquis Monumentis selectissimæ, &

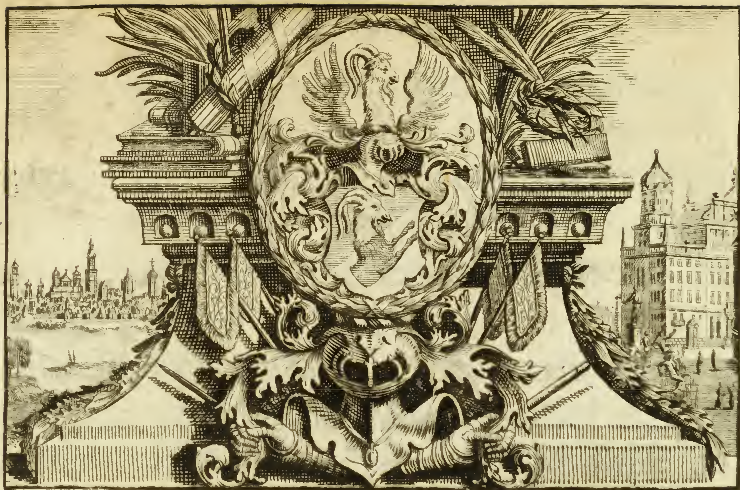
JUSTI LIPSII OPUSCULA RARIORA,

quæ in Corpore reliquorum ejus Operum non extant,

Cum duobus Indicibus Auctorum Rerumque, altero recenti, altero auctiore.

LUGDUNI BATAVORUM,
Apud PETRUM VANDER Aa,
M D CC XIII.

AMPLISSIMO, NOBILISSIMO, CONSULTISSIMO VIRO,

DOMINO

D. JOHANNI a STETTEN

Reipublicæ Auguſtanæ Senatori, Judicii Civilis Præſidi, Rei Tributariæ Præfecto

S. P. D.

PETRUS vander AA.

I ulla unquam res momentum aliquod attulit ad fovendum amicitiæ vinculum, quo inter ſe animi non in præſens modo tempus, ſed in futurum quoque arcto

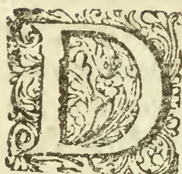
commercio colligantur: eam ſtudiorum prærogativam, qua quæcunque inter aliquos illorum occaſione familiaritas contrahitur, indiſſolubilis evadit, dudum ſummi eorum amatores prædicavere non ſine præclara mentione hujus laudis, quam nullus, etiam qui ab limine ea ſalutavit, iis præripere audebit. Cujus eximiam plane ſenſi probationem ab illo tempore, quo in urbem noſtram ſeceſſiſti, ut amœno ejus diverticulo captus ſtudiis operam præſtares. Neque enim auſpiciis tam dubiis cœpta tunc eſt primo notitia, neque hæc in vicinam ei, ſed tamen vacillantem, (ut nimis ſæpe accidit) quæ præſentis fere ſolam rationem habet, amicitiam mutata eſt. Sed ad ejuſmodi faſtigium continuo eam extuliſti; ut, poſtquam Te Patria abſentis deſiderium non ultra tolerans, reducem cupido amore complexa eſſet, & pro Majorum Tuorum, quorum virtutibus ſplendida Tua Familia condecoratur, meritis debitos honores in ſinum etiam Tuum effudiſſet, nunquam tamen iſtis occupationibus adeo fueris diſtrictus, quin ſæpiſſime honori-

ſica mihi & ampliora, quam me meruiſſe mihi conſcius eram, memoriæ mei teſtimonia dares. Hæc glorioſa recordatio quem non ardorem in me accendit? quem non impetum huc uſque excitavit; ut, ſi non juſto, convenienti ſaltem aliquo modo ei publice reſponderem? Id promiſſum diu in vanum traxi, donec ita res incidit, ut H. KIPPINGII *Antiquitates Romanas* typis renovatas, & prout decebat emendatas, etiam non contemnenda tum a J. LIPSIO tùm ex aliis petita acceſſione illuſtratas divulgare decreverim. Obverſabatur animo, quam aſſiduo tenore & pertinaci diligentia ſtudiis hic adhæſeris; certum me quotidie faciebas abſens, quanto magis ea maturiora placerent; agnoſcebam quod præſertim genus Te tangeret; ſciebam in hoc Scriptore eſſe eas delicias, a quarum guſtatione palatum Tuum non abhorrebat. Propterea promiſſorum diem, qui tot abhinc annis ceſſerat, nunc omnino veniſſe ratus, exſolvendæ fidei occaſionem alacer rapui, & diligenter ne efflueret cavere volui, qua hunc Auctorem cum inſigni Do-

ctorum applausu sæpius, sed nunc maxime recusum Amplitudini Tuæ consecrarem, pignus certissimum cum Tuæ in me honoratissimæ benignitatis, tum meæ erga merita tua summæ observantiæ & memoriæ gratissimæ. Nec dubito, quin libenter hoc munus recipias, quod si non enormi mole tumet, eam tamen materiam ejusque Reipublicæ descriptionem continet, unde & nostra Batavia, & quicquid ubique est Regionum, quæ literarum cognitione incolarum ingenia expolire contendunt, scientiam se haurire debere fatentur. Itaque faustissimo augurio perpetuum Tuum amorem in hæc expertus eximie spondere mihi possum, facilem introitum fore huic emendatæ editioni in ornatissimum Tuum Museum, & mihi excellens amicitiæ favorisque Tui decus sine impedimento continuatum iri. Quod ut Nestoreos in annos propagare, Teque Reipublicæ vestræ commodo servare diu velit Deus, ardentibus votis opto.

Dabam Lugd. Batav. a. d.
VI. Id. Jul. MDCCXII.

PRÆFATIO
AD
LECTOREM BENEVOLUM
DE HAC ULTIMA EDITIONE.

Um tibi nova exhibetur hujus libri editio, si eodem momento novum fere opus e nostra officina dimitti asseverantibus credas, non est quod mireris. Debet enim novitas ejus necessario ferire oculum, quia tantum invenies discrimen primo intuitu, & hujus collatione cum iis, quæ præcesserunt editionibus. Verum ut pro reliquo conatu, qui in Auctorem nostrum impensus est, ista quoque molestia tollatur, quam fieri potest brevissime, quid ad instaurandum editionis nitorem præstitum sit, exponemus; ut eo pacto tuæ æquitati permittatur integrum statuendi arbitrium, an hic labor operæ pretium habiturus sit; de ipso Auctoris instituto non adeo solliciti, quippe cujus rationem satis dilucide in sua Præfatione reddidit. Id autem tanto minus attingere necesse erit, quum quantum erudito Orbi hoc opus placuerit, testentur septies iteratæ editiones, ex quo prima Anno CIↃDC LXI *in lucem prodiit. Hoc satis valido testimonio persuasi comparato ut moris est impressionis jure, hanc Editionem aggressi sumus ea forma, qua hodie plerumque Auctores antiquos variis Virorum doctorum notis instructos emitti videmus. Qui convenientissimus modus visus est, quo hic liber tanquam assecla & comes juventuti tradatur, cujus*

prævio ductu, dum primis doctrinæ incrementis operam dat, paulatim exercitata & firmata se mox ad altiora & magis ardua, Academica nimirum studia commodius erigeret. Ea enim libri indoles est, ut inter tot Compendia, quæ Romanarum Antiquitatum expositionem pollicentur, eam laudem mereatur, qua sive eorum manibus versetur, qui studia amant, quibus tamen ingentia ejus materiæ volumina excutere nec vacat, nec comparare commodum est, eos nunquam nisi doctiores dimittet; sive in scholasticam juventutem incidat, facilem iis ad vetustatis intellectum viam aperiet: præsertim si inter præmiorum donationes, quibus discipulorum cursum benigne incitare scholarum Curatores & Præfecti solent, etiam hoc munere uti velint.

Sed ne in hoc excursu simus nimii, admonet ordo; ut ad ea, quorum mentio facta est, recensenda pergamus. Primum itaque curriculum, in quo se exercere debuit industria, emendatio textus, qui antea fœdis frequentibusque sive operarum sive cujuscunque culpa contractis vitiis scatebat, consumsit.

Proximum fuit Auctorum tam veterum quam recentiorum nomina redintegrare, & cuique propriam reddere appellationem. Turpissimum enim foret in tali luto se amplius volutare, quo obsessa erat saltem postrema Editio, quum occurrebant: Festus Pomponius, Marcus Tyrius, Antonius Cæsar, *& quæ ejus generis erant plura.*

Exceperunt istam fatigationem hiantes & vitiosæ locorum citationes, quæ nunc partim sunt repletæ, partim medicam sunt passæ manum, quatenus earum vitia nobis obvia fuerunt, quum facile confidamus neminem fore adeo iniquum, ut in tan-

ta multitudine omnium collationem exigat. Ejus rei exempla ſunt in pag. 1. *ubi erat* Heſiodus in Theogonia. *Pag.* 111. vocat Lucretius lib. 4. carm. 19. *inſigni hiatu pro* Lucretius lib. IV. de rer. Nat. & Horatius lib. IV. carm. *Pag.* 176. Cicero Actione 4. in Verrem, *quaſi plures quam duæ ſint Ciceronis in Verrem Actiones pro* lib. IV. in Verrem cap. 43. *Et tamen ſic rurſus pag.* 347. Cicero Act. 7. Verrin. *& deinde ſimiliter pag.* 542. Cicero Action. 2. Catilinæ. *Rurſus pag.* 348. Pomponius titulo de origine urbis. *Pag.* 352. Maccabæorum cap. XIII. *pro* cap. VIII. *Pag.* 473. Horatius lib. V. carm. 5. *pro* carm. 9. *Pag.* 508. Pſalm. 104. 15. Terque lavet &c. *ubi omiſſum erat* Propertii *nomen. Pag.* 522. Pollux lib. Onomaſt. *pro* lib. VI. *Pag.* 524. Propertius lib. III. Epigram. 12. *Pag.* 529. Cujacius lib. Obſervat. *pro* lib. X. *Pag.* 564. διδόμενος ὀϐολὸς, *ubi etiam aliqua exciderant*, ὀϐολός. Meminerunt Ariſtophanes in Ranis & Lucianus περὶ π. *Pag.* 570. apud Terentium Act. 1. ſc. 1. *ubi deerat comœdiæ appellatio* Andria. *Denique pag.* 575. Ovidius Epig. 15.

Sequuntur ipſa loca citata, quæ fideliter ſunt emendata, prout erant pag. 12. Lucinam Nixaſque pares. *Pag.* 13. Tactaque naſcendi corpus haberet humus. *Pag.* 29. Humidulis ſpumas ſtringit utraque comas. *Pag.* 480. Utque eo magis conſpicua forent, locis figebantur, *ubi aberant*, forent, in eminentioribus l. f. *Pag.* 524. *inepte citabantur Ovidii verſus:*

Tu male jactato, tu bene jacta dato.
Seu jacies talos, victam ne pœna ſequatur,

Damno si tacito stent tibi sæpe canes.

Et rursus pari vitio Martialis pag. 552.

Longa satis nunc sum, dulci sed pondere venter

Si tumeam, fiam nunc tibi zona brevis.

Quum Poëta non ventrem, sed zonam loquentem singat. Præsertim vero Inscriptiones sunt instauratæ, quarum copia tædiosam sphalmatum enumerationem fecit. Sed quum eædem vel æquali vel eodem charactere essent expressæ, eas nunc majori litterarum forma conspicuas & accurate juxta Gruterum descriptas invenies. Ut taceamus exactam versuum ordinationem, qui hic eo situ, prout metri ratio requirebat, collocati, eorumque fragmenta lineolis sunt signata.

Denique vitata priori deformitate, qua laudatorum Scriptorum nomina & loca nunc eadem nunc diversa typorum figura negligenter expressa erant, id cum cura actum est, ut singula pro cujusque situ & ordine distincta prodirent. Quod ut efficeretur commodius, laudatos libros & capita, ne Lectorem nimis morarentur, in infimas paginas deducere optimum visum est.

Porro quum multa esset suspicio vix paucis placere posse tam ingratam & confusam rerum seriem, qua Auctor longe a se divulsam reliquerat expositionem de Consecratione Principum, *& libro primo adjunctis Herodiani verbis, ea demum post libri* II. *finem notis explicuerat; & in eodem libro* I. *præsertim injecta mentione* de Bileamo ejusque Prædictionibus, *earum tamen elucidationem ad totius operis calcem, una cum duabus Dissertationibus, quæ ad librum* III. *proprie pertinebant, distule-*

tulerat: id nobis licere putavimus, ut ſingula ad ſuos locos reduceremus, quo juſta fieret & conſequens libri totius ordinatio, mutatis tamen pariter citationibus, quæ ad has partes reſpiciebant, ſimulque minori charactere deſcriptis iis Notis.

Verum ut jam tranſeamus ab his, quæ ſanum ſuccum in affecto corpore reſtituerunt, & ad ea, quæ ad exterioris formæ ornatum contulerunt, progrediamur, celebranda hic imprimis eſt eruditiſſimi Viri Alexandri Dukeri *facilitas, qua ex ſuo exemplari communicare nobiſcum voluit Viri docti Excerpta quædam, quæ grato animo hujus editionis paginis ſubjecta ſunt. Quinetiam dum omni cum cura elegantiam Auctori noſtro conquirimus, etiam id ſuccurrit huic ſæculo ſatis conſtare, nihil huic ſcriptionis generi magis conducere & promptiorem intellectum conciliare, quam ſi verbis deſcriptæ res oculis adſpiciantur, & ideo per univerſum opus, ubi neceſſitas poſtulabat, depicta Antiquitatis monumenta ex fidelibus Virorum doctorum Commentariis ſumma cum diligentia ſelecta diſperſimus, adjecto ſimul certo unde ſint hauſta indicio, quod quaſi tacitam admonitionem ſubjicit, quo tendere debeas, ſi forſan perſequendæ ulterius ſecundum hunc Hermetem materiæ cura ſubeat. Quod ut de omnibus figuris æquabiliter habeas, ſcies Oſirim pag.* 125. *ſic expreſſiſſe Al. Donatum* l. I. de urbe Roma c. 22. *Jani templum ſed quadrifrontis pag.* 167. *præbere Nardinium* l. III. Rom. vet. c. 14. *Herculis ædem pag.* 169. *exhibere Al. Donatum* l. II. de Urbe Roma c. 25. *Lupæ Romulum Remumque lactantis effigiem pag.* 322. *videri in ænea ſtatua apud B. Marlianum* l. II. To-

pogr.

pogr. Urb. Rom. c. 9. *Circi formam pag.* 368. *quæ, ut magis perſpicua eſſet, a circo Flaminio ſumpta eſt, huc traductam ex Al. Donato* l. III. de Urbe Rom. c. 14.

Porro ſi in veſtibulo parumper conſiſtis, cum voluptate adſpicies Auctoris Iconem exacte delineatam; & mox poſt hanc Præfationem ejuſdem Vitam leges, quam humanitate V. C. Johannis Havighorſt V. D. M. &c. *traditam & conſcriptam exhibemus. Huic additus eſt Scriptorum, quæ ab eo ſunt compoſita, Elenchus juxta ſeriem annorum, quibus ſingula prodierunt, editioneſque iterum vel ſæpius repetitæ ſint. Deinceps hic repoſita eſt Auctoris Dedicatio, quam ſequitur totius libri conſpectus Indice capitum comprehenſus. Et ſi ad poſticam partem tranſilias, nulla invenies Omiſſa, quæ priores editiones inepte hic concludebant, ſed nunc demum ſuis locis apte ſunt inſerta.*

Sic autem luſtrato Kippingio, quum coronidem operi imponere pararemus, ſuadente Viro Clariſſimo ſubjecimus J. Lipſii tractatus VII. *quorum primus eſt* De veterum Latinorum Scriptura, II. De re Pecuniaria veterum Romanorum, III. De Nominibus Romanorum, IV. De ritu Conviviorum apud Romanos, V. De Cenſura & Cenſu, VI. De Anno, deque ejus diverſitate: Item ratione intercalandi, VII. De Crucis ſupplicio apud Romanos uſitato. *Quæ Opuſcula quum raro occurrerent, nec in voluminibus reliquorum ejus Operum invenirentur, tibi frequentiorem eorum uſum mire gratum fore credidimus, quæ idcirco in fine adjecimus. Denique occurrunt duo Indices in utriuſque Auctoris ſcripta abunde inſtructi, Aucto-*

rum prior & nunc compositus, rerum alter magis auctus. Prior vero imprimis erat necessarius, ut & statim cognosceretur, quibus testimoniis nitantur hæ Antiquitates, & hoc duce uti queat juventus, si facili methodo discere cupiat, quæ materiæ a quibus collectæ & commentariis illustratæ sint; & vicissim.

Reddita est operæ ratio, quæ nemini non æquo rerum æstimatori arridere debet. Utique talia adminicula huc collata sunt, quæ præli fervorem iterum merebantur. Eo enim allicere videbatur, quo minus nec laborem subterfugeremus, nec impensis parceremus, diversa quam alii usi sunt, & singularis in exponendis hisce Antiquitatibus Auctoris ratio, qua non jejune agrum suum colit, & centies dicta vel satis clare exposita repetit, idque ex iisdem semper fontibus, Romanæ, inquam, historiæ Scriptoribus. Aberrare ab tam trita semita mavult & ad remota diverticula se conferre, ut simul cum Antiquitatibus Sacrorum Oraculorum fontem & Jurisconsultorum subtilitates non leviter attingat, & præcipue Poetarum obscuritates, quibus ad istos ritus alludunt, passim illustret. Talis quum sit instituti ejus ratio, & quum tam diffusam rerum seriem tractet, etiam persuasi sumus te libenter ei condonaturum hæc paucula, quæ festinanti ejus calamo, perinde ut summis quandoque Viris contigit, exciderunt; quæ ut ingenue agamus te celare noluimus. Ejus generis est, quod lib. 1. cap. 12. dist. 15. *Peucerum ait lapsu memoriæ Tarquinium Priscum, ad quem Sibylla venit, nominare pro Tarquinio Superbo, quum tamen etiam Lactantius in hac historia Priscum agnoscat, quem*

ideo

ideo Peucerus ſequi videtur. Similiter eodem cap. diſt. 17. *ex verbis Joſephi vertit* ἐπικαλυψάμενος velata facie, *quum iſtud verbum de facie nihil ſignificet. Sed Græca clare ſcribunt* τῷ περιβλήματι τὸ πλέον τῆς κεφαλῆς ἐπικαλυψάμενος, veſte plurimam partem capitis obtegens. *Et caput ſolum ſacrificantis tectum erat, ut ipſe notat* cap. 9. diſt. 8. *Rurſus* lib. 11. cap. 1. diſt. 3. *cives Romanos dividit in* Senatores, Equites *&* Plebeios, *& priorum duorum ordinum cives facit* Patricios. *Deinde pergit*, Equites iidem qui Nobiles, videlicet Primores viri claris natalibus orti *&c. Et tamen ex proprio Romanæ reipublicæ inſtituto diſcimus nec Patricios ſe eo uſque extendiſſe, nec Nobiles ad Equeſtrem proprie ordinem pertinuiſſe. Nihilominus in eadem diviſione perſeverat* diſt. 5. *& ſic agit quaſi Nobiles ab Patriciis diſcreti peculiarem ordinem habuerint. Rurſus* cap. 3. diſt. 7. *de Prætoribus loquens ſcribit :* Edicta ſua inſcribebant albo, ut facilius innoteſcerent, id eſt, tabulæ nigræ cretatis litteris. *Sed* cap. 8. diſt. 12. *contraria vice*, quomodo titulos & tabellas dealbatas, inde calamo & atramento inſcriptas palam affigebant Græci & Romani, ac illi quidem λεύκωμα vocabant, hi vero *Album. Vides hanc veram, priorem vero Albi deſcriptionem magis hodiernæ conſuetudini quam antiquo mori convenientem. Rurſus* cap. 4. diſt. 1. *ait :* De Veſpaſiano memorat Suetonius, *eum notis excipere velociſſime ſolitum* lib. 10. cap. 3. *At Suetonius id narrat de Tito* in ejus Vita cap. 3. *Rurſus* cap. 6. diſt. 9. *ait :* Laniſta producebat ſervos pœnæ, id eſt bello captos, vel ob delictum ad gladii

ludum

ludum damnatos, *ubi primam explicationem minime congruam esse apparet. Rursus* lib. III. cap. 7. dist. 4. *scribit:* Ramum lauri protensum dextra, sinistra eburneum sceptrum tenentes, in curru obaurato sedebant. *Quum ut ibi notatum est, triumphator in curru suo semper staret. Denique* lib. IV. cap. 5. dist. 15. *scribit:* Tibialia nulla habebant, tantum quod milites illa induerent, & vocabant *caligas. Nec tamen milites gestarunt tibialia, nec caligas quisquam Antiquorum Scriptorum sic vocavit. Multo minus vel Proceres solum vel Pompejus Magnus tales fascias pro ornatu sumpserunt, ut erudite docet Casaubonus ibi quoque citatus.*

Habes, benevole Lector, specimina quædam, ex quibus intelligis, quemadmodum hæ Antiquitates illustrari amplius possint. Neque enim atra bile furentes esse oportet, qui hæc studia tractant, ut ab his animadversionibus in effrænatam iracundiam ruant; quin potius tantum abest, ut hinc quodammodo contemnendus videatur sive noster sive alius quispiam, ut tanto magis amari defuncti debeant, quod tam multa a se improbo labore explicita & congregata tradiderunt, quo facilius ad eorum intellectum, in quibus ipsi hæsitavere, posteri pertingerent. Hæc tecum agenda erant, benevole Lector. Nam quid præter ea quæ commemoravimus, in hac editione emendatum vel additum sit, si priores editiones huic nostræ comparentur, non difficulter innotescet. Tu interea his laboribus prout commodum est utere, sed faventi animo, & vale.

HEN-

HENRICI KIPPINGII
VITA

Auctore V. Cl. Johanne Havighorst *V. D. M. in illustri Bremensium Gymnasio Eloquentiæ Professore Ordinario, Reipublicæ Patriæ Bibliothecario & Pædagogearcha.*

HEnricus Kippingius mira expertus fuit fata. Musis enim destinatum, ex ipsis earum velut castris Mars rapuerat, ac tantùm non sibi vindicaverat. Creatus jam Rostochii liberalium artium Magister, seu Philosophiæ Doctor, in itinere intercipitur à militibus, qui eum sua sequi signa cogunt. Sed, nec lituorum, nec tubarum clangor, nec ulla belli incommoda, animum ipsius mutare, nec à studiis avocare potuerunt. Inter armorum enim strepitus semper optimorum Autorum lectione delectabatur. Atque cùm fortè Stadæ, quæ urbs est Ducatûs Bremensis, excubias ageret, vidit eum Illustris atque Excellentissimus Dominus Alexander ab Erskein, Regiæ Suecicæ Majestatis Consiliarius, altera manu arma, altera librum (is autem erat Statius) tenentem, captusque rei novitate hominem ad se venire jussit. Statim verò cognita ejus eruditione, miratus inusitatam docti hujus militis modestiam, eundem Bibliothecæ Suæ, quam habebat instructissimam atque exquisitissimam, præfecit. Cujus usu cùm indies doctior evaderet, Conrectoratum etiam Athenæi Suecici, quod Bremæ est ad ædem Divi Petri, obtinuit. Hîc non solùm solida Juventutis institutione, sed

Va-

variis etiam eruditiſſimis ſcriptis innotuit. In eorum numero ſunt, *Additamenta ad Pappi hiſtoriam*, *Diſſertationes* plurimæ *Politicæ*, aliæque *Philoſophicæ*, *Jus publicum*, &, ut eriſticos ejus libros taceam, *Antiquitates* illæ *Romanæ*, quibus vel ſolis demonſtravit, quantum uſu Erskenianæ Bibliothecæ profeciſſet. Vir fuit, non eruditus ſolùm, ſed & probus atque modeſtus. Obiit Bremæ, anno ſuperioris ſeculi LXXVIII. die 26 Februarii, in ipſo Auditorio Scholaſtico apoplexiâ correptus, exſpiranſque in cathedrâ, magnum Auditoribus ſuis, imô & Literatis omnibus, ſui deſiderium reliquit. Nominis quidem memoriam, cùm cœlebs vixerit, nulli propagant liberi, ſed conſcripti ab ipſo libri, ætatem, ut merentur, ferentes, æternæ ipſum Autorem poſterorum commendabunt memoriæ.

ELENCHUS LIBRORUM

a

KIPPINGIO

conſcriptorum, juxta annorum quibus editi ſunt, ſeriem.

H. KIPPINGII *Antiquitatum Romanarum Selectarum Recenſus novus*, 8. *Bremæ* 1661. 1664. 1668. 1674. 1679. *Franeq.* 1685. 1695.

— *Recenſus Hiſtoriæ Univerſalis Sacræ & Profanæ*, 4. *Bremæ* 1661. 1665.

— *ad Epitomen Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Joh. Pappi Auctaria*, 8. *Jenæ* 1662.

— *Exercitationes de Scriptura Sacra* 12. *Francof.* 1665.

— *Exercitationes Sacræ de Creatione & Statu primi Hominis*, 12. *Bremæ* 1665. 4. *Franc.* 1672.

— *Exercitationes de Scriptura Sacra V. & N. T.* 12. *Bremæ* 1667.

— *Inſtitutiones Politicæ*, 4. *Francof.* 1667.

— *Inſtitutiones Phyſicæ*, 4. *Francof.* 1667.

— *Notæ & Animadverſiones in Aubrii Prætenſiones Gallicas*, 12. *Bremæ* 1668.

— *Buſtum Iorriſticum*, 12. *Bremæ* 1668.

— *Liber ſingularis de Cruce & Cruciariis in Exercitat.* XXXV. 12. *Bremæ* 1669.

— *Inſtitutiones Ethicæ methodicæ*, 12. *Bremæ* 1670.

— *In-*

—— *Institutiones Physicæ methodicæ*, 4. *Bremæ* 1670.

—— *Responsum novum*, 12. *Bremæ*.

—— *de Cruce & Cruciariis*, 12. *Bremæ* 1671.

—— *Nova Methodus Juris Publici*, 12. *Bremæ* 1672.

—— *Institutiones Politicæ, Pneumaticæ & de Creatione*, 8. *Bremæ* 1672. *& cum Dialectica ac Metaphys.* 8. *ibid. & Francof.* 1674.

Magnifico & Nobilissimo

D. DANIELI NICOLAI U.J.D.
& Regio Cancellario Regiminis in Ducatibus Bremensi ac Verdensi.

Admodum Reverendo & Amplissimo

D. MICHAELI HAVEMANNO
Regio Superintendenti Generali.

Admodum Reverendo & Amplissimo

D. DANIELI LÜDEMANNO
S. S. Theol. D. Regio Consistoriali & Superintendenti in districtu Bremensi.

Reverendo & Amplissimo

D. MICHAELI LUDOVICI
Regio Consistoriali & Superintendenti Castrensi.

Dominis Patronis suis.

FELICIA OMNIA!

QUatuor libros Antiquitatum verarum, id est, Romanarum studio atque industriâ meâ descriptos, VOBIS totidem Patronis meis, inscribo, & perpetuæ observantiæ Indigitamentum LIBENS. MERITO. D. D. CONS. Utinam majus aliquod vel speciosius munus! Nec Patronis solum meis, verum quoque Scholæ ejus,

Cujus pars magna fui

hactenus, & velit illa sub patrocinio vestro perennare, ne Sycophantarum morsibus in periculum aliquod adducatur. Tantò felicius â Vobis petuntur ista, quantò manifestius constat, & Religionis Veræ & Virtutis & Doctrinæ amore sincero Vos omnes flagrare, quosdam libris

bris inſuper editis excolere illud τοῦ Διὸς πεδίον, ut nunquam mutare velitis prolixum affectum ergà Literas amœniores, & harum Conſecranios. Sunt inter Vos, & quis neſcit, quandò apud omnes ingenuè profiteor, quorum beneficia in me ſumma, non ab uno anno, ſed â plurimis, qui fontem benignitatis ultrò reſeraverunt, ut flumine velut irrorarer. DIVI ejus exemplo, quem Regis miniſtrum fidum, omnibus nobis inſigniter notum, humani generis delicias, abſtulit inexorabile Fatum, & pro maximis ejus meritis immortalibus Cœlorum præmiis clementiſſimè exornavit DEUS. Nec iſta in gratiam aut gloriam. DEO ſoli & humanitatis uſibus imputatis, ac fructum beneficii cenſetis unum, feciſſe. Ad demerenda illa, mihi quidem præter ſterilem obſequii voluntatem nihil relictum eſt. Voluntatem tamen memoriâ eximii favoris ardentem, ad omnia officia paratam, quam nec depoſiturus ſum, tunc, credo, cum avulſus ab hoc corpore animus in æternis illis locis erit. Quæſo ut ità cenſeatis, & ejus obnoxii addictique teſtes ac velut obſides, hos libellos capiatis: ſi molis pugillo menſurentur, fortè precii exigui, rerum tamen arbitrio majores, â quibus precium aliquod Fama, non ſemper mala, niſi à malis autoribus, (quos ſpernendo ſperno) conciliabit. Servet Vos DEUS longævos. Scripſi Bremæ ê Collegio Regio ad D. Petri. Die III. Auguſti M. DC. LXIII.

VESTER

Obſequioſus Cliens

M. HENRICUS KIPPING.

HENRICUS KIPPINGIUS
LECTORI
BENEVOLO SALUTEM.

Coeperam ante aliquot annos in varia Poëtarum omnium antiqui ævi, eaque obscuriora loca Animadversiones diffusas conscribere. Erat consilium, quando nimis semper deditus fui Veterum studiosæ lectioni, pro memoriæ subsidio conari ita, ne fugitiva oblivio eas mihi subduceret. Interea factum est, ut quando non licebat pertexere singula & omnia, staret calamus cœterum alacris, verum injuriæ temporum obnoxius, & quis ignorat, has mansuetiores literas secessum scribentis & ocia uberrima quærere, tanto digniores ut illa obtineant, quod non sint Agyrtarum nugæ impostoriæ vel Silenorum oblongi pili? Esse hoc seculo, qui vanis potius occupent operam suam hariolationibus, aut lucrosis nugis, palam est, olim aliter erat, cum artes non sordido quidem lucro, sed honesto splendore metiebantur Viri docti. Nec hodie desunt, tantum quod ubique locorum non sunt, postquam optimis etiam connivere allubescit, quando Satyrorum insanorum clamoribus fatuis & ambitiosis impares sunt. Ne tamen perirent, in fasciculum redegi, miscellas Dissertationes in publicum editurus, ut quovis modo jacturam resarcirem. Hæc dum moliuntur, dum comuntur, annus est, *ajebat olim Comicus de suis, ego verius de his Nymphis meis, & quia nec ita satis cohærebant, demum composui, ut haberent formam justi operis,* ANTIQUITATUM ROMANARUM *titulo. Hæc indicavi, ne mireris, quod sint ubique copiosa Poëtarum allegata. Nam hi latices sunt a quibus promanaverunt fontes, eoque derivando Historicos ac Fastos, in facili erat, amnem efficere, si non littoribus suis latum, saltem aquis profundum. Hoc volo, pepercisse me verbis, rerum tamen haut quicquam omisisse.*

Gyral-

NOUVEL ATLAS,

ou TABLE des Nouvelles

CARTES GEOGRAPHIQUES,

suivant les Nouvelles Observations de Mesrs. de l'Academie Royale des Sciences, & de celles des plus Celebres Geographes; avec les Plans & Profils des principales Villes *de chaque* Païs, *imprimée chez* PIERRE vander Aa, *Marchand Libraire a* LEIDE, *en* 1713.

Le Titre *de l'Atlas.*
Avis au Lecteur.
La Table *des* Cartes.
Orbis Vetus, *juxta Strab.* *
Le Vieux Monde, *pour l'usage de l'Histoire Ancienne.* *
Mappe Monde.
—— une autre, *pour l'usage de l'Histoire Moderne.* *
*L'*Europe. *L'*Asie.
*L'*Afrique.
*L'*Amerique *Septentrionale.*
*L'*Amerique *Meridionale.*
Les Isles Brittanniques.
*L'*Angleterre.
La Ville de Londres.
*L'*Ecosse.
*La Ville d'*Edinburg.
*L'*Irlande.
La Ville de Dublin.
La Scandinavie *Septentrion.*
—— *Meridionale.*
Le Danemarck.
La Ville de Coppenhague.
Le Danemarc, *avec une partie de la* Suede *&c.* *
La Norvegue.
La Ville de Bergen.
*l'*Islande, *suivant Blefkenius* *
La Groenlande. *
La Suede.
La Ville de Stockholm.
La Livonie, *&c.* *
La Ville de Riga.
La Moscovie *Septentrionale.*
La Moscovie *Meridionale.*
La Ville de Moscou.
La Pologne.
La Ville de Cracovie.
La grande Pologne *&c.* *
Le Palatinat de Posnanie, *&c.* *
La Prusse.
La Ville de Koningsberg.
———— Danzick.
Les trois Iles, appellées Werders, *ou sont les Territoires de* Dantzic, Marienburg *&* Elbing. *
*La ville d'*Elbing.
*l'*Ukraine, *&c.* *
La Hongrie.
La Ville de Bude, *&* Offen.

Les

Les Comtez de Haynaut, *de* Namur, *&* *du* Cambresis.
La Ville de Mons.
——— Cambrai.
——— Namur.
Le Duché de Limbourg.
La Ville de Limbourg.
Le Duché de Luxembourg.
La Ville de Luxembourg.
*Le Comté d'*Artois.
*La Ville d'*Arras.
Le Royaume de France.
Gouvern. Gen. de Picardie.
*La Ville d'*Amiens.
Gouvern. Gen. de Normandie.
La Ville de Rouen.
Gouvern. Gen. de Bretagne.
La Ville de Rennes.
*Gouvern. Gen. de l'*Orleanois.
*La Ville d'*Orleans.
*Gouvern. Gen. de l'*Isle *de* France.
La Ville de Paris.
Vue du Chateau & Jardin de Versailles.
Gouvern. Gen. de Champagne.
La Ville de Troïes.
——— Rheims.
La Lorraine.
La Ville de Metz.
Gouvern. Gen. de Bourgogne, Franche Comté, *&* Bresse.
La Ville de Dijon.
Gouvern. Gen. du Lyonnois.
La Ville de Lyon.
Gouvern. Gen. du Dauphiné.
La Ville de Grenoble.
Gouvern. Gen. de Provence.
*La Ville d'*Aix.
——— Marseille.
——— Toulon.
Gouvern. Gen. du Languedoc.
La Ville de Toulouse.
Gouvern. Gen. de Guienne *&* Gascogne.
La Ville de Bordeaux.
*L'*Espagne.
La Biscaie. *
La Ville de Bilbao.
*l'*Asturie, *la* Galice *& le Roiaume de* Leon. *
La Castille Vieille. *
La Ville de Burgos.
La Castille Nouvelle *& l'*Estramedure. *
La Ville de Madrit.
*l'*Escurial.
*l'*Andalousie *&* Grenade. *
La Ville de Seville.
——— Grenade.
Le Détroit *de* Gibraltar. *
La Ville de Gibraltar.
Murcie, Valence *& les* Iles Baleares. *
La Catalogne. *
La Ville de Barcelone.
La Navarre *&* Arragon. *
Le Portugal.
La Ville de Lisbonne.

*l'*Italie antiqui, *avec la* Sicile, Sardaigne *&* Corse. *
L' Italie.
La ville de Rome.
Le Duché de Savoye.
La Principauté de Piemont.
La Ville de Turin.
La Gaule Cisalpine. *
La Ligurie. *
La Ville de Genes.
Le Milanois, *
La Ville de Milan.
Le Pavesan, Lodesan *&* Plaisantin. *
La Ville de Pavie.
——— Plaisance.
Le Cremonois.
La Ville de Cremone.
La Republique de Venise.
Le Golfe de Venize. *
La Ville de Venise.
Latium. *
La Ville de Tivoli.
Grand Duché de Toscane.
La ville de Florence.
Le Royaume de Naples.
La Ville de Naples.
*l'*Ile *de* Malte. *
La Ville de la Valette, *ou* (Malte.
La Turquie *en* Europe.
La Ville de Constantinople.
La Grece *Ancienne.* *
*La Ville d'*Athene.
La Grece *Moderne.*
La Ville de St. Maure.
*l'*Archipel *en General.* *
l'Archipel *Septentrionale.* *
*l'*Archipel *Meridionale.* *
La Ville de Chios.
*l'*Ile *& la Ville de* Negrepont. *
*l'*Ile de Corfu, *ou* Corcyre. *
La Ville de Corfou.
La Morée, *avec les noms anciens & nouveaux.* *
La même, en grand avec d'autres noms. *
La Ville de Napoli *di* Romania.
*l'*Ile *de* Candie. *
La Ville de Candie.
Les Dardanelles *de* Lepanthe. *
La Ville de Gallipolis.
*l'*Ile de Cefalonie. *
La Ville de Cefalonie.
*l'*Ile *de* Zante. *
La Ville de Zante.
Iles *proche les Côtes de* Modon. *
La Ville de Modon.

Toutes ces Cartes sont tres-bien gravées & fort exactes.

*Les Cartes marquées avec un * ne sont pas de Messieurs de l'Academie Royale des Sciences, mais des plus Celebres Geographes. Ceux qui souhaiteront augmenter cet Atlas de quelques autres Cartes ou de quelques Desseins de Villes, pouront les avoir facilement, & en ordre.*

Ceux qui ne voudront pas les Plans ou Profils des Villes principales, mais seulement les Cartes de cet Atlas les trouveront separement. On offre de plus au Public l'Atlas des trois autres parties du Monde, sans les Villes, ou avec les Villes, dans les nouvelles Cartes enluminées ou en blanc. Les Curieux auront aussi de quoi se contenter pour toute sorte de Livres; & de Cartes en grand & en petit. Le tout avec Catalogue, chez PIERRE vander Aa, Marchand Libraire a LEIDE.

FIN.

Gyraldos & Sigonios *describere nolui, contentus ita fecisse* Rosinum, *quanquam nemo istorum a me neglectui habitus fuerit. Legi enim, fateor, sed oneris instar duxerim, alterâ vice eosdem relegere, adeo sese diffundunt Nomenclatorum & Rhetorum more.* Dempsterus *ab ingenio destitutus haut erat, maximæ lectionis præsidio instructus, attamen melius operæ pretium facturus, si non tam convasare promiscua, quam deligere eximia voluisset, itaque omissis triariis, ignobilem volonum aciem in campum educebat. Ego Recentiorum monumenta perlustrare cum magna animi voluptate ausus, ex novis testimoniis corrigo, defendo, demuto antiquos ritus rituumque testes. Addo summæ & optimæ fidei Censores, quos* Rosinus *ignorat prorsus*, Inscriptiones *dico, & commodis locis aptissime insero, ut vere credas*, Lector, *te legere Antiquitates, cum Antiquissimo sermone & sæpe Aboriginum fantem audis, non solum Italiam, sed quoque Hispaniam, Galliam, Germaniam, Pannoniam, amplissimi ejus Imperii provincias magnas, in Columnis & Marmoribus. Numismata, Icones, Scalpturæ eunt subsidio, magno labore nec minori sumptu conquisitæ suppetiæ, ut haberes eo plura firmamenta rerum pulcherrimarum. Pulcherrimæ sane literæ sunt, quando & ipse Deus voluit a Barbarorum crudelissimis depopulationibus non prorsus memorias illas veteres deleri, conservavit vero, ut ingratissimi mortalium sint Barbari illi mustei, quibus ista non placent. Adversus illos horribile carmen pronunciamus:* QUI. VETAT. INGENIO. VALERE. BOEOTUS. ESTO. VEL. SI. MAVELIT. PHRYX. APOLLO. DIXIT. FAUNUS. VATES. APPROBAVIT. SILENUS. BARBATUS. DISSENSIT. *Verum hic foras ire jussus, ferulaceum galericulum adducebat super aures, ne apparerent esse Midæ, atque condemnaretur ad ergastula, ubi mortui boves incursant vivos. Hactenus de opusculi nostri ortu & methodo, ut pariter mecum id scires. Quod superest, servavi Laurentium illam legem :* Nemo alienum quid tollat in armum. *Sciens quidem, nam*

tale quid si peccatum a me est sine dolo, si onustior adventor ab alterius vestibulo discedo, quam eo ingressus fui, litem aut vim fieri veto, & quisque habeat res suas, dummodo mihi relinquat meas a recto judicio, cum neminis injuriâ, profectas. Reddo sortem cum fœnore, & laudo illos, per quos profeci. Tu fruere bone Lector, & si quid me fefellit aut fugit, sit venia. Nemo ita ingenio aut industriâ potest, ut omnia colligat, intelligat: nec veto, imo posco, ut manum alius addat. Vale & fave.

INDEX CAPITUM.

LIBER PRIMUS,

Quo continentur res Sacræ.

LIBER SECUNDUS,

Quo continentur res Civiles.

CAP.

LIBER TERTIUS,

Quo continentur res Militares.

LIBER QUARTUS,

Quo continentur res Domesticæ.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS SEPTEM.

ERY-

ERYCIUS PUTEANUS IN LAUDATIONE JUVENTUTIS BELGICÆ:

QUid honeſtius, quàm de Eruditione, Hiſtoriâ, Antiquitate Latinè diſſerere aut loqui? quid honeſtius, quàm ipſo ſermonis habitu, velut ſigno candidatum ſe præbere & probare Eruditionis, Hiſtoriæ, Antiquitatis?

Et paulò poſt:

UT rorem & imbrem etiam adultæ ſegetes poſcunt: ita Scientiæ literas, & extremâ quoque ſenectâ non minus ſucco quam cibo opus, ut alamur. In omni convivio, cui Hilaritas præeſt, poculis fercula irriganda ſunt: & Philologiæ illo nectare magnarum Artium ſiccitas aut ſeveritas.

ANTI-

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER PRIMUS.

QUO CONTINENTUR RES SACRÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Diis Selectis Consentibus.

I. UNUM DEUM esse, passim docet *Scriptura*. Maximam Deorum copiam habuerunt Pagani, qui Christum natum antevertendo procul remoti erant à fœdere sancto cum Judæis sancito *Psalm.* [1], *Ephes.* [2] Verum Deum ignorabant, ut ipsi fatebantur, cum Epimenide Philosopho auctore in Attica ad depellendam pestis vehementiam ponebatur Ara τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ *Act. Apost.* [3]. Meminerunt Aræ hujus *Diogenes Laërtius* [4], & *Lucianus* [5]. Itaque *Deum Judæorum*, qui omnino Deus verus erat, vocabant *incertum*. Lucanus [6]:

> —— *Et dedita sacris*
> *Incerti Judæa Dei.* ——

Triginta mille Deos sub ductore uno maximo Jove educebant Græci prisci, quod refert Deorum millium consarcinator *Hesiodus* [7]:

> Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
> Ἀθάνατοι Ζηνὸς. φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

A Eorum

(1) CXLVII. 19. 20. (2) II. 12. (3) XVII. 22. (4) *in Vita Epimenidis.* (5) *in Philopatride.* (6) *lib. II. Pharsal.* (7) *in Operibus.*

Eorum præcipuos in ſacra ſua *vanitatis plena* deduxiſſe Romanos, ait *Cicero* [1]. Credebant, eſſe *Deos Electos* majorum gentium, viginti: JUNONEM, VESTAM, MINERVAM, CEREREM, DIANAM, VENEREM, MARTEM, MERCURIUM, JOVEM, NEPTUNUM, VULCANUM, APOLLINEM, JANUM, SATURNUM, GENIUM, SOLEM, ORCUM, LIBERUM, TELLUREM, LUNAM. Duodecim illos priore loco ſingulari nomine vocabant *Conſentes*, qui ab Æthere ſummo ad Lunam uſque deſcenderent, & rebus humanis dirigendis operam indefeſſam navarent. *Inſcriptio* Daciæ: I. O. M. CETERISQUE DIIS. CONSENTIBUS. M. OPPELLIUS. ADJUTOR. II. VIR. COL. *Gruterus* [2]. Reliquos octo *Populares* vocare liceat, quoniam cultus eorum apud vulgum notior erat ab antiquo. Hunc Deorum Senatum magnum excipiebant alii minorum gentium Dii, qui rebus publicis intenti minus, privatis quorundam neceſſitatibus ſubvenire poſſe credebantur. Eorum nonnullos vocabant *Indigetes*, qui cum Heroës bello ac pace in vivis fuiſſent, aut etiam invento nobili adjuviſſent hominum res gerendas, poſt obitum ἀποθέωσιν meruerunt, inque Deorum album relati ſunt. Lucanus [3]:

Quaque patet Terras inter, Lunæque meatus
Semidei Manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vitæ patientes Ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in orbes.

De virtute quod dicit, ante eum non diſſimiliter expreſſerat Virgilius [4]:

——— *Ardens evexit ad æthera virtus.*

Eodem pertinent iſta [5]:

Ille Deûm vitam accipiet, Diviſque videbit
Permiſtos Heroas, & ipſe videbitur illis.

Et iidem erant *Novenſiles*, id eſt, noviſſimâ ſorte in Deo-

(1) *Lib.* II. *de Nat. Deor.*
(2) *in Volumine pag.* 3.
(3) *Lib.* II. *Pharſal.*
(4) *lib.* VI. *Æneid.*
(5) *Bucolic.* IV.

Deorum numerum relati. Tertio loco veniunt *Semones*, ob meriti paupertatem infra Cœlites positi, ut ait *Fulgentius.*[1] Alias Diabolorum & hominum quisquilias, quales erant Dii Silvatici, Agrestes, Marini, Fluviatiles, Montani, cum addis, myriades Deorum habebis. Hanc Paganorum nimis liberalem in faciendis Diis facilitatem scriptis nervosis impugnaverunt Doctores veteres, *Cyprianus*[2], *Arnobius*[3], *Eusebius*[4], *Lactantius*[5], *Athanasius*[6], *Augustinus*[7], *Prudentius.*[8]

II. Deorum velut apparitores erant, *Genii.* Docebant Phœnices, Ægyptii & vetustiores Græci, quod Deus ante Mundum sensibilem extitisset, eumque ad certum temporis initium condidisset, multis vero etiam ante Mundum sensibilem productum seculis apud Deum exstitisse Mundum intelligibilem, id est, Genios & Mentes: ac *Mentes* demum arroganter agentes seque Deo æquare volentes, ejectas Cœlo, utque pœnas superbiæ darent, corpora quædam fragilia ope Geniorum effecta esse, in quæ, velut carcerem, detruderentur, & ingrata sæpe paterentur, *Geniis* deinceps additis velut censoribus & exactoribus eorum quæ gererentur, quique essent interpretes pro humanis rebus ad Deos referendis, ut preces & sacrificia maxime placerent, atque homines vicissim beneficia Deorum acciperent; ubi Genii ministri essent providentiæ Superiorum, quatenus hi de sublunaribus curarent aliquid. Locus est Daniel.[9]: *Præter Deos quorum habitatio cum carne non est.* Genios ergo credebant rebus humanis immisceri, non vero Deos, aut hos rarius e Cœlis descendere in Terram, ut hominum rebus intersint, quod patet exemplo Lystrensium

A 2 Act.

(1) *de prisco Sermone, num.* XI. (2) *de Vanitate Idolorum.* (3) *adversus Gentes.* (4) *de Præparatione & Demonstratione Euangelica.* (5) *Institutionibus divinis.* (6) *Oratione contra Idola.* 7 *de Civitate Dei.* (8) *Libris adversus Symmachum.* (9) II: II,

Act. Apost.[1]: *Dii assimilati hominibus descenderunt ad nos.* Ad quæ verba notavimus quædam *in Auctariis Historiæ Ecclesiasticæ*[2]. Prolixe refert illa *Plato*[3], unde porro enotant *Eugubinus*[4], *Alcinous*[5], *Johan. Fernelius*[6]. Adeoque certum est, versari in Terris, & hominum negotiis immisceri Naturas quasdam eminentiores & robore pollentes, neque esse hæc commenta fabularum, nec species inanes vel imagines evanidas, sed res quasdam consistentes & effectrices actionum manifestarum. *Aristoteles*[7] veteris Philosophiæ animosus censor, ut pleraque magistri sui *Platonis* decreta, ita etiam Genios impugnat, & tantum Mentes quasdam asserit pro Cœlis rotandis, unde non possint ad alia negotia obeunda descendere. *Cæsalpinus*[8]. Nec aliter statuebant *Aphrodisæus*, *Simplicius*, *Themistius*, *Averrhoës*, qui nullas esse credunt Naturas separatas, atque effectus harum naturæ ordinariæ causis adscribunt, uti prolixius ostendunt *Pomponatius*[9], *Piccolomineus*[10], *Stephanus Theupolus*.[11]

III. De Saducæis vulgo scribunt, quod docuerint, Angelos tantum esse motus & impressiones quasdam naturales Dei jussu vel bona vel mala operantes. *Serarius*[12], *Joh. Calvinus*[13], *Johan. Scarpius*[14], *Ludov. Crocius*[15], *Hottingerus*[16]. Huc applicant illud quod scriptum est Act. Apost.[17]: *Saducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum.* Miratur *Josephus Scaliger*[18] negasse Saducæos, quod Angeli essent, qui tamen Libros Sacros recipiebant, ubi tot modis

(1) XIV: 11. (2) *pag.* 9. (3) *in Symposio & Timæo.* (4) *Lib.* VIII. *de Perenni Philosophia.* (5) *de Dogmatibus Platonis*, *cap.* 14. 15. 16. (6) *Lib.* I. *de abditis rerum Causis cap.* 16. (7) *Lib.* XII. *Metaphys. cap.* 12. *lib.* VIII. *Phys. general.* (8) *in Quæstionibus Peripatet. lib.* II. *num.* 3. 4. 5. 6. (9) *de Incantatione pag.* 115. (10) *de Rerum definitione pag.* 165. (11) *lib.* VI. *Contemplat. Academ. cap.* 2. (12) *in Tribæresio lib.* II. *pag.* 150. (13) *Institutionum cap.* XIV. *dist.* 9. (14) *in Cursu Theolog. Tom.* 1. *pag.* 186. (15) *Syntagm. Theol. lib.* III. *pag.* 753. (16) *Thes. Philologico p.* 34-35. (17) XXIII. 8. (18) *in Elencho Tribæresii cap.* 16.

modis apparitiones, effecta, prædicta Angelorum narrantur. Verior opinio est, quod hoc tantum negaverint, *esse Spiritus permanentes, utpote qui non minus, ut homines, mortales in ortu & occasu forent.* Quanquam vero *Serarius*[1] conetur aliquid pro confirmanda opinione altera, quæ vulgo de Saducæis invaluit, frustra tamen est, adducendo Patrum quorundam testimonia, quos vel locus ex *Actis* prolatus, male vero expositus, vel conversatio cum Samaritanis erronibus, in hanc sententiam descendere compulit. Sane tales fuerunt, cum quibus litigat *Justinus*[2], neque isti aliter statuere poterant, quia Epicuri magisterium per omnia sectabantur, *Josephus*[3] quidem ordine enumerat τὰς κυρίας δόξας Saducæorum; verum quod negaverint, Angelos esse, omnino non meminit, & confer Rabbinum *Menasseh Ben-Israël.*[4]

IV. Adferemus illa, quæ demonstrant, Genios esse ac vere operari. *Primo:* Dantur furiosi & obsessi, qui linguas ignotas perfecte loquuntur, cum tamen nunquam eas didicerint, & res occultas effutiunt, de quibus nemo illos erudivit. Omnino igitur assistentes sibi habent Naturas eminentiores, à quibus suppeditata noverunt, & quarum noxiâ intemperie affliguntur. EXCIPIT *Aristoteles*[5] evenire hoc illis propter copiam atræ bilis concitatæ, quâ per idonea medicamenta evacuatâ insanire desinant & linguas nesciant. *Petrus Aponensis*[6], *Pomponatius*[7], *Levinus Lemnius*[8]. RESPONDEO: Quomodo humores concitati progenerabunt verba & nomina significantia ex instituto, ut Philosophus ipse definit.[9] Et quod *alibi* docet, *nihil est in mente, quod non antea fuerit in sensu.* Quanquam vero per medicamenta possit humor melancholicus

(1) *in Minervali lib.* IV. *cap.* 16. 17. (2) *in Tryphone.* (3) *lib.* XVIII. *Antiquit. cap.* 11. *& lib.* II. *de Bello Judaico cap.* 7. (4) *lib.* I. *de Resurrect. Mortuorum cap.* 6. (5) *Problem.* 30. (6) *ibid. in Commentario.* (7) *l. d.* (8) *lib.* II. *de occultis Naturæ Miraculis cap.* 2. (9) *lib.* I. *de Interpretat. cap.* 2. *text.* 3.

evacuari, ac tunc desinant istæ mentis delirantis impressiones, causa tamen rei hujus est, quod Genius nequam citra instrumenta congrua haut facile cerebri actiones perturbat, his destitutus, perverse agere desinit, recte ait *Franciscus Vallesius.*[1] Excedit vires Naturæ, ut aliquis, non dico, verbum unum alterumve linguæ ejus, quam nescit, casu proferat, sed ut perpetuum sermonem, & ad quævis non præmeditata apte respondeat, imo etiam res occultas indicio prodat.

V. *Secundo:* Dantur Oraculorum responsa, quæ apud Deorum simulachra edebantur. Excipiunt: Vates Deorum cultibus addicti incumbebant terræ spiraculis, unde egressa, vel potius Siderum virtute educta halituum copia movebat animos virorum ad præsagienda futura. *Aristoteles*[2], *Plinius*[3], *Pomponatius*[4]. Verum hoc bene refellebant *Theophrastus*, *Ammonius*, *Apuleius*, *Philoponus*, *Avicennas*, & Oraculorum causas efficientes docebunt, Genios esse. Prædicere futura, ultra hominis vires est; spiracula terrarum inanes & inanimes res sunt. Sidera perinde ratione carent, itaque non agunt in mentem hominum, producendo in illâ notiones significativas. Dicemus plura *infra*[5]. Eodem referri debent Somnia futurorum præsaga, de quibus est *infra*[6].

VI. *Tertiò:* Dantur Spectra & Visa, Audita portentosa, Larvæ, Terricula, nocturni Tumultus. Plenæ de his sunt Historiæ, & novit *Aristoteles*[7]. Male vero cum Epicureis *ad fallaces imaginationes* refert; quos ait *Plutarchus*[8] statuisse, Terriculamenta ista esse hominum delirorum vanas cogitationes, qui cum aliquo mentis errore vel corporis intemperie vexantur, Dæmonum invasiones obtendant. Similia disserit Cassius apud eundem *Plutarchum*[9]. Verum Spectra ista, quæ

(1) *in Sacrâ Philosophiâ cap.* 15. 18. (2) *de Mundo cap.* 4. (3) *lib.* 11. *Histor. natur. cap.* 95. (4) *de Incantatione pag.* 298. (5) *distinct.* 25. (6) *cap.* 12. *distinct.* 9. (7) *de Miraculis auditis.* (8) *in Vitâ Dionis pag.* 391. (9) *in Vitâ Bruti pag.* 400.

quæ Dioni & Bruto visa sunt, edebant voces. Neque Dion, Brutus, erant viles animæ terroribus fortuitis obnoxiæ, sed Viri magni & rectæ mentis compotes, attamen usque adeo Spectris visis commoti fuerunt, ut amicis suis eorum, quæ viderant ac audiverant, solliciti indicium facerent.

VII. *Quarto:* Dantur Magi, Sagæ, & Spirituum familiares, qui ope horum (secundum scripta *Johannis Trithemii*, *Aureoli Paracelsi*, *Cornelii Agrippæ*, *Roberti Fluddi*, *Julii Cæsaris Vanini*) mira comperiunt, mira operantur, arcana produnt, literas & linguas, quas numquam didicerunt, noverunt, ad loca dissita celerrime pergunt, celerrime domum revertuntur. Quomodo hoc, nisi ope Geniorum? EXCIPIUNT: *Multos fallit imaginativa, ut referant de visis factisque, ubi meræ sunt præstigiæ. Pomponatius* [1], *Joh. Wierus* [2]. Verum frustra illi imaginativam efficere posse garriunt talia, quæ omnino supra vires hominum sunt, dum cœli turbantur, tempestates concitantur, catenæ ferreæ lacerantur, homines & bruta citra contactum læduntur. Et frustra illi hominum fascinatis sensibus imputant, quod specie visibili Genios referunt Sagæ apparere, commercia verborum, pacti, consiliorum fatentur homines vegeti & mentis integræ. Nocturna comitia in Bructero celebrat vulgus Westphaliæ, & vicinarum Regionum. Neque sunt illa mentis quædam illusiones, verum Sagæ deportantur vere ad cœtus istos, scopis & furcis, hircis & felibus insidentes, ope Geniorum vectorum, unguentis Stygiis perlitæ & cerimoniis peractis. Exempla copiosa produnt *Bodinus* [3], *Remigius* [4], *Andræas Libavius* [5], *Gödelmannus* [6], *Caspar Schottus* [7].

 VIII.

(1) *l. d.* (2) *de Præstigiis Dæmonum lib.* III. *cap.* II. 12. (3) *lib.* II. *Demonomaniæ cap.* 4. (4) *lib.* I. *Dæmonolatriæ c.* 14. (5) *in Strigiportio.* (6) *lib.* II. *de Præstigiis cap.* 4. (7) *in Physicâ curiosâ lib.* I. *cap.* 23.

VIII. *Virgilius* de Mœri Incantatore[1]:

His ego ſæpe lupum fieri & ſe condere ſilvis.

Quod Magi Sagæve in lupos, canes, feles vere demutari poſſint Geniorum artibus, affirmant *Pomponatius*[2], *Joh. Bodinus*[3]. Rectius dicitur cum *Remigio*[4], *Joh. Langio*[5], *Sennerto*[6], *Caſparo Schotto*[7], quod Genius imaginativam hominis corrumpat, ut ſæviat more bruti, corpori vero nebulam circumfundat, ut exteriorem figuram in oculis aliorum mutet. Ratio hæc eſt: Hominem convertere in brutum, eſt creaturam unam ad alteram toto genere differentem redigere. Solius Dei hoc opus eſt, neque ſufficit potentia finita ad effectum iſtum edendum. EXCIPIT Bodinus: (1) *Viſus apprehendit homines illos, ut veros lupos, canes, feles, aſinos.* RESPONDEO: Viſus non apprehendit objectum ipſum, quomodo in ſe & per ſe eſt, verum uti eſt præſtigiis circumfuſum, & quaſi novâ formâ refictum. Qualis ergo eſt rei imago, talis eſt apprehenſio ejuſdem. (2) *Currunt quadrupedes, carent ſermone, edunt ſonos horridos.* RESPONDEO: Curſus quadrupes eſt inflexio manuum ac pedum, quam Diabolus vector miſerorum illorum facilis præſtat. Ille etiam ſermonis uſum reprimit, ſonos alios præformat, rationis organa ſpeciebus falſis corrumpit. (3) *Graſſantur in homines, oves, equos laniando perinde ut veri lupi.* RESPONDEO: Sævitia Dæmonis eſt, qui abutitur homine profano, ſtrages pecorum efficit, ſed membra ſua commodante Mago malefico, non vero quidem lupo, verumtamen externam lupi imaginem præſtigiis circumfuſam gerente. (4) *Converſio in bruta nonnullos ſeptennio, alios quinquennio, alios triennio occupavit, ut* Lucianus, Apulejus, Philoſtratus *narrant, mirum vero eſt, cum præſtigiæ tanto tempore durant.* RESPONDEO: Et brevi &

(1) *Bucolic.* VIII. (2) *de Incantatione pag.* 292. (3) *lib.* II. *Dæmonomaniæ cap.* 6. (4) *lib.* II. *Dæmonolatriæ cap.* 5. (5) *lib.* I. *Epiſtolar. Medicinal. num.* 70. (6) *lib.* II. *Inſtitut. Medicar. pag.* 298 (7) *in Phyſicâ curioſâ lib.* I. *cap.* 26.

& longo tempore poteſt Genius malus præſtigiis ſuis obſidere homines, cumprimis ita poterat illo tempore ac locis illis, de quibus citati Autores produnt, ubi potentiſſimus erat in filiis inobedientiæ, *Epheſ.* [1] (5) *Edunt gramina & crudas carnes, à quibus homo prorſus abſtinet.* RESPONDEO: Etiam hæc eſt Geniorum malorum perverſa impreſſio, cæterum ſunt homines carnium crudarum voratores, ut Canibales Indorum, Samojedæ Ruſſorum, ità Striges quoque hominum cadavera devorabant olim, & hodie facere conſueverunt. Imo alios fames coëgit, ut gramina & carnes crudas ederent, quare non fecerint idem inſenſati illi & vecordes Dæmonum ſubditi, in quibus temperamentum adeo vitiat, ut ferinos cibos appetant? (6) *Vulnerati in pedibus, dorſo, pectore, habuerunt vulnera in membris illis, poſtquam redierunt ad priſtinam figuram.* RESPONDEO: Corpora noviter efformata Genius malus applicat veris hominum corporibus, oribus ora, pedibus & brachiis pedes, ergo poſtquam infelices Satanæ luſus evanuerunt, & priſtina corporis figura deterſis nebulis reſtituitur, in membris illis vulnera habent, ubi percuſſi fuerunt. (7) *Carminibus Circe ſocios mutavit Ulyſſis in volucres ferasque, uti ex* Homero *adducit* Virgilius [2]. RESPONDEO: Imo ſocios illos magicis artibus correptos vel interfecit Saga, vel alio abreptos oculis ſubduxit, interim Genius malus avium & ferarum ſpeciem mentitus, pro ſociis illis obtulit ſeſe Ulyſſi erroni. (8) *Nebucadnezar mutatus eſt in bovem*, Daniel. [3]: *Quare ergo Magi non poſſent converti in lupos, canesve?* RESPONDEO: Mutatio illa non erat amiſſio figuræ humanæ, ſed rationis depravatio ex mota bile atrâ, ut bovis inſtar per deſerta oberraret, gramenque comederet, quod ſatis conſtat [4] & confer *Pererium* [5].

 IX. Ha-

(1) II. 2. (2) *Bucolic.* VIII. *verſ.* 36. (3) IV: 23. 25. 32. 33. (4) *ibid.* (5) *Comment. ad Dan. pag.* 330.

IX. Hactenus de *Geniis*, & quatenus hi concurrunt ad res humanas vel juvandas, vel turbandas. Deinceps nostra oratio ad *Deos* convertet sese. Et quoniam *Marcus Varro* diligens Romanarum rerum Scriptor, postquam Deorum suorum fata curiose expenderat, fateri cogebatur, *multa futilia passim intercurrere*, omissis incertis, quæ magis certa exponemus, & *Deos Selectos Consentes* primo referemus.

X. JUNO Cretensium Regina, Jovis Maximi soror, & uxor. Virgilius [1]:

Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O Germana mihi, atque eadem gratissima Conjunx.

Rursum [2]:

Olli subridens hominum rerumque repertor:
Es Germana Jovis, Saturnique altera proles.

Adeoque pellex, & penes eum sortita imperium Aëris, cum frater Cœlo præpositus esset, ut *Cicero* [3] scribit. Estque Aër Cœlo proximus, velut distinctum ab eo elementum, quanquam Cœlum ipsum, in quo Astra moventur, non esse ab Aëre diversum, contendant recentiores, *Johannes Keplerus* [4], *Johannes Pena* [5]. Varia cognomina accepit, & eminens quidem illud est, quod in honorem Jovis appellatur REGINA.*

Inscriptiones Romanæ & Transsylvanicæ apud *Johan.*

Jac.

* Quam hic vides in nummo apud Al. Donatum *l.* III. *de Vrb. Roma c.* 13.

(1) *lib.* X. *Æneid.* (2) *lib.* XII. *Æneid.* (3) *lib.* II. *de Nat. Deor.* (4) *de Stellâ Martis.* (5) *præfat. ad Opticam Euclid.*

Jac. Boissardum[1], & *Gruterum*[2]. JUNONI REGINÆ. †
Eodem modo Germanicæ, apud *Petrum Appianum*[3], Virgilius[4]:

Ast ego quæ Divûm incedo Regina, Jovisque
Et Soror & Conjunx. —— ——

Juvenalis[5]:

—— *Niveam Reginæ cædimus agnam.*

Aut DOMINA. Virgilius[6]:

Junoni cane vota libens, Dominamque potentem
Supplicibus supera donis. —— ——

Δέσποινα Ἄρτεμις est apud *Sophoclem*[7], Ἥρα παμβασίλεια Διὸς apud *Orpheum*[8]. JUNONEM AUGUSTAM, habet *Inscriptio* Dalmatica, apud *Gruterum*[9]. Cognomina reliqua sunt petita inde, quod conjugio & rebus familiaribus Diva præfecta esset. Adeoque vocatur: (1) JUGATINA, quod matrimonia auspicata faceret, eodemque sensu JUGA, ad cujus aram, quæ in vico Jugario erat, novi conjuges vinculis pro futuræ concordiæ omine jungebantur. *Inscriptio* Italica: JUNONI. JUG. SEX. CALPURNIUS. SEX. F. VETURIA. JUVENTIANUS. *Gruterus*[10]. Virgilius[11]:

Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ. *

Græcorum Ἥρη ζυγία, uti vocant *Musæus*[12], & *Apollonius*[13]. Consentit Apuleius[14]: *Qui te jam nuptam Tonantis & Reginam Dearum memorat, quam cunctus Oriens Zygiam veneratur, & omnis Occidens Lucinam appellat.* Ita enim pro hoc loco adversus *Lipsium*[15] optime contendit *Elmenhorstius*[16], & adde quædam alia apud *Paulum*

† Hæc Vejis captis Romam translata, & in Aventinum collocata est, ubi templum ei Camillus dedicavit. Liv. *l.* VI *c.* 22.
* Ovidius *Ep. Med.* 87.

(1) *part.* 3. *Inscript. Roman. fol.* 128. (2) *pag.* 4. 5. 6. 7. (3) *in Collectaneis pag.* 461. 469. (4) *lib.* I. *Æneid.* (5) *Sat.* XII. (6) *lib.* III. *Æneid.* (7) *in Electrâ.* (8) *in Hymnis pag.* 131. (9) *in Volumine pag.* 24. (10) *in Volumine pag.* 24. (11) *lib.* IV. *Æneid.* (12) *Carmine de Leandri amore.* (13) *libr.* IV. *Argonautic.* (14) *lib.* VI. *Milef. pag.* 174. (15) *lib.* II. *Elector. cap.* 26. (16) *in Emendationibus pag.* 223.

lum Leopardum[1]. Eodem ſenſu eſt, JUNONI PRONUBÆ, apud *Gruterum*[2]. SIL. PETRONILLA. M. AN. JANUARII. COJUX. GRAVISS. EX. TT. SS. HH. UT. JUNONI. PRONUB. SUÆ. VIRG. EREPTÆ. PRIM. ÆDES. MAR. CONSTRUATUR. IMP (2) CINXIA, quod zonam ſuccingeret †, uti eſt *infra*[3]. (3) DOMIDUCA, quod Sponſæ ad Sponſi domum deductæ inque jura ejus transeunti adeſſet. (4) FLUONIA, quod menſtruorum fluxum curaret, ne ille fœcunditati obeſſet. (5) MONETA, quod nummos pro impenſis liberalibus in rem familiarem procuraret. (6) LUCINA, quod partum adjuvaret, inque lucis adſpectum feliciter educeret. * Ovidius[4]:

——— Tendensque ad cælum brachia magno
Lucinam, Nixosque pares clamore vocabam.

Virgilius[5]:

Caſta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo.

Inſcriptio Romana: BASSA. VITELLI. PRO Q. VITELLIO. Q. F. FILIO. SUO. JUNONI. LUCINÆ. V. S. L. M. *Gruterus*[6]. Ei ſacrificabant Puerperæ ſtatim poſt enixum feliciter partum. Plautus[7]:

Date mihi huc ſtactam atque ignem in aram, ut venerer Lucinam meam.

Et[8]:

Fer huc verbenam mihi, thus & bellaria.

(7) LEVANA, quod Patrem faceret agnoſcere prolem ſuam. Moris erat, ut Pater quam primum nata ei proles fuerat, nudam poſitam illam ab obſtetrice humi levaret, tolleretque, & gremio reciperet, in ſignum agnitæ ſobolis, & quod ſuam eſſe fateretur. Statius[9]:

--- *Raptum*

† Vel potius quod maritus ſolveret zonam vel cingulum, quo nova nupta erat cincta.

* Terentius *Andr.* 5. 1. 15. *Juno Lucina, fer opem, ſerva me obſecro.*

(1) *lib.* XX *Emendat. cap.* 5. (2) *pag.* 25. *Inſcriptionum.* (3) *lib.* IV. *cap* 2. *diſt.* 4. (4) *lib.* IX. *Metamorph.* (5) *Bucol.* IV. (6) *in Volumine pag.* 24. (7) *in Truculento Act.* 2. *ſc.* 5. (8) *paulo poſt.* (9) *lib.* 1. *Silv.* 1.

—— Raptum sed protinus alvo
Sustulit exultans, ac primâ lucida voce
Astra salutantem dominus sibi mente dicavit;
Amplexusque sinu tulit, & genuisse putavit.

Virgilius [1]:

Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojaque labores
Sublatum erudiit. —— ——

Terentius [2]:

Quicquid peperisset, decreverunt tollere.

Et idem [3]:

Meministi, me esse gravidam, & mihi te maximo opere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli?

Porro [4]:

Si puerum ut tollam cogit, cujus qui sit, nescimus pater.

Huc alluditur Sapient. [5] *Ego quoque factus traxi communem nobis aërem, atque in terram iisdem incommodis malisque obnoxiam decidi.* Decidi, ut tollerer. Ovidius [6]:

Tactaque nascenti corpus haberet humus.

Suetonius [7]: *Hoc quoque Patribus Conscriptis allegaret, se esse possessorem ac velut æditituum soli, quod primum Augustus nascens attigisset, peteretque donari, quasi proprio suo ac peculiari Deo.* Et idem [8]: *Nero natus est Antii exoriente Sole, pene ut radiis prius quam terrâ contingeretur.* Qui non tollebatur, is pro abdicato censebatur, & exponebatur. Horatius [9]:

Si cui præterea validus male filius in re
Præclara sublatus aletur. ——

ubi vide *Lambinum* [10]. Exponebant vero, id est, domo exportatos in loco publico, ut viâ publicâ, littore maris,

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *Andr. Act.* 3. *sc.* 1. (3) *Heautontim. Act.* 4. *sc.* 1. (4) *Hecyrâ Act.* 4. *sc.* 1. (5) VII. 3. (6) *lib.* IV. *Trist. Eleg.* 3. (7) *lib.* II. *cap.* 5. (8) *lib.* VI. *cap.* 6. (9) *lib.* II. *Sat.* 5. (10) *in Commentariis pag.* 193.

maris, ripâ fluminis, silvâ, deserto projiciebant, & fortunæ permittebant, feris in prædam, hominibus in servitutem. *Tacitus*[1] de Judæis: *Augendæ tamen multitudini consulitur, nam & necare quenquam ex gnatis nefas.* Ita recte emendat *Lipsius*[2], (quem eundem videris *Epistolis ad Belgas*[3]) & male vulgo legitur, *quenquam ex agnatis*.. Græcis & Romanis in promiscuo usu fuerunt Abjectiones infantum, & Expositiones, imo Neces. Id aliter in Judæorum moribus, & gentem imprimis soboli studuisse, adeo ut nulliusmodi partum necare fas, notat, ut novum, *Tacitus*, perinde uti Germanos eandem ob causam collaudat[4]. Ergo quia de liberis (non vero de agnatis) agit, statim addit, *hinc generandi amor*. Scilicet, Matres certæ erant, prolem tollendam esse. Porro de hoc ita fatur Statius[5]:

Infantem, linguaque simul salibusque protervum,
Dilexi, meus ille, meus, tellure cadentem
Excepi, atque unctum genitali carmine fovi.

Nam quem Pater pro suo Filio agnoverat, eum statim reddebat obstetrici, ut ablueret, ungeret; tonsoresque umbilicum ejus circumcidebant. Ad hanc rem pertinet locus gravissimus Ezechiel.[6]: *Quo die genita es, non est præcisus umbilicus tuus, aquis non es lota, nec sale salita: Non pepercit tibi oculus, ut faceret tibi unum ex istis, clementiâ utendo erga te, sed projecta fueras in agrum cum fastidio tui, transiens autem juxta te, vidi te conculcari in sanguine tuo, & dixi tibi, in sanguine tuo vive.* Omnia fere dicit Propheta, quæ ad mores Veterum spectant. Præciditur umbilicus, nempe ab intestino illo, per quod infans in utero adhæret matri, alimentumque suum capit, uti docent *Andreas Laurentius*[7], *Joan. Sperling.*[8] Sale fricabantur Pueri, ut cor-

(1) *lib.* v. *Histor.* (2) *Notis ad h. l. pag.* 55. (3) *Centur.* I. *num.* 85. (4) *libro de Moribus Germanorum cap.* 19. (5) *lib.*v.*Silv.* 5. (6) XVI. 4.5.6. (7) *in Historiâ Anatomicâ lib.* VIII. *pag.* 314. (8) *de Formatione hominis in utero pag.* 119.

corpora tenella consolidarentur, teste *Galeno*[1]. Projiciebantur, quos nolebant alere. Porro Juvenalis[2]:

Tollis enim & libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri; foribus suspende coronas,
Jam pater es, dedimus quod famæ opponere possis.
Jura parentis habes, propter me scriberis hæres.

Tollebant, & eodem, quo Filium agnoverant die, ad Ærarii Curatores deferebant nomen Filii vel Filiæ, ut matriculæ adscriberetur *, itaque jus Civitatis haberent, & in bona Parentum succederent. *Brissonius*[3]. (8) CUNINA, quæ Infantes tueretur in cunis. Puteolana *Inscriptio:* CUNINÆ. FELICI. SACR. CLAUDIA. HESPIS. D. D. *Gruterus*[4]. Scilicet adversus fascinum vetularum, unde poterat damnum procurari, non tantum homini, sed quoque pecori juvenculo. Virgilius[5]:

Nescio quis teneros oculus mihi fascinet agnos.

& adde *Plinium*[6], *Danielem Sennertum*[7], *Joh. Gerhardum Vossium*[8]. (9) RUMINA, quæ mammis immulgeret parvulorum ori, ut carnem optimam assumerent. (10) NUNDINA, quæ boni ominis nomen adderet infanti. Nonus à partu dies erat *lustricus*, ut vocant *Festus Pompeius*[9], *Suetonius*[10], quo dabatur fausto omine nomen Filio, nam Filiæ quidem accipiebant Nomen die octavo. *Plutarchus*[11]. Et credebant, illo ipso die Parcas vitæ tempora & eventa constituere novello homini. *Virgilius* de puero Salonino:

Talia sæcla suis dixerunt currite fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.

Confer *Josephum Scaligerum*[12], *Marcellum Donatum*[13], *Ber-*

* Servius ad Virg. *Georg.* II. 502. *populi tabularia.*

(1) *de Sanitate tuendâ cap.* 7. (2) *Sat.* IX. (3) *lib.* I. *Antiquitat. cap.* 5. (4) *in Volumine pag.* 96. (5) *Bucolic.* III. (6) *lib.* VII. *Histor. natur. cap.* 2. (7) *in Medicinâ practicâ lib.* VI. *pag.* 375. (8) *in Lexico Etymologico pag.* 206. (9) *lib.* XI. *de Verbor. signif. pag.* 307. (10) *lib.* VI. *cap.* 6. (11) *in Quæst Roman. sect.* 102. (12) *lib.* II. *Lectionum Ausonianarum cap.* 22. (13) *Elucidationibus ad Suetonium pag.* 902.

Berneggerum[1], *Johannem Meursium*[2], *Salmasium*[3], (11.) Fabulina, quæ expeditam & sanam loquelam inderet natis, ut belle fari possent. (12.) Matrona, quæ heram in rebus domi gerendis regeret. (13.) Sospita, quæ actis omnibus eventum felicem tribueret. (14.) Manturna, quæ heram bono instinctu ita bearet, ut ne recederet a marito, sed perpetuo cum eo manere vellet.

XI. Singulis hominibus aut Genium aut Junonem adjungebant, illum quidem maribus, hanc vero fæminis. Tibullus[4]: †

Natalis Juno sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenerâ sancta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se lætissima compsit;
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Poterat hinc forte exponi locus Virgilii[5]:

Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

Deus, id est, Genius, vitæ præses, cui mensam veteres consecrabant. Quod verò *Servius*[6] exponit *Deus, id est Jupiter*, peregrinum censeri debet, quia sensum optimum pervertit. *Dea*, id est, Juno, in cujus tutela sunt lecti geniales. Sensus est: Infausto omine alias natus esse videri possis, de quo vulgus censet, quod vix adolescere & cum Parentum gaudio provivere contingat. Confer *Angelum Politianum*[7], *Josephum Scaligerum*[8], *Turnebum*[9].

XII. Junonis ministra IRIS est.* Virgilius[10]:

Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo.

Et

† c. 2, dist. 3.
* Imo ministra Deorum Lucian. *de Sacrif.* 367. & *Dial. Deor.*

(1) *Notis ad Suetonii Augustum pag.* 23. (2) *in Exercitationibus criticis lib.* III. *cap.* 33. *& in Auctario Philologico p.* 119. (3) *Observationibus ad jus Atticum & Romanum pag.* 163. (4) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (5) *Bucolic.* IV. (6) *Commentario h. l. pag.* 21. (7) *in Miscellaneis cap.* 89. (8) *Castigationibus ad Catullum pag.* 50. (9) *in Adversariis lib.* XVI. *cap.* 13. (10) *lib.* IV. *Æneid.*

Et [1]:

Irim de cælo misit Saturnia Juno.

Ovidius [2]:

Iri mea, dixit, fidissima nuncia vocis.

Est Hebræum עיר *Daniel.* [3]; & ibidem *Hieronymus* [4], *Clemens Alexandrinus* [5]. De Iride scribunt Philosophi & Mathematici, *Aristoteles* [6], *Ernestus Sonerus* [7], *Johannes Fleischerus* & *Johannes Marci* [8], *Fridericus Risnerus* [9], *Ambrosius Rhodius* [10].

XIII. VESTA alia prisca, Saturni conjunx erat; alia minor & filia ejus. Et matrem quidem vocabant *Tellurem*. Ovidius [11]:

Stat vi terra suâ, vi stando Vesta vocatur.

Notatio fallit, (quanquam res vera sit, non obstante, quod *Cælius Calcagninus* [12], docere velit, moveri terram,) ut mox dicam. Filia erat Ignis, ac proinde Juvenalis [13]:

Ignem Trojanum & Vestam colit Alba minorem.

Nomen est ab Oriente, ac sonat אש־יה *Ignis Domini*, ut rectè monent *Caspar Peucerus* [14], *Christ. Becmannus* [15], *Gerhard. Joh. Vossius* [16]. Itaque *Myrsilus Lesbius* autor est (teste *Lilio Gyraldo* [17]) quod veteres Tyrrheni vocaverint *Horchian*, id est, אור־יה. Virgilius [18]:

——— ——— *Vestaque mater*
Quæ Thuscum Tiberim & Romana palatia servas.

Celebrior multo est Vesta minor, domina ignis pervigi-

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *lib.* XI. *Metamorphos.* (3) IV. 10. (4) *in Commentario.* (5) *lib.* II. *Pædagog. cap.* 9. (6) *lib.* III. *de Meteor. cap.* 2. 3. 4. (7) *Philosoph. Altorff. pag.* 523. (8) *peculiaribus libris.* (9) *in Opticis pag.* 235. (10) *in Opticis pag.* 41: I. (11) *lib.* VI. *Fastor.* (12) *libro peculiari pag.* 388. *operum.* (13) *Sat.* I. (14) *de Divinat. fol.* 151. (15) *de Originibus linguæ Latinæ pag.* 464. (16) *in Lexico Etymologico pag.* 553. (17) *in Histor. Deor. syntagm.* IV. *pag.* 146. (18) *lib.* I. *Georgic.*

vigilis*, qui ab Oriente venit. VESTÆ. SACRATO. IGNE. eſt in Romana *Inſcriptione* apud *Gruterum* [1]. Chaldæi vocabant *Orimaſda*, ab eis Perſæ acceperunt, & ab his porro Aſiaticæ gentes, quas inter Phryges, & ab his ad Latinos & Romanos detulit Æneas. Qui ipſe etiam Palladium adduxiſſe putabatur, Latini Imperii incrementum futurum. In qua re non parvus error erat, quandoquidem Palladium Ilienſe in adyto Trojæ repoſitum inde aſportari non poterat, ſed aliud aliquod ad ejus imitationem confici licuit. *Dionyſius Halicarnaſ.* [2], *Plutarchus* [3]. Sinon fraudum compoſitor apud Virgilium [4]:

Vos æterni Ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, *ait.* ——— ———

Falſus eſt *Cornelius à Lapide* [5]. Stellas velut ignes animatos & divinos Deorum vice invocat & conteſtatur. Potuit ſenſum perverſum habere à *Servio* commentatore ſæpius otioſo [6]: *Solem & Lunam ſignificat.* Et paulo poſt: *Secundum Philoſophos dicuntur Sidera elementa eſſe, & habere proprias poteſtates.* Sunt nugæ Planetariorum & Pyrrhonicorum, quibus ubique favet *Servius.* De Veſta loquitur fraudulentus, & æternis ignibus illi conſecratis. Virgilius [7]:

——— ——— *Priamumque per aras*
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat ignes.

Symbolum erat Aſtrorum, quæ ignea eſſe veteres credebant, & provectis à terrâ vaporibus nutriri. Τὰς ἀνάψεις τῆς μεταρσίου πειεῖται πυρὸς ἀφ᾽ ἑαυτῆς, ait in hunc ſenſum *Dionyſius Halicarnaſſæus* [8], & ante illum ita docuerant *Anacreon* [9], *Hippocrates* [10], nec aliter *Plinius* [11], & quæ diſſerit *Johannes Brodæus* [12]. Cæterum hæc ſententia

* Quæ egregie cognoſcitur ex nummis appoſitis *cap.* 3. J. Lipſii *de Veſta & Veſtalibus.*

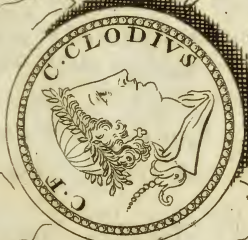
[1] *in Volumine pag.* 28. [2] *lib.* 11. [3] *in Vita Camilli.* [4] *lib.* 11. *Æneid.* [5] *Commentar. Epiſtol. ad Hebræos* XII. *num.* 71. [6] *Notis ad h. l. pag.* 242. [7] *lib.* 11. *Æneid.* [8] *lib.* 11. [9] *Cantic.* XIX. [10] *de Flatibus.* [11] *lib.* 11. *Hiſtoriæ naturalis c.* 9. *&* 68. [12] *lib.* 11. *Miſcellaneorum cap.* 17.

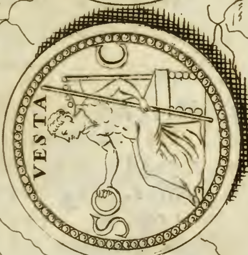

VESTA. P. R. QVIRITIVM
Æ. Num. incertus.

QVIRITIVM
VESTA. P. R.
Num. Argent. incertus.

VESTALIS

S
Æ. & Argent. diuersorum Cons.

C. CLODIVS C. F
Num. Argent.

VESTA
C
S
Caii Cal. Æ.

VES TA
Vespasiani Æ.

tia vera non est, adeoque Peripatetici eam semper aversati, negant Stellas indigere alimentis ullis, quatenus per se incorruptibiles & naturæ perfecte cœlestis durant in statu perfecto citra subsidium naturæ inferioris, *Aristoteles* [1], & *Johannes Ludovicus Havenreuterus* [2]. Attamen in eo peccant, quod ignem sublunarem defendunt, *Scipio Cesenas Claremontanus* [3], *Conimbricenses* [4], *Scaliger* [5], *Keckermannus* [6], *Fortunius Licetus* [7]. Certe *Aristoteles* [8], proponit hoc illo ævo receptum, quo *Ignem* vocabant Platonici supremam & puriorem Aëris regionem Cœlo proximam, imo Cœlum ipsum dicebant esse Ignem, id est, purissimum corpus & à sordibus liberum. Arabes & Latini deinde elementum Ignis loco illo posuerunt, de quo tamen ipse *Aristoteles* [9] multo aliter scripserat, ὁ δὲ ἀὴρ πυρὸς πλήρης, *Aer vero Igne plenus est.* Hæc unice vera sententia est de elemento Ignis, videlicet in regione Aëris inferiori quaquaversus permistum, circa terram maxime agere, ut humanis usibus præsto sit, adeoque cum *Frid. Risnero* [10], *Andreâ Argolo* [11], *Alberto Kypero* [12], *Antonio Deusingio* [13], *Francisco Vallesio* [14], *Johan Gerhardo Vossio* [15], *Athanasio Kirchero* [16], *Adriano Heereboord* [17], *Casparo Bartholino* [18], negamus, Ignem esse sub Lunæ concavo peculiari & amplissimo loco extensum.

XIV. MINERVA, quæ & PALLAS, Jovis filia, e cujus cerebro nata esse fingitur. Catullus [19]:

-- -- *O*

(1) *lib.* II. *de Meteor. cap.* 2. (2) *Commentario ibid. pag.* 191. (3) *de Universo lib.* XV. *cap.* 1. 2. (4) *lib.* III. *de Cælo c.* 5. *quæst.* 1. (5) *Exercit.* 9. (6) *lib.* II. *Syst. Phys. cap.* 10. (7) *de Lucernis subterraneis lib.* IV. *cap.* 20. 21. 34. (8) *libris de Cælo & Meteoris.* (9) *Problemat. sect.* 25. *quæst.* 20. (10) *in Opticis pag.* 252. (11) *in Pandosio Sphærico cap.* 18. *& lib.* 1. *Astron. cap.* 4. (12) *lib.* I. *Institut. Physicar. pag.* 488. (13) *de Mundi opificio disputat.* V. *quæst.* 1. *&* 2. *& disputat.* VI. *quæst.* 1. (14) *de Philosophiâ sacra cap.* 50. (15) *lib.* II. *Theologiæ Gentilium cap.* 83. (16) *lib.* I. *Artis magnæ Lucis & Umbræ pag.* 18. (17) *Volum.* II. *Disputat. Philosophicar. pag.* 354. (18) *lib.* IV. *Enchiridii Physici cap.* 22. (19) *Epigram.* 1.

——— ——— *O Patrima virgo.*

Minervam compellat, & *patrimam* dicit, quod tantum haberet patrem Jovem & sine matre esset. *Euripides* [1]: δίας ἀμάτορος Παλλάδος φρεαδαίσιν. Expressum habes sensum, & proinde lectio altera,

——— ——— *O Patrona virgo*,

in *Catullo* est corrupta, recteque emendavit *Scaliger* [2] quamvis repugnet *Joh. Gerhardus Vossius* [3]: æstuant vero præter causam *Muretus* [4], *Simon Abbes Gabbema* [5], *Lucas Fruterius* [6], *Marcus Antonius Sabellicus* [7], ut melius aliquid excogitent. Neque etiam credimus *Jano Meleagro* [8], ubi legendum contendit,

——— ——— *O Peranna Virgo*,

& de Annâ Perennâ exponit. Sane illa minorum gentium Diva obscurior est, quam ut celebris operis initio tutelaris invocetur: *infra* [9]. Martialis [10]:

——— *Et summi filia tota Patris*

Minervam notat, quæ ἀμήτωρ fuisse censetur. Jovi persimilis, bello egregia, Ausonius [11]:

——— *Præses Tritonia bellis.*

ubi vide *Eliam Vinetum* [12]. Virgilius [13]:

——— *Divæ armipotentis ad aram*
Procumbit. ——— ——— ———

Lanificorum magistra. Virgilius [14]:

Olli serva datur operum haut ignara Minervæ.

Tibullus [15]:

Atque aliqua assidue textrix operata Minervam
Cantat, & appulso tela sonant latere.

Horatius [16]:

Tibi telas, operosæque Minervæ

(1) *in Phœnissis*. (2) *Notis ad h.l. pag.* 6. (3) *lib.* II. *cap.* 23. *de Arte Grammaticâ*. (4) *in Commentario pag.* 10. (5) *in Commentario pag.* 3. (6) *lib.* II. *Verisimilium cap.* 22. (7) *in Emendationibus ad Catullum pag.* 162. (8) *Spicilegio ad Catullum pag.* 12. (9) *cap.* 4. *dist.* 3. (10) *lib.* XI. *Epigram.* 4. (11) *Epigram.* 5. (12) *in Commentariis num.* 5. (13) *lib.* II. *Æneid.* (14) *lib.* V. *Æneid.* (15) *lib.* II. *Eleg.* I. (16) *lib.* III. *Carm.* 12.

Studium aufert. ——

Oppianus [1]:

Φάρεα τ' ἀσκήσαι μήλων, διάνθει καρπῷ
Πάλλας ἐπιχθονίους ἐδιδάξατο. ——

Oleum eliquare docuit. Virgilius [2]:

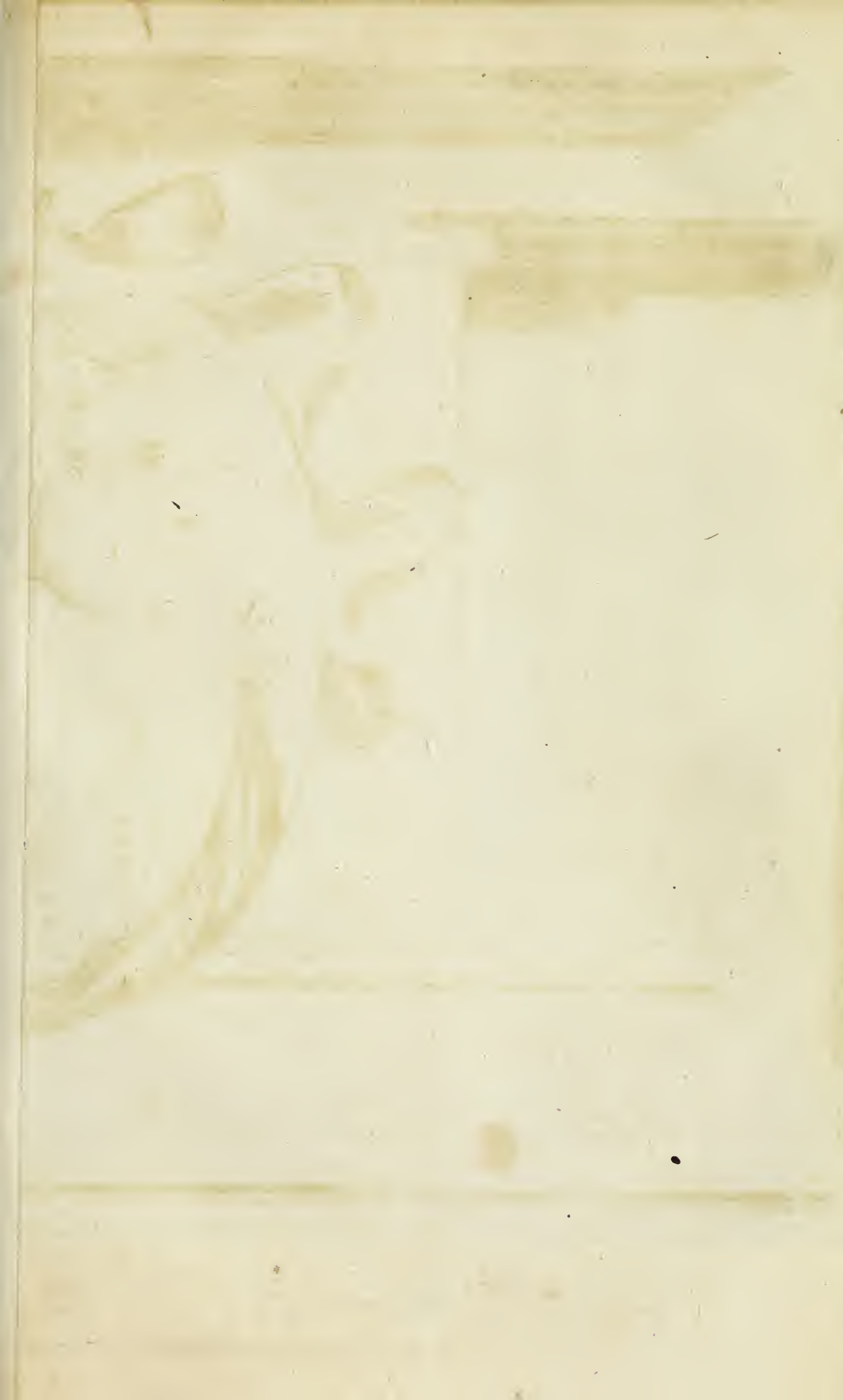
—— *Oleaque Minerva*
Inventrix. —— ——

De eâdem verbis iisdem Rutilius Numantianus [3], *Inventrix oleæ.* Confer *Johannem Baptistam Portam* [4], *Joh. Meursium* [5]. Ab Oriente profecta & Phœnissa quidem, itaque Φοινίκην θεὰν vocat *Lycophron* [6]; idemque manifesto arguit cognomen Ὄγκα, apud *Stephanum* [7], & *Hesychium* [8], unde proferunt illud *Lilius Gyraldus* [9], *Wilh. Canterus* [10], & porro addunt *Scholiasten Pindari* [11], *Æschylum* [12]. Expressit idem *Nonnus Panopolitanus* [13]:

Ἐκ βοὸς ὀγκηθμοῖο φερώνυμον. ——

Sed imperite ille nomini Syriaco dat Græcum ἔτυμον, uti notat *Petrus Cunæus* [14]. Rectius multo derivatur ab ענק, quæ est propria Gigantum familia, celebris in *Sacris Literis. Num.* [15], *Deut.* [16], *Josu.* [17], *Judic.* [18], Seldenus queritur [19]: *quid ad rem* Onca *hic denotare possit, omnino me nescire fateor.* Verum quid vel notet vel non notet, perinde est, sufficit quod rei originem monstret. Certe ab illis Enacim quos Josua expulit, plurimi in Africam discesserunt, inque agris Punicis consederunt, vicos & pagos habitando, antequam eo novam coloniam deduceret Elissa Tyria, itaque veteres incolæ permixti cum advenis in civitatem unam con-

(1) *lib.* II. *de Venatione.* (2) *lib.* I. *Georgicor.* (3) *lib.* I. *Itinerarii num.*73. (4) *in Villa lib.* VI. *cap.* I. (5) *in Arboreto Sacro lib.* I. *cap.* 26. (6) *in Cassandrä.* (7) περὶ Πόλεων. (8) *in Lexico.* (9) *in Historia Deor. syntagm.* XI. *pag.* 341. (10) *lib.* VI. *Lection. novar. cap.* I. (11) *ad Olympia.* (12) *in Thebanis.* (13) *lib.* V. *Dionysiacorum.* (14) *Animadvers. ad h. l. pag.* 70. (15) XIII. 23. 29. (16) II. 10. *cap.* IX. 2. (17) XI. 21. 24. *cap.* XIV. 12. 15. *cap.* XV. 14. (18) I. 20. (19) *Syntagm.* II. *pag.* 295.

concesserunt, quæ *Carthago* vocata est. Manifeste indicat hoc antiquum nomen *Cadreanach*, uti *Plautus* refert [1], & indidem est Καρχηδὼν Græcorum, quod habet *Stephanus* [2]. Cadreanach est *vicus Anacim* חצרי-ענק, ut monet *Josephus Scaliger* [3], ac probat *Samuel Petitus* [4]. Videlicet Enakei bello sacro afflicti per Josuam, deinde etiam a Davide Rege expulsi, petiverunt Africam, & popularium turbà comitati littorales Regiones obtinuerunt, novam velut gentem condiderunt. Minervam *custodem Urbis Romæ* laudat *Cicero* [5].

XV. CERES Jovis soror & pellex, nomen Syriacum habet à חרש *arare*. Nam quod *Varro* [6], *Cicero* [7], *Arnobius* [8], & ex illis *Taubmannus* [9] docent, *Ceres est quasi Geres a gerendis frugibus*, * non est vero consonum, neque etiam vera sunt *Scaligeri* ad *Varronem* Conjectanea [10], *quod dicta sit a* cereo, *verbo antiquo, id est, creo.* Potius Ceres, id est, ἀρότειρα, quoniam Insulanis monstravit usum præparandi terram aratro & semen injiciendi, metendi, commolendi, pinsendi. *Inscriptio* Romana: CERERI. FRUGIFERAE. SACRUM. L. VEJANIUS. COSMUS. P. P. *Gruterus* [11]. Virgilius [12]:

Liber & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit aristâ.

Hactenus erant illi βαλανόφαγοι. Virgilius [13]:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, & victum Dodona negaret.

Et [14]:

Quercus ante datæ Cereris, quàm semina, vitæ.

B 4 *Clau-*

* Qualis tamen apparet in hac Icone sumpta ex *Thesauri Brandeburgici* principio.

(1) *in Pœnulo Act.* 5. *sc.* 2. (2) περὶ Πόλεων. (3) *lib.* II. *de Emendat. Temp.* (4) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 2. (5) *lib.* XIII. *ad Familiar. epist.* 25. *lib.* VII. *ad Atticum epist.* 7. *& Oratione pro Domo suâ ad Pontifices.* (6) *lib.* IV. *de L. L. pag.* 18. (7) *lib.* III. *de Nat. Deor.* (8) *lib.* III. *Advers. Gentes pag.* 119. (9) *Commentario ad Georgica pag.* 108. (10) *pag.* 30. 31. 91. (11) *in Volumine pag.* 26. (12) *lib.* I. *Georg.* (13) *l. d.* (14) *in Culice.*

Claudianus[1], de Cerere:

Unde datæ populis fruges, & glande relictâ
Cesserit inventis Dodonia quercus aristis.

Hæc enim est communis & vera lectio, quam frustra sollicitat *Nicolaus Heinsius*[2], ut *Claverii* codice, & Barthii *Commentariis*[3] fretus substituat:

Unde datæ populis leges. ——

Leges & aristas conjunxerit, inquit ille. At quare hoc? *Utraque enim Cereris munus*, ait. Verum opus non est, ut utrumque exprimatur ubique scriptorum. Regerit: *Utrumque etiam conjunxit* Ovidius[4] *de Cerere.*

Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris,
Prima dedit leges. —— ——

At idem *fruges* ponit semel, *alimenta* repetito, sic & noster *Claudianus* utrumque expressit, unum quod instituit, alterum quod abolevit. Apulejus[5]: *Ceres alma, frugum parens originalis.* Et mox: *Vescula glandis ferino remoto pabulo miti commonstrato cibo, nunc Eleusiniam glebam percolis.* Comes ejus Triptolemus erat, nomine Syriaco; תלמי *Num.*[6], *Judic.*[7], *Samuel.*[8], Rutilius Numantianus[9]:

Et qui primus humo pressit aratra puer.

De illo ipso Virgilius[10]:

—— *Uncique puer monstrator aratri.*

Nam ad Triptolemum spectare, contendunt *Taubmannus*[11], & *Farnabius*[12]. Rursum[13]:

Illam Triptolemi sulcus mutavit aristis.

Filia erat Proserpina, quæ matre absente in venatum profecta, & ad Siciliæ lacum Pergum a latronum ductore Plutone comprehensa, ejus libidini paruit coacta, deinde etiam mersa lacu, ne facinus vulgaretur, Plutone ad Ætnæ fauces, ubi habitabat, regresso, in-gen-

(1) *lib.* I. *de Raptu Proserpinæ.* (2) *in Emendat. ad h. l. pag.* 201. (3) *pag.* 875. (4) *lib.* V. *Metamorph.* (5) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 257. (6) XIII. 42. *cap.* XV. 23. (7) I. 10. (8) *lib.* II. *cap.* 3. 3. *cap.* 13. 37. (9) *lib.* I. *Itinerarii num.* 73. (10) *l. d.* (11) *in Comm. pag.* 110. (12) *in Notis pag.* 32. (13) *in Culice.*

gentem luctum concitavit matri, eaque ad Magicas artes conversa, frustra tentavit multa, *Ovidius* [1]. Prolixe & eleganter *Claudianus* [2]. Virgilius [3]:

Nec repetita sequi curet Proserpina matrem,

ubi vide *Servium* [4].

XVI. DIANA, alio nomine PROSERPINA, Cereris filia, lacu mersa per impetum Plutonis, & per artes Magicas sollicitata, ut ad vivos redire vellet, cum vero Dæmones spectris fallacibus matrem hominesque alios fallerent, ejus simulacrum, per nocturnas venationes inducerent quidem, sed veram illam Cereris filiam vitæ restituere non possent, occasionem dederunt fingendi, quod illa Plutoni, Diabolorum principi, copulata, imperium apud Inferos accepisset, mortis & vitæ peractæ arbitra facta. *Inscriptio* Lusitanica. PROSERPINÆ. SERVATRICI. C. VETTIUS. SILVINUS. PRO EUNOIDE. PLAUTILLA, CONIUGE, SIBI, RESTITUTA. V. S. A. L. P. *Gruterus* [5]. Virgilius [6]:

Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.

Tibullus [7]:

At mihi Persephone nigram denunciat horam,
Immerito juveni parce nocere, Dea.

Propertius [8]:

Sat sit magna mei, si tres sint pompa libelli,
Quos ego Persephonæ maxima dona feram.

Horatius [9]:

Nullum sæva fugit Proserpina caput.

& adde *Wilhelm. Canterum* [10]. Lunæ sideri illata est. Et ne studium, quod viva sectabatur, deposuisse vi-

(1) *lib.* IV. *Fastor.* & *lib.* VI. *Metamorph.* (2) *de Raptu Proserpinæ.* (3) *lib.* I. *Georgic.* (4) *in Commentario pag.* 57. (5) *in Volumine pag.* 97. (6) *lib.* IV. *Æneid.* (7) *lib.* III. *Eleg.* 5. (8) *lib.* II. *Eleg.* 10. (9) *lib.* I. *Carm.* 28. (10) *lib.* IV. *Lection. novar. cap.* 20.

deretur, venationum Dea consecrata est.* Virgilius [1]:

Exercet Diana choros, quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades, illa pharetram
Fert humero, gradiensque Deas supereminet omnes.

Juvenalis [2]:

Per calamos Venatricis pharetramque puellæ.

Horatius [3]:

Sævis inimica Virgo belluis.

Et [4]:

Celeris spicula Cynthiæ.

Et [5]:

Deliæ tutela Deæ, fugaces
Lyncas & cervos cohibentis arcu.

Et in partubus Junonis maximæ vicaria, itaque *Orpheus* [6] ὠδίνων ἐπαρωγὸν vocat. Apulejus [7]: *Seu Phœbi soror, quæ partu fœtarum medelis lenientibus recreato, populos tantos educasti, præclarisque nunc veneraris delubris.* Horatius ad Dianam [8]:

Montium custos, nemorumque virgo,
Quæ laborantes utero puellas
Ter vocata audis, adimisque letho,
Diva triformis.

Et

* Cujus habitum formamque discere licet ex hoc nummo, quem præbuit J. Gutherius *de Vet. Jure Pontif. l.* IV. *c.* 19.

(1) *lib.* I. *Æneid.* (2) *Sat.* XIII. (3) *lib.* I. *Carm.* 12. (4) *lib.* III. *Carm.* 28. (5) *lib.* IV. *Carm.* 6. (6) *in Hymnis pag.* 145. (7) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 257. (8) *lib.* III. *Carm.* 22.

Et[1]:

—— Silvarumque potens Diana,
Lucidum cœli decus.

Sunt pleraque in præcedentibus expoſita. Quod parientes juvat, inde cognomen habet Εἰλειθυία, uti referunt *Plutarchus*[2], *Pauſanias*[3], *Theocritus*[4], *Oppianus*[5]. Nomen eſt Hebræum à radice ילד *genuit, peperit.* Quod enim *Lilius Gyraldus*[6], *Joachimus Camerarius*[7], *Eraſmus Schmidius*[8], *Joſephus Scaliger*[9], contendunt, *Ilithyiam* dictam eſſe παρὰ τὸ εἰς τικτούσας ἐλθεῖν, hoc eſt *quod ad parturientes accedat*, alluſivum potius eſt quam genuinum. Porro vocata eſt JUNO LUCINA, Catullus[10]:

Tu Lucina dolentibus
Juno dicta puerperis.

Horatius[11]:

Sive tu Lucina probas vocari,
Seu genitalis Diva.

Genitalis Diva, perinde uti Juno, θεὰ γενέθλια. Nimirum Junonis vicaria in peragendis muniis ejus, cognomina quædam ejuſdem merito accipit, ut teſtantur *Inſcriptiones* plurimæ apud *Janum Gruterum*[12]. Horatius[13]:

Si vocata partubus
Lucina veris adfuit.

Ait, *veris*, quod cum Sagâ illi res ſit, quæ a Satanâ imprægnari vere non poſſet, forte molas quaſdam intra ipſius uterum moliebatur. De quâ re vide *Remigium*[14], *Johannem Wierum*[15], neque enim vero conſentaneum

(1) *in Carmine ſeculari.* (2) *lib.* III. *Convivial. quæſt. num.* I. (3) *in Atticis.* (4) *Idyll.* 28. (5) *lib.* I. *de Venatione.* (6) *in Hiſtor. Deor. ſyntagm.* XII. *p.* 351. (7) *in Quæſitis promiſcuis pag.* 98. (8) *Commentariis ad Pindari Pythia pag.* 115. *& ad ejuſdem Nemea pag.* 152. (9) *Notis ad Indigitamenta Orphei pag.* 181. (10) *Epigr.* 31. (11) *in Carmine ſeculari.* (12) *in Volumine pag.* 39. 40. 41. (13) *lib.* V. *Carmin.* 5. (14) *lib.* I. *Dæmonolatriæ c.* 6. (15) *lib.* III. *de Præſtigiis Dæmonum cap.* 24. 25.

taneum est, quod *Cœlius Rhodiginus*[1], *Bodinus*[2], *Martinus Delrio*[3], *Caspar. Schottus*[4], contendunt, posse Genios cum Sagis misceri ac vivum hominem procreare. Pergit Catullus:

Tu potens Triviæ & notho es
Dicta lumine Luna.

Trivia τριοδῖτις, τρίμορφος, τριπρόσωπος, est apud *Athenæum*[5]. Hecate eadem: quoniam tres facies, totidem capita, dextrum equi, sinistrum canis, medium hominis ostendebat, spectra immittebat, & adventante illâ solum fremebat, curruumque fulgura cernebantur, (quæ *sacros ignes* vocat *Seneca*) & canibus multis comitata accelerabat gressum, ululatus & latratus audiebantur. Virgilius[6]:

——— ——— *Hylax in limine latrat.*

De canibus istis sonat, erantque sacra illa Cocytia, quæ fiebant in honorem Lunæ sive Proserpinæ, uti est *infra*[7]. Rursum[8]:

Voce vocans Hecatem, Cœloque Ereboque potentem.

Item[9]:

Ter centum tonat ore Deos, Erebumque Chaosque,
Ter geminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

Apulejus[10]: *Seu nocturnis ululatibus horrenda Proserpina, triformi facie larvales impetus comprimens, terræque claustra cohibens, lucos diversos inerrans, vario cultu propitiaris.* Reliqua pertinent eo quod in Lunæ sidus relata fuerit. *Notho lumine*, ait, quod Luna omne lumen a Sole petat, & ad terram demittat, per refractionem, de quo breviter quædam proponit *Cœlius Rhodiginus*[11], prolixius vero declarant Mathematici, *Joh. Hevelius*[12], *Adrianus Metius*[13], *Andreas Argolus.*

(1) *lib.* XI. *Antiquar. Lect. cap.* 6. (2) *lib.* II. *Dæmonomaniæ cap.* 7. (3) *lib.* II. *Disquisit. Magicar. cap.* 2. *quæst.* 15. (4) *in Physicâ curiosa lib.* I. *cap.* 21. 22. (5) *lib.* VII. *Dipnosophist.* (6) *Bucolic.* VIII. (7) *cap.* II. *num.* 5. 8. (8) *lib.* VI. *Æneid.* (9) *lib.* IV. *Æneid.* (10) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 257. (11) *lib.* XI. *Lection. antiq. cap.* 4. 5. 6. 7. (12) *in Selenographicis pag.* 109. (13) *de primo Mobili pag.* 31.

lus[1]. Eandem ob cauſam dicit Lucretius[2]:

Luna notho fertur lumine.

Apulejus[3] de Proſerpina: *Solis ambagibus diſpenſans incerta lumina.* Quæ vero pro Lunæ propriâ & inſitâ luce adverſus experientiam manifeſtam diſputat *Scipio Ceſenas Claremontanus*[4], illa expendimus alio loco. Propterea quoque mulos vehiculo ejus appingebant, Soli equos tribuebant, ſcilicet ut mulus non ſuo genere, verum ab equis procreatur, ita fulgeat Luna luce Solis, non propriâ, *Feſto* referente. Variant tamen Poëtæ, & nota ſunt illa Propertii[5]:

Et mediis cœlo Luna ruberet equis.

XVII. VENUS Jovis filia, eaque formoſiſſima, Oceanum matrem habere dicitur. *Antipater Sidonius*[6]:

Τὰν ἀναδυομέναν ἀπὸ ματέρος ἄρτι θαλάττας
Κύπριν Ἀπελλείου μόχθον ὅρα γραφίδος,
Ὡς χερὶ συμμάρψασα διάβροχον ὕδατι χαίταν,
Ἐκθλίβει νοτερῶν ἀφρὸν ἀπὸ πλοκάμων.

Expreſſit Auſonius Burdegalenſis[7]:

Emerſam pelagi nuper genitalibus undis,
Cyprin Apellæi cerne laboris opus.
Ut complexa manu madidos ſalis æquore crines,
Humidulis ſpumas ſtringit utraque comis.

Atque ideo ſculpebatur, manu prehendens comam aquis madidam, eamque exprimens. Ovidius[8]:

Cum fieret, lapis aſper eram, nunc nobile ſignum,
Nuda Venus madidas exprimit imbre comas.

Horatius[9]:

Lævum marinæ qui Veneris latus Cuſtodit.

Et[10]:

Qui dies menſem Veneris marinæ
Findit Aprilem.

Vir-

(1) *lib.* I. *Aſtronom. cap.* 9. *& in Tabulis ſecundorum Mobilium pag.* 25. *& in Pandoſio Sphæricocap.* 47. (2) *lib.* V. (3) *l. d.* (4) *de Univerſo lib.* VII. *cap.* 2. (5) *lib.* I. *Eleg.* 10. (6) *lib.* IV. *Antholog. cap.* 12. *num.* 26. (7) *Epigram.* 104. (8) *lib.* III. *de Arte amandi.* (9) *lib.* III. *Carm.* 26. (10) *lib.* IV. *Carm.* 11.

Virgilius[1]:

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti,
Fas omne est Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis. —— ——

Cytherea est Venus, ἀλιγενής. De quo vide etiam *Joach. Camerarium*[2]. Aquæ sensu arcano populi sunt *Numer.*[3], *Daniel.*[4], *Apocal.*[5]. Ros quoque est procreationis symbolum, *Psal.*[6], & per σεμνὴν κρύψιν *Cantic.*[7]. Lavabant aquâ post congressum meretrices perinde & fœminæ honestæ. Ovidius[8]:

Dedecus hoc sumpta dissimulavit aqua.

Martialis[9]:

Quod fellas & aquam potas, nil Lesbia peccas,
Qua tibi parte opus est, Lesbia sumis aquam.

Indidem exponas illud, *mulier scortum comedit & tergit os suum.* Proverb.[10]. (Diximus quædam *in Auctariis ad Epitomen Historiæ Pappi*[11].) Servuli cubicularii ministrabant aquam in vasis, & *Baccariones* vocantur *in Glossis vetustis*, quas proferunt *Jacobus Stœr*[12], *Ramirezius*[13], *Dionys. Gothofredus*[14]. *Aquariolus uxoris suæ*, est apud *Apulejum*[15], de servulo isto, & *Lenones perductores aquarioli* dixit *Tertullianus*[16]. Nec non Lampridius *in Vita Heliogabali*[17]: *Aquam gessit ut lenonum minister.* Ergo *Baccarion* est πορνοδιάκονος. Cæterum Venus non solum ipsa ex aquis genita est, sed quoque Dea procreationis esse laudatur. *Lucretius* ad Venerem[18]:

Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis, ut cupide generatim secla propagent.

Et qui parentibus incertis orti erant, ut natalibus famam quærerent, Venere progenitos sese jactabant, quo-

(1) *lib.* v. *Æneid.* (2) *in Quæsitis promiscuis pag.* 98. (3) xxiv. 7. (4) vii. 3. (5) xvii. 15. (6) cx. 3. (7) v. 3. (8) *lib.* iii. *Amorum eleg.* 7. (9) *lib.* ii. *Epigram.* 50. (10) xxx. 20. (11) *pag.* 360. (12) *in Lexico Juris pag.* 108. (13) *Notis ad Martialem pag.* 121. (14) *Notis ad Festum pag.* 1700. (15) *Apolog.* 11. (16) *in Apologet. cap.* 43. (17) *pag.* 465. *Historiæ Augustæ.* (18) *lib.* 1.

modo Æneas Latinorum Regulus, Romanæ gentis conditor, credebatur fuisse Veneris & Anchisæ filius. Virgilius[1]:

—— —— Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus,
Quid gnatum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? —— —

Romani colebant Venerem Genitricem. Lucretius[2]:

Æneadum genitrix. — ----

Imitatur Rutilius Numantianus[3]: *Æneadum matrem.* Horatius[4]:

--- --- Et almæ
Progeniem Veneris canemus.

Adde *Plinium*[5], *Macrobium*[6]. Cum primis venerabantur, qui a Julio Cæsare descendebant. Virgilius[7]:

--- Cingens maternâ tempora myrto.

De Augusto loquitur, qui per Julium Cæsarem patruum magnum ducebat genus ab Julo Æneæ filio. Vellejus[8]: *Cæsar nobilissimâ Juliorum genitus familiâ, & quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise & Venere deducens genus.* Et vero myrtus sacra Veneri erat. Virgilius[9]:

Formosæ myrtus Veneri. --- ---

& confer *Johan. Meursium*[10]. Myrtus linguâ Hebræâ est הדם *Nehem.*[11] *Esai.*[12] *Zachar.*[13], unde est *Hadassa* proprium nomen virginis ejus, quæ copulabatur Xerxi Persarum Regi. *Esther.*[14] Nam post accepit nomen Persicum, *Esther*, cum in aulâ dominabatur Regina. סתר Persis *astrum* est, itaque Esther est *fulgida stella*, uti notat *Scaliger*[15], ac consentit *Janus Drusius*[16].

XVIII. Lo-

[1] *lib.* I. *Æneid.* [2] *initio operis.* [3] *lib.* I. *Itinerarii num.* 68. [4] *lib.* IV. *Carm.* 15. [5] *lib.* VII. *c.* 38. *lib.* IX. *c.* 35. *lib.* XXV. *c.* 4. [6] *lib.* I. *Saturnal. c.* 12. [7] *lib.* VIII. *Georgic.* [8] *lib.* II. [9] *Bucolic.* VII. [10] *Arboreto sacro lib.* II. *cap.* I. [11] VIII. 16. [12] XLI. 19. [13] I. 10. II. [14] II. 7. [15] *ad Eusebium in Animadvers. pag.* 15. [16] *Observationibus ad Estheram pag.* 76.

XVIII. Locus est in Epistolâ *Jeremiæ Barucho* annexa[1] : *Sedent mulieres funiculis accinctæ ad vias, succendentes ossa olivarum.* Pertinet ad rem præsentem. Funiculos solvebant quæcunque mulieres Veneri litare volebant, quam Babylonii μύλιτλαν, id est, Genitricem, vocabant. Ità fieri consuevisse apud Babylonios & vicinas Gentes, narrant *Herodotus*[2], *Strabo*[3]. Quod dicitur, *succendentes ossa olivarum*, est in Græco, θυμιῶσι τὰ πίτυρα. De accensis furfuribus exponunt *Tigurini*, *Ariæ Montanus*, *Franciscus Junius*, *Vatablus*[4]: Qui ità scribit, τὰ πίτυρα *sunt sordes & excrementa quædam sive farinæ purgamenta, quæ meretrices Diis suis adolebant, hunc enim furfuraceum odorem illis gratissimum esse putabant.* Hæc vix probabilia sunt. Rectius omnino *Grotius*, qui notat, πίτυρα *Hebræorum* פתורין *& aperturam significare.* Refert *Athenæus*[5], quod Philadelphum Regem, cum sororem Arsinoen matrimonio duxerat, reprehenderit amicus ejus Sotades, *nefas esse* dicens, *aculeum trudere in rimam sanctam. Rimam* quoque vocat, Ausonius Burdegalensis[6]:

Est in secessu tenuis quo semita ducit.
Ignea rima micans. —— ——

Porro lege illa quæ sequuntur, ac nosces quid sit θυμιῶσι τὰ πίτυρα. *Suffire naturam* eodem sensu dicit *Plinius.* Vetabat hujusmodi prostibula in Lege suâ Deus *Levit.*[7], & confer *Johannem Seldenum*[8]; *Johan. Michaelem Dilherr.*[9]

XIX. Veneris filius CUPIDO & in amore persuadendo Matri suæ adjunctus, quem suscepit illa e Mercurio pessimo errone, ut decebat esse Deorum nuncium, & protectorem furum; Horatius[10]:

Sive tu mavis Erycina ridens;
Quam Jocus circumvolat & Cupido.

Erycina

[1] *vers.* 42. [2] *lib.* I. [3] *lib.* XVI. [4] *in Notis.* [5] *lib.* VII. *Dipnosophist.* [6] *in Fescennino illo Centone.* [7] XIX. 29. [8] *de Diis Syris Syntagm.* II. *c.* 7. [9] *Tom.* I. *Disput. Philologic.* *pag.* 166. [10] *lib.* I. *Carm.* 2.

Erycina Venus eſt ſic dicta ab Eryce monte Siciliæ, ubi habebat fanum opulentum. *Inſcriptio* Taurinenſis apud *Gruterum* [1]: VENERI. ERYCINÆ. V. S. L. M. Rurſum Horatius [2]:

—— —— Veneremque & illi
Semper hærentem puerum canebat.

Eum prolixe deſcribit *Propertius* [3]. Pulcritudinem Divæ laudat Virgilius [4]:

—— —— Venus aurea contra
Pauca refert. —— ——

Χρυσῆ Ἀφροδίτη, *aurea*, id eſt, pulcerrima: *Aphrodite* eſt Venus, uti multis diſſerit *Cœlius Rhodiginus* [5]. Et ob pulcritudinem ſuam Lucifero inferri meruit, siderum pulcerrimo, *& quod bene poſitum formoſam, lepidam, ſuavem, affabilem, honeſtam uxorem Nato decernit*, ſecundum pronunciata Genethliacorum, *Joh. Garcæus* [6], *Joh. Schonerus* [7]. Examinent de Noſtradami ſodalitio conſcripti Planetarii thema ſuum, certe quod Venerem bene affectam habent, vel inde facile conſtat, quia ſunt petulci muliercularum contrectatores & nocturni aſſeſſores, uti notum eſt de Saturno acronycho, Nativitatum ſarcinatore famoſo: at vero, quomodo matrimonio acceperunt, Ambubajas pediculoſas? Nimirum fatuorum fatua fata ſunt. De Dardane refert Scaliger [8]. *Genethliacus in ſuis illuſtribus genituris multa præclara prædicebat cuidam ſummi ordinis viro tam ab ipſius, quam a liberorum fortuna: quo quidem homine poſt omnem memoriam nihil fuit infelicius, ſive ipſius, ſive uxoris, ſive liberorum exitum ſpectes. Idem Genethliacus cum multis annis diem & horam mortis ſuæ determinaſſet, & appetente tempore nihilominus bene valeret, quamquam octogenario major, ne artem contumeliæ exponeret, inediâ conſtituit mori, quod neſcio ſe-*

C *rius*,

[1] *In Volumine pag.* 59. [2] *lib.* 1. *Carm.* XXXII. [3] *lib.* II. *Eleg.* IX. [4] *lib.* X. *Æneid.* [5] *lib.* VI. *Lect. Antiq. cap.* 17. [6] *in Methodo Aſtrologiæ pag.* 214. [7] *lib.* 1. *de Judiciis Nativitat. cap.* 12. [8] *Prolegomenis ad Manilii Aſtronomica.*

rius, an citius ante constitutum ab eo tempus contigerit? Res nota est. Et tamen ille tantus in eâ arte fuit, ut hodie ejus decreta sint κύριαι δόξαι. Si illi qui familiam in hac arte ducunt, ita pueriliter decipiuntur, quid ab aliis exspectes, qui illorum decretis insistunt? Hæc Scaliger.

XX. MARS Jovis filius cum Venere concubuit, & propterea ab hujus marito Vulcano in vincula conjectus, liberavit sese & in patriam reversus est. Ovidius [1]:

Mars quoque deprensus fabrilia vincula sensit.

Porro cum patruo suo Neptuno in Græciam profectus, cœptâ cum filio ejus rixâ, & congressus duello occidit juvenem, itaque apud Areopagitas causam dixit, absolutus equidem cædis, verum perpetuo exilio damnatus, quâ cœperat viâ, cædibusque non uno loco grassatus, latrociniorum princeps & bellorum Deus habitus est. Rutilanti maxime sideri terrisque inimico adscriptus. Virgilius [2]:

Gradivumque patrem. —— ——

Nam hoc erat cognomen ejus eximium. Romuli pater esse creditus, veritate consimili quâ Venus erat mater Æneæ Trojani. *Livius* [3], *Florus* [4]. Idem alias viris præclaris, ut natalium labem contegerent, usu venisse, exemplis probant *Remigius* [5], *Gabriel Palæotus* [6]. Martis comes, lena, BELLONA, belli Dea. Virgilius [7]:

—— *Tristesque ex æthere diræ*
Et scissâ gaudens vadit Discordia pallâ
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Inscriptio Romana: Q. CÆCILIO APOLLINARI. FANATICO. DE. ÆDE. BELLONÆ. PULVIN. CUJUS. MONITO. HASTA. IN. ÆDE. BELLONÆ. IN. LUCO. DICATA. EST. FIRMIA. TYCHE. CONJUNGI. SUO. BENE. MERENTI. SIBI. POSTERISQUE. SUIS. FECIT. ET. FIRMIÆ.

[1] *lib.* II. *Amor. Eleg.* IX. [2] *lib.* III. *Æneid.* [3] *lib.* I. [4] *l.b.* I. *cap.* I. [5] *lib.* I. *Dæmonolatr. cap.* 6. [6] *de Spuriis cap.* 66. [7] *lib.* VIII. *Æneid.*

MIÆ. EURESINI. LIB. B. M. *Gruterus* [1].

XXI. MERCURIUS Jovis e Majâ filius erat. Virgilius [2]:

Hæc ait, & Majâ genitum demittit ab alto.

Et [3]:

Materno veniens ab avo Cyllenia proles.

Et [4]:

Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.

Agyrta, Mercator, Literator, Vates, Medicus, Astrologus, Impostor, & omnia! *Inscriptio* Metensis: MERCURIO. NEGOCIATORI. SACRUM. NUMISIUS. ALBINUS. EX. VOTO. *Gruterus* [5], Manilius [6]:

Tu princeps auctorque sacri Cyllenie tanti,
Per te jam cælum in terris, jam sidera nota.

Fuerit ille apud Græcos excultor Sideralis disciplinæ, apud alias Gentes non fuit. Nam Chaldæi illam professi dudum, testibus *Josepho* [7], *Diodoro Siculo* [8], *Plinio* [9], & ab illis pervenit ad Ægyptios, quibus propterea ingens testimonium perhibent *Plato* [10], *Cicero* [11]. Mercurii vero discipulus fuit Prometheus, Caucasi incola, qui de se ipso refert apud Æschylum [12]:

——— ——— Ortum ego
Ostendi astrorum primus & occasum.

Plura videris apud *Joh. Baptistam Ricciolum* [13]. De Mercurio scripsit Lucianus elegantem *Dialogum*. Et quæ munia ejus fuerint, canit Horatius [14]:

Mercuri facunde, nepos Atlantis
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus, & decoræ
More palæstræ.

C 2 Te

[1] *in Volumine pag.* 313. [2] *lib.* II. *Æneid.* [3] *lib.* IV. [4] *lib.* VIII. [5] *in Volumine pag.* 55. [6] *lib.* I. *Astronom. pag.* 2. [7] *lib.* I. *Antiq. cap.* 15. [8] *lib.* II. *cap.* 8. [9] *lib.* VII. *cap.* 56. [10] *in Epinomide.* [11] *lib.* I. *de Divinat.* [12] *in Prometheo.* [13] *part.* I. *Almagesti novi præfat. pag.* 8. [14] *libro* I. *Carm.* 10.

Te canam magni Jovis & Deorum
Nuncium, curvaque lyræ parentem,
Callidum quicquid placuit jocoso
Condere furto.
Te boveis olim nisi reddidisses
Per dolum amotas, puerum minacè
Voce dum terret, viduus pharetrâ
Risit Apollo:
Quin & Atridas duce te superbos
Ilio dives Priamus relicto,
Thessalosque ignes & iniqua Trojæ
Castra fefellit.
Tu pias lætis animas reponis
Sedibus: virgâque levem coherces
Aureâ turbam, superis Deorum
Gratus & imis.

Deorum Interpres, unde est ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. *Act. Apost.*[1] mercatorum patronus, furum protector, ut est in *Inscriptione* Patavina, de quâ videris *infrâ*[2]. Agyrtarum promotor, inferorum diribitor, literatorum fautor, bellorum disturbator, pacis autor, viarum publicarum indigitator †, palæstræ inventor. Ergo versa-

† Talis exprimitur in nummo Gentis Mamiliæ apud H. C. Henninium in *Notis ad Bergierii l.* IV. 43. §. 5.

[1] XIV. 12. [2] *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 24.

ſatili maxime Sideri virum deſultoriæ profeſſionis addiderunt. Virgilius[1]:

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

Depingunt ut habeat alatos pedes.* Virgilius[2]:

Ut primum alatis tetigit magalia pennis.

Manibus protendit Caduceum, virgam ſacram quâ colligati duo ſerpentes, nodiſque ſuis involuti mutuo, ut ſeſe ex adverſim intueantur. Eſtque *caduceum*, uti vocat *Apulejus*[3], κηρυκίνη ῥάβδος, teſte *Julio Polluce*[4], atque inde proferunt *Cœlius Rhodiginus*[5], *Carolus Paſchalius*[6]. Nimirum inſigne quod gerebant *Caduceatores*, id eſt, pacis præcones, itaque Pacis & Concordiæ ſymbolum eſt in Scalpturis Gemmarum apud *Gorlæum*[7]. Κήρυξ *præco* eſt, & invenitur vox Græca in contextu Chaldaico כרוז, *Daniel.*[8], quod monet *Pagninus*[9]. Æolum Ionumque coloniæ per Aſiam ſparſæ voces aliquas Græcas in plurimis locis invexerunt, adeoque in contextu eodem occurrunt קיתרא / שבכא / פסנתרין / quæ certe ſunt Græcorum κιθάρα, σαμβύκη, ψαλτήριον, & quartum additur סומפניא / συμφωνία *Daniel.*[10]. Græci per Aſiam & voces & concentus Muſicos docuerant, quas illi a Phœnicibus acceperant, cum quibus Græci frequentia commercia exercebant, Ezech.[11]. Caduceum deſcribit Virgilius[12]:

Tum virgam capit, hac animas illo evocat Orco,
Pallentes, alias ſubtriſtia Tartara mittit,
Dat ſomnos, adimitque & lumina morte reſignat.

Ergo Satelles Orci & manium ductor eſt. ψυχόπομπον ideo vocat *Artemidorus*[13]. Eodem ſenſu dicit Apulejus

* Ut videre licet in hac ſtatua quæ eſt apud Octav. Ferrarium *l.* III. *de Re veſt.* c. I.

[1] *lib.* I. *Georgic.* [2] *lib.* IV. *Æneid.* [3] *lib.* II. *Mileſiar.* *p.* 262. [4] *lib.* VIII. *Onomaſtici.* [5] *lib.* II. *Antiq. Lect.* *cap.* 49. [6] *de Legato cap.* 4. 5. [7] *in Dactyliothecâ n.* 76. [8] III. 4. *cap.* 5. 29. [9] *in Epitome Theſauri Linguæ ſanctæ p.* 462. [10] III. 5. [11] XXVII. 13. [12] *lib.* IV. *Æneid.* [13] *lib.* I. *Onirocritic.*

jus[1]. *Mercurius animarum vector.* Quod enim vulgo ibi legitur, *carminum vector*, recte abolendum censent *Johannes a Wower*, *Scipio Gentilis*, *Johannes Priceus*, *Brantius*, *Elmenhorstius*. Inde Ajax apud *Sophoclem* incubiturus gladio suo καλῶ δέ ἅμα πομπαίον Ἑρμῆν χθόνιον, εὖ με κοιμῆσαι, & confer *Inscriptionem* Romanam apud *Johan. Jac. Boissardum*[2]. Porro Mercurius est procurator mortis. Nam hoc est,

——— *& lumina morte resignat*,

itaque exponas, *oculos morte occludit*, cum *Josepho Castalione*[3], *Hieronymo Magio*[4]. Diserte Horatius

Num vanæ redeat sanguis imagini,
Quam virga semel horrida
Non lenis precibus fata recludere,
Nigro compulerit Mercurius gregi?

Niger grex est manium cætus. Valerius Maximus[5]. *Defusis Mercurio delibamentis, & invocato numine ejus, ut se placido itinere in meliorem sedis infernæ deduceret partem, cupido haustu mortiferam traxit potionem.* Nec hoc tantum, sed quoque animarum designator, quando per nova corpora eundum erat. Petronius[6]. *Mercurius qui animas ducere & reducere solet.* Reducere videlicet ab Orco, ut in corpora nova immigrent. Virgilius[7]:

Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno,
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

Deus, scilicet Mercurius, & quæ de τῇ μετακυλίσει τῶν ψυχῶν fabulantur Pagani, vide apud *Servium*[8], & adde *Auctaria nostra*[9]. Denique ut sciretur esse viarum indigitator, erigebant Hermas. Juvenalis[10]:

--- *Trun-*

(1) *in Apologia pag.* 295. (2) *part.* III. *Antiquitat. Romanar. fol.* 126. (3) *Decade* 4. *Observation. cap.* 4. (4) *lib.* IV. *Miscellan. c.* 11. (5) *lib.* II. *cap.* 6. *num.* 1. (6) *in Satyro pag.* 198. (7) *lib.* VI. *Æneid.* (8) *Commentar. ad h. l. pag.* 439. (9) *ad Pappi epitomen Historiæ Ecclesiast. pag.* 158. (10) *Satyra* VIII.

——— *Truncoque simillimus Hermæ.*

Erant statuæ ita efformatæ, ut caput solum appareret distinctum pro requisitis partibus, reliquum corpus quadratum stabat rude & informe, cum notis adscriptis quo viæ concurrentes ducerent in triviis & quadriviis. Colligebantur penes illas acervi lapidum, jactis ex tempore a viatoribus, ut sensim cumularentur. Λιθίνους σωροὺς vocat *Anytas*[1], λίθων συγχώσματα sunt *in Sibyllarum centonibus*, λίθοι σεσωρευμένοι εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ, apud *Scholiasten Nicandri*[2]. Romanus interpres *ad Proverb.*[3] legit: *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii.* Res nota est, eamque multis illustrat *Ferdinandus de Salazar*[4]. Hebræus textus alium sensum inducit, de quo vide *Tremellium*[5]. Receptum morem in construendis ἑρμαίοις λόφοις (uti vocat *Homerus* loco quodam) & cumulandis ibi lapidibus, commemorant etiam Thalmudistæ *in codice* אבודה זרא, ubi vocatur אבן למר קולים: Plurima vide apud *Buxtorfium*[6], *Casparum Barthium*[7], *Joh. Cunradum Ditericum*[8], *Johannem Seldenum*[9], *Johannem Schildium*[10]. Arcades deprehensum Mercurium, & quod multa furto abstulisset, in judicio accusatum, manibusque detruncatum expulerunt, inde *Cyllenius* vocatus est ut refert *Servius*[11], κυλλὸς *mancus* est. Arnobius[12]: *Furem Mercurium publicavimus.* Cæterum Mercurii filius erat *Autolycus*, hujus filius erat *Sisyphus*, & Sisyphi filius *Sinon* fuit, ille qui Trojano equo appositus verba & fraudes composuit ad perdendum urbem hactenus invictam. Ita *Servius*[13], & ex illo *Taubmannus*[14].

(1) *in Epigrammatis Græcis.* (2) *in Theriacis.* (3) XXVI. 8. (4) *Comment. h. l.* (5) *in Notis.* (6) *in Lexico Thalmudico num.* 1263. (7) *lib.* IX. *Adversarior. cap.* 5. (8) *part.* III. *Antiquit. Biblicar. pag.* 21. (9) *in Syntagm. de Diis Syris pag.* 351. (10) *lib.* II. *de Caucis cap.* 3. (11) *Commentario ad lib.* VIII. *Æneid.* (12) *lib.* IV. *Advers. Gentes pag.* 143. (13) *Commentario ad lib.* II. *Æneid. pag.* 237. (14) *Commentar. ibid. pag.* 434.

XXII. JUPITER * Saturni & Rheæ filius, sic dictus est *quasi juvans pater*, uti scribunt *Cicero*, *Aulus Gellius*, *Macrobius*, quos sequuntur *Angelus Decembrius* [1], *Josephus Scaliger* [2], *Philippus Beroaldus* [3], *Ludovicus Cappellus* [4]. Ab Hebræorum יהוה soli Deo proprio nomine deducunt *Johannes Seldenus* [5], *Fullerus* [6], *Joh. Gerhard. Vossius* [7], *Melchior Goldastus* [8], *Christ. Becmannus* [9], *Samuel Petitus* [10], *Wilh. Stuckius* [11], *Peucerus* [12]. Et consentit Grotius. *Tyrrheni qui ab Oriente in Italiam cum cæteris sacris nomen hoc attulerunt, ita legisse videntur, uti nunc scribitur*. Jehovah. *Nam inde Latinum* Jovis *esse non dubito: sed & Afri, ni fallor, ab iisdem Tyriis Carthaginis conditoribus nomen idem eodem sensu acceperunt, nam apud illos quoque Deus vocabatur* Ἰόβας, *quod Latinis corruptè Juba scribitur, quo nomine & Reges Afrorum sunt appellati* [13]. At neutra derivatio vera est, cum *Jupiter* origine Græcum, usu Latinum sit, uti mox dicemus. Cres patria est: Virgilius [14].

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto.

Ovidius [15]:

Cretes erunt testes, nec fingunt omnia Cretes,
Cretes nutrito terra superba Jove.

Vetustissimum fanum habebat in oppido Asso, unde est Ἄσιος Ζεὺς apud *Stephanum*, de quo meminit *Lilius Gyraldus* [16]. Estque oppidum hoc Ἄσσον *Act. Apost.* [17]

pro

* Hunc cum cognominibus *Ultoris*, *Propugnatoris*, & *Conservatoris* conspicimus in appositis nummis ex J. Gutherii *l.* I. *de Jure Manium c.* 2.

(1) *lib.* v. *de re Literariâ cap.* 63. (2) *Notis ad Orphei Indigitamenta pag.* 181. (3) *in Annotatis variis pag.* 287. (4) *Oratione de Nomine DEI tetragrammato pag.* 325. (5) *Syntagm. de Diis Syrorum pag.* 203. (6) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 6. (7) *in Lexico Etymolog. pag.* 274. (8) *Notatis ad Columbani Abbatis carmina pag.* 90. (9) *de Originibus Ling. Lat. pag.* 552. (10) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 2. (11) *de Sacris Gentilium pag.* 16. *&* 33. (12) *de Divinatione pag.* 89. (13) *in Notis Euangelicis pag.* 379. (14) *lib.* III. *Æneid.* (15) *lib.* III. *Amor. eleg.* 10. (16) *in Histor. Deor. lib.* II. *pag.* 107. (17) XXVII. 13.

IOVI CONSERVATORI.
C S
IOVI PROPVGNATORI.
IOVI VLTORI.

pro cujus loci vero ſenſu adverſus *Bezam* diſputavimus *Auctariis ad Pappi Epitomen* [1], quibus adde *Danielem Heinſium* [2], *Balduinum Walæum* [3]. Scilicet Cretes, apud quos primus vixit ac obiit Deorum ille maximus Jupiter, Διός vocarunt Regem in ſidera perlatum, quod erat corruptum Θεός. Nomen & cultum ab illis acceperunt Aborigines, & *Dioſpiter* vocaverunt, ubi *Dios* eſt Cretenſium, *Piter* vero eſt Latinorum veterum, pro quo noviſſimi *Pater* dixerunt. Corruperunt ſenſim & omiſſa prima litera (d) factum eſt *Ioſpiter*, *Iovis piter*, *Iupiter*, vocali (o) in viciniorem (u) mutata & pro vaſ inſerendo literam cognatam alteram (p) nam antiqui ſcribebant *Iuppiter*, uti ex *Ennio* retulit *Varro* [4]. Veteres Chriſtiani adhibuerunt citra ſuperſtitionem, ut docet *Inſcriptio* Romana: D. M. AURELIO. BALBO. VITA. INTEGERRIMO. MORIBUSQUE. ORNATO. QUI. SE. QUIETIORIS. PERFECTIORISQUE. VITÆ. DESIDERIO. EX. NEGOCIIS. CIVILIBUS. IN. QUIBUS. FUERAT. CUM. LAUDE. VERSATUS. JOVIS. OPT. MAX. BENEFICIO. DUCTO. HIC. IN. SPE. RESURRECTIONIS. QUIESCENTI. LOCUS. PUBLICE. DATUS. EST. *Gruterus* [5]. Matris cura provida ſervatur, atque inter paſtorum conventicula ad montem Idam habitantium educatus, (quos *Curetas* appellant) melle victitavit, patriſque manus effugit, ne interficeretur. Virgilius [6]:

Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipſe
Addidit, expediam: pro quâ mercede canoros
Curetum ſonitus, crepitantiaque æra ſecutæ
Dictæo cœli Regem pavêre ſub antro.

Lucretius [7]:

Dictæos referunt Curetas, qui Jovis illum
Vagitum in Cretâ quondam occultaſſe feruntur:
Cum pueri circum puerum pernice choreâ

Armatâ

(1) *pag.* 9. (2) *lib.* V. *Exercit. ſacrar. cap.* 15. (3) *Commentario perpetuo ad Evangelia & Acta pag.* 1218. (4) *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 18. (5) *in Volumine pag.* 1050. (6) *lib.* IV. *Georgic.* (7) *lib.* II.

Armati numerum pulsarent æribus æra,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Æternumque daret matri sub pectore vulnus.

Juvenalis [1]:

Et privatus adhuc Idæis Jupiter annis.

Pater ab Oriente in terras illas profectus & Phœnicum moribus imbutus, ut Deorum gratiam mereri posset, quod cumprimis per humana sacrificia fieri, gentibus illis persuasum erat [2], filios hactenus a se genitos immolaverat, & incompositos rudesque populos libere vivere, legibusque suis quanquam pessimis, uti permiserat. Rem describunt *Strabo* [3], *Ovidius* [4]. Jupiter adultus expulit senem Tyrannum, usus fideli ope & consilio Promethei, qui apud *Æschylum* refert, ἐμαῖς δὲ βουλαῖς ταρτάρου μελαμβαθὴς κευθμῶν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον αὐτοῖσι συμμάχοισι. Porro validiorum legum ope constrictis Insulanis velut dominus imperavit, opificia & agriculturam injunxit. Naviculariam honestam per mercimonia instituit, judicia publica ordinavit, bellis etiam contra Titanes (qui montana incolebant & latrocinia in vicinos exercebant) implicitus, vastæ proceritatis homines de latibulis eductos occidit, castella eorum saxis arduis inædificata admotis machinis fortiter expugnavit. Hæc est celebris illa Gigantum pugna, quam victor Jupiter toto orbe celebrem fecit, ut eam Poëtæ omnes decantarent. Virgilius [5]:

Cæumque, Japetumque creat, sævumque Tiphœa,
Et conjuratos cælum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossa frondosum involvere Olympum,
Ter Pater exstructos disjecit fulmine montes.

Et [6]:

Hic genus antiquum terræ Titania pubes,
Fulmine dejecti fundo volvuntur in imo.

Hic

(1) *Satyrâ* XIII. (2) *Micheæ.* (3) *lib.* X. *Geograph.* (4) *lib.* IV. *Fastor.* (5) *lib.* I. *Georgic.* v. 7. (6) *lib.* VI. *Æneid.*

Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.

Similia narrant *Apollonius*[1], *Ovidius*[2], *Horatius*[3], & confer *Johannem Goropium Becanum*[4], *Natalem Comitem*[5], *Johannem Chassanionem*[6]. Non male quidem ista; sed hoc minus bene, quod Saturni tempora commendent velut meliora bonisque omnibus commodiora præ seculo Jovis. Virgilius[7]:

Ante Jovem nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Hactenus de Saturni ævo: nunc de Jovis:

Tum variæ venere artes, labor omnia vincit
Improbus; & duris urgens in rebus egestas.

Et[8]:

Ante etiam sceptrum Dictæi Regis, & ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Dictæus Rex Jupiter est, quia educatus fuerat in partibus montium Cretæ, quos vocabant Dicte. Ergo in seculo aureo, cum Saturnus agebat in terris, non licebat carne vesci, ac contenti erant homines sponte natis frugibus. *Bovem tunc occidisse, capitale erat*, ait *Varro*[9], & confer *Auctaria nostra sæpius allegata*[10]. Tibullus[11]:

Nunc Jove sub domino cædes & vulnera semper:
Nunc mare, nunc leti mille repente viæ.

Latrocinari & impune grassari, bestiarum more vagari, rapere & occidere impune, non est ita eximium aliquid. Neque hoc verius dicitur, quam quod *Al-*

(1) *lib.* II. *Argonautic.* (2) *lib.* I. & V. *Metamorph.* (3) *lib.* III. *Carm.* 4. (4) *in Originibus Antverpianis lib.* I. *pag.* 137. (5) *lib.* II. *Mythologiæ cap.* I. & 2. *lib.* VI. *cap.* 20. 21. 22. (6) *de Gigantibus cap.* 7. (7) *lib.* I. *Georg.* (8) *lib.* II. *Georgicor.* (9) *lib.* II. *de re Rustica cap.* 5. (10) *pag.* 190. 307. 308. (11) *lib.* I. *Eleg.* 2.

bertus Bolognetus[1] scribit: *aureum seculum fuisse apud Americanos, antequam eo advenirent Hispani.* Scilicet conjugia ignorare, obvios spoliare, occidere innocentes, rapto vivere, humanis carnibus vesci erant præclara istorum facinora! hæc aureum nomen integræque justitiæ laudem vix obtinebunt apud æquos rerum judices, qui potius negabunt in illo σκυθισμῷ ullas virtutes emicuisse. Beneficia, quibus Jupiter humanum genus ornavit, effecerunt, ut Deorum summus prædicaretur. Juno affatur:

——— Non hoc mihi namque negares
Omnipotens, ——— ———

Virgilius[2]. Eminenti cognomine, quod est אל שדי *Genes.*[3] Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε ait *Homerus*[4]. Eodem sensu Horatius[5]:

Gentis humanæ pater atque custos
Orte Saturno. ———

Et porro illatus sideribus, splendidissimum Jovem denominavit terris amicissimum & fortunatum. Magnificis laudibus Regem hunc effert *Diodorus Siculus*[6]. Adulteria ejus non excusamus, adeoque illa illisque similia cum opprobrio Paganismi recte voluit inculcare *Arnobius*[7], ut Christianis objecta crimina domesticis testimoniis refelleret. Juvenalis[8]:

Viderunt primos argentea secula mœchos.

Quod plurium uxorum maritus erat, ab Oriente est, ubi Reges habebant amplissima uxorum & pellicum contubernia 2. *Samuel.*[9] 1. *Reg.*[10] Τὰ πάρεργα Poëtarum sunt, quibus non est temere credendum. Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται. Statius[11]:

——— Neque enim ipse Deorum
Arbiter Argolidum flammis novus.

Jupi-

(1) *de Jure & Legibus.* (2) *lib.* x. *Æneid.* (3) XVII. 1. (4) *lib.* 1. *Odyss.* (5) *lib.* 1. *Carm.* 12. (6) *lib.* III. *cap.* 61. (7) *lib.* IV. *Advers. Gentes.* (8) *Satyra* VI. (9) III. 2. *cap.* XII. 8. *cap.* XVI. 21. (10) XI. 3. (11) *lib.* IV. *Thebaid.*

Jupiter haud novus amator est apud Argivas. Varia accepit cognomina. Estque dictus: (1) FERETRIUS, *

σκυλόφορος quem ara posita dedicavit Romulus, postquam Regem Ceninensium profligabat, & spolia opima hostibus adempta, inque pompæ triumphalis feretro appensa deferebat secum in urbem. *Livius*[1], *Dionysius Halicarnass.*[2] *Propertius*[3], *Florus*[4]. (2) STATOR, ab eodem Romulo consecratus, qui Sabinorum armis pressus, cum milites suos fugientes videret, precibus a Deo impetravit, ut sisterent fugam, starentque animis receptis; *Livius* & *Florus*[5]. Meminerunt *Inscriptiones* Trajani: JOVI. STATORI. HERCULI. VICTORI. M. ULP. NERVA. TRAJANUS. CÆSAR. VICTO. DECEBALO. DOMITA. DACIA. VOTUM. SOLVIT. ASPICE. ROMULE. PATER. GAUDETE. QUIRITES. VESTRA. EST. GLORIA. *Gruterus*[6]. Et[7], alia ad Isaram fluvium Bavariæ: I. O. M. STATORI. FL. VETURIANUS. LEG. IIII. REVERSUS. AB. EXPEDIT. BURICA. EX. VOTO. POSUIT. Habet eandem *Marcus Velserus*[8], & vero pertinet ad tempora Antonini Imperatoris, qui bellum Marcoman-

* Cujus templum cum spoliis opimis nitide apparet in nummo Marcellorum, cujus ectypum hic dedimus *ex Tomo* III. *Thes. Antiquit. Græcar.*

(1) *lib.* 1. (2) *lib.* II. *cap.* 36. (3) *lib.* IV. *Eleg.* 11. (4) *lib.* 1. *Histor. Roman. cap.* 1. (5) *l. d.* (6) *in Volumine pag.* 23. (7) *ibidem.* (8) *in Monumentis peregrinis fol.* 233.

mannicum, in quo præter alias gentes etiam Burii militabant teste *Capitolino*[1], & ibidem Schrevelio[2], feliciter confecit. (3) ELICIUS, quem Numa Pompilius artium omnium Magicarum peritissimus instituit fulminum procuratorem; ac proinde sævum, malignum, nocentem. Sacra ejus arripiebat Tullus Hostilius, cumque non rite operabatur, fulmine ictus deflagrabat in Palatio. *Livius*[3], *Florus*[4], *Plutarchus*[5]. (4) SPONSOR & ULTOR, qui fœderibus pangendis & votis faciendis adesset, præmiator eorum qui fidem servarent: ultor, si contra egissent. Autor numinis fuit Tarquinius Superbus, *Dionys. Halicarn.*[6] (5) LUCETIUS, quod lucis autor summus & unicus vitam largiretur hominibus, teste *Festo Pompejo*[7]. (6) TONANS & PLUVIUS, quod tonitrua & pluvias cieret, ac sublunarium bono moderaretur, ne illa nocerent, utque hæ prodessent. *Inscriptio* Romana: JOVI FULGURATORI. Nec non Hispanica: DEO. FULGURATORI ARA. Et alia Interamnensis, JOVI. FULMIN. FULG. TONANTI. apud *Gruterum*[8]. Alia: JOVI. SANCTO. BRONTONTI. AUR. POPLIUS. *Gruterus*[9], *Jacobus Boissardus*[10]. Ubi *Brontonti* est idem quod *Tonanti*, & confer *Elmenhorstium*[11]. Virgilius[12]:

——— O qui res hominumque Deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres.

Horatius[13]:

At cum Tonantis annus hibernus Jovis
Imbres nivesque comparat.

Utrumque est a Græcis, ubi colebantur Ζεὺς βροντεύς, Ζεὺς ὑέτιος, ἰκμαῖος, ὄμβριος, uti ex *Apollonio*, *Pausaniâ*, *Strabone*, *Plutarcho*, *Arriano*, *Luciano*, *Hesychio*, resc-

(1) *cap.* 22. (2) *in Annotatis pag.* 200. (3) *lib.* 1. (4) *lib.* 1. *Histor. Rom. cap.* 2. 3. (5) *in Vitis illustribus pag.* 37. (6) *lib.* 9. (7) *lib.* XI. *de Verborum significationibus pag.* 307. (8) *pag.* 21. (9) *pag.* 17. (10) *part.* 5. *Antiquitat. Romanar. fol.* 83. (11) *Notatis ad Arnobium pag.* 137. (12) *lib.* 1. *Æneid.* (13) *lib.* V. *Carm.* 2.

referunt *Joh. Brodæus* [1], *Janus Gebhardus* [2], *Melchior Goldastus* [3]. Eodem pertinent illa Statii [4]:

—— Tu nunc ventis Pluvioque rogaris
Pro Jove, tu refugas vires & pectora bello
Exanimata reple. — ——

Jovem Tonantem venerabatur Augustus *Dion* [5]. Pluvium columna erecta orbi commendavit Antoninus Philosophus Imperator, de qua re notavimus lectu digna *in Auctariis nostris* [6], & confer *Onufrium Panvinium.* [7] Tibullus [8]:

Arida nec Pluvio supplicat herba Jovi.

& ibidem *Simon Abbes Gabbema* [9], *Johannes Gorepius Becanus* [10]. Martialis [11]:

Ecce negas, jurasque mihi per templa Tonantis,
Non credo: jura Verpe per Anchialum.

Per templa Tonantis, id est, Jovem Capitolinum juramento sacro obligabantur Romani, at Judæorum conceptum jusjurandum erat *per Deum viventem*. De Anchialo quædam tentat *Johan. Brodæus* [12], sed deficit in conatu. Vera sententia est, quam ex Hebræorum consuetudine eruunt *Scaliger* [13], *Scriverius* [14], *Farnabius* [15], *Schrevelius* [16], adeoque juramentum est illud, אם חי אלה *si vivit Dominus*, *Jerem.* [17] Poëta convasavit, ut vocabuli unius rationem sortirentur, metroque includi possent. Aliorum divinationes afferunt *Petitus* [18], *Johan. Seldenus* [19]. Cæterum Jovi Tonanti opponebatur Jupiter Serenus, a quo sudum & tempestas amabilis proveni-

(1) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 21. (2) *Animadvers. ad Tibullum pag.* 54. (3) *Notis ad Columbani Carmina pag.* 91. (4) *lib.* IV. *Thebaid.* (5) *lib.* LIV. (6) *pag.* 110. (7) *Commentariis ad lib.* II. *Fastorum pag.* 232. (8) *lib.* I. *Eleg.* 8. (9) *in Notis variis pag.* 271. (10) *in Originibus Antwerpianis lib.* III. *pag.* 233. (11) *lib.* II. *Epigram.* 95. (12) *lib.* X. *Miscellan. cap.* 33. (13) *Præfat. ad libros de Emendat. Tempor.* (14) *Notis ad Martialem.* (15) *Notis ibid. pag.* 368. (16) *Notis ibid. pag.* 651. (17) V. 2. (18) *lib.* I. *Var. Lect. cap.* 16. (19) *Prolegomenis libri de Successione ad Leges Ebræorum.*

veniret. *Inscriptio* Romana: JOVI. SERENO. NUMISIUS. ALBINUS. EX. VOTO. *Jacobus Boissardus*[1]: FORTUNÆ. REDUCI. ET. JOVI. SERENO. DIIS. DEABUSQUE. SUB. QUORUM. TUTELA. AUGG. MILITANT. C. STATIUS. PLAUTIANUS. D. D. *Petrus Appianus*[2], *Gruterus*[3].

XXIII. Apud Barbaros celebris erat Jupiter Ammonius, id est, arenarius, *ἄμμος arena* est, & sitientes Libyes illi ἐν τόποις ἀνύδροις habitabant. Catullus[4]:

Oraculum Jovis inter astuosi.

Propertius[5]:

Hæc neque arenosum Libyci Jovis explicet antrum.

Ager in medio arenosus, ait de locis illis *Salustius*[6], & similia referunt *Justinus*[7], *Herodotus*[8], *Arrianus*[9], *Pomponius Mela*[10]. Templum Jovis Ammonii, & viam ad illud periculosam ob arenas maximas, prolixe commemorat *Curtius*[11]. *Inscriptio* Romana: JOVI. HAMMONI. ET. SILVANO. P.STERTINIUS. QUARTUS. D.D. *Gruterus*[12]. Oraculo nobile erat, & lucerna perpetua ibi ardebat. Virgilius[13]:

Hic Ammone satus raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum, latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem.

Jovem Arietinum vocat *Aulus Gellius*[14] scilicet, quia specie arietis cornigeri non nunquam apparebat. Lucanus[15]:

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum,
Inculti Garamantes habent, stat corniger illic
Jupiter, ut memorant, sed non ut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus Ammon.

Corrupte legitur in Silio Italico[16]:

 Exin

(1) *part.* III. *Antiquitat. Romanar. fol.* 24. & *part.* III. *fol.* 123. (2) *in Collectaneis pag.* 221.320. (3) *in Volumine pag.* 22. *num.* I. (4) *Epigram.* VII. (5) *lib.* IV. *Eleg.* I. (6) *in Jugurthina.* (7) *lib.* I. (8) *lib.* II. (9) *lib.* III. (10) *lib.* I. *cap.* 8. (11) *lib.* IV. *Histor.* (12) *in Volumine pag.* 21. *num.* 7. (13) *lib.* IV. *Æneid.* (14) *lib.* III. *cap.* 3. (15) *lib.* IX. *Pharsal.* (16) *lib.* III. *de Bello Punico secundo.*

Exin clavigeri veneratus Numinis aras
Captivis onerat donis. —— · ——

Emendari debet:

Exin cornigeri veneratus, ——

uti monet *Franciscus Modius*[1], quanquam hoc non approbet *Daniel Heinsius*[2]. Hodie quoque Dæmon conventiculis Sagarum præsens est formâ hirci vasta cornua protendentis, ut prodit *Nicolaus Remigius*[3]. Jovem Hammonem fuisse *Chamum* pietatis & honestatis desertorem uti legitur *Genes.*[4] contendunt *Caspar Peucerus*[5], *Fullerus*[6], *Hugo Grotius*[7], *Nicolaus Blancardus*[8], *Bochartus*[9], *Johan. Micrælius*[10]. Certum est, quod ille in Africam profectus, vastam hanc Orbis partem incolis impleverit, proinde verosimile est, voluisse posteros magnum progenitorem suum cultu aliquo prosequi, exemplo Gentium aliarum. Reliquiæ sunt plurimæ. Apud Ægyptios *No-ammon*, urbs populosa & magna in Pharo condita, quam Sennacheribus evertit tempore illo, quo Sabacus Æthiopiæ Rex simul Ægypto præerat, *Esai.*[11], *Nahum.*[12], נואמון est Διόσπολις. *Inscriptio* Romana: JOVI. HAMMONI. ET. SILVANO. P. STERTINIUS. QUARTUS. D. D. *Petrus Appianus*[13].

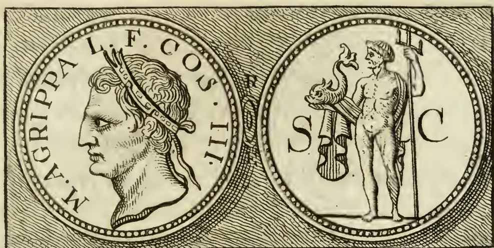
XXIV. NEPTUNUS* Jovis frater. Virgilius[14]:

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti.

Plautus[15]: *Salsipotenti & multipotenti Jovis fratri Tanario Neptuno.* Sic enim locum in vulgatis editionibus corruptum (*& Nerei Neptuni*, ubi vide *Taubmannum*[16]) resti-

* Eum cum insignibus depictum exhibet nummus, quem dedit Al. Donatus *l.* III. *de Urbe Roma c.* 17.

(1) *in Lectionibus novantiquis Epist.* 34. (2) *in Notis ad Silium pag.* 37. (3) *lib.* I. *Dæmonolatriæ cap.* 23. (4) IX. 22. (5) *de Divinat. fol.* 88. (6) *lib.* II. *Miscell. sacror. cap.* 4. (7) *Notatis ad lib.* I. *de Verit. Relig. Christ. pag.* 199. (8) *Notatis ad Curtium, pag.* 304. (9) *lib.* I. *Geograph. sacræ cap.* I. (10) *in Descriptione Pomeraniæ lib.* I. *cap.* 25. (11) XX. 2. 3. 4. (12) III. 8. (13) *pag.* 316. *Collectaneorum.* (14) *lib.* V. *Æneid.* (15) *in Trinummo Act.* IV. *sc.* I. (16) *in Commentario pag.* 110.

restituit *Samuel Petitus* [1]. In Tænaro Laconicæ promontorio erat sacra Neptuno ædes, uti refert *Thucydides* [2], & meminit *Lilius Gyraldus* [3]. Huc pertinent illa Propertii [4]:

Non sic Æmonio Salmonida mixtus Enipeo,
Tænarius facili pressit amore Deus.

Celebris pyrata; atque ævo illo pyratica non erat flagitium. Scholiastes *Homeri* [5]: τὸ λῃστεύειν οὐκ ἄδοξον ἀλλ' ἔνδοξον παρὰ τοῖς παλαιοῖς, & consentiunt *Thucydides* [6], *Plutarchus* [7]. Scilicet, quia victus causâ exercebant eam, & in Barbaros, uti putabant, licebat, velut a Gentium jure exclusos. (Quem prætextum habere poterant David quoque, & Jephtah, cum prædas a vicinis agerent suo ductu & periculo, 1. *Samuel.* [8], *Judic.* [9]) Ac porro quod stipe exigua contenti discederent, neque alia incommoda navigantibus procurarent. Ita Neptunus maris Deus nuncupatus est.

—— *Suspendisse potenti*
Vestimenta maris Deo,

ait *Horatius* [10]. Eique sacra fecerunt mercatores & nautæ per Oceanum vagantes. *Inscriptio* Badensis, IN. H. D. D. D. NEPTUNO. CONTUBERNIO. NAUTARUM. CORNELIUS. ALIQUANDUS. D. S. D. *Gruterus* [11]. Præterea

D 3 miles

(1) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 7. (2) *lib.* I. *Histor.* (3) *in Historiâ Deor. Syntagm.* 4. *pag.* 154. (4) *lib.* I. *Eleg.* 13. (5) *ad Hymnum Apollinis.* (6) *lib.* I. (7) *in Vitâ Alcibiadis pag.* 76. (8) XXVII. 8. (9) XI. 3. (10) *lib.* I. *Carm.* 5. (11) *in Volumine pag.* 62. *n.* 4.

miles fuit, & rei equestris magister optimus, domuit equos, itaque Ἵππιος dictus est, *Diodorus* [1]. *Festus Pompeius* [2], *Pausanias* [3]. Equum prolicuisse ajunt de terra, postquam eam fuscina sua (τελουνύχῳ δορὶ, uti vocat *Lycophron* [4]) percusserat. Virgilius [5]:

Fudit equum magno tellus percussa tridenti
Neptuno. —— ——

Lucanus [6]:

Primus ab æquoreâ percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen,
Emicuit. —— ——

Proinde quia primus equos domare & aurigationibus addere docuerat, in honorem ejus Delphinos septem locaverunt Romani prope metas in spina Circi maximi, velut Neptuni indices, uti pingunt *Onufrius Panvinius* [7], *Jacobus Laurus* [8], & vide quæ dicemus *infra* [9], nec non *Bulengerum* [10]. Neptunus & Apollo struxerunt mœnia Trojæ, itaque culti pro Divis, & hi sunt Dii Penates illi, quos Æneas de flammis ereptos in Italiam deportavit, exemplum ejus quod legitur *Sapient.* [11], Horatius [12]:

Gens quæ cremato fortis ab Ilio
Jactata Thuscis æquoribus sacra
Natosque maturosque patres
Pertulit Ausonias ad urbes.

Eum sub nomine *Melicartæ* venerabantur Phœnices, Tyrii, Sidonii, ut autumat *Nicol. Fullerus* [13], adeoque nomine alio vocabatur *Hercules Tyrius*, *Eusebius* [14]. Nomen est Phœnicium מלך־קרתא *Rex urbis*, ὁ πολιοῦχος Θεός. Quare *Seldenus* [15] scribat, *quid sit ἄρθρος in*

(1) *lib.* VI. *cap.* 15. (2) *lib.* VIII. *de Verborum Significat. pag.* 296. (3) *in Achaicis.* (4) *in Cassandrâ.* (5) *lib.* I. *Georg.* (6) *lib.* VI. (7) *lib.* I. *de Ludis Circensibus pag.* 15. 18. 32. 41. 49. 50. 56. 62. (8) *part.* I. *Antiquitat. Romanar. num.* 14. 21. (9) *lib.* II. *cap.* 6. *num.* 2. (10) *de Ludis Circensibus cap.* 9. 19. (11) XIV. I. (12) *lib.* IV. *Carm.* 4. (13) *lib.* III. *Miscellan. sacr. cap.* 16. (14) *lib.* I. *Præparat. Euangel.* (15) *Syntagm.* I. *pag.* 182.

in dictione μέλκαρθος, *non satis intelligo*, causa nulla est evidens, utpote quod eum latere non posset manifesta vocis compositio secundum dialectum Syriensem. Gentes illæ dabant sedulam mercaturæ operam, erantque nautæ ab omni memoria celebres, quod laudant Scriptores sacri *Esai.*[1] *Ezech.*[2] Ab hoc Neptuno sunt coloniæ Indorum aliquæ, de quibus Alexandro Macedoni retulerunt incolæ, adductas eas esse ab Hercule Tyrio. *Curtius*[3], *Arrianus*[4]. Efficias inde, Neptunum eundem fuisse cum Dagone Phœnicum tutelari. De quo est *infra*[5].

XXV. VULCANUS Junonis filius, citra viri congressum progenitus, uti *Hesiodus* autor est. Jovis iram fugiens Lemnum vicinasque maris Tyrrhenii Insulas occupavit, ubi fabricas ferrarias construxit, & varia instrumenta pro humanis usibus præparare docuit. Virgilius[6]:

Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparem, fumantibus ardua saxis,
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant, validisque incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis.
Strictura Chalybum & fornacibus ignis anhelat,
Vulcani domus & Vulcania nomine tellus.

Juvenalis[7]:

— *Æoliis vicinum rupibus antrum*
Vulcani. —— ——

Nomen haut dissimile illi quod est *Thubalcain*, sed & faber uterque, *Genes.*[8] *Samuel Bochartus*[9]. Primus invenit & percoluit Alchymiam, uti disserit *Sennertus*[10].

XXVI. APOLLO Jovis & Latonæ filius. Horatius[11]:

(1) XXIII. 1. (2) XXVI. 2. *cap.* XXVII. 1. (3) *lib.* VIII. (4) *lib.* IV. (5) *cap.* 6. *num.* 7. (6) *lib.* VIII. *Æneid.* (7) *Sat.* 1. (8) IV. 22. (9) *lib.* 1. *Geograph. sacr. cap.* 12. (10) *de Consensu & Dissensu Chymicorum cum Aristotele pag.* 39. (11) *lib.* IV. *Carm.* 4.

Rite Latonæ puerum canentes.

Per Arcadiam inclaruit Musicam docendo, & vivendi leges promulgando inde νομίων dictus. Vaticinia & præsagiorum artes excoluit Delphis, in Delo, & apud Insulanos alios, uti referunt *Cicero* [1], *Plutarchus* [2]. Hinc illud:

—— *Et eris mihi magnus Apollo.*

Virgilius [3]. Nimirum quia soli Apollini concessum erat, ut divinaret. Laurum arborem ei propriam fecerunt, & qui vaticinari volebant, laurum comedebant, aut cum vera somnia cuperent, dormientes capiti substernebant, uti *ex Serapione Ascalonita* monet *Fulgentius* [4], ac porro notant *Cœlius Rhodiginus* [5], *Bernhardus Realinus Carpensis* [6], *Lilius Gyraldus* [7], *Johannes Meursius* [8]. Inde est hoc Tibulli [9]:

Vera cano sic usque sacras innoxia lauros Vescar. ----

Claudianus [10]:

—— *Venturi præscia laurus.*

Ἐνεργεῖ πρὸς ἐνθουσιασμοὺς, ait Scholiastes *Homeri*. Nam & ipse *Hesiodus* post laurum degustatam factum se Poëtam refert [11]. *Theophrastus* [12], Δάφνης εἰς τὸ στόμα λαβών. Lucretius [13]:

Pythia quæ tripode ex Phœbi lauroque profatur.

Laurus ergo μαντικὸν φυτὸν, & vates apud *Lycophronem* [14], Δαφνηφάγος. *Augur Apollo* est apud *Virgilium* [15], *Horatium* [16]. Inde est quod *Hippocrates* [17] scribit: Ἰητρικὴ καὶ μαντικὴ πάνυ συγγενεῖς εἰσιν, ἐπεὶ δὴ καὶ τῶν δύο τεχνέων πατὴρ εἷς Ἀπόλλων. Præterea erat maris vicini præfectus. ἱερὸς θεοῖς Ἀκτίῳ Ἀπόλλωνι est in Orphei *Carminibus*. Virgilius [18]:

Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis

Et

(1) *Orat.* 3. *Verrinar.* (2) *in Vitâ Pelopidæ pag.* 118. (3) III. *Bucol.* (4) *lib.* I. *Mytholog.* (5) *lib.* III. *Lection. antiq. cap.* 7. (6) *in Annotatis variis cap.* I. (7) *in Dialogis variis cap.* 16. (8) *in Arboreto sacro lib.* I *cap.* 4. (9) *lib.* II. *Eleg.* 5. (10) *lib.* II. *de Raptu Proserp.* (11) *lib.* I. *Theogon.* (12) *in Characteribus.* (13) *lib.* I. (14) *in Cassandrâ.* (15) *lib.* IV. *Æneid.* (16) *lib.* I. *Carm.* 2. & *lib.* V. *in Carm. secul.* (17) *Epist. ad Philopœm.* (18) *lib.* II. *Æneid.*

Et formidatus nautis aperitur Apollo.

Ubi *formidatus* exponit Servius, *propter asperitatem locorum quæ saxosa sunt* [1]. Melius vero Jacobus Nicolaus Loënsis [2]: *formidatus, id est, veneratione cultus ut averteret naufragia, quæ ibi propter importunitatem littoris crebro fiebant.* *Actius Phœbus* est apud *Propertium* [3], scilicet, littus Actium vel Epiroticum est pars aliqua maris Ægei. Architecti munia subiit, cum Trojæ urbis mœnia struebantur, sumptus faciente Laomedonte Rege. Virgilius [4]:

—— *Trojæ Cynthius author.*

Horatius [5]:

Ter si resurgat murus aheneus,
Autore Phœbo.

Medicinam & pecuariam apud Thessalos & Græcos reliquos professus. Ἀπόλλων ἰητρὸν vocat *Hippocrates* Medicinæ parens [6], ubi multa erudite monet *Johan. Henricus Meibomius* [7]. Ovidius [8]:

Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
Dicor, & herbarum est subjecta potentia nobis.

Virgilius [9]:

—— *Et te memorande canemus*
Pastor ab Amphryso. ——

Tibullus [10]:

Pavit & Admeti tauros formosus Apollo.

Porro venator & jaculandi peritus. Juvenalis [11]:

—— *Et Cyrrhæi spicula vatis.*

Cyrrhæus vates Apollo est, qui in urbe Cyrrhâ ad radices montis Parnassi in Phocide colebatur. Et Parnassi alterum fastigium Cyrrha erat sacrum Apollini. Persius [12]:

Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut repente sic Poëta prodirem.

(1) *Commentar. h. l. pag.* 291. (2) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 15. (3) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (4) *lib.* III. *Georg.* (5) *lib.* III. *Carm.* 3. (6) ἐν ὄρκῳ. (7) *in Commentario pag.* 26. (8) *lib.* I. *Metamorph.* (9) *lib.* III. *Georg.* (10) *lib.* II. *Eleg.* 3. (11) *Sat.* 13. (12) *in Prologo.*

Lucanus[1]:

——— Quantum ſemotus Eoo
Cardine, Parnaſſus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo Bromioque ſacer. ———

Nam Baccho ſacrum erat faſtigium alterum, Niſa. Cæterum volunt Parnaſſum dictum eſſe quaſi *Larnaſſum*, & creditum vulgo, appuliſſe ibi τὴν Λάρνακα ſive arcam Deucalionis per diluvii aquas enavigantis. *Ovidius*[2]. Atqui certæ veritatis eſt, Bœotiæ & vicinæ Phocidos pleraque loca a Cadmo & Syris fuiſſe condita, idque arguit nomen urbis Thebarum, Syriacum prorſus, uti diſſerit *Joſephus Scaliger*[3]. Ab eâ origine eſt monti huic nomen. Syris פרנס eſt idem quod νέμειν, & פרנסין ſunt *paſtores*, ergo παρνασὸς valet τὰς νομὰς, montem ubi greges ſuos paſcebant. Horatius[4]:

—— Nec te metuende certâ
Phœbe ſagitta.

Mellis uſum docuit per Ariſtæum filium ſuum è Calliope Nymphâ, ex quâ ſuſcepit alterum quoque filium, Orpheum. *Juſtinus*[5], *Ovidius*[6], *Virgilius*[7], *Apollonius*[8]. Plurima horum ediſſerit Virgilius[9]:

Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Jaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes ſua munera lætus Apollo
Augurium citharamque dabat, celereſque ſagittas.
Ille ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum, uſumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.

Habes Auguria, Citharam, Sagittas, uſum medendi. Et ipſam Medicinam vocat *mutas artes*, uti *Servius* exponit[10], ἐμπειρίαν ἰατρικήν. Tota enim vis artis ejus in facto potius eſt, quam in verbis. De quo plura etiam tra-

(1) *lib.* v. (2) *lib.* I. *Metamorph.* (3) *Conjectaneis ad Varronem pag.* 232. (4) *lib.* I. *Carm.* 12. (5) *lib.* XIII. (6) *lib.* I. *Metam.* (7) *lib.* IV. *Georg.* (8) *lib.* II. *Argonautic.* (9) *lib.* XII. *Æneid.* (10) *in Comment. h. l. pag.* 685.

tradunt *Hieron. Mercurialis* [1], *Andreas Tiraquellus* [2], *Joh. Henr. Meibomius* [3], *Gronovius* [4]. Addit *inglorius*, quod a servis & libertis fere tractaretur, donec Cæsar primus decus addidit arti præstantissimæ ad salutem generis humani inventæ, uti probant *Laurentius Pignorius* [5]. Inde *Artorius Medicus & amicus Augusti*, Suetonius [6], nec non *Charicles Medicus & amicus Tiberii* apud *Tacitum* [7], & confer *Hugonem Grotium* [8]. *Inscriptio* Assisiana: P. DECIMIUS. P. L. EROS. MERULA. MEDICUS. CLINICUS. CHIRURGUS. OCULARIUS. VI. VIR. HIC. PRO. LIBERTATE. DEDIT. H. S. IↃↃↃ. HIC. PRO. SEVIRATU. IN. REM. P. DEDIT. HS. M. M. HIC. IN. STATUAS. PONENDAS. IN. ÆDEM. HERCULIS. DEDIT. HS. M. HIC. IN. VIAS. STERNENDAS. IN. PUBLICUM. DEDIT. HS. M. M. IↃↃ. HIC. PRIDIE. QUAM. MORTUUS. EST. RELIQUIT. PATRIMONII. HS. M. &c. Libertatem precio redemit qui servus hactenus fuerat, ut honores adire posset, *Gruterus* [9], *Joh. Jac. Boissardus* [10]. Erat denique Magicarum artium patronus. Virgilius [11]:

Summe Deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus vestigia prunâ.

De eodem ritu egit Silius Italicus [1].

——— *Patrio qui ritus in arvo*
Cum pius Arcitenens accensis gaudet acervis,
Exta ter innocuos late portare per ignes:
Sic in Apollineâ semper vestigia prunâ
Inviolata teras, victorque vaporis ad aras
Dona serenato referas sollennia Phœbo.

Arcitenens est Apollo. *Pineus ardor* sunt acervi accensi. Fami-

(1) *lib.* III. *Variar. Lect. cap.* 13. (2) *de Nobilitate cap.* 38. (3) *Comment. ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 192. (4) *Notis ad Statii Thebaida pag.* 385. (5) *de Servis pag.* 94. (6) *lib.* II. *cap.* 91. (7) *lib.* VI. *Annal.* (8) *in Annotatis Euangelicis pag.* 593. (9) *in Volumine pag.* 400. (10) *part.* 3. *Antiquit. fol.* 148. (11) *lib.* II. *Æneid.* (12) *lib.* V.

Familiæ Hirpiorum ſuper incenſam lignorum ſtruem ambulabant incolumes, poſt annuum ſacrificium ad Soracten montem in Flaminiâ peractum, *Strabo*[1], *Plinius*[2], *Solinus*[3]. Erat hoc φοιβάζειν, luſtrare corpora, quod in Molochi ſacrificiis olim etiam faciebant Phœnices, uti dicemus *infra*[4]. Oraculum Delphicum ab eo inſtitutum eſt; Δελφικὲ μαντι, ait *Orpheus*[5]. Et Tibullus[6]:

Delos ubi nunc Phœbe tua eſt, ubi Delphica Pytho?

Πύθων, id eſt, vates quæ per obſcœna corporis reddebat oracula, ut exponunt *Origenes*[7], *Jamblichus*[8], & quæ nos *infra*[9], ἐγγαστριμύθους ideo vocant *Plutarchus* & *Heſychius*. Nam *Hermolaus Barbarus*[10] & *Dionyſius Voſſius*[11], in manifeſto quidem errore ſunt, cum γαστέρα accipiunt pro vaſe aliquo divinationum inſtrumento peculiari. De qua re dubitare non ſinunt nos *Origenis* & *Jamblichi* teſtimonia aperta. Hoc templum immenſis Regum donariis honoratum, ſummo precio fuit, *Diodorus Siculus*[12], *Juſtinus*[13], *Pauſanias*[14], *Strabo*[15]. Maxime inclytum in terris Oraculum, vocat *Livius*[16]. Deſiit una cum aliis eo fere tempore quod propius aberat ab adventu Meſſiæ in carnem, uti prædictum erat, *Zephan.*[17]. Teſtatur Cicero[18]. *Oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed jamdiu.* Et *Lucanus* eodem tenore[19]:

—— Quid ſpes, ait, improba veri
Te Romane trahit? muto Parnaſſus hiatu
Conticuit preſſitque Deum: ſeu ſpiritus iſtas
Deſtituit fauces, mundique in devia verſum

Duxit

(1) *lib.* V. *Geograph.* (2) *lib.* VII. *Hiſtor. natur. cap.* 2. (3) *in Polyhiſtor. cap.* 7. 10. 22. 35. (4) *cap.* 6. *num.* 11. (5) *in Hymnis pag.* 143. (6) *lib.* II. *Eleg.* 3. (7) *lib.* VII. *contra Celſum.* (8) *de Myſteriis Ægyptiorum.* (9) *cap.* 12. *diſt.* 15. (10) *in Caſtigationibus Plinianis.* (11) *Notatis ad Maimonidem de Idololatriâ pag.* 151. (12) *lib.* II. (13) *lib.* XXIV. *Hiſtor.* (14) *in Atticis & Phocicis.* (15) *lib.* IX. *Geograph.* (16) *lib.* I. (17) III. 9. (18) *lib.* II. *de Divinat.* (19) *lib.* V.

Duxit iter: ſeu barbarica cum lampade Pytho
Arſit, in immenſas cineres abiêre cavernas,
Et Phœbi tenuêre viam: ſeu ſponte Deorum
Cirrha ſilet, fatique ſat eſt arcana futuri
Carmine longævæ vobis commiſſa Sibyllæ:
Seu Pæan ſolitus templis arcere nocentes,
Ora quibus ſolvat noſtro non invenit ævo.

Cauſas quærit ceſſantis Oraculi, & non invenit. Statius[1]:

——— *Mutiſque diu plorabere Delphis.*

Cur defecerint Oracula, diſquirunt *Ariſtoteles*[2], *Cicero*[3], *Plutarchus*[4], *Petrus Pomponatius*[5], *Levinus Lemnius*[6], *Henricus Nollius*[7]. Sed veram non produnt, quando Oraculorum effata adſcribunt vaporibus è telluris penetralibus eductis. Nam oſtendant illi, quomodo res vitæ & rationis expers, qualis terræ ſpiracula omnia ſunt, præſentium aut futurorum cognitionem habere poſſit? Recurrit ſemper quæſitum de Oraculis illis, quare loco uno ita potenter affecerint animos Dæmonicolarum, non vero etiam loco alio? Et quare ſimul gentium ubique evanuerint, ut non in locis aliis nova proruperint? Dicit Cicero: *Poteſt vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuiſſe vetuſtate, ut quoſdam videmus exaruiſſe amnes.* Atqui non eſt a vetuſtate, nec enim ab hac patitur quod viciſſitudini temporum haud obnoxium eſt. De amnibus eſt manifeſta cauſa, quando illi neceſſario mutant curſum, perrumpendo littora alia, vel obſtructis cuniculis impediuntur per labes fortuitas, ut reſtagnent & aliovorſum decurrant. Multis hoc proſequuntur *Joach. Camerarius*[8], *Caſpar Peucerus*[9]. Recte ſcribit Prudentius[10]: *Ex*

(1) *lib.* VIII. *Thebaid.* (2) *de Mundo cap.* 4. (3) *lib.* I. *de Divinatione.* (4) *libro peculiari.* (5) *de Incantationibus pag.* 298. (6) *lib.* II. *de Occultis Naturæ Miraculis cap.* 2. (7) *in Phyſ. Hermet. lib.* III. *pag.* 171. (8) *Præfatione ad libros de Natura & effectis Dæmonum.* (9) *de Divinatione fol.* 100. (10) *in Apotheoſi pag.* 281.

Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum
Spiritus ille DEI, DEUS & se corpore matris
Induit, atque hominem de virginitate creavit,
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra.

Cæsar *Julianus* mittebat *Paulum Oribasium* Medicum, ut restauraret, sed frustra ille operam navabat, ut Dæmonem insessorem introduceret, de qua re notavimus *in Auctariis* [1] & confer *Petrum Crinitum* [2]. Quod enim *Claudianus* [3] narrat

——— *Tibi corniger Ammon,*
Et dudum taciti rupêre silentia Delphi.

veritate nimis abusus est, licet ingenio non pepercerit nobilis Poëta. Fatetur ipse Oraculi silentium, vocando *dudum tacitos Delphos*, neque sacrilegia illa curabat Theodosius eversor fanorum & idolorum de majori Orbis terrarum parte. Confer *Barthium* [4]. Fatetur impietatis assertor Symmachus [5]: *Non vides Oracula olim locuta desiisse, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui fontibus, nec de spiraculis Delphicis ullum carmen audiri?* Neque tamen inficiamur, sæpius esse in vulgus sparsa dicteria quædam Apollinis, sed ficta. Planetarii, Satanæ vates sortilegi vice Oraculi in Delphis erant. Ad hos referri debet illud Suetonii [6]. *Consulto Delphis Apolline, septuagesimum ac tertium annum cavendum sibi existimavit.* Delphicus certe Dæmon excesserat ante annos multos, atque consulente ibi Nerone, Planetarii & nativitatum Stelliones quidam, Satanæ instrumenta, Dæmonis ruinas utcunque loco illo sustinuerunt.

CAP.

(1) *pag.* 3. & *pag.* 126. (2) *lib.* XIV. *de Honestâ Disciplinâ cap.* 3. (3) *de Quarto consulatu Honorii.* (4) *Animadversionibus ad h. l. pag.* 589. (5) *lib.* IV. *Paræneseos ad Theodosium cap.* 33. (6) *lib.* VI. *cap.* 40.

CAP. II.

De Selectis Diis popularibus.

I. SECUNDO loco veniunt *Dii Selecti populares*, & inter eos primus JANUS, filius Cœli, id est, ab Oriente. Nam *Cœlus* Græcorum sermone est οὐρανὸς, hujusque vocis derivationem frustra domi suæ quærunt Græci, ut bene monet *Nicolaus Fullerus*[1]. Non est ab ὄρος, vel ab ὁρᾷν, sed a Phœnicibus devenit ad Græcos, ac proprie cœlum siderum notat, perennem illum puri luminis fontem, itaque ab אור est אורן / id est, *lucidum*, & cum paragoga Græcorum οὐρανός. Ei simillimum est vocabulum vere Græcum, sive domesticum, ὄλυμπος videlicet, quasi dicas ὁλόλαμπος, quia totus fulget clarissimâ luce. *Uranus* idiomate Phœnicio refertur Phœnicum Regulus, apud *Eusebium*[2] ex *Sanchuniatonis* historiâ. Sive ergo ipse Noach alter Orbis parens in Italiam profectus ibi obiit, quod *Berosus* fabulator prodit; sive quod acta ejus per traditionem cognoverint Aborigines, hoc certum est, Janum esse, quem Noam vocant *Literæ Sacræ*, eumque laudant agriculturæ & vindemiæ repertorem, aut saltem instauratorem, *Gen.*[3]. Dicit Lilius Gyraldus[4]. *Quis Noachum existimet fuisse Janum, aut quis Janum putet significare vitiferum?* At quis neget, fuisse Noam, ubi accuratius expenduntur circumstantiæ omnes? *Primo* quidem arguit hoc viri nomen, quod Syriacum est, יאן *vinum*, inde Janus est *vinitor*, qui primus omnium ab exacto diluvio Noah fuit, Phœnicibus coram notus. Græci Οἰνότρον vocabant, sensu eodem, atque inde Latini acceperunt *Oenotrium*, à quo Italiæ melior pars dicta fuit priscis *Oenotria*,

(1) *lib.* I. *Miscell. cap.* 13.
(2) *lib.* I. *de Præparat. Euangel.*
(3) v. 29. *cap.* IX. 20.
(4) *Syntagm.* IV. *histor. Deor. pag.* 151.

notria, teſtibus *Strabone*[1] & *Pauſania*[2]. Neque aliter Virgilius[3]:

Eſt locus, Heſperiam Graji cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ,
Oenotrii coluêre viri, nunc fama, minores
Italiam dixiſſe Ducis de nomine gentem.

ubi *Servius*[4] annotat: *Oenotria dicta eſt a vino optimo, quod in Italia naſcitur.* Neſcio quare hoc reprehendat *Adrianus Junius*[5]. Porro etiam Sabinus ab Oenotriis ortum cepit. Virgilius[6]:

—— —— Paterque Sabinus
Vitiſator ſervans curvam ſub imagine falcem.

Prima horum ſedes fuit in Meſopotamia, ubi Oenotrios olim habitaviſſe, *ex Hecatæo Abderita* docet *Stephanus*[7]. Ac vere tradidit *Dionyſius Halicarnaſſ.*[8] fuiſſe *Pelaſgos*, id eſt, advenas è Syriâ, פלגש. Dicemus *infra*[9], & confer *Philippum Cluverum*[10] *Secundo* probat idem circumſtantia accurata, quod pingebatur bifrons. Virgilius[11]:

—— Janique bifrontis imago.

Veteres Nummi ærei parte una habebant Janum laureatum bifrontem, altera navem. Refert *Macrobius*[12], & ante illum monuit *Athenæus*[13]. Ἰανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι τὰ μὲν ὀπίσω. Et deinde, ἐπὶ δὲ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν ἢ στέφανον ἢ πλοῖον, Ovidius[14]:

—— Sed cur navalis in ære
Altera ſignata eſt, altera forma biceps?
Cauſa ratisintereſt: Tuſcum rate venit in amnem,
Ante pererrato falcifer orbe Deus.

Adde *Plutarchum*[15]. Nummi effigiem a *Johanne Sambuco*

(1) *lib.* III. *Geograph.* (2) *in Arcadicis.* (3) *lib.* I. *Æneid.* (4) *pag.* 216. (5) *lib.* I. *Animadverſ. cap.* 13. (6) *lib.* VII. *Æneid.* (7) περὶ πολέων. (8) *lib.* I. *Antiquit.* (9) *cap.* 12. *num.* 1. 2. (10) *lib.* I. *Italiæ antiquæ cap.* I. (11) *lib.* VII. *Æneid.* (12) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 9. (13) *lib.* XV. *Dipnoſoph.* (14) *lib.* I. *Faſtor.* (15) *in Quæſt. Roman. num.* 22.

buco acceptam expressit *Theodorus Canterus* [1], & alius est apud *Abrahamum Gorlæum* [2]. * Estque navicula

λάρναξ illa, qua inclusus effugit diluvium; bifrons a Phœnicibus atque Ægyptiis depictus, quia πρὸ ϗ ὀπίσω vidit, id est, primum ac secundum inhabitavit Orbem, interprete *Arnobio* [3], assentiturque posthabitis fabulis Advaticis *Johannes Goropius Becanus* [4]. Quod enim *Ovidius* [5] exponit:

Omnis habet geminas hinc atque hinc Janua frontes,
E quibus hæc populum spectat, & illa Larem,

frivolum est, & melioris antiquitatis imperitiam prodit. Alia quæ hîc conatur *Paulus Voht* [6], illa nec laudamus, nec improbamus.

II. SATURNUS filius Cœli, de quo *Lipsius* [7] secutus *Festum* & *Macrobium* ait, *Saturnum dictum esse à satu, itaque Saturnus erat nomen antiquum in carmine Saliari.* An hæc vere dicantur, paulo post videbimus. Ab Oriente per mare profectus (itaque παῖς Ὠκεανῦ τε ϗ Τηθύος dictus a *Platone* [8] adiit Cretam deducta in

E agros

* Similem hîc adjecimus ex M. Lipenii *Strenarum Historia c.* III. §. 28.

(1) *lib.* 11. *Var. Lect. cap.* 23. (2) *in Thesauro* Numismatum *tab.* XXVI. *num.* 1. (3) *lib.* VI. *adv. Gentes.* (4) *lib.* IV. *Origin. pag.* 380. (5) *l. d.* (6) *Notatis ad Herodianum pag.* 195. (7) *lib.* 1. *Saturnal. pag.* 7. (8) *in Timæo.*

agros Insulæ ejus nova colonia, ubi *comedo filiorum suorum exstitit*, id est, victimas humanas non parce, sed affatim obtulit, filios quoque suos mactavit, secundum tradita Phœnicum, apud quos sacrificia Molochi erant ex hominum genere. Quod è Phœnicibus fuerit, nomen prodit. Virgilius[1]:

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris,
Aureaque (ut perhibent) illo sub Rege fuerunt
Secula, sic placida populos in pace regebat.

Ergo Saturnus est *Latius*, a סתר *latuit*, adeoque optime interpretatur Virgilius, *latuisset in oris*. Locus est Sapientiæ[2]. *Et viscerum carniumque humanarum voratores, epulumque sanguinarium.* De Phœnicibus agitur, & verba in sensu literali accipit *Johan. Henricus Ursinus*[3], ut dicatur *vere illos devorasse homines.* Atqui de vivis comestis nihil occurrit apud veteres, de vivis pro victimâ crematis plena sunt omnia. Figurate ergo interpretari debent, & *sanguinarium epulum* vocat convivium post sacra oblata celebratum, humano sanguine deturpatum adeoque maxime nefarium. Quod sacrificia illa cupide nimis adhiberet Saturnus, alias quoque multa barbare ageret, latrocinia in vicinos exercendo, solio dejecit eum filius Jupiter optimæ indolis princeps, virtutumque industrius cultor, inde profugus venit in Italiam, & Jani Regis familiaritatem nactus, exul provixit, donec Jano defuncto succederet. *Saturnia tellus*, est de Italia apud *Virgilium*[4], & *Saturnia arva*, apud eundem[5]. Propter austeros mores siderum nocentissimo & hominum saluti infestissimo illatus. *Virgilius*[6]:

Fri-

(1) *lib.* VIII. *Æneid.* (2) XII. §. (3) *lib.* II. *Analector. sacror. quæst.* 27. (4) *lib.* II. *Georgic.* (5) *lib.* I. *Æneid.* (6) *lib.* I. *Georg.*

Frigida Saturni sese quo stella receptet.

Hic *frigida* est *nocens*, uti declarant *Servius* [1], *Angelus Decembrius* [2]. Eodem sensu Juvenalis [3]:

Hæc tamen ignorat, quid sidus triste minetur
Saturni, quo læta Venus se proferat astro.

Adde *Marsilium Ficinum* [4], *Jovianum Pontanum* [5], *Tholosanum* [6], *Davidem Origanum* [7], & cumprimis *Andream Argolum* [8], *Johannem Garceum* [9], locis sexcentis, præstigiarum vanissimarum descriptores curiosos, adversus quas erudite disputat *Claudius Salmasius* [10]. Tanti viri doctissimum opus, si refutaverunt, ut jactant agyrtæ, edant, & vindicias nostras expectent securi. Habemus per Dei gratiam & vires & ocium; ut subsidio bonarum artium (*Genethliacorum verò pars maxima omnium bonarum literarum & imperita & hostis est*, ait divinus *Scaliger* [11].) Viri maximi hujus famam defendamus adversum *scelestissimos vates Genethliacos*, quo titulo eos ornat *Paulus Merula* [12] insignis mathematum Doctor. Plura diximus *Auctariis ad Pappi Epitomen* [13]. Ea vix edita orbi innotuerant, cum obstrepebat Faunus scævus, *me rem non intelligere*. Ergo vero illi repono libere, quod agyrtarum fraudes non exerceam, hactenus enim Ambubajam non adduxi in thorum, quæ Satanicarum divinationum quæstus pessime acquisitos malè profundat: cœterum orbi literato & ingenuo coram demonstrabo, quantum temporis obtrectator, in sugendis agyrtarum venenis perdidit, tantum nos, per Dei gratiam, operæ adhibuisse in pervolvendis Scripturis, veterum Patrum monumentis,

E 2 Phi-

(1) *Comment. h. l. p.* 79. (2) *lib.* IV. *de Re Literariâ pag.* 325. (3) *Sat.* VI. (4) *lib.* III. *de Vitâ cœlesti comparandâ cap.* 22. (5) *lib.* II. *de Rebus Cœlestibus cap* 8. (6) *lib.* VIII. *Syntaxeos Artis mirabilis cap.* 30. (7) *Introductione ad Ephemerides pag.* 537. (8) *in Ptolemæo parvo pag.* 8. 15. 16. 18. 21. 23. 24. 25. 90. 137. 174. (9) *in Methodo Astrologiæ judiciariæ.* (10) *de Annis climactericis.* (11) *Notis ad Manilii Astronomica pag.* 183. (12) *part.* I. *Cosmog. lib.* II, *cap.* 16. (13) *pag.* 166.

Philoſophorum, Hiſtoricorum, Poëtarum, Mathematicorum, Jureconſultorum libris, Theologorum voluminibus. Quæſivi patronos agyrtarum, ſed qui eſſe vellent, niſi ipſi etiam agyrtæ eſſent, non inveni, adeoque Satanicas nugas abominor, Lucanus [1]:

Stella nocens nigros Saturni accenderat ignes.

Nigros, id eſt, infauſtos: nam *Hortenſii* gloſſa (quam *Schrevelius* [2] adfert) minime placet. Atque indidem eſt, quod omnes herbas venenoſas tribuunt illi, qui de Planetarum ſignaturis ſcribere auſi, nativitatiſtarum impoſturas novis corollariis augere voluerunt, *Oſwaldus Crollius* [3], *Robertus Flud.* [4], *Auguſtus Ezlerus Albimontanus* [5]. De Saturno ſcribit Juſtinus [6]: *Italiæ cultores primi Aborigines fuerunt, quorum Rex Saturnus tantæ juſtitiæ fuiſſe traditur, ut neque ſervierit ſub illo quiſquam, neque quicquam privatæ rei habuerit: ſed omnia communia & indiviſa omnibus fuerint, veluti unum cunctis patrimonium eſſet.* Nimirum poſt toleratos exilii labores melius ſapere didicit, & Jano ſuffectus cum laude præfuit. Virgilius:

Tum Rex Euandrus Romanæ conditor arcis,
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Genſque virum truncis & duro robore nata,
Queis neque mos neque cultus erat, nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto,
Sed rami atque aſper victu venatus alebat,
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo, &c.

Memoriam Regis hujus priſci ſolenniter colebant Romani in Saturnalibus, quod Saturni ævum crederent fuiſſe aureum ſeculum, otii plenum, rerumque omnium copiâ affluens. *Saturnia regna* laudat Virgilius [7]:

O fortunatæ gentes, Saturnia regna
Antiqui Auſonii. —— ——

ait

(1) *lib.* I. (2) *Notatis ad h. l. pag.* 48. (3) *in Baſilicâ chymicâ.* (4) *Apologiâ pro Roſecrucianiis ad Libavium part.* I. *cap.* 4. 5. (5) *in Iſagogâ Phyſico Magico Medicâ pag.* 5. (6) *lib.* XLIII. *Hiſtor.* (7) *Bucolicor.* IV. & VI.

ait idem[1]. Juvenalis[2].

Credo pudicitiam Saturno Rege moratam,
In terris visamque diu, cum frigida parvas
Præberet spelunca domos, ignemque laremque,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ.
Silvestrem montana torum cum sterneret uxor
Frondibus & culmo, vicinarumque ferarum
Pellibus. ——— ——— ———

& porro[3]:

Credebant hoc grande nefas & morte piandum.
Si juvenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicunque puer, licet ipse videret
Plura domi fraga & majores glandis acervos.

Vitiosa est lectio, *plura domi farra*, quanquam tueri velit *Farnabius*[4]. Certe Saturni ævo vix notæ segetes erant, pomis silvestribus, fragis, glandibus victitabant, atque hæc talia eorum divitiæ erant. Affirmat Lucretius[5]:

Nec robustus erat curvi moderator aratri
Quisquam: nec scibat ferro molirier arva.
Quod Sol atque imbres dederant, quod terra crearat,
Sponte suâ, satis id placabat pectora donum.

Primi homines vescebantur sponte natis terræ frugibus, ut diximus *in Auctariis*[6]. Adde *Stephanum Curcellæum*[7], *Hottingerum*[8], Martialis[9]:

Antiqui Rex magne poli mundique prioris,
Sub quo pigra quies, nec labor ullus erat.

Veteres imitatur Marcellus Palingenius[10]:

Aurea Saturno fluerent cum secula Rege.

III. GENIUS est Deus naturalis ille, quem statim cum primâ nativitate homini adjungebant. *Qui cum homine gignitur quodammodo*, Apulejo dicente[11].

E 3 *Na-*

(1) *lib.* XI. *Æneid.* (2) *Satyra* VI. (3) *Satyra* XIII. (4) *Notis ad h. l. pag.* 117. (5) *lib.* V. (6) *pag.* 190. & *pag.* 307. (7) *in Diatribâ de usu Sanguinis cap.* 1. 2. 3. (8) *in Historiâ Creationis pag.* 307. (9) *lib.* XII. *Epigram.* 63. (10) *in Geminis.* (11) *de Deo Socratis pag.* 50.

Naturæ Deus humanæ,

ait *Horatius*[1]. De maſculis debet intelligi, nam fœminis adjungebant Junones, adeoque jurabant illæ, *Junonem meam iratam habeam*, teſte *Petronio Arbitro*[2]. Genius obſervabat, comitabatur, tantum a morte deferebat hominem ſibi fidelem, cuſtos vitæ, perpetuus actionum cenſor, defenſor adverſus pericula, quæ forte imminerent a Manibus, id eſt, malignis & feris Numinibus humano generi inſidiantibus, ut *Servius* exponit[3]. Vetus certe & antiquitate ſuâ nobilis opinio, quæ Populorum omnium animis alte inſedit, eſt, hominibus ſingulis cuſtodem Genium a Deo addi.

Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ τῷ γινομένῳ,
Ἅπαντος ἐστὶ μυσταγώγος τοῦ βίου,

ajunt Græci, *Clemens Alexandrinus*[4], *Origenes*[5], *Chryſoſtomus* & *Hieronymus*[6], *Marcilius Ficinus*[7], *Jacobus Hautinus*[8], *Jacobus Pontanus*[9]. Hinc manavit illud Bernhardi[10]: *In quovis angulo reverentiam exhibe tuo Angelo, nec illo præſente facias, quod me præſente erubeſceres*. Sacræ Literæ eo nos ducunt, *Eccleſiaſt.*[11], ubi ſerio inculcatur pietatis accuratum ſtudium coram Angelo cuſtode operum noſtrorum inſpectore. Confer *Johannem Mercerum*[12]. Et *Intellectum agentem* Ariſtotelis, quem interpretes Peripatetici diſtractis opinionibus explicant, (quod videris apud *Jacobum Zabarellam* & *Franciſcum Piccolomineum*[13], de Genio cuſtode exponunt Magiſtri Hebræorum, *Aben Esdras*, *Levi Ben Gerſom*, *Manaſſeh Ben Iſrael*[14]. Die natali res ſacra fiebat Genio. Perſius[15]:

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo,

Qui

(1) *lib.* II. *Epiſt.* 2. (2) *in Satyrico pag.* 71. (3) *Comment. ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 442. (4) *lib.* VI. *Stromat.* (5) *Homil.* I. *in Numeros.* (6) *in cap* XVIII. *Matth.* (7) *lib.* III. *de Vitâ cœleſti comparandâ cap.* 23. (8) *libro de Angelo cuſtode.* (9) *in Atticis bellariis pag.* 311. (10) *Homil. in Pſalm.* 91. (11) v. 5. (12) *Comment. h. l. pag.* 113. (13) *de Mente agente.* (14) *Conciliatore ad Geneſin pag.* 86. (15) *Sat.* II.

Qui tibi labentes apponit candidus annos,
Funde merum Genio. —— ——

Tibullus[1]:

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, linguâ vir mulierque fave.
Vrantur pia thura focis, urantur odores,
Quos tener è terrâ divite mittit Arabs.
Ipse suos adsit Genius visurus honores,
Cui decorant sanctas mollia serta comas.
Illius puro destillent tempora nardo,
Atque satur libo sit, madeatque mero.

Et[2]:

Natalis Juno sanctos cape thuris acervos
Quos tibi dat tenerâ docta puella manu,
Tota tibi est hodiè, tibi se lætissima compsit,
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Florea serta erant ex foliis platani, quæ arbor genialis habebatur. Addebant hostiam animalem, porcum. Horatius[3]:

—— *Cras Genium mero*
Curabis, & porco bimestri.

Lege quæ ibi monet *Lambinus*[4]. Nec solum hominibus singulis adjungebant Genios, sed quoque per Gentes & Civitates, atque ibidem per montes, valles, convalles, lucos, silvas, lacus, paludes, fontes distribuebant. Hinc illi tot & tantum multiplicati Dii Topici, Tutelini & Tutanei, quorum historiam prosequuntur *Macrobius*[5], *Censorinus*[6], *Lilius Gyraldus*[7], *Paulus Merula*[8], *Dan. Heinsius*[9], *Caspar Barthius*[10], πολιούχους Θεούς vocat *Julius Pollux*[11], GENIO, LOCI est

(1) *lib.* II. *Eleg.* 2. (2) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (3) *lib.* III. *carm.* 17. (4) *in Commentario pag.* 235. (5) *lib.* III. *Saturnal. cap.* 4. (6) *de Die natali.* (7) *in Syntagmatis Deorum pag.* 58. (8) *lib.* V. *Memorabil. cap.* 10. (9) *Notis ad Silium Italicum pag.* 120. (10) *Notatis ad Rutilii Itinerarium pag.* 110. (11) *in Onomostico lib.* I. *cap.* I. 23.

est in plurimis *Inscriptionibus*, quas refert *Gruterus* [1]; Virgilius ait [2]:

——— Frondenti tempora ramo
Implicat, & geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem; Nymphas & adhuc ignota precatur
Numina. ——— ———

Curtius [3]. *Patrio more sacrificium Diis præsidibus loci fecit.* Vocabant alio nomine *Lares publicos*, ut dicemus *infra* [4], attamen sacra illis peracta non erant publica. *Ulpiani* verba sunt [5]: *Solent qui liberare locum religione volunt sacra inde evocare.* Ad evocationem Tutelarium Deorum pertinet, ut monet *Gothofredus* [6], & confer *Boxhornium* [7], ac quæ nos adducemus *infra* [8]. Indidem factum est, ut cum primum ingrederentur Regionem aliquam, ad eamve ex intervallo reverterentur, religiose eam salutarent. Ovidius [9]:

Cadmus agit grates, peregrinæque oscula terræ
Figit, & ignotos montes, agrosque salutat.

Servus Plauti *in Bacchidibus:*

Herilis patria salve, quam ego biennio,
Postquam hinc in Ephesum abii, conspicio libens.

IV. SOL idem est qui Apollo, princeps Siderum & supremus apud Gentes omnes Deus. *Mithra* nomine colebant Persæ, ut testantur *Strabo* [10], *Curtius* [11], & *Inscriptiones* Romanæ, quas adferunt *Gruterus* [12], *Petrus Appianus* [13]. Ægyptii vocabant *Horum*, quod Ebræorum אור & Phœnices *Beelsamen* Statius [14]:

——— Seu te roseum Titana vocari,
Gentis Achemeniæ ritu, seu præstat Osirim
Frugiferum, seu Persæi sub nubibus antri

In-

(1) *in Volumine pag.* 4. 5. 6. 8. 9. (2) *lib.* VII. *Æneid.* (3) *lib.* III. *cap.* 15. (4) *cap.* IV. *num.* 3. (5) *lib.* VIII. *dist.* 2. *de Rerum Division. lib.* 1. *D.* (6) *in* Notis *pag.* 23. (7) *Commentariis ad Plutarchi Quæstiones Romanas pag.* 116. (8) *lib.* III. *cap.* 4. *distinct.* 6. (9) *lib.* V. *Metamorph.* (10) *lib.* XV. *Geograph.* (11) *lib.* IV. *Histor.* (12) *in Volumine pag.* 33. 34. (13) *in Collectaneis pag.* 123. 299. (14) *lib.* 1. *Thebaid.*

Indignata ſequi torquentem cornua Mithram.

Atque ille eſt, a quo cognomen accepit Heliogabalus Cæſar, & in cujus honorem fanum condidit in monte Palatino, ut retuli *in Auctariis* [1]. *Inſcriptio* Romana: SOLI. ALAGABALO. JULIUS. BALBILLUS. AQUILA. *Gruterus* [2]. Plura non addo, cum de Sole omnia planiſſima ſint, veterumque de illo traditiones aſſervaverit *Diodorus Siculus* [3]. Novorum obſervationes collegit ſtudioſe *Johan. Riccielus* [4].

V. ORCUS ab *urgendo* eſt dictus, ut putat *Varro* [5]. Rectius derivatur ab Hebræo ארקא *terra*, *Jerem.* [6], uti cenſet *Joh. Gerh. Voſſius* [7]. Eſt alio nomine *Pluto*, filius Saturni, cum fratribus ſuis univerſi imperium ita obtinuit diviſum, ut Jupiter in cœlis regeret omnia, Neptunus vero in aquis, & Pluto receſſus terræ, nec non Tartara, id eſt, ſeparatas a terris manſiones, acciperet. *Fuſcæ Deus aulæ*, eſt apud *Propertium* [8], Tibullus [9]:

Parcite pallentes umbras quicunque tenetis,
Duraque ſortiti tertia regna Dei.

Divitiarum potens, quæ de receſſibus ſubterraneis effodiuntur, malorum irritamenta. Tibullus [10]:

Dives in ignavâ luridus Orcus aquâ.

Inſcriptio ad Danubium: JOVI. INVENTORI. DITI. PATRI. TERRÆ. MATRI. DETECTIS. DAC. THESAURIS. CÆSAR. NERVA. TRAJANUS. AUG. SAC. P. *Gruterus* [11]. Inferorum rector, qui vel campos Elyſios, vel Acherontem petebant, ubi præmia haberent recte factorum, vel ſupplicia exantlarent prave commiſſorum. Necromantes præſtigiis illis nefariis decepit mortales multos, uti hodienum Diabolus allicit Sagas, oſtenſis opibus quas nunquam largitur ſeductis. Quod Ma-

 nes

(1) *pag.* 118. (2) *in Volumine pag.* 32. (3) *lib.* IV. *Biblioth. hiſtor.* (4) *Tom.* I. *Almageſti novi part*, I. *lib.* III. (5) *lib.* IV. *de LL.* (6) X, 11. (7) *in Lexico Etymologico pag.* 358. (8) *lib.* IV. *Eleg.* 12. (9) *lib.* IV. *Eleg.* 5. (10) *lib.* III. *Eleg.* 3. (11) *in Volumine pag.* 21. *num.* 8.

nes evocare poſſet fallacibus ſpectris & tempeſtatibus concitis, *Summanus* vocatus eſt, eique fulgura nocturna adſcripſerunt. * Nomen illud eſt apud *Varronem* [1], *Ciceronem* [2], *Ovidium* [3]. In Siciliâ plurimum verſatus, & fumantis Ætnæ cavernis ſpectra educere ſolitus, perſuaſit incolis, eſſe ibi ᾗ ἅδȣ πύλας, & quoddam ad inferos oſtium, perinde uti ſeculis Chriſtianis aditum inferni panderunt ad montem Islandiæ ignivomum Heclam, de quo vide *Saxonem Grammaticum* [4], & *Stephanum Johannis* [5]. Conatus ad vitam revocare Proſerpinam filiam Cereris, lacu merſam, fruſtra occepit multa, fecitque fidem fabulæ, quod ipſe virginem raptam in poteſtate ſuâ haberet, neque eam vellet matri reſtituere. Atque idem ille eſt Jupiter Stygius. *Inſcriptio* Romæ in viâ Flaminiâ: JOVI. STYGIO. SANCTO. SACRUM. SEXT. POMPEJUS. SEX. FIL OCRIC. CIVICA. MIL. COH. VIII. PRÆT. Gruterus [6]:

Sacra Jovi Stygio quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus, ——— ———

ait Dido, *Virgilius* [7]. Vel Jupiter Magicus:

Hinc magico Jovi geminat Stygialia ſacra.

eſt apud *Virgilium* [8]. Quod rapuiſſe crederetur Proſerpinam & virginis animum ita ſibi devinxiſſe, ut ad matrem redire nollet, factum eſt, ut haberetur conciliator amoris ejús, quem modis illicitis ſectabantur meretricum pararii. *Virgilius* artium Magicarum peritiſſimus *locis dictis* refert prolixe ſacra illa non ſacra, eſtque de eodem negotio Bucolicorum pars, *Pharmaceutria*, ingenioſe conſcripta. Habet quoque nonnulla *Silius Italicus* [9]. Sacra illa faciebant Sagæ ad ingenerandum amorem eis, quos deperibant. *Cocytia ſacra* dicuntur ab *Horatio* [10], ubi *Cotyttia ſacra* vult ſupponere

* Livius *l.* XXXIX. *c.* 29.

(1) *lib.* IV. *de L. L.* (2) *lib.* I. *de Divinat.* (3) *lib.* VI. *Faſtor.* (4) *præfat. ad Hiſtor. pag.* 4. (5) *Notis ad h. l. pag.* 24. (6) *in Volumine pag.* 23. (7) *lib.* IV. *Æneid.* (8) *in Ciri.* (9) *lib.* VIII. & XIII. (10) *lib.* V. *Carm.* 17.

nere *Angelus Politianus*[1], ac sequitur *Lambinus*[2]. Verum illi pervertunt sensum, qui ad sacra Magica pro amore conciliando facta pertinet, non etiam ad nocturnas commessationes, quibus ludicra Dea *Cotytto* praeesse fingebatur, ut testis est *Juvenalis*[3]. Coeterum Epicureus iste (& sic quidem animi melioris) spernebat insaniae labores. In sacris illis effigies cerea similis ei, quem devovebant, ponebatur. Virgilius[4]:

——— ——— Terque hæc altaria circum
Effigiem duco. ——— ———

Et *paulo post*:

——— Hæc ut cera liquescit.

Et[5]:

Effigiemque thoro locat. ———

Horatius[6]:

An quæ movere cereas imagines
(Ut ipse nosti curiosus) & polo
Deripere Lunam vocibus possim meis.

Et[7]:

Laneaque effigies erat, altera cerea. ———

Propertius[8], *Ovidius*[9], *Theocritus*[10], & exempla recentissima apud *Simonem Majolum*[11], *Mart. Delrionem*[12]. Ubi effigies nulla adhibebatur, supponebant laminas notis quibusdam informibus appictas. Eas *Festus*[13], & *Gothofredus*[14], vocat *Ipsiplices*, atque ἴυγγες sunt apud *Synesium* locis multis. Sunt a Plutone inventae etiam laminae notis Magicis insculptae, *Teraphim* vocabant Chaldaei & Syri, easque *Sacræ Literæ* tribuunt Idolorum cultoribus, Planetariis, Magis, *Gen.*[15]. *Judic.*

(1) *libro Observationum & Emendationum cap.* 10. (2) *Commentario ad h. l. pag.* 403. (3) *Satyrâ* II. (4) *Bucol.* VII. (5) *lib.* IV. *Æneid.* (6) *lib.* V. *Carm.* 17. (7) *lib.* I. *Satyrâ* 8. (8) *lib.* III. *Eleg.* 4. (9) *Epistola Hypsipyles ad Jasonem*, & *lib.* III. *Amor. eleg.* 6. (10) *Idyll.* 2. (11) *tom.* II. *Dier. canicular. dialog.* 3. (12) *lib.* III. *Disquisition. Magic. part.* I. *quæst.* 4. (13) *lib.* IX. *de Verborum significat. pag.* 302. (14) *Annotatis ibidem pag.* 1745. [15] XXXI. 19.

Judic. [1], *Hoseæ* [2]. *Johannes Seldenus* prolixe [3]. Erant Vernacula, Genii πάρεδροι sacramenta, unde miseri credebant, quod mira efficere possent, arcana perquirendo, futura prædicendo, morbos pellendo, corporis robur adipiscendo, gratiam hominum sibi conciliando. Prolixe commemoravimus illa *in Auctariis ad Epitomen* [4], & denuo confer *Johannem Seldenum* [5], *Johannem Bodinum* [6], *Johannem Henricum Ursinum* [7], *Dilherrum* [8]. Noverat Arnobius [9]: *Adversus ictus noxios & venenatos colubrorum morsus remedia sæpe conquirimus & protegimus nos laminis, Psyllis Marsisve vendentibus, aliisque institoribus ac planis.* Huc facit illud proverbium Ἄϊδος κυνῆ, *Orci galea*, quod adhibet *Plato* [10], & exponit *Zenobius* [11], de illis præstigiatoribus, qui ope annulorum Magicorum invisibiles evadebant, ut præsentia quidem ipsi accurate viderent, sed tamen a nemine viderentur. Exemplo est Giges Lydus apud eundem *Platonem* [12], unde referunt *Cicero* [13], *Lucianus* [14], *Cœlius Rhodiginus* [15]. Eodem contendit labor omnis *Cornelii Agrippæ* [16], quo continetur universa Theurgia sacris infernalibus operata, ac describuntur characteres, notæ, figuræ, lituræ, adjurationes, stricturæ, spiræ, circuli, è Planetarum concursu deducti, nec non preculæ, cantica, sacrificia in honorem Saturni & Diabolorum aliorum. Dii Gentium utique Dæmonia sunt, *Psalm.* [17]. Nec melior est *Paracelsus* [18]. Porro sunt a Plutone αἱ νεκυομαντεῖαι, quam sectatur Æneas, *Virgilio* autore [19], ac proinde ille initio operis desperatæ impietatis pleni: *Tum*

[1] XVIII. 18. [2] IV. 3. [3] *Syntagm.* I. *de Diis Syrorum pag.* 96. [4] *pag.* 153. [5] *Syntagm.* I. *de Diis Syrorum cap.* I. [6] *in Dæmonomaniâ lib.* III. *c.* 3. [7] *Exercitationibus de Zoroastre & Hermete pag.* 56. & *pag.* 125. [8] *in Disputat. Philolog. tom.* II. *pag.* 345. [9] *lib.* II. *adverf. Gentes pag.* 66. [10] *lib.* X. *de Republ.* [11] *in Collectaneis Adagiorum.* [12] *lib.* II. *de Republ.* [13] *lib.* III. *de Officiis.* [14] *in Navigio & Votis.* [15] *lib.* III. *Antiq. Lect. cap.* 24. 25. [16] *de Occulta Philosophia.* [17] XCVI. 5. [18] *libris de Philosophia occulta & de Philosophiâ magna.* [19] *lib.* VI. *Æneid.*

Tum Stygio Regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis.

ψυχαγωγίαν a Pompejo susceptam enarrant *Lucanus* [1]: Uterque multa accepit ab *Homero*, qui olim Græca fide Ulyssis descensum ad inferos descripserat [2]. Nec aliter Horatius [3]:

Nec prohibere modo, simulac vaga Luna decorum
Protulit os, quin ossa legant, herbasque nocentes.
Vidi egomet nigrâ succinctam vadere pallâ
Canidiam pedibus nudis passoque capillo,
Cum Saganâ majore ululantem (pallor utrasque
Fecerat horrendas aspectu) scalpere terram
Unguibus & pullam divellere mordicus agnam
Cœperunt, cruor in fossam confusus, ut inde
Manes elicerent, animas responsa daturas.
Lanea & effigies erat, altera cerea: major
Lanea, quæ pœnis compesceret inferiorem:
Cerea suppliciter stabat, servilibus utque
Jam peritura modis. Hecatem vocat altera, sævam
Altera Tisiphonem, serpentes atque videres
Infernos errare canes, Lunamque rubentem
Ne foret his testis, post magna latere sepulchra.

Hic plurima observabis. Dicit, *simulac vaga Luna*, Sacra horrenda illa fiebant nocte, exemplo Regis Saulis, 1. *Samuel.* [4], de quo mox plura dicemus. Rursum Horatius [5]:

Nox & Diana quæ silentium regis,
Arcana cum fiunt sacra.

Pergit. *ossa legant.* Nimirum de sepulchris, ut loco suo monebitur, *infra* [6]. Sequitur, *herbasque nocentes:* Nimirum, ad Lunæ radios. Itaque Virgilius [7]:

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris. ——— ———

Lunæ

[1] *lib.* VI. *Pharsal.* [2] *lib.* XI. *Odyss.* [3] *Sat.* 8. [4] XXVIII. 9. 29. [5] *lib.* V. *Carm.* 5. [6] *lib.* IV. *c.* 6. *num.* 15. [7] *Bucolicor.* VIII.

Lunæ radios putabant addere posse herbis vim aliquam efficaciæ operosæ, *infra* [1]. *Nigra palla*, *nudi pedes*, *capillus sparsus* sunt habitus competens ad Deos Inferos conciliandos. Pro iisdem sunt, *in terrâ fossam scalpere*, *furvam agnam cædere*, *cruorem derivare in fossam*. Hostiæ quæ Inferis Diis offerebantur, omnes erant atræ *infra* [2]. Et in Necromantia sanguis tepidus imprimis adhibebatur, lacte & melle commixtus. Nam & Ulysses erro ita agit, docente *Homero* [3], ubi Tiresiam evocat orco, & de Ænea luculenter *Virgilius* [4]. Fingebant Dæmones, quod sanguine mistas dapes illas manderent, atque inde rogati de futuris responsa dabant. Quod præterea, *lanea & cerea effigies erat*, in præcedentibus expositum est. Hecate est Dæmonum princeps fœmina, Tisiphone ejusdem socia Diabola. Aderant spectra canum, *infra* [5]. Certe etiam hodie ita vagantur terricula silvestria. Illud verò notabile est, quod post interjecta nonnulla dicit:

——— *Quo pacto alterna loquentes*
Umbræ cum Sagana resonarent triste & acutum.

Stridebant potius quam loquebantur Dæmones, τρύζειν vocant Græci, ut productis autorum locis ostendit *Joh. Scapula* [6]. *Suetonius* de Nerone Cæsare [7]: *Neque tamen sceleris conscientiam, quanquam & militum & Senatus Populique gratulationibus confirmaretur, aut statim aut nunquam postea ferre potuit, sæpe confessus exagitari se materna specie, verberibus Furiarum ac tædis ardentibus. Quin & facto per magos sacro Manes exorare tentavit.* Saulis Necromantia eodem referri debet. Nam fuisse Diabolum, qui Samuelis externam speciem assumendo responsum dedit, recte affirmant *Tertullianus* [8], *Augustinus* [9]. Adversus quos frustra pertendunt

[1] *num.* 8. [2] *cap.* 11. *num.* 21. [3] *lib.* XI. *Odyss.* [4] *l. d.* [5] *num.* 8. [6] *in Lexico Græco pag.* 1671. [7] *lib.* VI. *cap.* 34. [8] *de Animâ cap.* 57. [9] *de Octo Quæstionibus ad Dulcitium sect.* 6.

dunt *Martinus Delrio* [1], *Caspar Scottus* [2], fuisse animam sancti Viri evocatam per artes Magicas. Dicit Scottus: (1.) *Affirmat* Syracides [3] *quod verus Samuel post mortem suam vaticinia ediderit.* RESPONDEO: Scriptor, Vir quidem bonus & eruditus, non vero Propheta aberravit a recto judicio (2) *Ad literam appellatur Samuel, neque a litera discedendum est, cum non sequitur absurdum.* RESPONDEO: Samuel vocatur ex opinione Regis, qui talem putabat esse: vere accipi non potest, quia sequitur absurdum, respondisse Deum per Vates suos impuræ Sagæ incantamentis perpulsum, cum tamen negetur, voluisse Deum respondere modo isto, 1. Samuel. [4] (3) *Impleta sunt prædicta omnia, nec vero Satanas poterat novisse res futuras.* RESPONDEO: Noverat omnino, quatenus sæpissime prænotionem habet de illis, quæ Deus secundum judicia sua decisa propediem in rebus humanis exsequi vult, uti exempla manifesta ostendunt, 1. Reg. [5] Jobi [6]. (4) *Anima illa prodivit ex imperio Dei, non etiam ad Sagæ jussum.* RESPONDEO: Negant *Literæ Sacræ*, & præmuniunt hanc relationem, *non respondebat ei Dominus per Prophetas*, 1. Samuel. [7]. (5) *Alias factum esse legimus, ut Deus præveniret Magorum incantamenta, videlicet in gestis Bileami.* Numer. [8] RESPONDEO: Tunc vero nusquam indicaverat præmittendo quædam, unde sciri posset, velle Deum ab isto negocio abesse. (6) *Noluit Deus per Vatem respondere, unde Rex solatium haberet, voluit respondere, ut pœnam suam novisset.* RESPONDEO: Rex instanti prope fato angebatur, & in pœnam delictorum a Deo spernebatur. Hoc est, quod Græci dicunt νεκυομαντεῖν, evocare manes, & de futuris eventis consulere: vetat Deus in lege Mosis, *Levit.* [9] *Deut.*

[1] *lib.* II. *Disquisition. Magic. quæst.* 26. [2] *in Physica curiosa lib.* II. *cap.* 25. [3] *cap.* 46. [4] XVIII. 3. 6. 7. 14. 15. 19. 25. [5] XXII. 21. [6] I. 6. [7] XXVIII. 8. [8] XXII. [9] XX. 27.

Deut.[1] & repetita interdicta sunt *Esai.*[2]. Saulo denique capite constitit, 1. *Chron.* 3. De quo plura legantur in *Disputatione nostrâ Wittebergensi de Resurrectione Mortuorum*[4], & confer *Bernhardum Waldsmid*[5], *Johannem Rainoldum*[6]. Multa jactabant veteres Magi, quod Lunam ut descenderet, Stellas ut deciderent, Terram ut moveretur, Cœlum ut quiesceret, Solem ut obscuraretur, Mortuos ut resurgerent, Bestias ut furorem deponerent, cogere possent, quodque Imbres, Tempestates, Procellas commoverent pro lubitu. Tibullus[7]:

Hanc ego de Cœlo ducentem Sidera vidi,
Fluminis hæc rapidi carmine vertit iter.
Hæc cantu finditque Solum, Manesque sepulchris
Elicit, & tepido devocat Ossa rogo.
Jam ciet infernas Magico stridore Catervas;
Jam jubet aspersas lacte referre pedem.
Cum libet, hæc tristi depellit nubila Cœlo:
Cum lubet, æstivo convocat orbe Nives.

De Orpheo * prodit Horatius[8]:

Unde vocalem temere insecutæ
Orphea Silvæ,
Arte materna rapidos morantem
Fluminum lapsus, celeresque Ventos.
Blandum & auritas fidibus canoris
Ducere Quercus.

Et de eodem Propertius[9]:

Orphea detinuisse Feras, & concita dicunt
Flumina Threiciâ detinuisse lyrâ.

Atqui Orpheus ille Magus fuit, ut refert *Pausanias*[10]. Nam quod eum *Gabriel Naudæus*[11], ab hoc crimine liber-

* De eo hanc Poetarum descriptionem exprimunt & gemma apud *Leonard. Augustinum*, & duo sepulcrorum ornamenta *ex Roma subterranea.*

(1) XVIII. 10. 11. (2) VIII. 19. *cap.* LXV. 4. (3) X. 13. 14. (4) *dist.* 31. 32. (5) *de Pythonissâ Endoreâ.* (6) *in Censura prælect.* 73. (7) *lib.* II. *Eleg.* 2. (8) *lib.* I. *Carm.* 12. (9) *lib.* III. *Eleg.* 1. (10) *in Eliacis.* (11) *Apologia pro Viris Magiæ vitio infectis.*

liberare vult, frustra sane est. Magum fuisse comprobat Necromantia, quam peragit apud *Virgilium* [1], & *Ovidium* [2]. De imbribus & procellis, Sagarum ope, (quæ in Norvegiâ, Biarmiâ, Finnoniâ, Lappiâ plurimæ semper fuerunt) eductis testantur *Saxo Grammaticus* [3], & *Stephanus Johannis* [4]. Sed in his quædam vere Magica, id est deceptoria sunt. Cœlo devocare Sidera, Fluminis cursum retroagere, Mortuos excitare, Terram convellere, nec in Diaboli potestate est, nec

(1) *lib.* IV. *Georgic.* (2) *lib.* X. *Metamorph.* (3) *lib.* I. *Histor. pag.* 17. (4) *in Notis pag.* 57.

in Sagæ. Eludunt oculos fallaci ſpecie, & ſpectra pro mortuis obtrudunt. Ventos & imbres producit cogendo aërem in nubes, quia Princeps aëris, *Epheſ.*[1]. De negocio toto prolixius docent *Pererius*[2], *Delrio*[3], *Bodinus*[4], *Remigius*[5], *Albericus Gentilis*[6], *Caſpar. Schottus*[7]. Poſtremo Lemures ſunt a Plutone Manium Domino, quos efficere terricula nocturna, credebant Veteres. Tantum quod Epicurei negabant, Lemures ſive Genios eſſe, quorum rationes aſſervavit *Lucretius*[8], Brutus Academicus non ſine præſenti angore animi exponebat Caſſio Epicureo, amico ſuo, quod Lemures vidiſſet, ac Caſſius quidem volebat ei hunc mentis ſcrupulum eximere, vanos perterriti animi conceptus eſſe dictitans, ut refert *Plutarchus*[9], & confer *Florum*[10].

VI. LIBER Pater dictus honorario cognomine apud *Gruterum*[11]. Horatius[12]:

Ornatus viridi tempora pampino
Liber. ——— ———

Nomen Siculum eſt, τὸ λιβερὸν vero eſt idem quod σκοτεινὸν, *filius Noctis ac Erebi*, uti exponit *Heinſius*[13]. Rectius multo, quam cum *Angelus Decembrius*[14], vult Latinum nomen eſſe, *quod Bacchi ſacra liberarent animas a peccatis*. Erat Jovis filius è Semele. *Thebanæque Semelæ puer*, eſt apud *Horatium*[15]. Eratque illa filia Cadmi Phœnicis Thebarum conditoris, & qui literas Orientalium per Ioniam & Græciam docuit. *Bacchum* alias vocabant, & *Iacchum*. Vero nomine eſt *Dionyſius*, a Patre, qui erat ὁ Διὸς, & quoque a matre, quæ erat ἡ Νύσα. Nam quod *Plato*[16], hoc ἔτυμον affert, ὁ Διό-

(1) VI. 12. (2) *Diſputat.* 4. *ad Exod.* VII. (3) *lib.* II. *Diſquiſition. Magicar. quæſt.* 10. (4) *lib.* II. *Dæmonom. cap.* 8. (5) *in Dæmonolatria lib.* I. *cap.* 22. (6) *Commentario ad Titulum de Mathematicis & Maleficis pag.* 51. (7) *in Phyſica curioſa lib.* I. *cap.* 19. 20. *itemque cap.* 34. 35. (8) *lib.* IV. *de Natura rerum.* (9) *in Vita Bruti pag.* 400. (10) *lib.* IV. *Hiſtor. Rom. cap.* 7. (11) *in Volum. Inſcription. pag.* 66. 67. (12) *lib.* IV. *Carm.* 8. (13) *in Crepundiis Silianis pag.* 4. (14) *lib.* IV. *de re Literaria pag.* 341. (15) *lib.* I. *Carm.* 19. (16) *in Cratylo.*

Διόνυσος εἴη ἂν διδοὺς τὸ οἶνον allusivum est. Navibus a patre acceptis & cum exercitu ingressus Ægyptum, Principem ejus gentis sese constituit, bellisque progressus Asiæ & Africæ partes meliores domuit, ut *peculiari opere* τῶν Διονυσιακῶν prosequitur *Nonnus Panopolitanus*. Virgilius [1]:

Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.

Devicit Indos, itaque memoria Regis ejus celebris erat in Gentibus illis, cum Alexander Macedo adesset Orientis triumphator, *Curtius* [2]. Vineas excolere docuit & cerivisiam coquere. Tibullus [3]:

At tu Bacche tener, jucundæ consitor uvæ.

Uvæ commentorem appellat *Ovidius* [4], & *Vini repertorem* Rutilius Numantianus [5]. Similiter Virgilius [6]:

Huc Pater o Lenæe veni. ———

Lenæus ideò, quod τῶν λυῶν προστάτης, torcularium inventor esset. Virgilius [7]:

——— *Lenæum libat honorem.*

Vinum προσφέρειν, eodemque sensu *munera Liberi* dixit *Horatius* [8]. Vitis sacra Baccho, uti probant *Johan. Meursius* [9], *Johan. Baptista Porta* [10]. Cæterum non bellator solum, verum etiam Magus ac præstigiator, uti omnes fere Dii Gentilium *Horatius* [11], recenset Bacchi laudes & miracula:

Vinique fontem, lactis & uberes
Cantare rivos: atque truncis
Lapsa cavis iterare mella.

Similia prodit *Euripides* [12], ficta vero esse, dubitat nemo; aut saltem expressa de Mosis rebus gestis, *Numer.* [13] *Deuter.* [14] *Ezech.* [15]. Ejusdem sunt generis, quæ sequuntur:

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *lib.* VII. VIII. IX. (3) *lib.* II. *Eleg.* 3. (4) *lib.* III. *Fastor.* (5) *lib.* I. *Itinerarii num.* 69. (6) *lib.* II. *Georgic.* (7) *lib.* IV. *Æneid.* (8) *lib.* I. *Carm.* 18. (9) *in Arboreto sacro lib.* II. *cap.* 3. (10) *in Villæ lib.* VII. *cap.* I. (11) *lib.* II. *Carm.* 19. (12) *in Bacchis.* (13) XIII. 18. 19. (14) VIII. 7. *cap.* XI. 10. (15) XX. 6.

Tu flectis amnes, tu mare Barbarum.

Nam hoc quoque alludit ad Mosis transitum per mare Erythræum, *Exodi*[1]. Et indidem sunt, quæ sequuntur:

Tu separatis uvidus in jugis,
Nodo coherces viperino
Bistonidum sine fraude crines.

De serpentibus ignitis pœnæ loco immissis, & horum depulsore, serpente æneo in hastili appenso, omnia illa valent, *Numer.*[2]. Nec aliunde ista:

Tu cum parentis regna per arduum
Cohors Gigantum scanderet impia,
Rhœcum retorsisti leonis
Unguibus, horribilique mala.

Cæsos Gigantes a Mose novimus & inter eos Ogum Basanis Principem familiæ Giganteæ, *Deut.*[3]. Denique:

Te vidit insons Cerberus aureo
Cornu decorum.

Forte, quod radii in facie Mosis relucentes, fabulam de cornuto Mose extulerint, uti est *infra*[4], ταυρόκερως & κερασφόρος Bacchus celebratur ab *Euripide*[5], & *Orpheo*[6]. De ebriorum conceptis moraliter exponunt *Joach. Camerarius*[7], *Philip. Camerarius*[8]. Multa in hunc sensum adfert *Horatius*[9], ubi sunt vini laudes:

Et addis cornua pauperi.

Ovidius[10]:

— *Tunc pauper cornua sumit.*

Sacra ejus temulenta apud Thraces promulgavit Orpheus Ægyptiorum annis multis domesticus, ipse demum victima in sacris illis factus est, ab infessis a Dæmone fœminis discerptus, ut narrant *Virgilius*[11], *Ovidius*[12], & adde *Cœlium Rhodiginum*[13], *Lilium Gyraldum*

(1) XIV. 16. (2) XXI. 6. (3) III. II. (4) *cap.* VII. *num.* 12. (5) *in Bacchis.* (6) *in Hymnis pag.* 140. (7) *in Quæsitis promiscuis pag.* 133. (8) *lib.* I. *Horar. succisiv. cap.* 93. (9) *lib.* III. *Carm.* 21. (10) *lib.* I. *de Arte amandi.* (11) *lib.* IV. *Georg.* (12) *lib.* XI. *Metamorph.* (13) *lib.* X. *Lect. antiq. cap.* 23.

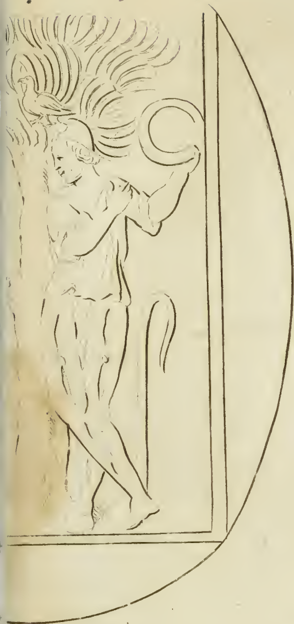

MATRI DEVM
MARTIA OTACILLA·AVG

MATRI

M·SALVTARI

dum [1], *Johan. Meursium* [2]. Hic idem est Jupiter Sabazius, de quo meminerunt *Valerius Maximus* [3], & Romanæ *Inscriptiones*, quas allegant *Stephanus Pighius* [4], *Gruterus* [5], *P. Appianus* [6], *Ludovicus Carrion* [7], *Elmenhorstius* [8]. Σαβάζειν barbarum est, *cum ululatu grassari*, ut exponit *Aristophanes* [9], & sequitur *Johan. Scapula* [10]. Erat hoc perpetuum in insanis & minus sobriis sacris Bacchi, teste vel uno *Horatio* [11]. Noverat *Plutarchus* [12], sed minus vere auguratur, quod Judæi cultores Bacchi essent, colendo Sabbatha. Nec enim σαβάζειν est *feriari Sabbathum*, de cujus ortu usuque multo aliter nos informant *Sacræ Literæ*, *Genes.* [13] *Exodi* [14]. Aberrant illi etiam, qui *Sabazium* deducunt ab Hebræorum *Sabaoth*, cum *Antonio Thysio* [15], *Johanne Seldeno* [16], *Eliâ Schedio* [17].

VII. TELLUS * (alio nomine *Vesta prisca*, *Rhea*, *Opis*, *Cybele*, *Bona Dea*, *Magna Deorum Mater*, ut plurimæ *Inscriptiones* testantur apud *Janum Gruterum* [18].) Saturni uxor erat, cum quo ab Oriente profecta, in Cretam venit. Virgilius [19]:

Hinc Mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra;
Idæumque nemus: hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominæ subiêre leones.

Venit quoque in Latium, & passim instituit raucos tubarum, tympanorum, nolarum, cymbalorum, ac tibiarum sonitus. Virgilius [20]:

 Tin-

* Hæc optime apparet in antiquis monumentis hic insertis, adjuncto etiam amasio ejus Atye, vel solo, vel Deam suam leonibus insidentem comitante.

(1) *in Histor. Deor. dial.* 2. (2) *in Græcia feriatâ.* (3) *lib.* I. *cap.* 3. *num.* 2. (4) *Notis ad h. l. pag.* 6. (5) *in Volumine pag.* 22. (6) *in Collectaneis pag.* 174. 247. (7) *lib.* II. *Emendationum cap.* II. (8) *Notis ad Arnobium lib.* V. *pag.* 167. (9) *in Lysistratâ.* (10) *in Lexico Græco pag.* 1441. (11) *lib.* III. *Carm.* 25. (12) *lib.* IV. Συμποσίακ. *num.* 5. (13) II. 2. (14) XII. 2. (15) *Notis ad Valer. Max. pag.* 41. (16) *de Diis Syrorum Syntagm. prolegom. pag.* 32. (17) *libro de Diis Germanorum pag.* 233. (18) *in Volumine pag.* 27. 28. 29. 30. 31. (19) *lib.* III. *Æneid.* (20) *lib.* IV. *Georg.*

Tinnitusque cie, & Matris quate cymbala circum.

Et[1]:

Tympana vos buxusque vocat Berecynthia Matris Idææ. —— ——

Et[2]:

Istave barbarico Cybeles antistita buxo
Infelix virgo totâ bacchatur in urbe.

Propertius[3]:

—— —— *Dea magna Cybele*
Tundet ad Idæos cymbala rauca choros.

Adjunxit choreas, cum in sacris, tum in conventibus promiscuis ad recreandos animos collectis. De choreis diligenter pertractavit *Cœlius Rhodiginus*[4]. *Ambubajarum collegia* vocat *Horatius*[5], ubi *Acron* vetus Scholiastes: *Ambubajæ dicuntur mulieres tibicinæ lingua Syrorum, etenim Syris tibia vel Symphonia dicitur Ambubaja*, Syri אנבוביא appellant τοὺ αὐλητάς. Juvenalis[6]:

Jam pridem Syrus Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana secum
Vexit. —— ——

Hæc vocis originatio unica vera est, licet negare velint *Turnebus*[7], *Torrentius*[8], ubi contendunt, quod sit Latinum vocabulum, *circum Bajas*, ambu *valet circum; in Bajis conversabantur lasciva mulierculæ, aderantque ibi frequentes in lavacris homines delicati, unde Romam adductæ nomen a primo originis loco acceperunt.* Alia quædam convectat *Lambinus*[9]. Sed non est opus ambagibus ullis. אנבוביא de Musicis organis adhibet *Targum Genes.*[10], *Jobi*[11]. Et vero quemadmodum Syri vocabulum eo sensu ad Tyrrhenos & vicinos Latinos

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *in Ciri.* (3) *lib.* III. *Eleg.* 15. (4) *lib.* III. *Antiq. lect. cap.* 3. 4. (5) *lib.* I. *Sat.* 2. (6) *Satyrâ* 3. (7) *lib.* XI. *Adversarior. cap.* 23. (8) *Notis ad Suetonium l.d.* (9) *Commentar. ad h.l. pag.* 24. (10) IV. 21. (11) XXI. 12.

tinos communicaverunt, ita ipsi a Græcis acceperunt re & verbo *Pesanterim*, de quo est *supra* [1]. Virgilius [2]:

Non arguta sonant tenui psalteria chordâ.

Et adde *Casaubonum* [3]. Ministeria Ambubajarum narrat *Suetonius* [4], ubi vide eundem *Casaubonum* [5], & confer *Johan. Gerh. Vossium* [6]. Sane hæc talia dudum in Oriente, etiam ante prisci Ogygis diluvium exstiterunt, cum Jubale & Jabale, *Genes.* [7]. Phryges cumprimis eam honoribus affecerunt, apud quos nobilis juvenis Atys dementatus veneficiis, amore ejus exarsit, nec tamen potitus & in furorem prorsus actus virilia sibi exsecuit, uti produnt *Catullus* [8], *Ovidius* [9], *Plinius* [10]. Ejus exemplo deinceps usi Rheæ Sacerdotes omnes (quos *Corybantas* & *Gallantes* vocabant) castrabant seipsos, insaniente fere Diabolo circa sacra profana. Silius Italicus [11]:

Circum arguta cavis tinnitibus æra, simulque
Certabant rauco resonantia tympana pulsu,
Semivirique chori. —— ——

Claudianus [12]:

Vel si sacra placent, habeas pro Marte Cybelen,
Rauca Celenæos ad tympana disce furores,
Cymbala ferre licet, pectusque illidere pinu,
Sanguineosque rotat crines. ——

Sanguineos, id est, cruentos. Perinde uti Lucanus [13]:

—— *Cecinere Deos, crinemque rotantes*
Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.

Ita emendat *Grotius* [14]. Cruentabant semet, ferro ancipiti secando brachiâ †, teste *Apulejo* [15]. Et flagris in-

F 4 cussis

† Vide Lucianum *Dial. Vener. & Cupid.* item *in p.* 102. ubi de Sacerdotibus Deæ Syriæ. De capitis jactatione vide apud Brissonium 2. *Select. Antiq. c.* 13.

(1) *cap.*1.*num.*21. (2) *in Ciri.* (3) *Notis ad Athenæum lib.* IV. *pag.* 315. (4) *lib.*VI.*cap.*27. (5) *in Notis pag.* 591. (6) *in Lexico Etymologico pag.* 23. & 455. (7) IV. 21. (8) *Epigram.* 59. (9) *lib.* X. *Metamorph.* (10) *lib.* XXXV. *cap.* 12. (11) *lib.* XVII. (12) *lib.* I. *in Eutropium.* (13) *lib.* I. (14) *Notis ad h. l. pag.* 42. (15) *lib.* VIII. *de Asino aureo.*

cuſſis deſtringebant cutem, ut vulneribus ſaucia ac tumoribus obſita eſſet. Martialis [1]:

Juro per Syrios tibi tumores,
Juro per Berecynthios furores.

(& ibidem *Ramireſius* [2], *Schrevelius* [3], *Philippus Beroaldus* [4]. Rurſum [5]:

Alba minus ſævis lacerantur brachia cultris,
Cum furit ad Phrygios enthea turba modos.

Inde eſt, quod *ſemivirum comitatum* probroſo nomine appellat Jarbas apud *Virgilium* [6], & *eviratos* Arnobius [7]. Diſertè Valerius Maximus [8]: *Genucius quidam Matris magnæ Gallus.* Et deinde: *Quod diceret Genucium amputatis ſui ipſius ſponte genitalibus corporis partibus neque virorum neque mulierum loco haberi debere.* *Inſcriptio* Romana: C. CAMERIUS. CRESCENS. ARCHIGALLUS. MATRIS. DEÛM. MAGNÆ. IDEÆ. ET. ATTIS. POPULI. ROMANI. VIVUS. SIBI. FECIT. ET. C. CAMERIO. EUCRATIANO. LIB. SUO. CETERIS. AUTEM. LIBERTIS. UTRIUSQUE. SEXUS. LOCA. SINGULA. SEPULTURÆ. CAUSA. H. M. H. E. N. S. *Gruterus* [9], *Petrus Appianus* [10], Juvenalis [11]:

——— ——— *Ecce furentis*
Bellonæ, Matriſque Deûm chorus intrat, & ingens
Semivir obſcœno facies reverenda minori,
Mollia qui rupta ſecuit genitalia teſtâ.

Semivir, id eſt, exſectus. Cætera σατυρικῶς. Nam ſolam habebant caudam eamque flaccidam, teſtibus ablatis. Et quod dicit, *ſecuit genitalia teſtâ*, eo referri debet, quod ſilices inveniantur locis illis adinſtar cultri ſecantes. *Samia teſta*, *Martialis* [12], ait, ubi ad negocium præſens alluſit. Expreſſe *Catullus*:

Devolvit ipſe acuto ſibi pondera ſilice.

Pon-

(1) *lib.* IV. *Epigram.* 43. (2) *in Commentario pag.* 336. (3) *in Notis pag.* 239. 240. (4) *in Annotatis variis pag.* 205. (5) *lib.* XI. *Epigram.* 85. (6) *lib.* IV. *Æneid.* (7) *lib.* V. *adv. Gentes.* (8) *lib.* VII. *cap.* 7. *num.* 6. (9) *in Volumine pag.* 308. (10) *in Collectaneis pag.* 263. (11) *Sat.* VI. (12) *lib.* III. *Epigram.* 81.

Pondera sunt testes cum sacco, & apte *silice*, ut paulo ante diximus. Ejusmodi silices apud Indos Occidentales viderunt Hispani, teste *Simone Majolo* [1]. Nam Gens ista ferri usum ignorabat, lapidibus vero illis scindebat & secabat. Variant tamen Poëtæ, & *ferrum* obtrudunt. Juvenalis [2]:

—— Phrygio quos tempus erat jam
More supervacuam cultris abscindere carnem.

Ferrum est apud *Martialem* [3], & *acuta falce*, apud eundem [4]. Constat, quod utroque modo fieri potuerit. Judæi novaculam hodie adhibent in circumcisione, ut notat *Munsterus* [5]. De iisdem Petronius [6]:

Ni tamen & ferro succiderit inguinis oram.

Olim erat culter lapideus, *Exod.* [7], *Josuæ* [8], & *Andreas Masius* [9]. Quanquam refragentur *Christ. Becmannus* [10], *Maldonatus* [11].

VIII. LUNA eadem est quæ Diana & Proserpina, itaque Diana pingebatur manu ferens ardentes faces, matris Cereris exemplo, & Lunam vel infra vel supra se habens, uti ostendunt *Abrahamus Gorlæus* [12], *Joh. Jac. Chiffletius* [13]. Sæpe etiam Juno erat. Virgilius [14]:

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuêre coloni,
Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli,
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam,
Posthabita coluisse Samo. —— ——

Inscriptio Veronensis: JUNONI. LUNÆ. REGINÆ. SACRUM. P. VITULLIUS. PHILOLOGUS. *Gruterus* [15]. Tyriorum & Phœnicum aliorum Numina erant Beelsamen

(1) *Tom.* I. *Dierum canicular. fol.* 581. (2) *Sat.* 2. (3) *lib.* II. *Epigram.* 45. (4) *lib.* III. *Epigram.* 24. (5) *ad cap.* IV. *Exod.* (6) *in Satyrico pag.* 248. (7) IV. 25. (8) V. 2. (9) *Commentario ad h. l.* (10) *libro de Originibus L. L. pag.* 590. (11) *Tom.* I. *Controversiar. Theolog. pag.* 35. (12) *in Thesauro Numismatum tab.* 39. *num.* 3. 4. 5. (13) *in Descriptione Vesontionis part.* I. *cap.* 23. (14) *lib.* I. *Æneid.* (15) *in Volumine Inscriptionum pag.* 25.

men, (qui eſt Sol vel Jupiter Aſſyrius) & Aſtarthe, (quæ eſt Juno vel Luna.) Tyrii enim ſunt a Sidoniis, autore *Juſtino* [1]. Sidon vero Chanaanis filius Phœnicum progenitoris, *Geneſ.* [2], *Chronic.* [3]. Ut hoc addam, *Juſtinus* diligenter Phœnicum origines prodidit, quocum confer *Strabonem* [4], *Pomponium Melam* [5]. Quod dicit, *illos primum habitaviſſe ad ſtagnum Aſſyrium*, de lacu Geneſareth intelligi debet. Pergit, *conditam urbem ab ubertate piſcium Sidona appellatam eſſe, nam piſcem Phœnices* Sidona *vocant*. Atque in Phœnicum lingua tale aliquid eſt, nam ציר eſt *piſcis*, unde celebris ad Galilæum mare ſita urbs *Bethſaida* habet nomen, quod ibi copioſa eſſet piſcatio בית-צידה. Non ſatis bene Georgius Hornius [6]: *Sidonis urbem* Juſtinus *a piſcium copia dictam eſſe vult, ignarus ſcilicet, a primogenito Chananæi filio, cui hoc nomen erat, conditam.* Utrumque ſane verum eſt, quia etiam Zidon erat proprium nomen conditoris, ut *Sacræ Literæ* affirmant. Subjungit, *poſt multos deinde annos a Rege Aſcaloniorum expugnati, navibus appulſi, Tyron urbem ante annum Trojanæ cladis condiderunt.* Aſcalonii ſunt Palæſtini, vel Allophyli in maritimis Phœniciæ locis ſemper potentes. *Joſu.* [7], *Judic.* [8]. Denique, *Perſarum bellis diu varieque fatigati, victores quidem fuerunt.* Hoc referri debet ad Salmanaſſaris & Nebucadneſaris expeditiones, de quibus prædicta continentur in *Sacris Literis*, *Eſaiæ* [9], *Jerem.* [10], *Ezechiel.* [11], & meminit *Joſephus* [12]. Redeamus ad Lunam & Proſerpinam, quæ a Necromantâ Plutone ſollicitata poſt mortem, ut redire vellet, cumque labor ille fruſtra eſſet, ut matris dolor allevaretur, in Sidus terris proximum relata eſt. Lunam in ordine Planetarum eſſe viciniſſimam terris, conſtat per confeſſionem Aſtronomorum omni-

(1) *lib.* XVIII. (2) X. 15. (3) I. 13. (4) *lib.* XVI. *Geograph.* (5) *lib.* I. (6) *Notis ad Sulpicium Severum pag.* 220. (7) XIII. 3. (8) III. I. (9) XXIII. I. (10) XXV. 22. *cap.* XXVII. 3. *cap.* XLVII. 4. (11) XXVI. 2. *cap.* XXVII. I. (12) *lib.* IX. & X. *Antiquitat.*

omnium, uti docent *Phil. Lansbergius*[1], *Hevelius*[2], *Andreas Argolus*[3], *Paulus Merula*[4]. Adeoque tempus illud ei attributum eſt, quo liberius vagantur ſpectra, & Veratrices, Sagæ, Maniumque evocatores illuſionibus operam navant. Lunæ perinde ut Plutoni ſacra Cocytia fiebant. Horatius[5]:

Nox & Diana quæ ſilentium regis,
Arcana cum fiunt ſacra.

Tibullus[6]:

Vota novem Triviæ nocte ſilente dedi.

Ita emendat *Scaliger*[7]. Quod enim vulgo cum *Jano Gebhardo* legitur, *vota novem Veneri*, impertinens eſt; nec enim Veneria, ſed Cocytia ſacra ſint, quorum ritum ac cauſam vide in iis quæ deſcripſimus *ſupra*[8]. Et in ſacris Acherunticis capiebantur herbæ ad Lunæ radios deſectæ, quia credebant Lunam præeſſe veneficiis, ac ſpumâ quadam, cumprimis deliquiorum tempore, ita herbas inficere, ut eo magis nocere poſſent. Virgilius[9]:

Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.

De quâ re hinc inde obſerves plurima, cumprimis quod prædicarent Sagæ, tantam eſſe vim carminum feralium, ut cœlo poſſent detrahere Lunam, involvere nubibus, inducere lucis defectum. *Tibulli* & *Horatii* verba adducta vide *ſupra*[10]. Enothea apud Petronium Arbitrum[11]:

—— Lunæ deſcendit imago
Carminibus deducta meis. ——

Ovidius[12]:

Mater erat Mycale, quam deduxiſſe canendo
Sæpe reluctantis conſtabat cornua Lunæ.

Pro-

(1) *in Uranometriâ lib.* I. *cap.* I. (2) *Selenographicis pag.* 202. (3) *lib.* I. *Aſtronom. cap.* 9. (4) *in Coſmographia part.* I. *lib.* II. *cap.* 27. (5) *lib.* V. *Carm.* 5. (6) *lib.* I. *Eleg.* 3. (7) *in Notis pag.* 116. (8) *num.* 5. (9) *lib.* IV. *Æneid.* (10) *num.* 5. (11) *pag.* 187. *Satyrici.* (12) *lib.* XII. *Metamorph.*

Propertius [1]:

Audax cantatæ leges imponere Lunæ.

Virgilius [2]:

Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam.

Claudianus [3]:

——— *Novi quo Thessalia cantu*
Eripiat Lunare jubar. ———

Iterum Ovidius [4]:

——— *Cantatis Luna laborat equis.*

Et Horatius [5]:

Quæ sidera excantata voce Thessala
Lunamque cœlo deripit.

Martialis [6]:

Quæ nunc Thessalico Lunam deducere rhombo?

Rhombum præter alia in negociis Magicis adhibebant. Horatius [7]:

Canidia parce vocibus tandem sacris,
Citumque retro volve, volve turbinem.

Voces sacræ sunt αἱ ἐπωδαὶ vel carmina incantatoria, & turbo est rhombus Magicus, de quo etiam *Propertius* agit [8]:

Staminea rhombi ducitur ille rota.

Ovidius [9]:

Scit bene quid gramen, quid torto concita rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equæ?

Ῥόμβος χάλκεος est [10], *Theocriti*. Proinde, ut istis Lunæ laboribus adversum noxios Sagarum cantus opem ferrent alii, *æra auxiliaria* (uti vocant *Ovidius* [11], *Statius* [12]) adhibebant, cymbala pulsando, tubas & cornua inflando, per quæ a veneficiis liberarentur. Juvenalis [13]:

Tot pariter pelves & tintinnabula dicas

Pul-

(1) *lib.* IV. *Eleg.* 5. (2) *Bucolic.* VIII. (3) *lib.* I. *in Ruffin.* (4) *lib.* II. *Amor. eleg.* 5. (5) *lib.* V. *Carm.* 5. (6) *lib.* IX. *Carm.* 30. (7) *lib.* V. *Carm.* 17. (8) *lib.* III. *Eleg.* 5. (9) *lib.* I. *Amor. eleg.* 8. (10) *in Pharmaceutriâ.* (11) *lib.* IV. *Metamorph.* (12) *lib.* VI. *Thebaid.* (13) *Sat.* 6.

Pulſari, jam nemo tubas atque æra fatiget,
Una laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.

Manilius [1]:

Te teſtem dat Luna ſui glomerabilis orbis,
Quæ cum merſa nigris per noctem deficis umbris,
Non omnes pariter confundis ſidere gentes,
Sed prius Eoæ quærunt tua lumina gentes,
Seraque in extremis quatiuntur gentibus æra. &c.

Tibullus [2]:

Cantus & a cœlo Lunam deducere tentat,
Et faceret, ſi non æra repulſa ſonant.

Æra repulſa, id eſt, pelves concrepantes. *Paſſeratius* emendat, *æra recurva*, & exponit de cornibus, verum hoc recte improbat *Janus Gebhardus* [3], Martialis [4]:

Dicet quot æra verberent manus urbis
Cum ſecta Colcho Luna vapulat rhombo.

Exempla vanæ religionis proferunt *Livius* [5], *Plutarchus* [6], *Tacitus* [7]. Quem morem ad ſacra Chriſtiana converſi licet, non intermiſerunt, adeo *ille* animos hominum occupaverat, igitur *Maximus Taurinenſis* Epiſcopus ſerio culpat [8]. Duratque hodiedum apud incolas Moluccarum, ut de his teſtantur *Levinus Hulſius* [9], *Iſaacus Pontanus* [10]. Nimirum rudi adhuc ævo, cum doctrina de motu & affectionibus Siderum in vulgus haud ita nota erat, ſapientibus tantum cognita, qui non propalabant, ut ſuperſtitioni precium ſuum eſſet. Monent *Curtius* [11], *Daniel Heinſius* [12]. Scribit vero *Natalis Comes* [13], errorem eſſe ortum inde, quod Magi adhiberent ſpecula rotunda in deliquiorum tempore, quibus certo artificio conſtructis oſtenderint Lunæ

(1) *lib.* I. *pag.* 8. *Aſtronomicor.* (2) *lib.* I. *Eleg.* 9. (3) *Animadverſ. ad Tibullum pag.* 59. 60. (4) *lib.* XII. *Epigram.* 57. (5) *lib.* XXVI. (6) *in Vitâ Pauli Æmylii.* (7) *lib.* I. *Annal. cap.* 28. (8) *Sermone* 72. *de Defectu Lunæ.* (9) *in Navigationibus cap.* 30. (10) *in Deſcript. Amſterodami lib.* II. *cap.* 24. (11) *lib.* IV. *Hiſtor. cap.* 24. (12) *Notis ad Silium Italicum pag.* 90. 91. (13) *lib.* IV. *Mythologiæ pag.* 252. 253.

næ defectus, & vulgo persuaserint, ab ipsis deliquia esse, quomodo alias specula fabricari possint, quæ ad Lunæ radios exposita monstrent è vicinis locis res gestas, autore *Cornelio Agrippa*[1]. Quod de Lunæ defectu res sit meris præstigiis obnoxia, verissimum est, neque aliquid potestatis habet Dæmon in obscuranda illa. De speculis Magicis est res impostoria, & a Geniis omnia illa efficiuntur, malis vero, quorum fidus discipulus *Cornelius Agrippa*[2], ut cum animæ suæ damno latere posset, obtendebat nugas Planetariorum vanissimas. Refutant & damnant impias nugas *Athanasius Kircherus*[3], *Caspar Schottus*[4]. De toto Eclipseon negocio vide *Argolum*[5], *Johan. Keplerum*[6], *Joh. Hevelium*[7], *Ricciolum*[8], *Laurentium Eichstadium*[9].

CAP. III.

De Diis Indigetibus & Semonibus.

I. Tertio loco succedunt *Dii Indigetes* (οἱ ἐνδάετῃ Θεοὶ, ψυχαὶ καμόντων, Ἡρώων, ait *Apollonius*[10]) uti sunt Hercules, Castor & Pollux, Æsculapius, Quirinus. Et locus quartus est *Deorum Semonum:* Vertumni ac Priapi, de quibus meminit *Justus Lipsius*[11]. Hi ipsi cum Indigetes tum Semones aliis nominibus sunt *Cabiri* & *Curetes*, velut Deorum ministri & apparitores. Ad eosdem refertur GANYMEDES Catimitus, *Deorum pocillator*, uti eum vocat *Apulejus*[12]. Jupiter rapuit puerum * & in aula sua ad

* Sed in aquilam conversus, ut docent antiqua monumenta hic collecta.

(1) *in Philosophia occulta.* (2) *lib* 1. *de Philosophia occultâ cap.* 6. (3) *Arte magna Lucis & Umbræ lib.* x. *cap* 1. (4) *in Magiâ universali Naturæ & Artis part.* 1. *pag.* 438. (5) *in Tabb. secundorum Mobilium cap.* 16. (6) *in Epitome Astronomiæ Copernicanæ lib.* VI. *pag.* 857. (7) *in Selenographiâ pag.* 451. (8) *in Almagesto novo Tom.* 1. *part.* 1. *lib.* V. *cap.* 1. (9) *part.* 2. *Ephemerid. novar. pag.* 221. (10) *lib.* II. *Argonauticor.* (11) *lib.* II. *Antiquar. Lection. cap.* 18. (12) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 179.

ad ministeria ingenua adhibuit. In Catalectis Phallicis:

——— —— Raptus ab alite sacrâ
Miscet amatori pocula grata suo.

Virgilius [1]:

——— —— Rapti Ganymedis honores.

Idem [2]:

Intextusque puer frondosâ regius Idâ,
Veloces jaculo cervos, cursuque fatigat
Acer, anhelanti similis, quem praeces ab Idâ
Sublimen pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Erat Phrygum Regis Trois filius, quem piratæ avexerant & Jovi donaverant. Horatius [3]:

Aut aquosâ raptus Idâ.

Et [4]:

Qualem ministrum fulminis alitem.
Cui Rex Deorum regnum in aves vagas
Permisit expertus fidelem
Jupiter in Ganymede flavo.

Plura narrat *Ovidius* [5]. Suos enim Deos cibo & potu indigere, fatebantur ultro.

II. HERCULES Jovis & Alcumenæ filius a Græcis proditus, qui omnium Gentium Heroës sibi adscribunt obstinatâ aliquâ φιλαυτίᾳ adducti: Africanus erat, ut verissime *Pausanias* [6] refert, incolatu videlicet, nam ortu erat è Phœnicum populis. *Lustrator Orbis, purgator Terrarum, Gentium domitor*, ait *Apulejus* [7]. Celebris fortitudine bellica. Horatius [8]:

Sic Jovis interest
Optatis epulis impiger Hercules.

Eoque celebrior, quoniam latrocinia de plurimis locis Africæ, Hispaniæ, Italiæ, Galliæ, Græciæ expurgavit, mansuetioremque vivendi rationem incolis persuasit. Ab eo sunt columnæ Herculis in Freto cognomini,

(1) *lib.* I. *Æneid.* (2) *lib.* V. *Æneid.* (3) *lib.* III. *Carm.* 20. (4) *lib.* IV. *Carm.* 4. (5) *lib.* X. *Metam.* (6) *Phocicis.* (7) *in Apolog.* 288. (8) *lib.* IV. *Carm.* 8.

mini, quod nunc eſt *Gibraltar*, inque meditullio Gadium exſtant hodiedum vetuſti ædificii reliquiæ, *Torres di Hercoles* dictæ, uti ſcribit *Abraham Ortelius*[1]. Quod Hercules iſto Gadium loco habuerit olim delubrum, ubi Phœnicum ritu (non etiam Græcanico) colebatur, produnt *Strabo*, *Plinius*, *Silius Italicus*[2], *Pomponius Mela*[3], *Livius*[4], *Suetonius*[5], & de Gadibus plura etiam videris apud *Philoſtratum*[6], *Heidmannum*[7], *Petrum Bertium*[8]. Gades erant extremus noti apud veteres Orbis terminus, dicente *Solino*[9]. Et *Pindarus* locis multis, gloriam Virorum illuſtrium ad ultimos mundi fines propagatam eſſe, canit, nec ulterius efferri potuiſſe ἅπτεται οἴκοθεν Ἡρακλέος στηλῶν[10]. Hucuſque profectus Hercules rerum geſtarum gloria Orbem terrarum implevit. *Heros*, *Defenſor*, *Triumphator*, *Pacifer*, in *Nummis* & *Inſcriptionibus* antiquis cognominatur, uti referunt *Gruterus*[11], *Petrus Appianus*[12], *Elmenhorſtius*[13], *Johan. Jacobus Boiſardus*[14]. Eum non recte *Bodinus*[15], conſtituit *Principem latronum*, & rectius multo popularis hujus *Stephanus Forcatulus*[16], commendat ob fortitudinis laudem & juſtitiæ amorem, *quique ornamentum non vulgare Gallorum genti attulerit*. Nam filium ſuum Galatheum illis Regem præfecit. Sane erat hoſtis latronum, Geryonas cumprimis, Stymphalidas, Cerberum, Centauros, Cacum, Antæum, Buſiridem, Typhonem, evertit, latronum ductores & vicinorum deprædatores. De Caco vide multis *Virgilium*[17], *Propertium*[18], *Ovidium*[19]. Quod Trojanorum

rum

(1) *in Theſauro Geographico.* (2) *lib.* III. (3) *lib.* III. (4) *lib.* XXI. (5) *lib.* I. *cap.* 7. (6) *lib.* IV. *de Vita Apollonii.* (7) *in Europa cap.* III. *ſect.* 104. (8) *in Tabb. contractis lib.* IV. *pag.* 171. 172. (9) *in Polyhiſtore cap.* 26. (10) *Olympior. carm.* 3. (11) *in Volumine pag.* 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. (12) *in Collectaneis pag.* 216. 217. 299. 396. (13) *Notis ad Arnobium lib.* III. *pag.* 144. (14) *part.* III. *fol.* 103. *Antiq.* (15) *in Methodo Hiſtor. pag.* 426. (16) *lib.* I. *de Philoſophiâ & Imperio Gallorum pag.* 61. (17) *lib.* VIII. *Æneid.* (18) *lib.* IV. *Eleg.* 10. (19) *lib.* I. *Faſtor.*

rum pecora abegerit præmium laboris erat, non vero spolium. Duodecim ejus labores è *Catalectis Virgilii* saltim noti sunt. Breviter illos proponit *Martialis* [1]. Nec non Marcellus Palingenius [2]:

Quis fuit Alcida major? quis tanta peregit?
Nam geminos infans suffocavisse chelydros
Dicitur, exiguis elidens guttura palmis:
Ipse Molorchæum fertur superasse leonem:
Exstinxisse caput semper crescentis echidnæ,
Hic domuit cervam æripedem, taurumque ferocem;
Expulit, & valido volucres Stymphalidas arcu. &c.

Adde *Lucretium* [3], *Ovidium* [4], *Diodorum Siculum* [5], *Justinum* [6]. Proinde *Nonnus Panopolitanus* [7], vocat Herculem δωδεκάεθλον. Cum venisset in Italiam ac divertisset ad Euandrum Regulum Aboriginum, Mercurii filium, propter justitiæ existimationem meruit, ut justitiæ patronus summus aram acciperet, (eratque ejusmodi ara ad Quæstoris Cincii ædes, ut pingit *Jacobus Boissardus* [8]) apud quam deinde juramenta pronunciarentur. Tunc vero etiam *Deus Fidius* appellari cœpit, quod autore *Festo* [9], Sabinorum linguâ est *Semo Sancus*, & corrupte *Sangus*. Meminit Silius Italicus [10]:

Ibant & læti pars Sancum voce canebant
Autorem gentis, pars laudes ore ferebant
Sabe tuas, qui de patris cognomine primus
Dixisti populos magnâ ditione Sabinos.

Sanctum, *Sancum*, *Sangum* perinde invenias, ac quod *Sanctum* etiam vocaverint, docet Ovidius [11]:

Quærebam Nonas Sancto, Fidione referrem?
An tibi Semo pater: tunc mihi Sanctus ait:
Cuicunque ex istis dederis, ego munus habebo,
Nomina terna fero, sic voluêre Cures.

Con-

(1) *libro Spectaculorum epigram.* 27. & *lib.* v. *Epigram.* 66. (2) *in Geminis pag.* 55. *Zodiaci.* (3) *lib.* v. *de rerum Natur.* (4) *lib.* IX. *Metamorphos.* (5) *lib.* V. (6) *lib.* XXV. (7) *lib.* XXXV. *Dionysiac.* (8) *part.* 3. *Antiquitatum Romanar. fol.* 50. & *part.* 5. *fol.* 48. (9) *lib.* XIV. (10) *lib.* VIII. (11) *lib.* VI. *Fast.*

Consentit Propertius[1]:

Sancte Pater salve, cui jam favet aspera Juno,
Sancte velis libro dexter inesse meo.
Nunc quoniam manibus purgatum sanxerat orbem.
Sic Sanctum Tatii composuêre Cures.

Præterea lege *Varronem*[2], (& *Dionys. Gothofredum*[3],) *Plinium*[4], *Dionysium Halicarnasseum*[5], *Lactantium*[6], *Arnobium*[7], (& *Stewechium*[8]) *Johan. Gerhard. Vossium*[9]. Notavimus quædam *in Auctariis ad Pappi Epitomen*[10], ubi est de *Justino Martyre*, qui[11] legebat, *Simoni Sancto*, corrupte; ubi legendum erat, *Semoni Sanco*. Nec enim ille erat Simon præstigiator è Samaritanis, qui nunquam forte Romæ fuerat, sed fuit ara posita Herculi, quem Sancum vocabant Sabini in urbem recepti. Confer *Joh. Gerhardum Vossium*[12], *Johannem Michaëlem Dilherrum*[13]. Celebris est *Inscriptio* in Insula Tiberina ad templum Lateranum: SEMONI. SANCO. DEO. FIDIO. SACRUM. SEX. POMPEJUS. SP. F. COL. MUSSIANUS. QUINQUENNALIS. DECUR. BIDENTALIS. DONUM. DEDIT. *Gruterus*[14], (ex *Ciofano* & *Lipsio*) nec non *Jacobus Boissardus*[15], *Jacobus Meursius*[16]. Heroës vino & amoribus dediti. Postquam vagos concubitus hactenus sectatus fuerat Hercules, Dejaniram sibi tandem adjunxit, quæ verita ne maritus aliquando fastidiret amores ejus, Nessi latronis & venefici consilio usa vestes infecit toxico, cujus vi malignâ correptus ille & toto corpore æger, ut doloris finem inveniret, in monte Oetâ constructo rogo sponte miser deflagravit, præsente uno Philoctete, qui tot

(1) *lib.* IV. *Eleg.* 10. (2) *lib.* IV. *de L. L.* (3) *Notatis ibid. pag.* 1591. (4) *lib.* VIII. *cap.* 48. (5) *lib.* I. *&* IV. (6) *lib.* I. *cap.* 15. (7) *lib.* IV. *adversf. Gentes pag.* 145. (8) *in Electis ad h. l. pag.* 106. (9) *in Lexico Etymologico pag.* 316. (10) *pag.* 23. 24. (11) *Apolog.* 2. *pro Christianis.* (12) *in Theolog. Gentilium lib.* 1. *cap.* 12. (13) *tom.* 1. *Disputat. Philologicar. pag* 63. (14) *in Volumine pag.* 96. (15) *part.* 5. *Antiquitat. Roman. fol.* 129. (16) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 136.

itinerum & curarum ejus indefeſſus comes fuerat. Deſcribit *Sophocles* [1], alluditque *Horatius* [2]. Relatus eſt in ſidera, & quidem in ſigna Septentrionalia, ubi hodie eſt ἐγγόνασι, ſupra Draconem collocatus. Marcellus Palingenius [3]:

Ignibus Engonaſi lucet bis quinque novemque.

Quæ de Herculis Tyrii ſive Lybici per Aſiam & Indiam rebus geſtis prodita ſunt apud *Curtium* [4], *Arrianum* [5], *Pomponium Melam* [6], *Appianum* [7], *Saluſtium* [8], alio loco & tempore commemorabimus prolixius. Tantum hoc notetur, quod *Saluſtius* dicit [9]: *Poſtquam in Hiſpania Hercules, ſicut Afri putant, interiit, exercitus ejus compoſitus ex variis Gentibus, amiſſo Duce, brevi dilabitur, ex eo numero Medi, Perſæ, & Armenii, navibus in Africam transvecti proximos noſtro mari locos occupaverunt.* Decepit eum nominum ſimilitudo, adeoque *Medos* & *Armenios* notiſſimas Gentes perſcripſit, ubi in Punicis annalibus erant *Midianitæ* & *Aramei*, cives Herculis & comites ejus, ſed profugi, cum Syriæ partes illas occupabant Ebræi duce Joſuâ, aut ſaltem quando illi in vicinis Arabiæ locis ſtativa latiſſima habebant duce Moſe, & internecionem Gentis facere volebant gladio, poſtquam Bileami fraudibus ſeducti cladem a Deo acceperant, *Numeror.* [10]. Populi hi Romanis ignoti erant, id quod aliovorſum convertit optimum Scriptorem. Ita etiam *Perſas* appellavit, qui in iiſdem annalibus erant *Phereſi*, id eſt, Phereſæi magna itidem Phœnicum pars. Nam quæ hic *Antonius Thyſius* [11] monet, otioſa ſunt. Quod porro ait, *nomen eorum paulatim Libyes corruperunt, Barbara lingua Mauros pro Medis appellantes*, nimium etiam recedit a vero. Mauri ſunt ab Amorrhæis detritâ literâ

(1) *in Trachiniis & Hercule Oetæo.* (2) *lib.* V. *Carm.*4. & 17. (3) *in Aquario pag.* 355. (4) *lib.* III. *cap.* 19. *lib.* VIII. *cap.* 21. 25. (5) *lib.* IV. (6) *lib.* III. (7) *in Ibericis.* (8) *in Jugurthina.* (9) *l. d. pag.* 95. (10) XXV. 17. 18. *cap.* XXXI. 1. 2. (11) *Notis pag.* 288.

râ primâ, ſolitâ maximè Aphæreſi, & vero Amorrhæi celebres fuerunt in Cananæis, fugati inter primos, *Numeror.*[1]. Confer *Georgium Hornium*[2]. Et adde *Henricum Ernſtium*[3], ubi examinat *Inſcriptionem* quandam Florentinam Herculi conſecratam.

III. CASTOR & POLLUX * filii Jovis è Ledâ,

οἱ Διόσκουροι, exemplo Herculis (cujus etiam commilitones in expeditione Argonautica fuerunt) bellatores fortes ac juſti, Oceanum pervagati mercimoniis tutum iter adverſus pyratas cum ſucceſſu præſtiterunt. Ob divinum hoc beneficium in Geminorum ſidus evecti ſunt, & σωτῆρες νεῶν, ut Pauſanias in Corinthiacis ait, id eſt, nautarum patroni eſſe meruerunt, *Catullus*[4], *Theocritus*[5], *Plinius*[6]. *Inſcriptio* Neapolitana apud *Gruterum*[7]. *Geminum Caſtorem* vocat *Rutilius*[8], (& ibidem *Sizmannus*[9]. *Geminos Polluces* Symmachus[10] appellat. Petronius[11]: *Ego cum Gitone quicquid erat, in altum compono, & adoratis ſideribus intro navigium.* Meminit Horatius[12]:

Fratres Helenæ, lucida ſidera,

Nec non Claudianus[13]:

 --- *Cæ-*

* Horum imaginem proponit hic nummus apud Al. Donatum *l.* III. *de Vrbe Roma c.* 15.

(1) XXI. 21. (2) *lib.* II. *de Origine Americanorum cap.* 3. (3) *lib.* II. *Obſervat. variar. cap.* 22. (4) *Epigram.* 4. (5) *in* Διοσκούροις. (6) *lib.* III. *cap.* 27. (7) *in Volumine pag.* 98. (8) *in Itinerario lib.* I. *num.* 155. (9) *in Annotatis pag.* 68. (10) *lib.* I. *Epiſt.* 89. (11) *pag.* 113. *Satyrici.* (12) *lib.* I. *Carm.* 3. (13) *libro de Bello Gildonico.*

——— *Cœca sub nocte vocati*
Naufraga Ledæi sustentant vela Lacones.

Lacones a patria, quæ Sparta est, & vero pictura Jovis specie oloris Ledam imprægnantis est apud *Gorlæum* [1], è Sarda incisa. Rursum Horatius [2];

Dicam & Alciden, puerosque Ledæ,
Hunc equis, illum superare pugnis
Nobilem: quorum simul alba nautis
Stella refulsit,
Defluit saxis agitatus humor,
Concidunt venti fugiuntque nubes,
Et minax (quod sic voluere) ponto
Unda recumbit,

Et porro [3]:

Clarum Tyndaridæ sidus ab infimis
Quassas eripiunt æquoribus rates.

Ad ignes fatuos alludit, qui apparere solent nautis; de quorum generatione & præsagio vide *Argolum* [4], *Bodinum* [5], *Lilium Gyraldum* [6], *Joachimum Camerarium* [7]. Eos pro imperio Romano semper curam gessisse, multis exemplis probant *Valerius Maximus* [8], *Florus* [9], *Dionysius Halicarnasseus* [10], *Plutarchus* [11], *Cicero* [12], *Justinus* [13], *Plinius* [14], *Suetonius* [15].

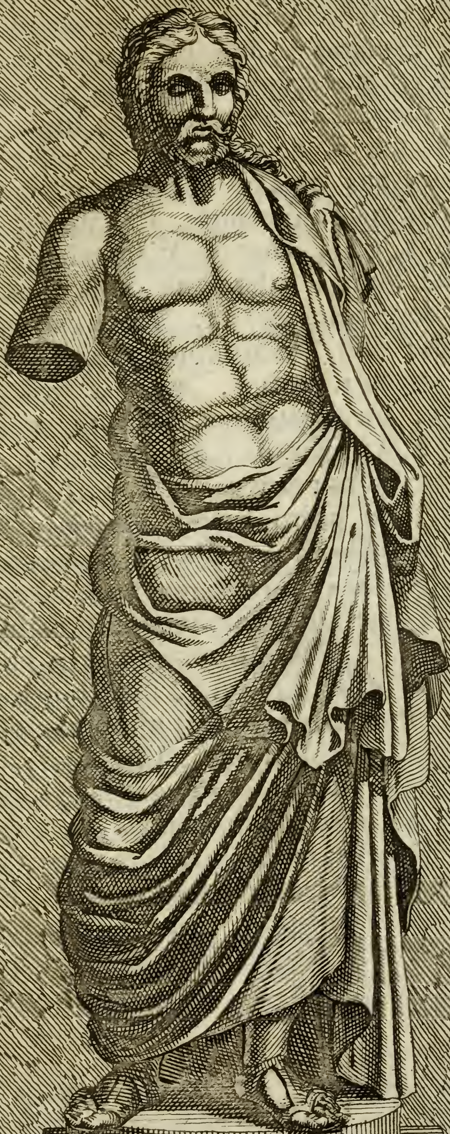
IV. ÆSCULAPIUS * Apollinis filius a patre suo medicinam accepit, excoluitque Epidauri, Propertius [16],

Et Deus extinctum Cressis Epidaurius herbis,
Restituit patriis Androgeona focis.

Felicissimus artis ejus professor apud Græcos & Insulanos,

* Cujus effigiem hic habes ex Oct. Ferrarii *p.* II. *l.* IV. *de re Vestiaria c.* 20.

(1) *in Promptuario Annulorum num.* 26. (2) *lib.* I. *Carm.* 12. (3) *lib.* IV. *Carm.* 8. (4) *in Pandosio sphærico cap.* 14. (5) *in Theatro Naturæ lib.* II. *pag.* 178. 179. (6) *de re Nautica cap.* 9. (7) *in Promiscuis pag.* 105. (8) *lib.* VIII. *cap.* 1. (9) *lib.* I. *cap.* II. *lib.* II. *cap.* 12. *lib.* III. *cap.* 3. (10) *lib.* VI. *cap.* II. (11) *in Coriolano & Æmylio Paulo.* (12) *lib.* I. *Tusculan. quæst. & lib.* II. *de Nat. Deor.* (13) *lib.* XX. (14) *lib.* VII. *cap.* 20. (15) *lib.* VI. *cap.* 2. (16) *lib.* II. *Eleg.*

G 4

lanos, *Medicinarum demonſtrator* (uti loquitur *Tertullianus*[1], admodum inclaruit. παντοδαπῶν ἀλεκτῆρ νούσων, ait, *Pindarus*[2]. *Inſcriptio* Pannonica: ÆSCULAPIO ET HYGIÆ CÆTERISQUE. DIIS. DEABUSQUE. HUJUSQUE. LOCI. SALUTARIBUS. C. JUL. FRONTONIANUS. VET. EX. B. F. COS. LEG. V. M. P. REDDITIS. SIBI LUMINIBUS GRAT. AG. EX. VISO. PRO. SE ET CAPSIA. MAXIMA. CONJUGE. ET. JULIA. FRONTINA. FILIA. V. S. L. M. *Gruterus*[3]. Quod dicitur, *ex viſo*, pertinet ad ſomnia valetudinis cauſa facta in Deorum fanis, ut docebimus *infra*[4]. Idem exprimit *Inſcriptio* Reghienſis: DEO. ÆSCULAPIO. VAL. SYMPHORUS. ET. PROTIS. SIGNUM. SOMNI. ÆREUM. TORQUEM. AUREUM. EX. DRACUMCULIS. ENCHIRIDIUM. ARGENTEUM. P. S. ANABOLIUM. OB. INSIGNEM. CIRCA. SE. NUMINIS. EJUS EFFECTUM. V. S. L. *Gruterus*[5]. De re ſimili agit, ac porro ſcribit *Antoninus* Imperator[6]: ὁποῖόν ἐστι τὸ λεγόμενον ὅτι συνέταξεν, ὁ Ἀσκληπιὸς τούτῳ ἱππασίαν ἢ ψυχρολουσίαν ἢ ἀνυποδησίαν Συνταγαὶ erant propriè remedia illa quæ Dii præſcribebant in fanis, ubi ægroti incubabant. Columnis inſcripta artis præcepta literis ſecretis dedicavit Epidauri, unde Hippocrates Cous (qui idem in poſteris ejus erat) multum profecit, *Strabo*[7]. Fulmine percuſſus obiit. Virgilius[8]:

Tum Pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad limina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.

Phœbigena eſt Æſculapius, itaque eſt *nepos Latonæ* apud *Martialem*[9], nam Latona eſt mater Apollinis. Relatus in ſidera, obtinuit Serpentarium, celebre ſignum in borealibus, *Servius*[10], *Johan. Keplerus*[11], *Johan. Henr. Meibomius*[12]. V. QUI-

(1) *in Apologiâ cap.* 23. (2) *in Pythiis Carm.* 3. (3) *in Volumine pag.* 67. (4) *cap.* VIII. *diſt.* 8. (5) *libro dicto pag.* 70. (6) *lib.* I. (7) *lib.* VIII. *Geogr.* (8) *lib.* VII. *Æneid.* (9) *lib.* IX. *Epigram.* 18. (10) *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid.* (11) *libro de Novâ Stellâ cap.* 14 (12) *Commentario ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 35.

V. QUIRINUS Romulus erat, Urbis regnatricis conditor. Virgilius [1]:

Quin & avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguis Ilia mater
Educet. ——— ———

Et [2]:

Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos. ——— ———

μυθικῶς de Romulo & Remo patre Marte, uti ajebant, genitis, Horatius [3]:

Iliæ Mavortisque puer.

Deliquium Sol passus est ipso die Solis, quo Iliam stupravit miles, eamque gemellis impraegnavit, testibus *Dionysio Halicarnass.* [4], *Plutarcho* [5], *Valerio Maximo* [6], *Seneca* [7], & deliquii ejus accuratum calculum ponunt *Calvisius* [8], *Buntingus* [9], *Laurentius Eichstadius* [10], *Thomas Lydiatus* [11]. Assasinio confectus est Patrum impetu, qui austeros mores ejus pertæsi Regem habuisse quam habere malebant, ut vero populo excandescenti religionem injicerent, Julium Proculum subornaverunt: affirmabat ille, quod vidisset Romulum forma augusta, armis fulgentibus ornatum, cumque dicentem audivisset de suâ in Cœlitum chorum assumptione, ac deinceps *Quirinum* appellari voluisse, *Livius* [12], *Florus* [13], *Dionysius Halicarnass.* [14], *Plutarchus* [15]. Inde est, quod *Virgilius* dicit [16]:

——— *Remo cum fratre Quirinus*
Jura dabunt. ——— ———

Quirinus deducitur a *Quiri*, atque ita Sabini veteres

 (quo-

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *lib.* VIII. *Æneid.* (3) *lib.* IV. *Carm.* 8. (4) *lib.* II. (5) *in Vitâ Romuli.* (6) *lib.* V. *cap.* 5. (7) *Epist.* 108. (8) *in Recensu Chronolog. pag.* 39. (9) *in Chronologiâ pag.* 63. (10) *præfat. ad part.* 2. *Ephemerid. novar.* (11) *de Emendatione Temporum pag.* 44. (12) *lib.* I. (13) *lib.* I. *cap.* I. (14) *lib.* II. (15) *in Vitis illustribus pag.* 25. (16) *lib.* I. *Æneid.*

(quorum ſermo paulatim cum Latiali coaluit, & Romanam dialectum effecit) *haſtam* vocabant, docentibus *Feſto* [1], *Servio* [2]. Nam alia, quæ adfert *Johannes Coraſius* [3], ea fere ſunt exigui valoris. Haſtam bellator Romulus ſecum perpetuo tulit, Regum veterum conſuetudine ipſe etiam uſus, de quibus conſtat è *Sacris Literis*, 1. *Samuel.* [4]. Statuæ eorum habitu conſimili ponebantur, nam ſceptrum multo ſerius adhibitum fuit, uti notat *Cœlius Rhodiginus* [5]. Primus ille & ultimus Regum conſecratus eſt in Deum, ejus vero exemplo deinde Imperatores in numerum Deorum relati ſunt & honoribus Deorum culti, Statuas, Imagines, Coronas radiatas, Haſtas, Fulmen, Templa, Aras, Flamines acceperunt, quod de Julio Cæſare narrat, *Florus* [6], de Auguſto *Suetonius* [7], *Tacitus* [8], *Dion Caſſius* [9]. Scilicet Coronas radiatas a Sole petiverunt Deorum illuſtriſſimo, quem Regum ſuorum eſſe progenitorem voluerant etiam Aborigines. Virgilius [10]:

Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen. ——— ———

De Latino rege agit. Cœleſte φαινόμενον quod propter Auguſtum contigit, refert Vellejus Paterculus [11]: *Cum intraret Urbem Solis orbis ſuper caput ejus curvatus æqualiter, rotundatusque in colorem arcus, velut Coronam tanti mox viri capiti imponens, conſpectus eſt.* De Haſtis eſt teſtimonium Juſtini [12]: *Ob religionis memoriam adhuc Deorum ſimulachris Haſta adduntur.* Verba Lucani [13]:

Fulminibus manes, Radiisque ornabit & Haſtis.

Ita

[1] *in Fragmentis ab Urſino editis pag.* 157. [2] *Commentariis ad lib.* 1. *Æneid. pag.* 199. [3] *lib.* VII. *Miſcellaneorum cap.* 31. *num.* 5. 6. [4] XVIII. 10. *cap.* XIX. 9. *cap* XX. 33. *cap.* XXVI. 11. [5] *lib.* II. *Antiquar. Lect.* c. 49. [6] *lib.* IV. *cap.* 2. [7] *lib.* II. *cap.* 94. [8] *lib.* I. *Annal.* [9] *lib.* LVI. [10] *lib.* XII. *Æneid.* [11] *lib.* II. *pag.* 91. [12] *lib.* XLIII. *cap.* 3. [13] *lib.* VII. *verſ.* 448.

Ita enim rescribit *Freinshemius* [1], ubi lectio vulgaris est, *radiisque ornabit & astris.* Nihil mutant *Bersmannus*, *Farnabius*, *Grotius*, *Schrevelius*, *Hortensius*, *Justus Lipsius* [2], atque illi *astris* referunt ad stellam crinitam post obitum Cæsaris exortam, *infra* [3]. De Flaminum collegiis dicturi sumus *infra* [4].

VI. VERTUMNUS advena quidam ab Hetruscis, quorum multitudine comitatus venit ad Romulum, postquam ille novam urbem velut Asylum vicinis Gentibus aperuerat, vinearum & hortorum diligens cultor ac mercimoniorum instaurator. Quamobrem honores divinos promeruit, *Ovidius* [5], *Propertius* [6], & *Justus Lipsius* [7].

VII. PRIAPUS Bacchi filius, ut *Tibullus* autor est [8]:

—— *Bacchi respondet rustica proles.*

In eundem sensum *Muretus* [9], laudat *Antipatri Sidonii* versus Græcos & *Scholiasten Theocriti.* Atque hi Scriptores porro docent, matrem fuisse Chionem Nympham, cum tamen *Diodorus Siculus* [10] prodat, fuisse illum Bacchi & Veneris filium. Profugus quidam Cinædus ab agris ad Hellespontum sitis, ubi receptator pyratarum fuerat, deinde hortos fodiendo mercenarius, hortorum Tutelaris perstitit esse. Virgilius [11]:

Sinum lactis & hæc te liba, Priape, quotannis,
Expectare sat est: custos es pauperis horti.

Lac & liba dicit, quoniam illa optime conveniebant Deo ἀγροφύλακι, uti *est infra* [12]. Porro [13]:

Et custos furum atque avium cum falce salignâ
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

Custos, id est, observator & prohibitor. Et [14]:

Illi

[1] *Notatis ad Florum lib.* IV. *pag.* 351. [2] *Notis ad lib.* I. *Annal. Taciti num.* 63. [3] *cap.* XII. *num.* 10. [4] *cap.* XII. *num.* 6. [5] *lib.* XIV. *Metamorph.* & *lib.* VI. *Fastor.* [6] *lib.* IV. *Eleg.* 2. [7] *Notatis ad lib.* IV. *Annal. Taciti num.* 144. [8] *lib.* I. *Eleg.* 4. [9] *Commentario ad Tibullum pag.* 152. [10] *lib.* IV. *Antiquitat. cap.* 6. [11] VII. *Bucolicor.* [12] *cap.* XI. *num.* 7. [13] *lib.* IV. *Georgicor.* [14] *in Culice.*

Illi falce Deus colitur. ——

Tibullus [1]:

Terreat ut scævas falce Priapus aves.

(Ita enim pro *sævâ*, ut vulgo legitur, emendat *Janus Gebhardus* [2]) Horatius [3]:

— *Deus inde ego furum, aviumque*
Maxima formido: nam fures dextra cohercet.
Obscenoque ruber porrectus ab inguine palus.

Similia habent *Martialis* [4], & *Inscriptiones* plurimæ apud *Janum Gruterum* [5]. Scurræ Pathici & Catamiti eundem venerabantur, unde sunt illi Phalli & Ithypali *in Catalectis a Josepho Scaligero editis*, quos commentariis illustravit *Caspar Scioppius* pater castissimus libidinantium, & rei Veneriæ sollicitus interpres. Totius Mastupratorum ordinis historiam ab Orpheo repetit ac pertexit *Cœlius Rhodiginus* [6], & illi adjunge *Elmenhorstium* [7], *Justum Lipsium* [8], *Johan. Henr. Meibomium* [9], *Joh. Gerhard. Vossium* [10]. Apud Græcos perinde & Romanos vitium infame receptum fuit. Passim concinit suavissimus *Anacreon* [11]. Epigramma proferunt *Cicero* [12], & *Gellius* [13], a *Quinto Catulo* descriptum:

Constiteram exorientem auroram forte salutans,
Cum subito a lævis Roscius exoritur,
Pace mihi liceat cœlestes dicere vestra,
Mortalis visus pulchrior esse Deo.

Tibulli Elegia tota [14] pura puta Latina, & verbis commodissima, sed re ipsa nihil turpius est, etenim pertinet ad hanc ἀσελγοτεχνίαν, quæ utinam Veteribus illis nunquam in mentem venisset. Damnat Paulus *Roman.* [15], (ad quem locum vide *Daniel. Heinsium* [16].) Exsecratur mul-

[1] *lib.* I. *Eleg.* I. [2] *in Animadvers. pag.* 6. [3] *lib.* I. *Sat* 8. [4] *lib.* VI. *Epigram.* 16. *&* 83. [5] *in Volumine pag.* 93. [6] *lib.* VIII. *cap.* 30. 31. [7] *Notis ad lib.* I. *Apulej. fol.* 36. [8] *Notis ad Germaniam Taciti pag.* 53. [9] *Commentariis ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 181. [10] *lib.* I. *Theolog. Gentil. cap.* 4. [11] *in Odis.* [12] *lib.* I. *de Divinat.* [13] *lib.* IX. *Noct. Attic. cap.* 9. [14] *lib.* I. *Eleg.* 4. [15] I. 26. [16] *lib.* VI. *Exercitat. sacrar. cap.* I.

multis locis *Juvenalis*, sed & *Martialis* perfricat liberali sale, nec tamen iram *Raderi* commentatoris expiare potest. Olim & hodie quæras Romæ, & invenias. De Româ veteri testis luculentus est *Petronius Arbiter* [1]. Alexandro VI. Pontificum in Româ novâ scelestissimo epicedium fecit *Jacobus Sannazarius* Neapolitanus [2]:

I nunc Nerones & Caligulas nomina,
Turpes vel Heliogabalos:
Hoc sat Viator: reliqua NON SINIT PUDOR.
Tu suspicare, & ambula.

Priapus ὁ λιμενίτης est in *Epigrammatis* Græcorum [3], & Romani vocabant teste *Festo Portumnum*, quod tutum adversus tempestates portum monstraret navigantibus. Virgilius [4]:

Et Pater ipse manu magnâ Portumnus euntem
Impulit. ——— ———

Portumnus cærulis barbis hispidus, ait *Apulejus* [5]. Confer *Ovidium* [6], & *Inscriptiones* Italicas apud *Janum Gruterum* [7].

VIII. CABIRI & CURETES sunt ex hominum genere, qui proximis ante & post Ogygis diluvium seculis Orbem pervagati, factis plurimis, nec semper optimis, famam extenderunt, *Divi potes* vocati apud *Varronem* [8], & (*Dionys. Gothofredum* [9]) De quibus meminerunt *Literæ Sacræ*, *Genes.* [10] *Baruchi* [11]. Notavimus quædam *in Auctariis* [12]. Hos cum Deos esse nollent Deorum fabri, ministros Deorum jusserunt esse. Nomen est Ebræum כביר, *fortis*, *validus*, Jobi [13]: *Samothracum initia* vocat *Curtius* [14]. Erant in populis illis Cabirorum sacra celeberrima, ut prolixe refert *Diodorus Siculus* [15]. Juvenalis [16]:

——— *Jures licet & Samothracum*

Et

[1] *in Satyrico.* [2] *lib.* II. *Epigram. pag.* 175. 176. [3] *lib.* I. *Antholog. cap.* 56. *num.* 4. [4] *lib.* v. *Æneid.* [5] *lib.* IV. *Milesiar. pag.* 156. [6] *lib.* IV. *Metamorphos.* [7] *in Volumine pag.* 95. [8] *lib.* IV. *de L. L. pag.* 17. [9] *Annotatis ad h. l. pag.* 1587. [10] VI. 4. [11] III. 26. [12] *pag.* 183. [13] VIII. 2. [14] *lib.* VIII. *cap.* 3. [15] *lib.* V. *Histor.* [16] *Sat.* 3.

Et nostrorum aras. ———

Inscriptio Veneta, ΓΑΙΟΣ. ΓΑΙΟΥ. ΑΧΑΡΝΕΥΣ. ΙΕΡΕΥΣ. ΓΕΝΩΜΕΟΣ. ΘΕΩΝ. ΜΕΓΑΛΩΝ. ΔΙΟΣΚΟΡΩΝ. ΚΑΒΕΙΡΩΝ. *Gruterus*[1]. Quicunque illis initiatus erat, is contra pericula omnia tutus esse credebatur, ut non posset a procellis, fulmine, telis bellicis percelli. Refert *Scholiastes vetus*[2] *Apollonii*, & ex illo adducunt *Natalis Comes*[3], *Joh. Hartungus*[4]. A Phœnicibus provenisse, arguit nomen, & comprobant *Samuel Bochartus*[5], *Josephus Scaliger*[6].

CAP. IV.

De Diis Rusticanis.

I. Ad hunc ordinem pertinent fera Numina illa & hominibus infesta fere: quæ colebantur in primis ne damna inferrent, ut *Porphyrius* monet. Itaque *Literæ Sacræ* ea vocant שדים Dæmones nocentes, *Deut.*[7] *Esai.*[8] Sunt multiplicis generis; Fauni, Satyri, Sileni, Nymphæ, Tritones, & supremus omnium Pan.

II. SATYRI & SILENI accurate describuntur apud *Casaubonum*[9], *Lilium Gyraldum*[10], *Eusebium Nurembergerum*[11], *Aldrovandum*[12], *Georgium Stengelium*[13], *Casparum Schottum*[14]. Erant ductorum in exercitu Liberi Patris reliquiæ, præstigiis celebres, quarum ope externas hominum formas immutabant, capitibus apponebant cornua & mira alia patrabant. Spectrorum vices deinde sustinebant, quæ Diabolus numero magno

(1) *in Volumine pag.* 319. (2) *ad lib.* I. (3) *in Mythologiâ lib.* V. *cap.* 5. (4) *in Locis memorabilibus pag.* 685. (5) *in Geographiâ sacra.* (6) *Conjectaneis ad Varronem pag.* 25. *&* 120. (7) XXXII. 17. (8) XIII. 21. (9) *lib.* II. *de Satyrâ Græcorum & Roman. cap.* 2. (10) *Historiâ Deorum syntagm.* 15. (11) *lib.* V. *Historiæ naturalis cap.* 9. 10. (12) *in Historiâ Monstrorum cap.* I. (13) *de Monstris cap.* II. *dist.* 17. (14) *in Physicâ curiosâ lib.* III. *pag.* 396.

gno in vastissimis silvis objiciebat viatoribus, cornuta, quadrupedia, vocalia, jubata, choros ducentia (unde etiam *saltantes Satyros* appellat *Virgilius* [1], & *Satyros capripedes* vocat *Lucretius* [2], & *Horatius* [3]) hirsuta, quod est שעירים, vertitque Aquila τελχιῶντες, *Lev.* [4]. De comitatu Bacchi Ovidius [5]:

—— *Bacchæ, Satyrique sequuntur,*
Quique senex ferula titubantes ebrius artus
Sustinet, ac pando non fortiter hæret asello.

Describit senem Silenum in Bacchi aulâ & castris pocillatorem ὀνοβάτην. De eodem meminit *Virgilius* [6]:

III. De NYMPHIS amnium, fontium, fluviorum, stagnorum, marium, montium præfectis, * Græcorum monumenta omnia plena sunt. Spectra erant, & ut Pagani ipsi indicium faciunt, occursu suo homines in furorem adigebant. *Qui enim viderat Nympham, is lymfatus esse dicebatur*, ait *Festus Pompeius* [7], & confer *Dan. Heinsium* [8], & *Horatius* [9]. Virgilius [10]:

Tum vero infelix ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymfata per urbem.

Ergo *lymfare* est ἐνθεσιάζειν, furore corripi ab occursu Deorum, qui frequentes in silvis sese conspiciendos præbebant. Silius [11]:

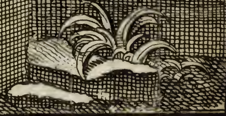
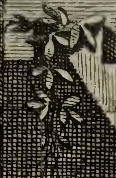
—— —— *Ruit ocyus amens*
Lymfato cursu. —— ——

Nymphas esse ἐν τοῖς ὄρεσι φαινόμενα δαιμόνια ἐν γυναικείῳ σχήματι, ait *Scholiastes Theocriti* [12]. Hæc ludibria Diaboli evanuerunt, postquam Euangelii præconium universale toto Orbe obtinuit, nisi in quantum Papatus mali-

* Harum ut & Apollinis, Sylvani & Herculis, de quibus alibi, figura elegantissima huc translata est ex *Dissertat.* 2. Raph. Fabretti. *de Aquis & Aquaductibus*, quam vide sequenti Pag. 112.

(1) *Bucolic.* 5. (2) *l.* IV. *de rer. Natura.* (3) *lib.* IV. *Carm.* 19. (4) XVII. 7. (5) *lib.* III. *Metamorph.* (6) *Bucolic.* 6. (7) *lib.* XI. *de Verbor. significat. pag.* 307. (8) *Notis ad Silium Italicum pag.* 17. (9) I. *Sat.* 5. (10) *lib.* VII. *Æneid.* (11) *lib.* I. (12) *Idyll.* 3.

J.V. Vianen f.
TI· CLAVDIVS · ASCLEPIADES
ET· CAECILIVS· ASCLEPIADES
EX· VOTO· NYMPHABVS · D· D·

malignæ tenebræ cœperunt terricula iſta reſovere. Nympha prima apud Romanos erat EGERIA, in Aricino nemore. Virgilius[1]:

—— Inſignem quem mater Aricia miſit
Eductum Egeriæ lucis. —— ——

Sive in luco Camenarum ad portam Capenam. Juvenalis[2]:

Hic ubi nocturnæ Numa conſtituebat amicæ.

Quod ſequitur:

Nunc ſacri fontis nemus & delubra locantur
Judæis, —— ——

oſtendit, Judæos habuiſſe tunc temporis in luco illo Synagogam, pro quâ locarium ſolvebant. Regis Numæ familiaris, præceptis ſuis regiam prudentiam eum docuit, *Ovidius*[3], *Dionyſius Halic.*[4], *Florus*[5], *Valerius Maximus*[6]. Secunda erat JUTURNA Turni ſoror, quem paſſim commemorat Virgilius[7]:

Infelix crines ſcindit Juturna ſolutos,
Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis.

Et deinde:

—— Caput glauco contexit amictu
Multa gemens, & ſe fluvio Dea condidit alto.

Defuncta & tumulata ad Numicium fluvium, ubi fons erat, cujus aquæ per campum Martium emittebantur, inde illas Romani ad ſacrificia petebant. Ovidius[8]:

Te quoque lux eadem Turni ſoror æde recepit,
Hic ubi Virgineâ campus obitur aquâ.

Propertius[9]:

Potaque Pollucis Nympha ſalubris equo.

De Juturnâ fonte loquitur & *ſalubrem* vocat, quod ex eo valetudinis cauſa bibebant, itaque a juvando putat dictam eſſe Varro[10]: *Nympha Juturna, quæ juvaret, itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere ſolebant.*

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *Sat.* 3. (3) *lib.* III. *&* XV. *Metamorph.* (4) *lib.* II. *Antiquit.* (5) *lib.* I. *cap.* 2. (6) *lib.* I. *cap.* 2. (7) *lib.* XII. *Æneid.* (8) *lib.* V. *Faſtor.* (9) *lib.* III. *Eleg.* 20. (10) *lib.* IV. *de LL. pag.* 20.

bant. Ubi hodie inveniatur, disquirit *Lilius Gyraldus* [1]; Tertia erat LARA vel LARUNDA, è quâ Mercurius suscepit geminos LARES, quos deinde coluerunt domesticos Deos, focorum, liminum, tectorum præstites, a quibus erant distincti † *Lares publici*, id est, cu-

stodes urbium ac viarum publicarum. Statuæ horum erant compactæ de cerâ, & figuram capitis canini imitabantur, ut pingit *Johan. Jac. Chiffletius* [2]. Juvenalis [3]:

Inde domum repetam, graciles ubi parva coronas,
Accipiunt fragili simulacra nitentia cerâ.
Hic nostrum placabo Jovem, laribusque paternis
Thura dabo, atque omnes violæ jactabo colores,
Cuncta nitent, longos erexit janua ramos,
Et matutinis operatur festa lucernis.

Cœtera omnia è communi lege festorum, quod tunc domos floribus & frondibus ornarent, lucernasque accenderent toto die arsuras. Sæpe erant argenteæ. Petronius [4]: *Grande armarium in angulo vidi, in cujus ædicu-*

lâ

† Quorum unum, sicut vides, depingit M. Z. Boxhornius in *Quæst. Roman. cap.* 6.

(1) *in Histor. Deor. syntagm.* 5. *pag.* 175. 176. (2) *in Descript. Vesontionis part.* 1. *cap.* 25. (3) *Sat.* 12. (4) *in Satyrico pag.* 45.

lâ erant Lares argentei. Quod de ædiculâ refert, exponetur *infra* [1]. Corollas imponebant Laribus. Horatius [2]:

Parvos coronantem marino
Rore Deos fragilique myrto.

Focis quoque imponebant ſerta, quæ apprime venerabantur ut ſacra. Tibullus [3]:

Num feror inceſtus ſedes adiiſſe Deorum,
Sertaque de ſanctis deripuiſſe focis?

Plautus [4]:

Hæc imponentur in focum noſtro Lari.

Dabant Laribus τὰς ἀπαρχὰς ciborum, quas ferebant de menſâ in focum. Tibullus [5]:

Adſitis Divi, nec vos è paupere menſâ
Dona, nec è parvis ſpernite fictilibus.

Nempe ut in foco adolerentur igne, hominem vero guſtare iſta, nefas erat. Fictilia ſunt patellæ, quibus a menſâ dapes libabant, id eſt, Laribus offerebant, Perſius [6]:

-- *Cultrixque foci ſecura patella.*

Ubi Cornutus Scholiaſtes: *Cultrix foci, quia delibandæ dapes in ea poſitæ ad focum feruntur Diis domeſticis.* Sic ille. & confer *Lubinum* [7], *Juſtum Lipſium* [8]. Hoc *Varro* loco quodam apud *Nonium* dicit [9]: *Deos colere, in patellam dare μικρὸν κρέας.* Livius [10]: *Ut ſalinum patellamque Deorum cauſâ habeant. Valerius Maximus* de P. Æmylio & Fabricio [11]: *Uterque patellam Deorum & ſalinum habuit.* Quod vias publicas cuſtodirent, oſtendit *Plauti* locus [12]:

Vos lares viales ut me bene juvetis.

Et qui domibus præerant, *Lares familiares* vocantur, *Cicero* [13], *Suetonius* [14]. De his eſt *Inſcriptio* Hiſpanica:

C. MARTIUS. APILUS. MAGISTER. LARUM. AUGUSTORUM. ET. GENII. CÆSARIS. AUGUSTI. N. S. F. IN. F. P.

(1) *cap.* VIII. *diſt.* 9. (2) *lib.* III. *Carm.* 32. (3) *lib.* I. *Eleg.* 5. (4) *Ollularia act.* 2. *ſc.* 2. (5) *lib.* I. *Eleg.* I. (6) *Sat.* 3. (7) *Commentar. ibid. pag.* 719. (8) *Notatis ad Tacitum lib.* XV. *Annal. num.* 34. (9) *libro de Proprietate Sermonum cap.* 15. *num.* 6. (10) *lib.* XXVI. (11) *lib.* IV. *cap.* 4. *num.* 3. (12) *In Mercatore act.* 5. *ſc.* 2. (13) *Orat. pro Quinctio.* (14) *lib.* IV. *cap.* 5.

XX. IN. AG. P. XX. *Gruterus* [1]. Quod denique Lares publici urbis curam haberent, notum est. *Inscriptio* Romana: LARIBUS. PUBLICIS. SACRUM. IMP. CÆSAR. DIVI. F. AUGUSTUS. PONTIFEX. MAXIMUS. TRIBUNIC. POTEST. XVIIII. EX. STIPE. QUAM. POPULUS. EI. CONTULIT. K. JANUARII. ABSENTI. C. CALVISIO. SABINO. L. PASSIENO. RUFO. COS. *Gruterus* [2], Ovidius [3]:

Stant quoque pro nobis, & præsunt mœnibus urbis,
Et sunt præsentes, auxiliumque ferunt.

Erant hi Reges & Principes defuncti, qui inter Deos relati civitatem ope & consilio apud Cœlites juvare credebantur. Itaque cum adversus hostes decertarent, ne Urbi damnum inferrent, *hostilios* appellabant teste *Festo* [4], Tibullus [5]:

At nobis ærata Lares depellite tela.

Pueri cum togam virilem sumebant, bullas aureas, quas pueritiæ insignia hactenus in prætexta gesserant, Laribus vovebant & suspendebant. Persius [6]:

Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Et apud eosdem fiebat adoptio. Propertius [7]:

Quid genus aut virtus aut optima profuit illi
Mater, & amplexo Cæsaris esse focos?

De Marcello verba facit, quem Augustus Cæsar adoptaverat. Cœterum Laris nomen est ab Hetruscis, quibus sic dicebatur ὁ προεστώς sive præses, unde iisdem *Lars* vel *Lartes* erat *populi Princeps*, quod docent *Livius* [8], *Florus* [9], & confer *Johannem Meursium* [10], *Johan. Gerhard. Vossium* [11]. Quarta CARMENTA, mulier fatidica, pellex Mercurii, qui ex illa sustulit filium Euandrum, Aboriginum Regulum & Legislatorem, ad quos comitatus ab Arcadibus multis commigraverat, *Livius* [12], *Dionysius Halicarnas.* [13]. Euander ipse apud Virgilium [14]:

— *De*

(1) *in Volumine pag.* 320. (2) *in Volumine pag.* 106. (3) *lib.* V. *Fastor.* (4) *lib.* VIII. *de Verborum significat. pag.* 297. (5) *lib.* 2. *Eleg.* 12. (6) *Sat.* 5. (7) *lib.* III. *Eleg.* 16. (8) *lib.* IV. (9) *lib.* I. *cap.* 12. (10) *in Auctario Philologico pag.* 113. (11) *in Lexico Etymologico pag.* 280. (12) *lib.* I. (13) *lib.* I. (14) *lib.* VIII. *Æneid.*

—— De hinc progressus monstrat, & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ. —— ——

Quinta ANNA PERENNA, soror Didonis Phœnissæ quæ condidit urbem Carthaginem, ac vero nomine suo *Elisah* dicta est, ut *Solinus* autor est [1], eodem sensu Statius [2]:

Sidoniæ convivia laudat Elisæ.

Et *Vellejus* [3] scribit: *Elisa Tyria quam quidam Dido autumant.* Utrumque Hebræum est, nam אלישע est *Dei salus* (habuitque nomen illud Propheta magnæ gloriæ, 2. *Reg.* [4]) & דידה est ὑποκοριστικὸν à primitivo דוד *dilectus*, *dilecta*, ut monent *Josephus Scaliger* [5], *Petrus Faber* [6]. Phœnices eodem sermonis genere cum Hebræis usos fuisse constat per indicia multa, ac demonstrat *Thomas Reinesius* [7], Virgilius [8]:

—— Nec me meminisse pigebit Elisæ.

Est quoque *Anna* Hebræum nomen, *gratiosa*, meminitque Virgilius [9]:

Anna soror quæ me suspensa insomnia terrent?

Post Didonis obitum Jarbas Gætulorum Princeps invasit Carthaginem, inde profuga Anna venit in Latium, cumque nocte quadam ad Numicium amnem oberrabat, mersa aquis ad Deos Deasque emigravit, cognomen *Perennis* ab amne adhæsit ei, *Ovidius* [10]. Huc pertinent illa Martialis [11]:

Et quod virgineo cruore gaudet,
Annæ pomiferum nemus Perennæ.

Gaudere dicit nemus cruore virginis ejus, id est, gloriari morte ejus, ut exponit *Ramiresius* [12]. Sexta PALES, a qua pabuli proventus lætus ad usum pecoris. Virgilius [13]:

 Tu

(1) *cap.* 30. *Polyhistor.* (2) *lib.* IV. *Sylvarum carm.* I. (3) *lib.* I. (4) II. I. (5) *lib.* VII. *de Emendatione Temp.* (6) *lib.* III. *Semestrium cap.* 2. & 13. (7) *de Lingua Punica.* (8) *lib.* IV *Æneid.* (9) *l. d.* (10) *lib.* III. *Fastor.* (11) *lib.* IV. *Epigr.* 64. (12) *Notis ad h. l. pag.* 353. (13) *lib.* III. *Georg.*

Tu quoque magna Pales. ———

Idem[1]:

Et tibi sancta Pales, ad quam ventura recurrit
Agrestum bona cura. ———

Est nomen ab Oriente, פלא Syri vocant agricolam, & *mapale* est casa rustica Afrorum, ut refert *Salustius*[2]. Quod vero *Christ. Becmannus*[3] derivat *mapale ab Hebræorum* מפל *id est, quisquiliæ, deciduum, è qua materia tales casæ fiebant*, hoc inquam, non ita bene congruit, & confer *Johan. Gerh. Vossium*[4], Tibullus[5]:

Et placidam soleo spargere lacte Palem.

Septima Flora, (quæ etiam Chloris vocabatur) Zephyri pellex, & ab illa petebatur amplus florum per hortos & agros proventus, Zephyro benignam auram afflante, *Ovidius*[6], *Macrobius*[7]. Octava Matuta, (quam Græci vocant *Inonem*) filia Cadmi ejus, qui in Græciam progressus è Phœnicia appulit, (erant enim *Cadmenitæ* pars magna Phœnicum, uti constat *Genes.*[8]) & ibi meliores literas primus docuit, urbemque Thebas condidit, *Ovidius*[9], & copiose *Daniel Heinsius*[10], *Fr. Junius*[11]. Cadmus ille dedicavit Thebis delubrum in honorem Deæ Oncæ armatæ, quæ Pallas Græcorum est, galeata ex Jovis cerebro nata, ut fabulantur, verius a Phœnicum gente ענקה / ut diximus *supra*[12]. Ab Enacim Gigantum feracissima stirpe perinde sunt Inachidæ illi, qui è Phœnicia profecti regnum Argivorum in Peloponneso condiderunt tunc temporis, quando sub Mose & Josua cis & ultra Jordanem victores Hebræi devotas Gentes aut pellerent aut cæderent. Itaque *Æschylus*[13] refert, Inachidas fuisse *Pelasgos*, id est, peregrinos & convenas, uti innuit Syrorum פלגש. *Inscriptio* Italica: CERVARIA. SP. F. FORTUNATA.

MA-

(1) *in Culice.* (2) *in Jugurthina.* (3) *de Originibus Linguæ pag.* 636. (4) *in Lexico Etymologico pag.*303. (5) *lib.*1. *Eleg.*1. (6) *lib.* IV. *Fastor.* (7) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 10. (8) XV. 19 (9) *lib.* VI. *Fastor. lib.* III. *Metamorphos.* (10) *Aristarcho ad Nonnum cap.* I. (11) *de Academia cap.* I. (12) *cap.* I. *dist.* 6. (13) *in Supplicibus.*

MAGISTRA. MATRI. MATUTÆ. D. D. PAUL. TONTIA. M. F. ET. CONSUA. PICATRICES. *Janus Gruterus*[1]. Effigiem Matutæ è lapide Romano proponit *Johan. Boissardus*[2].

IV. FAUNUS Mercurii filius (*Plutarcho* teste) apud Latinos regnabat quondam, vates futurorum præscius & torvus aliquis Planetarius, ab excessu pro Deo cultus Ἐπιχώριος Δαίμων ait *Dionysius Halicarnass.*[3]. De illo Horatius[4]:

Velox amœnum sæpe Lucretilem
Mutat Lyceo Faunus, & igneam
Defendit æstatem capellis,
Usque meis, pluviosque ventos.

Et porro[5]:

Me truncus illapsus cerebro
Sustulerat, nisi Faunus ictum
Dextrâ levasset, Mercurialium
Custos virorum.

Custos ideo, quod Mercurio patre satus est. Virgilius[6]:

At Rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit. ——

Dæmones speciem viri mentiti apparuerunt in silvis cum sonitu & fremitu, ut miseros mortales per terrorem in errores conjicerent. Ergo Satyrorum choro permixtus pro terriculis nocturnis allegabatur. A Fauno sunt Gottorum *Fones* & *Fanes*, ac veterum Germanorum *Tanfana*, de quibus vide *Auctaria nostra*[7], & *Johan. Loccenium*[8]. Quod enim *Becmannus*[9], alia viâ insistendo, *Tanfanam a Manno progenitore Alemannorum magno* derivare conatur, non possumus assentiri. *Justus Lipsius* annotat[10]: *Tanfana, quis Deus? quæ Dea? Britanni prisci lingua sua* Tan *ignem vocant.* Quæ nihil ad rem faciunt. Equidem Cotta Pontifex, (ut *Cicero* nar-

(1) *in Volumine pag.* 60. (2) *part.* 5. *Antiquitatum fol.* 63. (3) *lib.* 1. (4) *lib.* 1. *Carm.* 17. (5) *lib.* II. *Carm.* 17. (6) *lib.* VII. *Æneid.* (7) *pag.* 86. (8) *lib.* 1. *Antiquitat. Gothic. cap.* 3. (9) *de Originibus L. L. pag.* 1080. (10) *Notis ad lib.* 1. *Annal. Taciti num.* 155.

rat[1]) negabat, *Faunos esse, vel eorum voces unquam auditas.* Verum Epicureus ille omnia sensuum animorumque formidine aliquâ præoccupatorum deceptionibus adscribit. Quod idem fecit *Lucretius*[2]. Cœterum Panicos terrores commemorant *Julius Obsequens*[3], *Angelus Politianus*[4]. Exemplum memorabile est in exercitu Alexandri Magni, teste *Curtio*[5], & vere dari, ipsæ *Literæ Sacræ* comprobant. 2. *Reg.*[6]. Dicebatur etiam SILVANUS, ut multæ *Inscriptiones* docent apud *Gruterum*[7], Virgilius[8]:

Venit & agresti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.

Et[9]:

Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque.

Horatius de Fauno copiosus est[10], Martialis[11]:

Horridique Silvani.

Imputabant ei Incubos, ut refert *Augustinus*[12]. Neque enim hoc malum est corruptæ imaginationis a coagulo sanguinis circa spinam dorsi, ut vana Medicorum sententia est, apud *Levinum Lemnium*[13], *Lilium Gyraldum*[14], *Johan. Beverovicium*[15], *Samuelem Maccovium*[16], *Johan. Fernelium*[17]; sed omnino est à Veneficis & Sagis per incubitum vere urgentibus, ut rectius multo disserit *Bodinus*[18]. Præterea erat, quod infantes recens natos rapere putabatur, inde custos addebatur aliquis de familiâ noctu ut infantes salvi essent, nec puerperis ille noceret. Ex *Varrone* adfert *Augustinus*[19]. Papistæ restituerunt loco Silvanum, adeoque Saxones & Vandali nostri multa referunt de Mulieribus albis, quæ noctu irrum-

(1) *lib.* II. *de Nat. Deor.* (2) *lib.* IV. *de rer. Nat.* (3) *libro Prodigiorum cap.* 8. (4) *in Observat. variis cap.* 28. (5) *lib.* IV. *cap.* 28. (6) VII. 4. 5. (7) *in Volumine pag.* 62. 63. 64. 65. 66. 318. (8) *Bucol.* 10. (9) *lib.* VIII. *Æneid.* (10) *lib.* III. *Carm.* 18. (11) *lib.* X. *Epigr.* 92. (12) *lib.* XV. *de Civit. Dei. cap.* 22. (13) *lib.* II. *de Occultis Nat. Mirac. cap.* 5. (14) *in Histor. Deor. Syntagm.* 16. *pag.* 425. (15) *in Ideâ Medicinæ Veterum pag.* 275. (16) *Decade* 2. *Disputat. Medicarum Basileensium Disp.* 8. (17) *lib.* V. *Pathologiæ cap.* 3. (18) *in Dæmonomaniâ lib.* II. *cap.* 7. (19) *lib.* VI. *de Civit. D. cap.* 9.

irrumpere ſolitæ de puerperarum ſinu abſtulerint infantes nunquam reddendos. Spectra erant, quæ Monachi ab Orco evocabant, conjugum hoſtes, ſcortorum concubitores. Tantum ſuperſtitiones Miſſaticæ poterant ſuadere malorum.

V. Tritones ſunt Dæmones aquatici & eorum Principes ſunt Proteus & Nereus, uterque Oceani filius ac vates, quod monent *Virgilius* [1], *Horatius* [2]. Alibi idem Maro [3]:

Hunc vehit immanis Triton & cærula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in Priſtin deſinit alvus,
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.

Triremis nomen, in quâ erat Triton pictus velut παρέσημον. Multis teſtimoniis roborat *Plinius* [4], quod imperante Tiberio viſus ſit Triton eâ quæ hic deſcribitur, figurâ indutus & concha canens. Buccinam Tritonis depingit *Ovidius* [5], & confer *Turnebum* [6], *Alexandrum Neapolitanum* [7]. Sic & Juvenalis [8]:

Oceani monſtra & juvenes vidiſſe marinos.

Sunt Balenæ & Tritones. Locus *Jobi* eſt [9]: *Ecce Gigantes gemunt ſub aquis, & qui habitant cum eis.* De Tritonibus exponit *Janſonius Lovanienſis* [10]. Melius referas ad Cetos, de quibus Horatius [11]:

Qui ſiccis oculis monſtra natantia?
Qui vidit mare turgidum?

Κήτεα θαύματα πολλὰ ait *Oppianus* [12]. Certum eſt, quod Diabolus multas variaſque formas aſſumendo luſerit miſeros Gentiles, eorumque animos ad ſuperſtitiones impulerit, itaque nunc Satyros & Faunos aſpectu horridos, nunc Tritones, Syrenas, Nereidas, Orcades, Dryades pulcherrimas oſtendit, quos omnes illi Divis adſcripſerunt, & Diabolo cultum quem ſoli vero Deo de-

(1) *lib.* IV. *Georg.* (2) *lib.* I. *Carm.* 2. & 15. (3) *lib.* X. *Æneid.* (4) *lib.* IX. *cap.* 5 (5) *lib.* I. *Metamorph.* (6) *lib.* II. *Adverſar. cap.* 21. (7) *lib.* III. *Genial. Dier. cap.* 8. (8) *Sat.* 14. (9) *cap.* XXVI. 5. (10) *Commentario ad h. l.* (11) *lib.* I. *Carm.* 3. (12) *lib.* I.

debebant, impenderunt. Exempla copiosa adfert *Caspar. Schottus* [1]. Sub Papismi tenebris non dissimilia existere cœperant, ut *Paracelsus* [2] testatur: sed postquam lux Euangelii discussit Paganismum, deinde etiam Papismum, spectra Diabolica evanuerunt, aut saltem rarius apparent. Vidit Tritonem in mari Ægeo comes *Sveiggeri*, uti ipse refert [3]. A Satyris, Faunis, Tritonibus sunt spectra illa, obambulabant & homines terrore implebant cumprimis in meridie hora duodecima, & ea ipsa hora in medinoctio, quando æstus intenditur apud Antipodas. Horæ illæ spectris liberius favere, hominibus infestæ esse censentur, secundum confessiones novissimas Sagarum, quas produnt *Cœlius Rhodiginus* [4], *Remigius* [5]. De Proteo Virgilius [6]:

Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauserat, arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant.
Cum Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat. ——— ———

Apud eundem Anchises ad Æneam [7]:

Jamque vale, torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.

Pastor apud *Theocritum*:

Οὐ θέμις ὦ ποιμὼν τὸ μεσημβρινὸν, οὐ θέμις ἄμμι
Συρίσδεν τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες. ———

Vocabant Deorum meridiationes, ut monet *Johannes Meursius* [8]. Itaque *Porphyrius* [9]: κατὰ τὴν εἰς νότον ἔγκλισιν τοῦ ἡλίου οὐ θέμις εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ, ἀλλ' ἀθανάτων ὁδός ἐστιν· ἱστᾶσιν οὖν καὶ σύμβολον τῆς μεσημβρίας καὶ τοῦ νότου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ μεσημβριάζοντος τοῦ θεοῦ. Peculiare spectrum fuit, quod Hecates nomine in meridie apparebat, & vocabatur *Empusa*, altero pede ut homo incedens, altero ut asinus. Memo-

(1) *in Physica curiosa lib.* III. *cap.* 3. 4. (2) *libro de Occulta Philosophiâ.* (3) *lib.* III. *Itinerarii cap.* 7. (4) *lib.* XV. *cap.* 23. (5) *lib.* I. *Dæmonolatr. cap.* 23. (6) *lib.* IV. *Georgic.* (7) *lib.* V. *Æneid.* (8) *in Auctario Philologico pag.* 121. (9) *libro de Antro Nympharum.*

Memorant *Scholiastæ*[1], *Philostratus*[2]. Nec hoc tantum, sed quoque in varias formas demutabatur, eratque nunc vipera, nunc lapis, fœmina, musca & omnia, teste *Epicharmo*[3]. Locus est *Psalm.*[4]: *Ab incursu & Dæmonio meridiano*, uti exprimit *Romanus Interpres*, secutus *Alexandrinos*, qui habent Δαιμόνιον μεσημβρινὸν. De Empusa nihil cogitari debet, quandoquidem Hebræus textus manifeste sonat de pestilentiæ malo. Viderat enim David Angelum percussorem in meridie cum gladio: quomodo contra Angelus percussor in Ægypto media nocte exibat ad nocendum, *Exodi*[5], 1. *Chron.*[6]. Propertius[7]:

Nocte vagæ ferimur, nox clausas liberat umbras,
Errat & abjectâ Cerberus ipse serâ.

VII. PAN filius * Mercurii, Arcadiæ Regulus Virgilius[8]:

Adsis o Tegeæ favens. —— ——

Nam Tegea oppidum Arcadiæ erat, in quo Pan colebatur. Eodem sensu Propertius[9]:

Pan Tegeæ favens. —— ——

Et idem de eodem[10]:

—— *Arcadio pinus amata Deo.*

Astronomus, cantor, venator, opilio, agricola. Virgilius[11]:

Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.

Pingebatur scilicet facie rubente, uti *est infra*[12]. Horatius[13]:

Dicunt in tenero gramine, pinguium
Custodes ovium, carmina fistula:
Delectantque Deum, cui pecus & nigri
Colles Arcadiæ placent.

Inve-

* Erant tamen & alii δαίμονες νυκτοφύλακες, adversus terrores nocturnos, lemures & spectra. V. Lucian. *Peregrin.* 578.

(1) *ad lib.* III. *Apollonii.* (2) *lib.* II. & IV. *de Apollonio.* (3) *in Nuptiis Hebes.* (4) XCI. 6. (5) XII. 4. *cap.* XII. 29. (6) XXII. 16. (7) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (8) *lib.* I. *Georg.* (9) *lib.* III. *Eleg.* 2. (10) *lib.* I. *Eleg.* 18. (11) *Bucolicor.* 10. (12) *cap.* VII. *num.* 8. (13) *lib.* IV. *Carm.* 12.

Invenit tibias utriculares. Virgilius [1]:

Panaque qui primus calamos non passus inertes.

Septem calamis ordine positis [2]:

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula. —— ——

Et *ibidem:*

Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Instituit. —— ——

Nimirum quod totidem Planetæ essent secundum perpetuam Chaldæorum & Ægyptiorum traditionem, ut bene advertit *Franciscus Bacon* [3], donec quatuor Lunulas Jovis comites adderet primus *Galilæus* Florentinus [4]. *Ibidem:*

— *Pan curat oves oviumque magistros.*

Et [5]:

Pan ovium custos. ——

Μιλιοσόος est *Antholog.* [6], & θηρόλης *ibidem* [7]. Faunorum & Satyrorum choragus ciebat terrores Panicos, id est, nocturna terriculamenta. Nomen illud Arcades, postquam in Latium advenerant, secum attulerunt, *Dionysius Halicarn.* [8]. De Euandro scribit Virgilius [9]:

—— *Gelida monstrat sub rupe Lupercal*
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.

Narrat Plutarchus [10], *auditam esse vocem prope Echinadas, Magnus Pan obiit.* Adducunt *Lambinus* [11], *Taurellus* [12], & Pana fuisse Christum, ajunt, magnum omnium mortalium Pastorem & Servatorem. Nos de illa re uberius monuimus *in Auctariis ad Pappum* [13].

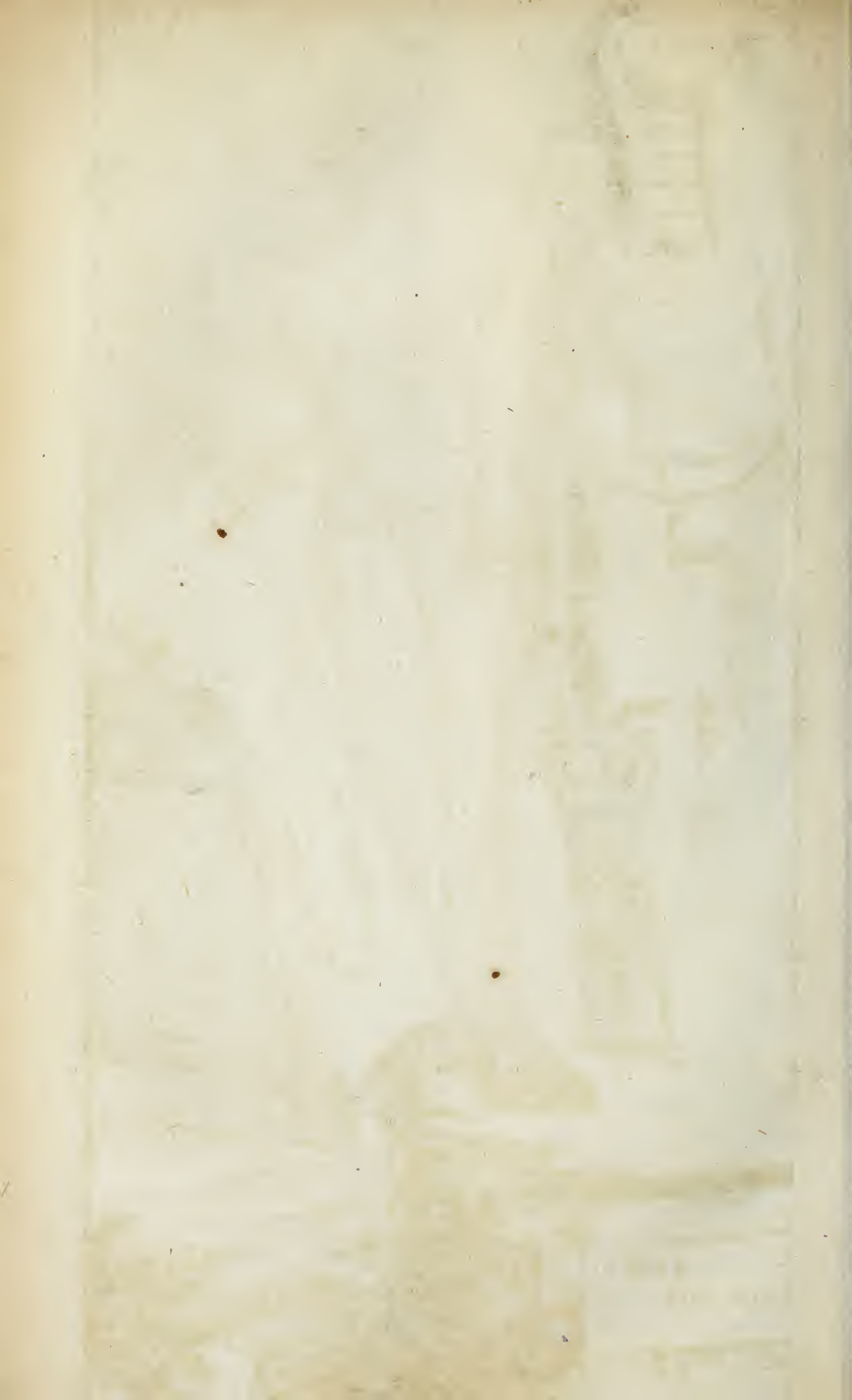
(1) *Bucolic.* 8. (2) *Bucolic.* 2. (3) *de Sapientia Veterum pag.* 21. (4) *in Nuncio siderio pag.* 10. (5) *lib.* 1. *Georgic.* (6) *lib.* 1. *cap.* 60. (7) *lib.* VI. *cap.* 15. (8) *lib.* 1. *Antiquitat.* (9) *lib.* VIII. *Æneid.* (10) *libro de Oraculorum defectu.* (11) *Commentario ad Horatium pag.* 322. (12) *in Synopsi Metaphysica pag.* 42. (13) *pag.* 3.

CAP.

SIMVLACRVM
OSIRIDIS.
Pag. 125.

CAP. V.

De Diis Peregrinis.

I. PEREGRINOS Deos Romæ paucissimos invenio OSIRIDEM & ISIDEM, de quibus multas *Inscriptiones* prodit *Janus Gruterus* [1]. OSIRIS est idem qui SERAPIS. Catullus [2]:

Commodo nam volo ad Serapim
Deferri. ——— ———

Lecticâ deferebantur nobiles ad templum Serapidis, quod ævo illo extra pomerium erat, nec enim licebat Serapea in urbe habere, teste *Dione* [3]. Marcianus Capella [4]:

Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim.

Est de posteris Mizraim, quem in Ægypto consedisse Gentemque illam condidisse, constat è *Literis Sacris*, *Genes.* [5], *Chron.* [6], *Psalm.* [7], adeoque inventos per Noam sationis & agriculturæ commodiores apparatus eo secum detulit. De Noa est locus insignis Genes. [8]: *Iste consolabitur nos ab opere nostro & a dolore manuum nostrarum de terra, cui maledixit Dominus.* Castalio vertit: *Hic nos recreabit a negociis nostris & manuum laboribus, quos nobis exhibet terra a Jovâ infelicitata.* Prædictum hoc erat, quod aratra & plura instrumenta inveniendo ruris operas deinde multo faciliores præstiturus esset, postquam terra maledicto divino percussa molestum cultum peteret sibi, *Genes.* [9], Virgilius [10]:

Primus aratra manu solerti fecit Osiris.

Quod si diligenter expendantur ea, quæ de illo referunt *Diodorus Siculus* [11], & *Pausanias* [12], evidens omnino est, Osiridem esse Patrem Liberum sive Jovem Libyc-

(1) *in Volumine pag.* 82. (2) *Epigram.* 10. (3) *lib.* XL. *Histor.* (4) *lib.* 11. *Philolog. pag.* 54. (5) X. 6. 13. (6) XVIII. (7) LXXVIII. 51. CV. 23. (8) V. 22. (9) III. 17. 18. (10) *lib.* I. *Georg.* (11) *lib.* I. (12) *in Bœoticis.*

bycum, victorem plurimarum in Asiâ & Africâ Gentium. *Inscriptio* Sentinensis : JOVI. SOLI. INVICTO. SARAPIDI. T. ÆLIUS. ANTIPATER. PROC. AUGG. CUM. UMBRICIA. BASSA. CONJUGE. GRATIAS. AGENTES. POSUERUNT. *Gruterus* [1]. Excelluit in Medicinâ, proinde in fanis pro Serapide conditis solebant Ægyptii & Romani ægrotos certis ritibus expiatos deponere, ut in somno doceret eos præsens Deus, quo medicamento adversus morbum bene uti possent. Cicero [2] : *Quid convenit ægros a Conjectore somniorum potius quam a Medico petere medicinam? an Æsculapius, an Serapis potest præscribere per somnium curationem valetudinis?* De Ægyptiis hoc prodit *Strabo* [3], & de Romanis exemplum habes apud *Suetonium* [4]. *E plebe quidam debili crure, item alius luminibus orbatus, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudinis, demonstratam a Serapide per quietem, restituturum oculos, si inspuisset.* Refert idem Cornelius Tacitus [5]. *Ex plebe Alexandrinâ quidam oculorum tabe notus, genibus ejus advolvitur, remedium cœcitatis exposcens gemitu, monitu Sarapis Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit, precabaturque Principem, ut genas & oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento.* Sic ille. De hac re plura dicemus *infra* [6], ubi est de fano Æsculapii, & confer *Johannem Baptistam Pium* [7], *Hermannum Conringium* [8]. Cum his miraculosis sanationibus comparat *Stephanus Forcatulus* [9], quod Clodovæus & successores ejus, Reges Galliæ, contactu suo strumas possint abstergere, indicio facto per somnium à Deo immissum. Sic etiam *Franciscus Gatassus* [10]. Relationem examinat, imo suspectam facere vult *Armacanus Patricius* [11]. Nos litem illis

(1) *in Volumine pag.* 22. *num.* 9. (2) *lib.* II. *de Divinat.* (3) *lib.* XVII. *Geograph.* (4) *in Vespasiano cap.* 7. (5) *lib.* IV. *Historiar.* (6) *cap.* VIII. *num.* 8. (7) *in Annotatis posterioribus pag.* 404. (8) *de Medicinâ Hermeticâ cap.* II. 12. (9) *lib.* I. *de Philosophiâ & Imperio Gallorum pag.* 59. (10) *in Sacris Rhemensibus Ludovico XIII. Galliarum Regi dicatis pag.* 150. (11) *in Marte Gallico lib.* I. *cap.* 13.

illis relinquimus, ut componant si volunt & si possunt.

II. Ejus uxor & soror (quod deinde Regibus Ægypti solenne erat) ISIS * serere & metere segetes, ma-

riti exemplo, docuit, ac marito foris bella gerente, ipsa domi leges pro bono publico tulit ac conservavit, usa tantisper Mercurio consiliario, Trismegisto illo & fabulosorum librorum multorum conficto Autore, de quo agunt *Johannes Henricus Ursinus* [1], *Casaubonus* [2]. Cæterum Isis Regina post excessum in Sirii astrum relata, & *Anubis* vocata est. Virgilius [3]:

Omnigenûmque Deum monstra & latrator Anubis.

Totam historiam prolixius refert *Diodorus Siculus* [4], & adde *Cœlium Calcagninum* [5], *Adrianum Junium* [6], *Johan. Ricciolum* [7]. De cultu Isidis multa proponit *Tibullus* [8], unde excerpemus:

Quid tua nunc Isis tibi Delia, quid mihi prosunt
Illa tuâ toties æra repulsa manu?

Æra sunt sistra. Apulejus [9]: *Dexterâ quidem ferebat æreum*

* Hanc equino cum capite insignem servat nummus, cujus ectypum damus ex J. Gutherii *l.* I. *de Jure Pontif. c.* 25.

(1) *Exercitationibus Zoroastreis & Hermeticis pag.* 73. (2) *Exercitat.* I. *ad Baronii Annales sect.* 10. (3) *lib.* VIII. *Æneid.* (4) *lib.* I. *Biblioth. cap.* 50. (5) *de rebus Ægyptiacis pag.* 229. *Operum.* (6) *lib.* I. *Animadvers. cap.* 5. (7) *tom.* I. *Almagesti novi part.* 408. (8) *lib.* I. *Eleg.* 3. (9) *lib.* II. *Milesiar. pag.* 258.

æreum crepitaculum. Siſtrum notat, & ſubjicit, *reddebat argutum ſonorem.* Ærea non tantum, ſed quoque aurea & argentea erant. Meminerunt de ſiſtris *Ovidius* [1], *Virgilius* [2], *Lucanus* [3], *Statius* [4]. Tinniebant ſiſtris & perſonabant, quia nolis circumdati erant. Sequitur:

Quidve pie dum ſacra colis, pureque lavari
Te memini, & puro ſecubuiſſe thoro?

Lavabant & decem noctibus ſecubabant a maritis, ut eleganter deſcribit *Propertius* [5]. Vocabant *in caſto* vel *pervigilio ſecubare:* nec enim aliter rem divinam ſine piaculo facere poterant. Tunc mulieres ſacra nocturna in templo Iſidos peragebant, neque eo viris accedere licebat, ſaltem quod audaculi quidam veſte muliebri amicti irrumperent, & mulierum pudicitiam attentarent. Ovidius [6]:

Neu fuge Niliace Memphitica ſacra juvencæ,
Multos illa facit, quod fuit ipſa Jovi.

& vide eundem [7]. De ſtupris in fano Iſidos admiſſis, conqueritur ſeculi ſui (quod in omne genus improbitatis proclive erat) Arriſtarchus *Juvenalis* [8]. Atque inde Martialis dixit [9]:

——— *Inachidos limina,* ———

nimirum, eo quo dixi ſenſu. Pergit:

Nunc Dea, nunc ſuccurre mihi, nam poſſe mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.

Pertinet ad incubationem, de quâ eſt *ſupra* [10], & quam teſtimonio ſuo firmat *Diodorus Siculus* [11]. Addit:

Et mea votivas perſolvens Delia noctes,
Ante ſacras lino tecta fores ſedeat. *

Lino veſtiebantur Sacerdotes Iſidis & quicunque ei ſupplicabant, caſtitatis inſigni, licet inceſti eſſent: quandoquidem linum è terrâ naſceretur, purâ illâ & hominum

num

* De hoc vide Heinſium *ad Ovid.* 2. *Amor.* 13.

(1) *lib.* III. *Amor. Eleg.* 8. *&* 9. *Metamorph.* (2) *lib.* VIII. *Æneid.* (3) *lib.* VIII. *Pharſal.* (4) *lib.* III. *Silv.* 2. (5) *lib.* II. *Eleg.* 23. (6) *lib.* I. *de Arte amandi.* (7) *lib.* I. *Amor. Eleg.* 8. *lib.* III. *Eleg.* 3. (8) *Sat.* 6. *&* 9. (9) *lib.* II. *Epigram.* 48. (10) *cap. hoc num.* I. (11) *lib.* I, *cap.* 25.

num usibus innocuis addicta, laneæ vestes autem essent ab animantibus domesticis, quæ nefas esset occidi, ut deinde etiam Pythagoras statuebat. Apulejus [1]: *Sed enim mundissima lini seges inter optimas fruges terra exorta, non modo indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum Sacerdotibus, sed opertui quoque in rebus sacris usurpatur.* Philostratus [2], ὁ λινοῦς χιτὼν ὡς ὁ τοῦ Ἰνδοῦ, & vide eundem [3]. Claudianus [4]:

——— Sic numina Memphis
In vulgus proferre solet, penetralibus exit
Effigies brevis illa quidem, sed plurimus infra
Liniger impositâ suspirans veste Sacerdos
Testatur sudore Deum. Nilotica sistris
Ripa sonat. ——— ———

Suetonius de Ottone Cæsare [5]: *Sacra etiam Isidis sæpe in lintea religiosaque veste propalam celebrasse.* Gratius [6]:

Vix operata suo sacra ad Bubastia lino
Velatur sonipes festivi turba Canopi.

Sonipedem turbam vocat a crepidis, quas Antistites illos gestavisse, auctor est *Heliodorus* [7]. Tunicas lineas prolixas fuisse constat ex *Appiano* [8], καὶ τὰς ὀθόνας ἐνέδυ τὰς ποδήρεις. Martialis [9]:

Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba.

Nam & Calvi erant, itaque *Apulejus* [10] ponit inter Sacerdotes Isidos *senem calvum & cinædum*, *Martialis* [11] iterum:

Nunciat octavam Phariæ sua turba juvencæ,
Atque pilata redit jamque subitque cohors.

Pilata, id est, depilata, ut *Petrus Scriverius* [12] monet. Pice depilabantur Calvi Isidos, id est, vellebantur, quod πιττοῦσθαι vocant Græci. Quod vero *Farnabius* [13] exponit: *armata gladiis & cultris, quibus sibi brachia & humeros sauciabant*, ille sensus, inquam, non placet. Est porro:

I *Bis-*

(1) *in Apolog. p.* 310. (2) *in Epistolis.* (3) *in Vitâ Apollonii Thyanæi lib.* VIII. *cap* 3. (4) *Panegyr. in quartum Consulatum Honorii.* (5) *cap.* 12. (6) *in Cynegetico.* (7) *in Æthiopicis.* (8) *lib.* IV. *Civil.* (9) *lib.* XII. *Epigr.* 29. (10) *lib.* VIII. *Milesiar. pag.* 21. (11) *lib.* X. *Epigr.* 48. (12) *in Animadversionibus.* (13) *pag.* 319. *notar. h. l.*

Bisque die resoluta comas tibi dicere laudes,
Insignis turbâ debeat in Phariâ.

Ut rite supplicarent, dispersis crinibus ibant, lugentium more: *Bis* dicit, videlicet mane & vesperi, uti ex *Apulejo* & *Arnobio* declarat Scaliger[1]. *Dicere laudes* est ὑμνῳδεῖν. Et plangebant. Juvenalis[2]:

Ergo hic præcipuum summumque meretur honorem,
Qui grege linigero circumdatus & grege calvo
Plangentis populi currit derisor Anubis.

Habes vestes lineas, calvos præcones, plangentes subsequas, quæ omnia sunt de cultu Apidis uti ille in Ægypto servabatur, & confer prolixe *Laurentium Pignorium*[3].

CAP. VI.

De Gentilium Theologia, quæ Literis Sacris continetur, digressio prior.

I. SUNT quædam hactenus dicta, ad quorum meliorem intellectum facere possint collationes uberiores Deorum peregrinorum. Magnus hic numerus est, ideoque recensebimus eos tantum, qui in *Sacris* proponuntur. Occurrit primo locus Esai.[4] *Qui contaminant se, &* (deinde) *lustrant se* (aqua sumpta) *in lucis post* ACHAD *palam.* Ebræum אחד appellative ceperunt *Munsterus*, *Castallio*, *Tigurini*, *Pagninus*, *Arias Montanus*, *Tremellius*, *Vatablus*, *Piscator*, & non uno sensu per expletionem addito explicare tentant. Sed est nomen proprium Idoli, & quidem Solis, quem Assyrii vocabant *Unum*, quomodo Latini eundem appellant, quia *solus* & unus in suo genere est, nec quicquam simile habet. *Philo Byblius* ex Sanchuniathone: Ἄδωδος, βασιλεὺς θεῶν. Et Macrobius[5]: *Soli quem Deum summum venerantur Assyrii, nomen* Adad *dederunt.* Uti enim Hebræi אחד dicunt, ita Syri omissa forti aspirata, & postremâ lite-

(1) *in Notis pag.* 111. (2) *Sat.* 6. (3) *Explicationibus ad Mensam Isiacam.* (4) LXVI. 17. (5) *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 21.

literâ geminatâ, dixerunt אדר. Scaliger [1]: *Adad legi olim Solem dictum Persarum linguâ.*

II. APIS vitulus ab Hebræis in deserto cultus, *Exod.* [2] eundemque desertores Hebræi cum Rege Jerobeamo coluerunt, 1. *Reg.* [3] 2. *Chronic.* [4] Græcus liber *Tobiæ* [5]: ἔθυον τῇ Βάαλ τῇ δαμάλει, *sacrificaverunt Bahali juvencæ.* Genere fœminino, uti in simili negocio לעגלות juvencæ Bethaven sunt *Oseæ* [6]. Vide *Commentaria Riveti* [7]. Nec aliter Sulpicius Severus [8]: *Vaccam auream in Bethel, alteram in Dan constituit, quibus litaret populus.* Nimirum עגלות sunt δαμάλεις, uti est *in Sixtina editione & Vatabli notis*, pro quo *Complutensis* habet, Βάαλ τῇ δυνάμει, quæ vero lectio citra dubium vitiosa est, neque debuisset eam alteri præferre *Franciscus Junius.* Est enim correctio a manu recentiori, de quo vide *Nicol. Fullerum* [9]. Cultus Osiridis in bove singulari celebris erat apud Ægyptios, & vocabant *Apim*, *Plinius* [10], *Herodotus* [11], *Ælianus* [12], *Ammianus Marcellinus* [13], *Johannes Seldenus* [14].

III. ASTAROTH & Astarthe *Judic.* [15] 1. *Sam.* [16] 1. *Reg.* [17] Syrorum appellationes variant paulum, qui vocant *Atergatim* & *Derceto*, *Ovidius* [18], *Plinius* [19]. Quod enim *Suidas* [20] monet, *Astarthe nomen ab astro fecerunt, ipsi enim Luciferum esse fabulantur*, fabulosum est. Venerem Græcorum esse, ajunt *Cicero* [21], *Cœlius Rhodiginus* [22], *Floridus Sabinus* [23], *Philip. Cluverius* [24], *Dionysius Gothofredus* [25], *Caspar Sanctius* [26]. Esse Lunam sive Dianam, arbitram noctis, putant *Lucianus* [27], *Vossius* [28], *Ma-*

(1) *Exercit.* 153. *sect.* 4. (2) XXXII. 4. (3) XII. 28. (4) XI. 15. (5) *cap.* I. 5. (6) X. 5. (7) *pag.* 321. (8) *lib.* I. *Hist. sacræ cap.* 72. (9) *lib.* II. *Miscellan. cap.* 7. (10) *lib.* VIII. *cap.* 46. (11) *in Thaliâ.* (12) *lib.* IV. *Histor. Variar. cap.* 8. (13) *lib.* XXI. *Histor.* (14) *de Diis Syrorum syntagm.* I. *cap.* 5. (15) II. 13. *cap.* X. 6. (16) VII. 34. *cap.* XII. 10. *cap.* XXXI. (17) XI. 5. 33. (18) *lib.* IV. *Metamorph. & lib.* IV. *Fastor.* (19) *lib.* V. *cap.* 23. (20) *in Lexico pag.* 458. (21) *lib.* III. *de Nat. Deor.* (22) *lib.* XXIII. *Antiq. Lect. cap.* 3. (23) *lib.* V. *Lection. succisivarum cap.* 7. (24) *lib.* I. *Germaniæ antiquæ cap.* 27. (25) *Notatis ad Varronem p.* 1586. (26) *Commentar. ad lib.* I. *Regum c.* XI. *pag.* 1146. (27) *de Deâ Syriâ.* (28) *lib.* II. *de Idololatria cap.* 21.

ſius[1], *Fullerus*[2], & ante omnes hos *Auguſtinus*[3]. Scilicet eſt Dea illa, quam *Florus*[4], *Suetonius*[5], & *Inſcriptiones* Italicæ apud *Gruterum*[6], *P. Appianus*[7], vocant *Deam Syriæ*. Confer *Salmaſium*[8], *Petrum Fabrum*[9], *Johan. Seldenum*[10].

IV. BAAL multis locis, & contracte BEL, quod eſt *in Additamentis Danielis*[11], ſed nomine perfecto בעל־שמן quod eſt Græcorum Ζεὺς Ὀλύμπιος: *Maccab.*[12] Sic vocabatur a Phœnicibus Sol Deorum maximus, ut ſcribit *Auguſtinus*[13]. Βῆλον vertunt Græci, uti refert *Strabo*[14], atque inde *Belus* apud Latinos, de Beli hujus cultu eſt locus inſignis Claudiani[15]:

Thuris odorati cumulis & meſſe Sabea
Pacem conciliant aræ, penetralibus ignem
Sacratum rapuere adytis, rituque juvencos
Chaldæo ſtravere Magi. Rex ipſe micantem
Inclinat dextra pateram, ſecretaque Beli,
Et vaga teſtatur volventem ſidera Mithram.

Nam quod ibi olim legebatur, *ſecretaque belli*, corruptum eſt, adeoque bene mutavit *Joſ. Scaliger*[16], & ſequitur *Caſp. Barthius*[17]. Simili modo corruptus eſt locus apud *Curtium*[18], ubi vulgo legitur, *eminebant duo aurea ſimulachra cubitalia, quorum alterum in alterum belli gerebat effigiem*. Ita *Modius*, nec quicquam mutat *Raderus*[19], cum tamen eum latere non poſſet *Joſephi Scaligeri* palmaria correctio, *quorum alterum Nini alterum Beli gerebant effigiem*. Sequuntur *Nicolaus Blancardus*[20], *Loccenius*[21]. Per Ninum Aſſyriæ, per Belum Babyloniæ imperium conjunctum innuebant, utriusque primus conditor Nimrodus fuerat, de quo eſt Geneſ.[22] *Fuit principium*

(1) *Commentario ad cap.* XII. *Joſuæ.* (2) *lib.* I. *Miſcellan. cap.* 13. (3) *Quæſt.* 16. *ad libr. Judic.* (4) *lib.* III. *cap.* 19. (5) *lib.* VI. *cap.* 56. (6) *in Volumine pag.* 86. (7) *in Collectaneis pag.* 243. (8) *Exercitat. ad Solinum pag.* 574. (9) *lib.* III. *Semeſtrium cap.* 1. 2. 3. (10) *de Diis Syris ſyntagm.* 2. *cap.* 2. (11) *cap.* XIV. 2. (12) VI. 2. (13) *l. d.* (14) *lib.* XVI. *Geograph.* (15) *lib.* I. *de Laudibus Stilicon.* (16) *lib.* VI. *de Emendat. Temp.* (17) *Animadverſ. ad Claudianum pag.* 196. (18) *lib.* III. *cap.* 3. (19) *in Notatis pag.* 37. (20) *in Annotatis pag.* 151. 152. (21) *in Emendationibus pag.* 340. (22) X. 10.

cipium regni ejus Babel. Et [1]: *De terra hac egressus in Assyriam condidit Niniven.* Sic enim postrema hæc verba debent verti cum *Paraphrasta Chaldæo*, uti recte monent *Janus Drusius* [2], *Paræus* [3], *Gerhardus* [4], *Samuel Bochartus* [5]. De quo plura alibi. *Belenum* appellaverunt Germani veteres apud *Capitolinum* [6], *Herodianum* [7], *Ausonium* [8], *Tertullianum* [9], & meminerunt *Gruterus* [10], è marmoribus Aquilejensibus [11], *Elias Vinetus* [12], *Petrus Pithœus* [13]. Scribit Philastrius [14]: *Judæi suo nomine Bahalis adoraverunt Balaamum ariolum Mesopotamenum, de quo est Numer.* [15] Imperitissime! Cultus Solis universum Orbem pervasit, quod siderum præstantissimus oculos hominum præ aliis in se converteret. Numinis hujus sacris initiatus fuit Cæsar ille, quem *Alagabalum* vocant *Inscriptiones* apud *Petrum Appianum* [16], *Gruterum* [17], videlicet dialecto Syriensi: Ἡλιογάβαλον appellant *Herodianus*, *Xiphilinus*, *Capitolinus*, *Lampridius*, Græcâ inflexione, uti diximus *in Auctariis ad Pappi epitomen* [18], & vide plura apud *Johan. Seldenum* [19]. Cognomina multa sortitur in *Sacris*. Est ibi *Baal Peor. Numer.* [20] de quo Scaliger [21]: *Erat* בעל־שאמן Ζεὺς οὐράνιος, בעל־ראם *erat* Ζεὺς βροντεὺς, *Jupiter tonans, quem nomine ridiculo Scriptura vocat* בעל־פעור *quod est* Ζεὺς πορδεὺς *Jupiter crepans.* Vicinum hoc est illi, quod *Rabbini* docent, cultum exhibitum Idolo, detractis caligis, מוציאין רעי stercus egerendo, *Salomon Jarchi* [22], *Maimonides* [23]. *Eos nugari*, vere ait *Dionysius Vossius* [24], adeoque vera est sen-

(1) *vers.* 11. (2) *Observationibus ad Genes. cap.* XXVII. (3) *in Commentario ad h. l. pag.* 870. (4) *Commentario ibidem pag.* 257. (5) *in Geographia sacra part.* 1. *lib.* IV. *cap.* 12. (6) *in Maximinis.* (7) *lib.* VII. *Histor.* (8) *Carm.* 4. & 10. (9) *in Apologetico cap.* 24. (10) *in Inscriptionibus Orbis.* (11) *pag.* 36. (12) *Commentariis ad Ausonium num. marg.* 145. (13) *lib.* 1. *Adversar. cap* 4. (14) *in Catalogo hæreticorum cap.* 25. (15) XXII. 6. (16) *in Collectaneis pag.* 249. (17) *in Volumine pag.* 313. (18) *pag.* 118. (19) *Syntagm.* 2. *de Diis Syrorum cap.* 1. (20) XXV. 3. 5. (21) *Elencho Trihæresii pag.* 18. (22) *Notis ad h. l.* (23) *de Idololatriâ cap.* 3. *sect.* 2. (24) *Notis ad Maimonidem pag.* 37.

ſententia *Theodoreti* [1], nomen habere a loco, in quo cumprimis venerationi erat poſito illi fano. *Phegor* eſt nomen tractus montani in campis Moabiticis, *Numer.* [2] *Deut.* [3] Ita *Jupiter Capitolinus*, *Muſæ Heliconiades*, & plurima alia. Qui hunc Priapum eſſe contendunt cum *Hieronymo* [4], *Iſidoro* [5], nimis a vero diſcedunt, quoniam vetuſta illa tempora Deos hujusmodi prorſum contemptos necdum habebant: ſed colendis Aſtris unice inhærebant Gentes in Oriente, *Deut.* [6] Græculorum inventa & Romanorum deſipiens ſuperſtitionum multitudo longo poſt tempore demum obtinuerunt. Secundus eſt *Baal Berith. Judic.* [7] Hic eſt Græcorum Ζεὺς ὅρκιος, (de quo meminit *Sophocles* [8]) & templum habuit in monte Gebal, quod deinde occupaverunt Cuthæi. Tertius eſt *Baal Zebub. 2. Reg.* [9] *Matth.* [10] *Scaliger* [11] cenſet, nomen eſſe fictum per χλευασμὸν, verum nomen eſſe בעל־זבחים id eſt, *Deus victimarum*, quod Judæi per contemptum mutaverint, quomodo ex בית־אל *Domus Dei* fecerunt iidem בית־און *domus vanitatis*, Hoſeæ [12]. Nempe locus qui a viſione Jacobi & lapide ibidem conſecrato ſpeciem aliquam religionis, habebat, ille poſtquam Rex Jerobeamus ibi Vitulum depoſuerat, indignus priori nomine habitus, nomenque alterum ei datum eſt, *Bethaven*, uti patet *Joſuæ* [13], 1. *Sam.* [14] Hæc ille. Nec multum ab eo diverſus eſt *Grotius* [15]. Verum obſtat, quod Achaſias Rex ita appellat, nec enim credibile eſt, eum cognomine vitioſo uti voluiſſe, qui Numinis opem rogabat. Nihil certius eſt, ac quod Phœnices coluerunt eum depulſorem muſcarum, a quibus agri vaſtabantur. Tale quid reperitur in aliis Gentilium ſacris. Plinius [16]: *Invocant Cyrenaici Achorem Deum muſcarum multitudine peſti-*

[1] *Commentario ad Pſalm.* CVI. 28. [2] XXIII. 28. [3] XXXIV. 5. 6. [4] *Commentar. ad cap.* IX. *Hoſeæ.* [5] *lib.* VIII. *Origin. cap.* XI. [6] IV. 16. [7] VIII. 33. [8] *in Philoctete.* [9] I. 2. 3. [10] X. 25. *cap.* XII. 24. [11] *Appendice ad libros de Emendat. Tempor. pag.* 24. 25. [12] IV. 15. *cap.* X. 5. [13] *cap.* VII. 2. *cap.* VIII. 12. [14] XIII. 5. *cap.* XIV. 23. [15] *in Annotatis Euangelicis pag.* 203. 204. [16] *lib.* X. *cap.* 28.

pestilentiam adferente, quæ protinus intereunt quâ litatum est illi die. Nec falletur admodum, qui *Achorem* Deum corrupto post secula plurima nomine putabit esse Deum *Accaron.* Plane enim credibile est, Phœnices hunc cultum in Cyrenaicam attulisse, quod notum sit pleraque Africæ citerioris loca fuisse Phœnicum colonias, & celeberrimam omnium Carthaginem. Solebant Gentiles nomina sua imponere Idolis ab insecti genere, quod fugare posse credebantur. Hercules κονωπίων apud Trachinios qui culices pellebat, Hercules ἰποκτόνος convolvulorum depulsor, ne vites roderent, *Eustathius*[1], & ex illo *Lilius Gyraldus*[2]. Sic Apollo Σμινθεὺς qui mures segetum depopulatores fugabat: Jupiter ἀπόμυιος & μυίαγρος apud Elienses & Arcades, quod tradunt *Plinius*[3], *Pausanias*[4], *Ovidius*[5], & ex illis *Lilius Gyraldus*[6], *Johannes Seldenus*[7], *Casaubonus*[8], *Philippus Beroaldus*[9], *Elmenhorstius*[10], *Johannes Camers.*[11] Μυιώδης muscarum abactor ibidem est, & *Muthumbal* eadem significatione, voce Punicâ, festivissimus *Plautus* dixit[12]. Ergo בעל-זבוב est Ζεὺς ἀπομυαῖος, pro quo Judæi in *Novo Test.* dixerunt בעל-זבול id est, Ζεὺς κοπρεῖκος, Jupiter sterculinus. Nam & Idola *in Prophetarum libris* vocantur *stercora*, Janus Drusius[13].

V. CHAMOS, *Numer.*[14], *Judic.*[15], 1. *Reg.*[16]. Deus Moabitarum, quem fuisse Bacchum, Græcorum κῶμον, Deum temulentiæ, scribunt *Forsterus*[17], *Vossius*[18], *Tholosanus*[19]. Obstat vero quod κῶμος sit Græcorum multo recentius figmentum, ideoque nec Orientis Gentibus nec vetustis temporibus congruit. Saturnus erat,

I 4 is

[1] *Scholiis ad Iliada pag.* 34. [2] *in Syntagmatis Deorum sect.* 10. *pag.* 318. [3] *lib.* XXIX. *cap.* 6. [4] *lib.* V. & VIII. [5] *lib.* XII. *Metamorphos.* [6] *l. d. sect.* 1. *pag.* 45. *sect.* 2. *pag.* 91. [7] *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 6. [8] *Animadvers. ad Athenæum pag.* 18. [9] *in Annotatis variis pag.* 319. 320. [10] *Notis ad Arnobium pag.* 125. [11] *Commentariis ad Solinum pag.* 7. [12] *in Pœnulo Act.* 5. *sc.* 2. [13] *Commentario ad voces Ebraicas Novi Testam. cap.* 11. [14] XXI. 29. [15] XI. 24. [16] XI. 7. 33. [17] *in Lexico.* [18] *lib.* II. *de Idololatria cap.* 8. [19] *in Syntagmate Juris universi lib.* XXIX. *cap.* 12.

is quem *Moloch* vocarunt vicini horum Ammonitæ & Cananæi, hoc inde colligo, quod humanas victimas obtulerunt, more Phœnicum in Molochi cultu. Locus eſt 2 Reg.[1]. *Accepit Rex Meſa filium ejus primogenitum, & obtulit illum holocauſtum ſuper muro. Ejus*, id eſt, Regis Edom, de quo proxime anteceſſerat mentio. Hunc in eruptione quadam arreptum hactenus captivum habuerat. Ita *Tremellius*[2], eumque juvat locus manifeſtus *Amos*[3]. Nam qui de proprio Meſæ filio a patre victimæ loco occiſo exponunt cum *Vatablo*, *Caſtalione*, *Grotio*[4], aberrant.

VI. CHIUN, *Amos*[5], quod *Tremellius*, *Pagninus*, *Caſtalio* appellative capiunt, ſed *Arias Montanus*, *Chaldæus Paraphraſtes*, *Lutherus* uti proprium nomen retinent. Et *Arias* quidem cum *Aben-Esdrâ* & *Samuele Petito*[6], exponit de Saturno, qui Phœnicibus Moloch erat, ſed Perſis & Arabibus vocabatur כיון & כיואן / Chaldæis נסרות 2. *Reg.*[7] Syris denique רמון 2. *Reg.*[8], unde Alexandrini acceperunt ſuum Ῥαμφᾶ, quod *in Actis Apoſtolicis*[9], eſt Ῥέμφαν: Ῥεφὰν legunt *Syrus* & *Arabs*. Nobiſcum docent *Ludovicus de Dieu*[10], *Janus Druſius*[11]. Lunam eſſe perhibet *Voſſius*[12]. Alia conjectura eſt Victorini Strigelii[13]: *Cum quaſi κύων, id eſt, Syrii ſtella velut numen culta apud Ægyptios pro felici inundatione terræ, quoniam ad Syrii ortum incipit Nilus ebullire.* Sed Phœnicum Theologia hoc non permittit.

VII. DAGON, *Judic.*[14] 1. *Maccab.*[15] Origo nominis eſt a דג *piſcis*, eratque Nereidum Princeps aliquis, ſive ille Triton eſſet, quod probant *Arias*, *Tremellius*, *Scholiaſtæ Batavi*[16], ſive Derceto, id eſt, Venus marina,

(1) III. 27. (2) *in Notis.* (3) II. 1. (4) *in Notis.* (5) v. 26. (6) *lib.* II. *Miſcellan. cap.* 2. (7) XIX. 37. (8) v. 18. (9) *cap.* VII. 43. (10) *Animadverſ. ad Acta pag.* 69. (11) *Commentario ad voces Ebraicas cap.* 26. (12) *lib.* II. *de Idololatriâ cap.* 23. (13) *pag.* 369. *Hypomnem. in Novum Teſtam.* (14) XVI. 23. (15) X. 83. 84. (16) *ad h. l.*

na, quod malunt *Scaliger* [1], *Serarius* [2], *Sanctius* [3], *Seldenus* [4], sive etiam Neptunus, uti vult *Stuckius* [5]. Quod postremum equidem verissimum est, cum Gentes illæ naviculariæ & mercimoniis plurimum addictæ per mare amplissimum excurrerint, itaque maris Deum adsciverunt rerum gerendarum Patronum, qui Neptunus erat. Nam Triton minoris gloriæ fuit: Venus amorum conciliatrix ad præsens negocium vix pertinet.

VIII. DIANA, 2 *Maccab.* [6], ubi est ναναία, & eodem pertinet dives templum, quod Antiochus Magnus spoliare volebat, 1. *Maccab.* [7]. *Deam Anæam* vocat *Strabo* [8], sed corrupte, Ἀρτεμίδα vocat *Polybius* (apud *Josephum* [9], idque verum nomen Dianæ est, quia lucis & nemoribus præerat. *Venus Elymæa* est in *Appiano* [10].

IX. HERCULES, 2. *Maccab.* [11]. Nomen est Phœnicium, *illustrator omnium*, אור־כל / eratque inter eos celebris Hercules Tyrius, a quo plurima facta acceperunt Græci, & fabulis suis permiscuerunt, obiitque apud hos magnus ille Orbis περιηγήτης uti docuimus *supra* [12]. Vocabant alias *Melicartum*, quod est מלך־קרתא *urbis præfectus*. Nec non Ἄζιζον, uti apud *Julianum Cæsarem* [13]. Hinc exponas illud, *colet Deum suum* מעזים / *Daniel* [14]. *Seldenus* [15] occurrit: *hunc Deum prætermisimus, uti plane ignotum.* Atqui non ita ignotus est. De Antiocho Epiphane sonat, qui Ἄζιζον, id est, Herculem Phœnicium novo ritu & majoribus suis ignoto veneraturus erat. Quod enim Herculi impense faveri, patet, quia præsens vidit ludos Herculis Tyri celebratos, 2. *Maccab.* [16].

X. NEGO, *Daniel.* [17], qui idem est NERGAL. 2. *Reg.* [18]. Est ignis pervigil apud Chaldæos ex institu-

(1) *Notis ad Varronem pag.* 25. (2) *Commentario ad cap.* 16. *Judic. quæst.* 23. (3) *Commentario ad* 1. *Samuel* v. *pag.* 113. (4) *de Diis Syris lib.* II. *cap.* 3. (5) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 25. (6) I. 14. (7) VI. 1. 2. (8) *lib.* XVI. *Geograph.* (9) *lib.* XII. *cap.* 13. (10) *Syriacis.* (11) IV. 19. 20. (12) *cap.* III. *dist.* 2. (13) *in Hymnis pag.* 34. (14) XI. 38. (15) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 16. (16) IV. 19. 20. (17) I. 7. (18) XVII. 32.

to antiquissimo summo loco habitus, unde est nomen urbis אור in Chaldæâ, *Genes.* [1], *Nehem.* [2], eadem *Orchoë* apud *Ptolomæum* [3]. Inter varias Chaldæorum disciplinas recenset Plinius [4]. *Orchôenam* dictam, quæ ignis pervigilis cultum præscribebat: Ignem illum sacrum *Orimasda* vocant *Plutarchus* [5], *Agathias* [6], quod est אור־שמש. Pro symbolo Astrorum, quæ ignea esse credebant Veteres, & horum eminentissimi, SOLIS, ignes istos construebant. A Chaldæis acceperunt Persæ, quorum πυραιθεῖα & adjunctam aram, ἐν ᾧ πολλή τε σποδός καὶ πῦρ ἄσβεστον φυλάττουσιν οἱ Μάγοι. memorant *Justinus* [7], *Curtius* [8], *Strabo* [9], *Procopius* [10], *Theodoretus* [11]. Et permanserunt in Populis illis usque ad tempora Saracenorum, quando horum Lunulis succubuerunt, qui hactenus Romanas Aquilas propulerant. Itaque de illis *Mustadinus Sadi* [12] canit:

O benefice, qui, ex thesauro recondito
Ignicolis & simulacrorum cultoribus alimenta præbes,
Amicos quomodo deseras
Tu qui hostium curam geris?

Ignicolas vocat Saracenus eos qui hactenus τὰ πυρεῖα in honorem Solis foverant. In *Literis Sacris* dicuntur חמני / *Levitic.* [13], quod *Arias* vertit, *simulacra Solis*, *Tremellius* & *Piscator* reddunt, *subdiales statuas*, id est, quæ Soli expositæ colorem adustum habent, uti *Junius* [14] declarat. Optime *Rabbinus Beckai* exponit de locis, ubi Solem colebant ignibus sacris constructis: nec enim tam simulacra, quam loca fuisse constat ex *Esai.* [15], *Ezechiel.* [16]. Loca videlicet, quæ πυραιθεῖα vocat *Strabo*, πυρεῖα *Procopius*, & vide *supra* [17]. His autoribus pervasit Asiam minorem, Africam, Europam. Apud Phryges in usu erat. Virgilius [18]:

Vos

[1] XI. 28. [2] IX. 7. [3] *in Tabulis.* [4] *lib.* VI. *Histor. Natur.* [5] *Artaxerxe & Alexandro.* [6] *lib.* II. *Histor.* [7] *lib.* x. *Histor.* [8] *lib.* III. *&* IV. [9] *lib.* XV. *Geogr.* [10] *lib.* I. *Persicor.* [11] *lib.* V. *Histor. Eccles. cap.* 29. [12] *in Rosario (sive Guleſtan.) pag.* 3. [13] XXVI. 30. [14] *in Notis.* [15] XVII. 8. [16] VI. 4. [17] *cap.* I. *num.* 13. [18] *lib.* II. *Æneid.*

Vos æterni ignes, & non violabile vestrum,
Testor numen. —— ——

Et [1]:

—— —— *Priamumque per aras*
Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat ignes.

Et [2]:

Pergameumque larem, & canæ penetralia Vestæ.

Ab iisdem Æneas Princeps [3]:

—— *Manibus vittam, Vestamque potentem*
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Sic in Latium venit. Albani & Romani habuerunt sub nomine Vestæ. Vellejus [4]: *Jupiter Capitoline: Gradive Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, vos publicâ voce obtestor.* Juvenalis:

Ignem Trojanum & Vestam colit Alba minorem.

Silius Italicus [5]:

Et vos virginiâ lucentes semper in arâ
Laomedontææ Trojana altaria flammæ.

Lucanus [6]:

Dii cinerum, Phrygias colitis quicunque ruinas
Æneæque mei, quos nunc Lavinia sedes
Servat & Alba lares, & quorum lucet in aris
Ignis adhuc Phrygius. —— ——

Florus [7] de Numâ: *Imprimis focum Vestæ Virginibus colendum dedit, ut ad simulacrum cœlestium siderum custos Imperii flamma vigilaret.* Apud hos vero non ardebat in aris, sed asservabatur vasis fictilibus in fornicibus templi suspensis, uti dicemus *infra* [8], & adde *Ovidium* [9], *Valerium Maximum* [10], Ægyptii, Ammonii, Græcorum nonnulli ἐν πρυτανείοις, Syracusani, Tarentini, Corinthii, Rhodii, Milesii, Tenedii, Argivi, Siphnii, Thasii, Eresii, Mitylenæi, Cyziceni, Elei, Naxii, Ephesii, Naucratitæ, Afri, Sarmatæ foverunt ignes eosdem, uti notant *Diodorus Siculus*, *Plutarchus*, *Pau-*

[1] *ibid.* [2] *lib.* V. *Æneid.* [3] *lib.* II. *Æneid.* [4] *lib.* II. *Histor.* [5] *lib.* I. *de Bello Punico.* [6] *lib.* IX. *Pharsal.* [7] *lib.* I. *cap.* 2. [8] *cap.* XII. *num.* 4. [9] *lib.* VI. *Fastor.* [10] *lib.* V. *c.* 4. *dist.* 6.

Pausanias, *Athenæus*, *Tertullianus*, *Cœlius Rhodiginus*[1], *Johan. Leo*[2], *Michovius*[3], *Theophilus Spizelius*[4], *Johan. Seldenus*[5], *Casaubonus*[6]. Nocte illâ qua Mahomedes natus est, ignis sacer apud Persas extinctus locis plurimis omen fecit, de futurâ sorte Doctoris ejus, itaque Musulmanos gloriari admodum super miraculo isto, scribit *Leunclavius*[7]. Constat quod Heraclius Imperator expeditione adversus Persarum Regem Cosroëm susceptâ progressus magnos fecerit, & multas urbes occupatas ab impio Ignis cultu revocaverit. *Suidas* ὁ δὲ Ἡράκλειος τάς τε πόλεις καὶ τὰ πυρεῖα διέστρεφε τῶν Περσῶν, & confer *Cassiodorum*[8]. Ergo factum est militum piorum, unde Mahomedi nihil gloriæ accedit, qui circa tempora illa natus est. Demum Homar Saracenus domitâ Persiâ cultum Ignis sustulit omnino, postquam duraverat in Gentibus illis quatuor mille annis, ut monet *Georgius Gentius*[9].

XI. MOLOCH & MILCOM, *Levitic.*[10] *Deuter.*[11] *Amos.*[12] Erat Saturnus, ut recte notant *Mornæus*[13], *Drusius*[14], *Johan. Seldenus*[15]. Nam qui vel Mercurium (ut *Arias Montanus*[16]) vel Priapum (ut *Antonius Fonseca* & *Oleastrius*[17]) vel Solem (ut *Johan. Cocchius*[18], *Dionysius Vossius*[19]) exponunt, illos maxime ratio fugit. E *Sanchuniathone* antiquissimo Phœnicum Historico narrat *Philo Byblius*, morem fuisse Gentibus illis, cum maximæ calamitates, belli, famis, pestis, metuerentur, ut Reges filium, quem præ cæteris diligerent, pro sacrificio mactarent ad placandam Numinis iram. Saturnum isto cultu venerabantur, uti docent *Sophocles*[20], *Herodotus*

(1) *lib.* XV. (2) *lib.* I. *Descript. Africæ pag.* 59. (3) *lib.* IV. *Descript. Sarmatiæ cap.* 45. (4) *Examine Relationis Montezinianæ pag.* 88. (5) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 8. (6) *in Animadversis ad Athenæum lib.* XV. *pag.* 992. (7) *lib.* I. *Hist. Muhammed.* (8) *lib.* X. *Historiæ Tripartitæ cap.* 20. (9) *ad Rosarium pag.* 533. (10) XVIII. 21. (11) XVIII. 10. (12) V. 26. (13) *de Verit. Relig. Christ. cap.* 23. (14) *in Præteritis ad Novum Testam. pag.* 171. (15) *Syntagm.* 1. *de Diis Syrorum cap.* 6. (16) *Commentar. ad Judic.* XI. & *Amos* I. (17) *ad Levit.* XX. (18) *Notis ad Sanhedrim pag.* 63. (19) *Notis ad Maimonidem pag.* 78. (20) *in Andromedâ.*

dotus[1], *Lactantius*[2]. Digna ſunt verba *Curtii*[3], quæ hîc legantur: *Tyrii ſacrum quod equidem Diis minime cordi eſſe crediderim, multis ſeculis intermiſſum repetere cogitabant, ut puer ingenuus Saturno immolaretur, quod ſacrilegium verius quam ſacrum Carthaginenſes a conditoribus traditum, uſque ad excidium urbis ſua feciſſe dicuntur, ac niſi ſeniores obſtitiſſent, quorum conſilio agebantur cuncta, humanitatem dira ſuperſtitio viciſſet.* De Carthaginenſibus, quos Tyrii Phœnicum clariſſimi condiderunt, *Juſtinus* narrat[4]: *Cum inter cœtera mala etiam peſte laborarent; cruentâ ſacrorum religione & ſcelere pro remedio uſi ſunt. Quippe homines ut victimas immolabant, & impuberes (quæ ætas etiam hoſtium miſericordiam provocat) aris admovebant, pacem Deorum ſanguine eorum poſcentes, pro quorum vitâ rogari maxime Dii ſolent. Averſa ſunt tanto ſcelere numina.* Ennius[5]:

Et Poinei ſolitei ſos ſacruficare puellos.

Silius Italicus[6]:

Mos fuit in populis quos condidit advena Dido,
Poſcere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris,
Infandum dictu, parvos imponere natos.

Erat igitur Saturnus, qui victimas humanas capiebat: ſtatua ejus ænea brachiis protenſis amplectebatur infantes primum, deinde excuſſos in ignem devolvebat; ne vagitus audiretur, perſtrepebant Sacerdotes undique tubis & tympanis, *Diodorus Siculus*[7], *Plutarchus*[8]. Diram ſuperſtitionem Phœnices excogitaverunt primi; quorum Rex Ἰλος, qui poſt mortem in Saturni ſidus conſecratus eſt, (itaque Ilum de Saturno Deo invenias quoque apud *Plautum*[9]) hoſtilibus vicinorum armis oppreſſus fere, filium ſuum unicum regiâ ſtolâ indutum, aris impoſuit, ſacrificiis Dii placati averterunt cladem, hoſteſque prælio inferiores abierunt: ejus ſucceſſores in ſimili periculo, eidem Regi inter Deos relato filios ſuos per

(1) *lib.* VII. (2) *lib.* I. *cap.* 31. (3) *lib.* IV. *Hiſtor.* (4) *lib.* XVIII. *Hiſtor.* (5) *lib.* VII. *Annal.* (6) *lib.* 4. *de Bello Punico.* (7) *lib.* XX. (8) περὶ Δεισιδαιμονίας. (9) *in Pœnulo.*

per vivicomburium immolaverunt. Scribit *Porphyrius*[1], plenam victimarum talium fuiſſe Hiſtoriam *Sanchuniathonis*. Dicitur ergo Saturnus *comediſſe filios ſuos in Græcorum fabula*, nimirum quod eos ipſe immolaviſſet. Imitabantur Hebræi deſertores in Tophet & Benhinnom, 2. *Reg.*[2] 2. *Chron.*[3] *Pſalm.*[4] *Jerem.*[5] *Ezechiel.*[6] *Zephan.*[7] & Cuthæi advenæ ab Aſſyriis in religione Adramelech, 2. *Reg.*[8]. Recentiores Hiſpanorum navigationes ejusmodi ſtatuas Saturni pro immolandis pueris invenerunt in Mechoacanâ & aliis Indiæ Occidentalis provinciis, quæ Africam ſpectant, teſte *Franciſco Mendozâ*[9]. Et *Benjamin Tudelenſis* in quadam Maris rubri Inſulâ Chenaragâ vidit pueros uſtulatos inter tympanorum & tubarum ſtrepitus, quod ipſe narrat[10], & adde[11], *L'empereur*[12]. Quæ ſacrilega ſacra a Pœnis & Tyriis provenerunt, qui maria illa ſoli fere navigaverunt olim. Cretenſes Phœnicum coloniæ τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοφονίαις ἐθρήσκευον, dicente *Athenagora*. Hæc de filiis exuſtis, cæterum (quando calamitas publica nulla erat) luſtrabant tantum, id eſt, inter duos ignes medios ducebant pedibus nudis in honorem Molochi, *Deut.*[13] 2. *Reg.*[14] Græci vocabant φοιβάζειν, & Tyrrheni in Italia, quod ab Oriente veniſſent, adhibebant februationes iſtas, ut monet *Daniel Heinſius*[15].

XII. MELECHET, *Jerem.*[16]. De Sole exponunt *Vatablus*[17], *Crellius*[18]. Rectius de Luna interpretantur *Grotius*[19], *Serarius*[20], *Torniellus*[21], *Conradus Rittershuſius*[22]. Probat contextus. Mulieres depſunt, molam parant, conficiunt placentas ſive liba, ut offerant Numini. Pari modo Græci & Aſiani collyras mulierum ope factas

(1) *lib.* XI. *de Abſtinent. animal.* (2) XVI. 3. *cap.* XXI. 6. *cap.* XXIII. 10. 13. (3) XXVIII. 3. (4) CVI. 37. 38. (5) VII. 31. 32. *cap.* XIX. 5. 11. (6) XLIII. 7. 9. (7) I. 5. (8) XVII. 31. (9) *in Itinerario.* (10) *in* מצאנות *pag.* 108. (11) *Commentariis.* (12) *pag.* 214. (13) XVIII. 10. (14) XVI. 3. *cap.* XXI. 6. (15) *in Ariſtarcho ſacro ad Nonni paraphraſin. cap.* 24. (16) VII. 18. *cap.* XLIV. 17. (17) *in Notis.* (18) *de Deo cap.* 13. (19) *in Notis.* (20) *in Joſuam Commentario pag.* 290. (21) *in Annalibus ſacris Tom.* 1. *pag.* 176. (22) *Notatis ad Salvianum pag.* 350. 351.

factas Lunæ offerebant, uti conſtat ex *Euſtathio*[1], *Heſychio*[2], *Julio Polluce*[3], unde allegant *Caſaubonus*[4], *Johan. Henricus Vrſinus*[5].

XIII. MIPLEZETH, 1. *Reg.*[6], 2. *Chron.*[7] Hoc Alexandrini exponunt de Aſtarthe, & ſequitur non obſcure *Seldenus*[8]. Biblia Romana & *Hieronymus* vertunt *Priapi ſimulachrum*, de quo multis pertractat *Toſtadus*[9]. De Pane Deo paſtorum explicat *Caſtalio*[10]. De Sole *Tholoſanus*[11], qui ſub nomine *Mithræ* a Perſis cultus fuit in antris & umbroſis ſpeluncis, ſacra vero peregerunt mulieres perpetuæ caſtitatis voto obſtrictæ, uti referunt *Herodotus*[12], *Xenophon*[13], *Juſtinus*[14], *Plinius*[15]. Poſtremum hoc verius multo eſt, nam priora illa fabulis Græcorum nituntur, quæ in Oriente vel ſero vel nunquam innotuerunt.

XIV. RIMMON, 2. *Reg.*[16] (& fortiori pronunciatione Ῥεμφαν *Act. Apoſt.*[17].) De Venere exponunt *Caſpar. Sanctius*[18], *Cornelius a Lapide*[19], *Serarius*[20]. De Jove Tonante mavult *Scaliger*[21]. Optime ſecundum tenorem veteris Ægyptiacæ dialecti explicant *Ludovicus de Dieu*[22], *Salmaſius*[23], *Daniel Heinſius*[24], *Balduinus Walæus*[25], ut indicetur Saturnus. Certe vetuſti Græci Saturnum vocabant Ῥεμβων, voce ex Oriente petita, unde ῥεμβεσθαι format *Heſychius*[26], quod eſt γυρεύειν, *vagari*, eſtque Saturnus loco inter aſtra erratica ſupremo poſitus.

XV.

(1) *Scholiis ad lib.* XI. *Iliad.* (2) *in Lexico.* (3) *in Onomaſtico lib.* VI. *cap.* 14. (4) *Notis ad Athenæum pag.* 305. (5) *lib.* II. *Quæſtion. Biblicar. num.* 21. 22. 23. 25. 26. (6) XV. 13. (7) XV. 16. (8) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 5. (9) *Quæſt.* 11. *in lib.* 2. *Regum cap.* XV. *& quæſt.* 23. *in lib.* 2. *Chron.* XV. (10) *in Notis Biblicis pag.* 361. (11) *lib.* XII. *de Republ. cap.* 18. *num.* 12. (12) *lib.* 1. (13) *lib.* VIII. (14) *lib.* X. (15) *lib.* VI. *cap.* 26. (16) V. 18. (17) VII. 43. (18) *Commentar. ad h. l. pag.* 1490. (19) *Commentar. ibid. pag.* 243. (20) *in Commentario pag.* 296. (21) *lib.* I. *Animadverſ. in Manil.* (22) *Commentario ad Acta pag.* 69. 70. (23) *libro de Annis Climactericis pag.* 597. (24) *lib.* V. *Exercitat. ſacrar. cap.* 3. (25) *Commentario perpetuo ad Acta Apoſtolica pag.* 1097. (26) *in Lexico.*

XV. SACA, vel per geminationem literæ capitalis, SESACH, *Daniel.*[1] *Jerem.*[2] Ita Chaldæi vocabant Junonem aut Venerem cœlestem, quam Phœnices appellabant *Uraniam*, *Astarten*, *Dercetonem*, *Atergatim*, nominibus variantibus multum, quod etiam Numinibus aliis contigisse patet. Firmant hoc *Strabo*[3], & *Jos. Scaliger*[4], *Johannes Seldenus*[5], *Casaubonus*[6]. Ejus festum quinque dierum celebrabant Assyrii quotannis, & per tempus illud Domini ferebant imperium servorum suorum, quod ex *Beroso* & *Ctesiâ* refert *Athenæus*[7]. Prorsus ut Romani in Saturnaliis, de quibus vide *Macrobium*[8]. Σακκῶν ἑορτὴ est quoque apud *Dionem Chrysostomum*[9], ubi de Persis refert, quod vinctorum aliquem morte damnatum, in sella regali collocaverint, pretiosis vestibus induerint, honore magno affecerint, dapibus vinoque expleverint, inde somno sepultum nudaverint, flagellaverint, suspenderint.

XVI. THAMMUS, *Ezech.*[10] Hunc fuisse Adonidem Veneris amicum, quem Græci quotannis festo lugubri colebant, putant *Hieronymus* & *Theodoretus*. Res constat ex *Theocrito*[11], *Ovidio*[12]. Rectius vero de Osiride & Api bove exponunt *Johannes Seldenus*[13], *Tremellius* & *Piscator*[14], de quo *Plutarchus* librum integrum scripsit Tibullus[15]:

Barbara Memphitem plangere docta bovem.

Adde quæ sunt *supra*[16], & porro vide *Plinium*[17], *Solinum*[18], *Pomponium Melam*[19], *Strabonem*[20]. Erant enim tunc Judæi multi, qui studebant rebus Ægyptiacis, eorumque cultus irreligiosos perinde ac mores civiles æmulabantur, quomodo fieri solet ab illis, qui serviliter adulantur.

CAP.

(1) I. 7. (2) XXV. 25. *cap.* LI. 39. 41. (3) *lib.* XII. *Geograph.* (4) *lib.* VI. *de Emendat. Temp. pag.* 276. (5) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 13. (6) *in Animadversis ad Athenæum lib.* VIII. *pag.* 603. (7) *lib.* XIV. *Dipnosophist.* (8) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 7. (9) *Orat.* 4. *de regno.* (10) VIII. 14. (11) *Idyl.* 23. & 28. (12) *lib.* X. *Metamorph.* (13) *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* II. (14) *in Notis.* (15) *lib.* I. *Eleg.* 8. (16) *cap.* V. *dist.* I. (17) *lib.* I. *cap.* 46. (18) *Polyhistor. cap.* 36. (19) *lib.* I. *cap.* 9. (20) *lib.* XVII. *Geograph.*

CAP. VII.
De Statuis & Simulacris Deorum.

I. ROMANI prisci Solis, Lunæ, Terræ, visibilium Deorum cultu defuncti, annis multis statuas nullas habebant. *Quod si adhuc mansisset, castius Dii observarentur*, ait *Varro* loco illo quem descripsit *Augustinus*[1]. Atque idem *Varro* addiderat: *Qui primi simulacra Deorum populis posuerunt, ii civitatibus & metum demserunt & errorem addiderunt.* Persæ abstinebant a simulacris, eratque illis pervigil Ignis unicum symbolum Dei magni, SOLIS uti dictum est *supra*[2]. De Judæis non eodem modo profani censent. Juvenalis[3]:

Quidam sortiti metuentem sabbatha Patrem
Nil præter nubes & Cœli lumen adorant.

Cerimonias Judaicas & Sabbatha describit. Dicit *eos adorare Cœli lumen & nubes.* Quod vulgo legitur (& *Justus Lipsius*[4] retinendum esse censet) *cœli numen*, hoc merito improbat *Wilhelmus Canterus*[5]. Calumnia vero est, perinde ut cum *Aristophanes*[6] cavillatur, Socratem adorare Nubes. Sane Judæos docuerat Moses τὸν θεὸν τιμᾶν εἴδους χωρὶς, ut *Strabo* refert[7]. Moses inquam οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ optimo encomio, quod ei tribuit *Dionysius Longinus*[8]. Hi ergo & quoque Socrates Idolis spretis, cœlum τὴν τοῦ θεοῦ ἕδραν intuendo, Opificem mundi invisibilem sola mente apprehensum invocabant. Petronius[9]:

Judæus licet & porcinum Numen adoret,
Et cæli summus advocet auriculas.

Ita enim legit *Janus Dousa*[10], & exponit, auricolas, id est, cultores aurarum, ætheris ac nubium. Nos legendum censemus, *& cilli summas advocet auriculas.* Sensum dedimus *in Auctariis ad Pappum*[11], ubi videri potest.

K Omni-

(1) *lib.* IV. *de Civitate Dei cap.* 36 (2) *cap.6.num.* 10. (3) *Sat.* 14. (4) *Notatis ad Tacitum lib* V. *Histor. n.* 13. (5) *lib.* IV. *Lect. novar. cap.* 4. (6) ἐν Νεφέλαις. (7) *lib.* XVI. (8) περὶ ὕψους. (9) *in fragmentis pag.* 211. (10) *lib.* III. *Præcidaneorum c.*6. (11) *p.* 113.

Omnino enim hac in re *Johan. Seldenus* [1], & *Simon Abbes Gabbema* [2] frustra conantur. Tacitus [3]: *Judæi mente solâ, unumque Numen intelligunt, profanos qui Deorum imagines, mortalibus materiis, in species hominum, effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis nedum templis sunt.* Recte ista; non etiam recte illa quæ sequuntur: *Rex Antiochus demere superstitionem & mores Græcorum dare annixus, quo minus teterrimam Gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est.* De Antiocho Epiphane intelligenda sunt, & motas ab eo persecutiones referunt *libri duo Maccabæorum.* Proinde scribit *Cicero* [4], de Judæorum religione, *eam abhorrere ab imperii splendore, gravitate nominis & majorum institutis.* Et Cajus Agrippæ filius Judæam prætervectus apud Hierosolymas non supplicavit, quod Augustus laudabat, teste *Suetonio* [5]. Diserte Plinius [6]: *Judæa gens contumelia Numinum insignis. Plinius* dixerat alibi [7]: *Effigiem Dei formamque quærere, imbecillitatis humanæ est.* Laudat, quod accusat Gentis odio, neque poterat latere eum *Varronis* dictum accuratum, quod supra protulimus, atque noverat ipse, quod Numa Pompilius discipulus Pythagoræ nefas esse dixerat, imaginem aut effigiem aliquam Deo tribuere, ut narrat *Plutarchus* [8], & confer *Hugonem Grotium* [9], *Philippum Mornæum* [10], *Johan. Henricum Boeclerum* [11], *Johannem Seldenum* [12]. Melior inter Græcos & pietati æquior secta Stoicorum vetabat, simulacra & templa ponere in honorem Deorum, quoniam indigna essent majestate Numinis. Ita *Zeno Citticus* [13], quem allegat *Theodoretus Cyrensis* [14]. *Sophoclis* verba in eundem sensum adducit *Autor Paræneseos ad Græcos*, ubi repre-

(1) *Syntagm. de Diis Syris pag.* 307. (2) *Notis variis ad h. l. p.* 245. (3) *lib.* v. *Histor.* (4) *pro Flacco.* (5) *lib.* 11. *cap.* 93. (6) *lib.* XIII. *cap.* 4. (7) *lib.* 11. *cap.* 2. (8) *in Vitis illustribus pag.* 38. (9) *Annotatis ad Decalogum pag.* 31. (10) *libro de Veritate Relig. Christianæ cap.* 21. (11) *Annotatis Politicis ad lib.* v. *Taciti histor. pag.* 183. (12) *lib.* I. *de Jure Naturæ & Gentium secundum Hebræos cap.* 2. (13) *de Republicâ.* (14) *Serm.* 3. *ad Infideles.*

reprehendit Θεῶν ἀγάλματα ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων. Est Chæremonis dictum simile apud *Eusebium*[1].

II. A Chaldæis, Indis & Phœnicibus sunt Statuæ, ab iis ad Ægyptios pervenerunt, de quibus *Herodotus*[2] refert. βωμοὺς τε καὶ ἀγάλματα καὶ νηοὺς Θεοῖσι ἀπονείμαι σφέας πρώτους. Porro ad Græcos, qui tradiderunt Romanis. Videamus Statuas Deorum ordine illo, quo Deos ipsos retulimus. JUNONIS Reginæ Statua erat specie fœminæ in solio sedentis, coronam in capite nubibus obvoluto, sceptrum ostentabat dexterâ *Antonius Augustinus*[3], cincta Iride, quæ ministra ejus erat, Pavones ad latera stabant ocellatas caudas suas dispandentes. Nam hæ aves propriæ Junonis erant.

Laudatas ostendit avis Junonia pennas.

Ovidius[4]. Atque indidem est, quod Pavo imprimeretur Numismatis Augustarum inter Divos relatarum, uti Aquila est in Nummis Augustorum, itaque nomina sortiebantur, *Augusti Joves* dicti sunt, *Augustæ* vero *Junones*, teste *Antonio Augustino*[5]. Propter Jovem Ammonem ipsa quoque *Juno cornigera* pingebatur, uti est apud *Gorlæum*[6], *Ortelium*[7]. Junonis signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[8]. VESTA erat mulier velato capite sedens ad aram, in quâ luculentus ignis ardebat, *Antonius Augustinus*[9]. Ejus signum è Marmore Vaticano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[10] MINERVA galeata & cristata, hastata sæpe, uti ostendunt picturæ *Gorlæi*[11], *Petri Appiani*[12], *Ortelii*[13], tenens clypeum in latere, ubi Gorgonis caput inscripum erat. Ejus signum è Marmore

K 2 Far-

(1) *lib.* 11. *Præparat. Evangel. cap.* 3. (2) *in Euterpe.* (3) *in Numismatis Tab.* 40. *num.* 3. *Tab.* 53. *num.* 18. (4) *lib.* 1. *de Arte amandi.* (5) *Tab.* 16. *num.* 20. *Tab.* 27. *num.* 24. *Tab.* 30. *num.* 22. *Tab.* 36. *num.* 24. *Tab.* 42 *num.* 23. *Tab.* 47. *num.* 19. *Tab.* 62. *num.* 24. *Tab.* 64. *num.* 12. (6) *in Thesauro Numismatum Tab.* 26. *num.* 3. 4. *Tab.* 27. *num.* 1. 2. 3. (7) *de Capitibus Deorum & Dearum num.* 29. (8) *lib.* 1. *Antiquit. Romanar. Tab.* 47. (9) *in Numismatis tab.* 25. *num.* 6. (10) *lib.* 1. *Antiquit. Romanar. Tab.* 9. (11) *in Thesauro Tab.* 35. *num.* 14. *& Tab.* 43. *num.* 10. *& Tab.* 44. *num.* 2. 3. (12) *in Inscription. p.* 374. (13) *l. d. num.* 38.

Farnesiano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [1]. CERES ferebat spicam corollam in capite *Gorlæus* [2], *Ortelius* [3], & manipulum spicarum in dextera, alias etiam facem ardentem *Gorlæus* [4], *Antoninus Augustinus* [5], quam olim in nocturnis umbrarum evocationibus sub Plutone magistro accenderat. Claudianus [6]:

Noctivago tædas inflammatura labori.

Cereris signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [7]. DIANA cum religatâ in coronam comâ, arcum & sagittas tenebat venatrix sedula, *Ortelius* [8], *Abrahamus Gorlæus* [9]. Ejus signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [10]. VENUS puellæ specie in conchâ de mari prodibat, rosis & floribus coronata, Cupidine alato (uti est apud *Ortelium* [11],) *Gorlæum* [12], & Amoribus comitata vel Joco *Petrus Appianus* [13], aliquando vecta curru, quem Columbæ trahebant. Ejus signum è Marmore Estensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [14].

III. MARS aut in curru aut in equo sedebat armatus, cum hastâ & flagello uti est apud *Gorlæum* [15], adstante Gallo, ave pugnacissima galeatus, uti pingunt *Gorlæus* [16], *Antonius Augustinus* [17], *Ortelius* [18]. Comitis ejus BELLONÆ signum est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [19]. MERCURIUS juvenis formosus, in capite & pedibus alatus, *Ortelius* [20], *Gorlæus* [21], *Petrus Appia-*

(1) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar.* *Tabb.* 38. & 57. (2) *in Thesauro* *Tab.* 10. *num.* 4. & *Tab.* 22. *num.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. & *Tab.* 23. *num.* 1. 2. 3. 4. (3) *l. d. num.* 8. 9. (4) *l. d. Tab.* 23. *num.* 6. & *Tab.* 35. *num.* 15. *Tab.* 36. *num.* 1. 2. *Tab.* 37. *num.* 3. 4. 5. (5) *Tab.* 1. *num.* 4. (6) *lib.* III. *de Raptu Proserpinæ.* (7) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 45. & 67. & 77. (8) *l. d. num.* 14. (9) *in Promptuario Annulorum num* 143. & *in Thesauro Numismatum Romanorum* *Tab.* I. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *Tab.* 10. *n.* 7. 8. *Tab.* 19. *num.* 3. 4. *Tab.* 30. *num.* 9 *Tab.* 31. *num.* 1. 2. (10) *lib.* I. *Antiquit. Romanar. Tab.* 46. (11) *l. d. num.* 13. & 55. (12) *l. d. Tab.* 19. *num.* 6. (13) *in Collectaneis Inscriptionum pag.* 451. (14) *lib.* I. *Antiquit. Romanar. Tabb.* 51. & 52. (15) *l. d. Tab.* 13. *num.* 1. & *Tab.* 25. *n.* 4. (16) *in Promptuario Annulorum num.* 17. (17) *Tab.* 6. *num.* 2. (18) *l. d. num.* 33. (19) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 60. (20) *l. d. num.* 34. (21) *l. d. Tab.* 43. *num.* 5.

Appianus [1], & rurſum *Gorlæus* [2], caduceum tenebat manu uti eſt apud *Gorlæum* [3], *Petrum Appianum* [4], *Chiffletium* [5], & marſupium a Zonâ pendebat. JUPITER Rex conſidebat in ſolio, ſceptrum inſigne majeſtatis oſtendebat ſiniſtra, aut dextra haſtam & ſiniſtra fulmen (quomodo Nummi pingunt apud *Gorlæum* [6], & Annulorum gemmæ apud eundem [7]) in capite diadema habebat, fulmen dextrâ jaculabatur trifidum *Ortelius* [8], *Gorlæus* [9], *Johan. Jac. Boiſſardus* [10], adſtante prope Aquilâ: Ammonius in capite habebat cornua recurva, *Ortelius* [11]. NEPTUNUS balenæ tergo inſidens, capillo & facie torvus manu tridentem verſabat, *Gorlæus* [12], *Petrus Appianus* [13], *Ortelius* [14]. VULCANUS ſenex cum pileo turbinato & malleo ad incudem pulſabat, *Ortelius* [15], *Gorlæus* [16], *Ant. Auguſtinus* [17]. APOLLO imberbis juvenis (ut ſeptuaginta Nummis ordine depictis monſtrat *Gorlæus* [18]) manu dextrâ continebat arcum & ſagittas, teſtudinem vero ſiniſtra, ſtellam unam habebat in vertice, *Gorlæus* [19], *Antonius Auguſtinus* [20], Tibullus [21]:

Solis æterna eſt Phœbo, Bacchoque juventa,
Nam decet intonſus crinis utrumque Deum.

Sæpe etiam pone ſtantem habebat pharetram, *Ortelius* [22], *Gorlæus* [23]. Ejus ſimulacrum è Marmoribus Belvedere eſt apud *Joh. Baptiſtam de Cavalleriis* [24].

IV. JANUS facie geminâ (apud *Gorlæum* [25], *Antonium*

(1) *in Inſcriptionum collectaneis pag.* 230. (2) *in Promptuario Annulorum* 70. 75. 168. (3) *l. d. Tab.* 19. *num.* 9. *Tab.* 20. *num.* 1. (4) *libro dicto pag.* 422. 464. (5) *part.* 1. *Veſont. cap.* 20. (6) *Tab.* 11. *num.* 3. 4. 5. 7. 9. *Tab.* 12. *num.* 1. 2. (7) *in Dactyloth. num.* 158. (8) *l. d. num.* 26. (9) *l. d. Tab.* 13. *num.* 2. & *Tab.* 39. *num.* 6. 7. (10) *part.* III. *Antiq. Romanar. fol.* 129. (11) *l. d. num.* 25. (12) *l. d. Tab.* 13. *num.* 8. & *Tab.* 29. *num.* 14. (13) *in Inſcriptionibus pag.* 456. (14) *l. d. num.* 36. & 37. (15) *l. d. num.* 59. (16) *l. d. Tab.* 3. *n.* 5. 6. (17) *Tab.* 50. *num.* 16. (18) *l. d. Tab.* 4. *n.* 3. 4. 5. (19) *Tab.* 35. *num.* 9. & *in Promptuario Annulorum num.* 96. 111. 177. (20) *Tab.* 12. *num.* 13. 14. 15. (21) *lib.* 1. *Eleg.* 4. (22) *l. d. num.* 3. (23) *Tab.* 28. *num.* 5. (24) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 4. (25) *l. d. Tab.* 18. *num.* 1. *Tab.* 4. *num.* 1. & *in Scalpturis Gemmarum num.* 29.

nium Augustinum [1]) virgam & clavem tenebat manu. SATURNUS incanus & prolixe barbatus senex; manu dextrâ falcem tenebat, (*Gorlæus* [2]) simulatque Anguem, qui ore caudam suam apprehendendo mordebat, sinistrâ infantem ad os admovebat ut devoraret. *Ortelius* [3]. GENIUS vir mediæ ætatis amiculo ad tergum vestitus, habebat in capite sertum è platani foliis, & apud aram assidens dextrâ pateram porriciebat, sinistrâ spicas cum aristis tenebat. (*Gorlæus* [4]) vel climacterem a quo lebetes ad ignem suspenduntur. (*Gorlæus* [5]) aut vero dextrâ porrigebat aristatam spicam, sinistrâ pateram variegatis fructibus plenam. *Gorlæus* [6]. SOL instar viri denso & crispante undique capillo vel etiam radiis protensis a capite ornati. *Ortelius* [7], insistens bigis quas propellit cursu pleno. *Gorlæus* [8]. ORCUS senex torvus, niger, hispidus, fuscinam pone extendens quâ Metallarii fodinas scrutantur, *Ortelius* [9]. LIBER imberbis, corniger in fronte, coronatus sertis è pampino, hederâ & ficu, (*Ortelius* [10], *Johan. Jac. Boissardus* [11].) Claudianus [12]:

——— Lenisque simul procedit Iacchus
Crinali florens edera. ——— ———

Sedebat in curru quem Tigris, Pardus, Lynx, Elephantus trahebant, Satyris & Bassaridibus comitatus, (*Jacobus Boissardus* [13],) dextrâ racemum protendebat (*Gorlæus* [14]) sinistrâ poculum. TELLUS sive Cybele matronæ specie tres in capite gestabat turres, cujus imago è Marmore Viridarii Pontificis est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [15], & tympanum pulsabat, (*Gorlæus*

(1) *Tab.* 41. *num.* 9. (2) *l. d. Tab.* 24. *num.* 7. 8. *& in Scalpturis Gemmarum num.* 64. (3) *l. d. num.* 48. (4) *l. d. Tab.* 38. *num.* 10. *& in Promptuario Annulorum num.* 2. 49. (5) *in Promptuario dicto num.* 74. (6) *l. d. num.* 78. 190. 195. *& in Scalpturis Gemmarum num.* 113. 118. 121. (7) *l. d. num.* 49. *&* 50. (8) *in Promptuario Annulorum num.* 77. (9) *l. d. num.* 43. (10) *l. d. num.* 4. (11) *part.* 3. *Antiquit. Roman. fol.* 149. (12) *lib.* 1. *de Raptu Proserp.* (13) *part.* 5. *Inscript. Romanar. fol.* 30. (14) *in Dactyliothecâ num.* 31. 82. (15) *lib.* 1. *Antiquit. Romanar. Tab.* 12.

laus[1], *Jacobus Boissardus*[2], & rursum *Gorlæus*[3], *Ortelius*[4].) Virgilius[5]:

——— ——— *Qualis Berecynthia mater*
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes.

Claudianus[6]:

Non buxus, non æra sonant, torvique leones
Summisere jubas, adytis gavisa Cybele
Exsilit, & pronas intendit ad oscula turres.

Et[7]:

Aurea sanctarum decus immortale comarum
Defluxit capiti turris. ——— ———

Et[8]:

——— ——— *Huc Orgia secum*
Transtulit, & Phrygios Genitrix turrita leones.

Sedebat enim in curru, quem trahebant Leones uti est apud *Boissardum*[9]. LUNÆ imago satis nota est, & confer *Antonium Augustinum*[10], ubi est Luna cum bigis.

V. HERCULES indutus Leonis Nemæi exuviis clavam dextrâ gestabat, *Ortelius*[11], *Gorlæus*[12], *P. Appianus*[13], *Johan. Jac. Boissardus*[14]. Ejus signum è Marmore Farnesiano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[15]. CASTOR & POLLUX gemini prope secum adstantes, & uterque Stellam, vel fatuos ignes, in capite habens, *Ortelius*[16], *Gorlæus*[17], quanquam Stellas non semper appositas haberent, uti est apud eundem *Gorlæum*[18]. Porro cum Stellis appictis sunt in iisdem Numismatis[19], cum inter-

(1) *l.d. Tab.* 17. *num.* 5. *Tab.* 18. *num.* 9. *Tab.* 28. *num.* 8. *Tab.* 37. *num.* 6. 7. 8. 9. 10. 11. (2) *part.* 3. *Antiquit. Roman. fol.* 47. *part.* 5. *fol.* 33. (3) *in Promptuario Annulorum num.* 141. (4) *l.d. num.* 13. (5) *lib.* VII. *Æneid.* (6) *lib.* I. *de Raptu Proserp.* (7) *lib.* II. *in Eutropium.* (8) *lib.* III. *de Laudibus Stiliconis.* (9) *l.d.* (10) *in Numismatis Tab.* 53. *num.* 23. (11) *l.d.n.* 21. (12) *in Promptuario Annulorum n.* 159. 164. *in Scalpturis Gemmarum num.* 58. & *in Thesauro Numismatum Tab.* 12. *num.* 7. 8. & *Tab.* 38. *num.* 2. 6. & *Tab.* 43. *num.* 6. (13) *in Inscriptionibus pag.* 170. 171 (14) *part.* 3. *fol.* 101. 103. (15) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 27 & 61. & 75. (16) *l.d. num.* 7. (17) *l.d. Tab.* 1. *num.* 9. & *Tab.* 18. *num.* 3. 4. (18) *l.d. Tab.* 16. *n.* 6. (19) *Tab.* 40. *num.* 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. & *Tab.* 41. *num.* 1. 2. 3.

interjectâ semilunâ [1]. ÆSCULAPIUS laureatus manū tenebat baculum nodosum, *Ortelius* [2] quandoque etiam Serpentem, (*Johan. Jac. Chiffletius* [3]) aut serpentem baculo circumvolutum *Gorlæus* [4], Æsculapii signum è Marmore Farnesiano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [5]. ROMULUS armatus totus & hastam manu tenens: alias parvus & cum Remo fratre jacens hianti ore ut prehenderet Lupæ mammas, teste *Cicerone* [6], estque Nummus apud *Gorlæum* [7], nec non Sarda incisa apud *Gorlæum* [8], & Lupa sub ficu Ruminali duos illos puellos lactans est apud eundem *Gorlæum* [9], *Antonium Augustinum* [10], & confer *Johan. Jacobum Boissardum* [11]. Tale simulacrum Lupæ, a qua sugunt Remus & Romulus è Marmore Vallensi est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [12]. PRIAPUS nudus totus & cum pene grandi, curva falce armatus. Tibullus [13]:

——— Bacchi respondet rustica proles
Armatus curvâ sic mihi falce Deus.

VI. SATYRI & SILENI deformes, auriti admodum cornigeri aliqui, capripedes & nudi omnes. *Johan. Jac. Boissardus* [14], *Gorlæus* [15]. Satyri signum è Marmore Cæsiano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [16]. NYMPHÆ comatæ & pulcræ Virgines, mammosæ, ab homine incipientes, manu tenentes palmæ ramum, *Gorlæus* [17]. FLORA amictu eleganti apud *Ortelium* [18]. Ejus Deæ imago è Marmore Vaticano est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [19], FAUNUS senex torvus & horridus. TRITON barbatus & villosus, concham inso-

(1) *ibid n.* 13. 11. (2) *l.d. num.* 1. (3) *in Descriptione Vesontionis part.* 1. *pag.* 179. (4) *in Promptuario Annulorum num.* 39. 60. (5) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 39. & 40. (6) *lib.* 1. *de Divinat.* (7) *Tab.* 44. *num.* 7. (8) *in Promptuario Annulorum num.* 1. (9) *in Gemmarum scalpturis num.* 49. (10) *Tab.* 1. *num.* 2. (11) *part.* 2. *Antiquit. Roman. cap.* 2. *Tab.* 14. (12) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 84. (13) *lib.* 1. *Eleg.* 4. (14) *part.* 3. *Antiquit. Romanar. fol.* 149. (15) *in Promptuario Annulorum num.* 31. 55. (16) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 22. & 87. (17) *in Scalpturis Gemmarum num.* 68. (18) *l. d. num.* 18. (19) *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tabb.* 16. & 33.

insonans. PAN caprinâ facie apud *Gorlæum*[1], *Petrum Appianum*[2], *Ortelium*[3], cornibus hirtis, pectore a sideribus radiante, capripes & altero pede incurvus. SERAPIS habitu senis in capite radiantis, quod a Sole est, & canistrum in capite gerentis, *Ortelius*[4], *Gorlæus*[5], *Antonius Augustinus*[6]. Scilicet, quod agricolationem docuisset panesque facere, quos canistris impositos ferebant Ægyptii, *Genes.*[7] ISIS Fœmina ornata, manu sistrum tenens *Antonius Augustinus*[8], *Ortelius*[9], & Lunam corniculatam in capite habens (uti pingit *Inscriptio* Capuana apud *Petrum Appianum*[10]. De totâ re porro videris *Vincentium Chartarium Rhegiensem*[11], & *Wilhelmum Canterum*[12], *Franciscum Svertium*[13].

VII. Stabant Deorum Statuæ in publico, super erectâ columnâ, & lunatas umbellas argenteas, æreas, ligneas, impositas habebant. Tibullus[14]:

Sic umbrosa tibi contingant tecta Priape,
Ne capiti Soles, ne noceantve nives.

Causa præcipua erat, ne ab avibus conspurcarentur. *Clemens Alexandrinus*[15]: αἱ δὲ χελιδόνες καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα, κατεξαιροῦσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰς πετόμενα. Quo spectat illud Horatii[16]:

—— *Merdis caput inquiner albis*
Corvorum. —— ——

Μηνίσκους vocant *Aristophanes*[17], & alii Græci, habentque illas impositas in templis Christianorum Statuæ Divorum. Rei causam Pictores ignorant, ideoque μηνίσκους sive orbiculos radiatos picturis etiam adhibent, quæ tamen illis non habent opus, ut monent *Scaliger*[18], & *Simon Abbes Gabbema*[19].

* Scaliger *ad Priap.* 83.

(1) *l.d.Tab.*20. *num.* 1. 2. (2) *in Auctariis ad Inscriptiones Orbis.* (3) *l.d. num.* 39. (4) *l.d. num.* 45. (5) *in Promptuario Annulorum num.* 29. 193. (6) *Tab.* 8. *num.* 15. *Tab.* 40. *n.* 22. 23. (7) XL. 16. (8) *Tab.* 67. *num.* 14. (9) *l.d.num.* 27. (10) *in Collectaneis pag.* 136. (11) *de Imaginibus Deorum.* (12) *in Tabulis Deorum.* (13) *Notis ad Ortelium.* (14) *lib.* 1. *Eleg.* 4. (15) *Exhortatione ad Gentiles.* (16) *lib.* 1. *Sat.* 8. (17) *in Avibus.* (18) *Notatis ad Catalecta Virgilii fol.* 475. (19) *Notis variis ad Priapeja pag.* 53.

VIII. Erant infectæ colore, *μίλτῳ κ̓ φύκει*, *Sapient.*[1] *μίλτον rubrica* eſt, eâque utuntur Alexandrini ad *Jerem.*[2] ubi in Ebræo eſt שׁשׁר / quod ibidem *Tremellius*[3] exponit de *colore florido Indico.* Φύκει, id eſt, algâ rubente, quæ proprie *fucus* eſt ſecundum notionem vocis Græcæ, uti docet *Joh. Gerhardus Voſſius*[4]. Ergo fuerunt miniatæ cumprimis, non ſolum ornatus gratiâ, ſed etiam ne cariem ſentirent, vel imbrium guttis perfuſæ attraherent eas & computreſcerent. Minium enim præparatum & ſuperillitum adverſus talia conſervat, quamobrem hodie etiam ita fit. Tibullus[5]:

Pomoſiſque ruber cuſtos ponatur in hortis,
Terreat ut ſcæva falce Priapus aves.

Et[6]:

Ruber ſedere cum rubente faſcino.

Virgilius[7]:

Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi.
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.

De Jove miniato eſt apud *Plinium*[8], & confer *Johannem Brodæum*[9].

IX. Ne migrarent & civitatem desererent, Deos ſuos catenis vinctos & ferramentis affixos in cuſtodiâ retinebant. Petronius[10]: *Juvenes adhuc laborum expertes patiemur ſtatuarum ritu pannos & vincula.* Nam & *pannos*, id eſt, amicula, injiciebant ſtatuis, unde ſunt *veſtitores Divinorum ſimulachrorum*, apud *Julium Firmicum*[11]. Epiſtola *Barucho* annexa[12]: *Ornant Deos ipſos aureos, argenteos & ligneos, tanquam homines, veſtimentis.* Refert *Pauſanias*[13], quod Spartani Martis ſtatuam vinctam in columna attinuerint. Ne ſcilicet excederet urbe & ad hoſtes commigraret. De Tyriis eadem narrat *Curtius*[14], ubi vide *Freinshemium*[15], *Raderum*[16].

X. Erant

[1] XIII. 14. [2] XXII. 14. [3] *in Notis.* [4] *in Lexico Etymologico pag.* 226. [5] *lib.* I. *Eleg.* I. [6] *lib.* IV. *Eleg.* 15. [7] *Bucolic.* 10. [8] *lib.* XXXIII. *cap.* 7. [9] *lib.* III. *Miſcellan. cap.* 13. [10] *in Satyrico pag.* 119. [11] *lib.* III. *Aſtronomiæ cap.* 12. [12] *verſ.* 10. [13] *in Laconicis.* [14] *lib.* IV. *cap.* 11. [15] *in Notis lib.* IV. *cap.* 3. *num.* 22. [16] *in Commentario pag.* 131.

X. Erant Simulacra velut Asylum, quo metu desperatæ salutis fugiebant, & vitæ gratiam ibi impetrare se posse credebant, quando ab insequente hoste ad necem forte raperentur. Virgilius [1]:

—— *Divûm amplexæ simulacra tenebant.*

XI. Picturæ Deorum erant cum Nimbo. Tales enim apparebant, id est, in luce obscura, Virgilius [2]:

—— *Et purâ per noctem in luce refulsit*
Alma parens, confessa Deam. ——

Et paulo post:

Jam summas arces Tritonia, respice. Pallas
Insedit, nimbo effulgens. —— ——

Ob eandem causam visæ etiam majores Deorum apparentium imagines. De Curtio Rufo ita loquitur Tacitus [3]: *oblata ei species muliebris, ultra modum humanum.* (ubi vide *Justum Lipsium* [4].) Nimbus ergo splendor est circum Deorum corpora. Rursum Virgilius [5]:

—— *Visi ante oculos adstare jacentis*
Insomnis, multo manifesti lumine. ——

Lumine, id est, nimbo suo. Et [6]:

At Venus ætherios inter Dea candida Nimbos
Dona ferens aderat. ——

Et [7]:

Hoc Venus obscuro faciem circumdata Nimbo
Detulit. —— ——

Horatius [8]:

Nube candentes humeros amictus
Augur Apollo.

Nubes vehiculum Dei, etiam in *Literis Sacris*, *Exodi* [9], 1. *Reg.* [10] 2. *Chron.* [11] *Apocal.* [12]

XII. Pertinet huc Radiosa facies Mosis Legislatoris, qui cum Deo præsens egerat hactenus, & Majestatem ejus cominus viderat, adeoque reversuro ad Populum

[1] *lib.* II. *Æneid.* [2] *lib.* II. *Æneid.* [3] *lib.* XI. *Annal.* [4] *in Annotatis num.* 66. [5] *lib.* III. *Æneid.* [6] *lib.* VIII. [7] *lib.* XII. [8] *lib.* I. *Carm.* 2. [9] XIII. 21. *cap.* XIX. 9. *cap.* XL. 34. [10] VIII. 10. 11. [11] V. 13. 14. [12] I. 7.

lum ſuum accidit, *tantâ claritudine facies ejus renideret, ut intueri eum Populus non valeret*, dicente *Sulpitio Severo* [1]. Hiſtoria legitur *Exodi* [2], & confirmat *Paulus*, 2. *Corinth* [3], ubi eſt δόξα προσώπου. In Ebræo eſt קרן עור פניו quod vertit *Aquila*, κερατώδης ἦν, unde eſt illud Hieronymi, *ignorabat Moſes quod facies ejus cornuta eſſet*. Veroſimile eſt, Radios illos aſſurrexiſſe in ſpeciem Cornuum, adeoque ſcribit Aben Esdra [4], *quod Mneves Deus Corniger in Ægypto cultus, fuerit Moſes cum Radiante facie*. A quo tamen diſſentimus, & Mneves hic Oſiris erat, bovis ſpecie adoratus, quod arare terras & fruges ſerere docuerat, *ſupra* [5]. Cœterum Pictorum ludibrium eſt, quod vera Cornua Moſi affingunt, neſcientes illud quod imitatur ſpeciem, diſcernere ab eo quod revera tale eſt. Confer *Sixtinum Amama* [6], *Bellarminum* [7].

CAP. VIII.

De Templis & Aris Deorum.

I. ARÆ ſunt vetuſtiſſimi uſus, cœperuntque cum Sacrificiis, quæ ab Adamo & poſteris ejus offerebantur *Geneſ.* [8]. Et fuerunt apud Gentes illas, quibus Templa non lubebat condere, uti ſunt Perſæ, Phœnices, Celtæ. His enim luci erant vice Templorum, & in illis poſitæ Aræ, vel in excelſis montibus, ceu locis Soli & Lunæ magis propinquis. Itaque *Guilh. Stuckius* [9], itemque [10], *Johan. Gerhardus Voſſius* [11], ſuſpicantur, Græcorum βωμὸς profluxiſſe ex protrita atque in *Literis Sacris* paſſim obvia voce במות *excelſa*, quo nomine cum montes atque colles, tum Altaria quoque & ſacella in iiſdem a Gentilibus exſtrui ſolita notan-

(1) *lib.* I. *Hiſtor. ſacræ cap.* 33. (2) XXXIII. II. *cap.* XXXIV. 29. (3) III. 7. 8. 13. (4) *Commentario ad Exodi* II. (5) *cap.* V. *n.* I. (6) *in Antibarbaro Biblico pag.* 517. (7) *lib.* II. *de Eccleſ. triumphante cap.* 4. (8) IV. 3. (9) *in Ariani periplum.* (10) *de Sacris Gentilium fol.* 63. (11) *in Lexico Etymologico pag.* 39.

notantur. De Persis hoc affirmant *Herodotus* [1], (ubi est, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν.) *Strabo* [2], *Laertius* [3]. Proinde Xerxes cum immensis copiis Græciam ingressus, omnia Deorum Templa vastavit, *ruinis & ignibus delevit*, quæ sunt verba Alexandri Magni, apud *Curtium* [4], & de illo Xerxis facto vide porro *Solinum* [5], *Valerium Maximum* [6], *Pausaniam* [7]. Scilicet Magi criminabantur (μωρίαν ἐπιφέρουσι, ait *Herodotus* [8].) Græcos, quod Deos, includerent parietibus, cum tamen omnia illis patentia essent, uti *Cicero* [9], refert. A Phœnicibus est, quod horum incola Abraham consecrat Lucum Deo vero, *Genes.* [10]. De Celtis Lucanus [11]:

Lucus erat longo nunquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas alte submotis solibus umbras,
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphæque tenent, sed barbara ritu
Sacra Deûm, structæ sacris feralibus aræ.

Et Claudianus [12]:

——— ——— *Lucosque vetustâ*
Relligione truces & robora numinis instar
Barbarici nostræ feriant impune secures.

Truces vocat quod solerent in eis victimas humanas offerre. Eadem scribit *Tacitus* de Germanis: *Cæterum nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimulantur, ex magnitudine Cœlestium arbitrantur: Lucos ac Nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ videtur.* Atque hinc ansam cepit *Michaël Piccartus*, ut peculiari Oratione quæ exstat *in Philosophiâ Altorffinâ* [13], contenderet adversus *Tacitum*, Germanos patriæ suæ indigenas non esse, verum a Persis originem habere, ac digressos ex Asiâ,

(1) *lib.* I. (2) *lib.* XIV. (3) *lib.* I. (4) *lib.* III. *cap.* 19. (5) *in Polybistore cap.* 53. (6) *lib.* II. *cap.* 10. (7) *in Arcadicis.* (8) *l.d.* (9) *lib.* II. *de Legib.* (10) XXI. 33. (11) *lib.* III. *Pharsal.* (12) *lib.* I. *de Laud. Stilicon.* (13) *pag.* 555.

Asiâ, tunc dum Alexander Macedo Persiam affligebat, in Germaniæ agris hactenus desertis consedisse. Hæc ille. Atqui hæc assertio falsa est, quandoquidem cum *Tacito* præstiterit Germaniæ decus antiquum tueri, non vero emendicatum aliquod. *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuisconem Deum terrâ editum & filium Mannum, originem Gentis conditoresque*, ait *Tacitus*. *Editum terrâ*, nimirum quod fuerit è primis Nohæ posteris, statimque post dispersionem Gentium primam in regiones Aquilonares migraverit autor Germanorum, a quibus insecutis deinceps seculis propagari cœperunt Vandali, Suedi, Norvegi, Dani. Hâc de re luculenter disserunt *Michaël Beutherus* [1], *Philippus Cluverius* [2].

II. Aræ* erant lapideæ plurimum, & in consecrandis

illis verbis conceptis obligabant sese ad Numinis ejus cultum, ac rogabant vicissim quod favere bono proposito vellet. *Inscriptio* Dalmatica: CN. DOMITIUS. VALENS. II. VIR. I. D. PRÆEUNTE. C. JULIO. SEVERO. PONTIFICE. LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QUÆ. INFRA. SCRIPTA. SUNT. JUPITER. OPTIME. MAXIME. QUANDOQUE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQUE. OLLIS. LEGIBUS. OLLISQUE. REGIONIBUS. DABO. DEDI-

* Talis aræ formam habemus in nummo Domitiani apud J. Gutherium *l.* III. *de Jure Pontif. c.* 6.

(1) *in Animadversionibus Historicis pag.* 11. (2) *lib.* I. *German. Antiquæ cap.* 9.

DEDICABOQUE. QUAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. UT. INFIMUM. SOLUM. HUJUS. ARÆ. EST. SI. QUIS. HIC. HOSTIA. SACRUM. FAXIT. QUOD. MAGMENTUM. NEC. PROTOLLAT. ICCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTUM. ESTO. CÆTERÆ. LEGES. HUIC. ARÆ. EÆDEM. SUNTO. QUÆ. ARÆ. DIANÆ. SUNT. IN. AVENTINO. MONTE. DICTÆ. HISCE. LEGIBUS. HISCE. REGIONIBUS. SICUTI. DIXI. HANC. TIBI. ARAM. JUPITER. OPT. MAX. DICO. DEDICOQUE. UTI. SIS. VOLENS. PROPITIUS. MIHI. COLLEGISQUE. MEIS. DECURIONIBUS. COLONIS. INCOLIS. COLONIÆ. MARTIÆ. JULIÆ. SALONÆ CONJUGIBUS LIBERISQUE. NOSTRIS. *Gruterus* [1]. Quandoque cespites aggesti loco Aræ ponebantur, ubi victima erat extemporanea, aut Diis rusticis oblatio fiebat. Silius Italicus [2]:

Cespite de viridi surgunt properantius aræ.

Virgilius [3]:

In medioque focos & Diis communibus aras
Gramineas. ——— ———

Ovidius [4]:

Araque gramineo viridis de cespite fiat.

Tibullus [5]:

At sibi quisque dapes & festas exstruet alte
Cespitibus mensas. ——— ———

Festas vocat ob impositas dapes, sive epulas publicas & solennes, quas ex statis pecorum frugumque proventibus dapatice & festorum dierum aut sacrificiorum causa a rusticis celebrari mos erat, ut annotat *Janus Dousa* [6]. Horatius [7]:

Hic vivum mihi cespitem, hic
Verbenas pueri ponite.

Vivum, id est, virentem quique terræ humore alitur, ait *Lambinus* [8]. Idem [9]:

Quid velint flores & acerra thuris,
Plena, miraris, positusque carbo in

Cespite

[1] *in Volumine pag.* 23. [2] *lib.* VII. [3] *lib.* XII. *Æneid.* [4] *lib.* V. *Trist. eleg.* 5. [5] *lib.* II. *Eleg.* 5. [6] *ad h. l. pag.* 343. [7] *lib.* I. *Carm.* 19. [8] *Commentar. h. l. pag.* 70. [9] *lib.* III. *Carm.* 8.

Cespite vivo.

Glebam virentem appellat *Juvenalis* [1].

III. Templorum * structuræ magnificæ sunt a Chaldæis, Assyriis, Ægyptiis, Græcisque, & ab illis Romani acceperunt. Nullus Templorum in populo Dei usus erat per tempus bene multum, sed Lucos habebant, & in illis Aras, exemplo Abrahami, Genes. [2] *Posuit altare Domino & invocavit nomen Domini*, id est, prædicando monstravit Deum esse rerum omnium Opificem summum & unice venerandum, uti refert *Josephus* [3], & ei adde *Maimonidem* [4]. Luci sunt אשרות *Judic.* [5] אשרים *Esa.* [6] ἄλση, ὄργαδες, ἄλσοι apud *Homerum*, *Plutarchum*, *Xenophontem*, videlicet nemuscula consita secus Altare, dicti inde, quod perpetuis Sacrificiorum ignibus lucebant. Permisit Deus ante latam legem, ut de Abrahamo constat, *Genes.* [7] Vetuit post legem latam, ut schismatis ansam præriperet, *Deut.* [8] Sic etiam Excelsa, id est, montes editiores, tolerata pro Sacris exercendis, *Judic.* [9] 1. *Sam.* [10] 1. *Reg.* [11] ἱερὰ ἐν ὄρεσιν ponit *Apollonius Rhodius* [12]. Sed Templo condito intra Palestinæ fines deinceps vetabantur, ut religionis unitas eo melius conservaretur. 1. *Reg.* [13], 11. [14], *Hoseæ* [15]. Salomon Rex jussu Dei aggressus maximi precii fabricam, condidit Templum, decus Orientis, quod frustra impugnat *Sebastianus Francus* Enthusiastarum progenitor [16]. Stetit annis 442. tunc a Chaldæis in cineres redactum est, mansitque desolatum annis 168. inde Zorobabel Princeps serio reparavit & absolvit feliciter, *Aggæi* [17]. Crevitque munificentia non indigenarum solum, verum etiam peregrinorum Regum, Alexandri Magni, Seleuci, Antiochi Magni. Ab Epiphane haut

* Vide hæc irridentem Lucianum *de Sacrif.* 367.

[1] *Sat.* 12. [2] XII. 5. [3] *lib.* 1. *Antiquitat. cap.* 8. [4] *de Idololatria cap.* 1. *sect.* 7. [5] III. 7. [6] XVII. 8. [7] XXI. 33. [8] XVI. 21. [9] VI. 19. 25. [10] IX. 13. *cap.* X. 8. [11] III. 2. 4. [12] *lib.* II. *Argonaut.* [13] XV. 12. 14. *cap.* XXII. 43. [14] XVI. 4. *cap.* XVII. 9. 10. 11. [15] IV. 13. [16] *in Chronico Universali fol.* 48. [17] II. 1.

haut leviter afflictum eſt, ſed perſtitit tamen aduſque Herodis Magni tempora, qui in Populi gratiam demolitus particulas inſigniores, magnis ſumptibus eduxit eas iterum, ac novum velut Templum effecit: portæ uni impoſuit Aquilam auream, ut exhiberet ſymbolum Imperii Romani, quandoquidem Judæa in Provinciam redacta erat, & a Romanis Triumviris ipſe acceperat Imperium Paleſtinæ, *Joſephus* [1]. Ναὸν μέγιςον ϗ περικαλλίςατον vocat *Dion.* [2] De Herodis reſtauratione ſonant illa verba, *quadraginta & ſex annis ædificatum eſt Templum iſtud*, Johan. [3] Cœperat ille conſilium de ſacro opere communibus impenſis promovendo, cum regnaverat hactenus annis octodecim, teſte *Joſepho* [4], qui erat vigeſimus ſeptimus æræ Julianæ. Annum integrum transmiſit, interim dum conſultabat, itaque occepit rem decimo nono anno Regni, qui eſt viceſimus octavus Julianus. Adjectis quadraginta ſex annis, quorum in verbis ſupra poſitis mentio eſt, exſurget annus Julianus LXXIV. qui fuit XVI. annus Tiberii, eoque anno conflictum hunc Judæorum adverſus Jeſum Nazarenum ferviſſe, conſtat ex *Luca* [5]. Ita recte docent *Joſephus Scaliger* [6], *Georgius Calixtus* [7], *Ludovicus Capellus* [8], *Caſaubonus* [9], *Spondanus* [10], *Cornelius a Lapide* [11], a quibus non recte divortium faciunt *Toletus* [12], *Chriſtianus Matthias* [13], *Janus Druſius* [14], *Daniel. Feſſelius* [15].

IV. Unicum hoc Templum illi habebant, in quo ſolennes conventus quotannis agebantur, pro ſtabiliendâ concordiâ in Sacris ritibus. Cæterum licebat in caſu neceſſitatis habere alibi Lucos & Aras, tantum ne adeſſet pravus de Idolis conceptus. Dicebat Elias, *Aras*

L *tuas*

(1) *lib.* XVII. *Antiquitat. cap.* 8. & *lib.* I. *de Bello Jud. cap.* 21. (2) *lib.* XL. *Hiſtor.* (3) II. 20. (4) *lib.* XV. *cap.* 14. (5) III. I. (6) *lib.* VI. *de Emendat. Tempor. fol.* 499. (7) *lib.* II. *Concordiæ Euangelicæ cap.* 5. (8) *Spicilegio ad h. l.* (9) *Exercitat.* 13. *ſect.* 23. (10) *in Epitomâ Annal. Baronii pag.* 19. (11) *Commentar. ad Johan. pag.* 285. (12) *Commentar. ad Johannem pag.* 227. (13) *in Syſtemate Hiſtorico pag.* 249. (14) *lib.* IV. *Præteritorum Novi Teſtam.* (15) *in Promptuario Biblico pag.* 85.

tuas everterunt Domine. 1. Reg.[1]. Erant inter decem tribules qui verum Deum colebant, cumque non liceret adire Templum Hierosolymitanum (ex lege quam Rex dixerat, 1. *Reg.*[2]) domi Aras posuerunt, ut bene annotat *Rabbinus Kimchi.* Aras promiscue in duabus Tribubus, quia vero Deo sacratæ erant, permiserunt Reges pietatis studio clarissimi, 1. *Reg.*[3] & 11.[4] Extra fines Palæstinæ licitum erat Proselytis habere Aram pro Sacrificiis vero Deo oblatis, 2. *Reg.*[5]. Verba expressa sunt: *Detur servo tuo onus duorum mulorum de terrâ, non enim faciet servus tuus amplius holocaustum aut sacrificium Diis alienis, sed Domino.* Annotant quidem Vinarienses: *An non capiet famulus tuus Giesi de illis quæ tibi obtuli, aliquid saltem, quanquam ea vix terræ manipulo comparanda sint respectu beneficiorum, quæ a te accepi.* Hæc illi, quos refellunt verba proxime cohærentia, *non enim offeret servus tuus Diis alienis, sed Domino tantum.* Ergo terram petebat, unde Aram componere posset in honorem Dei Israëlis, volebatque signo illo testari, non alium Deum sibi deinceps cordi futurum ac eum qui in terrâ Israëlis coleretur, uti *Grotius*[6] observat. Tacitus[7]: *Est Judæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem Deumque, nec Simulacrum vel Templum, ita tradiderunt majores, Aram tamen & reverentiam.* De quo loco exposita quædam videas *in Auctariis nostris*[8].

V. Romæ Templorum plena fuerunt omnia. Laudat Cicero[9]: *Græci & nostri, ut augerent pietatem in Deos, eosdem urbes illas, quas nos, incolere voluerunt: affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus.* Immigraverant in Urbem variæ Gentes, effecerantque ut Urbs commune Populorum domicilium & quoque Sacrorum omnium receptaculum esset. Præter Ædiculas & Sacella innumera, *quadringenta viginti quatuor Templa Romæ erant*, uti *in Notitiâ Imperii Occidentalis* scriptum est. Magni-

(1) XIX. 10. (2) XII. 16. *cap.* XV. 17. (3) XIV. 15. *cap.* XXII. 44. (4) XV. 4. 35. (5) V. 17. (6) *in Notis Euangelicis pag.* 667. (7) *lib.* II. *Histor.* (8) *pag.* 278. (9) *lib.* II. *de Legib.*

Magnifica illa proculdubio, & cum opulentis Sacerdotiis conjuncta. In condendis eis locandisque præcipua erat Augurum opera, qui aream ritibus certis expiabant, & postquam exstructum erat Fanum, consecrabant victimis cæsis, quod erat *inaugurare*, ut *Varro* testatur. Et Diis Inferis quidem Aras sub terrâ ponebant: Superis vero in clarâ luce, ut prolixius describunt *Flavius Blondus* [1], *Johan. Wilh. Stuckius* [2]. Præcipua recensebimus ordinem secuti, quem in numerandis Diis præmisimus. JUNONEM Reginam a Vejentibus cultam, post eversam urbem illam, deportavit in Urbem Camillus victor, eique Templum in monte Aventino condidit, *Livius* [3], & pingit *Jacobus Laurus* [4]. Aliud quoque sed minoris operis operæque in honorem Junonis Reginæ struxit Flaminius in bello adversus Ligures occupatus. *Livius* [5]. Junonis Templum est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [6]. VESTÆ † Templum rotundum

Numa Pompilius consecravit, *Dionysius Halic.* [7], estque pictura apud *Jacobum Laurum* [8], *Jacobum Meursium* [9], *Sebastianum Serlium* [10], *Antonium Augustinum* [11], & *Joh. Bapti-*

L 2

† Conspectum ejus servat appositus nummus ex J. Gutherii *l.* II. *de Jure Pontif. c.* 10.

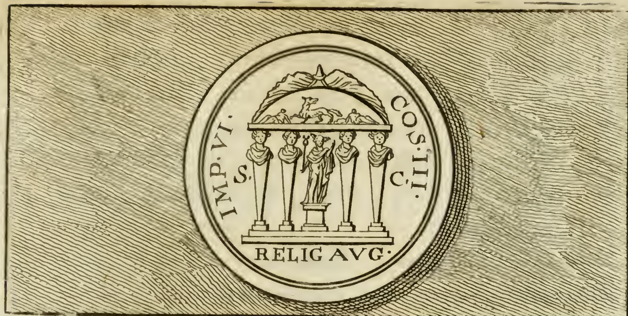
(1) *lib.* I. *de Româ triumph.* (2) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 60. (3) *lib.* III. (4) *in Antiquitat. Roman. part.* I. *num.* 26. (5) *lib.* IX. (6) *lib.* 2 *Antiquitat. Romanar. Tab.* 5. (7) *lib.* II. (8) *l. d. num.* 12. (9) *in Iconibus Romæ veteris pag.* 98. (10) *lib.* III. *Architecturæ fol.* 12. (11) *in Numismatis Tab.* 20. *num.* 17. *Tab.* 31. *num.* 21.

Baptistam de Cavalleriis [1]. MINERVÆ Templum antiquissimum erat in monte Aventino, ut memorat *Ovidius* [2], & magnificum aliud eidem Divæ Fanum exstruxit Pompejus M. post feliciter confectum bellum Asiaticum, *Plinius* [3]. Depingit *Jacobus Laurus* [4]. CERERIS Templum in Circo Maximo posuit Dictator Posthumius, qui Volscos prælio magno vicerat, *Dionysius Halic.* [5] DIANÆ Templum struxit Rex Servius Tullius, & Latinis incolis donavit, *Dionysius Halic.* [6]. VENERIS Genitricis Fanum ante pugnam Pharsalicam vovit, & potitus victoriâ condidit Julius Cæsar, quod ab Julo Æneæ filio, Veneris nepote oriundus esset. In eo Augustus Cæsar locavit Julii Statuam æneam cum Stella crinita super capite ejus, quæ post cædem ejus effulserat, *Appianus* [7]. Templum deformat *Jacobus Laurus* [8], & *Joh. Baptista de Cavalleriis* [9], & de stella vide quæ dicemus *infra* [10].

VI. MARTIS Templum operis antiquissimi in campo Martio erat a Romulo primordia habens, qui se Martis filium esse putabat. Martis Ultoris Templum maximum in foro suo exstruxit Augustus bello Philippico, quod Julii Cæsaris ulciscendi causâ susceperat. Depingit *Jacobus Laurus* [11]. Aliud minoris impensæ Delubrum Marti ultori posuit in Capitolio, eoque militaria signa quæ Parthi restituerant, suspendit, *Ovidius* [12], *Dion Cassius* [13], *Suetonius* [14]. Effigies est in Nummis apud *Antonium Augustinum* [15]. MERCURII Ædes * duæ minus nobiles, quas depingit *Jacobus Laurus* [16]. JOVIS Feretrii Templum *primum omnium est quod Romæ consecratum est*, ait *Livius* [17]. Romulum habebat auto-

* Nos & aliam apposuimus ex F. Nardino *l.* VII. *de Roma vet. c.* 3.

(1) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 2. (2) *lib.* VI. *Fastor.* (3) *lib.* VII. *cap.* 26. (4) *part.* 2. *Antiquitat. num.* 8. (5) *lib.* IX. (6) *lib.* IV. (7) *lib.* II. *de Bello civili.* (8) *part.* I. *Antiquit. num.* 23. (9) *lib.* II *Antiquitat. Romanar. Tab.* 6. (10) *cap.* XII. *n.* 10. (11) *part.* 2. *Antiquit. Roman. num.* 10. (12) *lib.* V. *Fastor.* (13) *lib.* LIV. (14) *lib.* II. *cap.* 29. (15) *Tab.* 12. *num.* 23. (16) *part.* 2. *Antiquitat. num.* 25. (17) *lib.* I.

autorem, & ſtabat in monte Capitolino: atque idem Romulus in Palatino Templum condidit Jovi STATORI, *Livius*[1], prope quod erat domus Ciceronis, quam delineat *Jacobus Laurus*[2]. Numa Pompilius Jovi ELICIO Aram dedicavit in monte Aventino, *Livius*[3]. Clariſſimum maxime erat CAPITOLIUM quod a Tarquinio Priſco & Servio Tullio inchoatum, demum regiis ſumptibus Regum ultimus Tarquinius Superbus in monte Tarpejo, eminentiſſimo Urbis loco, conſtructum perfecit, mole ampliſſimum, faſtigiatis ſupra tectis puro fulgebat auro, dona & ornamenta varia intus habebat, Jovis Imperatoris Deorumque omnium Simulacra, coronas aureas ingenti numero, tabulas æneas quibus Leges; Senatuſconſulta, Fœdera priſca ſimul & nova inſcripta reſervabantur ad poſteritatem *inſtrumentum Imperii pulcerrimum & antiquiſſimum*, ait *Plinius*[4], & adde *Suetonium*[5]. Deſcribit peculiari libro *Juſtus Rycquius*, ac porro depingunt *Bartholomæus Marlianus*[6], *Jacobus Laurus*[7], *Jacobus Meurſius*[8]. Nec ſolum tecta inaurata, ſed fores ipſæ laminis aureis erant obductæ, ac perſtiterunt uſque ad tempora Honorii, tunc enim Stilico aurum detraxit, *Zoſimus*[9]. In hoc Delubro vota ſolennia concipiebantur, Conſules togam ſumebant, peracto triumpho adſcendebant eodem victores

(1) *l. d.* (2) *part.* 2. *num.* 12. (3) *l. d.* (4) *lib.* XXXIII. *cap.* 3. (5) *in Veſpaſiano cap.* 8. (6) *in Topographiâ lib.* II. *cap.* 6. 7. 9. (7) *part.* I. *Antiquit. num.* 4. 10. 11. (8) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 595. *& Iconibus Romæ veteris pag.* 225. (9) *lib.* V.

ctores Consules & victimas offerebant. Ibidem asservabantur libri Sibyllini arcâ plumbeâ conclusi. Ejus pars aliqua erat Templum JOVIS TONANTIS, quod Cæsar Augustus condidit, teste *Suetonio* [1]. Effigies cernitur in Nummis apud *Antonium Augustinum* [2]. Fulmine tactum prodigii vice erat, ut narrant *Livius* multis locis, Suetonius [3]:

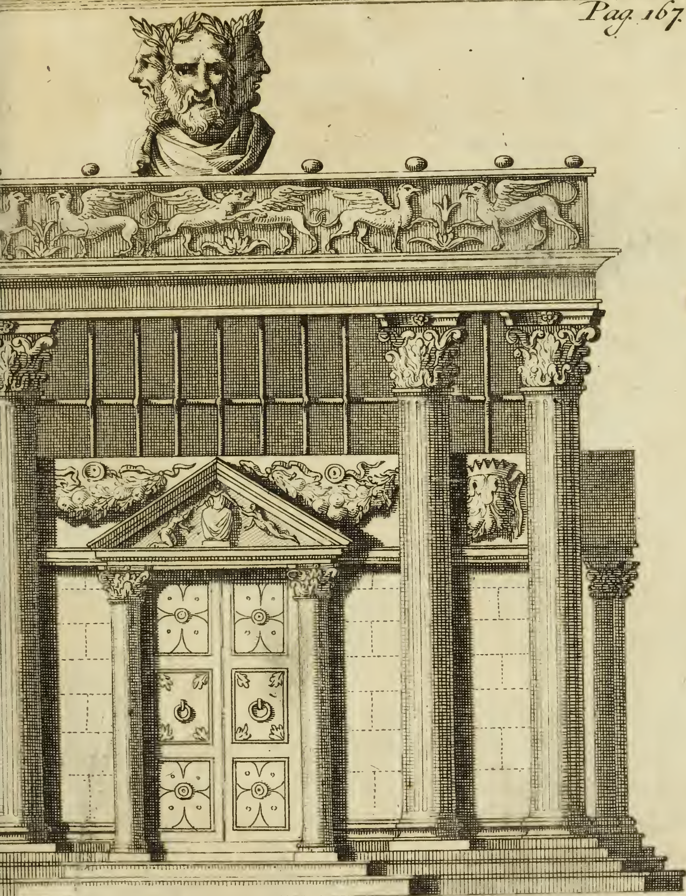
—— —— Rubente
Dexterâ sacras jaculatus arces
Terruit urbem.

ait *Horatius* [4]. Deflagravit Syllæ ævo, & mox restauratum, *Plinius* [5]. Sub Vitellio iterum in cineres redactum est: reparavit Vespasianus & cum obitu ejus denuo exustum, refecit Domitianus, *Suetonius* [6]. De Capitolio multa differit *Lipsius* [7]. JOVI ULTORI Templum erexit Agrippa nepos Augusti, & *Pantheon* vocavit, id est, *concursum Deorum*. Opus exquisitæ artis, habens foramen amplum in medio fornice, per quod allapsa lux Templum universum illustrat, ut non sit opus fenestrâ aliâ. Integrum hodie videre licet, quod Barbarorum irruptiones ei pepercerint, tunc cum alia Delubra vexarentur ignibus & ruinis. Vocatur *Maria rotunda*, vel *Sanctorum omnium*, quibus dedicavit Bonifacius IV. Papa, impetratâ potestate a Phocâ latrone, quem ipse voto suo absolverat feceratque Cæsarem, ut describunt *Lipsius* [8], *Stephanus Forcatulus* [9], *Jacobus Laurus* [10], *Spondanus* [11], *Georgius Fabricius* [12], *Bernhardus Gamuccius* [13], *Sebastianus Serlius* [14], *Jacobus Meursius* [15]. Nostro ævo Urbanus VIII. P. R. tabulatis æreis ademptis latericium parietem elegantis operæ loco permisit. Hoc

(1) *lib.* II. *cap.* 29. (2) *Tab.* II. *num.* 3. (3) *lib.* XII. *cap.* 15. (4) *lib.* I. *Carm.* 2. (5) *lib.* XIII. *cap.* 13. *lib.* XIX. *cap.* I. (6) *lib.* X. *cap.* 6. *& lib.* XII. *cap.* 5. (7) *lib.* III. *de Magnitud. Romæ cap.* 5. (8) *l.d. cap.* 6. (9) *lib.* I. *de Gallorum Imperio.* (10) *part.* I. *Antiquit. Roman. num.* 13. (11) *in Epitomâ Annal. pag.* 671. (12) *in Descriptione Urbis Romæ pag.* 78. (13) *lib.* III. *Antiquit. Roman. pag* 206. (14) *lib.* III. *Architecturæ cap.* 4. (15) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 475.

TEMPLUM IANI QUADRIFRONTIS

Hoc docet *Inscriptio :* URBANUS. VIII. PONTIFEX. MAXIMUS. VETUSTAS. AHENEI. LACUNARIS. RELIQUIAS. IN. VATICANÆ. COLUMNAS. ET. BELLICA. TORMENTA. CONFLAVIT. UT. DECORA. INUTILIA. ET. IPSI. PROPE. FAMÆ. IGNOTA. FIERENT. IN. VATICANO. TEMPLO. APOSTOLICI. SEPULCHRI. ORNAMENTA. IN. HADRIANA. ARCE. INSTRUMENTA. PUBLICÆ. SECURITATIS. ANNO. DOMINI. MDCXXXII. PONTIF. IX. Scilicet, *quod non fecerant omnes Barbari hoc fecit unus Barberinus*, uti Pasquinus joco dicebat. Ejus figuram habet *Joh. Baptista de Cavalleriis* [1]. NEPTUNI Templum aliquod erat Romæ, uti *Publius Victor* [2] memorat. VULCANI Templum extra Urbem posuit Romulus, & Camerinensium spolia eo contulit, *Plutarchus* [3]. APOLLINIS Templum marmoreum totum construxit Augustus in monte Palatino, & Bibliothecam adjunxit, postquam Ægyptum felici bello devicerat. Ovidius [4]:

Ducor ad intonsi candida Templa Dei.
Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis,
Belides, & stricto barbarus ense pater:
Quæque viri docto veteres fecêre novique
Pectore, lecturis inspicienda patent.

Intonsum Deum vocat, ut *supra* [5], & confer *Propertium* [6], *Suetonium* [7].

VII. JANI bifrontis Templum Romulus Latinus & Tatius Sabinus pace invicem facta in foro Boario condiderunt: Numa Pompilius vero consecravit Bello, ut pacis tempore clausum esset, pateret in bello. Virgilius [8]:

Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
Relligione sacræ, & sævi formidine Martis,
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri

L 4 *Robo-*

(1) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 7. (2) *in Regione nona.* (3) *in Quæstionibus Roman. num.* 47. (4) *lib.* III. *Tristium eleg.* 1. (5) *cap.* VII. *num.* 3. (6) *lib.* II. *Eleg.* 31. (7) *lib.* II. *cap.* 29. (8) *lib.* VII. *Æneid.*

Robora: nec custos absistit limine Janus.

Clausit tempore suo Augustus. Horatius[1]:

Janum Quirini clausit.

Virgilius[2]:

Aspera tum positis mitescent secula bellis,
Cana Fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt; diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ. —— ——

De Augusto sonant, qui per omne Imperii sui tempus hoc Fanum ter clausit. Primo, cum vicerat Antonium: secundo, cum rediit a bello Cantabrico: tertio, cum nascebatur Jesus Nazarenus, pacis æternæ Princeps, ut testatur *Orosius*[3]. Non multum abit inde Suetonius[4]: *Janum Quirinum semel atque iterum a condita urbe ante memoriam suam clausum, in multo breviore temporis spacio, terra marique pace parta, ter clausit.* Cæsar Nero, qui Templum Jani clausit, exprimitur in Nummis apud *Antonium Augustinum*[5]. Sub Imperatoribus Christianis duravit institutum, itaque *Ammianus Marcellinus*[6] in gestis Constantini Cæsaris memorat clausum jussu ejus Janum, & confer *Justum Lipsium*[7], *Berneggerum*[8], *Jacobum Meursium*[9]. Ejus figura in foro Boario est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[10]. SATURNI Templum exstruxit Tullus Hostilius, postquam Albanos & Sabinos devicerat, eratque in fastigio ejus Triton cum buccina positus, *Macrobius*[11], *Jacobus Laurus*[12]. SOLIS & LUNÆ Ædes consecravit Tatius Sabinorum Rex, *Dionysius Halicarnas.*[13] Ab eodem fuerunt Ædes ORCI in regione undecimâ. LIBERI patris Ædes stabant extra Urbem in via Nomentana. Bacchi Templum est apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[14]. TEL-

LU-

(1) *lib.* IV. *Carm.* 15. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) *lib.* VI *Histor. cap.* 10. (4) *lib.* II. *cap.* 22. (5) *Tab.* 21. *num.* 10. 11. 6) *lib* II. *cap.* 22. (7) *in Electis lib.* II. *cap.* 20. (8) *Notis ad Suetonii Augustum pag.* 103. (9) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 273. (10) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar.* Tab. I. (11) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 8. *lib.* II. *cap.* 6. (12) *part.* I. *Antiq. Roman. num.* 29. (13) *lib.* I. (14) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar.* Tab. 9.

HERCVLI ROMANO·DD
L·HERODES·
VIRTVTI HERCVLIS
HERCVLI ROMANO AVG.
TR·P. COS III P.P.
S AEDES IVXTA TIBERIM

LURIS Fanum unum erat in monte Palatino, alterum in Aventino. Meminit Ovidius [1]:

Huic Remus institerat frustra, quo tempore fratri
Prima Palatinæ regna dedistis aves,
Templa patres illic oculos exosa viriles
Leniter acclivi constituere jugo.

& utrumque pingit *Jacobus Laurus* [2].

VIII. HERCULIS Ædes plurimæ erant, ad portam Trigeminam, in monte Quirinali, in foro Boario, in Circo Flaminio, ut pingit *Jacobus Laurus* [3]. CASTORIS & POLLUCIS Templum Senatus construxit in honorem Fratrum geminorum, quod duo juvenes equis vecti apparuissent in acie Romanorum adversus Latinos pugnantium, ac hostes in fugam compulissent, *Livius* [4], *Dionysius Halic.* [5], *Suetonius* [6]. ÆSCULAPII Templum erat extra Urbem, & vocabant *Æsculapium*. Suetonius [7]: *Cum quidam ægra & affecta mancipia in Insulam Æsculapii tædio medendi exponerent*. Nimirum ibidem incubabant ægroti valetudinis causâ, ut per somnium monerentur de remediis pro valetudine recipiendâ adhibendis, & in eodem Fano remedia monstrata aut somniata in tabulis notabant, gratias agebant, vota solvebant, *Strabo* [8], *Philostratus* [9], *Herodianus* [10], *Janus Gruterus* [11], *Georgius Fabricius* [12]. Et qui morbo liberatus non erat, apud *Plautum* [13]. Deum accusat:

Migrare certum est jam nunc è Fano foras,
Quando Æsculapii ita sentio sententiam,
Ut qui me nihil faciat, nec salvum velit.

Depingunt *Jacobus Laurus* [14], *Johan. Jacobus Boissardus* [15], *Jacobus Meursius* [16], *Joh. Baptista de Cavalleriis* [17]. Stabat

L 5

(1) *lib.* v. *Fastor.* (2) *part.* 2. *Antiquitat. Rom. num.* 26. *part.* 3. *n.* 14. (3) *part.* 1. *Antiquit. Roman. n.* 28. (4) *lib.* II. (5) *lib.* VII. (6) *lib.* VI. *cap.* I. (7) *lib.* v. *cap.* 25. (8) *lib.* VIII. *Geograph.* (9) *in Apollonio lib.* 1. *cap.* 5. (10) *lib.* IV. *Histor.* (11) *in Volumine Inscriptionum è marmoribus Romanis pag.* 71. (12) *in Descriptione Romæ p.* 85. (13) *in Curculione Act.* 2. *sc.* 1. (14) *part.* 1. *Antiquitat. Roman. num.* 18. (15) *part.* 2. *Antiquitat. Roman. cap.* 9. *tab.* 13. (16) *in Iconibus Romæ novæ pag.* 137. (17) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 18.

bat in Insulâ Tiberinâ quæ ab eo tempore esse cœpit, cum Reges Urbe ejecti sunt, opes eorum direptæ, ager Marti consecratus, segetes ab agris projectæ in Tiberim velut exsecrabiles, fueruntque tantæ ut in medio ejus alveo constiterint, porro aquis restagnantibus & a concursu arenarum inhibitis effectum est, ut Insula Tiberina prodiret, ubi Delubrum Æsculapio positum est, ac Divo illi consecrata, addito Nosocomio pro his qui valetudine infirmâ essent, *Bartholomæus Marlianus* [1], *Bernhardus Gamuccius* [2], *Aristides* [3], *Caspar Gevartius* [4]. QUIRINI Templum in colle Quirinali erat, & non procul inde sepulchrum ejus, memoriæ sanctissimæ apud posteros. Depingunt *Jacobus Laurus* [5], *Jacobus Meursius* [6]. VERTUMNI Templum erat in vico Thusco.

IX. Templorum quædam simulacra erant armaria illa, in quibus Idola reposita *minori formâ* (*icunculas* vocat *Suetonius* [7]) stabant ut possent ubique & clanculum circumferri pro cultu adhibendo. Locus est *Actor.* [8] ἀργυροκόπος ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος. Colebatur Diana in urbe Epheso, Dearum maxima, & ναοὶ sunt armariâ illa ubi reponerentur Divæ ejus Simulacra parva, ne aliquid perfecto cultui deesset. Recte ita monet *Erasmus* [9], & sequuntur *Casaubonus* [10], *Pricæus* [11]. Negat vero Beza [12]: *Non video*, ait, *quomodo arculæ istæ* ναοὶ *possint dici, nisi idoneis testibus probetur, Templi specie fuisse fabricatas, quod mihi ne verisimile quidem videtur. Simpliciter accipio, Demetrium hunc Templa argentea Dianæ solitum producere, id est, aut in nummis aut in aliis imagunculis celeberrimi illius Templi typum repræsentare.* Reponimus *Bezæ*, nisi idoneis testibus probetur, ejusmodi Nummos olim fuisse, non videmus, unde sententia illa

(1) *in Topographiâ urbis lib.* VII. *cap. 6.* (2) *lib.* IV. *Antiquitat. Romanor. pag.* 180. (3) *in Orationibus sacris.* (4) *Commentariis ad Numismata Imperatorum pag.* 72. (5) *part.* I. *Antiquit. Roman. n.* 25. (6) *in Iconibus Romæ veteris pag.* 96. (7) *lib.* VI. *cap.* 56. (8) XIX. 24. (9) *in Notis.* (10) *Annotatis ad h. l. pag.* 451. (11) *Notis ibid.* (12) *in Notis magnis pag.* 91.

la defendi possit. Atqui Ædiculas ex auro vel argento confectas indigitari, plurimis optimæ fidei Scriptorum testimoniis probabitur. νεὼς Ἥρας βραχὺς ἐπὶ τραπέζης λινὸς est apud *Dionem Cassium* [1], & apud eundem [2], est νεὼς μικρὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἀετὸς χρυσοῦς. De quo insigni loco disseremus porro *infra* [3]. Erat aurea vel argentea effigies Aquilæ in sacrario constitutæ. Id Sacrarium imponebatur hastæ, quæ ex parte inferiori acuta erat, quo in terram defigi posset. Meminit tum Aquilæ argenteæ, tum Sacrarii ejus *Cicero* [4]. Ναΐσκους & πινακοθήκας refert *Strabo* [5]. Sunt ergo ναοὶ ἀργυροὶ Templi ejus præclari εἰκονισμοὶ, & in illis Diva ipsa tutelaris velut cultoribus suis. Καὶ ποιήσας αὐτῷ ἄξιον οἴκημα, ἐν τοίχῳ ἔθηκεν αὐτὸ, *Sapient.* [6], οἴκημα est Ædicula. Tertullianus [7]: *Si Templum, si Aram, si Æediculam ejus instruxeris.* Aliud est Templum, aliud Ædicula, Apulejus [8]: *In ipso fere meditullio Hipponiæ Deæ simulachrum residens Æediculæ, quod accurate corollis roseis equidem recentibus fuerat ornatum*, & confer *Janum Gruterum* [9]. Nam quod *Justus Lipsius* emendare vult, *residens sediculæ*, non ita bene factum est, uti monet *Johannes Brantius* [10]. Fiebant etiam è ligno Fanula ista, *Herodotus*, τὸ δὲ ἄγαλμα ἐὸν ἐν νηῷ μικρῷ ξυλίνῳ κατακεχρυσωμένῳ προεκκομίζουσι. Et tunc erant inaurata, quod nos docet *Herodotus* verbis modo allegatis. *Inscriptio* Arcisatensis: MERCURIO. L. COMINIUS. POLLIO. MILES. LEG. XIII. GEM. BENEFICIARIUS. LEGATI. CONSULAR. ARAM. ET. TECTUM. V. S. L. M. *Gruterus* [11]. Hic *tectum* est Ædicula, non quidem portatilis ea, sed quæ loco fixa protegebat statuam a tempestatibus, & reverentiam conciliabat. *Inscriptio* Vogesensis: DEO. MERCURIO. ATTEGIAM. TEGULITIAM. COMPOSITAM. SEVERINIUS. SATULLINUS. C. F. EX. VOTO. POSUIT. L. L. M. *Gruterus* [12]. *Attegia* est casula

in

(1) *lib.* XXXIX. (2) *lib.* XL. (3) *lib.* III. *cap.* I. *dist.* 6. (4) *Catinilariâ* 1. & 2. (5) *lib.* XIV. *Geograph.* (6) XIII. 15. (7) *de Idololatriâ.* (8) *lib.* III. *Milesiar. pag.* 141. (9) *lib.* VI. *Suspicionum cap.* 4. (10) *Notis ad Apulejum pag.* 94. (11) *in Volumine pag.* 51. *num.* 4. (12) *l. d. pag.* 54. *num.* 11.

in modum fanuli, ſed lapidea, unde *tegulitiam* vocat.

CAP. IX.

De Cerimoniis Sacrorum.

I. CERIMONIAS vocabant cultus externos, quorum ope Sacra poſſent expedire commode & rite. Antiquum verbum eſt *Cerus*, id eſt, ſanctus & ſacer quoniam Cerimoniæ veluti inſtrumenta erant, & adminicula pro excitanda cordis devotione. Atque indidem *Cere* eſt. Virgilius [1]:

Qui Cerete domo. ——— ———

Erat a Pelaſgis condita in Hetruria, religioſis cultibus celebris, de qua meminerunt *Strabo* [2], *Juſtinus* [3], atque eandem urbem *Livius* [4] vocat, *Sacrarium Populi Romani, diverſorium Sacerdotum, ac receptaculum Romanorum Sacrorum.* Plura habent *Joſephus Vicecomes* [5], *Johan. Gerh. Voſſius* [6]. Quod enim *Stuckius* [7], originem vocis petit ab Ebræo חרם *devovere*, non placet.

II. Sub initio Sacrorum inclamabat Præco, *Hoc age*, *Plutarchus* [8]. Agere debebant præſentia intentiſque animis in eam rem & cogitationem incumbere, ne perfunctorie & obiter, præſentes corpore, abſentes animo, darent operam Sacris, praviſque cogitationibus aut abſtraherent ſeipſos aut alios exemplo ſeducerent, προσέχειν τοῖς ἱεροῖς καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ, μηδὲ χρείαν ἀσχολίας ait *Plutarchus* [9]. Hoc eſt quod alias docebant: FAVETE ANIMIS. Et addebant: FAVETE LINGUIS. Poëtarum teſtimonia ſunt multa. Horatius [10]:

Odi profanum vulgus & arceo
Favete linguis.

Vir-

[1] *lib.* X. *Æneid.* [2] *lib.* V. *Geog.* [3] *lib.* XX. *Hiſtor.* [4] *lib.* VII. [5] *lib.* I. *de Antiquis Baptiſmi Ritibus cap.* 2. [6] *in Lexico Etymologico pag.* 88. [7] *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 3. [8] *in Numa.* [9] *in Vitâ Coriolani.* [10] *lib.* III. *Carm.* I.

Virgilius [1]:

Ore favete omnes. —— ——

Martialis [2]:

Linguis omnibus & favete votis.

Tibullus [3]:

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, lingua vir mulierque fave.

Certe non licebat eis esse garrulis, qui aderant, sed attenti compressa voce audiebant: aut si dicere vellent, non quidem aliena, sed præsentia unice curanda erant. Hoc erat, parcere verbis male ominatis, itaque precibus ad Deos recitatis gratia eorum poscebatur. Ovidius [4]:

En Deus est, Deus est, animis linguisque favete,
Quisquis ades, dixit. ——

Et [5]:

Prospera lux oritur, linguis animisque favete,
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.

Et [6]:

Concipiamque bonas ore favente preces.

Horatius [7]:

—— —— *Vos o pueri & puellæ*
Jam virum expertæ male ominatis
Parcite verbis.

De eadem re Tacitus [8]: *Quem enim diem vacuum pœna, quum inter Sacra & vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincula & laqueus inducantur?* ubi vide *Justum Lipsium* [9]. Et Propertius [10]:

Sacra facit vates, sint ora faventia sacris.

Græci dicebant εὐφημεῖτε. Vetabantur ore proferre, quod mentem è divinis alienam esse arguebat. Confer *Josephum Castalionem* [11], *Torrentium* [12], *Dan. Heinsium* [13], *Casaubonum* [14], *Brissonium* [15].

III. Stan-

[1] *lib.* V. *Æneid.* [2] *lib.* X. *Epigram.* 87. [3] *lib.* II. *Eleg.* 2. [4] *lib.* V. *Metamorphos.* [5] *lib.* I. *Fastor.* [6] *lib.* III. *Trist. eleg.* 7. [7] *lib.* III. *Carm.* 14. [8] *lib.* IV. *Annal.* [9] *in Annotatis num.* 152. [10] *lib.* IV. *Eleg.* 6. [11] *in Observationibus Decad.* 2. *cap.* 10. [12] *Notis ad Horatium pag.* 183. [13] *Notis ad Silium Italicum pag.* 149. [14] *Notis ad Theophrasti charact. pag.* 131. [15] *lib.* I. *Formul. pag.* 8.

III. Stantes decenti corporis habitu eoque modesto, venerabantur Deos. Sæpius incurvati salutabant & facie terram propensa. Geniculantes quoque procumbebant, capite operto semper & osculis dexteræ impactis, (quod Simulacra in altum collocata ore premere non possent) illa cum gaudio projiciebant sursum, Idola versus. Sedebant in luctu, & cum maxime turbati opem Deorum appeterent. Tibullus[1]:

Illius ad tumulum fugiam, supplexque sedebo.

Quod stantes venerabantur, est testis Martialis[2]:

Multis dum precibus Iovem salutat
Stans. —— ——

IV. Capite operto promiscui (nam & Sacrorum Ministri, quique eos occasione aliquâ imitari velle videbantur, caput velabant) adstabant. τοὺς θεοὺς προσκυνοῦντες ἐπικαλύπτονται τὴν κεφαλὴν, ait *Plutarchus*[3], & sunt exempla talia in *Sacris Literis*, *Exodi.*[4], I. *Reg.*[5]. Plautus[6]:

Quis hic est, qui operto capite Æsculapium
Salutat? —— ——

Et vide *infra*[7]. Morem abrogaverunt Christiani, adeoque *capite nudo precari voluisse*, refert Tertullianus[8], *quia non erubescerent*. Nimirum mares. Aliter fœminæ quæ capite operto intererant Sacris, unde est illa Apostoli informatio, quam secundum mores optimarum Gentium præscribit, I. *Corinth.*[9]. De quo pluribus agunt *Benedictus Justinianus*[10], *Ludov. Capellus*[11], *Salmasius*[12].

V. Idola fere in basi collocata nominem admittebant propius, ut sive ore sive manibus contingere posset. Ergo dexteram ori admoventes osculum labiis premebant, & ad Numen projiciebant. Loca sunt in *Sacris Literis* I. Reg.[13] *Et omne os quod non adoravit Babalem oscu-*

(1) *lib.* II. *Eleg.* 7. (2) *lib.* XII. *Epigram.* 78. (3) *in Quæstionibus Romanis.* (4) III. 6. (5) XIX. 13. (6) *in Curculione Act.* III. *sc.* I. (7) *cap.* XII. *num.* 18. (8) *in Apologetico.* (9) XI. 4. 5. (10) *in Commentario pag.* 549. (11) *in Spicilegio pag.* 87. (12) *de Comâ.* (13) XIX 18.

osculans manum. Illud *manum* addit *Interpres Romanus*, cum non sit in Ebræo, verum non male explevit sensum. Jobi [1]: *Si vidi Solem cum fulgeret & Lunam incedentem clare, & osculatus sum manu meâ os meum.* *Vatablus* [2] explicat: *Tacui apud me.* Castalio [3]: *admirabundus & tacitus Solem adorarem.* Quasi esset, ut alibi, *digito compesce labellum.* Impertinens vero est, itaque ad præsens negotium referunt *Aben Esdras*, *Cocchius*, *Tremellius*, *Pineda*, *Vinarienses Scholiastæ.* Negat *Jobus*, quod Solem adoraverit unquam, exemplo profanarum Gentium *, ut oscula manu exciperet ac versus astra jaceret. Hoseæ [4]: *Homines qui sacrificant, vitulos osculantur.* Eo modo, ut dictum est & consentit *Rivetus* [5]. Autorum verba manifesta sunt. Minutius Felix [6]: *Cæcilius Simulacro Serapidis notato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens osculum labiis pressit.* Apulejus [7]: *Si Fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratiâ manum labris admovere.* Lucianus [8]: *Ego sperabam sic futurum* τὴν χεῖρα τῷ στόματι προσαγαγόντος *cum ille manum ori admovet, ut adoraret Deos.* † Ab illo more est quod hodieque consuevimus, ut in salutandis viris honoratis nostram ipsi manum ori admovere solemus *baise les mains*, ut Galli vocant, *Antonius Muretus* [9], *Lipsius* [10], *Turnebus* [11], *Scipio Gentilis* [12], *Caspar Barthius* [13]. Nec tantum cum Sacris aderant, verum etiam cum aliquod Fanum præterirent, aut Lignum Lapidemve aliquem effigiatum, unctum, sertisque coronatum prospicerent, quod Numini consecratum

* Lucianus *de Saltation. p.* 792. Ἰνδοὶ ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες προσεύχονται τὸν ἥλιον, οὐχ' ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες ἡγέμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ἐκεῖνοι &c.

† Idem *de Sacrif.* 368. ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξίαν.

(1) XXXI. 26. 27. (2) *in Notis.* (3) *in Notis. pag.* 609. (4) XIII. 2. (5) *Commentar. h. l. pag.* 394. (6) *in Octavio.* (7) *in Apologiâ priore.* (8) *in Encomio Demosthenis.* (9) *lib.* X. *Variar. Lect. cap.* I. (10) *lib.* II. *Elector. cap.* 6. (11) *lib.* I. *Adversar. cap.* 17. *lib.* XXII. *cap.* 23. (12) *Commentario ad Apuleji Apologiam pag.* 280. (13) *lib.* XXXII. *Adversarior. cap.* 13.

tum esset, Geniumve tutelarem designaret manum ad os referre, Deosque ut faverent, servarent, juvarent, voce leni rogabant. * Tibullus[1]:

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in trivio florea serta Lapis.

Venerari est osculis honorare, & vide quæ ad hæc verba *Jacobus Nicolaus Loënsis*[2] monet. Propertius[3]:

Et quicunque sacer, qualis ubique Lapis.

Lubricatum Lapidem & ex olivi unguine irrigatum, refert *Arnobius*[4], (ubi vide *Elmenhorstium*[5]) Porro *effigiatos, unctos & coronatos Lapides*, habet Minutius Felix[6]: *Truncus dolamine effigiatus & Lapis unguine delibutus* est apud *Apulejum*[7]: Πάντα λίθον λιπαρὸν προσκυνοῦντες, ait *Clemens Alexand.*[8] † Lapides illos proprio nomine vocabant βαιτύλους, idque prodit moris originem, videlicet exemplum Jacobi in Bethel, *Genes.*[9] *Augustinus*[10]. Quanquam abusus corruperit factum, ut notant *Josephus Scaliger*[11], *Julius Cæsar Bulengerus*[12], *Johan. Gerh. Vossius*[13]. Cæterum Simulacro ipsi osculum figebant, quando ita commode fieri poterat. Unde *Cicero*[14] ait, æneum Herculis Simulacrum, attritum habuisse mentum & rictum, ab iis qui ad illum adoraturi venerant, *quia in precibus & gratulationibus non solum adorare, sed etiam osculari solent.*

VI. Quod geniculantes procubuerint, exemplo sunt a Pœnis missi Legati, *qui ubi in castra venerunt, more ado-*

* Lucianus *Pseudomant.* 766. τὰ περὶ τοὺς θεοὺς πάνυ νοσῶν, καὶ ἀλλόκοτα περὶ αὐτῶν πεπιστευκώς, εἰ μόνον ἀληλιμμένον που λίθον, ἢ ἐστεφανωμένον θεάσαιτο, πρὸς πίπτων ἀεὶ καὶ προσκυνῶν, καὶ ἐπὶ πολὺ παρεστὼς, καὶ εὐχόμενος καὶ τ'ἀγαθὰ παρ' αὐτοῦ αἰτῶν. Idem *Concil. Deor.* 714. τοιγαροῦν οὐκ ἔτι σὺ, ὦ Ἄπολλον, εὐδοκιμεῖς, ἀλλὰ ἤδη πᾶς λίθος καὶ πᾶς βωμὸς χρησμῳδεῖ, ὃς ἂν ἐλαίῳ περιχυθῇ, καὶ στεφάνους ἔχῃ, καὶ γόητος ἀνδρὸς εὐπορήσῃ, οἷοι πολλοί εἰσι.
† Vide Theophrastum *Charact.* c. 17. ibi Casaubonum.

(1) *lib.* I. *Eleg.* I. (2) *lib.* II. *cap.* 18. (3) *lib.* I. *Eleg.* 4. (4) *lib.* I. *Adv. Gentes pag.* 22. (5) *in Observationibus pag.* 37. (6) *in Octavio.* (7) *lib.* I. *Floridor.* (8) *lib.* VII. *Stromat.* (9) XXVIII. 18. 19. (10) *lib.* XVI. *de Civit. Dei cap.* 38. (11) *in Animadvers. Eusebianis pag.* 188. (12) *lib.* I. *de Pictura statuaria pag.* 54. (13) *in Lexico Etymologico pag.* 60. (14) *lib.* IV. *in Verrem.*

adorantium procubuerunt, dicente *Livio*[1]. In *Sacris* exempla sunt *Matth.*[2] *Actor.*[3] Et porro ad Reges, qui velut Numina visibilia sunt, honor translatus est. Amalecita venit ad Davidem, corruit in terram & incurvavit se illi, 2. *Samuel.*[4] Regiam Davidis majestatem, quæ illi post Saulis obitum debebatur, veneratus. Prostrato corpore venerari Regem, Persis mos erat, & vocabant προσκυνεῖν, *Justinus*[5], *Cornelius Nepos*[6]. Nempe divinum aliquid Regibus suis tribuebant populi, τῶν θεῶν εἰκόνι ut *Plutarchus* loquitur. *Æschylus*[7] luculenter hunc morem inducit, nec non *Euripides*[8]. De Rege Dario *Curtius*[9]: *Rex curru paulo ante vectus, & Deorum a suis honoribus cultus.* De Mardocheo ad summos, & regiis æmulos honores evecto est *in libro Esthera*[10], ubi vide Drusii *Commentaria*[11]. Græci libertatis suæ tenaces eo modo neminem salutabant, ut *Herodotus*[12] & Hermolaus apud *Curtium*[13] docent. Europæis cæteris ignotum honorem soli Angli receperunt & Regibus suis obtulerunt. *Godelevius*[14] notat: *Permiserunt se vere adorari Persæ, Medi, Babylonii, deinde eum Diabolicum honorem appetivit Alexander, postremo & Romani Tyranni. Hinc Dion devicto Decebalo: Mox ad Trajanum deductus illum humi procumbens, suppliciter adoravit.* Inconsideratius agit, cum vocat *Diabolicum*, quod toto Oriente omnium Gentium moribus receptum erat, & vero Macedones urgendo patrios mores adversus Regem suum, ethico rigore aliquo trahebantur verius quam ut politicâ liberalitate duci vellent. Scilicet Græcorum, quorum pars magna erant, libertate frui malebant, quam concedere in Persarum mores. De Trajano excusatur facile, quatenus perpetua consuetudo fuit, ut victi, quando vitæ gratiam poscunt, armis projectis in genua procumbant, & victoris clementiam votis seriis apprecentur.

M VII. O-

(1) *lib.* XXX. *Histor.* (2) XXVI. 39. (3) XX. 36. (4) I. 2. (5) *lib.* VI. (6) *in Vitâ Cononis.* (7) *in Persis.* (8) *in Phœnissis.* (9) *lib.* V. *cap.* 23. (10) *cap.* III. 2. (11) *pag* 94. (12) *in Polymniâ.* (13) *lib.* VIII. (14) *Commentario ad Livium pag.* 192.

VII. Orabant Deos cœleſtes manibus *ad cœlum ſublatis*, quæ ſunt verba Horatii [1]:

—— —— Et ambas
Ad cœlum tendit palmas. ——

Virgilius [2], nec non Lucretius [3]:

—— —— Pandere palmas
Ante Deûm delubra. —— ——

Τὰς χεῖρας ἀνασχὼν εἰς τὸν οὐρανὸν, ait de Horatiorum patre *Dionyſius Halicarnaſ.* [4], & de Mario *Plutarchus* [5], νιψάμενος τὰς χεῖρας καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνασχών. Idque fiebat εἰς ἱκετίας ἔμφασιν, monente *Heliodoro* [6]. Gentium omnium inter orandum habitus ille fuit, quatenus Deus eminenter in cœlo gloriam ſuam manifeſtat, *Pſalm.* [7]. Scriptor *libri de Mundo* [8]. πάντες ἄνθρωποι ἀνατείνομεν τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν. *Curtius* [9] de Dario, *ad Cœlum manus tendens*, & de Rege eodem *Athenæus* [10]. Δαρεῖος τοῦτο μαθὼν ηὔξατο, τῷ Ἡλίῳ τὰς χεῖρας ἀνατείνας. Rurſum *Curtius* [11] de Alexandro, *manus ad Cœlum tendens.* Προσεύχεσθαι explicatur per illud ἐπαίρειν ὁσίους χεῖρας, 1. *Timoth.* [12], *Eſai.* [13], *Threnor.* [14], eſtque memorabile exemplum Moſis, *Exodi* [15], & Salomonis 1. *Regum* [16]. Pro Chriſtianis unum adducam Salvianum [17]: *Cur ad Cœlum quotidie manum tendimus*, (& *Conr. Rittershuſius* [18].) Vocabant, *manibus ſupinis precari.* Virgilius [19]:

Dicitur ante aras, media inter numina Divûm,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.

Horatius [20]:

Cœlo ſupinas ſi tuleris manus.

Cœterum Deos Inferos manibus pronis, id eſt, terram verſus demiſſis orabant, ſcilicet contrario geſtu, (ut notat

[1] *lib.* II. *Sat.* 5. [2] *lib.* X. *Æneid.* [3] *lib.* V. [4] *lib.* III. [5] *in Vitâ ejus.* [6] *lib.* IX. *Æthiopic.* [7] CXV. 3. & CXXIII. 1. [8] *cap.* III. [9] *lib.* IV. *cap.* 25. [10] *lib.* XIII. *cap.* 8. [11] *lib.* IX. *cap.* 15. [12] II. 8. [13] I. 15. [14] III. 41. [15] XVII. 10. 11. [16] VIII. 45. [17] *lib.* III. *de Gubernatione Dei. pag.* 17. [18] *Commentario ad h. l. pag.* 87. [19] *lib.* IV. *Æneid.* [20] *lib.* III. *Carm.* 23.

tat *Eustathius* [1],) itaque Aras subterraneas quoque ponebant illis. *Inscriptio* Hispanica: PLUTONI. DEO. IN. LOCO. SUB. TERRA. COND. PERICULO. OCEANI. LIBER. ARAM. POSUIT. FABIUS. VICELIANUS. EX. VOTO. *Gruterus* [2].

VIII. Lacrymas addebant. *Manantibus lacrymis*, de Alexandro ait *Curtius* [3]. De viris notorium cumprimis est, operto capite flevisse. *Darius capite velato diu flevit*, Curtius [4], ac porro de eodem [5], *capite deinde velato, ne inter gemitus digredientem velut a rogo intueretur in humum pronum corpus abjecit*, ubi vide *Nicolaum Blancardum* [6]. Eodemque modo Rex David velavit caput quando flevit 2. *Samuel.* [7]. Meminit quoque *Isocrates* [8]. De Petro est *Marci* [9], καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. *Beza* vertit: *Et cum se proripuisset* (nempe foras) *flevit*. Eum refellit *Daniel Heinsius* [10], sed vix melius quicquam profert. *Grotius* [11] annotat: *Non tantum recordatus est in animo eorum quæ Christus dixerat, sed præterea etiam fletu testatus est mœrorem*. Neque hoc valet. Constat vim Græcæ vocis neglectam esse plurimis Interpretibus, adeoque hoc dicit Euangelista, *& superinjiciens flevit*. Docent *Salmasius* [12], *Balduinus Walæus* [13], estque inter varias glossas collectore *Theophylacto*, ἐπικαλυψάμενος τὴν κεφαλήν. *Superinjiciens*, id est, capite obvoluto, quomodo solebant viri, cum lacrymas cierent, operire faciem. Hoc volebat Timanthes pictor, qui Agamemnonem depingebat, ut faciem velatam haberet, quando Iphigenia debebat immolari, teste *Plinio* [14]. Scilicet indecens videri quidem posset, verum quis vetet, cum sic fuit natura? Locus de Hebræis est 1. Samuel. [15]: *Hauserunt aquam & effuderunt coram Domino*. Exponunt Chaldæus interpres, Grotius, Tremellius [16]: *A-*

[1] *ad lib.* VI. *Iliad.* [2] *in Volumine pag.* 97. [3] *l. d.* [4] *l. d.* [5] *lib.* V. *cap.* 12. [6] *in Annotatis pag.* 471. [7] XV. 30. [8] *in Trapeziticis.* [9] XIV. 72. [10] *lib.* II. *Exercitat. sacrar. cap.* 9. [11] *pag.* 548. [12] *de Fœnore trapezitico pag.* 272. [13] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 465. [14] *lib.* XXXV. *cap.* 10. [15] VII. 6. [16] *in Notis.*

qua effusa lacrymas copiosas denotat. Allegoria durior est, quam ut approbari possit. Rectius *Vinariense Scholiastæ* & *Drusius*[1] volunt, cerimoniam legalem fuisse, quâ veras aquas hauriendo & fundendo repræsentaverint peccatorum remissionem, a Deo precibus seriis impetrandam: *Evanescant peccata nostra coram te, uti hæc aqua fusa.* Confer *Esai.*[2].

IX. Vultu converso ad Orientem precabantur *, instituto antiquissimo a Chaldæis & Persis accepto, quod Romani retinebant. Virgilius[3]:

Illi ad surgentem conversi lumina Solem
Dant fruges manibus salsas. ———

Ubi confer notas *Danielis Heinsii*[4]. Tertullianus[5]: *Plerique vestrum ad Solis ortum labia vibratis. Apulejus*[6], de quodam precaturo ait: *Orientem obversus.* Latinus Pacatus Drepanius[7]: *Nam ut divinis rebus operantes in eam Cœli plagam ora convertimus, a quâ lucis exordium est.* Mutavit Abrahamus & eum secuti Hebræi ad Occidentem versâ facie oraverunt, ne perinde ut Gentes viderentur Solem venerari, quod testatur *Maimonides*[8], & vide *nostra Auctaria*[9]. Desertores legis aliter fecerunt. Locus est Ezechiel.[10]: *Adoratio virorum Orientem versus ad Solem ferebatur. Et dixit Deus, aversi sunt ad provocandum me, ecce autem applicant ipsi ramum ad nares suas.* Rem bene declarat *Hieronymus*[11]. Significat viros illos pro venerandis Idolis applicavisse ad nares suas ramos consecratos. Rami sunt οἱ θαλλοὶ, *infra*[12], & hujusmodi ramorum ad nares applicatio erat vice ejus, quod alias jaciebant oscula, *supra*[13]. Itaque *Clemens Alexandrinus*[14] dixit, καὶ τὸ τῶν θαλλῶν τῶν διδομένων τοῖς προσκυνοῦσι. Rursum Christiani, tum ut a Judæis diversi

* Vide de la Cerda in 8. Æn. 65.

(1) *Commentario ad h. l.* (2) XLIV. 22. (3) *lib.* XII. *Æneid.* (4) *ad Silium Italicum pag.* 124. (5) *in Apologetico.* (6) *lib.* II. *Milesiar. pag.* 127. (7) *cap.* III. *Panegyrici ad Theodosium.* (8) *in Moreh Nevochim lib.* III. *cap.* 45. (9) *ad Pappum pag.* 223. (10) VIII. 16. 17. (11) *in Commentario.* (12) *cap.* XI. *distinct.* 19. (13) *distinct.* 5. (14) *lib.* V. *Stromatum.*

diversi essent, ad Orientem vertebant faciem, & indidem est, quod Templa omnia condita sunt ut Aræ spectent Orientem, *Clemens Alexandrinus* [1], *Paulinus* [2], *Damascenus* [3], & ex illis *Rodolfus Hospinianus* [4], *Polydorus Virgilius* [5], *Justus Lipsius* [6], *Johannes Durantes* [7], *Spondanus* [8]. Tum ut loca quædam Scripturæ de Messiâ prolata exprimerent devotione suâ. Tale est illud: *Vobis vero qui timetis nomen meum, orietur Sol justitiæ*, *Malach.* 9. Allusit Zacharias pater Baptistæ, *Lucæ* [10]: *Invisit nos Oriens ex alto.* ἀνατολὴ hic sane est Oriens, uti contra *Bezam* disserit *D. Heinsius* [11].

X. Nefas erat Deum Deamve alio quam nomine suo appellare, neque votum obtinebat qui vel nomen mutabat vel Deum pro Deâ supponebat. Et cum ambigerent, modeste dissimulabant nomen aliquod proprium, dicebant vero illud: QUISQUIS ES. Ovidius [12]:

Sic ubi dispositam quisquis fuit ille Deorum.

Aut illud: *Si Deus, si Dea es.* Vel aliter: *Sive tu Deus es, sive tu Dea es.* Docent hoc *Arnobius* [13], *Petrus Victorius* [14], *Jacobus Pontanus* [15], *Ludovicus Carrio* [16], *Boxhornius* [17], & exempla sunt apud *Virgilium* [18], *Plautum* [19], *Catonem* [20], *Aulum Gellium* [21], *Macrobium* [22]. *Inscriptio* Romana: SIVE. DEO. SIVE. DEÆ. C. TER. DEXTER. EX. VOTO. POSUIT. *Gruterus* [23]. Vel denique congerebant omnia nomina & cognomina, ut si non prodessent singula, juvarent plurima atque ita in arbitrio eorum ponebant, vellent adsciscere è multis nomen illud, quo maxime delectantur. Coronis usitata pre-

(1) *lib.* VII. *Stromat.* (2) *Epist.* 12. (3) *lib.* IV. *Orthod. fidei cap.* 13. (4) *in Historiâ Sacrament. lib.* III. *pag.* 226. 227. (5) *de Inventor. Rerum lib.* V. *cap.* 9. (6) *Notis ad Tacitum lib.* III. *Histor. num.* 33. (7) *lib.* I. *de Ritibus Ecclesiasticis cap.* III. *num.* 4. 5. 6. (8) *in Epitomâ Annal. Baronii pag.* 87. 102. (9) IV. 2 (10) I. 78. (11) *lib.* III. *Exercit. cap.* I. (12) *lib.* I. *Metamorph.* (13) *lib.* III. *Adversus Gentes pag.* 104. (14) *lib.* XIII. *Variar. Lect. cap.* 2. (15) *in Bellariis Atticis pag.* 309. (16) *lib.* I. *Emendat. c.* II. (17) *Notis ad quæst. Roman.* 13. (18) *lib.* IV. *Æneid.* (19) *Rudentibus Act.* I. *sc.* 4. (20) *de re Rusticâ cap.* 139. (21) *lib.* II. *cap.* 28. (22) *lib.* III. *Saturnal. cap.* 15. (23) *in Volum. pag.* I.

precum erat iſta : *Seu quo alio nomine invocare volueris.* Hæc eſt illa βαττολογία, quam prohibet Chriſtus *Matth.*[1], ubi vide *Grotium* [2], *Caſaubonum* [3], *Dilherrum* [4]. Quia enim dubitabant, an ſatis oportune Deos ſuos compellarent gravioribus negociis forte implicitos, vel quia non ſemper domi eſſent, nec omnibus, ut magnus ille quorumvis Sacrorum inſectator *Lucianus* dicebat, ergo vel pudorem incutere illis agmine precum, vel nominum multitudine placere illis volebant, unde illæ apud *Homerum*, *Orpheum*, *Pindarum* orationes informes & multiformes, quia fere ſolis nominibus & cognominibus abſolvuntur. Eſtque ſimile carmen ſeculare ab *Horatio* ſcriptum [5]. Reprehendit etiam ille apud Terentium:

Ohe jam deſine Deos uxor obtundere gratulando
Tuam eſſe inventam gnatam, niſi illos tuo ex ingenio judicas,
Ut nihil credas intelligere, niſi idem dictum eſt centies.

XI. Ut eo major precum effectus eſſet, genibus perreptabant delubra. *Dion.*[6] de Cæſare triumphante, τοὺς ἀναβαθμοὺς τοὺς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ τοῖς γόνασιν ἀνεῤῥιχήσατο. Tibullus [7]:

Non ego tellurem genibus proverrere ſupplex
Et miſerum ſancto tundere poſte caput.

Proverrere legit *Janus Gebhardus* [8], quod *perrepere* eſt in editione *Scaligeri*, verum ſenſus non variat. Juvenalis [9]:

——— ——— *Inde Superbi*
Totum Regis agrum nuda ac tremebunda cruentis
Ereptet genibus. ——— ———

Et addit:

——— ——— *Si candida juſſerit Io,*
Ibit ad Ægypti finem, calidaſque petitas
A Meroë potabit aquas. ——— ——— Per-

(1) VI. 7. 8. (2) in Annotatis pag. 140. (3) Exercitat. XIV. ſect. 8. (4) Tom. I. Diſputationum Philologicarum pag. 189. (5) in fine Epodon. (6) lib. XLIII. (7) lib. I. Eleg. 5. (8) in Animadverſionibus ad h. l. pag. 22. (9) Sat. 6.

Pertinet ad ſomnia quæ Io ſive Iſis & Oſiris credebantur immittere illis, qui in Fanis dormiebant, *ſupra* [1]. Arnobius [2]: *Cum per omnia ſupplices irent Templa, cum Deorum ante omnium ora proſtrati, limina ipſa converrerent oſculis*, & Heraldus [3]. Id *templa verrere* Livius appellat [4]. *Claudianus* [5]:

Numinibus votiſque vacas, & ſupplice crine
Verris humum. ——— ———

Silius Italicus [6]:

Verrunt tecta Deûm. ——— ———

Verrunt crinibus ſcilicet, & conf. *Dan. Heinſium* [7]. Similiter *Polybius* [8], πλύνουσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη.

XII. Et porro Aris advolvebantur, aut ſaltem eas tangebant, Virgilius [9]:

Talibus orantem dictis Araſque tenentem.

Et [10]:

Talibus orabat dictis, Araſque tenebat.

Horatius [11]:

Immunis Aram ſi tetigit manus.

Plautus [12]:

Te obſecramus, Aram amplexantes.

Propertius [13]:

Nunc o Bacche tuis humiles advolvimur Aris.

Credebant, Aris ineſſe maximam religionem, ita ut etiam ibi ſontes vel qui adverſus vim injuſtam alias tuti eſſe non poterant, vitæ gratiam quærerent, ne a lictoribus corriperentur Tibullus [14]:

Sed Veneris ſanctæ conſidam vinctus ad Aram,
Hæc notat injuſtos, ſupplicibuſque favet.

Βωμοὶ θεῶν τῶν δούλων καταφυγὴ ſunt apud *Euripidem* [15]. De Joabo eſt exemplum, 1. *Reg.* [16] quod tamen non juva-

(1) *cap.* V. *diſt.* 2. (2) *lib.* I. *Adv. Gentes pag.* 29. (3) *in Animadverſis pag.* 47. (4) *lib.* III. *Hiſtor.* (5) *de Laudibus Serenæ.* (6) *lib.* VI. (7) *Notis ad Silium pag.* 90. (8) *lib.* VIII. (9) *lib.* IV. *Æneid.* (10) *lib.* VI. *Æneid.* (11) *lib.* III. *Carm.* 23. (12) *in Rudent. Act.* III. *ſc.* I. (13) *lib.* III. *Eleg.* 15. (14) *lib.* IV. *Eleg.* 12. (15) *in Andromachâ.* (16) II. 28.

juvabat homicidam & perduellem, *Exodi* [1]. Nimirum credebant, Aras & Simulacra præsentium Deorum testimonia certissima esse. Pausaniæ amicus Argilius resignatæ epistolæ, quâ continebantur arcana, reus, cum se vitæ periculum apud dominum iratum certo incurrisse novisset, *in Neptuni Fanum confugit, quod Tanari est & violari nefas Græci putant*, ait *Cornelius Nepos* [2]. Et paulo post, *eo ille index confugit, in Arâ consedit.* Deinde, *quem cum supplicem Dei videret in Arâ sedentem.* De Pausaniâ ipso capitis accusato, *in ædem Minervæ confugit*, estque idem apud *Ælianum* [3]. Similiter Florus [4]: *Quintius Mutius Scævola Pontifex Vestales amplexus Aras.* Et confer *Cœlium Rhodiginum* [5], *Alexandrum Neapolitanum* [6].

XIII. Ut in precibus publicis Aras, ita in privatis precibus aut Mensam aut Postes domus interponebant. Nam illa quidem sacrata erat Genio, hæ vero in Larium tutelâ sancta. Quod tangerent Mensam, testatur Ovidius [7]:

Tange manu Mensam, tangunt quo more precantes.

Serviebant argumento huic flores, serta, coronæ, quas Postibus imponebant, Virgilius [8]:

Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent Postes atque oscula figunt.

& confer *Turnebum* [9].

XIV. Ne quid Deorum memoriâ excideret, vota sua & preces in tabellâ scriptas cera consignare atque ita Deorum statuis affigere solebant. Petronius [10]: *Nam & mihi simulacrum Neptuni, quod Bajis ter stylo notaveram, videbatur dicere, in navi Lycæ Gitonem invenies.* Dicit, Tryphenam vota nuncupavisse Neptuno, eaque in simulacro ejus cerâ perlito exaravisse stylo acuto. Juvenalis [11]:

Ergo

(1) XXI. 14. (2) *in Vitis.* (3) *lib.* IX *Variæ Historiæ cap.* 41. (4) *lib.* III. *cap.* 21. (5) *lib.* VI. *cap.* 13. (6) *lib.* III. *cap.* 20.
(7) *lib.* I. *Amorum eleg.* 4. (8) *lib.* II. *Æneid.* (9) *lib.* XII. *Adversar. cap.* 5. (10) *in Satyrico pag.* 124. (11) *Sat.* X.

Ergo supervacua hæc aut perniciosa petuntur,
Propter quæ fas est genua incerare Deorum.

Incerare, id est, in tabellis cerâ obductis describere & ad Deorum genua apponere. Hunc sensum malim cum *Farnabio* [1], *Turnebo* [2], *Jano Guilhelmo Laurenbergio* [3], *Jacobo Pontano* [4], *Johan. Gerhard. Vossio* [5], nec placet glossa alia *Ramiresii* [6]. Indidem est illud Prudentii [7];

——— ——— *Genua incerare Dianæ.*

Pro quo vulgo legitur *genua incurvare Dianæ*, sed corrupte. Quamobrem *Prudentius* [8] idem dixit, *saxa illita ceris*. *Adsignatam orationem* vocat *Tertullianus* [9]. Apulejus [10]: *Votum in alicujus Statuæ femore assignasti.* Et Propertius [11]:

Imposuit proræ publica vota tuæ.

Sensu eodem: nam in prorâ erat Tutela navis, adeoque vota ibi affigi debebant. Et confer *Janum Rutgersium* [12].

XV. Quæcunque rogaverant, ea ut rata essent, Diis propitiis, precabantur. Martialis [13]:

Di tibi dent quicquid Princeps Trajane mereris,
Et rata perpetuo, quæ tribuêre velint.

Inscriptio Romana: DIIS. PROPITIIS. M. ACTINII. VIVATIS. *Gruterus* [14]. Quid hoc loco notet *vivatis*, dicetur *infra* [15]. Rebus prospere ac feliciter gestis grates Diis agebant, & in Templis appendebant pro memoriâ ad posteros testimonium rei factivæ. *Inscriptio* Veronensis: DEO MAGNO. ÆTERNO. L. STATIUS. DIODORUS QUOD. SE. PRECIBUS. COMPOTEM. FECISSET. V. S. L. M. *Gruterus* [16]. Juvenalis [17]:

Et quam votivâ testantur fana tabella
Plurima. ——— ———

M 5 Et

(1) *in Notis pag.* 93. (2) *lib.* XXX. *Adversar. cap.* 19. (3) *in Antiquario pag.* 225. (4) *in Bellariis Atticis pag.* 421. (5) *in Lexico Etymolog. pag.* 124. (6) *Notis ad Martialem pag.* 121. (7) *in Apotheosi pag.* 282. *Operum.* (8) *lib.* I. *Contra Symmachum.* (9) *de Oratione.* (10) *in Apologiâ priori pag.* 309. (11) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (12) *lib.* V. *Variar. Lection. cap.* 5. (13) *lib.* X. *Epigram.* 34. (14) *in Volumine pag.* 4. *n.* 9. (15) *lib.* II. *cap.* I. *dist.* 4. (16) *l. d. pag.* 17. *num.* 7. (17) *Sat.* 12.

Et idem [1]:

Confer & hoc veteris tollunt qui grandia templi
Pocula adorandæ rubiginis, & populorum
Dona vel antiquo positas a rege coronas.

Horatius [2]:

——— ——— *Vestimenta potenti*
Suspendisse maris Deo.

CAP. X.
De Feriis & diebus festis.

I. SIVE pro rebus feliciter gestis debebant grates solvi Diis, sive pro gerendis rebus debebant illi rogari, celebratæ sunt SUPPLICATIONES ad omnia Deorum pulvinaria. Horatius [3]:

——— *Nunc Saliaribus*
Ornare pulvinar Deorum
Tempus erat dapibus, sodales.

Erant Supplicationes Feriæ publicæ, quibus ab omni opere servili abstinebant, & Deos precibus venerabantur. Pulvinaria * sunt lecti quos penes Deorum Simulacra-

* Horum formam exprimit nummus Ænobarbi, quem ex J. Gutherio l. III. de Jure Pontif. c. 9. huc translatum vides.

(1) *Sat.* XIII. (2) *lib.* I. *Carm.* 5. (3) *lib.* I. *Carm.* 37.

ſacra collocatos habebant, ut ibi deponerentur, velut infantes delicati. *Lectiſternia* vocant Romani Livius[1]: *Lectiſternio tunc primum in Urbe facto, per dies octo Apollinem, Latonam, Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quam ampliſſime tunc apparari poterat, ſtratis lectis placaverunt.* Et[2]: *Tertio tunc poſt conditam Urbem Lectiſternium fuit pacis Deorum expoſcendæ causâ.* Hæc ibi. Acceperunt a Græcis, ut teſtantur *Æmilius Probus*[3], & *Pauſanias*[4].

II. Erant hæ Feriæ indictivæ, quibus ut rite fierent omnia, per Præcias, ſive (ut deinde vocari cœperunt) Præcones edici ſolitum, ut litibus & jurgiis abſtinerent, & cum inimicis quoque benigniter comiterque ſermones conferrent. Refert *Cicero*[5], & exemplum præbet Scipio Africanus, qui victis Pœnis in Capitolium adſcendebat, ut Diis omnibus ſacrificium faceret, *hodie*, ait, *litibus & jurgiis ſuperſederi æquum eſt.* Livius[6].

Nunc dicenda bono ſunt bona verba die.

Ovidius[7]. Eodem Præcone vulgabatur, *ne opifices agerent ſervile opus.* In jure Pontificio Romano, cujus pars magna ab Etruſcis erat, (Etruſci vero ab Ebræis acceperant) quo loco de Feſtis diebus agebatur, hæc verba exſtabant, *ne famulæ opera patranto.* Cauſa erat, quod cum vidiſſet Sacerdos facientem opus, polluerentur Sacra. Attamen uſus indulgentior, & cum neceſſitatis caſus erat, famula opera multa excuſabat. Qui trabem tecti fractam ſuffulciebat, ne omnino corrueret illud, aut qui bovem de foveâ, ne periret, educebat, hoc licite faciebat, quomodo ex reſponſo Pontificis Scævolæ annotat *Macrobius*[8]. Nec aliter Virgilius[9]:

Quippe etiam Feſtis quædam exercere diebus,
Fas & jura ſinunt. Rivos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,

Inſi-

(1) *lib.* v. *A.U.C.* 212. (2) *lib.* VII. (3) *in Vitâ Timothei.* (4) *in Arcadicis & Phocicis.* (5) *lib.* I. *de Divinat.* (6) *lib.* XXXVIII. (7) *lib.* I. *Faſtor.* (8) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 19. (9) *Georg.* I.

Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantemque gregem fluvio mersare salubri.

III. Multa hic sunt, quæ legi Mosaicæ similia sunt, *Exodi* [1]. Tantum quod maximus rigor aderat, adeoque lapidibus obruebatur ille qui ligna in Sabbatho collegerat, *Numer.* [2] Rigorem detergebat casus necessitatis, ad quem provocat Christus, *Matth.* [3] Sed tamen illæ exceptiones quorundam erant, non omnium, adeoque Essæi ne quidem loco movebantur in Sabbato, etiamsi naturæ purgatio juberet, *Josephus* [4]. Similem de Sabbathi requie conceptum habebant illi, qui mori potius ob hostium impetum, quam adversus eos armis sese tueri volebant in Sabbatho, 1. *Maccab.* [5] Ergo concursu Populi facto, ne omnes perirent, sanciverunt Asidæi decreto publico, quod irruentem Sabbatho hostem armis excipere vellent, 1. *Maccab.* [6] Unde est celebre dictum in Misnâ Thalmudicâ: *Omne opus prohibetur in Sabbatho nisi sit pro animâ.* Quomodo etiam Romani in Saturni Feriis abstinebant bello. Scilicet, ut ipsi non lacesserent hostem, neque enim Saturni ævo fuisse bella credebant. Atqui cum eos lacessebat hostis, non obstantibus Feriis vim vi repellebant, *Macrobius* [7]. De Sabbathi otio sacro vide adversarum sententiarum conflictum apud *Amesium* [8], *Antonium Walæum* [9], *Stephanum Curcellæum* [10], *Hugonem Grotium* [11], *Ludovicum Capellum* [12], *Balduinum Walæum* [13], *Abrahamum Heidanum* [14], *Johannem Cocchium* [15].

IV. Templa ornabant ramis è lauru, olivâ, hederâ. Virgilius [16]:

Nos

(1) XII. 16. *cap* XX. 8. 9. 10. (2) XV. 32. (3) XII. 11. (4) *lib.* II. *de bello Judaic. cap.* 7. (5) XXXVI. 37. 38. (6) II. 39. (7) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 7. 10. 16. (8) *lib.* II. *Medullæ Theolog. cap.* 2. *dist.* 10. (9) *de Sabbatho pag.* 102. (10) *de esu Sanguinis & Sabbatho cap.* 6. (11) *in Annotatis Euangelicis ad Matth.* 12. *pag.* 223. & *ad Matth.* 24. *pag.* 410. (12) *in Spicilegio post messem pag.* 35. (13) *Commentario perpetuo ad Euangelistas pag.* 270. (14) *Disputat. de Sabbatho num.* 16. (15) *de Sabbatho & quiete Novi Testamenti pag.* 39. (16) *lib.* II. *Æneid.*

Nos Delubra Deûm miseris, quibus ultimus esset
Ille dies festâ velamus fronde per urbem.

Et[1]:

Praeterea fuit in tectis de marmore Templum,
Conjugis antiqui miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & festa fronde revinctum.

Nec non domos privatas, Juvenalis[2]:

Cuncta nitent, longos erexit janua ramos
Et matutinis operatur festa lucernae.

Persius[3]:

Herodis venêre dies, unctâque fenestrâ
Dispositae nebulam pinguem vomuêre lucernae
Portantes violas. —— ——

Unde constat, quod Lucernas etiam accenderint & disposuerint ardentes, de quo confer *Justum Lipsium*[4]. Porro Templis reverentiam eam praestabant, ut in illis prohiberent spuere & mungere, μὴ πτύσαι ὀυδὲ ἀπομύξασθαι, inquit *Arrianus*[5].

V. Praeterea habebant Ferias statas, quas peculiari titulo Diis his vel illis consecraverant. In tutelâ JUNONIS erant omnium mensium Calendae. Ovidius[6]:

Vindicat Ausonias Junonis cura Calendas.

Ausonias dicit, quia carebant illis Graeci, secundum proverbium: *Ad calendas Graecas.* Calendas Junii sacrificia dabantur Junoni Monetae, de quibus meminit *Ovidius*[7]. Calendis Martii novus ignis in VESTAE fano reponebatur, *Solinus*[8], & eidem Divae ejusdem mensis die sexto fiebant Sacra, quae describit *Ovidius*[9]. Rursum IX. Junii Festum magnum Vestae erat, quo die passim convivia ante focos agitabantur, asini floribus coronati & velut monilia è panibus minutis constricta ferentes, per Urbem circumducebantur, molae sertis impositis ornabantur Ovidius[10]:

Ante

(1) *lib.* IV. *Æneid.* (2) *Sat.* 12. (3) *Sat.* 5. (4) *lib.* 1. *Electorum cap.* 3. (5) *lib.* V. *Dissertation. Stoicar. cap.* 11. (6) *lib.* I. *Fastor.* (7) *lib.* VI. *Fastor.* (8) *in Polyhistor. cap.* 3. (9) *lib.* III. *Fastor.* (10) *lib.* VI. *Fastor.*

Ante focos olim scamnis considere longis
Mos erat, & mensa credere adesse Deos.
Nunc quoque cum fiunt antiqua sacra Vacunæ,
Ante Vacunales stantque sedentque focos.
Venit in hos annos aliquid de more vetusto,
Fert missos Vestæ pura patella cibos.
Ecce coronatis panis dependet asellis.
Et velant scabras florida serta molas.

CEREALIA fiebant IX. Aprilis: matronæ imitatæ luctum Cereris ob Proserpinam amissam, Urbem planctu implebant, vocabantque *Sacra Eleusinia* & *Nuptias Orcinas*, *Livius* [1]. Describit peculiari libro *Johannes Meursius*. In ejusdem Divæ honorem celebrabant *Ambarvalia*, lætam messem precati. Chorum ducebant Hierophantriæ: *Inscriptio* Beneventana: FABIÆ. ACONIÆ. PAULINÆ. C. F. FILIÆ. ACONIS. CATULINI. V. C. EX. PRÆF. ET. CONSULIS. ORDIN. UXORI. VETTI. PRÆTEXTATI. V. C. PRÆF. ET. CONSULIS. DESIGNATI. SACRATÆ. APUD ELEUSINAM. DEO. BACCHO. CERERI. ET. CORÆ. SACRATÆ. APUD LAERNAM. DEO. LIBERO. ET. CERERI. ET. CORÆ. SACRATÆ. APUD ÆGINAM. DEABUS. TAUROBOLITÆ. ISIACÆ. HIEROPHANTRIÆ. DEO. HECATÆ. GRÆCO. SACRATÆ. DEÆ. CERERIS. *Gruterus* [2], Virgilius [3]:

Hæc tibi semper erunt, & cum solennia vota,
Reddemus Nymphis & cum lustrabimus agros.

Vocabant alias SUOVETAURILIA, testibus *Catone* [4], *Festo Pompejo* [5], & *Inscriptionibus* apud *Gruterum* [6]. Nimirum Suem, Ovem & Taurum post maturatas fruges ter circum arva ducebant, omnesque cum jubilo & choro sequebantur, chorago primas ducente, qui coronâ quernâ ornatus carmen singulare in laudem Cereris decantabat, vino & lacte libabant, inde porcum immolabant. Virgilius [7]:

—— *An-*

(1) *lib.* XXII. (2) *in Volumine pag.* 309. *num.* 3. (3) *Bucolic.* 5. (4) *de Re Rusticâ cap.* 141. (5) *lib.* XVIII. *de Verborum significat.* 439. (6) *in Volumine pag.* 119. (7) *lib.* I. *Georgic.*

——— ——— Annua magna
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno,
Tunc agni pingues & tunc mollissima vina,
Tunc somni dulces, densæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus & socii comitentur ovantes
Et Cererem clamore vocent in tecta, neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, & carmina dicat.

Describit quoque Tibullus[1]:

Quisque adest, faveat, fruges lustramus & agros
Ritus ut a prisco traditus extat avo.
Bacche veni dulcisque tuis è cornibus uva
Pendeat, & spicis tempora cinge Ceres.

Nec vero hoc sacrificium a rusticis solum fiebat, sed Romani cives etiam ex instituto Romuli Urbem, pomœrium, districtum totum intra quintum & sextum lapidem per duodecim Fratres Arvales, cœsis victimis & fines obeundo lustrabant. *Plinius*[2], *Aulus Gellius*[3], *Plutarchus*[4]. Et meminit Lucanus[5]:

Mox jubet & totam pavidis a civibus urbem
Ambiri & festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos pomeria cingere fines
Pontifices sacri quibus est permissa potestas.

Confer *Inscriptionem* Romanam quam a *Fulvio Ursino* erutam profert *Janus Gruterus*[6].

VI. Sacra DIANÆ fiebant XIII. Augusti. Propertius[7]:

Hoc utinam spatiere loco, quodcunque vacabis
Cynthia, sed tibi me credere turba vetat.

Cum

(1) *lib.* II. *Eleg.* I. (2) *lib.* XVII. *cap.* 2. (3) *lib.* VI. *cap.* 7. (4) *in Quæstionibus Rom. num.* 33. (5) *lib.* I. *Pharsal.* (6) *in Volumine pag.* 117. 118. 119. 120. 121. 122. (7) *lib.* II. *Eleg.* 23.

Cum videt accensis devotam currere tædis,
In nemus & Triviæ lumina ferre Deæ.

Horatius[1]:

Quam nec ferre pedem dedecuit choris,
Nec certare joco, nec dare brachia
Ludentem nitidis virginibus, sacro
Dianæ celebris die.

Mulierum Sacra erant, eæque ab Urbe faces ardentes in Aricinum nemus, ubi Dea illa religiose colebatur, portabant. Venatores domi se quietos continebant, & Canes sertis redimitos laute habebant. Statius[2]:

——— ——— *Ipsa coronat*
Emeritos Diana canes, & spicula tergit,
Et tutas sinit ire feras. ———

Immolabantur ei Canes, ut notant *Scholiastes*[3], & *Lycophron*[4], ubi est κυνοσφαγὴ θεά, de quo multis agunt *Bernhardus Realinus*[5], *Johan. Brodæus*[6], *Thomas Reinesius*[7]. Calendis Aprilis VENERI Sacra fiebant, ac mulieres coronatæ myrteis sertis per fontes & flumina sese lavabant. Ovidius[8]:

Rite Deam colitis Latiæ matresque nurusque,
Et vos queis vitta longaque vestis abest.
Aurea marmoreo redimicula demite collo,
Nunc alii flores, nunc nova danda rosa est,
Vos quoque sub viridi myrto jubet ipsa lavari.

In ejusdem Divæ honorem XXIII. Aprilis peracta sunt VINALIA, quæ olim voverat Æneas prælio Mezentium aggressurus, victorque constituit, ut die illo Veneri liberalis copia vini effunderetur, atque illud a quovis petente biberetur, *Plutarchus*[9], & *Boxhornius*[10].

VII. Calendis Martii erant MATRONALIA, quia in honorem MARTIS obibant Matronæ, in testimonium feliciter dirempti prælii istius, cum inter medias acies

(1) *lib.* II. *Carm.* 12. (2) *lib.* III. *Sylvar. Carm.* 1. (3) *ad Theocriti Pharmaceutriam.* (4) *in Alexandrâ.* (5) *in Variis annotat. cap.* 13. (6) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 24. (7) *in Lectionibus variis lib.* I. *cap.* 15. (8) *lib.* IV. *Fastor.* (9) *in Quæst. Rom. num.* 45. (10) *Commentario ibid.*

acies ſtando pugnantes Romanos ac Sabinos precibus ſuis ad pacem redegerant olim. Ovidius[1]:

An quia committi ſtrictis mucronibus auſæ
Finierant lacrymis Martia bella ſuis?

Nam reliquæ cauſæ ab eodem prolatæ negligi poſſunt. Dona tunc Uxoribus dabantur a Maritis, Amicis, Cognatis. Tibullus[2]:

Martis Romani feſtæ venere Calendæ,
Exoriens noſtris hic fuit annus avis.
Et vaga nunc certâ diſcurrunt undique pompâ,
Perque vias urbis munera, perque domos.

Munera de *Strenis* interpretatur *Simon Abbes*[3], in quo fallitur, nam Strenæ dabantur Calendis Januariis, uti dicam *infra*[4]. De muneribus iſtis porro vide *Horatium*[5], *Martialem*[6], *Suetonium*[7]. Eo ipſo die Salii Martis Sacerdotes Feſtum Anciliorum inchoabant, ac deinceps peragebant inter epulas lautiſſimas & ſaltationes publicas (quæ tunc ævi pars religionis erant, ut conſtat è facto Davidis, 2. *Samuel.*[8] & diſceptatione *Saliani*[9],) addebantque canticum *Mamurium Veturium*, id eſt, memoriam veterem, ut exponit *Varro*[10]. Nam Sabinorum, unde Numa oriundus erat, lingua iſto ævo non aliter ſonabat. Multis de hac re ſcribit *Ovidius*[11]. Porro Decembris XIII. in campo Martio Equus immolabatur Marti, quoniam Equus eſſet pars magna præliorum, atque horum patronus Mars, *Plutarchus*[12]. Martis comes BELLONA, ejuſque Sacra fiebant III Junii per Sacerdotes, dictos *Bellonarios*, uti Scholiaſtes vetus *ad Juvenalem*[13] monet. Ovidius[14]:

Mane ubi bis fuerit, Phœbusque iteraverit ortus,
Factaque erit poſito rore bis uda ſeges:
Hac ſacrata die Thuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.

N De

(1) *lib.* v. *Faſtor.* (2) *lib.* I. *Eleg.* I. (3) *Commentar. ad h. l. pag.* 354. (4) *num.* 8. (5) *lib.* III. *Carm.* 8. (6) *lib.* v. *Epigr.* 85. (7) *in Veſpaſiano cap.* 19. (8) VI. 14. (9) *Tom.* 3. *Annalium Vet. Teſtam. pag.* 495. 496. (10) *lib.* v. *de LL.* (11) *l. d.* (12) *in Quæſt. Roman.* (13) *Sat.* 6. (14) *lib.* VI. *Faſtor.*

De cruentis ac vere immitibus Sacris testimonia multa colligi possent. Sanguinem de incisis per gladiolum humeris, lacertis, femore, excipiebant parmulis, & Deæ offerebant. Tibullus[1]:

Hæc ubi Bellonæ motu est agitata, nec acrem
Flammam, non & amens verbera torta timet.
Ipsa bipenne suos cædit violenta lacertos,
Sanguineque effuso spargit inulta Deam:
Statque latus præfixa veru, stat saucia pectus,
Et canit eventus quos Dea magna monet.

Confer *Tertullianum*[2], *Lactantium*[3]. Faciebant tale quid Phœnices in honorem Bahalis & Molochi, *Deut.*[4] 1. *Reg.*[5] *Jerem.*[6] *Maimonides*[7].

VIII. Dies festus Mercatorum erat XV Junii, isque MERCURIO sacer, & tunc de fonte Mercurii ad Portam Capenam adspergebant se Mercatores laureo termite immerso. Ovidius[8]:

Templa tibi posuere Patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi festa dies.
Te quicunque suas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas ut sibi lucra, rogant.
Est aqua Mercurii portæ vicina Capenæ,
Si juvat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunicâ Mercator, & urnâ
Purus suffusâ, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus, lauro sparguntur ab udâ
Omnia, quæ dominos sunt habitura novos.
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos.

VULCANALIA fiebant XXIII Augusti, *Varro*[9]. Nimirum pro avertendo incendio Urbis. *Inscriptio* Romana: HÆC. AREA. INTRA. HANC. DEFINITIONEM. CIPPORUM. CLAUSA. VERUBUS. ET. ARA. QUÆ. EST. INFERIUS. DEDICATA. EST. EX. VOTO. SUSCEPTO. QUOD. DIU. ERAT. NEGLECTUM. NEC. REDDITUM. INCENDIORUM.

(1) *lib.1. Eleg. 7.* (2) *in Apologetico cap. 9.* (3) *lib. 1. cap. 11.* (4) XIV. 1. (5) XVIII. 28. (6) XLI. 5. (7) *de Idololatriâ cap. 12. sect. 13.* (8) *lib. V. Fastor.* (9) *lib. V. de LL.*

RUM. ARCENDORUM. CAUSA. QUANDO. URBS. PER. NOVEM. DIES. ARSIT. NERONIANIS. TEMPORIBUS. ET. HAC. LEGE. DEDICATA. EST. NE. CUI. LICEAT. INTRA. HOS. TERMINOS. ÆDIFICIUM. EXSTRUERE. MANERE. NEGOTIARI. ARBOREM. PONERE. ALIUDVE. QUID. SERERE. ET. UT. PRÆTOR. CUI. HÆC. REGIO SORTI. OBVENERIT. LITATURUM. SE. SCIAT. ALIUSVE. QUIS. MAGISTRATUS. VOLCANALIBUS. X. KAL. SEPT. OMNIBUS. ANNIS. VITULO. ROBIO. ET. VERRE. *Gruterus*[1], *Petrus Appianus*[2]. Calendæ Januariæ erant cumprimis celebres ex instituto Regis Numæ, & JANO consecratæ. Tunc designati Consules inibant consulatum & comitati frequente populo adscendebant in Capitolium, ubi Jovi Opt. Max. offerebant juvencos, & thura adolebant, pro suâ quisque & publicâ salute. Ovidius[3]:

Cernis odoratis ut luceat ignibus æther,
Et sonet accensis spica Cilissa focis?
Flamma nitore suo Templorum verberat aurum;
Et tremulum summâ spargit in æde jubar.
Vestibus intactis Tarpejas itur in arces,
Et Populus festo concolor ipse suo est.
Jamque novi praeunt fasces, nova purpura fulget;
Et nova conspicuum pondera sentit ebur.

Hoc vocabant, *aperire annum.* Statius[4]:

Insignemque aperit Germanicus annum.

Strenam eo die (vel Apophoreta) mittebant Amici Amicis, Patroni Clientibus, Principes Subditis, & vice versâ accipiebant Clientes a Patronis, Subditi a Principibus, ita felicem anni successum voventes, instituto veteri quod Tatius Sabinus post factam cum Romulo pacem sancivit. Ovidius[5]:

At cur læta tuis dicuntur verba Calendis,
Et damus alternas accipimusque preces?

Exempla habent *Suetonius*[6], *Plinius*[7], *Dion Cassius*[8], *Sym-*

(1) *in Volumine pag.* 61. (2) *in Collectaneis pag.* 273. (3) *lib.* I. *Fastor.* (4) *lib.* IV. *Sylv. carm.* I. (5) *lib.* I. *Fastor.* (6) *lib.* II. *cap.* 57. *lib.* III. *c.* 34. *lib.* IV. *c.* 42. (7) *lib.* V. *Epist.* 14. (8) *lib.* LVII.

Symmachus[1], (& confer *Justum Lipsium*[2].) Jano fiebant Sacra ex illis, quæ ipse orbis bono excogitaverat. Ovidius[3]:

Jane tibi primum thura merumque fero.

Statuæ ejus laureæ novæ imponebantur, veteribus abjectis. Ovidius[4]:

Laurea flaminibus quæ toto perstitit anno,
Tollitur, & frondes sunt in honore novæ.

& adde *Solinum*[5].

IX. SATURNALIA incipiebant XVII Decembris, & durabant quinque diebus, inde erat appendix duorum dierum, SIGILLARIA dicta. A Græcis & Insulanis ordinata, quorum extorres Pelasgi in Italia consederunt, & Ferias illas consecraverunt, vivos homines pro victimis offerendo, quod crudele sacrificium Hercules abrogavit, & vivi hominis loco simulacrum fictile hominis (id *Sigillum* vocabant) in fluvium projicere eos docuit, *Festus Pompeius*[6]. Nam & in Sacris aliis, quæ re ipsâ exhiberi non poterant, simulabantur rite, erantque pro veris, & *Sacra dicis causâ facta esse* pronunciabatur, ut observat *Petrus Pithœus*[7]. Agitabant convivia septem diebus, & dona invicem dabant capiebantque, *Martialis*[8]. Saturni Simulacrum, quod alias semper catenis alligatum stabat ne concideret, (perinde ut alia hoc fulcimento indigebant) tunc solutum & vinculis exutum erat. Statius[9]:

Saturnus mihi compede exsolutâ,
Et multo gravidus mero December.

Tunc Domini invitabant eis: argumento quod seculis illis, quæ propius ab origine rerum aberant, perinde liberi fuissent omnes. οὐδεὶς ἐπ' ἐμοῦ δοῦλος ἦν, ait Saturnus ipse apud *Lucianum*[10]. Martialis[11]:

Unctis

(1) *lib.* x. *Epist.* 28. (2) *Notis ad Tacitum lib.* IV. *Annalium num.* 151. 152. (3) *lib.* I. *Fastor.* (4) *lib.* III. *Fastor.* (5) *in Polyhistor. cap.* 3. (6) *in Fragmentis a Fulvio Ursino editis pag.* 206. (7) *lib.* II. *Adversarior. cap.* 8. (8) *lib.* IV. *Epigram.* 46. *lib.* XIV. *Epigram.* 3. (9) *lib.* I. *Sylvar. carm.* 6. (10) *Dialog.* I. Κρονίων. (11) *lib.* XI. *Epigram.* 7.

Unctis falciferi senis diebus,
Regnator quibus imperat fritillus,
Versus ludere non laborioso,
Permittis, puto, pileata Roma.

Uncti dies sunt Feriæ, quod tunc epulis assiderent, & *falcifer senex* est Saturnus. Cætera pertinent ad ludos promiscuos, & *pileata Roma* dicit, quod tunc Domini libertatem pro tempore darent Servis, atque hi pileis uterentur tantisper. Pileus est libertatis signum, *infra*[1], *Dion.*[2] ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. Catullus[3]:

Saturnalibus optimo dierum.

Nam & Pueri ipsi tunc gaudebant, plaudentes dicebant, σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά, teste *Epicteto*[4]. *Bona Saturnalia* hoc sensu dixit Martialis[5]:

Iste tibi faciet bona Saturnalia porcus.

Et prodente eodem clamabant, *Io Saturnalia*[6]. Confer *Solinum*[7], *Athenæum*[8]. Tale Festum erat Sacceæ apud Babylonios, de quo retuli *supra*[9].

X. PLUTONI Sacra erant FERALIA, celebrata XVIII. Febr. Ad Sepulchra defunctorum epulas deferebant amici, quas in pauperum usus erogabant, imitati Græcorum mores ἐν τοῖς περιδείπνοις. Locus Tobiæ[10]: *Effunde panes tuos in sepulturam justorum*, alium habet sensum. Sepulto aliquo viro bono proximos ejus solabantur mittendo cibos & vinum optimum, quod constat ex *Jer.*[11]. Cæterum apud Sepulcra epulari & facere δοχὰς ἐπιταφίους non erat mos Hebræorum. Æneas primus instituit, deinde cum oblita erant, ad usum revocavit Numa Pompilius ingens Cerimoniarum magister, *Ovidius*[12], *Macrobius*[13], Eidem consecrata erant LEMURIA, quæ peragebantur IX. XI. XIII. Maji pro depellendis Lemuribus, id est, spectris & nocturnis

 ter-

(1) *lib.* IV. *cap.* I. *sect.* 4. (2) *lib.* LVIII. (3) *Epigram.* 14. (4) *apud Arrianum.* (5) *lib.* XIV. *Epigram.* 70. (6) *lib.* XI. *Epigr.* 2. (7) *in Polyhistor. cap.* 3. (8) *lib.* XIV. *cap.* 17. (9) *cap.* 6. *num.* 15. (10) *cap.* IV. 18. (11) XVI. 7. (12) *lib.* II. *Fastor.* (13) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 13.

terriculis, concitatis per Manes, uti putabant, in quos esset summum imperium Plutonis. Horatius [1]:

Quin ubi perire jussus exspiravero,
Nocturnus occurram furor:
Petamque vultus umbra curvis unguibus,
Quæ vis Deorum est Manium.

Origo est a Romulo, qui Remum fratrem occiderat, novamque urbem crudeli victimâ inauguraverat, inde spectris nocturnis vexatus, quotannis Sacra manibus ejus peragenda ordinavit, solio regaliter instrato & coronâ aureâ impositâ velut in honorem consortis regni. Virgilius [2]:

—— —— *Remo cum fratre Quirinus*
Jura dabunt. —— ——

Nimirum propter Sacra instituta illa quæ Remum fratris collegam esse pronunciabant. Adversus quem sensum frustra conatur *Servius* [3]. Postero ævo sunt addita quædam, ut narrat Ovidius [4]:

Hinc ubi sustulerit formosa ter Hesperus ora,
Ter dederint Phœbo sidera victa locum,
Ritus erit veteris nocturna Lemuria sacri,
Inferias tacitis Manibus illa dabunt, &c.

XI. LIBERALIA, (*αἱ Διωνυσίων ἑορτῇ 2 Maccab.* [5]) in BACCHI honorem plurima erant, præcipua vero XVII. Martii a vetulis hederâ coronatis, domi apud foculum peracta sunt, eaque describit prolixe *Ovidius* [6]. Alia erant XXIV. Decembris, dicta BRUMALIA. Nam *Bromius* est Bacchus. Romulus instituit ac tribus ordine diebus Senatum totum convivio magnifico excepit, uti refert *Cœlius Rhodiginus* [7]. BACCHANALIA fiebant mense Octobri tribus diebus ultimis, Viri Fœminis, Virginibus Juvenes permixti, nudi, pampinis coronati & penes femoralia alligati, manibus gerebant thyrsos, id est, hastas foliis hederæ obductas, vel pampini. Propertius [8]: *Hæc*

(1) *lib.* v. *Carm.* 5. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) *Commentar. ad lib.* I. *Æneid. pag.* 199. (4) *lib.* v. *Fastor.* (5) VI. 7. (6) *lib.* III. *Fastor.* (7) *lib.* XXVII. *c.* 24. (8) *lib.* III. *Eleg.* 2.

Hæc ederas legit in thyrsos. ———

Virgilius[1]:

Et foliis lentas intexere frondibus hastas.

Et[2]:

Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampiniasque gerunt incinctæ pellibus hastas.

Dicit, *incinctæ pellibus.* Gerebant enim pelles cervorum in quibusdam partibus corporis, ut omnes insaniæ numeros in sacris insanis complerent. Nocte mediâ accensis facibus ductorem habentes Orgiophantam per Urbem discurrebant saltantes, canentes modis inconditis (παυρόφθογγοι, ut ait *Æschylus*[3],) & ingeminantes suum illud βακχικὸν ἐπίφθεγμα (uti vocat *Demostenes*[4],) *Evohe.*

Evohe Bacche fremens, ———

ait *Virgilius*[5]. & plura habent *Catullus*[6], nec non Horatius[7]:

——— *Et lyncem Menas flexura corymbis*
Evion ingeminat, ——— ———

ait *Persius*[8]. *Inscriptio* Peuteolana: LIBERO. PATRI. SACRUM. T. T. FLAVII. ECLECTIANUS. ET. OLYMPIANUS. FIL. EJUS. SACERDOTES. ORGIOPHANTÆ. *Gruterus*[9]. Discurrebant per amentiæ speciem, ut nec vultus nec gestus comptus maneret. Hoc est, *thiasos inducere Baccho*, uti loquitur *Virgilius*[10]. Nam *thiasos* exponunt *Servius*[11], *Taubmannus*[12], quod sint *chorus orgia celebrantium cum vociferatione & saltu*, θεῖα ᾄσει. Res cum stupris multis conjuncta erat, unde permotus Senatus abrogavit demum nequissima Sacra (tantum quod Julius Cæsar partem Sacrorum restauravit) quæ cum famæ & pudicitiæ damno præsenti fiebant, ne quis paterfamilias perpessi adulterii suspicione careret, *Livius*[13], *Persius*[14], *Juvenalis*[15], *Augustinus*[16].

 XII.

(1) *Bucolic.* V. (2) *lib.* VII. *Æneid.* (3) ἐν Ἠδωνοῖς. (4) *Oratione contra Ctesiphontem.* (5) *lib.* VII. *Æneid.* (6) *Epigram.* 59. (7) *lib.* II. *Carm.* 19. (8) *Sat.* I. (9) *in Volumine pag.* 66. *num.* 9. (10) *Bucolic.* V. (11) *in Notis pag.* 23. (12) *Commentario ibid. pag.* 52. (13) *lib.* XXXIX. (14) *Sat.* I. (15) *Sat.* VI. (16) *lib.* VII. *de Civit. Dei cap.* 21.

XII. Neque TELLURI vice unâ fiebat Sacrum Primum erat XXIV. Januarii, quod SEMENTINAS FERIAS vocabant, & pro frugum incremento orabant, *Ovidius*[1]. Secundum erat HILARIA, cum rogabant ut Terra vellet benignam vim Solis admittere frugum bono, *Macrobius*[2], *Herodianus*[3]. Quod enim *Cœlius Rhodiginus*[4] refert, *Hilaria fuiſſe conſecrata Pani*, haud dubie falſum eſt. Tertium Calendis Maji a fœminis peragebatur in ædibus Pontificis Maximi nocte ſilente, neque ibi maribus adeſſe licebat, adeoque Clodius Tribunus, qui Muciam Cæſaris uxorem amabat, veſte muliebri indutus & ſacrificantium fœminarum turbæ permiſtus ædem Cæſaris P. M. intravit, ut amicam ſalutare poſſet, agnitus vero a Cæſaris matre Aureliâ & accuſatus gravi cenſurâ notabatur, Cæſar divertit Muciam, *Vellejus Paterculus*[5], *Dion Caſſius*[6], *Plutarchus*[7], *Cicero*[8]. Sunt etiam teſtimonia Poëtarum, Tibullus[9]:

Exibit quam ſæpe, cave: ſeu viſere dices
Sacra Bonæ maribus non adeunda Deæ.

Propertius[10]:

Femineæ loca clauſa Deæ, fonteſque piandos
Impune & nullis Sacra retecta viris.

Juvenalis σατυρικῶς[11]:

Solis ara Deæ maribus patet, ite profanæ
Clamatur. ——— ———

Et prolixius[12]:

Nota Bonæ Secreta Deæ, cum tibia lumbos
Incitat, & cornu pariter vinoque feruntur
Attonitæ, crinemque rotant ululante Priapo
Mænades! ——— ———

Hoc Feſtum appellabatur *Damium*, *a contrarietate*, *quod minime eſſet* δημόσιον *vel publicum*, teſte *Feſto*[13], unde

(1) *lib.* I. *Faſtor.* (2) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 21. (3) *lib.* I. *Hiſtor.* (4) *lib.* VII. *cap.* 16. (5) *lib.* II. (6) *lib.* XXXVII. (7) *in Vitis illuſtribus pag.* 349. (8) *Orat. de Reſponſis Aruſp.* (9) *lib.* I. *Eleg.* 7. (10) *lib.* IV. *Eleg.* 10. (11) *Sat.* 2. (12) *Sat.* 6. (13) *lib.* IV. *de Verbor. ſignificat. pag.* 277.

unde citant *Lilius Gyraldus* [1], *Janus Guilhelmus Laurembergius* [2], *Adrianus Turnebus* [3]. Rectius: est notatio a consentaneis, quia vere publicum erat, nempe *pro salute Populi totius fiebat*, uti scribit *Cicero* [4], & sequuntur *Antonius Muretus* [5], *Joh. Gerb. Vossius* [6]. Hinc est illud Juvenalis [7]:

Pro Populo faciens quantum Laufella bibebat.

Mulieres ad insaniam fere poculis evacuandis chorisque ducendis exercebant sese, ita impudice multa, multa inceste gerebantur. Et tamen magna puritas animorum morumque Sacris illis prætendebatur, *ut etiam picturæ animalium masculorum contegerentur*, teste *Senecâ* [8]. Quartum erat XIX. Decembris, & vocabant OPALIA. Venerabantur Deam, ut quicquid frugum horreis reconditum habebant, læti & vegeti consumerent, *Macrobius* [9].

XIII. HERCULIS Sacra erant V. Junii, nam ille est *Deus Fidius* vel *Semo Sancus*, de quo agit, *Ovidius* [10]. LARALIA fiebant Calendis Maji ad conciliandos Deos domesticos pro civitatis & familiarum salute, *Ovidius* [11]. Tunc immolabant porcum. Tibullus [12]:

At nobis ærata Lares depellite tela.
Hostia erit plenâ mystica porcus harâ.

Ita enim *Justus Lipsius* emendat, bene ad sensum, quem *Scaliger*, *Passeratius*, *Gebhardus* obscure ediderunt. A *Lipsio* non dissentit *Muretus* [13], sed de Cereris Festo locum explicat, quem sequitur *Abbes Gabbema* [14]. Ad Laralia pertinere, verba expressa ostendunt, estque *mystica*, id est, præpinguis & nullâ sui parte mutilus, mancusve. Hoc enim diligenter in toto victimarum genere observabant, ut dicemus *infra* [15]. In eorundem honorem XXVII. Junii Encænia quædam erant, vir-

(1) *Syntagm.* 4. *pag.* 141. (2) *in Antiquario pag.* 120. (3) *Notis ad lib.* II. *de Legibus.* (4) *l.d.* (5) *lib.* XIX. *Variarum Lectionum cap.* II. (6) *in Lexico Etymologico pag.* 174. (7) *Sat.* 9. (8) *Epist.* 98. (9) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 10. (10) *lib.* VI. *Fastor.* (11) *lib.* V. *Fastor.* (12) *lib.* I. *Eleg.* II. (13) *lib.* III. *Var. Lect. cap.* 7. (14) *in Notis variis pag.* 295. (15) *cap.* XI. *dist.* 12.

ginesque contexebant ſerta & corollas, *Ovidius*[1]. Denique propter Lares etiam erant COMPITALIA XXII. Decembris. Ac quia paucis ante diebus fuerant Saturnalia, laboribus ſervorum miſſionem aliquam adferentia, Compitalibus quoque porro licebat vacare eis & genio indulgere, ut deinceps ad ferendos labores magis prompti eſſent, *Dionyſius Halicarnaſſ.*[2]. Itaque Martialis[3]:

Cingunt ſerenum lactei focum vernæ,
Et larga feſtos lucet ad Lares ſilva.

Ordinaverat illa Tarquinius Superbus, & cædebatur puer pro victimâ, ſed Junius Brutus Conſul pulſo Rege, actisque ejus omnibus reſciſſis, hoc etiam crudele Sacrificii genus prohibuit, ac papaveris vel allii caput Laribus immolari juſſit, *Macrobius*[4], *Daniel Heinſius*[5]. Addebantur lac & olivum pingue. Virgilius[6]:

Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Craterasque duos ſtatuam tibi pinguis olivi.

In *Catalectis Virgilianis* ſunt *uncta Compitalia*. Nimirum epulas ſtruebant Laribus, quas pauperibus deinde erogabant. Erant epulæ è carnibus ſuillis. Propertius[7]:

Parva ſaginati luſtrabant compita porci.

Demum etiam per Calendas ſingulas Ruſtici offerebant Laribus thura, fruges, porcam. Tibullus[8]:

Reddereque antiquo menſtrua thura Lari.

Horatius[9]:

Cœlo ſupinas ſi tuleris manus
Naſcente Lunâ, ruſtica Phidile:
Si thure placaris & hornâ
Fruge Lares avidaque porcâ.

XIV. ANNÆ PERENNÆ Feſtum erat XV. Martii. Bibebant affatim & pro cyathorum numero florentem ſequentium annorum ſeriem comprecabantur. Ovidius[10]: *Idi-*

(1) *lib.* VI. *Faſtor.* (2) *lib.* IV. (3) *lib.* III. *Epigr.* 57. (4) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 7. (5) *Notis ad Silium Italicum pag.* 33. (6) *Bucol.* 5. (7) *lib.* IV. *Eleg.* I. (8) *lib.* I. *Eleg.* 3. (9) *lib.* III. *Carm.* 23. (10) *lib.* III. *Faſtor.*

Idibus est Annæ festum geniale Perennæ,
Haut procul a ripis advena Tibri tuis.
Plebs venit & virides passim disjecta per herbas
Potat & accumbit cum pare quisque suâ.

Et paulo post:

Sole tamen vinoque calent, annosque precantur,
Quot sumunt cyathos, ad numerumque bibunt.

PALILIA erant XXI. Aprilis, & rogabatur Pales, ut felices partus daret pecori, tabem ac lupos prohiberet, salubria pascua efficeret. Describit prolixe *Ovidius* [1]. Pastor sub initium auroræ adolebat suffimentum è favillâ vituli, sanguine equi & fabæ stramine, lustrabat pecus ac stabula omnia aquâ, incenso sulphure, admistis foliis lauri, offerebat libum de milio, lacte & sapâ, id est, vino decocto. Sacris exactis Pastores aquâ respergebantur, cœnæ parabantur, quibus finitis sub noctem ignes è stramine accendebantur, quos transsiliebant, ut corpora sua expiarent. Inde *Persius* dicit [2]:

——— ——— *fumosa Palilia fœno.*

Tibullus [3]:

At madidus Baccho sua festa Palilia Pastor
Concinet, a stabulis tunc procul este lupi.
Ille levis stipulæ solennes potus acervos
Accendet, flammas transsilietque sacras.

Propertius [4]:

Annuaque accenso celebrare Palilia fœno.

In hoc Festum Natalis dies Urbis communi Quiritum devotione referebatur. Propertius [5]:

Urbi festus erat, dixere Palilia patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.
Annua pastorum convivia, lusus in urbe,
Cum pagana madent fercula divitiis.
Cumque super raros fœni flammantis acervos
Trajicis immundas ebria turba dapes.

Vel-

(1) *lib.* IV. *Fastor.* (2) *Sat.* I.
(3) *lib.* II. *Eleg.* 5.
(4) *lib.* IV. *Eleg.* I.
(5) *lib.* IV. *Eleg.* 4.

Vellejus Paterculus[1]: *Romulus Martis filius Romam Urbem Palilibus in Palatio condidit*. De quibus Principis Urbis initiis porro vide *Joseph. Scaligerum*[2], *Onufrium Panvinum*[3], *Calvisium*[4], *Petavium*[5].

XV. FAUNALIA erant V. Decembris, & vero in pratis & nemoribus, hœdo & vino sacrificium fiebat Fauno, Dæmoni meridiano. Describit Horatius[6]:

Faune Nympharum fugientum amator,
Per meos fines & aprica rura
Lenis incedas, abeasque parvis
Æquus alumnis.
Si tener pleno cadit hœdus anno,
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina cratere, vetus ara multo
Fumat odore:
Ludit herboso pecus omne campo,
Cum tibi nonæ redeunt Decembres,
Festus in pratis vocat ocioso,
Cum bove pagus.

Dicit, *lenis incedas*, id est, ita ut non noceas, & cum dicit, *cum tibi nonæ redeunt*, notat Festum anniversarium.

CAP. XI.

De Sacrificiis eorumque requisitis.

I. QUOD Sacrificia non sint inventum aliquod humanum, sed ab ipso Deo præscripta, recte contendunt *Peucerus*[7], *J. G. Stuckius*[8], *Wolff. Francius*[9], *Andreas Rivetus*[10] adversus *Bellarminum*[11], *Gregorium de Valentiâ*[12], *Hugonem Grotium*[13], qui a mero naturæ instinctu

(1) *lib.* I. *Histor.* (2) *lib.* V. *de Emendat. Temp. pag.* 212. (3) *Commentariis ad lib.* I. *Fastorum pag.* 15. (4) *in Isagogâ Chronol. cap.* 10. (5) *in Rationario part.* I. *lib.* II. *cap.* 7. (6) *lib.* III. *Carm.* 18. (7) *de Divinatione fol.* 137. (8) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 10. (9) *de Sacrificiis Disp.* 1. 2. 3. (10) *Exercit.* 42. *in Genesin.* (11) *libro* I. *de Missa cap.* 20. (12) *lib.* I. *de Missâ cap.* 4. (13) *Notatis ad Genes.* IV. 3. *& ad Exodum cap.* XV. *vers.* 26.

ſtinctu derivant illa. Apud Pios ante diluvium, ac porro in Populo Dei ſeculis inſecutis, erant pars neceſſaria Religionis, ſenſu morali quod beneficiorum multorum a Deo in homines collatorum ſolennem recordationem ad animos revocarent: ſenſu eminenti vero, ut Meſſiam, qui ſe humani generis Vadem obtulerat, inculcarent. Ac de priori quidem multa docent *Rabbinus Levi Ben-Gerſon*, *Salomoh Jarchi*, *Aben Esdras* (1), *Maimonides* (2). De poſteriori nihil occurrit, ſed eleganter proponit *Apoſtolicus Scriptor Epiſtolæ ad Hebræos.* Referunt *Cabaliſtæ*, niſi peccaviſſet Adam, שכינה ſemper præſto futuram in humanâ converſatione, abiiſſe vero, cum peccaviſſet Adam in cœlos, inde ad nos per Sacrificia devocari, *R. Salomoh Levita* (3), *R. Jehuda Levita* (4), *R. Menaſſeh* (5). Notant Sapientes illi finem verum, eſt enim שכינה Meſſias (de quo vide *Auctaria noſtra ad Pappum* (6)) ad quem verâ fide apprehendendum, operoſus Sacrificiorum apparatus a *Moſe* deſcriptus oppido manuducebat. Quanquam apud plurimos obtinerent deinde opiniones pravæ, Sacrificia eſſe Deo ſatis, fuſo cruore & carnibus exuſtis, interim animis vitæque ſtudiis in diverſa abrepti morum improbitatem externâ pietatis ſpecie velabant, *Pſalm.* (7), *Eſai.* (8), *Jerem.* (9). Fruſtra vero etiam ſe torquet *Jamblichus* (10), ubi multa conatur ut rationem reddat, quare Dæmones victimis delectarenter. Neque enim eum, qui victimarum omnium Antitypus eſt, & cujus honorem Cacodæmones fraudulenter ad ſe rapuerunt, cognovit Paganiſmi obſtinatus aſſectator & ſceleratus Planetarius.

II. Apud Paganos mera laniena erat, itaque *Porphyrius* (11) vere ſcribit, morem immolandi hoſtias eſſe crudeli-

(1) *Commentariis ad Legem.* (2) *in Moreh Nevochim lib.* III. *cap.* 32. (3) *in Dibre Salomoh.* (4) *in Cuſſari lib.* II. *cap.* 2. (5) *Conciliatore ad Pentateuchum quæſt.* I. *Levitici.* (6) *pag.* 6. 7. (7) L. 2. (8) I. 10. (9) VI. 20. (10) *de Myſteriis Ægyptiorum.* (11) *libro* II. *de Abſtinentiâ.*

delitatis plenum & ad expiandos Deos minus aptum. Verba ſunt veteris Poëtæ,

Τὶς ὧδε μῶρος καὶ λίαν ἀνειμένος
Εὔπιστος ἀνδρῶν ὅστις ἐλπίζει θεοὺς
Ὀστῶν ἀσύρκων καὶ χολῆς πυρουμένης;
Ἃ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
Χαίρειν ἅπαντας καὶ γέρας λαχεῖν τόδε.

Porphyrius[1]. Scilicet, hoc veterum in Pythagoræ ſcholâ dogma erat, quod imitati Eſſeni pars Judæorum, non cædebant victimas, unde patet, male *Gretſerum*[2], inferre, Eſſenos fuiſſe Chriſtianos, de quâ nobili controverſiâ amplas diſquiſitiones inſtituimus *Auctariis ad Pappum*[3], & illis adde *Rodolfum Hoſpinianum*[4]. Pagani de Meſſiâ, qui pretium integrum Sacrificiis conciliabat, prorſus ignorabant. Teſtantur verbis expreſſis:

Cum ſis ipſe nocens, moritur cur victima pro te?

Dionyſius Cato[5], (quanquam iſta *Catonem* Romanum habere autorem, neget *Boxhornius*[6].) Et inutilem eſſe victimarum oblationem, ubi animus vitiorum ſordibus oppletus eſt, ſcribunt alii. Ovidius[7]: *

Non bove mactato cœleſtia numina gaudent,
Sed quæ præſtanda eſt & ſine teſte, fide.

Perſius[8]:

Dicite Pontifices, in ſacris quid facit aurum?
Quin damus id Superis, de magnâ quod dare lance
Non poſſit magni Meſſalæ lippa propago,
Compoſitum jus faſque animo, ſanctoſque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto,
Hæc cedo, ut admoveam templis & farre litabo.

Horatius[9]:

—— —— Te nihil attinet
Tentare multa cæde bidentium

Par-

* Ep. Acont. 181.

(1) *l. d. pag.* 35. (2) *Apologiâ ad Steinium pag.* 22. (3) *pag.* 45. (4) *de Origine Monachatus lib.* I. *pag.* 28. (5) *lib.* IV. *diſt.* 15. (6) *ad Quæſt. Roman. num.* 14. (7) *Epiſt.* XVIII. (8) *Sat.* 2. (9) *lib.* III. *Carm.* 23.

Parvos coronantem marino
Rore Deos fragilique myrto.
Immunis aram si tetigit manus:
Non sumptuosa blandior hostia,
Mollibit aversos Penates
Farre pio & saliente mica.

Sensus est: Puræ manus & vita bene acta Deo magis placent quam Sacrificiorum copia. Quod idem dicunt *Plato* [1], & Pythagoras [2] apud *Philostratum*.

III. Cum operari Sacris inciperent Sacerdotes, victima adstabat *, Aræ circumdabant vittam, id est, velum laneum recens nullis usibus aliis ante adhibitum. Virgilius [3]:

——— *Molli cinge hac altaria vittâ.*

Laneum orbem vocat *Propertius* [4]. Precabantur, ut Deus, quisquis esset, lubens acciperet, ac propitius esse vellet. Κύριε ἐλέησον est apud *Arrianum* [5], (quod deinde in Sacra sua transtulerunt Christiani, uti ex *Litaniis* constat, de quibus librum peculiarem scripsit *Nicolaus Serarius*, & illi adde *Baronium* [6], *Rodolfum Hospinianum* [7].) Orabant vero manibus Aram tangentes, & preces solemnes voce alterius præeunte recitabant, ne ipsi cogitationibus abrepti impingerent. Clamabant Flaminii & Camilli, ut præsentes faverent linguis, *supra* [8]. † Tibicines vero etiam perstrepebant lituis & tibiis. †* *Inscriptio* Romana: DIIS. MAGNIS. ULPIUS. EGNATIUS. FAVENTINUS. V. C. AUGUR. P. V. B. P. R. Q. PATER. ET. HIEROCERYX. D. S. I. M. ARCHIBUCULUS. DEI.

* Lucianus de *Sacrif. p.* 368. προσάγουσι τῷ βωμῷ.

† Totum ritum in Sacrificiis usitatum, prout auctor hic descripsit verbis, spectandum oculis præbet tabella in sequenti pagina 208. collocata, quam ex Trajani columna J. Gutherius *l.* II. *de Jure Pontif. c.* 14. inseruit.

†* Vide Herodianum 5, 3, 15. & 5, 5, 19. Ovidium *ep. Acont.* 235.

——— *Cum jam data signa sonabunt,*
Tinctaque votivo sanguine Delos erit.

Plutarchus *de Aud. poet.* tibiæ & chori in sacris meminit.

(1) *in Alcibiade.* (2) *lib.* I. *de Vitâ Apollonii Thyanæi.* (3) *Bucolic.* 8. (4) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (5) *lib.* II. *Dissertat. cap.* 7. (6) *Notis ad Martyrologium Romanum pag.* 182. (7) *in Historiâ Sacramentariâ lib.* III. *pag.* 207. (8) *c.* IX. *dist.* 2.

DEI. LIBERI. HIEROFANTA. HECATÆ. SACERDOS. ISIDIS. PERCEPTO. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. IDIBUS. AUGUSTIS. D. D. N. N. VALENTE. AUG. V. ET. VALENTINIANO. AUG. CONSS. FELICITER. VOTA. FAVENTINUS. BIS. DENI. SUSCIPIT. ORBIS. UT. MACTET. REPETENS. AURATA. FRONTE. BICORNES. *Gruterus* [1]. *Hieroceryx* eſt ἱεροσαλπιστὴς , & de vocabulo κήρυξ vide quæ ſcripſimus *antea* [2]. De auratâ fronte victimarum eſt *infra* [3]. Virgilius [4]:

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras.

Tyr-

(1) *in Volumine pag.* 27.
(2) *cap.* 1. *num.* 21.
(3) *diſt.* 18.
(4) *lib.* II. *Georg.*

Tyrrhenus ait, quoniam ab Etruſcis Sacra exquiſita acceperant, & indidem uſus tibiarum. Eburneæ erant, quomodo in Hebræorum Sacris fuerunt arietinæ, uti *Joſ.* [1] שופרות היובלים vertunt *Chaldæus*, *Symmachus*, *Rabbinus Kimchi*, *Joh. Buxtorfius* [2]. Quod enim *Andreas Maſius* [3], *Johan. Gerh. Voſſius* [4], negant, *arietum cornua potuiſſe adhiberi*, *ſolida illa & ad ſonum cienda inepta*, prorſus evanidum eſt. Poterant arte excavari, ut ſono faciendo maxime idonea eſſent. Tibiis perſtrepebant ideo, ne vel minimus vocis ſonitus exaudiretur, quo Sacra profanari poſſent. Adeo ſtricte oportebat Sacerdotem inhærere devotioni. Porro conficiebant vinum, thura & molam ſalſam.

IV. Vinum † dabant fictilibus pateris, quas vocabant *Simpuvium*, ut *Plinius* [5], *Juvenalis* [6], *Arnobius* [7], *Nonius Marcellus* [8], (de quo vocabulo multis inquirit *Adrianus Junius* [9],) vel *Simpulum*, ut *Varro* [10], ubi eſt, *a ſumendo Simpulum nominaverunt*. Prolixe quærunt *Philippus Rubenius* [11], *Stewechius* [12], *Johan. Gerh. Voſſius* [13], *Franciſcus Junius* [14], *Lazarus Baifius* [15], de vocis natalibus, verum ſine dubio eſt a Tyrrhenis, & ad hos quidem venit ab Oriente. ספל invenitur *Judic.* [16] ubi *Simpulum* vertit *Tremellius* inſiſtens proprietati derivationis, quod laudant *Grotius* & *Druſius* [17], *Buxtorfius* [18], *Chriſt. Becmannus* [19]. *Chaldæus Jonathan* exprimit פיילי / quod eſt Græcorum φιάλη. *Alexandrini* habent λεκάνην, non ita bene. Simpulo vinum in Sacris libabant, atque eo ſenſu vocem Ebræam uſurpant *Salomoh* [20],

O &

† V. Herodianum 5, 5, 18.

(1) VI. 4. (2) *in Lexico Thalmudico pag.* 929. (3) *Commentar. ad h.l.* (4) *in Lexico Etymologico pag.* 271. (5) *lib.* XXXV. *cap.* 12. (6) *Sat.* 6. (7) *lib.* IV. *adverſ. Gentes pag.* 148. (8) *de proprietate Vocum cap.* 15. *diſt.* 12. (9) *lib.* II. *Animadverſ. cap.* 10. (10) *lib.* IV. *de LL. pag.* 31. (11) *in Electis lib.* II. *cap.* 8. (12) *Notatis ad Arnobium pag.* 107. (13) *in Lexico Etymologico pag.* 262. & 474. (14) *Notis ad Apologeticum Tertulliani cap.* 13. (15) *de Vaſculis pag.* 99. (16) V. 25. *cap.* VI. 38. (17) *Notis ad h.l.* (18) *in Lexico Thalmudico pag.* 1526. (19) *de Originibus LL. pag.* 991. (20) *ad cap.* XXIX. *Exod.*

& *Thalmudistæ*[1]. Agnoverat *Scaliger*[2], quod Syriaci usus sit, verum mutat sententiam vultque potius ut sit a Græco σίφων, unde *Simpon* primitivum & porro diminutivum *Simpulum*[3]. Nos retinemus priorem viam. Apulejus[4]: *Simpulo & catino fictili sacrificat.* Suetonius[5]: *Nihil invenit præter tepidam in arâ favillam, atratumque juxta senem in catino vitreo thus tenentem & in calice fictili merum.* Hic *calix fictilis* est Simpulum. Dabant ita, ut ipsi gustarent leviter & adstantibus circumquaque ad pitissandum præberent. Qui præbebat hæc pocula, erat *Præsultor*, & actio tota erat *libare.* Hinc exponitur illud Judic.[6]: *Num derelinquam mustum meum quod lætificat Deum & homines?* Vinum inserviebat ad libamina, idque purum, sive liquidum. Virgilius[7]:

Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam.

Removebatur spurcum, ἀκάθαρτον, ἀχρεῖον, videlicet, ubi aqua admixta erat, aut quod cœlesti igne afflatum, dicente *Festo*[8].

V. Thura ex acerris (in quibus hactenus asservabantur) prolata, vel adolebant in thuribulis, vel ingerebant focis, ἀναθυμίασιν celebrem, unde Arabum & Sabæorum regiones cumprimis quæsitæ sunt a mercatoribus, nec enim præter eas aliquæ thus generant. *Plinius*[9], *Strabo*[10], *Theophrastus*[11].

——— *Solis est thurea virga Sabæis*,

ait *Virgilius*[12]. Et recens nato JESU in Bethlehem Magi ab Oriente, id est, ex Arabiâ profecti cum donariis aliis offerebant thus, ut sciri posset unde venissent, de quâ re scripsimus *in Auctariis*[13], & consentit *Hugo Grotius*[14]. Rursum Virgilius[15].

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas, ubi templum illi centumque Sabæo

Thure

[1] *in Succah.* [2] *Conjectaneis ad Varronem pag.* 54. [3] *Appendice ad Conjectanea pag.* 183. [4] *in Apologiâ pag.* 285. [5] *lib.* VII. [6] IX. 13. [7] *lib.* IV. *Georgic.* [8] *lib.* XVIII. *de Verborum significat. pag.* 444. [9] *lib.* XII. *cap.* 13. 14. 17. [10] *lib.* XVI. [11] *lib.* IX. *Histor. plantar.* [12] *lib.* II. *Georg.* [13] *pag.* 258. [14] *Notis ad Euangelistas pag.* 28. 29. 35. [15] *lib.* I. *Æneid.*

Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.

Statius [1]:

Pande fores Superûm vittataque templa Sabæis
Nubibus. ——— ———

Nubes Sabæas intellige odorum suffitus è copioso thure. Lucretius [2]:

Araque Panchæos exhalat propter odores.

Sacræ Literæ idem celebrant: *Omnes è Sabâ venient, aurum & thus offerent, & Domini laudes annunciabunt,* Esai. 3. Qui carebant thure, substituebant crocum. Ovidius:

Et sonet accensis spica Cilissa focis.

Spica Cilissa est crocus, uberi proventu apud Cilices, de quo prolixe *Scaliger* [4], & *Salmasius* [5]. Iterum *Ovidius*, cum de aromatis, quæ in sacris adolebantur, loquitur:

Nec fuerant rubri cognita fila croci.

VI. Sed & Verbenas flores Aris imponebant, velut coronas. Inde *Aras frondentes* vocat *Valerius Flaccus* [6]. *Herbosas Aras* Ovidius [7]. *Virides Aras* Martialis [8]. Scilicet propter herbas quas insternebant Aris, uti annotat *Schrevelius* [9]. Nec aliter Propertius [10]:

Inde coronatas ubi thure piaveris Aras.

Aut adolebant illas. Virgilius [11]:

Verbenasque adole pingues. ———

Verbenam vocabant frutices, frondes, virgas, ramosque pingues arborum consecratarum, exempli gratia palmæ, quercus, oleæ, pinus, lauri, myrti, vitis, hederæ, populi, de quibus omnibus accurate tractant *Benedictus Curtius Symphorianus* [12], *Antonius Augustinus* [13], *Johannes Meursius* [14]. Breviter Virgilius [15]:

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.

O 2 Ver-

[1] *lib.* IV. *Silv.* 8. [2] *lib.* II. *de Nat. rer.* [3] LX. 6. [4] *in Notis ad Propertium pag.* 227. [5] *in Exercitationibus Plinianis ad cap.* 38. *Solini.* [6] *lib.* III. *Argonauticor.* [7] *lib.* XV. *Metamorph.* [8] *lib.* III. *Epigr.* 24. [9] *pag.* 171. [10] *lib.* III. *Eleg.* 8. [11] *Bucolic.* 8. [12] *lib.* V. *Hortorum cap.* 1. [13] *Dialogo* 5. *Antiquit. Romanarum pag.* 67. [14] *in Arboreto sacro.* [15] *Bucolic.* 7.

Verbena est θαλλία. Virgilius [1]:

Accessi viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus Aram.

Horatius [2]:

—— —— Ara castis
Vincta verbenis avet immolato
Spargier agno.

Apulejus [3]: de cœtu religiosorum, *thallos, verbenas, corollas ferentes.* Curtius de Aristandro [4]: *Ille in candidâ veste verbenas manu præferens, capite velato, præibat preces regis.*

VII. Lactis copiam Diis cumprimis Rusticis offerebant, uti de Pale affirmat Tibullus [5]:

Et placidam soleo spargere lacte Palem.

Et idem de Pane [6]:

Lacte madens illic suberat Pan ilicis umbra.

VIII. *Molam salsam* vocabant far tostum & sale conditum, κριθὴ μετὰ ἁλῶν μεμιγμένη ait *Eustathius* [7]. Præparabant Virgines Vestales, & alio nomine est *far pium.* Virgilius [8]:

Farre pio & plenâ supplex veneratur acerrâ.

Horatius [9]:

Mollibit aversos Penates
Farre pio & saliente mica.

Aut *fruges salsæ.* Virgilius [10]:

Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Eo commolito hostiæ aspergebantur, eratque sæpius vice ἀναθυμιάσεως, ubi non suppetebat thus. Hinc proverbio a *Plinio* [11] dictum: *Molâ salsâ litant, qui thura non habent.* Hoc erat *immolare*, id est, molam salsam in victimæ caput deponere. Ovidius [12]:

Ante Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica salis.

&

[1] *lib.* III. *Æneid.* [2] *lib.* IV. *Carm.* II. [3] *lib.* XI. *Metamorph pag.* 265. [4] *lib.* IV. *cap.* 30. [5] *lib.* I. *Eleg.* I. [6] *lib.* II. *Eleg.* 5. [7] *ad Odyss.* 3. [8] *lib.* V. *Æneid.* [9] *lib.* III. *Carm.* 23. [10] *lib.* II. *Æneid.* [11] *Præfat. Histor. naturalis ad Vespasianum.* [12] *lib.* I. *Fastor.*

& confer *Literas Sacras*, *Levit.* [1] *Numer.* [2] Porro corollas imponebant*, quas *Vittas* appellabant. Statius [3]:

Tum fera ceruleis intexit cornua Sertis.

Ovidius [4]:

Victima labe carens & præstantissima forma
Sistitur ante Aras, Vittis præsignis & auro.

Martialis [5]:

Felix tunc ego debitorque voti
Casurum tibi rusticas ad aras,
Ducam cornibus aureis juvencum.

βὰς χρυσοκέρως est apud *Homerum* locis multis, ubi Sacrificia describit, itemque στεφήφορος βὰς apud *Lycophronem*, id est, vacca infulata, quia ad victimas destinata erat. *Sacerdos Jovis adferebat boves coronatos ut Jovis & Mercurii victimæ essent*, *Actor.* [6], & *Balduinus Walæus* [7]. Boves auratis cornibus, infulis & coronis ornati, sunt apud *Plutarchum* [8], ubi Sacrificia describit, Tibullus [9]:

Semper inaurato taurus cadit hostia cornu.

Juvenalis:

——— *Et auratam Junoni cæde juvencam,*

Ita stabant ut ictu posternerentur, primum vero capitibus † infundebant vinum. †* Ovidius [10]:

Admoti quoties templis, dum vota sacerdos
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Et [11]:

Rode caper vitem, tamen hinc cum stabis ad aram.
In tua quod spargi cornua possit, erit.

Lucanus [12]:

O 3 —— *Sa-*

* στεφανώσαντες τὸ ζῶον Lucian. *de Sacrif.* 368.
† Servius *in* 6. *Æn.* 244. hoc cum discrimine quodam in sacris superis & infernis factum scribit, ita ut in illis vinum infunderetur, in his invergeretur.
†* Causam tradit Servius *l.* I.

(1) II. 13. (2) XV. 3. 4. 5. (3) *lib.* V. *Thebaid.* (4) *lib.* XV. *Metamorph.* (5) *lib.* IX. *Epigram.* 43. (6) XIV. 12. 13. (7) *Commentario ad h. l. pag.* 1168.
(8) *in Æmilio Paulo pag.* 203. (9) *lib.* IV. *Eleg.* I. (10) *lib.* VII. *Metamorph.* (11) *lib.* I. *Fastor.* (12) *lib.* I. *Pharsal.*

——— Sacris tunc admovet aris
Electa cervice marem, jam fundere Bacchum
Cœperat, obliquoque molas inducere cultro.

Virgilius [1]:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcerrimam Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Juvenalis [2]:

Spargendusque mero quem jam pudet ubera matris
Ducere, qui vexat nascenti robora cornu.

Deinde Sacerdos inter cornua victimæ setas manu evulsas projiciebat in ignem. Virgilius [3]:

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit frontique invergit vina Sacerdos,
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris, libamina prima.

Habes in verbis illis, quod de vino affuso proxime dictum est, & porro de evulsis setis, unde illud est, *libamina prima*. Etenim setas eas quas de victimæ fronte revulsas cum molarum parte in ignem super aram conjiciebant, ἀπαρχὰς proprie dictas esse, notat *Johan. Meursius* [4]. Conversus ad Ortum *secespitâ* (quomodo *Festus Pompeius* [5], & *Suetonius* [6], hoc μαχαιρίδιον θυτικὸν vocant) radebat victimam a fronte ad caudam. Virgilius [7]:

——— ——— Et tempora ferro
Summa notat pecudum. ———

Eam † protinus adorti Victimarii *, Popæ, Camilli feriebant securibus aut clavis. †* Ovidius [8]:

——— ——— Feriuntque secures
Colla torosa boum. ———

Vir-

† Hanc solennitatem spectandam dat figura expressa ab J. Gutherio *l.* II. *de Jure Pontif. c.* 14.

* Nec hi tamen semper, sed interdum etiam ipsi qui rem divinam faciebant. V. de la Cerda in 6. Æn. 249.

†* Et cultris. V. Taubmannum *in* 6. *Æn.* 248. Virgilius etiam *ibid. v.* 521. *ense ferit.*

(1) *lib.* IV. *Æneid.* (2) *Sat.* 12. (3) *lib.* VI. *Æneid.* (4) *ad Lycophronem.* (5) *in Fragmentis de Verborum significatione pag.* 201. (6) *lib.* III. *c.* 26. (7) *lib.* II. *Æneid.* (8) *lib.* VII. *Metamorph.*

Virgilius[1]:

Quales mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim.

Mactabant. Virgilius[2]:

Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Excipiunt pateris. ———

Sanguinem profluentem ceu rem ſacram pateris † excipiebant, ne in terram fuſus inquinaretur: nam per Aras* deinde reſperſus Deorum cultui addebat, τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων, ait *Lucianus*[3]. †* Deglubebant. Virgilius:

Tergora deripiunt coſtis & viſcera nudant.

Popæ bini plerumque aderant, lineo amiculo tantum pudenda tecti, cætera nudi. Propertius[4]:

Succinctique calens ad nova lucra Popa.

Suetonius[5]: *Admotâ altaribus victimâ, ſuccinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium mactavit. Cultrarium*, id eſt, eum Camillum, qui hoſtiæ jugulo cultrum admovebat. Docent hoc veteres Statuæ, & imprimis Sacrificiorum qua miniſtros & ritus omnes deſcriptio accurata eſt in Columnâ marmoreâ Trajani, quæ ſola fere ſuperſtes è præclaris monumentis viſitur Romæ, geminæ expeditionis ab illo Imperatore adverſus Dacos ſumptæ & feliciter peractæ teſtis. Depingit *Jacobus Laurus*[6], & peculiari commentario expoſitam vulgavit *Alphonſus Ciacconus Hiſpanus.* Adde Tabulam æream qua pompa Circenſis deſcribitur, apud *Onufrium Panvinum*[7], nec non Tabulam alteram, qua Sacrificiorum ritus & ſacrificialia inſtrumenta exacte pinguntur, apud eundem *Onufrium*[8], *Jacobum Laurum*[9], *Jacobum Meurſium*[10], *Joh. Jacobum Boiſſardum*[11]. Pauca

† Taubmannus in 6. Æn. v. 249. Ovidius ep. Cydipp. 93.
* Levitic. 1, 5.
†* p. 368. *Icaromenip.* 207.

(1) *lib.* XI. *Æneid.* (2) *lib.* VI. *Æneid.* (3) *de Sacrificiis.* (4) *lib.* IV. *Eleg.* 3. (5) *lib.* IV. *cap.* 33. (6) *part.* 2. *Antiquitat. Roman. num.* 27. (7) *lib.* II. *de Ludis Circenſibus pag.* 89. (8) *l. d. pag.* 90. (9) *part.* 1. *Antiquitat. Romanarum num.* 8. (10) *in Iconibus veteris Romæ pag.* 68. (11) *part.* 2. *Antiquit. Roman.*

ca aliqua habet *Barthol. Marlianus* [1], & confer Numiſmata Julii Cæſaris apud *Antonium Auguſtinum* [2].

IX. Exta educebant *, & cultro apprehenſa (non enim fas erat manibus arripere, metu pollutionis) in lance deponebant. Virgilius:

Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Reddere eſt verbum ſacrificale, quod autorum locis productis confirmat *Briſſonius* [3]. Aliter dicebant, *porricere*,

—— —— Extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, ——

Virgilius [4]. Varro: *Exta Diis cum dabant* porricere *dicebant.* Verbum idem ſenſu eodem adhibent *Livius* [5], *Cicero* [6]. Atque inde exta, quæ in aræ foco ponebantur, *porriciæ* vocatæ ſunt, vel *proſiciæ*, nam proſecabantur, Livius [7]: *Qui ejus hoſtiæ exta proſecuiſſet, ei victoriam dari.* Extorum partem illam quæ in Deorum honorem adolebatur, ſive proſicias, τὰς θυμάτων ἀπαρχὰς, inſpiciebant Haruſpices pro futuris indagandis: cæterum vocabantur *Ablegmina*, ut docet *Feſtus* [8], & confer *Dionyſ. Gothofredum* [9], *Johan. Gerhard. Voſſium* [10]. Parte reliqua veſcebantur per morem convivii illi qui ſacrificiis aderant. Quod vero ait Virgilius: *In ſalſos fluctus*, ad locum & tempus pertinet. De profecturis ac navem ſolventibus agit, ubi Aræ vice erat mare ipſum, quomodo in privatis, quæ pro Laribus capiebantur, Sacris Aræ loco focus erat. Itaque addit:

—— Et vina liquentia fundam.

Nimirum ad conciliandos Deos marinos, quod idem faciebat Alcibiades cum ſociis è Pireæo ſolvens, ut refert *Thucydides* [11], & confer *Antonium Muretum* [12]. Cum Ha-

* Lucianus de Sacrif. 368. Petron. 194.

(1) *in Topographiâ urbis lib.* VII. *fol.* 173. (2) *Tab.* 2. *num.* 2. 4. 10 12. *Tab.* 14. *num.* 7. 8. *Tab.* 55. *num.* 7. (3) *lib.* I. *de Formulis antiquis pag.* 27. (4) *lib.* V. *Æneid.* (5) *lib.* XXIX. (6) *lib.* VI. *Epiſtol. ad Atticum num.* 18. (7) *lib.* V. (8) *lib.* I. *de Verborum ſignificatione pag.* 348. (9) *Notatis ad h. l. pag.* 1694. (10) *in Lexico Etymologico pag.* 414. (11) *lib.* VI. *Hiſtor.* (12) *lib.* XIV. *Var. Lect. cap.* 2.

Haruſpices pronunciabant , *exta bona eſſe* , credebant Deos propitios eſſe , ac felicem ſucceſſum habitura , quæcunque animo agitarent ſacrificantes Hoc erat *litare* , id eſt , facto ſacrificio placare Numen ac impetrare votum , ut *Nonius* exponit. Ovidius [1] :

Victima nulla litat , magnoſque inſtare tumultus
Fibra monet. ——— ———

Leno apud Plautum [2] :

Sex agnos immolavi , nec tamen potui litare.

Itaque *Suetonius* de Julio Cæſare [3] : *Pluribus hoſtiis cæſis , cum litare non poſſet , introivit curiam , ſpreta religione.* Hoc vult : Exta omnia arguebant Deos eſſe iratos , & mala multa imminere , quod tamen non curabat generoſus ille periculorum contemptor , & Planetariorum hoſtis profeſſus , quamobrem hunc victricis Urbis Principem ſuo merito commendat *Cælius Rhodiginus* [4] , & confer *Berneggerum* [5].

X. Sæpe duplicabant victimas , & *hoſtia præcidanea* vocabatur , quæ primum cædebatur , cumque illa non oſtenderet Deos faventes , *hoſtia ſuccidanea* addebatur. Nimirum quando primâ hoſtiâ litatum non fuerat , ut forte vinceretur Deorum obſtinata ingratia , addebatur ſecunda , tertia , quarta , atque cum non prodeſſent ſingulæ , juvarent multæ. Græci in Sacris ſuccidaneis exclamabant , δευτέρων ἀμεινόνων. Suetonius [6] : *Circa Peruſiam ſacrificio non litante , cum augeri hoſtias imperaviſſet.* Indidem ſunt *hoſtiæ mactæ* , id eſt , magis auctæ & confer *Aulum Gellium* [7] , *Janum Guilhelmum Laurembergium* [8].

XI. Portiones membrorum viſcerumque deciſas & farinâ conſperſas in Aris exurebant * : reliquias , dapes præcerptas , pro epulis apponebant , ſive elixatas ſive toſtas. Virgilius [9] : *Pin-*

* Virgilius 6. *Æn.* 254. etiam oleum infuſum ardentibus extis tradit ; quod quidam in ſacris infernis factitatum fuiſſe volunt. V. N.

(1) *lib.* XV. *Metamorph.* (2) *in Pœnulo Act.* I. (3) *lib.* I. *cap.* 81. (4) *lib.* VIII. *Antiquar. Lection. cap.* 9. (5) *Diatribis ad Julium Suetonii pag.* 212. (6) *lib.* II. *cap.* 96. (7) *lib.* IV. *cap.* 6. (8) *in Antiquario pag.* 443. (9) *lib.* II. *Georgic.*

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

& adde *Turnebum* [1]. Nimirum edebant & bibebant hilares, quod etiam in Lege Mosis permissum erat 1. *Samuel.* [2], *Nehem* [3] Ovidius:

Dii quoque ut a cunctis hilari pietate colantur,
Tristitiam poni per sua festa jubent.

Sacerdotes perinde atque illi qui Sacrificia obtulerant, horumque amici in fano confidentes, convivia (quæ vocabant *Visccrationes*) agitabant, uti est *infra* [4]. Virgilius [5]:

——— ——— *Cunctique relictis*
Consurgunt mensis. ——— ———

Et post:

Tum lecti juvenes certatim, araque Sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant,
Vescitur Æneas simul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis & lustralibus extis.

Dona laboratæ Cereris sunt panes è frumento confecti. *Lustralia exta* Beroaldus [6] exponit, quod sint præpinguia, uti *bos lustralis*, id est, quinque annorum habens ætatem perfectam. Nec aliter *J. G. Stuckius* [7]. Rectius ita: *Lustralia*, id est, καθαρτικά, quod cum Sacra omnia lustrarent purgarentque homines, extorum esu hoc cumprimis consequerentur, & Sacrificiorum participes essent, a quibus impii arcebantur. Eodem sensu *lustralia exta* dicit *Statius* [8]. Canebantur hymni & ducebantur choreæ. Exemplo sunt Hebræi in festo Apidis, *Exod.* [9] & simile est de Moabitis, *Numer.* [10]

XII. Victimæ offerebantur *eximiæ*, id est, quæ integræ erant corpore, vegetæ, robustæ, quæque nullum in corpore vitium * habebant ac de grege selectæ eximе-

* Lucianus *de Sacrif.* 368. πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη τὸ ζῶον, ἵνα μήτι τῶν ἀχρήστων κατασφάτηνσι.

(1) *lib.* XXII. *Adversarior.* *cap.* 2. (2) I. 13. 14. 15. (3) XII. 43. (4) *cap. seq. num.* 8. (5) *lib.* VIII. *Æneid.* (6) *Notis ad Suetonium August. cap.* I. *p.* 53. (7) *de Sacris & Sacrificiis Gentilium pag.* 149. (8) *lib.* I. *Thebaid.* (9) XXXII. 19. (10) XV. 2.

mebantur, inde varia cognomina acceperunt, ut essent *egregia*, *nitentes* θύματα ἐξαίρετα καὶ ἔκκριτα. Virgilius[1]:

Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.

Et[2]:

—— —— *Superoque nitentem*
Cœlicolûm Regi mactabam in littore taurum.

Et[3]:

—— *Mactans lectas de more bidentes*
Legiferæ Cereri, Phœboque patrique Lyæo.

Est idem inter leges Mosis, *Levitic.*[4] *Deuter.*[5] & vide prolixe *Hieronymum Magium*[6]. Verum uti apud Hebræos politiâ ipsorum ad interitum vergente, reperti sunt qui animalia cœca, clauda, morbida, Sacrificiis addicerent, *Malach.*[7] ita etiam apud Gentiles ultimâ Paganismi ætate fuerunt tales. Tertullianus[8]: *Volo & ritus vestros recensere, non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta & tabida & scabiosa quædam mactatis.* Oves cumprimis bidentes capiebantur, id est, quæ duos ordines dentium, superiores & inferiores habebant eminulos, ac cornigeræ erant. Nec non vaccæ injuges, quæ nunquam opus aliquod rusticum fecerant, ut de Philistinis est, 1. *Samuel.*[9] Virgilius[10]:

—— *Et intactas totidem cervice juvencas.*

Et[11]:

Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.

Boves intactas vocat *Horatius*[12]. *Castâ cervice juvencam* appellat *Silius Italicus*[13]. (uti ibi exponit *Daniel Heinsius*[14]) ἀδμήτους βόας *Homerus*, & vide *Turnebum*[15].

XIII. Holocausta erant ex animali, quod totum exureba-

(1) *lib.* IV. *Georg.* (2) *lib.* III. *Æneid.* (3) *lib.* IV. *Æneid.* (4) IX. 3. *cap.* XXII. 19. (5) XV. 21. *cap.* XVII. 1. (6) *lib.* IV. *Miscellaneor. cap.* 4. (7) I. 8. (8) *cap.* 13. *Apologet.* (9) IX. 7. (10) *l. d.* (11) *lib.* VI. *Æneid.* (12) *lib.* V. *Carm.* 9. (13) *lib.* VIII. (14) *in Notis pag.* 118. 119. (15) *lib.* XVIII. *Adversar. cap.* 2.

rebatur. * Et vel cum pelle, uti in Sacrificiis expiatoriis, *Levitic.*[1] *Numer.*[2] vel detractâ ante pelle, quam Sacerdos capiebat, *Levitic.* [3] Virgilius[4]: †

Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis.

Rurſum:

Tergora deripiunt coſtis. —— ——

Nimirum pellibus incubabant, & Oracula Deorum in ſomniis petebant, uti dicemus[5]. Molochi Sacrificia vivum hominem exurebant, quæ a Phœnicibus introducta, Aſiam, Africam & Europam omnem pervaſerunt. De Gallis teſtantur *Cæſar*[6], & *Hottomannus*[7], *Strabo*[8], *Johan. Jac. Chiffletius*[9]. De Britonibus *Johannes Seldenus*[10]. De Gottis ac Suedis *Johannes Loccenius*[11]. De Americanis *Oviedus*[12], *Godofredus*[13], referunt, quod ex genere hominum Sacrificia adhibuerint. Quod Jephta immolavit propriam filiam, eſt factum ſingulare, de quo peculiarem Diatribam ſcripſerunt *Michaël Chriſtianus Tirhoff* & *Ludovicus Capellus*, & vide quæ diximus *ſupra*[14]. Adde *Lilium Gyraldum*[15], *Hugonem Grotium*[16], *Johannem Saubertum*[17], *Joh. Ericum Oſtermannum*[18].

XIV. Locus Templi ſeparatus, ubi ſacrificiales pecudes mactabantur, *Delubrum* erat; Sacerdotes vero detractis victimarum pellibus incumbentes ſomnia captabant, ut Deorum inſtinctu futura cognoſcerent. Virgilius[19]:

—— —— *Huc dona Sacerdos*
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pelli-

* Lucianus *de Sacrif.* 368.
† *v.* 253. ubi vide Servium de ratione holocauſti.

(1) IV. II. 12. (2) XIX. 5. (3) VII. 8. (4) *lib.* VI. *Æneid.* (5) *ſeq. diſtinctione* 14. (6) *lib.* VI. (7) *Notatis ibidem pag.* 33. (8) *lib.* IV. (9) *in Deſcriptione Veſontionis part.* I. *cap.* 14. (10) *lib.* I. *Britan. antiquæ cap.* 4. (11) *in Antiquitatibus Suedicis p.* 32. (12) *lib.* XVII. *Hiſtoriæ. Indicæ.* (13) *in Archontologiâ Coſmicâ pag.* 333. (14) *c.* VI. *diſt.* II. *& l.* III. *c.* 5. (15) *in Hiſtoriâ Deorum ſyntagm.* 17. *pag.* 528. (16) *de Satisfactione Chriſti cap.* 10. (17) *de Sacrificiis Gentilium cap.* 21. (18) *Diſputationibus de ἀνθρωποθυσίᾳ Gentilium.* (19) *lib.* VII. *Æneid.*

Pellibus incubuit ſtratis ſomnoſque petivit,
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris.

Et paulo poſt:

Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, ſtratiſque jacebat
Velleribus, ſubita ex alto vox reddita luco eſt.

De Lacedæmoniis in Paſiphaës Fano teſtatur idem *Cicero*[1]. De Moſe refert *Strabo*[2], quod docuerit, ἐγκοιμᾶσθαι δ' ἐν αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν τε καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἄλλους τοὺς εὐονείρους, *ut in templo pro ſe quiſque, vel alii qui eſſent ad bene ſomniandum apti natura, pro aliis incubarent, & iis qui temperanter & juſte vivunt, a Deo donum aliquod vel ſignum eſſe ſpectandum.* Fallitur vero, quia ſatis conſtat, Moſen fuiſſe hoſtem Planetariorum & ſomniatorum, iiſque omnibus præmia deſtinaviſſe lapides & ſaxa, *Levitic.*[3] *Deuter.*[4]

XV. Puritatem in Sacris requirebant imperabantque, cum præfarentur* formulâ ſolenni† *Procul eſte profani.* Virgilius[5]:

——— *Procul o procul eſte profani*
Conclamat Vates. ——— ———

Statius[6]:

——— ——— ——— *Adeſte*
Diique homineſque Sacris, procul ite nocentes
Si cui corde nefas tacitum. ———

Profanos vocabant, qui ſibi conſcii erant de flagitiis, aut qui ſaltem ob ætatis dignitatiſve ſequiorem conditionem, inepti erant ut Sacris initiarentur. Tibullus[7]:

Num

* Πρόῤῥησιν dicit Lucianus *Alex.* 770. *Demonact.* 886. ubi & refert apud Athenienſes ἀποκεκλεῖσθαι τοὺς βαρβάρους. ab Eleuſiniis puto.

† Lucianus de *Sacrif.* 368. etiam tabulam propoſitam publice tradit, quæ prohiberet profanos ingredi, καὶ τὸ μὲν πρόγραμμά φησι μὴ παριέναι εἴσω περιῤῥαντηρίων, ὅστις μὴ καθαρός ἐστι τὰς χεῖρας.

(1) *lib.* I. *de Divinatione.* (2) *lib.* XVI. *Geograph.* (3) XVIII. 21. *cap.* XIX. 31. *cap.* 20. 6. (4) XIII. 12. *ſeq. cap.* XVIII. 9. 10. 11. 12. (5) *lib.* VI. *Æneid.* (6) *lib.* III. *Silvar. carm.* 3. (7) *lib.* I. *Eleg.* 2.

Num feror incestus sedes adiisse Deorum,
Sertaque de sanctis deripuisse focis?

Suetonius de Nerone parricidâ[1]: *Peregrinatione quidem Græciæ, Eleusiniis Sacris, quorum imitatione impii & scelerati voce Præconis submoverentur, interesse ausus non est.* * Eos arcebant, & vero si turbæ sese permiscerent, re vulgatâ plectebantur capite, ut Acarnanes illi juvenes exemplo suo monstrant, de quibus refert *Livius*[2]. Sæpe etiam curiosos illos Sacrorum rimatores Numen ipsum punivit. Tibullus[3]:

Tunc mihi non oculis sit timuisse meis.

Ex opinione veterum, qui excœcari credebant, si quando mystica Deorum Sacra & religionis arcana oculis profanis temere aliqui usurparent, uti annotat *Passeratius.* Locus est 1. Samuel.[4] *Percussit autem ex Bethsemitis, quia inspexerant Arcam Domini, percussit, inquam, de populo septuaginta viros, & quinquaginta millia virorum.* Supple, *rebus his gestis aderant.* Nimirum occisi sunt viri septuaginta, aderant vero quinquaginta mille spectatores, ut narrat *Josephus*[5], & sequuntur *Rupertus, Lyra, Tostatus*[6]. Nam quod vulgo cum *Theodoreto*[7], *Procopio* & *Eucherio*[8] credunt, omnes periisse, a vero procul abest, neque satis defendunt *Salianus*[9], *Georgius Hornius*[10], *Johannes Buxtorffius*[11]. Ut enim ipsi docent, perierunt ideo quia inspexerant Arcam apertam. Atqui tot millia non poterant inspicere, quatenus in tanto concursu multi a multis impediuntur. Negat Salianus, *posse magnam plagam vocari, cum septuaginta occidunt.* Verum nec parva est plaga, morte subitâ concidere tot homines vegetos cæteroquin & de prope instante obitu parum sollicitos. A profanis distinguebantur sacrati, qui-

* V. Lucianus *Pseudomant.* 770. Capitolinus *M. Antonin. Philos. c.* 27. ib. Casaub.

(1) *lib.* VI. *cap.* 34. (2) *lib.* XXXI. (3) *lib.* I. *Eleg.* 7. (4) VI. 19. (5) *lib.* VI. *Antiquitat. cap.* 9. (6) *Comment. h. l.* (7) *Quæst.* 14. *ad h. l.* (8) *Commentariis ibid.* (9) *Tom.* 3. *Annal. Vet. Testam. pag.* 66. (10) *Notis ad lib.* I. *Sulpicii Severi pag.* 165. (11) *in Exercitationibus Miscellaneis pag.* 166.

quibus accedere licebat & cognoſcere Myſteria illa, ſive eminus, qui *Myſtæ* vocabantur, ſive *Epoptæ* erant, qui cominus veniebant, de quâ re vide *Deſiderium Heraldum*[1], *Johannem Meurſium*[2]. Prudentius[3]:

Quid cum ſacrandus accipit ſphragitidas?
Acus minutas ingerunt fornacibus.
His membra pergunt urere, ut igniverint
Quacunque partem corporis fervens nota
Stigmarit, hanc ſic conſecratam prædicant.

Apparet ex verbis illis, ſtigmata eos in fronte vel aliâ corporis parte accepiſſe. Locus eſt Galat.[4] *Ego enim ſtigmata Domini Jeſu in corpore meo porto.* Annotat Beza[5]: *ſtigmata, id eſt, notas injuſtas quales ſervis inuri ſolebant.* De ſervis cum inuſtâ fronte dicemus *infrà*[6]. Nam hæc quidem Pauli verba ad præſentem rem melius referas, profeſſum ſectatorem Chriſti, in cujus gratiam toleraverat perſecutiones varias, 2. *Corinth.*[7] Quæ vero leguntur de Franciſco perinde, uti Paulo contigerat, ſtigmatibus ſacris notato, apud *Rodolfum Hoſpinianum*[8], *Renatum Chôppinum*[9], illis fabulis ocioſorum cucullatorum accenſemus, & prolixius alibi vanitatis profanæ convincemus. Apud veteres Chriſtianos dicebantur *Sacrati*, qui in fronte crucis ſignaculum chriſmate prænotatum habebant, tanquam ea eſſet initiatio, ut multis locis refert *Tertullianus*, & confer *Deſiderium Heraldum*[10]. Hodie quoque Dæmon Sagis & Magis imprimit ſtigma aliquod, eoque velut charactere indelebili ad ſcholæ infernalis ſacra obligat tenaciter, *Bodinus*[11], *Remigius*[12].

XVI. Qui Sacris aderant & Myſteria cognoſcebant, lege prohibiti nemini quicquam eorum revelare debebant. Horatius[13]:

—— *Non*

(1) *Animadverſis ad Arnobium lib.* II. *pag.* 87. (2) *in Eleuſiniis cap.* 8. (3) *De Coronis num.* 9. *Supplicio Romani.* (4) VI. 17. (5) *pag.* 376. (6) *lib.* IV. *cap.* I. *diſt.* 3. (7) XI. 12. 24. 25. 26. 27. (8) *lib.* VI. *de Origine Monachorum fol.* 245. (9) *lib.* II. *Monaſticorum pag.* 213. (10) *Animadverſis ad lib.* III. *Arnobii pag.* 129. (11) *lib.* IV. *Dæmonomaniæ cap.* I. (12) *lib.* I. *Dæmonolatriæ cap.* 5. (13) *lib.* I. *Carm.* 18.

——— Non ego te candide Bassareu
Invitum quatiam: nec variis obsita frondibus
Sub divum rapiam.

Bassareu, id est, Bacche, & cum dicit *obsita*, est idem quod *operta*. Sensus est: Non divulgabo Sacra tua, quæ sub fide silentii cognoscunt quicunque cominus accedunt. Tibullus[1]:

Non ego tentavi nulli temeranda virorum
Audax laudandæ sacra docere Deæ.

Ita locum emendant *Scaliger*, *Livinejus*, *Simon Abbes*: quod vero legit *Gebhardus*,

——— nulli temeranda Deorum,

sensum nullum habet. Nec enim de Diis attinet loqui, cum pœna sit irrogata hominibus qui Sacra operta enunciant in vulgus. Sub capitis pœnâ erat sancitum silentium, ut *Plutarchus*[2], & *Eunapius Sardianus*[3], testantur. Horatius[4]:

—— Vetabo qui Cereris Sacrum
Vulgarit arcanæ, sub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat phaselum. ——

Et apud Inferos pœna sequebatur: Ovidius[5]:

Quærit aquas in aquis & poma natantia captat
Tantalus, hoc illi garrula lingua dedit.

Nimirum hac pœnâ affectus est, quod Deorum quædam Mysteria evulgavisset. De quo præterea agunt *Euripides*[6], & *Seneca*[7]. Hinc erat, quod in Templis multis Simulacra posita essent, quæ digito ad labia impresso monebant, ut fida silentia essent, nec propalarentur secreta, *Augustinus*[8], *Æschylus*[9]: ἐπεὶ δὲ ἀνέστην καὶ χεροῖν Καλλιῤῥόου ἔψαυσα πηγῆς, σὺν θυηπόλῳ χερὶ βωμῷ προσέστην, ἀποτρόποισι δαίμοσι θέλουσα θῦσαι πέλανον. Tacitus[10]: *Ingressi milites, quibus fausta nomina, felicibus ramis,* dein-

(1) *lib.* III. *Eleg.* 5. (2) *in Vitâ Alcibiadis.* (3) *de Vitis Philosophorum.* (4) *lib.* III. *Carm.* 2. (5) *lib.* II. *Amor. eleg.* 2. (6) *in Oreste.* (7) *in Thyeste.* (8) *lib.* XVIII. *de Civit. D. c.* 5. (9) *in Persis.* (10) *lib.* IV. *Histor.*

dein Virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aquâ rivis & fontibus amnibusque haustâ perluere. Signumque id erat innocentis animi, qui nullius rei improbe patratæ sibi conscius esset. Virgilius[1]:

Effer aquam, ——

scilicet fluviatilem *, quâ Sacra & Sacrificia lustrabantur, ut annotat *Taubmannus*[2]. Et[3]:

—— *Sic effatus, ad undam*
Processit summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans. ——

Horatius[4]:

Lotis mane senex manibus currebat.

Hinc dicendi genus, *lavo in innocentiâ manus*, quod usurpat *David Psalm*[5], & vertunt *Alexandrini*, νίψωμαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου. Alibi sunt testimonia plurima. Tibullus[6]:

—— *Pura cum veste venite*
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Propertius[7]:

Spargite me lymfis. ——

Plautus[8]:

Nunc lavabo ut rem divinam faciam.

Puras vero manus cum a sordibus, tum a cæde & sanguine exigebant. Ita *Herodoto* dicitur ἀνὴρ μὴ καθαρὸς ἐὼν τὰς χεῖρας, quia cædem manu fecerat. Res seria erat apud multos, Virgilius[9]:

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates,
Me bello è tanto digressum ac cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo †
Abluero, —— ——

Pilatus lavabat manum aquâ, postquam supplicium capitale denunciaverat in Jesum Nazarenum, *Matth.*[10]

Fe-

* Flumen vivum V. *Interpretes Virgilii in 2. Æn. 717.*
† *v. 717.* V. ibi *Interpretes & Brissonium.*

(1) *Bucolic. 8.* (2) *in Commentario pag. 83.* (3) *lib.* IX. *Æneid.* (4) *lib.* II. *Sat.* 3. (5) XXVI. 6. (6) *lib.* II. *Eleg.* I. (7) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (8) *in Aulularia Act.* III. *sc.* 6 (9) *lib.* II. *Æneid.* (10) XXVII. 24.

Fecisse hoc eum, ut Judaicos ritus imitaretur, putat *Origenes*, verum hoc refellit Edmundus Merillus [1]: *Vix*, inquit, *probabile est, Pilatum hominem Romanum mores Judæorum sequi voluisse.* Neque etiam necessarium erat, nam ipsi Romani aquâ prolutâ manus purgabant a cæde factâ, vel factæ consensu addito. At sordes animi non posse aquis manuum profusis expurgari, dicebat Ovidius [2]:

Omne nefas omnemque mali purgamine causam
Credebant nostri tollere posse senes.

Et paulo post:

Ah nimium faciles qui tristia crimina cædis
Flumineâ tolli posse putatis aquâ.

Et increpat Tertullianus [3]: *Quæ ratio est, manibus quidem ablutis, sed spiritu sordidato orare?* Tale quid apud Hebræos quoque observare licet, eratque in Salomonis Templo περιῤῥαντήριον * (quomodo *Sozomenus* & *Theodoretus* vocant apud *Johannem Brodæum* [4]) id est, vas æneum capacissimum; eo aquæ convehebantur ad usum Sacerdotum & aliorum qui vellent manus pedesque lavare, & Sacris adesse propius, 1. *Reg.* [5], 2 *Chronic.* [6], *Franciscus Ribera* [7], *Salianus* [8], *Justus Lipsius* [9]. *Delubrum* vocabant Romani partem illam Templi in qua stabat aquiminale magnum †, ubi mersus titio ingens ab arâ sumptus velut consecrabat aquas, atque inde hauriendo efficaciter deluebantur quicunque Sacris operari volebant, ut notant *Servius* [10], *Johan. Gerh. Vossius* [11]. Ἐχερνίψατο ἐκ τῆς ἱερᾶς χέρνιβος est de Andocide sacrificaturo apud *Lysiam* [12]. Successit his apud Chri-

 stia-

* Περιῤῥαντηρίων in templis ethnicorum meminit Lucianus *de sacrif.* 368. & aliis locis.

† V. Casaubonum *ad Theophrasti Charact.* c. 17. p. 288.

(1) *Notis ad Passionis historiam.* (2) *lib.* II. *Fastor.* (3) *de Oratione cap.* II. (4) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 38. (5) VII. 23. (6) IV. 2. (7) *de Templo lib.* II. *cap.* 16. 17. (8) *in Annalibus Vet. Test. Tom.* 3. *pag.* 836. (9) *Notis ad Tacitum lib.* IV. *Histor. num.* 77. (10) *in Commentariis Virgilianis lib.* II. *Æneid. pag.* 246. (11) *in Lexico Etymolog. pag.* 178. (12) *in Orationibus pag.* 97.

ſtianos ſerioris ævi Vas aquæ luſtralis, levium peccatorum expiatricis ad veſtibulum Templi poni ſolitum, ut ad Sacra properantes haurirent aquas & lavarent ſeſe, uti monet *Heribertus Roſweidus* [1]. Potuit inſtituti conſilium fuiſſe non malum, ſolum quod abuſus corruperit ſeculis inſecutis factum, inque ſuperſtitionem peſſimam converterit, de quo porro agunt *Andreas Rivetus* [2], *Johan. Gerhardi* [3], *Johan. Crocius* [4]. Mos idem hodie apud Turcos & Saracenos obtinet, uti refert *Johannes Wilde* [5]. Præterea Orientis Populi nudis pedibus aut ſaltem excalceati, ingrediebantur loca ſacra. Juvenalis [6]:

Obſervant ubi feſta mero pede ſabbatha Reges.

De Judæis loquitur, & ſunt exempla de Moſe, *Exod.* [7] ac de Joſuâ Principe, *Joſu.* [8] Alia habet *Cœlius Rhodiginus* [9]. Turci & Ruſſi imitantur, ut narrant *Sweiggerus* [10], *Michovius* [11]. Pythagoras apud *Jamblichum* [12] dicit, ἀνυπόδητος θύε καὶ προσκύνει. In Romanorum veterum ritibus nihil tale eſt, ſolum quod in Veſtalibus Feriis Matronæ pedibus nudis ad templum Veſtæ ibant, olim quidem ob cauſam eam, quod locis paludoſis conditum Templum adiretur nudis pedibus, deinde vero ſiccatis etiam locis permanſit conſuetudo, teſte *Ovidio* [13].

XVII. Neque admittebant illos qui nocte proximâ cum uxoribus lecto eodem accubuiſſent *, Tibullus [14]:

Vos

* V. Græviumm *ad Heſiodum* ἔργ. 731. Caſaubonum *ad Lampridii Commod.* c. 2. Forſan omnino poſt omnem concubitum purgabant ſe aqua, ſive ſacra facturi eſſent, ſive non eſſent. Ovidius 3. *Am. el.* 7.

Neve ſuæ poſſent intactam ſcire miniſtræ:
Dedecus hoc ſumta diſſimulavit aqua.

Lucianus *Amor.* 903. Suetonius *Aug.* 94. Ovidius 3. *Am.* 7. 53.

A

(1) *Annotatis ad Paulinum pag.* 814. (2) *in Summâ Controverſiarum Tract.* 2. *quæſt.* 15. (3) *in Confeſſione Cathol. Tom.* 3. *pag.* 768. (4) *in Conſideratione brevi Religionis Papiſticæ pag.* 790. (5) *in Itinerario Orientali lib.* II. *cap.* 51. *lib.* III. *cap.* II. (6) *Satyr.* 6. (7) III. 5. (8) V. 14. (9) *lib.* VIII. *Antiq. Lect. c.* 27. (10) *lib.* II. *Itinerarii Conſtantinopol. cap.* 54. (11) *in Deſcriptione Sarmatiæ Europeæ.* (12) *in Vitâ ejus cap.* 24. (13) *lib.* VI. *Faſtor.* (14) *lib.* II. *Eleg.* I.

Vos quoque abesse procul jubeo (discedite ab aris)
Queis tulit hesternâ gaudia nocte Venus.

Ovidius[1]:

Annua venerunt Cerealis tempora sacri,
Secubat in vacua sola puella toro.

Proinde vel mulierum concubitu abstinebant, vel surgentes mane corpus aquâ vivâ proluebant. Ipsæ quoque mulieres ita faciebant. De Atia matre Augusti refert Suetonius[2]: *expergefactam quasi a concubitu mariti purificavisse se.* Sunt præcepta in *Literis Sacris*, *Levitic.*[3], *Deuter.*[4] De re eadem Persius[5]:

Hæc sancte ut poscas Tiberino in flumine mergis,
Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Noctem, id est, concubitum nocturnum: Juvenalis[6]:

Ter matutino Tiberi mergetur, & ipsis
Vorticibus timidum caput abluet. ——

Removebant præterea eos, qui somniis importunis ac tristibus vexati animo ægro essent ac suspenso propter fata instantia. Silius Italicus[7]:

Namque asper somno dirus me impleverat horror,
Et læta exultans ostenderat ora Sichæus,
Quæ dum abigo menti & sub lucem, ut visa secundent,
Oro cœlicolas, ac vivo purgor in amne.

Igitur cum vivâ aquâ lustrati erant, poterant sacris adesse. Apulejus[8]: *Discussâ pigrâ quiete alacer exsurgo, meque protinus purificandi studio marino lavacro trado, septiesque submerso fluctibus capite.* Nimirum:

 Θά-

A tenera quisquam sic surgit mane puella,
Protinus ut sanctos possit adire Deos.

Priapeja *c.* 13.

Huc, huc, quisquis es, in Dei salacis
Diverti grave ne puta sacellum,
Etsi nocte fuit puella tecum,
Hac re quos metuas adire non est.
Istuc cœlitibus datur severis. &c.

Brissonius *Form.* 6. Kuhnius & Perizonius ad *Ælianum* 2. *V. H.* 31. ἀγνόνειν Græci proprie dicunt de his qui sacris se abstinent a Venere. *ib.*

(1) *lib.* III. *Amor. Eleg.* 10. (2) *lib.* II. *cap.* 94. (3) XV. 16. (4) XXIII. 10. (5) *Sat.* 2. (6) *Sat.* 6. (7) *lib.* VIII. (8) *lib.* XI. *Metamorph. pag.* 157.

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.

uti ait *Laërtius*[1], estque versus ille *Euripidis*[2]. Propertius[3]:

Ac prima somnum purâ tibi discute lymfâ.

Et[4]:

Sæpe illæ immeritæ causata est omina Lunæ,
Et sibi tingendas dixit in amne comas.

Virgilius[5]: *

—— Nox Æneam somnusque reliquit,
Surgit & ætherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces.

Ubi & hoc nota, quod versus Orientem constiterit recepto more apud illos, qui precabantur, ut dictum est *supra*[6]. Qui religiosiores erant, ad prolutiones addebant molam salsam. Plautus[7]:

Recte dicit, ut commeminit, somnium narrat tibi.
Sed mulier, postquam experrecta es, Prodigiali Jovi,
Aut molâ salsâ hodie aut thure comprecatam oportuit.

Tibullus[8]:

Ipse procuravi ne possent sæva nocere
Somnia, ter sanctâ deveneranda molâ.

Et[9]:

Et vanum ventura hominum genus omina noctis
Farre pio placant & saliente sale.

Confer *Martialem*[10].

XVIII. In expiationibus & devotionibus spargebantur sive Lauri sive Olivæ ramo, θαλλῷ uti vocat *Theocritus*[11], estque vocabulum Latio donatum apud Virgilium[12]:

—— —— Spargens altaria thallo.

Idem

* v. 67. Servius *quia dicitur non etiam solo somno polluere. Unde est, & noctem flumine purgat.*

(1) *in Vita Platonis pag.* 190. (2) *in Iphigeniâ.* (3) *lib.* III. *Eleg.* 8. (4) *lib.* IV. *Eleg.* 4. (5) *lib.* VIII. *Æneid.* (6) *cap.* IX. *distinct.* 9. (7) *in Amphitruone Act.* 2. *sc.* 2. (8) *lib.* I. *Eleg.* 5. (9) *lib* III. *Eleg.* IV. (10) *lib.* VII. *Epigram.* 53. (11) *Idyll.* 12. (12) *in Ciri.*

Idem ubi de Æneâ [1]:

—— Ter socios purâ circumtulit undâ
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ,
Lustravitque viros. ——

Notat *Servius* [2] Olivam pro Lauro esse positam, nam communiter Laurus adhibebatur. De Oleâ *Porphyrius* [3], ἐν ταῖς λιτανείαις καὶ ἱκετηρίαις τοὺς τῆς ἐλαίας θάλλους περιτείνουσι. De Lauro Ovidius [4]:

Huc venit incinctus tunicâ mercator & urnâ
Purus suffusâ, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus, lauro sparguntur ab udâ
Omnia quæ Dominos sunt habitura novos.
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos,
Incipit & solita dicere voce preces.

Apud Hebræos erat herba אזוב *Exodi.* [5], *Psalm.* [6], & de *Hyssopo* explicant *Biblia Romana*, veteresque Commentatores omnes, *Pagninus*, *Munsterus*, *Castalion*, *Tremellius*, *Johan. Buxtorfius* [7], sed *Rosmarinum* malunt *Franciscus Georgius Venetus* [8], *Rivetus*, *Piscator*, *Scholiastæ Batavi* [9], *Daniel Fesselius* [10]. Porro adolebatur sulfur cum tædis, quod erat *februare*, ἁγνίζειν, καθαίρειν. Juvenalis [11]:

—— Cuperent lustrari, si qua darentur
Sulfura cum tædis, & si foret humida laurus.

Ovidius [12]:

Terque senem flammâ, ter aquâ, ter sulfure purgat.

Virgilius [13]:

At nutrix patulâ componens sulfura testâ,
Narcissum casiamque herbas incendit olentes.

Statius [14]:

—— —— Et odori sulfuris aurâ
Purgat. —— ——

P 4 Pro-

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *Commentario h. l. pag.* 411. (3) *in Antro Nympharum.* (4) *lib.* V. *Fastor.* (5) XII. 22. (6) LI. 9. (7) *in Lexico Thalmudico pag.* 50. (8) *in Harmoniâ mundi Tom.* 4. *Cant.* I. *cap.* 31. (9) *ad h. l.* (10) *lib.* V. *Adversar sacror. cap.* 10. (11) *Sat.* 2. (12) *lib.* III. *Fastor. & 7. Metamorphos.* (13) *In Ciri.* (14) *lib.* IV.

Propertius [1]:

Imperat & totas iterum mutare lacernas,
Terque meum tetigit sulfuris igne caput.

Tibullus [2]:

Ipseque ter circum lustravi sulfure puro,
Carmine cum magico procubuisset anus.

& adde *Casaubonum* [3], *Johannem Wowerium* [4], *Jacobum Pontanum* [5].

XIX. Vestes puras induebant, & quidem pauperes aquâ eluebant vestes, ne quid sordium in illis esset. Tibullus [6]:

——— *Purâ cum veste venite.*

Divites habebant vestes singulares, quas induebant tunc cum Sacra obire volebant. Inde sunt *vestes preciosæ Esavi*, Genes. [7] Erant vestes Sacerdotales, ut docent *Hebræi* & ex illis *Hieronymus*. Nam ante Sacerdotium Leviticum primogeniti familiarum Sacerdotio fungebantur, uti dicetur *infra* [8]. Erant vestes illæ albæ. Horatius [9]:

Ille repotia, natales aliosque Dierum
Festos albatus celebret. ———

Ovidius [10]:

More patrum sanctæ velatæ vestibus albis
Tradita supposito vertice sacra ferunt.
Ore favent populi, tunc cum venit aurea pompa,
Ipsa sacerdotes subsequiturque suas.

Et [11]:

Scilicet exspectas solitum tibi moris honorem,
Pendeat ex humeris vestis ut alba meis?
Fumida cingatur florentibus ara coronis,
Concipiamque bonas ore favente preces.

Vestibus iisdem induti spectabant ludos publicos in honorem

(1) *lib.* IV. *Eleg.* 9. (2) *lib.* I. *Eleg.* 5. (3) *Exercit.* 16. *sect.* 43. *nec non in Commentario ad Characteres Theophrasti.* (4) *Animadversis ad Petronium pag.* 443. (5) *in Bellariis Atticis pag.* 371. (6) *lib.* II. *Eleg.* I. (7) XXVII. 15. (8) *cap.* XII. *dist.* I. (9) *lib.* II. *Sat.* 2. (10) *lib.* III. *Amorum Eleg.* I. 13. (11) *lib.* III. *Tristium Eleg.* 13.

norem Deorum celebrari ſolitos. Martialis[1]:

Spectabat modo ſolus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis,
Cum plebs & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus ſederet,
Toto nix cecidit repente cœlo,
Albis ſpectat Horatius lacernis.

Ab hoc veſtitu ſacrificantes dicebantur *Candidati*, teſte *Plauto*[2]. Indidem eſt *candida turba* apud *Ovidium*[3], & *turba albata* apud *Perſium*[4]. Niſi eſſent Sacra Cocytia. Tunc enim uti hoſtia furva, ita veſtis erat pulla. Ovidius[5]:

Et nigræ veſtes corpora veſtra tegant.

Capita ornabant coronis. *Suetonius*[6] utrumque expreſſit: *Candidati, coronatique & thura libantes fauſta omina & eximias laudes congeſſerant.* Ovidius[7]:

Feſtaque odoratis innectunt tempora ſertis.

Tibullus[8]:

Hunc pura cum veſte ſequar, myrtoque caniſtra
Vincta geram, myrto vinctus & ipſe caput.

Et[9]:

Cernite fulgentes ut eat ſacer agnus ad aras,
Vinctaque poſt olea candida turba comas.

XX. Victimæ pro qualitate Numinis † dari ſolebant: eæque coloris nivei imprimis, & in Aris decore exſtructis, quando Superis Diis offerendæ erant. Virgilius[10]:

Dii quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hunc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus. ——

† Et ejus divitiis qui offerebat Lucianus *de Sacrif.* 368. προσάγουσι τὰς θυσίας, βοῦν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργὸς, ἄρνα δὲ ὁ ποιμὴν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος. ὁ δέ τις λιβανωτὸν ἢ πόπανον. ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὑτοῦ δεξιάν. Adde proverbium, *Mola ſalſa libant qui thura non habent.*

(1) *lib.* 1. *Epigram.* 1. (2) *in Rudent. Act.* 1. *ſc.* 5. (3) *lib.* 11. *Faſtor.* (4) *Sat.* 2. (5) *in Ibim.* (6) *lib.* 11. *cap.* 98. (7) *lib.* v. *Triſtium eleg.* 3. (8) *lib.* 1. *Eleg.* 11. (9) *lib.* 11. *Eleg.* 1. (10) *lib.* v. *Æneid.*

Et[1] :

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem. —— ——

Horatius[2] :

Quique vos bobus veneratur albis.

Silius Italicus[3] :

Jamque Deûm Regi, Martique sub omine fausto
Instauratur honos, niveoque ante omnia tauro,
Placatur meritis monitor Cyllenius aris.

Horatius[4] :

Voveram dulces epulas & album
Libero caprum. ——

Nam cum Diis Inferis, Plutoni & Dianæ, Diisque Manibus offerre volebant, pecudes furvas nigrasque capiebant. *Zosimus*[5] : ὄναρ δὲ θεασάμενοι προσαγαγεῖν ἱερεῖα μέλανα Περσεφόνῃ καὶ Ἅδῃ. Virgilius[6]:

Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.

Et[7]:

Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Et[8] :

—— —— *Huc casta Sibylla*
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.

Et[9] :

Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunto.

Ibidem :

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit. —— ——

Et paulo post :

—— *Ipse atri velleris agnam*
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit. —— ——

Tibullus[10] :

—— —— *Nocte serenâ*

Con-

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *In Carm. secul.* (3) *lib.* III. (4) *lib.* III. *Carm.* 8. (5) *lib.* III. *Histor.* (6) *lib.* IV. *Georg.* (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *lib.* V. *Æneid.* (9) *lib.* VI. *Æneid.* (10) *lib.* I. *Eleg.* 2.

Concidit ad magicos hostia pulla Deos.

Et[1]:

Interea nigras pecudes promittite Diti.

Lucretius[2]:

Et nigras mactant pecudes & manibus divis
Inferias mittunt. — ——

Hostiæ furvæ, boves atri immolantur Diti Patri & Proserpinæ, apud *Valerium Maximum*[3], *Censorinum*[4], *Arnobium*[5], *Stewechium*[6], *Elmenhorstium*[7]. Nec aliter hodie est. Quicquid enim Sagæ pendunt Dæmoni, illud nigri coloris esse oportet, ut docet *Remigius*[8]. Porro fiebant sacra illa in scrobe vel terrâ effossâ Ovidius[9]:

—— —— *Statuitque Aras è cespite binas*
Dexteriore Hecates, at lævâ parte Juventæ.
Has ubi verbenis sylvaque incinxit agresti,
Haut procul egestâ scrobibus tellure duabus,
Sacra facit, cultrosque in guttura velleris atri
Conjicit, & patulas perfundit sanguine fossas.

Horatius[10]:

—— —— —— *Scalpere terram*
Unguibus & pullam divellere mordicus agnam
Cœperunt, cruor in fossam confusus, ut inde
Manes elicerent. —— —— ——

Βοθρὼ ὀρύξας, ait *Apollonius*[11], & confer *Festum Pompeium*[12].

CAP. XII.

De Ministris Sacrorum.

I. Uti ritus Sacrorum & Festi dies creverunt sensim apud Romanos, ita etiam Sacri Ordines & Sacro-

(1) *lib.* III. *Eleg.* 5. (2) *lib.* III. *de Natur. rer.* (3) *lib.* II. *cap.* 5. (4) *de Die natali cap.* 17. (5) *lib.* VII. *Adversus Gentes pag.* 225. (6) *Annotatis ibidem pag.* 147. (7) *Annotatis ibidem pag.* 126. (8) *lib.* I. *Dæmonolatriæ cap.* II. (9) *lib.* VII. *Metamorphos.* (10) *lib.* I. *Sat.* 8. (11) *lib.* III. *Argonauticor.* (12) *lib.* I. *de Verborum significat. pag.* 249.

Sacrorum Ministri, non quidem omnes simul eodem tempore exstiterunt, verum sensim alii aliis additi, ordines auxerunt. Nec semper viri illi, sæpe etiam fœminæ fuerunt. JANUS est, ultra quem non adscendunt. Aboriginum sive Cascorum relationes, *Genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum*, ait *Sallustius* [1]. Is vero contentus erat Numen simplici cultu & a cerimoniis remoto Sacrorum apparatu, farre pio & vino, venerari. De his temporibus *Plinius* [2] dicebat, *arbores fuerunt Numinum templa*. Neque tunc opus erat Templis aut Sacrorum Ministris ad hoc tantum designatis, ut Sacrorum cerimonias numerosas diligenter obirent. Ara sufficiebat, herus ipse docebat, quæ necessaria erant, ut ea nosset familia sua, ipse etiam Sacrificia peragebat, ut manifestum est de Abrahami arâ, circumcisione, sacrificio, *Genes.* [3]. Primogenitus familiæ, quando herus causis molestis impeditus non poterat fungi Sacris, loco ejus erat, inde sunt Esavi *vestes honorabiles*, id est, sacerdotales, *Genes.* [4] & de primogenitis aliis est testimonium manifestum, *Exodi* [5], *Numeror.* [6]. Adde his *Johan. Seldenum* [7]. Deinceps vero institutum fuit ministerium Leviticum, in quo pompæ multum erat, adeoque prolixe describitur *Exodi* [8], & confer *Renatum Chôppinum* [9].

II. Saturnus in aris & lucis reliquit eo loco, quo acceperat, negocium Sacrorum, agriculturæ deditus. Nec aliter egit Picus. Virgilius [10]:

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summâ, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis & relligione parentum.

Primus in monte Palatino condidit Templum Faunus, ab Arcadibus & Pelasgis persuasus, qui terris suis egressi in Latium commigraverant, exules, & vagi hactenus,

(1) *in Catilinariâ.* (2) *lib.* XII. *c.* I. (3) XII. 4. *cap.* XVII. 23. *cap.* XXII 2. (4) XXVII. 15. (5) XIX. 22. *cap.* XXIV. 5. (6) III. 41. (7) *de Successione in Pontificatu Ebræorum lib.* I. *cap.* I. (8) XXVIII. XXIX. *cap.* (9) *lib.* I. *de Politiâ sacrâ.* (10) *lib.* VII. *Æneid.*

nus, itaque פלגש *exul* est. πλανήτας vocat *Dionysius Halicarnasseus*[1], ἔθνος πολύπλανον *Strabo*[2]. Panis cerimonias adferebant secum impostores & necromantici summi, quem tamen divinis honoribus afficere voluerunt, & Fauno iisdem artibus dedito facile persuaserunt, ut communium artium magistro, quem illi pernoverant, recepto apud Orientis Populos more, Sacra publica adornaret, eisque ministros certos præficeret, quos vocabant LUPERCOS, & Ferias Pani consecratas, *Lupercalia*, quas pro expiandis Manibus quibusvis peragebant XV. Februarii, *Livius*[3], *Valerius Maximus*[4], *Justinus*[5]. Canem immolabant & capras aliquas, earum pellibus detractis velut subligaculis obtegebant pudenda, cætera nudi. Virgilius[6]:

—— —— *Nudosque Lupercos.*

Γυμνοὶ διαθέοντες ἐν περιζώμασι, ait *Plutarchus*[7]. Per vias cum ingenti clamore & prono cursu vagabantur, obvios flagro sacro & ferulâ percutiebant, quod cumprimis fœminæ expetebant, ac credebant, posse hoc ad fœcunditatem conferre. Juvenalis[8]:

Nec prodest agili palmas præbere Luperco.

Nimirum steriles mulieres occurrebant Lupercis insanis, & dextram porrigentes ferulâ ab eis percutiebantur, ut eo facilius conciperent. Notat *vetus Scholiastes*, & ex eo *Lubinus*[9]. Rem totam describit quoque *Ovidius*[10].

III. Arcades iidem Cereris Templum in Palatino monte condiderunt, fœminasque addiderunt Græcorum ritu, a quibus Sacra Divæ ejus peragerentur, *Dionysius Halicarnasseus*[11]. Sed & hominum generis Sacrificia in usu erant potissimum illis qui Saturnum defunctum honore prosequebantur. Euander Pelasgorum ductor fuerat. Virgilius[12]:

Tecta

(1) *lib.* II. (2) *lib.* XIII. (3) *lib.* I. (4) *lib.* VII. *cap.* I. (5) *lib.* XLIII. (6) *lib.* VIII. *Æneid.* (7) *in Romulo.* (8) *Sat.* 2. (9) *Commentario ad h. l. pag.* 121. (10) *lib.* II. *Fastor.* (11) *lib.* I. (12) *lib.* VIII. *Æneid.*

Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tunc res inopes Euandrus habebat.

Huc conveniebat Hercules manipularibus ſuis comitatus, ab Hiſpaniâ remenſus iter, ut per Italiam contenderet in Græciam, & hoc cumprimis egit, ut Sacrificia nefaria abrogarentur, adeoque quos vivos homines in Tiberim dejecerant hactenus, eorum loco ſimulacra ſcirpea vel ſtraminea hominis ſpeciem gerentia præcipitaverunt. Refert Ovidius [1]:

Tunc quoque priſcorum virgo ſimulacra virorum
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet. &c.

Porro Herculi gratia illa relata eſt, quod latrocinia de meliori Orbis parte repurgaviſſet, ut Deum renunciaverint illum, araque poſita, juvencum quotannis obtulerint; Miniſtri Sacrorum delecti ſunt è familiis nobiliſſimis, Pinariis & Potitiis. *Dionyſius Halicarnaſſ.* [2], *Livius* [3]. *Inſcriptio* Romana: HERCULES. INVICTE. CAUTUS. HOC. TUO. DONUM. NUMINI. SANCTO. DICAVIT. PRÆTOR. URBIS. CUM. PIA. SOLENNE. MENTE. RITE. FECISSET. TRADIDISTI. QUOD. POTITIS. EUANDREO. ADMINISTRANDUM. QUOTANNIS. HIC ADES. *Gruterus* [4].
Huc pertinent illa Virgilii [5]:

Forte die ſolemnem illo Rex Arcas honorem
Amphitryonidæ magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. —— ——

Nam *Amphitryoniades* eſt Hercules. Et poſt multa:

Ex illo celebratus honos lætique minores
Servavêre diem, primusque Potitius auctor
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit. ——

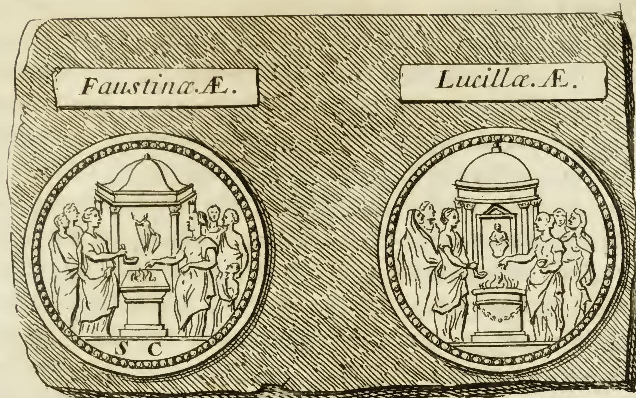
Et ibidem:

Jamque Sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.

IV. Novum incrementum acceperunt Sacra, cum adventu Æneæ Principis Trojani in Latium, qui præter

(1) *lib.* II. *Faſtor.* (2) *lib.* I. (3) *lib.* I. (4) *in Volumine pag.* 47. (5) *lib.* VIII. *Æneid.*

ter alia Phrygum ſancita adduxit ignem † pervigilem

Veſtæ dicatum, & Sacerdotes fœminas adjunxit, VESTALES, Lavinii primum; inde Aſcanius deportavit Albam, urbem a ſe conditam. Veſtalis erat Rhea Sylvia, Numitoris Regis filia, mater Romuli. Virgilius [1]:

——— ——— *Donec Regina Sacerdos*
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

Romulus bellator melior quam Sacrorum procurator, nihil addidit. Quod enim de puellâ Tarpejâ Romuli ævo refert Propertius [2]:

Quæ voluit flammas fallere Veſta tuas,

ad licentiam Poëticam redigi debet, neque enim Romulus noverat in urbe ſuâ Veſtales. Ejus ſucceſſor Numa Pompilius vicinorum quorumvis Sacra per delectum accepit, ab Albanis perpetuum ignem accerſivit, & Romanis commendavit, *Dionyſius Halicarnaſſ.* [3] *Florus* [4]. De Veſtâ & Veſtalibus peculiare Syntagma compoſuit *Juſtus Lipſius*, a quo deſcripſit aliqua *Proſper Stellartius* [5], & confer *Alexandrum Neapolitanum* [6]. Sex numero

† Quem ſpectas in nummis apud J. Lipſium *de Veſta & Veſtal. c.* 5.

(1) *lib.* I. *Æneid.* (2) *lib.* IV. *Eleg.* 4. (3) *lib.* VII. (4) *lib.* I. *cap.* 2. (5) *lib.* I. *de Tonſuris & Coronis cap.* 6. (6) *lib.* V. *Genial. dierum cap.* 12.

mero erant, famæ integræ & corporis vegeti. Pro custodiendo igne excubabant per vices, & si quæ oppressa somno vel alias negligenter advertendo ignem exstinxerat, flagris cædebatur a Pontifice Maximo, *Livius*[1], *Valerius Maximus*[2], *Festus Pompeius*[3]. Parebant uni, quæ *Vestalis Maxima* dicitur apud *Suetonium*[4], & *Virgo Maxima* apud *Valerium Maximum*[5], (quomodo ibi recte emendat *Stephanus Pighius* Campensis[6]) & *Lampridium*[7]. *Vestalium Vetustissima* appellatur a *Tacito*[8], ἡ πρεσβεύουσα est apud *Dionem*[9]. *Inscriptio* Romana: CLOELIÆ. CLAUDIANÆ. V. V. MAX. RELIGIOSISSIMÆ. BENIGNISSIMÆQUE. CUJUS. RITUS. ET. PLENAM. SACRORUM. ERGA. DEOS. ADMINISTRATIONEM. URBIS. ÆTERNÆ. LAUDIBUS. S. S. COMPROBAT. OCTAVIA. HONORATA. V. V. DIVINIS. EJUS. ADMONITIONIBUS. SEMPER. PROVOCATA. COLLOCATA. XIII. KAL. APRIL. C. AUFIDIO. ATTICO. C. ASINIO. PRÆTEXTATO. COSS. Nec non altera Romana ad montem Palatinum: FLAVIÆ. PUBLICIÆ. V. V. MAX. SANCTISSIMÆ. ET. PIISSIMÆ. AC. SUPER. OMNES. RETRO. RELIGIOSISSIMÆ. PURISSIMÆ. CASTISSIMÆQUE. CUJUS. RELIGIOSAM. CURAM. SACRORUM. ET. MORUM. PRÆDICABILEM. DISCIPLINAM. NUMEN. QUOQUE. VESTÆ. COMPROBAVIT. Q. VETURIUS. MEMPHIUS. V. E. FICTOR. V. V. DIGNATIONIS. ERGA. SE. HONORISQUE. CAUSA. PLURIMIS. IN. SE. CONLATIS. BENEFICIIS. *Gruterus*[10]. Eratque autoritatis magnæ, ut apud eam deponerentur testamenta Virorum illustrium, quod de Julio Cæsare & Augusto referunt *Suetonius*[11], *Tacitus*[12]. Communis omnium honos erat, ut cum occurrerent facinoroso ad supplicium eunti, vitæ gratiam huic facerent, quando jurabant, occursum non fuisse consilii destinati, autore *Plutar-*

(1) *lib.* XXVIII. (2) *lib.* I. *dist.* 7. (3) *lib.* IX. *de Verbor. signific. pag.* 297. (4) *lib.* I. *cap.* 83. *lib.* XIII. *cap.* 8. (5) *lib.* I. *cap.* I. *dist.* 7. (6) *in Notis pag.* 3. (7) *in Heliogabalo.* (8) *lib.* XI. *Annal.* (9) *lib.* LIV. (10) *in Volumine pag.* 309: 311. (11) *lib.* I. *cap.* 83. *lib.* XI. *cap.* 101. (12) *lib.* I. *Annal.*

Plutarcho. Solebant uti illis velut de periculis & delictis, ut eo facilius venia impetraretur. *Per Virgines Vestales veniam impetravit*, ait Suetonius[1]. *Suasit* (Vitellius) *Senatui, ut Legatos cum Virginibus Vestalibus mitterent, pacem aut certe tempus ad consultandum petituros*, ait idem[2]. Et Cicero[3]: *Si quid deliquero, nullæ sunt Virgines quæ me a vobis deprecentur.* Exemplum quoque habes in Messalinâ Augustâ ad Claudium maritum, quem læserat indignis modis, itaque *ablegavit ad eum Vibidiam Vestalem ut deprecaretur*, Tacitus[4]. Triginta annis deserviebant cum præscripto servandæ pudicitiæ, elapsis iis cum ultrâ perseverare non libebat, nubere poterant, *nuptias vero auspicatas raro fuisse*, ait *Masenius*[5]. De quo viderit ille, an verum sit, veterum exempla nihil tale contestantur. Si quæ durantibus annis Ministerii viro miscebatur, eam lugubriter vestitam vinctamque sandapila ex Urbe deportabant lictores comitati Sacerdotum turbâ & Pontifice Maximo, inde sub portâ Collinâ in tumulo effosso (ubi lucerna accensa inerat, cum panis buccellâ & lactis haustu uno, brevis vitæ in claudendo mox specu solatium) vivam collocabant, terraque superaggesta operiebant, exemplis prolatis apud *Ovidium*[6], *Livium*[7], *Plinium*[8], & adde *Wilhelmum Canterum*[9]. Nummus, in quo sunt Vestales quatuor cum duobus Camillis, æternum Ignem servantes, exhibetur apud *Antonium Augustinum*[10].

V. Numa Pompilius est ille, qui Sacrorum ritus & Sacrificulorum cohortes perfecit, *artifex in comminiscendis religionibus*, ait *Arnobius*[11]. De illo Virgilius[12]:

Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens, nosco crines incanaque menta
Regis Romani, primam qui legibus Urbem

(1) *lib.* I. *cap.* I. (2) *lib.* IX. *cap.* 16. (3) *contra Legem Agrariam.* (4) *lib.* XI. *Annal.* (5) *in Antiquitat. Romanis cap.* 28. *dist.* 13. (6) *lib.* VI. *Fastor.* (7) *lib.* VIII. (8) *lib.* IV. *Epist.* II. (9) *lib.* VII. *Novar. Lectionum cap.* 6. (10) *Tab.* 63. *num.* 23. (11) *lib.* I. *advers. Gentes.* (12) *lib.* VI. *Æneid.*

Fundabit, Curibus parvis & paupere terrâ
Missus in imperium magnum. ———

Numa Rex a primâ ætate canus fuisse perhibetur, monente *Servio*[1]. Ab Albanis & Sabinis accepit quædam, plurima vero ab Hetruriâ petivit, *matre & genetrice superstitionis*, uti loquitur *Arnobius*[2]. Habebant sane antiquissimum cum Oriente & Insulis assitis commercium, ipsi quoque ab Oriente ad loca illa pervenerant, Tyrrheni vero nomine, quod a Phœniciæ celeberrimis Tyriis oriundi essent, ut produnt *Strabo*[3], *Plinius*[4], & post illos evincere conatur *Fullerus*[5]. Quidam etiam a Lydis. Virgilius[6]:

——— ——— *Jussis gens Lydia Divûm*
Externo commissa Duci. ———

Gens Lydia, id est, Tyrrheni & Hetrusci, de quibus proxime egerat. Similia habent *Vellejus*[7], *Appianus*[8], *Solinus*[9], *Justinus*[10], & adde *Wilhelmum Canterum*[11], *Antonium Thysium*[12]. Princeps Sacerdotum erat PONTIFEX MAXIMUS cum potestate amplissimâ: interpretabatur leges scriptas cum summo favore Populi, Sacra disponebat pro lubitu, Deorum cultum profitebatur cum authoritate, res gestas in civitate notabat consignabatque tabulis perpetuis, ut annales certæ fidei essent. Aderant ei Pontifices minoris authoritatis primo quatuor, tum quinque, demum quindecim, omnes Sacrorum rituum periti, quomodo in Collegiis modernis sunt Decanus & Capitulares. Pontificis velut Suffraganeus erat REX SACRIFICULUS, quem constituit Junius Brutus post Reges ejectos. Quia enim Sacra quædam privata Reges ipsi peragere solebant, ne Deos forte læderent illi qui Regum hostes erant, ordinaria Sacra permiserunt eis quibus hactenus curæ fuerant, Regia vero demandarunt noviter creato Regi sacrificulo,

(1) *Commentar. h. l. pag.* 445. (2) *l. d.* (3) *lib.* v. *Geograph.* (4) *lib.* III. *cap.* 5. (5) *lib.* I. *Miscellan. cap.* II. (6) *lib.* X. *Æneid.*

(7) *lib.* I. (8) *in Punicis.* (9) *in Polyhistor. cap.* 2. (10) *lib.* XX. (11) *lib.* IV. *Novar. Lection. cap.* 18. (12) *Notis ad Vellejum pag.* 6.

lo, *Dionysius Halicarnassæus*[1], *Livius*[2], *Plutarchus*[3], & *Boxhornius*[4], *Henricus Savilius*[5]. Ejus vero domus etiam, in quâ habitabat, *Regia* vocabatur. Suetonius[6]: *Dum lecticâ ex Regia domum redeo. Regia*, id est, domus Regis sacrificulorum ut exponit *Sabellicus*[7]. Demum Pontifex Maximus factus est ille qui Imperator erat, idque primus obtinuit Julius Cæsar, porro confirmatum est Augusto, *Suetonius*[8], *Dion Cassius*[9]. Cæsares secuti usurpaverunt omnes, ut testantur *Inscriptiones* plurimæ apud *Gruterum*[10], *Johan. Jac. Boissardum*[11], & nummi Cæsarum * in quibus sunt insignia Auguriorum & Sacerdotiorum, apud *Antonium Augustinum*[12]. Ac permansit ita ad Gratianum usque qui Pontificis Maximi titulum ultro omisit, teste *Zosimo*[13], unde allegat *Spondanus*[14]. Attamen est *Inscriptio* † Romana: GRATIANUS. PIUS. FELIX. MAX. VICTOR. AC. TRIUMF. SEMPER. AUG. PONTIF. MAXIMUS. GERMANIC. MAX. ALAMANNIC. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. *Joh. Jacobus Boissardus*[15], *Gruterus*[16]. Mos idem erat in Gentibus aliis, ut supremam curam Sacrorum Regibus imponerent, de quibus aliqua notavimus *in Auctariis ad Pappum*[17], & confer *Onufrium Panvinium*[18], *Johannem Seldenum*[19].

VI. Ab his Sacrorum Doctoribus, qui Theoretici plerique erant, Practici Sacrorum operatores informabantur, FLAMINES dicti ab integumento capitis,

Q 2 quod

* Tales sunt quos ex J. Gutherii *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 3. 8. & 9. huc transtulimus, eosque vide sequenti pagina 244.

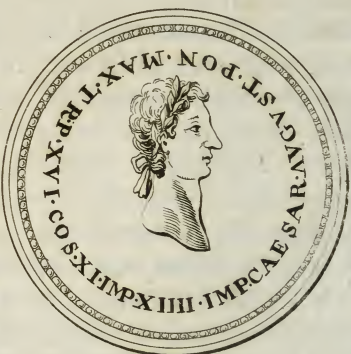
† V. Jos. Castalio *Explic. Inscript. obelisci Aug. t.* IV. *p.* 1863. add. Jac. Gothofredum ep. ad Andr. Rivetum *de interd. Christian. cum Gentilib. communione deque Pontificatu max.*

(1) *lib.* V. (2) *lib.* II. (3) *in Quæstionibus Romanis n.* 62. (4) *Comment. ibid.* (5) *Notis ad Tacitum pag.* 317. (6) *lib.* II. *cap.* 76. (7) *Notis ad h. l. fol.* 109. (8) *lib.* II. *cap.* 31. (9) *lib.* LIV. *Histor.* (10) *in Volumine pag.* 225. (11) *part.* 3. 4. 5. 6. *Antiquit. Roman.* (12) *Tab.* II. *num.* 13. *Tab.* 14. *num.* 6. 7. 8. 9. *Tab.* 17. *num.* 10. 11. 22. *Tab.* 20. *num.* 6. *Tab.* 33. *num.* 12. 15. (13) *lib.* IV. *Histor.* (14) *in Epitome Annalium Baronii pag.* 411. (15) *part.* 3. *Antiquit. Roman. pag.* 114. (16) *in Volumine pag.* 160. *num.* 4. (17) *pag.* 143. (18) *Commentario ad lib.* V. *Fastorum pag.* 330. (19) *de Successione in Pontificatu Ebræorum lib.* I. *cap.* 13.

quod flammeum vel flamam (alio nomine *Tutulum* apud *Festum Pompeium*[1], & *Fulgentium*[2]) vocabant, erantque infula vel pileus de pellibus confectus, κωνοειδὴς, quem sub collo adstrictum ligulis habebant, ne motu capitis inter operandum agitatus excuteretur ille, & delictum in Sacris eveniret: utrinque dependebat Vitta, id est, velum, sive lineum sive laneum, quo comam alligabant. Virgilius[3]:

—— —— *Phœbi Triviaque sacerdos*

Insu-

[1] *lib.* XIX. *de Significatione Verborum pag.* 470. [2] *libello de Prisco Sermone num.* 14. [3] *lib.* X. *Æneid.*

Insula cui sacrâ redimibat tempora vitta.

Numismata cum Tutulo Julii Cæsaris sunt apud *Antonium Augustinum* [1]. Nudis enim capitibus incedere (more vulgi apud Romanos) vetitum erat illis, itaque in æstu deponebant pileos, & inde acceptam Vittam capiti imponebant, ut vel isto modo caput opertum haberent, *Varro* [2], & *Scaliger* [3], *Servius* [4], *Johan Gerh. Vossius* [5], *Philippus Rubenius* [6]. Sulpicius inter sacrificandum excussit pileum, & sacerdotio abire jussus est, *Valerius Maximus* [7]. Eorum uxores erant Flaminicæ. *Inscriptio* Italica: ALBIÆ. C. F. BALBINÆ. FLAMINICÆ. PISAURI. ET. ARIMINI. PATRONÆ. MUNICIPI. PITINATIUM. PISAURENSIUM. HUIC. ANNO. QUINQUENNAL. PETINII. PRISCI. MARITI. EJUS. PLEBS. URBANA. OB. MERITA. EORUM. *Gruterus* [8]. Et coadjutores erant Flaminii, habebantque CAMILLOS & ÆDITUOS, domesticos ac in publicis laboribus administros. *Servius* scribit [9]: *Ministros in sacris Camillos vocabant, unde etiam Mercurius Etruscâ linguâ* Camillus *dicitur, id est, minister Deorum*, & similia prorsus habent *Varro* [10], *Festus Pompeius* [11]. Etrusci acceperunt a Phœnicibus vocabulum כמרים / ut a *camirus* sit ὑποκςελςινὸν *camillus*. 1. Reg. [12] *Hose.* [13] (ubi vide *Commentaria Riveti* [14], & adde *Johan. Buxtorfium* [15]) *Zephan.* [16] Æditimi Templorum fores aperiebant & claudebant, *Varro* [17], *Jacobus Stôer* [18]. *Inscriptio* Romana: COSMUS. ÆDITUUS. MATRIS. D. ANTIOCHO. SACERDOTE ANNIS. XII. EJUSDEM. AB. IMP. AUGUSTO. GRATIS. MANUMISSUS. OL. SUPRA. SUNT. H. S. N. L. DONATIO-

 NIS.

[1] *Tab.* 2. *num.* 3. 7. *Tab.* 3. *n.* 8. *Tab.* 4. *n.* 20. *Tab.* 6. *num.* 11. *Tab.* 8. *num.* 4. [2] *lib.* IV. *de LL. pag.* 22. 23. [3] *in Conjectaneis ibid. pag.* 37. & 125. [4] *Comment. ad lib.* VIII. *Æneid. pag.* 531. [5] *in Lexico Etymologico pag.* 218. [6] *lib.* II. *Elector. cap.* 25. [7] *lib.* I. *cap.* I. *dist.* 4. [8] *in Volumine pag.* 322. [9] *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 650. [10] *lib.* VI. *de LL. pag.* 71. 72. [11] *lib.* VI. *de Verborum significat. pag.* 289. [12] XXIII. 5. [13] X. 5. [14] *pag.* 322. [15] *in Lexico Thalmudico pag.* 1052. [16] I. 4. [17] *lib.* VI. *LL. pag.* 68. [18] *in Lexico Juris pag.* 77.

NIS. CAUSA. MANCIP. *Gruterus* [1]. Dignitate quidem infra Theoreticos multum erant, verum in deliberationibus publicis ad Sacra pertinentibus unâ ſedebant, & conſultabant uti conſtat *ex Oratione Ciceronis* [2]. Tot erant Flamines quot Divi, & per ſe quiſque Sacra ſua procurabat, a quibus cognomen habebat. Celebris eſt FLAMEN DIALIS, qui Sacra Jovis apparabat Nam ὁ Διὸς Jupiter eſt, *Inſcriptio* Metenſis: AUL. SEMP. ASPERNATI. FLAMINI. DIALI. CONJUGI. OPTUMO. BENE. MERENTI. HECALE. FLAMINICA. P. C. ET. JUL. MODESTINO. LETH. B. M. ET. SIBI. ET. SOCIIS. *Gruterus* [3]. Ejus peculiares leges enumerant *Aulus Gellius* [4], *Plutarchus* [5].

VII. Mars habebat quoddam ſingulare genus Sacerdotum. Dicti ſunt SALII, id eſt, Saltatores, quoniam in Feſto Anciliorum ad tibiarum modulos choreas inſtituebant, & totâ Urbe pervagati devotionem oſtentabant. *Inſcriptio* Romana: MANSIONES. SALIORUM. PALATINORUM. A. VETERIBUS. OB. ARMORUM. ANNALIUM. CUSTODIAM. CONSTITUTAS. LONGA. ÆTATE. NEGLECTAS. PECUNIA. SUA. REPARAVERUNT. PONTIFICES. VESTÆ. V. V. C. PRO. MAGISTERIO. PORTII. ACILII. LUCILII. PRÆTEXTATI. *Petrus Appianus* [6]. Horatius [7]:

—— —— Pede candido
In morem Salium ter quatiunt humum.

Et [8]:

Nec morem in Salium ſit requies pedum.

Saliſubſulos vocat Catullus [9]:

In quo Saliſubſuli ſacra ſuſcipiunto.

Quanquam *Virgilius* illos ὑμνῳδοὺς, qui in Herculis Sacris ἐνόπλιον ὄρχησιν ductore Ænea Trojano ſaltabant, *Salios* appellat quoque [10]:

Tum

[1] *in Volumine pag.* 308. [2] *pro domo ſuâ.* [3] *in Volumine pag.* 307. [4] *lib.* X. *Noct. Attic. cap.* 15. [5] *in Quæſtionibus Romanis num.* 109. [6] *in Collectaneis pag.* 217. 287. [7] *lib.* IV. *Carm.* I. [8] *lib.* I. *Carm.* 36. [9] *Epigram.* 17. [10] *lib.* VIII. *Æneid.*

Tum Salii ad cantus incensa altaria circum
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferant. ——

In quo vocis usum extendit præter solitum, ut monet *Turnebus*[1]. Cæterum Martis Salii erant numero duodecim ex instituto primo Numæ: totidem secundo instituto adjecit Tullus Hostilius. Et Numa quidem suos vocavit cognomine *Palatinos;* Tullus vero suos *Collinos*, *Livius*[2], *Florus*[3], *Dionysius Halicarnass.*[4]. *Inscriptio* Romana: P. CÆLIO P. F. SER. BALBINO. VIBULLIO. PIO. X. VIRO. ADJECTO. INTER. PATRICIOS. AB. IMP. CÆS. TRAJANO. HADRIANO. AUG. SALIO. COLLINO. QUÆST. AUG. FLAMINI. ULPIALI. P. R. D. *Johan. Jacobus Boissardus*[5]. De Marco Antonio scribit Capitolinus[6]: *Fuit in sacerdotio Saliorum & Præsul, & Vates, & Magister, & multos inauguravit atque exauguravit.* Distinguit hæc tria in Saliatu munera, Præsulis, Vatis, & Magistri. Ac *Præsul* quidem est præsultor, ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς προορχούμενος. *Vates*, qui præcinebat sacras melodias & axamenta, ut choreæ essent bene compositæ. *Magister*, ὁ ἔξαρχος Collegii, qui in profectum & mores Collegiatorum inquirebat, ut rite posset inaugurare, notante *Salmasio*[7]. *Inscriptio* Saguntina: C. VOCONIO. C. F. GAL. PLACIDO. ÆD. II. VIRO. II. FLAMINI. II. QUÆSTORI. SALIORUM. MAGISTRO. *Gruterus*[8], & Romana alia est apud *Boissardum*[9]. Gladios accingebant, dextrâ lanceam tenebant, sinistrâ Ancile, * id est, peltam sacram, quam a Marte datam, Imperii præsidium invictum prædicabant, uti multis inquirunt *Joachimus Camerarius*[10], *Justus Lipsius*

* Ejus delineatio exstat in adjunctis nummis, prout expressit J. Gutherius *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 11. uti videre licet pagina sequenti 248.

[1] *lib.* XIII. *cap.* 8. *Adversar.* [2] *lib.* I. [3] *lib.* I. *cap.* 2. [4] *lib.* II. [5] *part.* 3. *Antiquit. Roman. pag.* 45. [6] *cap.* IV. [7] *ad Historiam Augustam pag.* 157. [8] *in Volumine pag.* 489. [9] *part.* 3. *Antiq. Rom. fol.* 137. [10] *in Quæsitis promiscuis p.* 73.

psius[1]. Effigies est apud *Antonium Augustinum*[2]. Pæana canebant, sive laudes Martis & Minervæ. Hoc genus tripudii antiquorum libris est *amptruare*, & *Lucilii* versus exstat:

Præsul ut amptruat, inde & volgu redamptruat olli.

ut *Festus* refert[3]. Præsul erat qui chorum ducebat canendo pariter ac saltando, ut dictum est. Sequebantur reliqui non illi quidem soli, verum trahentes secum *Vir-*

(1) *lib.* v. *Antiq. Lect. cap.* 16. (2) *Tab.* 14. *num.* 5. *Tab.* 41. *num.* 15. (3) *lib.* XVII. *de Verbor. significat. pag.* 399.

Virgines Saliares, quæ ad tempus invitatæ ſacra veſtimenta induebant, ac una ſaltabant, uti *Feſtus* ſcribit [1].

VIII. Adjuncti Pontificum erant TRIUMVIRI EPULONUM, qui epularum ſacrarum & conviviorum ſacrificialium apparatus curabant. Seriori ævo, & quidem A U.C. 553. evaſerunt Septemviri, ut teſtantur *Livius* [2], *Cicero* [3], & ex illis *Blondus Forolivienſis* [4]. *Inſcriptio* Romana apud *Gruterum* [5]: C. CESTIUS. L. F. POB. EPULO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPULONUM. Et Romana altera apud eundem [6]: APOLAUSTUS. MODIANUS. PUBL. VII. VIR. EPULONUM. ITEM. APOLAUSTUS. CLAUDIANUS. VII. VIR. EPULON. JUSTUS. GAVIANUS. PUBL. ET. P. VOLUSIUS. RENATUS. VOLUSIÆ. JUSTÆ. MATRI. PIISSIMÆ. UNIVIRIÆ. Addatur tertia Romana, quæ proſtat *ibidem*: DIIS. MANIBUS. MARCI. SULPICII. BASSI. AMICI. OPTUMI. L. NONIUS. ASPRENAS. VII. VIR. EPULONUM. Et quarta Epidaurenſis: P. CORNELIO. DOLABELLÆ. COS. VII. VIRO. EPULON. SODALI. TITIENSI. LEG. PROPR. DIVI. AUGUSTI. ET. TIB. CÆSARIS. AUGUSTI. CIVITATIS. SUPERIORIS. PROVINCIÆ. HILLYRICI. *Gruterus* [7], *Jacobus Boiſſardus* [8], *Petrus Appianus* [9], *Stewechius* [10]. Namque in tanto Urbis incremento Sacrificiorum apparatus major eſſe cœperat, neque poterant epulæ illæ cum debitâ curâ à Triumviris adornari. Lucanus [11]:

Septem virque epulis feſtus, Titiique ſodales.

Scribit Dominicus Floccus [12]: *neſcire ſe quodnam officium iſtorum Septemvirorum fuerit.* At de epulis in honorem Deorum appoſitis docet expreſſe Valerius Maximus [13], *Jovis epulo ipſe in lectulum, Juno & Minerva in ſellas ad*

 cœnam

(1) *lib.* XVIII. *de Verbor. ſignificat. pag.* 420. (2) *lib.* XXXIII. (3) *lib.* III. *de Orator.* (4) *de Româ triumphante lib.* II. *fol.* 27. (5) *in Volumine p.* 185. (6) *libro dicto p.* 307. (7) *libro dicto pag.* 396. (8) *part.* 5. *Antiquitat. Roman. fol.* 32. (9) *in Collectaneis pag.* 252. (10) *Notis ad Arnobium pag.* 131. (11) *lib.* I. *Pharſal.* (12) *lib.* I. *de Magiſtratib. populi Rom. cap.* 14. (13) *lib.* II. *cap.* I. *diſt.* 2.

cœnam invitantur. Lectiſternium notat, cum ſolebant Diis, Jovi, Junoni, Minervæ inſtruere feſtas epulas in Capitolio, quibus vero non tam Divi ipſi, quam Septemviri epulonum & horum cognati aderant, eaſque abſumebant. Epulabantur poſt oblata Sacrificia Populi omnes inſtituto vetuſtiſſimo. Euander apud Virgilium [1]:

Hæc ubi dicta, dapes jubet & ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili.

Et deinde:

Tunc lecti juvenes certatim araque Sacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laborata Cereris Bacchumque miniſtrant.

Exempla ſunt in *Literis Sacris*, *Exodi* [2], *Numer* [3], ubi Gentium profanarum mores inducuntur. Nam & in ipſo Populo Dei tale quid erat, *Numer.* [4], *Deut.* [5], I. *Sam.* [6], I. *Reg.* [7], I. *Chron.* [8], *Nehem.* [9], videlicet quando erant θυσίαι χαριστήριοι, ut appellat *Dionyſius Halicarnaſ.* [10]. Tunc enim adipem & renes cremabant, cætera dabantur Sacerdotibus, tantum quod portionem aliquam Victimator pro ſolenni convivio aſſervabat, I. *Samuel.* [11]. In Novo Teſtamento cœperunt inde αἱ ἀγάπαι, *Judæ* [12]. Solebant poſt Sacra peracta divites inſtruere epulas ſolennes, ſumptuſqe facere, unde alerentur pauperes ad religionem veram converſi, I. *Corinth.* [13], 2. [14]. Teſtimonia ſunt *Actor.* [15] ubi eſt, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει. Et *ibid.* [16], καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. Nam quod illa ad Euchariſtiam referre volunt *Becanus* [17], *Cornelius a Lapide* [18], *Julius Coturius* [19], valde errant, adeoque recte confutant *Balthaſar Menzerus* [20], *Johannes*

(1) *lib.* VIII. *Æneid.* (2) XXXII. 6. 7. (3) XXV. 1. 2. (4) XXVIII. 9. 10. (5) XVI. 11. (6) I. 4. *cap.* IX. 13. 24. *cap.* XVI. 13. (7) VIII. 65. (8) XVI. 3. *cap.* XXIX. 22. (9) VIII. 19. (10) *lib.* VI. & IX. *Hiſtor.* (11) II. 13. (12) v. 12. (13) X. 21. *c.* XI. 20. 21. 22. (14) X. 17. (15) II. 46. (16) *verſ.* 42. (17) *in Manuali Controverſ. lib.* I. *cap.* 9. *diſt.* 37. (18) *Commentario h.l.* (19) *in Epitome Controverſiarum p.* 139. (20) *adverſus Piſtorium Diſputat.* II. *n.* 91. 92.

nes Gerhardi[1], *Johannes Crocius*[2]. Cum dicitur, κατ' οἶκον, domesticæ epulæ indicantur, eæque communibus impensis in usus pauperum apparatæ, 2. *Pet.* 3. De iisdem conviviis charitativis agit *Plinius*[4], & Christianos absolvit a calumniis, quibus eos vulgus prægravabat, scilicet, peractis Sacris discessisse rursusque coivisse ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium, & ibidem *Joh. Gerhardus Vossius*[5], *Jacobus Pontanus*[6], *Claudius Salmasius*[7], *Daniel Fesselius*[8], *Viringius*[9], *Dilherrus*[10]. Duravit ea convivandi ratio etiamnum Tertulliani ævo, uti memorat ipse[11], sed quæ sine bono instituta olim fuerant, ea sensim abusum adduxerunt, luxum, crapulas, jurgia, cavillationes, proinde sublata cupiebat *Augustinus*[12], & tandem Ecclesiæ consensu abrogata sunt, uti ex *Laodicenâ & Carthaginensi tertiâ Synodis* videre est.

IX. Præterea habebant sapientum Collegia, quos Historiæ passim commemorant, *Augures*, *Aruspices*, *Duum Decemviros*, *Feciales*. AUGURES*, οἱ οἰωνόσκοποι observabant avium volatus, motum, quietem: interpretabantur garritum & clamores earum: omina exponebant: prodigia & somnia explicabant. Et de prioribus illis mox plura dicemus: nunc vero de somniis hoc addimus, exempla esse apud Paganos, quod voluerit Deus suggerendo visa quædam in somniis media indicare eis, ut de periculis erepti ad res majores gerendas adhiberentur. Tale est somnium Alcibiadis, quod referunt *Plutarchus* & *Cornelius Nepos*[13]. Et tale est somnium Antonii Medici, quo perculsus vetabat Augustum, ne se

* Quod genus honoris postea sibi Imperatores quoque vindicasse liquet ex nummis pagina 252. conspiciundis Vespasiani, Aurelii Veri, & Julii Cæsaris, cujus statua habitu Augurali in templo Veneris illic posita est. Exstant apud J. Gutherium *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 14.

(1) *Confess. Cathol. Tom.* 3. *pag.* 1119. (2) *in Anti-Becano Tom.* 2. *pag.* 232. (3) 11. 13. (4) *lib.* x. *Epistol.* 97. (5) *in Commentario pag.* 24. (6) *in Bellariis Atticis pag.* 194. (7) *de Transsubstantiatione pag.* 329. (8) *lib.* 1. *Adversariorum Sacrorum cap.* 13. (9) *de Triplici Cœnâ lib.* III. *cap.* 56. (10) *lib.* 1. *Electorum c.* 12. (11) *in Apologetico c.* 39. (12) *Epist.* 64. (13) *in Vitâ ejus.*

ſe periculo objiceret, *Vellejus* [1], *Valerius Maximus* [2]. Nec verum eſt, *quod a Diabolo profectum ſit*, ut quidem contendit *Lactantius* [3]. Errat certe, & vero cum *Sacris Literis* non pugnat dicere, quod incolumitas Virorum magnorum Deo fuerit curæ, ejuſque curæ partem immiſſione ſomniorum fatidicorum oſtenderit. De qua re bene diſſerit *Boeclerus* [4]. Scribit Peucerus [5]; *Somnia præſagientia vi ſtellarum inſitâ cientur, quæ ad præſenſionem impendentium eventuum velut commovens ſeſe eorundem ſenſu cerebrum afficit.* Eadem habet *Petrus Pomponа-*

(1) *lib.* 11. *Hiſtor. c.* 7. (2) *lib.* 1. (3) *lib.* 1. *c.* 8. (4) *Notatis ad Vellejum pag.* 243. (5) *de Divinatione pag.* 199.

ponatius[1]. Verum frustra illi sunt, cum provocant ad stellas. Si stellæ efficiunt ista, omnino illæ fuerint rationales & futurorum præsciæ. Nec possunt illæ ita efformare hominum concepta, quoniam non habent potestatem in mentem hominis. Quod ajunt, *innasci omnino aliquibus ex peculiari cœli influxu* (*ut si in convenientibus locis Mercurius & Luna consistant*) *vim talem*, profanum est & è Planetariorum scholis petitum, quod Satanicum genus hominum vadat ad Diabolos, a quibus sunt procreati (nam primus Genethliacus omnino fuit Diabolus, uti probatur *Johan.*[2]) & meretricibus communibus copulati. A Geniis imprimuntur eisque bonis, quos interesse rebus gerendis apud Paganos, certissimum est, tantum ut ordo civilis secundum leges a Deo mentibus nostris inscriptus feliciter conservetur, monente *Petro Sylvio*[3], & plura habet *Franciscus Suares*[4]. Porro Augurium erat Chaldæorum inventum vanissimum, a Græcis interpolatum, quorum discipulus Tages Etruscus ad populares suos detulit, uti docent *Censorinus*[5], *Petrus Crinitus*[6]. Ovidius[7]:

Indigenæ dixêre Tagem, qui primus Hetruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Tyrrhena carmina vocat ridetque *Lucretius*[8], idque de Tagetis libris exponit *Lambinus*[9]. Excoluit sedulo Picus Aboriginum Rex, quem sic depingit Virgilius[10]:

Ipse Quirinali lituo parvâque sedebat
Succinctus trabeâ, levâque ancile gerebat
Picus equum domitor. ———

Lituus ille baculus incurvus est, quem manu apprehendentes Augures describebant cœli spacia, antequam inspicerent, uti annotat *Servius*[11]. Numismata Regis Numæ Pompilii & Julii Cæsaris, in quibus sunt litui depi-

(1) *de Incantatione cap.* 10. (2) VIII. 44. (3) *Disputatione de Angelis dist.* 86. (4) *lib.* VI. *de Angelis cap.* 17. (5) *de Die natali c.* 4. (6) *lib.* XVI. *de Honestâ disciplinâ c.* 1. (7) *lib.* XV. *Metamorph.* (8) *lib.* VI. *de Rerum Nat.* (9) *in Commentario ad h. l. pag.* 777. (10) *lib.* VII. *Æneid.* (11) *in Commentariis pag.* 462.

depicti, vide apud *Antonium Augustinum* [1]. Romulus ordinavit, Numa confirmavit, *Cicero* [2], *Dionysius Halicarnassæus* [3]. Tres primo fuerunt, inde quatuor, demum quindecim, uti est in *Epitomâ Livii* [4]. Tantæ authoritatis, ut nihil magni in Republicâ fieret inaugurato. Ad viros sapientiâ & nobilitate præcellentes Sacerdotium illud deferebatur. *Servius Sulpicius* [5] honoraria munia, quæ Cicero gesserat, recenset, fuisse Prætorem, Consulem, Augurem. *Inscriptio* Romana: Q. EPIDIO. L. F. POL. RUFO. LOLLIAN. GENTIANO. AUGURI. COS. PROCOS. PROV. LUGDUNENSIS. COMITI. IMPP. SEVERI. ET. ANTONINI. AUGG. LEG. LEG. XX. *Gruterus* [6]. Et Florentina alia: Q. FABIUS. MAXIMUS. DICTATOR. BIS. CONSUL. V. CENSOR. INTERREX. II. ÆD. CUR. Q. II. TRIB. MIL. II. PONTIFEX. AUGUR. *Gruterus* [7]. Soli illi, quanquam magnorum flagitiorum rei, non tamen Sacerdotio movebantur, *Plutarchus* [8]. Capitale erat, non paruisse dictis eorum. Pacis tempore de mercaturâ, structuris, agricolationibus, connubiis, itineribus pronunciabant. Tibullus [9]:

Ipse ego solator, cum jam mandata dedissem,
Quærebam tardas anxius usque moras.
Aut ego sum causatus aves, aut omina dira,
Saturni aut sacram me tenuisse diem.

In bello, de legionum progressu, stationibus, excursionibus, præliorum experimentis aut tentandis aut detrectandis, castris metandis, urbibus invadendis. Sæpe veritatem protulerunt, ut quando Flaminius ad lacum Thrasimenum pugnabat cum Annibale & vincebatur: vetabant Augures, nec credebat ille, *Livius* [10], *Florus* [11], *Valerius Maximus* [12]. Lævum & dexterum attendebant, & quæ læva erant, infausta erant. Plautus

(1) *Tab.* 1. *num.* 12. *Tab* 2. *num.* 2. 4. 7. 9. 11. 19. *Tab.* 3. *num.* 4. 5. 12. 13. 19. 21. *Tab.* 4. *num.* 4. (2) *lib.* 11. *de Divinat.* (3) *lib.* 11. *Antiquit.* (4) *lib.* LXXXIX. (5) *lib.* IV. *Epist. famil.* 5. (6) *in Volumine pag.* 404. (7) *libro dicto pag.* 406. (8) *in Quæstionibus Romanis num* 98. (9) *lib.* 1. *Eleg.* 3. (10) *lib.* XXII. *Histor.* (11) *lib.* II. *cap.* 6. (12) *lib.* I. *cap.* 6. *dist.* 6.

tus[1]: *Non temere est, quod corvus cantet mihi nunc a lævâ manu, simul radebat pedibus terram.* Horatius[2]:

Teque nunc lævus vetat ire picus.

Virgilius[3]:

Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.

Quæ a dextris erant, faustæ erant. Suetonius[4]: *Evenitque ut primitus ingredienti cum fascibus forum, prætervolans aquila dextro humero consideret.* Et[5]: *Præmisso agmini lætum evenit auspicium, siquidem a parte dexterâ repente aquila advolavit.* Nigræ aves quoque erant infaustæ. Propertius[6]:

Nigraque funestum concinit omen avis.

Apulejus[7]: *fuscis avibus Larissam accessi.* Distinguebant aves, ut aliæ essent *præpetes*, quæ volatu suo prorsum retrorsumve directo, obliquo, tardo, concito, prædicebant: aliæ *oscines*, quæ cantu & clamore indicarent, *Festus Pompejus*[8], *Aulus Gellius*[9]. Aves imprimis observabant Cornicem, Corvum, Picam, Vulturem, Aquilam, Ciconiam, Gallum, Columbam, Cygnum, Noctuam, Passeres, Regulum, pullos Gallinacios, Parram, Bubonem. Earum duæ postremæ obscœnæ, infaustæque semper, *& ostentum dirum*, ut ait *Plinius*[10]. Ovidius[11]:

Infaustus Bubo dirum mortalibus omen.

Et[12]:

——— ——— *Tectoque profanus*
Incubuit Bubo. ——— ———

Et[13]:

Tristia mille locis Stygius dedit omina Bubo.

Virgilius[14]:

Solaque culminibus ferali carmine Bubo
Sæpe queri & longas in fletum ducere voces.

Bubo-

(1) *in Ollulariâ.* (2) *lib.* III. *Carm.* XXVII. (3) *Bucolic.* 9. (4) *lib.* V. *cap.* 7. (5) *lib.* IX. *cap.* 9. (6) *lib.* II. *Eleg.* 21. (7) *lib.* I. *Metamorph.* (8) *lib.* XIV. *de Verbor. significat. pag.* 352. *& lib.* XV. *pag* 375. (9) *lib.* VI. *cap.* 6. (10) *lib.* X. *Histor. natural. c.* 12. (11) *lib.* V. *Metamorph.* (12) *lib.* VI. *Metamorph.* (13) *lib.* XV. *Metamorph.* (14) *lib.* IV. *Æneid.*

Bubones infaustis volatibus familiæ minari exitium, ait *Apulejus* [1]. De Parrâ est apud Horatium [2]:

Impios Parræ recinentis omen
Ducat, & prægnans canis.

Aquila & Columba semper faustæ erant, cœteræ vero faustæ & infaustæ. Cum Lucumo exul Græculus Romam proficisceretur, Aquila viri pileum in sublime avexit, reversa capiti ejus imposuit iterum, unde uxor ejus Tanaquilla regiam dignitatem præsagivit marito, perrexit in urbem & Lucius Tarquinius factus, regnum demum occupavit *Livius* [3], *Dionysius Halicarnass.* [4]. De Augusto refert Suetonius [5]: *Ad quartum lapidem Campanæ viæ, in nemore prandenti ex improviso Aquila panem ei è manu rapuit, & cum altissime volasset, rursus ex improviso leniter delapsa reddidit.* Et porro [6]: *Primo autem Consulatu ei augurium capienti, duodecim se Vultures, ut Romulo, ostenderunt.* Rursum [7]: *Contractis ad Bononiam Triumvirorum copiis, Aquila tentorio ejus supersedens, duos Corvos hinc & inde infestantes afflixit, & ad terram dedit.* De Tiberio Suetonius [8]: *Ante paucos vero quam revocaretur dies Aquila nunquam antea Rhodi conspecta, in culmine domus ejus assedit.* Adeoque *Seneca* [9] dicit, *Aquilæ hic honos datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia.* Columba in vexillo quodam sociæ inter Gustavum Suedorum Regem Augustum & Electorem Saxonem militiæ consedit, ac victoriam Lipsiacam nunciare visa est, *Cluverius* [10], *Brachelius* [11], *Chemnicius* [12]. Noctua Agrippæ captivo regnum Palæstinæ, & eadem illi vitæ finem prænunciavit, *Josephus* [13]. De Hierone vide *Justinum* [14], & de Pyrrho Macedonum Rege vide *Ælianum* [15]. De Turno Virgilius [16]: *Ali-*

(1) *lib.* III. *Metamorphos. pag.* 139. (2) *lib.* III. *Carm.* 27. (3) *lib.* I. (4) *lib.* III. (5) *lib.* II. *cap.* 94. (6) *cap.* 95. (7) *cap.* 96. (8) *lib.* III. *c.* 14. (9) *lib.* VIII. *Quæ. natural.* (10) *lib.* XI. *Epitom. histor. pag.* 231. (11) *lib.* IV. *Historiarum pag.* 256. (12) *volum.* I. *de Bello German. pag.* 178. (13) *lib.* XVIII. *Antiquit. cap.* 8. (14) *lib.* XXIII. *Historiarum.* (15) *lib.* XV. *de Historiâ animalium cap.* 59. (16) *lib.* XII. *Æneid.*

Alitis in parvæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras,
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertque refertque sonans. ———

Noctuam describit, ait *Servius* [1]. De Cygnis ita Venus ad Æneam [2]:

Aspice bis senos lætantes agmine Cygnos,
Ætheriâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo. ——— ———

Regulus intra curiam compulsus ab avibus aliis & dilaceratus est, mox in curiâ eâdem Julius Cæsar amicorum gladiis confossus occubuit *Suetonius* [3]. Apud eundem est de Vitellio [4]: *Mox Viennæ pro tribunali jura reddenti, Gallinaceus supra humerum ac deinde in capite adstitit.* Pullos Gallinaceos in corte servabant, & secum in expeditionibus deferebant Augures, & summo diluculo pulte appositâ, quomodo eam comederent, inspiciebant, hoc comprimis diligenter notantes, an sine tripudio ederent, hoc est, rostro puro, ut non aliquid humi caderet. Si cum festinatione exibant & comedebant, bene erat, eoque melius, si *cum tripudio* edebant, id est, avide adeo ut de rostro aliquid sive sponte decideret, sive ipsæ excuterent. Male erat, cum tardius exibant, cumque vel abstinebant prorsus, vel non avide ita edebant, ut tripudiarent. Quod a pulte humi cadebat, *tripudium solistimum* vocabant, id est, terram petens vel in solidum decidens, teste *Festo* [5], & illi adde *Ciceronem* [6], *Valerium Maximum* [7], *Janum Guilhelmum Laurenbergium* [8], *Masenium* [9]. Exemplo est Claudius Consul in bello Punico primo, qui pullos in mare præcipitari jussit, biberent quia edere nollent, congressus vero cum Pœnis, non ab hostibus, sed a

(1) *in Commentario ad h. l. pag.* 704. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) *in Julio c.* 81. (4) *l.* IX. *c.* 9. (5) *lib.* XVIII. *de Verborum significat. pag.* 440. (6) *l.* I. *&* II. *de Divinat.* (7) *l.* I. *c.* 4. (8) *in Antiquario p.* 426. (9) *in Antiquitatibus Romanis c.* XXVIII. *dist.* 8.

Diis ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat, ait *Florus* [1], & adde *Suetonium* [2].

X. Prodigia erant fulminum casus, ignes erratici, Solis & Lunæ pallor, turbines, voces Geniorum, Cometæ, pluviæ insolitæ, boves loquentes, effluvia ignium subterraneorum, exundationes, equi & statuæ flentes, serpentes latrantes, terræmotus, parelii, spectra, monstra, canes ululantes, imagines sudantes. Ac pleraque horum Meteorologiæ descriptores in physicis etiam adferunt, causasque naturales inquirunt, quibus adde *Polydorum Virgilium* [3], *Joachimum Camerarium* [4], *Casparum Peucerum* [5], *Casparum Schottum* [6]. Nec debet negari, esse in multis eminens aliquid, & subesse causam latentem, unde effectus prodigiosus certo producatur. De fulminibus est illud Virgilii [7]:

Non alias cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura. —— ——

Et Horatii [8]:

—— —— *Namque Diespiter*
Igni corusco nubila dividens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos volucremque currum.

Et Luciani [9]:

Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno.

Omen in eo est, quod plura, & quod sereno cœlo missa fuerunt. Nam cum semel intonabat cœlo sereno, lætum & faustum esse censebatur. Et si lævum intonaret. Virgilius [10]:

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit lævum. —— ——

Fulmen ergo quod sinistrum erat, felicitatem portendebat. Virgilius [11]:

Au-

(1) *l.* II. *c.* 2. (2) *l.* III. *c.* 3. (3) *libris tribus de Prodigiis.* (4) *libris duobus de Ostentis.* (5) *de Divinatione fol.* 236. (6) *in Physicâ curiosâ lib.* I. II. III. IV. V. VI. XI. (7) *lib.* I. *Georg.* (8) *lib.* I. *Carm.* 34. (9) *lib.* I. *Pharsal.* (10) *lib.* II. *Æneid.* (11) *lib.* IX. *Æneid.*

Audiit, & cœli Genitor de parte serenâ
Intonuit lævum. ———

Infaustum erat, quando Capitolium percutiebatur. Horatius [1]:

Jam satis terris nivis atque diræ
Grandinis misit Pater, & rubente
Dexterâ sacras jaculatus arces,
Terruit urbem.

Lucanus [2]:

Fulmen & Arctois rapiens de partibus ignem
Percussit Latiale caput. ———

Loca fulmine tacta lustrabantur per Sacrificia expiatoria, & inaccessa deinceps erant, itaque sepimento aliquo muniebantur, ne ab homine vel jumentis calcarentur, addebatur Ara, ut referunt *Plinius* [3], *Artemidorus* [4]. Res a fulminibus afflatæ, sive *fulgurita*, (ut *Festus Pompeius* [5] appellat) in unum redacta, terræ infodiebantur, isque locus *Bidental* vocabatur, & Ara apposita erat *Puteal*, cum Inscriptione aliquâ, unde liqueret, fulgur sub Arâ illâ conditum & locum aggestione consecratum a Pontifice esse. *Inscriptio* Romana: DEO. FULGERATORI. ARAM. ET. LOCUM. HUNC. RELIG. EX. HARUSPIC. SENT. Q. PUBLICIUS. FRONT POS. ET. D. D. *Gruterus* [6], Lucanus [7]:

——— *Aruns dispersos fulminis ignes*
Colligit, & terræ mœsto cum murmure condit;
Datque locis nomen. ———

& confer *Desiderium Heraldum* [8], *Dionys. Gothofredum* [9], *Petrum Crinitum* [10]. De ignibus erraticis testatur Virgilius [11]:

Cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter mœstorumque ora parentum

(1) *lib.* I. *Carm.* 2. (2) *lib.* I. (3) *lib.* II. *Histor. natur. c.* 54. (4) *l.* II. *Onirocriticorum c.* 8. (5) *lib.* VI. *de Significat. Verbor. pag.* 291. (6) *in Volumine pag.* 21. *num.* 4. (7) *lib.* I. *Pharsaliæ.* (8) *Animadversis ad l.* II. *Arnobii pag.* 121. (9) *Notis ad Varronem pag.* 1618. (10) *l.* VIII. *de Honestâ discipl. c.* 12. (11) *lib.* II. *Æneid.*

Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactusque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Et[1]:

Praterea castis adolet dum altaria tadis
Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari.

Et[2]:

Ardet apex capiti cristisque a vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes.

Suetonius[3]: *Flamma repente è silvis undique exorta, adeoque omnem comitatum circumplexâ, ut Livia pars vestis & capilli amburerentur.* Idem[4]: *accidit ut apud Philippos sacrata olim victricium legionum Ara sponte subitis collucerent ignibus.* Et paulo post: *Vestimentum mutanti tunica ardere visa est.* De quo videris plura apud *Remigium*[5], *Argolum*[6], *Bodinum*[7], *Fortunium Licetum*[8]. Solis pallorem describit Virgilius[9]:

—— *Caput obscurâ nitidum ferrugine texit.*

De Solis vero defectu exponunt *Servius*[10], *Farnabius*[11], *Gerhardus Mercator*[12]. Verum *Scaliger*[13], *Buntingius*[14], *Calvisius*[15], secundum fidem Tabularum Prutenicarum negant, eo anno & sequenti fuisse deliquium Solis, quando Cæsar a conjuratis occisus sanguine generoso Curiam imbuit. Notatur ergo prodigiosum aliquid circa Solem obumbratum a densis nebulis. Referunt *Plinius*[16], *Plutarchus*[17], *Julius Obsequens*[18]. Solis pallorem ingentem fuisse tunc temporis, de quâ re porro vide-

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *lib.* X. *Æneid.* (3) *lib.* III. *cap.* 6. (4) *cap.* XIV. (5) *lib.* II. *Dæmonolatriæ c.* 3. (6) *in Pandosio sphærico c.* 14 (7) *in Theatro Naturæ lib.* II. *pag.* 211. (8) *lib.* IV. *de Lucernis subterraneis c.* 34. (9) *lib.* I. *Georgic.* (10) *Commentario ad h. l. p.* 88. (11) *in Notis pag.* 46. (12) *in Chronicis p.* 17. (13) *lib.* V. *de Emendat. Tempor. pag.* 232. (14) *in Chronologicis p.* 200. (15) *in Recensu Chronologico p.* 273. (16) *lib.* IX. *c.* 30. (17) *in Vitâ Cæsaris.* (18) *de Prodigiis c.* 128.

videris *Ricciolum*[1], *Johan. Funccium*[2], *Laurentium Eichſtadium*[3], *Dionyſium Petavium*[4]. Voces Geniorum ſunt, cum de Mauſoleo ſponte patefactis foribus exaudita vox, nomine cientis Neronem, *Suetonius*[5]. Et cum in Templo Hieroſolymitano audiebant Sacerdotes horrendum illud, *Emigremus hinc*, Joſephus[6]. In bello Suedico Germanico audita eſt vox: *Bannere abi*, Brachelius[7], Virgilius[8]:

Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens. —— ——

Et[9]:

Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret.

Ovidius[10]:

—— —— *Cantuſque feruntur*
Auditi, ſanctis & verba minantia lucis.

Et[11]:

Eſt mihi marmoreâ ſacratus in æde Sichæus,
Oppoſitæ frondes velleraque alba tegunt.
Hinc ego me ſenſi noto quater ore citari:
Ipſe ſono tenui dixit: Eliſa veni.

Tibullus[12]:

Atque tubas atque arma ferunt ſtrepitantia cœlo
Audita, & lucos præcinuiſſe fugam.

De Mancino Conſule vide *Valerium Maximum*[13]. Cometes in pluribus celebris viſus eſt poſt Julii Cæſaris obitum. De illo Virgilius[14]:

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum,

(uti vere exponit *Phil. Beroaldus*[15].) Et Horatius[16]:

—— —— *Micat inter omnes*
Julium ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

 Et

(1) *Tomo* I. *Almageſti novi part.* I. *pag.* 287. (2) *Commentario ad Chronologiam lib.* IV. *num.* 3922. (3) *Prolegomenis ad part.* 2. *Ephemerid. novar. pag.* 228. (4) *lib.* X. *de Doctrinâ Temporum c.* 36. (5) *lib.* VI. *c.* 46. (6) *lib.* VII. *de bello Jud. c.* II. (7) *lib.* VI. *Hiſtoriar. pag.* 389. (8) *lib.* I. *Georg.* (9) *lib.* IV. *Æneid.* (10) *lib.* XV. *Metamorph.* (11) *in Epiſtolâ Didonis.* (12) *lib.* II. *Eleg.* 5. (13) *lib.* I. *c.* 6. (14) *Bucolic.* 9. (15) *Enarrationibus ad Suetonium pag.* 52. (16) *lib.* I. *Carm.* 13.

Et Ovidius [1] :

Cæsaris eripuit membris nec in aëra solvi
Passa recentem animam, cœlestibus intulit astris.

De eodem loquitur Curtius [2] : *Proinde jure meritoque populus Romanus salutem se principi suo debere profitetur, cui noctis, quam pene supremam habuimus, novum sidus illuxit.* Quem tamen locum aliter exponunt *Janus Rutgersius* [3], *Philip. Caroli* [4], & ab his nimium quam recedens, ut scriptorem ad Theodosii ævum releget, *Caspar Barthius* [5]. Scribit *Probus*, stetisse illum septem diebus, inque rei memoriam ab Augusto in Capitolio positam esse statuam Julii habentis in capite stellam auream. *Astrum* vero Poëta vocat, quod inter astra effulserit, eorumque figuram imitetur. De quo vide *Erycium Puteanum* [6], *Johannem Ricciolum* [7], *Argolum* [8]. *Suetonius* prodit [9] : *ludis quos primo consecratos ei hæres Augustus edebat, stellam crinitam per septem dies continuos fulsisse, exorientem circa horam undecimam, creditumque esse animam Cæsaris in cœlum recepti, & hac de causâ simulachro ejus in vertice addi stellam.* Nummos Annulosque veteres qui Cometam præferunt, & habent Inscriptionem, DIVUS JULIUS, laudant *Torrentius* [10], *Gorlæus* [11], *Antonius Augustinus* [12], *Plutarchus* [13], ἐφάνη γὰρ ἐπὶ νύκτας ἑπτὰ μετὰ τὴν Καίσαρος σφαγὴν διαπρεπὴς μέγας κομήτης. Eodem pertinet illud Propertii [14] :

At Pater Idalio miratus Cæsar ab astro,
Sum Deus, & nostri sanguinis ista fides.

& confer *Auctaria nostra ad Pappum* [15]. Lapidum insolitas pluvias commemorat *Livius* innumeris locis. Et Tibullus [16]:

Mul-

[1] *lib.* xv. *Metamorph.* [2] *lib.* x. *Histor. c.* 12. [3] *in Variis lectionibus lib.* 1. *cap.* 19. [4] *Præfat. Animadvers. ad Curtium.* [5] *Animadversis ad Claudianum p.* 1165. [6] *l.* 11. *de Cometis paradoxo* 7. [7] *in Almagesto novo Tom.* 1. *l.* 8. [8] *in Pandosio Sphærico c.* 62. 64. 75. [9] *l.* 11. *c.* 88. [10] *Notis ad h. l. pag.* 102. [11] *in Promptuario Annulorum num.* 3. 135. 157. [12] *Tab.* 2. *num.* 21. *Tab.* 9. *num.* 2. 34. [13] *in Vitâ Cæsaris.* [14] *lib.* IV. *Eleg.* 6. [15] *pag.* 265. [16] *lib.* 11. *Eleg.* 5.

Multus ut in terras deplueretque lapis.

Sanguinis pluvias refert Petronius [1]:

Sanguineoque recens descendit Jupiter imbre.

Eleganter differit *Libertus Fromondus* [2]. Boves loquentes non semel referunt *Livius*, *Polybius*, *Julius Obsequens*, & cum illis *Tibullus* [3], *Plinius* [4], *Eutropius* [5]. Cornicem locutam esse, testatur *Suetonius* [6]. Virgilius [7]:

—— —— Pecudesque locutæ
Infandum. ——

Lucanus [8]:

Tum pecudum faciles humana ad murmura linguæ.

Effluvia ignium subterraneorum sunt, ut cum Tito Cæsare imperante conflagravit Vesuvius mons in Campaniâ. *Suetonius* [9]. Neque ille solum hujus incendii meminit, sed præterea *Eusebius*, *Xiphilinus*, *Plinius*, *Josephus*, *Aurelius Victor* retulerunt, quorum testimonia colligit *Laurentius Eichstadius* [10]. Adeoque nostrâ etiam memoriâ A. C. 1632. arsit, quod referunt *Athanasius Kircherus* [11], *Argolus* [12], *Brachelius* [13], *Varenius* [14], *Dionysius Petavius* [15], *Freinshemius* [16], *Paulus Merula* [17], *Fortunius Licetus* [18]. De Exundationibus est illud Virgilii [19]:

Proluit insano contorquens vortice silvas
Fluviorum Rex Eridanus, camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit. ——

Et Horatius [20]:

Vidimus flavum Tiberim retortis
Littore Etrusco violenter undis.

 Equos

[1] *in Satyrico pag.* 178. [2] *Opere de Meteoris pag.* 332. [3] *l.* II. *Eleg.* 5. [4] *lib.* VIII. *c.* 45. [5] *lib.* VI. *Breviarii.* [6] *l.* 12. *c.* 23. [7] *lib.* I. *Georgic.* [8] *lib.* I. *Pharsal.* [9] *lib.* XI. *c.* 8. [10] *Prolegom. ad part.* 2. *Ephemerid. novarum pag.* 226. [11] *l.* I. *Artis magnæ Lucis & umbræ.* [12] *Præfat. ad Pandosion sphæricum.* [13] *lib.* IV. *Historiarum pag.* 274. [14] *lib.* I. *Geographiæ generalis c.* 10. [15] *in Rationario part.* I. *pag.* 660. [16] *Notis ad lib.* I. *Flori pag.* 70. [17] *part.* 2. *Cosmographiæ lib.* IV. *c.* 5. [18] *de Lucernis subterraneis lib.* I. *c.* I. [19] *lib.* I. *Georg.* [20] *lib.* I. *Carm.* 2.

Equos flentes narrat *Suetonius*[1]. Statuas flevisse, refer Virgilius[2]:

Et mœstum illacrymat templis ebur æraque sudant.

Ovidius[3]:

Mille locis lacrymavit ebur. ——

Lucanus[4]:

Indigetes flevisse Deos, urbisque laborem
Testatos sudore Lares. ——

Apollo Cumanus lacrymavit triduo, *Livius*[5], *Florus*[6]. (ubi similia exempla multa congerit *Freinshemius*[7]) Serpentum latratus narrat *Plinius*[8]. Terræ motus sunt apud *Suetonium*[9]. Parelii fuerunt tres, quando Augustus Julii Cæsaris hæres post necem ejus in Urbem veniebat, quod referunt *Plinius*[10], *Julius Obsequens*[11], adduntque, *in unum coaluisse.* Cæterum ævi ejus Scriptores de aliquo Solis phænomeno commemorant. Vellejus[12]: *Cum intraret Urbem, Solis orbis super caput ejus curvatus æqualiter rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est.* Suetonius[13]: *Reverso ab Apolloniâ & ingrediente eo Urbem, repente liquido ac puro sereno, circulus ad speciem cœlestis arcus orbem Solis ambit.* Indidem sunt illa Statii[14]:

—— *Licet ignipedum frenator equorum*
Ipse tuis alte radiantem crinibus arcum
Imprimat. —— ——

Et vero de Pareliis accurate pertractant *Petrus Gassendus*[15], *Henricus Regius*[16]. Parelios Augusti de Trinitatis mysterio exponit *Franciscus Titelmannus*[17]. Nos verius, quod Triumviratus ille deberet propediem finiri, & Cæsar esse dominus unus. De quo optime scribit *Cyria-*

(1) *lib.* I. *cap.* 18. (2) *lib.* I. *Georg.* (3) *lib.* XV. *Metamorph.* (4) *lib.* I. (5) *lib.* XLIII. *Histor.* (6) *lib.* II. *Histor. Romanæ c.* 8. (7) *in Notatis pag.* 156. (8) *lib.* VIII. *c.* 40. (9) *lib.* VI. *c.* 48. *lib.* VII. *c.* 18. (10) *lib.* II. *c.* 31. (11) *de Prodigiis c.* 128. (12) *lib.* II. (13) *lib.* II. *cap.* 95. (14) *lib.* I. *Thebaid.* (15) *in Appendice ad Institutiones Astronomicas pag.* 288. (16) *lib.* III. *Philosoph. Natural. pag.* 199. (17) *lib.* VI. *Considerationis Physicæ c.* 15.

Cyriacus Lentulus[1]. Spectra sunt apud Petronium[2]:

Ecce inter tumulos atque ossa carentia bustis,
Umbrarum facies diro stridore minantur.

Et apud Virgilium[3]:

—— Et simulachra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis. ——

(& vero de Spectris vide prolixe *Casparum Schottum*[4].)
Canes & Lupi ululantes sunt ibidem:

Obscenique Canes importunæque volucres
Signa dabant. —— ——

Et deinde:

—— —— —— Et altæ
Per noctem resonare Lupis ululantibus urbes.

Et apud Ovidium[5]:

Inque foro circumque domos, & templa Deorum
Nocturnos ululasse canes, umbrasque silentum
Erravisse ferunt. —— ——

Imagines sudantes ibidem habes.

—— —— Æraque sudant,

ait *Virgilius*. Et porro Sinon de Palladio[6]:

—— —— Salsusque per artus
Sudor iit. —— ——

Silius Italicus[7]:

—— Vultusque in marmore sudat Elisæ.

Humore continuo Apollo Cumanus sudavit, apud *Florum*[8], ubi est de bello Antiochi Magni adversus Romanos. De quo eodem *Cicero* meminit[9], ubi præterea refert, quod Romæ initio belli Marsici statuæ Deorum sudaverint. Cum Annibal ingrediebatur Italiam, Martis statua Romæ sudabat, *Livius*[10]. Exempla alia habes apud *Plutarchum*[11], *Dionem Cassium*[12].

XI. Effecta insolita plura narrant *Literæ Sacræ*, impri-

(1) *in Augusto.* (2) *in Satyrico pag.* 178. (3) *lib.* I. *Georgic.* (4) *in Physicâ Curiosâ lib.* 11. *pag.* 200. (5) *lib.* XV. *Metamorphos.* (6) *lib.* II. *Æneid.* (7) *lib.* I. (8) *lib.* II. *c.* 8. (9) *lib.* I. *de Divinat.* (10) *lib.* XXII. (11) *in Camillo & Antonio.* (12) *lib.* XLVIII.

primis quod Sol ſteterit, *Joſu.* [1] & quod Sol retroceſſerit Ezechiæ Regis tempore, 2. *Reg.* [2], 2. *Chronic.* [3], *Eſai.* [4], *Syrach.* [5]. De utroque pronunciat diverſum aliquid a receptâ ſententiâ *Iſaacus Peirerius* [6], adverſus quem decertant *Philippus le Prieur* [7], *Tobias Wagenerus* [8], ut communem ſententiam defendat. Nos videbimus rem ipſam. Quod Sol vere ſteterit ad preces Joſuæ, affirmant *Toſtatus*, *Serarius*, *Maſius*, *Cornelius a Lapide*, *Tirinus* [9], *Conimbricenſes* [10], *Salianus* [11], *Peucerus* [12], *Epiſcopius* [13]. Atqui veteres Hebræi nullum miraculum hîc agnoſcunt, ſed phraſin figuratam, quaſi Sol expectaſſet, donec occidio hoſtium perfecta eſſet, cum potius Hebræi non deſtiterint perſequi hoſtes, quamdiu Sol & Luna præbebant lumen ſuum. Refert *Vatablus* [14], & invenitur apud *Maimonidem* [15]. Paulo aliter Grotius [16]: *Scriptor ad Hebræos fidei præmia ingentia referens* cap. XI. 30. *dejectæ Jerichuntis meminit, mutati curſus cœleſtis, quod multo majus fuerat, non meminit. Et ſequitur* in textu, *Deum voci hominis ſeſe accommodaſſe, non quidem Solem & Lunam ſiſtendo, verum pugnando, id eſt, pugnantibus vires & invictum contra hoſtes animum ſubminiſtrando, immittendo præterea grandines lapideos. Hæc ita non improbabiliter dici poſſunt, quanquam impoſſibile Deo non ſit, ſolis currus inhibere volantes, aut etiam poſt ſolis occaſum ſpeciem ejus in nube ſupra horizontem extante per repercuſſionem oſtendere in regione Gibeoniticâ, ut prælium produceretur nocte eâ totâ, quæ propter illum fulgorem divino miraculo, abſente Sole, retentum pro integro die fuit, ut dies unus inſtar duorum eſſet.* Hæc ille. Breviter: miraculum eſt in luce Solis am-

(1) X. 13. (2) XX. 8. (3) XXXI. 24. 31. (4) XXXVIII. 8. (5) XLVI. 5. c. XLVIII. 16. (6) *lib.* IV. *Syſtem. Theol. c.* 4. & 5. *pag.* 410. (7) *in Animadverſionibus pag.* 65. (8) *in Diſſertatione contra Aſtrologiam Genethliacam ſect.* 3. *pag.* 54. (9) *Commentario ad h. l.* (10) *lib.* II. *de Cœlo q.* 2. *artic.* 3. (11) *Tom.* 2. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 303. (12) *de Divinatione fol.* 16. (13) *lib.* IV. *Inſtitut. Theolog. ſect.* 4. *c.* 2. (14) *in Notis.* (15) *in More Nevochim.* (16) *in Annotatis.*

ampliatâ è ſingulari gratiâ Dei, non vero in remorato Solis curſu. Ita Hebræis per deſerta oberrantibus novam lucem procuravit Deus nocte, *Exodi*[1]. Apud Monachos confictores miraculorum audaciſſimos talia plurima referuntur. Abbas Mutius & Beſſarion occubiturum Solem precibus remorabantur, uti legitur *in Vitis Patrum*[2]. Sol ſtetit attonitus, diemque protraxit, quando Carolus Magnus adverſum Saracenos pugnabat, *Turpinus*[3]. Sol quatuor horis immotus ſtetit, cum Franciſcus Ximenius Cardinalis Hiſpanicarum copiarum ductor Mauros apud Oranum debellabat, *Alvarus Gomeſius*[4]. Cum adverſus Electorem Saxonem & confœderatos Euangelicos ad ſilvam Lochavam confligebat Carolus V., ſtetit Sol, diemque protraxit, ut hæretici omnino debellarentur, garriunt *Ludovicus Davilas*[5], *Chriſtoforus Scheinerus*[6], *Cornelius a Lapide*[7].

XII. De miraculo quod Ezechiæ temporibus accidit, pronunciamus, umbram in horologio Achaſi retroactam eſſe, ut Sol interim curſum ſuum perſequeretur. Ita *Vatablus*, *Grotius*, *Sanctius*, *Paulus Burgenſis*[8], *Arias Montanus*[9], *Uſſerius*[10]. Nihil opus erat, Univerſi curſum immutari tantum ſigni cauſâ, & porro umbra expreſſe multis locis nominatur: inſuper etiam lineas commemorant *Literæ Sacræ*, quæ umbram in horologio attinent, non vero Solis curſum in æthere: denique Rex non poterat in lecto ægrotans videre Solem, ſed umbram tantum per feneſtram. Contra de Sole ipſo retrogreſſo exponunt *Emanuel Sa*, *Cornelius a Lapide*, *Tirinus*, *Menochius*, *Tremellius*, *Vinarienſes*, *Gualtherus*[11], *Johan. Ricciolus*[12], *Toſtatus*[13], *Clavius*[14], *Simon Majo-*

(1) x. 23. (2) *l.* II. & VI. (3) *de Carolo Magno c.* 26. (4) *l.* IV. *de Geſtis Ximenii.* (5) *lib.* II. *Belli German.* (6) *de Refractionibus cœleſtibus c.* 32. (7) *Commentario ad Syrachidem pag.* 954 (8) *Commentar. ad* 2. *Reg.* XX. (9) *Commentario ad cap.* XXXVIII. *Eſaiæ pag.* 832. (10) *in Annalibus ſacris.* (11) *Commentariis ad* 2. *Reg.* XX. & *Eſai.* XXXVIII. *cap.* (12) *in Almugeſto novo l.* IX. *pag.* 482. (13) *Commentario ad* 2. *Regum* XX. *quæſt.* 26. 27. 32. 33. 34. (14) *in Gnomonicis c.* II.

Majolus[1]. Rationes proferunt : (1) Quod ſcribatur Eſai.[2] *& reverſus eſt Sol decem gradibus, iiſdem gradibus quibus deſcenderat.* (2) Quod Babyloniorum Legati venerint percontaturi de portento quod in terrâ evenerat, 2. *Chron.*[3], *Cornelius a Lapide*[4]. RESPONDEO : (1) Umbram quæ in cæſuras illas incidebat, Solem vocat per metalepſin frequentem : nam a Sole erat umbra iſta. (2) Quæſitum veniebant de portento : atqui neceſſum haut erat, ut Babylonii interrogarent de cœleſti ſigno illo apud Judæos, vidiſſent quippe & ipſi Babylone, ſi miraculum in Sole contigiſſet. Verbo : percontabantur de occidione exercitus Sennacheribi ad Hieroſolymam factâ, quam rumor ad aures eorum detulerat. Erant enim ipſi etiam Aſſyriorum hoſtes, poſtquam Nabonaſſar apud Babylonios imperare cœperat.

XIII. Totum vero de Auguriis negocium erat impoſtorium aliquid, & confictum ad dementandos homines ignorantiæ tenebris damnatos, *Epheſ.*[5]. Dicebat olim *Accius* Poëta : *Nihil credo Auguribus qui aures verbis divitant alienas, ſuas ut auro locupletent domos.* Quod pertinet ad noſtros Planetarios, qui divinationes obtrudunt ancillis, Camillis, Sibyllis, ut cœnas petant & fœminarum ſermonibus aut laudentur aut traducantur. Papirius Conſul rogavit pullorum augurium, & infelix eſſe accepit, quo non obſtante pugnavit, hoſtesque vicit, pullorum & planetariæ magiſter, qui mentitus fuerat, in primo congreſſu occubuit, *Livius*[6]. Neque illis credebant quorum animos melior cognitio Dei imbuerat. *Levit.*[7] adeoque Moſellanus Judæus in Alexandri Macedonis exercitu eques ſagittâ percuſſit avem in itinere obviam ringente Augure, *Joſephus*[8]. Et *Curtius* Ariſtandri Auguris manifeſtas ineptias increpat[9], ubi eſt inter alia de Alexandro : *Qui poſt Darium victum Ariolos & Vates conſulere deſierat, rurſum ad ſuperſtitio-*

(1) *Tom.* I. *Dierum Canicular. pag.* 2. (2) XXXVIII. 8. (3) XXXII. 31. (4) *Commentario ad Eſaiam pag.* 312. (5) II. 2. (6) *lib.* X. *Hiſtor.* (7) XIX. 26. (8) *lib.* I. *contra Appion.* (9) *lib.* VII. *c.* 18.

ſtitionem humanarum mentium revolutus, *Ariſtandrum cui credulitatem ſuam addixerat*, *explorare eventum rerum ſacrificiis jubet*. Et nebulones illos qui hominum credulitati illuſerunt, *Cicero* multis rationibus impugnat [1]. De Julio erunt quædam *diſtinctione ſequenti*. Pro defenſione Augurum obtendit *Ammianus Marcellinus* [2], vir cæterum prudens, non ſatis prudenter *ad Deum appellando*, *qui avium voces volatuſque dirigat*, *ut inde homines futura diſcant*, hæc inquam facile repudiantur, quandoquidem vanitates eas Genii mali perſuaſerunt, itaque non poterant damno eſſe veri Dei cultoribus, fatente Bileamo Augurum præcellentiſſimo: *Non eſt augurium contra Jacob*, *& non eſt divinatio contra Iſraëlem*, Numeror. [3].

XIV. ARUSPICES apud victimas aderant, atque inde petebant exta, ut inſpectis illis Deorum voluntatem explorarent & futura prædicerent. Novum genus Ariolorum. Virgilius [4]:

Tertius ille hominum divûmque interpres Aſylas
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum. —— ——

Et prioribus deterius etiam. Juvenalis [5]:

Quid Romæ faciam? mentiri neſcio, librum
Si malus eſt, nequeo laudare, & poſcere, motus
Aſtrorum ignoro. —— ——

Vides illum perinde & eodem loco Paraſitos, mendaces, Planetarios, Nativitatiſtas, Aruſpices, lenones, meretricum communium ſuccubos cenſere. Nam de Planetariis ſonat illud:

Motus aſtrorum ignoro. ——

Et de Nativitatiſtis ſequitur:

—— *Funus promittere patris*
Nec volo nec poſſum. ——

Demum illud:

—— *Ranarum viſcera nunquam*
Inſpexi, —— ——

ad

(1) *lib.* II. *de Divinat.*
(2) *lib.* XXI.
(3) XXIII. 23.
(4) *lib.* X. *Æneid.*
(5) *Sat.* 3.

ad Haruſpices pertinet, qui perquirebant viſcera, Διασυρμὸς, ranarum viderint aut boum exta, mendacia ſunt omnia! Et mendaces ſunt Planetarii quanquam illi hoc nolint, gregales Noſtradami, a quo deſcriptum Thema natalicium Rudolfi II. Cæſaris penes nos in manuſcripto habemus, refertum mendaciis ad nauſeam, ut non ſapiant qui bibere hanc nauteam volunt. Et tamen Noſtradamus in his talibus ineptiis excellebat. De hoc iterum agit[1]:

Teſtamentum ingens, calidæ pulmone columbæ
Tractato, Armenius vel Comagenus Aruſpex
Pectora pullorum rimatur & exta catelli.

De Aruſpicibus eſt, & Planetarios ſtatim addit:

Chaldæis ſed major erit fiducia, quicquid
Dixerit Aſtrologus, credent a fonte relatum
Ammonis, quoniam Delphis oracula ceſſant.

Scholas in Hetruriæ urbe Fæſulis habebant, ubi profitebantur impoſtorias artes Dæmonum ſocii, *Cicero*[2], *Valerius Maximus*[3]. Huc pertinent illa Tibulli[4]:

Divi vera monent venturæ nuncia ſortis,
Vera monent Thuſcis exta probata viris.

Victimarii hactenus victimam in Templi porticibus alligaverant, donec ceremoniæ aliquæ finem habebant. Eo ſpectat locus *Pſalm.*[5]*: Ligate agnum funibus uſque ad cornua altaris.* Sive ut *Caſtalion* vertit, *alligate feſtam hoſtiam reſtibus ad aræ cornua.* De victimis in Feſto offerendis agitur, non vero *de frondibus ac ramis*, quibus debeat ornari Templum, (uti vulgo quidem cum *Romano Interprete* capiunt) adverſus quem ſenſum recte diſſerit *Johannes Tarnovius*[6]. Porro adducebant bovem agnumve fune procul extento & longiori. Juvenalis[7]:

Sed procul extenſum petulans quatit hoſtia funem
Tarpejo ſervata Jovi. —— ——

Nimirum laxo illo, ne videretur ad aram trahi invita, quod

(1) *Sat. 6.* (2) *lib.* I. *de Divinat.* (3) *lib.* V. *c.* I. (4) *lib.* III. *Eleg.* 4. (5) CXVIII. 27. (6) *in Exercitationibus Biblicis pag.* 379. (7) *Sat.* 12.

quod mali ominis erat. Popæ feriebant & excoriabant, diſſecabant Flamines cultro mactatorio oblongo, quem vocabant *Seceſpitam*, accurrebant Aruſpices, & *fiſſiculabant*, uti *Apulejus* loquitur[3], (nam ſic ibi *Petrus Colvius*[2], & *Johan. Gerhard. Voſſius*[3] emendant, pro quo tamen *phyſiculabant* legere mavult *Stephanus Johannis*[4]) id eſt, rimabantur exta adhuc palpitantia. Virgilius[5]:

——— Pecudumque recluſis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.

Et prædictiones ſuas coram populo effabantur. Virgilius[6]:

—— —— Et viſcera vivis
Eripiunt. —— ——

Seneca[7]:

Ereptæ vivis exta pecoribus tremunt,
Spirantque venæ, corque adhuc pavidum ſalit.
At ille fibras tractat & fata inſpicit,
Et adhuc calentes viſcerum venas notat.

Malum erat, ſi Victima reluctaretur, ſi fugeret, ſi multo cum mugitu pedumve ſtrepitu collapſa aram percuteret, ſi parum copioſe manaret ſanguis. De Julio Suetonius[8]: *Immolanti aufugit hoſtia.* Et cum paulo ante dixerat, *ne religione quidem ulla a quoquam incepto abſterritus unquam vel retardatus eſt*, ſubjungit, *deinde profectionem adverſus Scipionem & Jubam non diſtulit.* Nimirum ſpretis Aruſpicum nugis eo facilius & navigavit & vicit. *Lucanus* inter prodigia cladis Pharſalicæ refert[9]:

Admotus ſuperis diſcuſſâ fugit ab arâ
Taurus. —— ——

Fugæ Victimarum exempla habent *Florus*[10], *Suetonius*[11], *Tacitus*[12], *Silius Italicus*[13], *Statius*[14]. Et hujuſmodi Auſpicia *piacularia* appellabant, teſte *Feſto*[15]. Bonum vero erat, ſi

(1) *de Deo Socratis.* (2) *in Notis.* (3) *in Lexico Etymologico pag.* 215. (4) *Notis ad Saxonem Grammaticum pag.* 42. (5) *lib.* IV. *Æneid.* (6) *lib.* XII. *Æneid.* (7) *in Thyeſte Act.* 4. *ſc.* 1. (8) *lib.* 1, *cap.* 59. (9) *lib.* VII. *Pharſal.* (10) *lib.* IV. *c.* 2. (11) *lib.* VII. *c.* 18. *lib.* XI. *c.* 10. (12) *lib.* XV. *Hiſtor.* (13) *lib.* V. (14) *lib.* XI. *Thebaid.* (15) *lib.* XV. *de Verborum ſignificationibus pag.* 366.

si placide sequeretur ad Aras, perstaret, collaberetur, jaceret, si liberaliter sanguinem de venis profunderet. Jecur, pulmo, lien, cor, renes, lingua prænunciabant bonum, quando sana, integra, vivida & vegeta erant: malum vero, cum morbida, pallida, languida, livida erant, aut cum prorsus aberant, Dæmonum ope substracta. Quanquam *Casaubonus*[1] inculcet, *Popas & Victimarios compendii causâ abstulisse exta per fraudem, ut victimas succidaneas procurarent.* De quo statim plura dicturi sumus. Lucanus[2]:

Atque iram Superûm raptis quæsivit in extis,
Terruit ipse color vatem, non pallida tetris
Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore
Plurimus asperso variabat sanguine livor.

De Julio narrat Suetonius[3]: *Aruspicem tristia & sine corde exta Sacro quodam nunciavisse.* Movet *Plinius*, cum rei hujus meminit, quæstionem, *potueritne sine viscere illo hostia vivere, an vero ad tempus amiserit?* Verum facile respondetur, hactenus cor non defuisse, ereptumque esse Dæmonum fraude ad detinendos in errore miseros homines, qui putabant, Aruspicum prædicta esse vero consentanea. Ita fatuorum erant fata fatua, & Dæmon illudebat cultoribus scholæ infernalis. *Psalm.*[4]. Spurinna Aruspex diem præfinivit, quo Cæsar Julius infeliciter perire debebat, *Suetonius*[5]. Ipse tamen contempsit viri præsagium, quem ævi ejus Scriptores nimiopere laudant alias, & post illos *Argolus*[6]. Ac de istis quidem mirum non est, quod Paganus Paganum laudat: mirum vero, imo exsecrabile, est, quod Satanæ ductu impulsum Vatem & Planetarium (Deo summe exosum, *Levit.*[7],) laudat Christianus & pestilentes divinationes, Dei testimonio & Sapientum suffragio damnatas tuetur authoritate Diabolorum. Rem descri-

(1) *Animadversis ad lib.* IX. *Athenæi pag.* 657. (2) *lib.* I. *Pharsal.* (3) *lib.* I. *c.* 77. (4) CXLVII. 9. 20. (5) *lib.* I. *c.* 81. (6) *Præfat. ad Pandosion Sphæricum.* (7) XVIII. II. *c.* XIX. 31. *c.* XX. 6. 27.

describit Vellejus[1]: *Plurima præsagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi, nam & haruspices præmonuerant ut diligentissime Iduum Martiarum caveret diem, & uxor Calpurnia territa nocturno viso, ut eâ die domi subsisteret, orabat. Sed profecto ineluctabilis fatorum vis, cujus cum fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.* Manilius[2]:

Ille etiam cœlo genitus cœloque receptus,
Cum bene compositis victor civilibus armis
Jura togæ regeret, totiens prædicta cavere
Vulnera non potuit, toto spectante Senatu,
Indicium dextrâ retinens, nomenque cruore
Delevit proprio, possent ut vincere fata.

Suetonius de Galbâ[3]: *Prius vero quam occideretur, sacrificantem mane Haruspex identidem monuit, caveret periculum, non longe percussores abesse.* idemque refert *Plutarchus*[4]. Rursum *Suetonius* de Vitellio[5]: *Nullis tamen offensior quam Veraculis & Mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat.* Veraculi sunt divinatores (nam qui *Vernaculis* ibi legunt, frustra sunt, ut *Josephus Scaliger*[6] monet) & Mathematici sunt planetarii conjectores, a quibus Orbis vexatus semper, non potuit ab illis nebulonibus sese liberare. Nam & hodie sunt, & perquirunt ganea, ut habeant quibus themata (*Directiones* appellant Vates meretricarii, ita fraudum fabri vocabulis quoque superbiunt,) obtrudant, volas inspiciant, loculos expilent Crumenisectores pessimi & Diaboli instrumenta, *infra*[7].

XV. DUUM DECEMVIRI sequuntur Custodes & Relectores librorum Sibyllinorum:

Qui fata Deûm secretaque carmina servant.

ait *Lucanus*[8]. Libri illi publicorum malorum remedia, Deorumque arbitria continere putabantur. Venit ad

(1) *lib.* II. *Histor. c.* 57. (2) *lib.* IV. *Astronom. pag.* 82. (3) *lib.* VII. *c.* 19. (4) *in Vitis illustribus pag.* 468. (5) *lib.* IX. *c.* 14. (6) *in Catalectis Schildi ad h. l. pag.* 713. (7) *lib.* IV. *c.* I. *dist.* 2. (8) *lib.* I. *Pharsal.*

Tarquinium Superbum (pro quo *Peucerus* [1], nominat Tarquinium Priscum, lapsu memoriæ) Regem, anus ignoti oris ἐγγαστρίμυθος, & a Spiritu nequam obsessa potius quam a bono agitata. Sic enim Virgilius [2]:

Ventum erat ad limen, cum Virgo poscere fata
Tempus, ait, Deus ecce Deus, cui talia fanti
Ante fores subito, non vultus, non color unus,
Non comptæ mansère comæ, sed pectus anhelum
Et rabie fera corda tument. ———

Rabidam Sibyllam dixit Claudianus [3]: *Furiosam Sibyllam*, vocat *Marcellus Palingenius* [4]. Ac de Paganorum Vatibus omnino valet illud *Platonis* [5]: οὐδεὶς γὰρ ἔννους ἐφάπτεται μαντικῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς. Et exemplo est Bileam Planetariorum omnium Princeps, *Numeror.* [6]. Cæterum de Vatibus a divino Spiritu agitatis verum est, quod citra amentiam acceperint & pronunciaverint futura. ἐγγαστρίμυθοι sunt *Levit.* [7], *Deut.* [8], 1. *Samuel.* [9], 1. *Chron.* [10], *Esai.* [11] אבות / scilicet ex locis obscenis fœminæ (διὰ τῶν γυναικείων κόλπων, ait *Origenes* [12]) humi jacentis aut sedentis, verba obscura pronunciabat Genius malus, uti porro disquirunt *Joh. Drusius* [13], *Lempereur* [14], *Bodinus* [15], *Johan. Seldenus* [16], *Caspar Schottus* [17], *Georgius Moëbus* [18], *Ludovicus de Dieu* [19], *Buxtorffius* [20]. Hæc Regi libros, in quibus Oracula veterum, ut ajebat ipsa, descripta, venales obtulit, eosque Rex Augurum jussu emit, ut deinceps essent commune Oraculum Urbis, unde rerum difficilium, in publicis malis cumprimis subsidia a Diis roganda addiscerent, *Dionysius Halicarnassæus* [21], *Aulus Gellius* [22], *Solinus* [23]. Itaque *Horatius* [24] dicit:

Quo

(1) *de Divinatione fol.* 111. (2) *lib.* VI. *Æneid.* (3) *Panegyrico in quartum Consulatum Honorii.* (4) *in Librâ.* (5) *in Timæo.* (6) XXIV. 4. (7) XIX. 31. *cap.* XX. 27. (8) XVIII. 11. (9) XXVIII. 7. 8. (10) X. 13. (11) XIX. 3. (12) *lib.* VII. *contra Celsum.* (13) *Observationibus ad Deuteronom. c.* 18. (14) *Notis ad Jachiadem pag.* 31. (15) *lib.* II. *Dæmonomaniæ c.* 3. (16) *Syntagm.* I. *de Diis Syris pag.* 120. (17) *in Physicâ curiosâ lib.* IV. *c.* 11. 12. (18) *de Oraculis pag.* 63. (19) *Commentariis ad Acta Apostol. pag.* 152. (20) *in Lexico Thalmudico pag.* 39. (21) *lib.* IV. (22) *lib.* I. *c.* 19. (23) *in Polyhistore c.* 8. (24) *in Carmine seculari.*

Quo Sibyllini monuere versus
Virgines lectas, puerosque castos,
Diis, quibus septem placuere colles,
Dicere carmen.

Reposuit eos in peculiari aliqua cella Templi Capitolini, ac constituit Duumviros eruditionis veterum in Oriente & apud Hetruscos vulgatæ, peritos, qui Libros per occasionem evolverent, & bono Urbis excerperent inde quod eis videretur factu optimum, Apolline favente. *Tibullus* ad Apollinem [1]:

— *Ipse precor, quod canat illa, doce.*

id est, rege mentem Professorum ordinariorum, ut Oracula vere interpretentur. Erant enim verbis reconditis & caliginosis sensibus descripta, quomodo solebat Dæmon proferre ambigua & obscura responsa, incertus eventi ipse, aut saltem ne desineret esse impostor. Hoc est, ἐν κρυφῇ λαλεῖν, *Esai.* [2]. Æneas ad Demophilen Sibyllam [3]:

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris,
Hic ego namque tuas sortes arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam. ———

Decemviros effecerunt posteri A. U. 389. & porro Quindecimviri * evaserunt Syllæ temporibus, qui vi-

* Illorum titulus expressus est in hoc nummo apud J. Gutherium *l.* I. *de Jure Pontif. c.* 15.

(1) *lib.* II. *Eleg.* 5. (2) XLV. 19. (3) *lib.* VI. *Æneid.*

ctor hostium ac civium multa correxit, ut potentiam ostentaret, atque numerus ille confirmatus est sub Julio Syllæ æmulo, uti constat è *Suetonio*[1]. Ergo *Horatius*[2] ævo illo:

Quindecim Diana preces virorum
Curet. —— ——

Inscriptio Brixiana: M. NONIO. M. F. FABIO. ARRIO. PAULINO. APRO. CI. XV. VIRO. SACR. FAC. CULTORES. LARUM. EJUS. *Gruterus*[3]. Syllæ tempore Capitolium deflagravit una cum Libris Sibyllinis. Ne carerent Oraculis ejusmodi, vetusta quævis carmina in Asiæ & Italiæ locis (ubicunque Sibyllæ olim degerant) conquisita Romam pertulerunt Quirites, plaustrorum onera. Nam teste Hermeâ Philosopho[4], omnes mulieres τὸν μαντικὸν ἐλϑοῦσαι βίον dictæ fuerunt *Sibyllæ*. Attamen fidem publicam meruerunt, & Augustus denuo recensuit, inque Capitolio deposuit, *Suetonius*[5]. Scribebat tunc Elegiam *Tibullus* ad Messalinum Quindecimvirum[6], ubi hæc leguntur:

Quicquid Amalthea, quicquid Marpesia dixit,
Herophile Phœbo grata quod admonuit:
Quodque Albuna sacras Tiberis per flumina sortes
Portarit, sicco perlueritque sinu.

Habes hic plurimarum nomina. Amalthea erat Cumis oriunda, estque Demophile Virgilii[7]:

Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinosque lacus & Averna sonantia silvis
Insanam Vatem aspicies. ——

Et de eâdem[8]:

At pius Æneas arces quibus altus Apollo
Præsidet horrendæque procul secreta Sibyllæ
Antrum immane petit. ——

Et paulo post:

—— *Phœbi Triviæque Sacerdos*
Demophile Glauci. ——

Sic

(1) *lib.* I. *cap.* 79. (2) *l. d.* (3) *in Volumine p.* 307. (4) *in Scholiis ad Phædrum.* (5) *lib.* II. *c.* 31. (6) *lib.* II. *Eleg.* 5. (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *lib.* VI. *Æneid.*

Sic enim emendat *Janus Guilelmus*, ubi *Robertus Stephanus*, *Henricus Stephani*, *Heinsius*, *Jacobus Pontanus*, *G. Bersmannus*, excudunt, *Deiphobe.* Herophile erat Sacerdos Apollinis Sminthei, in cujus luco sepulchrum accepit. Albuna vero illa est, quæ vaticinos Libros detulit ad Tarquinium, & Libros istos vocat *sortes.* De eâdem Virgilius[1]:

—— —— Lucosque sub altâ
Consulit Albuneä. ——

Ejus sepulchrum & nemus erat Tibure in ripâ Anienis, ac porro videris *Turnebum*[2]. Etsi vero Capitolium iterato accensum Libros sacros iisdem cineribus involverit, nunquam tamen defuerunt Templi Librorumque reparatores. Stellam Poëtam celebrat *Statius*[3], quod è Quindecimviris collega Sibyllinos Libros studiose pervolverit:

Hunc & bissenos (sic indulgentia pergat
Præsidis Ausonii) cernes attollere fasces
Ante diem, certe jam nunc Cybeleia novit
Limina, & Euboicæ carmen legit ille Sibyllæ.

Contigerunt ista Domitiani tempore, & constat per testimonia *Martialis*[4], quod Stellæ erat celebris gloria. Sub Aureliano consuluerunt Libros Sibyllæ, quamvis Senatus non admodum curaret exoleta figmenta, ut narrat *Vopiscus*[5]. Demum Libros palam abdicavit Theodosius Magnus, ejus vero etiam filius Honorius Cæsar permisit aulæ Magistro suo Stiliconi, ut in locum unum comportatos exureret. Conqueritur factum Rutilius Numantianus[6]:

Nec tantum Geticis grassatus proditor armis,
Ante Sibyllinæ fata cremavit opis.

De Sibyllis nos quædam notavimus *in Auctariis ad Pappum*[7], & confer *Lilium Gyraldum*[8], *Antonium Thysium*

S 3

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *l.* XI. *Adversar. cap.* 26. (3) *lib.* I. *Sylv.* 2. (4) *lib.* IV. *Epig.* 60. *lib.* XII. *Epig.* 3. (5) *in Aureliani gestis c.* 18. (6) *lib.* II. *Itinerarii num.* 50. (7) *pag.* 78. (8) *in Historiâ Poëtarum pag.* 77.

sium[1], *Boxhornium*[2], *Casaubonum*[3], *Salmasium*[4], *Jacobum Nicolaum Loensem*[5], *Lucium Johannem Scoppam*[6], *Tholosanum*[7], *Joh. Henricum Boeclerum*[8], *Petrum Lambecium*[9].

XVI. FECIALES non tam religionis quam justitiæ Sacerdotes, jus illud profitebantur, quod circa pacta, fœdera, conventiones, conditiones Populorum & Regum, Legatorum commissa, induciarum concordata, pacis & belli acta publica versatur. Præses collegii ejus erat Pater patratus. *Inscriptio* Mediolanensis: D. S. I. M. P. ACIL. PISONIANUS. PATER. PATRATUS. QUI. HOC. SPELEUM. VIOL. IGNIS. ABSUMPTUM. COMPARATA. AREA. A. REPUBL. MEDIOL. PECUNIA. SUA. RESTITUIT. *Gruterus*[10]. Cumque bello justo Populum aliquem invadere volebant, Feciales quatuor amandabant, ut denunciarent bellum, *Dionysius Halicarnassaus*[11], *Plutarchus*[12]. Verbenâ coronati Oratores capite velato, ad fines Populi ejus, quem hostem declaraverant, profecti, hastam sanguine tinctam immittebant, principium cladis ab exercitu accelerante imminentis. De Verbenâ testis est Virgilius[13]:

—— *Verbenâ tempora vincti.*

De hastâ immissâ scribunt *Aulus Gellius*[14], *Ammianus Marcellinus*[15], & confer *Albericum Gentilem*[16], *Carolum Paschalium*[17]. Fœderis paciscendi ritus describitur apud *Livium*[18], ubi est de fœdere inter Tullum Hostilium & Albanos percusso. Verba obligantia sunt ista: *Audi Jupiter, audi Pater patrate Populi Romani, audi tu Populus Albanus: ut illa palam prima postrema ex illis tabulis*

(1) *Observationibus ad Salustium.* 122. (2) *in Historiâ universali pag.* 47. (3) *Exercitat.* I. *advers. Baronium sect.* 10. 11. (4) *in Exercitationibus ad Solinum pag.* 70. (5) *lib.* I. *Miscellan. c.* 4. (6) *in Collectaneis lib.* I. *c.* 11. (7) *lib.* XII. *de Republicâ c.* 12. (8) *Dissertatione ad Bucolicon quartum Virgilii.* (9) *in Prodromo Historiæ literariæ lib.* I. *pag.* 13. (10) *in Volumine pag.* 24. *num.* 9. (11) *lib.* IV. (12) *in Vitâ Numæ pag.* 39. (13) *lib.* XII. *Æneid.* (14) *lib.* X. *c.* 27. (15) *lib.* XIX. *Histor.* (16) *lib.* I. *de Legatis c.* 12. (17) *de Legato c.* 3. (18) *lib.* I. *Histor.*

bulis cerâve recitata sunt sine dolo malo : utique hic ea rectissime intellecta sunt : illis legibus Populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit publico consilio, dolo malo: illo die Jupiter Populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam : tantoque magis ferito quanto magis potes pollesque : Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Hæc *Livius.* Porcus pro sacrificio velut cædebatur, uti est in Gorlæi *Thesauro Numismatum* [1]. Itaque Virgilius [2]:

——— *Cæsâ jungebant fœdera porcâ.*

ubi *Servius* notat [3] : *falso autem ait* porca, *nam ad hoc genus Sacrificii porcus adhibebatur.* Res erat indifferens, porcus, porca, uti etiam in Sacris aliis. Cicero [4], *Porca fœminâ piaculum dare. Suetonius* in Claudio [5], *Cum Regibus fœdus in foro icit, porcâ cæsâ ac vetere Fecialium præfatione adhibitâ.* Locus est Genes. [6]: *Offer mihi vitulam triennem, & Abraham offerens ei omnia hæc, cum dissecuisset ea per medium, posuerat dimidiam cujusque partem è regione alterius.* Et porro [7]: *Condito Sole, ecce fumantem furnum & ardentem lampadem transeuntem inter segmenta illa. Hoc die pepigit Dominus cum Abrahamo fœdus, dicendo: Semini tuo dedi terram hanc.* Scilicet qui Fœdus sanciebant, illi animalium carnes dissecabant & inter segmenta illa transibant. Vitula vero ut porca, scilicet victima sexus fœminei. Eratque ritus ille apud Chaldæos usitatus, ut scribit *Cyrillus* [8], & confer *Dan. Heinsium* [9], *Bonfrerium* [10]. Respicitur eodem *Jerem.* [11]. Lampas ardens erat symbolum Dei transeuntis & cum Abrahamo paciscentis.

XVII. Hactenus fuerunt munia publica & administri eorum. Privata Sacra erant præterea tum Civium, tum Principum. Civium Sacra per Curias & Tribus opificum pro familiarum salute agebantur, quique illis

 præ-

(1) *Tab.* 38. *num.* 1. (2) *lib.* VIII. *Æneid.* (3) *pag.* 529. *Commentar.* (4) *lib.* 11. *de LL.* (5) *lib.* V. *cap.* 25. (6) XV. 9. 10. (7) ℣. 17. 18. (8) *lib.* X. *Adversus Julian.* (9) *Notis ad Silium Italicum pag.* 10. (10) *Commentario ad Genesin pag.* 197. (11) XXXIV. 18. 19.

præerat, *Curio* dictus est, & Curionum omnium præfectus, ὁ Φρατριάρχης appellabatur *Curio Maximus*, *Dionysius Halicarnassæus*[1], *Jacobus Perionius*[2], *Salmasius*[3]. Principum Sacra cœperunt, postquam θεοποιΐαν invexit adulatio, atque ob præclara merita in Rempublicam ab excessu in Divos relati sunt illi, ut nomina asscriberentur in libris ritualibus, ut digna eorum memoria coleretur Aris Templisque erectis, ut Victimis cæsis & Carminibus recitatis honorarentur, ut Nummi aurei, argentei, ærei cuderentur cum adjectis vasis sacrificialibus. Annulos tales habet *Gorlæus*[4]. Prolixe describunt *Julius Cæsar Bulengerus*[5], *Caspar Barthius*[6], *Franciscus Peruccius*[7], *Thomas Reinesius*[8]. Dicit Ovidius[9]:

Qua licet, affectas cœlum quoque, templa Quirinus
Liber & Alcides, & modo Cæsar habent.

Et[10]:

Hanc animam interea cæso de corpore raptam
Fac jubar, ut semper Capitolia nostra forumque
Divus ab excelsâ prospectet Julius æde.

Similia habet Virgilius[11]:

Hunc tu olim Cœlo spoliis orientis onustum
Accipies secura, vocabitur hic quoque votis.

De Julio agit, & *vocari votis*, est idem atque Aris Fanisque structis, Sacrificiis coli, Flaminesque habere. Confer *Suetonium*[12], ubi est, *solidam columnam prope XX. pedum lapidis Numidici in foro statuit, scripsitque, PARENTI PATRIÆ, apud eandem longo tempore sacrificare, vota suscipere perseveravit.* Hanc columnam *Dion*[13], βωμὸν fuisse ait, ad quam Cæsari plebs sa-

(1) *lib.* II. (2) *lib.* II. *de Magistratibus Romanorum & Græcorum pag.* 338. (3) *Observationibus ad Jus Atticum & Romanum pag.* 144. (4) *in Dactyliothecâ num.* 95. 98. 115. (5) *lib.* I. *de Imperatore Romano c.* 10. 11. 13. 14. 15. (6) *in Adversariis lib.* X. *c.* 21. 23. *lib.* XI. *c.* 10. *lib.* XVII. *c.* I. (7) *de Pompa funebri lib.* III. *pag.* 54. (8) *in Epistolis num.* 34. (9) *lib.* III. *Amor. eleg.* 8. (10) *lib.* XV. *Metamorphos.* (11) *lib.* I. *Æneid.* (12) *lib.* I. *cap.* 85. (13) *lib.* XLIV.

ſacrificia fecit. *Ara* nominatur quoque a *Cicerone*[1], quanquam idem *Cicero*[2] vocat *columnam*, quam Dolabella ſuſtulit, & homines ſediciosos, qui illam everſionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de ſaxo dejecit. Meminit ejuſdem rei *Lactantius*[3], ubi ait Dolabellam *Cæſaris columnam*, id eſt, titulum evertiſſe. De hoc facto gratulatur *Cicero* Dolabellæ Conſuli[4]. Porro Suetonius[5]: *Funere indicto*, ait, *rogus exſtructus eſt in campo Martio juxta Juliæ tumulum, & pro roſtris aurata ædes ad ſimulachrum Veneris Genetricis, intraque lectus eburneus auro & purpurâ ſtratus.* Ædem appellant pegma in foro exſtructum, uti ibi collocaretur Cæſaris corpus, dum laudatio peragebatur. Ita autem vocat, primum quia ut diſertim notat, in modum Templi fuit confectum: deinde propter religionem circa defunctos. Qua ratione dixit *Polybius*[6], imaginibus defunctorum ſolita περιτιθέασι ξύλινα ναΐδια, & *Plinius* quoque armaria illa vocat *ædiculas*. Nummus Divi Julii cum ædiculâ eſt apud *Antonium Auguſtinum*[7]. Poſtremo, quia de Julio Cæſare tanquam de Deo loqui ſolent, fuitque hæc illius quædam ἀποθέωσις & conſecratio. Sane enim cum legantur multi ante Cæſarem in foro laudati, nemini tamen ædem exſtructam eſſe legimus, ſed *lectum pro roſtris*, vel in roſtris, ut loquitur *Aſconius*, *fuiſſe poſitum*. Poſtea vero cum Imperatores cœpêre conſecrari, hoc quoque ſervatum eſt. *Dion* in funere Pertinacis, οἴκημα ἄτοιχον περίστυλον ædem illam appellat, id eſt, *columnis, non parietibus cinctam.* Hæc omnia annotavit *Caſaubonus*[8], & adde *Johan. Gerh. Voſſium*[9], *Henricum Savilium*[10]. Quæ vero de Fanulis Deorum accuratius ſciri debent, ea monuimus *ſupra*[11]. Cæterum ad Sacra illa peragenda novum genus Sacer-

(1) *lib.* XI. *Familiar. Epiſt.* 2. (2) *lib.* XIV. *ad Attic. Epiſt.* 17. & *Philip.* I. (3) *lib.* I. *c.* 15. (4) *lib.* IX. *Familiar. Epiſt.* 14. (5) *cap.* 84. (6) *lib.* VI. (7) *Tab.* 2. *num.* 23. (8) *ad h. l. pag.* 107. (9) *lib.* III. *de Orig. & Progreſſ. Idololatr. c.* 16. 17. (10) *Notis ad Taciti hiſtoriam pag.* 55. (11) *cap.* VIII. *diſt.* 9.

dotum ordinabatur. *Dion Cassius* de Augusto [1], τότε δὲ ἀθανατίσαντες αὐτὸν, καὶ θιασώτας οἱ καὶ ἱερὰ ἀπέδειξαν. Vocabant *Sodales:* primus vero Romulus instituit Sodales Titios, ut Tatii Sabinorum Regis, (quem ille vivum tolerare non poterat, Divumque per sicarios immissos fecerat) memoria conservaretur. *Inscriptio* Romana: IMP. CÆSARI. VESPASIANO. AUG. PONTIF. MAX. TRIBUNIC. POTEST. VIII. IMP. XVII. P. P. COS. VIII. DES. IX. CENSORI. CONSERVATORI. ÆDIUM. SACRARUM. SODALES. TITII. *Gruterus* [2]. Neque deinde Sodales alios fere legas usque ad tempora Tiberii, qui in honorem familiæ Juliæ Sodales Augustales ordinavit, deprecatores pro viventium salute, conservatores memoriæ defunctorum, *Suetonius* [3], *Tacitus* [4]. Scripserat Augusti ἀποθέωσιν adhuc viventis *Ovidius* [5], uti memorat ipse, verum nihil minus propterea ab exsilii pœnâ immunis habitus. Testimonia plura sunt apud *Horatium*, qui stultitiæ aulicæ (*adulationem* vocat *Tacitus* [6], ubi de re præsenti agit) valde assentatur [7]. Nummi in quibus describitur Octavii Cæsaris relatio ad Divos, sunt apud *Antoninum Augustinum* [8]. Sequenti ævo crevit numerus, inde *Sodales Flavii*, *Adrianales*, *Antoniani*, *Ælii*, & alii quorum nomina & munia exponunt *Onufrius Panvinus* [9], *Flavius Blondus* [10], *Casaubonus* [11], *Johannes Kirchmannus* [12]. Huc pertinent *Inscriptio* Pannonica: VICTORIÆ. ANTONINI. AUG. L. ANNIUS. ITALICUS. HONORATUS. LEG. AUG. LEG. XIII. ANTONIANÆ. PRÆFECTUS. ÆRARII. MILITARIS. SODALIS. ADRIANALIS. CUM. CLAUDIA. TORQUATA. SUA. ET. ANNIIS. ITALICO. ET. HONORATO. ET. ITALICA. FILIIS. *Gruterus* [13]. Et alia Helvetica: CAJO. LÆLIO. LE-

(1) *lib.* LVI. (2) *in Volumine pag.* 243. (3) *lib.* V. *c.* 6. (4) *lib.* XI. *Annal.* (5) *lib.* IV. *de Ponto Eleg.* 7. & 9. (6) *in Descriptione Germaniæ cap.* 8. (7) *lib.* I. *Carm.* 2. *lib.* III. *Carm.* 3. & 5. *lib.* II. *Epist.* I. (8) *Tab.* 16. *num.* 17. 18. 19. 20. 21. 22. (9) *Commentario ad lib.* II. *Fastorum p.* 246. (10) *fol.* 37. *seq. lib.* II. *de Româ triumphante.* (11) *Commentario ad Persium pag.* 213. (12) *l.* IV. *de Funeribus Romanorum c.* 13. 14. (13) *in Volumine pag.* 259.

LEGATO. IMP. CÆS. NERVÆ. AUG. GERM. LEG. XVI. FLAVIÆ. FIRMÆ. ET. LEGATO. IMP. NERVÆ. TRAJANI. CÆSARIS. AUG. GERMANICI. DACICI. LEG. VI. FIRMÆ. SODALI. FLAVIALI. PRÆTORI. ÆRARII. MILITARIS. *Gruterus* [1]. Nec non tertia Romana: M. PONTIO. M. F. PUP. L. ÆTIANO. LARCIO. SABINO. COS. PONTIFICI. SODALI. ANTONINIANO. VERIANO. FECIALI. LEG. AUG. PR. PR. PROVINC. SYRIÆ. LEG. AUG. PR. PR. PROVINC. PANNONICÆ. *Gruterus* [2], *Jacobus Boissardus* [3]. Eis ſimiles erant *Herodiani*, apud quos Herodis Magni memoria ſancte habita fuit, & religioſis modis culta etiam Romæ, ubi eos noverat Perſius [4]:

Herodis venere dies, unctaque feneſtræ
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Nimirum die illo accenſas lucernas & violis coronatas in feneſtris ponebant, ac fores ornabant frondibus. Quod enim *Laurentius Pignorius* [5], *Samuel Petitus* [6], *Chriſt. Noldius* [7], exponunt Herodianos *de libertis Herodis, qui tributis exigendis præfecti erant, ut Cæſarianus ſervus apud Veteres eſt, qui Cæſarem Dominum habebat*, id fruſtra omnino eſt, de quâ re diximus *in Auctariis ad Pappi epitomen hiſtoriæ Eccleſiaſt.* [8], & adde *Caſaubonum* [9], *Dilherrum* [10].

XVIII. Communis omnium Flaminum & Sacerdotum erat lex, ab Ebræis petita, *Levitic.* [11], ut capite velato * Sacra peragerent. Primus Æneas inſtituit, atque hoc ideo factum eſt, ut Sacerdos præſenti animo ac devotione integrâ operaretur. Helenus Vates præcipit Æneæ [12]:

Quin ubi tranſmiſſæ ſteterint ſuper æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves:

Pur-

* Hunc ritum eleganter exprimit ſtatua apud Oct. Ferrarium *l.* I. *de re Veſtiar. c.* 10. quam videas pagina ſequenti 285.

(1) *libro dicto pag.* 427. (2) *ibidem pag.* 457. (3) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. fol.* 44. & *part* 5. *fol.* 74. (4) *Sat.* 5. (5) *de Servis pag.* 35. (6) *lib.* II. *Variar. lect. c.* I. (7) *in Hiſtoriâ Idumeâ p.* 266. (8) *pag.* 107. (9) *Exercitat.* I. *ſect.* 5. (10) *lib.* I. *Electorum c.* 14. (11) X. 6. (12) *lib.* III. *Æneid.*

Purpureo velare comas adopertus amictu:
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat & omina turbet.
Hunc socii morem Sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in relligione nepotes.

Casti, id est, pii, ἁγνοὶ, nam profani sunt incesti. *Spartianus* scribit de Hadriano [1]: *Natali suo ultimo cum Antonium commendaret, prætexta sponte delapsa caput ei operuit.* Ita legit *Baptista Egnatius Venetus*; sed *aperuit* emendant *Lipsius* [2], *Casaubonus*, *Gruterus*, *Salmasius*, *Boxhornius*, inde quia capite velato sacrificabant. Die Natali vota faciebant pro suâ & suorum salute, eumque diem cognati & propinqui communi religione concelebrabant. De quâ re videris etiam *Schrevelium* [3], *Josephus* de Vespasiano [4]: καὶ πολλῆς ἐκ πάντων ἡσυχίας γενομένης ἀναστὰς, καὶ τῷ περιβλήματι τὸ πλέον τῆς κεφαλῆς ἐπικαλυψάμενος εὐχὰς ἐποιήσατο τὰς νενομισμένας. Ubi ἐπικαλυψάμενος est *velatâ facie.* Hos imitabantur, quicunque Principum ævo Cæsares velut Deos colebant, *Suetonius* de Vitellio [5]: *Miri in adulando ingenii primus C. Cæsarem adorari ut Deum instituit, cum reversus ex Syriâ non aliter adire ausus esset quam capite velato, circumvertensque se, deinde procumbens.* Nimirum ut Deos, ita Cæsarem religiose adibat, capite operto. Erat idem apud Græcos. *Curtius* de Aristandro [6]: *Ille in candidâ verbenas manu præferens, capite velato præibat verba Regis.* In Nummis etiam & Marmoribus, sacrificantes velato corpore cernimus, ut refert *Torrentius* [7]. Æneum sacrificantis simulacrum in Vesontinis agris repertum habitu illo depingit *Johan. Jac. Chiffletius* [8], ubi addit, *velabatur autem caput laciniâ vestis in caput rejectâ.* Quod ut recte capias, vide quæ dicemus *infra* [9]. Julii Cæsaris imago cum velatâ facie velut Pontificis Maxi-

(1) *cap.* XXVI. (2) *Notatis ad Annales Taciti lib.* II. *num.* 26. (3) *Notis ad Hist. Augustam p.* 106. (4) *lib.* VII. *de Bello Judaico.* (5) *lib.* IX. *c.* 2. (6) *l.* IV. (7) *Notis ad l. d. Suetonii pag.* 697. (8) *part.* 1. *Descript. Vesontionis c.* 25. (9) *l.* IV. *c.* 5. *distinct.* 18.

Maximi, est apud *Antonium Augustinum* [1]. Lepidi Pontificis imago velata est *ibidem* [2], nec non *Domitiani Cæsaris* [3]. Constat, quod Genii mali precibus ac sacrificiis honorati, facies & imagines suas sæpius inimicas, nonnunquam amicas, pro eventu præstando exhibuerint visibiles, quando imprecationes & consecrationes recitabantur. Virgilius [4]:

Apparent diræ facies inimicaque Trojæ
Numina magna Deûm. ———

Nugatur hic *Servius* [5], secundum Planetariorum imposturas. Vera causa est, quam protulimus, de occursaculis & spectris Deorum. Explicabis inde, quod Bileamus dicit ad Balacum Regem: *Forsan occurret mihi Dominus, & quamcunque rem ostenderit mihi, indicabo tibi*, Numer. [6]. Bileam Planetarius & Incantator erat, peractisque Sacrificiis circumagebat se, ut facies Numinum videret, amicæ eæ vel inimicæ essent? Sed amicas vidit, nec posse carminibus maleficorum effici, ut posset populus ille damno affici, *Numer.* [7]. Proinde, ne occurrentes imagines, sæpius inimicæ, Sacerdotis animum timore percellerent, unde Sacra irrita essent, voluerunt eum operto capite sacrificare, *exceptis unius Saturni Sacris, ubi caput non velabant*, testibus *Servio* [8], *Festo Pompejo* [9], & vide nos *supra* [10].

XIX. Sacrificia in Populo Dei peculiare id habebant, ut sine ullo igne ab hominibus excitato, flammâ cœlitus allapsâ cremarentur, *Genes.* [11], *Levit.* [12], *Judic.* [13], 1. *Reg.* [14], 1. *Chron.* [15], 2. [16], & prolixe *D. Francius* [17]. Πῦρ γὰρ φησὶν οὐ κάτεισιν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον, ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους, ait *Julianus* ὁ παραβάτης

[1] *Tab.* 2. *Numismatum n.* 1. 2. 7. 13. [2] *Tab.* 6. *num.* 4. 7. [3] *Tab.* 32. *num.* 4. [4] *lib.* II. *Æneid.* [5] *in Commentario pag.* 246. [6] XXIII. 3. [7] XXIII. 23. [8] *Commentario ad lib.* III. *Æneid. pag.* 299. [9] *in Fragmentis ab Ursino editis pag.* 210. [10] *c.* IX. *dist.* 4. [11] IV. 4. [12] IX. 24. [13] VI. 11. *cap.* XIII. 20. [14] XVIII. 24. [15] XXI. 20. [16] VII. 1. [17] *in Scholâ Sacrificiorum Disputat.* 5.

ϐάτης apud *Cyrillum Alexandrinum* [1]. Diximus in *Auctariis ad Pappum* [2], & quod tantum in primo Templo ita fuerit, ostendimus *ibidem* [3]. Sub Templo secundo adhibebant ignem de silicibus excussum; ut clarus textus est 2. *Maccab.* [4], & confer *Johan. Buxtorfium* [5]. Apud Paganos simile quid aliquando contigisse, credebant ipsi. Servius [6]: *Apud Majores Aræ non incendebantur, sed Ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebant Altaria.* Solinus [7]: *Qui in colle Vulcanio divinæ rei operantur, ligna vitea super Aras strûunt, nec Ignis apponitur in hanc congeriem, cum porricias intulerint, si adest Deus, si Sacrum probatur, sarmenta licet viridia Ignem sponte concipiunt, & inflammante nullo a litato Numine fit incendium.* Sic ille. Quanquam de facto illo dubitant alii. Horatius [8]:

> *Dum flammâ sine thura liquescere limine sacro*
> *Persuadere cupit. Credat Judæus Apella,*
> *Non ego.* —— —— ——

ubi vide *Lambinum* [9], & adde *Dan. Heinsium* [10]. Non tamen negari debet, Satanam posse incendia concitare, ut exemplum est in *Literis Sacris*, *Jobi* [11].

CAP. XIII.

De eminentia potestatis civilis probata adversus Papalis factionis Scriptores Digressio posterior repetitæ lectionis.

I. De *Becano*, *Sandero*, *Conzeno Scioppio* Papæ assentatoribus dicere cœpimus peculiari Diatribâ, *in Auctariis historiæ Ecclesiasticæ* [12]. Repetemus inde quædam, addemus plurima, ut datam fidem liberemus. Rationes quæ evincunt, Regem Veteris Test. præ

[1] *lib.x.* [2] *pag.*193. [3] *pag.*270. [4] x.3. [5] *in Exercitationibus Miscellaneis pag.* 228. [6] *Commentario ad Æneid.* 12. [7] *in Polybistore cap.* 11. [8] *lib.* 1. *Satyr.* 5. [9] *in Commentario pag.* 74. [10] *Notis ad Silium Italicum pag.* 7. [11] 1. 16. [12] *pag.* 375.

præ ejusdem Fœderis Pontifice multum eminuisse, hactenus firmo talo perstant: restat vero, ut in examinandis prærogativis a *Becano* confictis pergamus. Prima est: Pontificatus originem habuit a Deo, regnum cœpit importunitate Populi, *Hebr.* [1], *Samuel.* [2]. Respondeo: Omnis potestas a Deo est. *Rom.* [3]. Itaque regia lex promulgabatur, antequam Reges ordinariâ successione essent, *Deut.* [4]. Neque vetabat Deus habere Principem secundum jura Gentium, tantum improbabat, quod suo veluti arbitrio deposcerent, ac prudentiæ Regis innixi vellent res magnas gerere, non requisito Deo, qui hactenus eos Regis instar defenderat consilio, & Judices miserat armorum successu felices, de quâ re accurata censura est *Syrachidis* [5].

II. Secunda est: Pontifex erat annis multis antequam Rex esset. Respondeo. Imo Rex erat Moses, antequam Pontifex Aharon esset, *Deut.* [6]. Potestate summâ & prorsum regiâ Populum Israëlis eduxit, rexitque porro in deserto, ut fatetur *Bonfrerius* [7]. Proinde secuti eum Judices quanquam cum multo minori potestate, *Reges* vocantur, *Judic.* [8].

III. Tertia est: Pontifex sumebatur tantum è familiâ honoratissimâ, quæ erat Levi, Rex poterat sumi è qualibet Tribu. Respondeo: Negatur, quod Tribus Levi fuerit honoratissima, *Genes.* [9], namque Tribus Juda maximam gloriam præ aliis habuit, *Genes.* [10], *Apocal.* [11]. Regiæ Tribui huic prærogativa ob summam dignitatem tribuitur in castris, *Numer.* [12] in profectionibus, *Numer.* [13], in offerendis sacrificiis, *Numer.* [14], in expeditionibus bellicis, *Judic.* [15]. Ex hac Tribu Reges descenderunt omnes, postquam Davidi regnum dabatur in patrimonium, 1. *Samuel.* [16], 1. *Chron.* [17],

Psalm.

(1) v. 4. (2) viii. 4. *cap.* xii. 16. (3) xiii. 1. (4) xvii. 4. (5) *c.* xvii. 14. 15. (6) xxxiii. 5. (7) *Commentario ad Deuteron. pag.* 1050. (8) xvii. 6. *cap.* xxi. 25.

(9) xlix. 5. 6. 7. (10) xlix. 8. (11) vii. 5. (12) ii. 3. (13) x. 4. (14) vii. 11. (15) i. 2. (16) vii. 14. (17) xvii. 13.

Pſalm.[1]. Regibus ſchiſmaticis in Samariâ non curamus, 2. *Chronicor.*[2].

IV. Quarta eſt: Pontificis inauguratio ſolemnis admodum erat: Reges abſque ullâ ſolennitate promovebantur ad ſolium. RESPONDEO: Cerimoniæ illæ operoſæ omnes aliquid dignitatis conciliabant muneri, attamen nihil poteſtatis addebant Pontifici. Rex certe excellebat, quandoquidem habebat optima in Iſraële, & operoſæ illius inaugurationis circumſtantiæ prorſus myſticæ erant ad Meſſiam relatæ, ut Interpretes Chriſtiani ad Legem uberius docent.

V. Quinta eſt: Pontifex quilibet ungebatur, & quidem oleo ſancto, *Exodi*[3]. Reges non omnes ungebantur, neque enim præter Saulum, Davidem, Salomonem, Joas, Jehu, Regum aliquis unctus eſſe legitur, & fiebat unctio ea communi oleo. RESPONDEO: An quilibet Pontifex ungeretur olim, & vero, an Reges non omnes uncti fuerint, nondum pro certo aſſerunt Interpretes. *Toſtatus*[4], *Iſidorus*[5], ſtatuunt Reges omnes fuiſſe unctos. Rurſum *Tremellius*, *Grotius*, *Vinarienſes*[6], negant, quod Pontificum filii fuerint uncti, quando ad minorum ordinum Sacerdotes redigebantur. Sufficiebat illis, eſſe de unctorum Sacerdotum familiâ, 2. *Maccab.*[7]. De ſummis Sacerdotibus aliter erat, *Exodi*[8], *Levit.*[9], adeoque ungebatur ille quoties ſacro muneri admovebatur novus ſucceſſor. Quicquid ſit, nihil inde ſequitur ad conculcandam Regis ὑπεροχὴν, quæ ſecundum effecta propria judicari debet. Uſus ſacræ unctionis poſt Moſis tempora obtinuit in populo Hebræo, cæterum non impoſuit neceſſitatem abſolutam. Non enim fuit adhibita, cum regni hæredes legitimi adibant regnum, hinc libere ungebantur, & cumprimis propter excitatam comperitorum, quos inter de prærogativæ

(1) II. 7. XLV. 7. 8. LXXXIX. 28. CXVIII. 22. (2) XIII. 5. (3) XXX. 30. (4) *Commentario ad lib.* I. *Samuel. c.* X. *quæſt.* 2. (5) *lib.* II. *de Eccleſiaſt. offic. cap.* 25. (6) *Notis ad Exodi* XL. 15. (7) I. 10. (8) XXIX. 29. *cap.* XXX. 30. (9) IV. 3. *cap.* XXI. 10.

tivæ jure lis mota erat, ſeditionem, quomodo Salomon propter Adoniæ factionem, Joas propter Athaliæ, & ob Joramo abdicatum imperium ungebatur Jehu. Hoc nos docent *Gemara Hieroſolymitana* [1], & confirmant *Levi Ben Gerſom* [2], *David Kimchi* [3]. Dicit Becanus: *Saul, David, Joas, Jehu tantum uncti eſſe leguntur.* Falſum hoc eſt, quia etiam ſchiſmaticus princeps Abſolom unctus eſſe legitur, 2. *Sam.* [4], nec non Johas filius Joſiæ, 2. *Reg.* [5] dudumque ante Reges conſtitutos Abimelech Sichemita, *Jud.* [6]. Quod oleo ſacro Reges perinde ac Pontifices uncti fuerint, conſtat per dicta & facta manifeſta, 1. *Sam.* [7], 1. *Reg.* [8], *Pſal.* [9], adeoque conſentiunt nobiſcum *Toſtatus* [10], *Pineda* [11], *Barradius* [12], *Genebrardus* [13], *Salianus* [14], *Sanctius* [15], *Wilhelm. Schickardus* [16], *Seldenus* [17]. Cum *Becano* diſſentit *Simon Epiſcopius* [18]. Rationes adferunt: (1) Quia Deus præcepit, ut oleo ſacro ungeretur nemo præter Sacerdotes & Pontificem, *Exod.* [19]. (2) Quia oleum ad ungendos Sacerdotes adhibitum ſemper vocatur *oleum ſacrum*, *Exodi* [20], *Lev.* [21], non etiam alterum illud quo Reges ungebantur, 1. *Sam.* [22], 2. *Reg.* [23] (3) Quia Pontifices non debebant, velut oleo ſacro uncti, adeſſe apud funera, *Levit.* [24]. At Reges poterant lugere & proſequi funera, ut David Sauli, Jonathæ, Abneris. Ergo oleum ſacrum non erat fuſum ſuper caput eorum. (4) Quia oleum ſacrum tractabant Pontifices & Sacerdotes. Atqui Saul, David, Salomoh ungebantur a Prophetis, non etiam a Sacerdotibus. Ergo non ſunt uncti oleo ſacro. (5) Quia Elias jubetur ungere Aſaël Regem Syriæ,

(1) *ad Tit.* חוריוט. (2) *ad* 1. *Reg.* 1. (3) *ad Eſaiæ* x. 17. (4) xix. 10. (5) xxiii. 30. (6) ix. 8. (7) x. 1. (8) 1. 39. (9) lxxxix. 21. (10) *l. d. quæſt.* 1. (11) *l.* 11. *de Rebus geſtis Salomonis c.* 6. (12) *Tom.* 2. *Concordiæ Euangel. l.* 111. *c.* 41. (13) *Commentario ad Pſalm.* lxxxix. 21. (14) *Tom.* 3. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 104. (15) *Commentario ad l.* 1. *Samuel. pag.* 194. (16) *de Jure regio Hebræorum pag.* 22. (17) *lib.* 11. *de Succeſſione Pontificum Ebræor. c.* 9. (18) *lib.* 111. *Inſtitut. Theol. ſect.* 2. *cap.* 2. *theorem.* 16. (19) xxx. 30. (20) xxix. 7. *cap.* xxx. 25. 31. (21) viii. 10. *cap.* xxi. 12. (22) x. 1. *cap.* xvi. 1. 13. (23) ix. 1. (24) xxi. 10.

riæ, & Elifæum Prophetam uno eodemque oleo, 1. *Reg.*[1]. Atqui Afahel non poterat ungi oleo facro, veluti Gentilibus facris addictus. Ergo nec Jehu, nec alii Reges oleum facrum acceperunt. (6) Quia David ter legitur effe unctus, 1. *Samuel.*[2], 2.[3]. Quæ repetitio non poterat fieri, fi oleum facrum adhibitum fuiffet. (7) Quod Salomoh accepit oleum facrum, eft peculiaris difpenfatio. (8) Aut fuit duplex oleum in tabernaculo, unum aromaticum, quo Pontifices & Sacerdotes, alterum vulgare, quo Reges & Prophetæ ungebantur. Hactenus *Epifcopius*[4], & *Becanus*[5]. RESPONDEO: (1) Notat *Salianus*[6], cum dicitur, *non debere illo alienum ungi*, prohiberi ne quis unguento eo utatur ad profanos ufus, at Regum & Sacerdotum unctio eft facrofancta, & Davidis judicio etiam in capitali hofte formidabilis, 1. *Samuel.*[7]. Verbo: excluditur homo privati ordinis qui non erat Rex, Propheta, Sacerdos. (2) Etiam illud oleum, quo Reges ungebantur, vocatur *oleum facrum*, Pfalm.[8], itaque ad ungendum Salomonem accipiebat Sacerdos cornu olei de Tabernaculo: ad accipiendum commune oleum non erat opus adire Tabernaculum. (3) Tanto major libertas Regum erat, ut non effent legibus cerimonialibus addicte fubjecti, itaque major etiam poteftas eorum erat. (4) Prophetæ erant majores præ Sacerdotibus, & contra Sacerdotum decreta pronunciare poterant, quod notiffimum eft, *Deut.*[9], *Amos*[10]. (5) Quod Hafaël poterat ungi oleo facro, nulla caufa prohibet, itaque Reges Gentium funt etiam uncti Domini, perinde ut Reges Ifraëlis, 1. *Samuel.*[11], *Efai.*[12]. (6) Nulla unctio in Davide erat fupervacanea. Prima erat inftar teftimonii quod ei Deus regnum deftinaviffet, poft Saulis obitum occupandum: fecunda eum declarabat actu Regem in Judâ: tertia vero addebat illi re-

 gnum

(1) XIX. 15. (2) XIX. 13. (3) II. 4. *cap.* V. 3. (4) *l. d.* (5) *de Poteftate Regis & Pontificis adverfus Lancellottum Anglum pag.* 36. (6) *l. d.* (7) XXIV. 7. (8) LXXXIX. 2. (9) XVIII. 11. (10) VII. 10. (11) XXIV. 7. (12) XLV. 1.

gnum in decem Tribubus. Perinde uti de Sadoco Sacerdote legitur, quod bis unctus fuerit, 1. *Chron.* [1]. Fuerat ille quidem Davidis tempore Pontificis coadjutor, sed Abjathare pulso, pontificatum suscepit & secundâ vice ungitur. (7) Dispensatio est exceptio adversus regulam expressam: nulla vero est regula, quæ vetat Regibus oleum sacrum addere. Contrarium potius est expresso loco, *Psalm.* [2] Rex Joas in Templo ungebatur a Pontifice Jojadâ, ineptumque est arbitrari, alio quodam oleo, ac quod præ manibus erat, usum fuisse. (8) Duplex oleum in Tabernaculo est figmentum.

VI. Sexta est: Varia erant Pontificis ornamenta, sed Rex præter diadema nihil habebat. RESPONDEO: Ornamenta spectant ad sensum mysticum, de quo fuit *antea* [3]. Rex de potestate absolutâ gloriabatur secundum jus regium a Samuele descriptum, 1. *Samuel.* [4], quem contextum male de jure Tyrannorum exponit *Becanus* [5]. Diadema non habebat, sed coronam, insuper hastam ac gladium potestatis documenta, 1. *Sam.* [6]. Addit Becanus, *David coronam Idoli Moloch conflavit in diadema aliquod*, 1. Chronic. [7]. Falso. Rectius, *accepit autem coronam Regis eorum de capite ejus.* Regis Hanon, uti vocatur 2. *Samuel.* [8]. מלכם appellative transferunt *Vatablus*, *Tremellius*, *Castalio*, *Lutherus*, *Scholia Græca*, *Vinarienses* & *Batavi Scholiastæ*, *Arias Montanus*, *Cajetanus*, *Johan. Buxtorffius* [9], & ante omnes illos *Josephus*, *Angelomus*, *Tostatus*. Coronam Regis eorum jure sibi imponebat David. Erat enim victor: nec prohibitæ erant res idololatrarum, sed res Idolorum, *Deut.* [10]. De Molochi Idoli ornamento exponunt *Serarius* & *Cornelius a Lapide* [11], *Pineda* [12], *Salianus* [13]. Atqui non est verisimile, quod Rex pius & optimus voluerit impurissimi Idoli

[1] XXIX. 22. [2] LXXXIX. 21. [3] *num.* IV. [4] VIII. II. [5] *de Primatu contra Regem Angliæ pag.* 36. 37. [6] XIX. 10. *cap.* XX. 33. [7] XXI. 2. [8] X. 2. [9] *in Lexico Thalmudico pag.* 1210. [10] VII. 25. [11] *Commentario ad h. l.* [12] *de Rebus gestis Salomonis l.* I. *c.* 3. *num.* 19. *& l.* VII. *c.* 11. *num.* 5. 7. [13] *Tom.* 3. *Annal. Vet. Testam. pag.* 556.

Idoli coronam aptare capiti ſuo, per oleum ſacrum affuſum conſecrato. Excipit *Salianus:* Rex Ammonitarum in ultimo diſcrimine poſitus, longe aberat a tali ornamento gloriæ circumferendo, ne proderetur qui latere volebat, & quam ne ferre quidem poterat ob ponderis gravitatem. RESPONDEO: Neque circumferebat tunc, quando urbs capiebatur. Verbo: Erat corona, quam Rex eorum in ſolennibus geſtaverat.

VII. Septima: Pontifex curabat ſpiritualia, Rex vero civilia. RESPONDEO: Pontifex tamen erat ſervus Regis, 1. *Samuel.*[1], 1. *Reg.*[2]. Quid multis opus eſt? *Coronam Regis excelluiſſe ſemper præ coronâ legis & ſacerdotii*, vere ait *Rabbinus Maimonides*[3]. Neque Reges Hebræorum curabant ſolum civilia, verum inſimul ſacris præerant, ita ut ſumma poteſtas in ſacris pariter ac civilibus ad eos pertineret, 2. *Samuel.*[4], 1. *Reg.*[5], 2.[6], 2 *Chron.*[7]. Summa præfectura ſacrorum ad Regem pertinebat, velut cuſtodem utriuſque tabulæ Decalogi: miniſterium ad Pontificem, Sacerdotes, Levitas ſpectabat, *Deut.*[8], *Joſu.*[9]. Itaque in Sanctuario cum שכינה agere volens Rex, ſedebat, ut hoc ille eximium in ſacris ipſis præ Sacerdote haberet, religionis major antiſtes: Sacerdos & coram Deo, & coram Rege ſtabat ſupplex ac venerabundus. Locus eſt 2. *Samuel.*[10], & ibidem *Vatablus*[11], *Petrus Cunæus*[12].

VIII. Octava: Pontifex gerebat negocia ſua non requiſito prius Rege: at Rex gerebat nihil inconſulto Pontifice, *Numer.*[13], 1. *Samuel.*[14]. RESPONDEO: Scribe rectius, *inconſulto Deo*, quomodo in Teraphim, id eſt, falſis Oraculis reſpondebat Dæmon, *Judic.*[15]. Satis conſtat, quod Reges ipſi præſentes inſpiciebant Oraculum ſacrum pro cognoſcendis eventis rerum, Sacerdotes

[1] XXII. 12. 15. [2] I. 2. 26. 27. 33. 43. 47. [3] *Tom.* I. *Halachoth Thalmud. Thor. cap.* 3. [4] VI. 12. *cap.* VIII. 11. [5] II. 27. *cap.* VI. 1. *cap.* VIII. 1. 2. *cap.* XV. 12. [6] XIII. 4. *cap.* XVIII. 4. [7] XVII. 6. 7. *cap.* XIX. 4. *cap.* XXIX. 3. 5. [8] XVII. 18. [9] I. 8. [10] VII. 18. [11] *in Notis.* [12] *lib.* I. *de Republ. Hebræorum cap.* 14. [13] XXVII. 21. [14] XXIII. 9. *cap.* XXX. 6. [15] XVIII. 5. 14.

tantum externo ministerio fungebantur, 1. *Samuel.* [1]. Confer *Hugonem Grotium* [2].

IX. Nona: Pontifices vice Regis erant, ubi Rex non erat, 2. *Regum* [3]. Rex vero nihil eorum, quæ ad Sacerdotis functionem pertinebant, tractare debuit, 2. *Chron.* [4]. RESPONDEO: Non satis bene vel recte provisum fuit regimini civili, quando illud a Sacerdotibus curabatur, populusque ansam cepit res novandi & Regem postulandi, qui secundum mores omnium Gentium Reipublicæ supremus curator esset, ac Sacerdotum non minus quam aliorum exerrationes dignis modis puniret, 1. *Sam.* [5]. Regiam potestatem verebatur ac venerabatur Samuel. 1. *Samuel.* [6]. Et verum quidem est, quod Sacerdos summus excelluerit inter proceres, adeoque accensetur illis, 1. *Reg.* [7], 2. *Chronic.* [8]. Hoc etiam verum est; quod perinde uti proceres alii fuerit Regis servus, & regum dictis obsequio suo addictus. Nam de hoc solo valet illud: *Quis dicet Regi, quid facis?* Ecclesiast. [9].

X. Decima: Pontifex erat exemptus a potestate Regis, neque poterat eum Rex punire, cum deliquerat. RESPONDEO: Reges cum peccarent non puniebantur. Hinc dictum *Thalmudis:*

אין כריאה דן את המלך אלא הבה:

Nulla Creatura judicat Regem, nisi Deus Benedictus. Saul occiderat Sacerdotes, & vero David tamen dicebat, nolle se lædere unctum Domini, 1. *Samuel.* [10]. Summus Sacerdos a Rege poterat in judicium vocari, damnari, puniri, ut Abjathar læsæ majestatis reus & convictus damnabatur a Rege Salomone, 2. *Reg.* [11]. Exemplum hoc multo evidentissimum est, quod frustra Hildebrandinæ scholæ Doctores multiplicibus elusionibus fatigant. Ajunt: (1) Si regiâ autoritate Salomon de-

(1) XXIII. 9. 10. 11. *cap.* XXX. 6. 7. (2) *de Imperio Potestatum summarum circa Sacra, pag.* 134. (3) XI. 4. (4) XXVI. 18. (5) II. 15. *cap.* VIII. 1. 2. (6) XII. 1, 2. 3. *cap.* XV. 30. 31. *cap.* XVI. 2. (7) I. 7. 8. 19. 25. 26. 32. 44. *cap.* IV. 2. 4. (8) XIX. 11. (9) VIII. 4. (10) XXII. 11. *cap.* XXIV. 7. *cap.* XXVI. 9. (11) II. 26. 27.

deposuit Abjatharem, male fecit, uti Saul cum occidebat Abimelechum, 1. *Sam.* [1], *Becanus* [2], RESPONDEO: Iniquissime dictum! Nihil peccaverat Abimelech adeoque innocens periit: Abjathar vero inter complices rebellionis deprehensus, & scelerate molestus Regi legitimo, vero Regis judicio capitis supplicium incurrebat, sed pro gratiâ erat, vitam donavisse nocenti & relegationis pœnâ mitiori contentum esse. (2) Salomonis factum narratur, & non approbatur: nec enim ille videtur mortis pœnâ ideo dignus esse, quod Abisag Sunamitidem sibi conjugem posceret, *Bellarminus* [3]. RESPONDEO: Omnino approbat *Scriptura* factum Regis, cum Pontificis iniquam conspirationem adversus Regem damnat, 1. *Reg.* [4]. Tale factum merebatur supplicium ejusmodi. Nec aliter est de Adoniâ turbatore, quem Regis gratia absolverat semel, atqui redibat ille ad vomitum, petendo Abisagam Regis conjugem, ut turbas novas Reginæ maritus dare posset, eodemque pertinent manifesta verba ejus coram Bathsabâ matre Reginâ prolata. 2. *Regum* [5]. Corrigenda sunt illa, quæ *Salmasius* [6] scribit: *Salomon cum fratrem suum natu majorem interfici mandavit, parricidii scelere maculatus est*. Erat certe Adonias perduellis, neque enim ferebat mos Hebræorum, ut Regum sive conjuges sive pellices sociarentur privato. Docent *Vatablus* [7], & *Schickardus* [8]. Hanc ergo cupiens Adonias, jus regni ad se pertinere novis molitionibus ostendere vult, tentatque animum Salomonis, ut si metu juvenili hoc ei concessisset, auderet mox majora: mulierem autem aggreditur, ut regnandi ignaram, ita amoribus facilem. Notant *Kimchi* [9], & *Theodoretus* [10]. (3) Non poterat Laicus Princeps jure communi Pontificem deponere, itaque divina intervenit ordinatio, cujus exsecutor Salomon fuit, *Bellarminus* [11],

 Cor-

(1) XXII. 17. (2) *l.d.pag.* 66. (3) *Responso ad Barclajum cap.* 15. (4) II. 22. (5) II. 15. (6) *Defens. Regiæ cap.* 4. (7) *in Notis.* (8) *de Jure regio Hebræorum pag.* 174. (9) *ad h. l. commentario.* (10) *Quæst.* 7. (11) *lib.* II. *de Pontif. Rom. cap.* 29.

Cornelius a Lapide [1], *Salianus* [2], *Bonfrerius* [3], *Menochius* [4], *Johan. Pineda* [5]. Respondeo: Rex poterat de jure communi Pontifices officio privare, etiam morte mulctare, ubi flagitium exilio vel morte dignum commiserant. Ex officio inquam; Rex enim Dominus erat, Sacerdos vero subditus & servus Regis, uti non semel prolatis *Scripturæ* tabulis firmavimus, & exempla ordinaria prostant, quod Reges dederint leges & præcepta Sacerdotibus, ne salus publica forte labefactaretur ipsorum vel incuriâ vel temeritate. 2. *Reg.* [6], 1. *Chron.* [7], 2. [8]. Verbo: Uti Rex puniebat Abjatharem, Adoniam, Joabum, Simei, non vero ut Propheta, cujus non est pœnam irrogare delinquentibus.

XI. Undecima: Pontificis major erat authoritas, quam Regis, ac Populus a Rege semper dissensit, assensitque Pontifici. Respondeo: Vel in ipso religionis negocio, de quo cumprimis nunc agitur, constat, Regum exempla & decreta plus valuisse, quam Pontificis, corrigendo, mutando, depravando quoque illam, adeoque jubendo quæ sacra palam valere deberent, *Judic.* [9], 1. *Reg.* [10], 2. [11]. Ubique mutatio religionis adscribitur Regi, velut factum ejus, itaque autoritate multum præpollebat Sacerdoti, qui nec factum infectum reddere propriis viribus poterat, nec impedire ne laberentur Sacra in pejus. Tanta fuit potestas Regis circa Sacra. Quæ porro inde elucescit, quod Reges potuerint dispensare circa Legis statuta, 2. *Chron.* [12]. Pontifex nihil tale potuit, sed nec unquam cum successu fecisse legitur.

XII. Cæterum eminentia Regis patet evidenter secundum Jura illa, quæ promulgabat Samuel, 1. *Samuel.* [13] Jura illa sunt majestatis, quæ Rex apud subditos suos exercere potest, & secundum quæ tenentur subditi excel-

(1) *in Commentario ad h.l. pag.* 109. (2) *Tom.* 3. *Annal. Vet. Testam. pag.* 745. (3) *Commentario ad Deuteronom. pag.* 973. (4) *in Hieropoliticis lib.* II. *cap.* 5. (5) *lib.* VI. *de Rebus Salomonis cap.* 15. *num.* 5. (6) XXII. 23. (7) XXIII. 24. 25. (8) XVII. 19. *cap.* XXIX. 30. *cap.* XXXIV. 35. (9) XVII. 7. (10) XII. 26. *cap.* XVI. 31. (11) XVI. 10. (12) XXIX. 34. *cap.* XXX. 17. (13) VIII. 11.

cellentiam Regis perfecte venerari, ut dudum notavit *Rabbinus Maimonides*[1]. Quod enim *Wilhelm. Bucanus*[2], ſcribit, *abſolutam poteſtatem aliquam verbis illis non contineri*, erroneum eſt. Sane omnia ponuntur in manum Regis, adeoque negatur verbis expreſſis, quod Populus aliquid contra moliri debeat. Et qui cum *Bodino*[3], exponunt, *hic eſt mos Regis*, ſi de more, id eſt, conſuetudine ordinariâ intelligunt, nobiſcum ſentiunt. Fuit enim hoc Jus Regum omnium temporumque omnium, ita ut conſuetudine perpetua illud metiri poſſimus, quanquam nullæ de illo ſcriptæ ſint leges. Itaque *Chaldæus* vocem משפט exponit diſerte ſatis per נימוסא legem: *Hæc eſt ordinaria Lex Regis*. Sin de Tyrannorum auſis explicant, cum *Becano*[4], *Beſoldo*[5], *Vatablo* & *Johan. Druſio*[6], *Lamberto Danæo*[7], *Pezelio*[8], *Zeppero*[9], *Ulrico Hunnio*[10], *Buchanano*[11], *Huttero*[12], *Olao Laurelio*[13], *Piſcatore*[14], *Johan. Althuſio*[15], *Miltono*[16], *Balthaſ. Willio*[17], *Sixtino ab Amama*[18], *Adamo Conzeno*[19], *Johan. Werdenhagen*[20], graviter hallucinantur. Nihil enim ibi continetur, quod non poſſit Rex a ſubditis exigere bono titulo, quatenus ad aulæ magnificentiam ſuſtinendam, & res omnes domi foriſque feliciter gerendas plurimæ impenſæ requirebantur. Et probatur ulterius: (1) Quia reſcripta debent interpretari ſecundum petita. Atqui Populus Regem petebat, non vero Tyrannum. (2) Quia talem Dominum ipſis impoſuit Dominus, qualem pete-

 bant,

(1) *in Halachoth Melachim cap.* 4. (2) *in Analyſi Theolog. Loco* 49. (3) *lib.* 1. *de Republ. cap.* 10. (4) *de Analogia cap.* 16. *quæſt.* 8. *& de Primatu ad Regem Angliæ pag.* 36. (5) *Diſſertat. de Majeſtate in genere pag.* 66. *& part.* 1. *Collegii Politici Diſput.* 2. *theſ.* 45. (6) *Notis ad h.l.* (7) *lib.* III. *Politicæ Chriſtianæ pag.* 37. (8) *in Locis Theologicis pag.* 999. (9) *lib.* IV. *de Legibus Moſaicis pag.* 8. (10) *Reſolutionibus ad Treutlerum Volum.* 1. *pag.* 73. (11) *in Dialogo de Jure Regis pag.* 70. (12) *in Locis Communibus pag.* 1039. (13) *in Syntagm. Theolog. pag.* 663. (14) *in Quæſt. ad h.l. num.* 104. (15) *in Politicis cap.* 18. *num.* 51. (16) *Defenſione pro Populo Anglicano pag.* 32. (17) *in Politicis pag.* 533. (18) *in Antibarbaro Biblico pag.* 616. (19) *lib.* VI. *Politicor. cap.* 2. *num.* 9. (20) *in Medullâ Politicâ lib.* 1. *quæſt.* 10. *cap.* 3.

bant, id est, Regem, quem Deus jussit ungi, quem reverenter Populus suscepit, quem David colebat ut Domini unctum, quem Deus juvit in rebus gerendis pro Populo, cum tamen hostis Tyrannorum esset, eosque Abimelechi & Absolomi exemplo male perderet: qui Davidi testis est, quod pascere debuerit Populum in fide & animi rectitudine, *Psalm.* [1] qui Regibus dedit sapientiam, ut Populo bene & recte præessent, 1. *Reg.* [2] *Psalm.* [3]. (3) Quia nihil dicit Samuel quod Rex non possit exigere pro Reipublicæ defensione, aut si denegetur a subditis, quomodo stabit Respublica? Non poterant recusare decimas, id est, tributa, non poterant Regem deserere cum prodiret in bellum, non poterant servitia denegare, quatenus aulæ reditus illis describerentur, nec poterant ministeria aulica detrectare, quia peregrinis & incircumcisis uti non licebat. (4) Quia in formam Legis redactum Jus & scripto comprehensum deponebatur apud Arcam fœderis, ut in testimonium esset posteris, 1. *Samuel.* [4]. Quæ manifesto iniqua erant, Legis Regiæ perpetuæ instar esse non poterant.

XIII. Vera sententia ergo est, quod sit Regum Jus, ut recte defendunt *Albericus Gentilis* [5], *Jacobus Rex* [6], *Barclajus* [7], *Wilhelmus Barret* [8], *Arnisæus* [9], *D. Friedlib.* [10], *Thomas Hobbes* [11], *Johan. Cammannus* [12], *Claudius Salmasius* [13], *Philippus Henonius* [14], *Martinus Schokius* [15]. Contrarias rationes videbimus. Dicunt: (1) Jus regium descriptum a Mose *Deut.* [16] aliter se habet. RESPONDEO: Describitur ibi Rex secundum virtutes Theologicas & Ethicas, unde quidem nihil educi potest, quod cum

(1) LXXVIII. 70. 71. 72. (2) VII. 57. (3) LXXII. 1. 2. (4) X. 25. (5) *in Disputationibus regiis fol.* 18. (6) *in Operibus Anglicanis, libro (quem vocat) Jus liberæ Monarchiæ pag.* 184. (7) *lib.* II. *de Potestate Regiâ pag.* 239. (8) *lib.* II. *de Jure Regis cap.* I. (9) *lib.* II. *de Jure Majestatis cap.* I. *num.* 4. (10) *Observationibus ad Vetus Testam. pag.* 332. (11) *de Cive cap.* 11. *num.* 6. (12) *de Jure Majestatis Disputat.* 2. *dist.* 11. (13) *in Defensione Regiâ pag.* 35. (14) *in Disputationibus Politicis pag.* 433. (15) *de Majestate.* (16) XVII. 16.

cum Politicâ gubernatione, uti a Samuele describitur, pugnet. (2) Quia decimæ Levitis debitæ ad Regem deferuntur. RESPONDEO: Decimas a Levitis accipi solitas non intercepit Rex, sed novas decimas imposuit, unde aulæ magnificentia consisteret, secundum Jus Gentium omnium, *Matth.*[1], *Roman.*[2]. Non video quam ob causam adversus *Maimonidem* pertendat Schickardus[3], *nullas Regi solutas fuisse decimas.* Aliter est in expressâ literâ. (3) Quia Achabus Rex non fecit impune, cum vineam Nabothi regio fisco adjudicaret, 1. *Reg.*[4]. RESPONDEO: Erat vetitum in Lege, ne agri familiarum proprii, cum hæredes adhuc vivebant, extra cognationem devolverentur venditione, donatione, oppignoratione in potestatem alterius, *Num.*[5], *Deut.*[6], videlicet, ne de nomine exirent familiæ suæ. Si Naboth retinere volebat vineam suam, erat observantia erga leges: cum vero Achab sibi rapiebat per homicidium & calumniam, erat factum tyrannicum, quatenus ad privatam libidinem etiam inserviebant ista, non vero utilitatis publicæ intererat in rerum omnium copiâ, spoliare ac præterea occidere civem, adeoque jure illo, quod Samuel descripsit, tueri se non poterat. (4) Quia futurum erat, ut Populus oppressus clamaret ad Deum, nec exaudiretur: atqui contra Magistratum bonum nemo insurgit precibus. RESPONDEO: Et hîc potestas jure concessa, Populo tamen futura molesta, quando facile est Regi, licentius uti potestate suâ in adducendis subsidiis publicis, quod facere non poterant Judices hactenus, tum quod hi aulam nullam habebant, tum quod milites præsidiarios non alebant. Hinc querelæ poterant oboriri, sed quod placuerat semel deinde non debebat displicere. (5) Quia Samuel multis agit, ut Populum revocet a proposito. RESPONDEO: Non tam ideo quod peterent injusta, fuerat enim permissum in Lege, ut cum vellent, post finitum erroris tempus, & Chanaanis

(1) XXII. 21. (2) XIII. 7.
(3) *de J. Regio Hebræorum p.* 105.
(4) XXI. 19. (5) XXXVI. 7.
(6) XIV. 25.

nis terram in poteſtatem redactam (*Deut.*[1]) Regem è civibus electum præficerent ſibi: ſed quod cuperent oneroſa, & quod libertatem avitam cum ſubjectione rigoroſâ, tantum ut vicinos Populos exemplo imitarentur, permutare vellent. Hoc eſt quod *Rabbinus Levi Ben-Gerſon*[2], vocat eleganter התכלית הרע *clauſulam malam*, videlicet, in eventu. (6) Quia Samuel increpat Populum Dei nomine, ejuſque iram comminatur. Respondeo: Hoc ideo quod Regem poſtularent impatientiâ aliquâ commoti, & quod ſibi viderentur melius res ſuas adminiſtrare ſe velle Gentium more, quam ſi Deus pergeret eo, quod cœperat, modo, uti *ſupra*[3] eſt.

CAP. XIV.

De Conſecratione Principum corollarium.

I. Ut ſatis intelligantur, quæ *ſupra*[4] retulimus de Conſecratione Principum, adſcribemus, verba *Herodianis*, quomodo Latine expreſſit Cl. *Boeclerus*, & deinceps addemus quæ in exponendis quibuſdam obſcuris requiri forte poſſunt. Cæterum *Herodianus* ita habet: *Mos*, inquit *Romanis conſecrare Imperatores, qui ſuperſtitibus filiis vel ſucceſſoribus moriuntur quique eo honore ſunt affecti, relati dicuntur inter Divos. Eſt autem totâ Urbe quaſi luctus quidam feſtæ celebritati promiſcuus, quippe functum vita corpus ritu hominum ſumptuoſo funere ſepeliunt. Sed ceream imaginem defuncto quam ſimillimam fingunt, eamque in Regiæ veſtibulo proponunt ſupra eburneum lectum maximum atque ſublimem veſtibus inſtratum aureis. Et quidem imago illa ad ægroti ſpeciem pallida recumbit: Circa lectum vero utrinque magnam partem diei ſedent, a læva quidem, Senatus omnis veſtibus atris amictus, a dextera vero matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honeſtat, harumque nulla vel aurum geſtans, vel ornata monilibus conſpicitur, ſed veſtibus albis exilibus induta mœrentium ſpeciem præbent. Hæc ita per ſeptem dies continuos faciunt, Medicis ad lectum quotidie accedentibus, inſpectumque velut ægrum deterius ſe habere ſubinde pronunciantibus. Dein ubi jam viſus obiiſſe diem lectum humeris attollunt, Equeſtris Senatoriique Ordinis nobiliſſimi ac lectiſſimi Juvenes, perque viam Sacram in vetus*

(1) XVI. 15. (2) *Commentar. ad lib.* I. *Samuel. cap.* VIII. (3) *diſt.* I. (4) *cap.* XII. *diſt.* 17. (5) *lib.* IV. *Hiſtoriar. cap.* 2.

vetus Forum deferunt, ubi Magiſtratus Romani deponere Imperium conſueverant; Utrinque autem gradus quidam ſunt ad ſcalarum ſimilitudinem exſtructi, in quibus altera ex parte puerorum chorus eſt è nobiliſſimis atque patritiis; altera fœminarum illuſtrium hymnos in defunctum pæanaſque canentium verendo ac lamentabili carmine emodulatos. Quibus peractis tollunt iterum lectum, atque extra Urbem perferunt in Martium campum, ubi qua latiſſime campus patet, ſuggeſtus quidam ſpecie quadrangula lateribus æquis aſſurgit, nulla præterquam lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi formam. Id quidem interius totum eſt aridis fomitibus oppletum, extra autem intextis auro ſtragulis atque eboreis ſignis variiſque picturis exornatum. Infra vero alterum, minuſculum quidem poſitum eſt, ſed formâ & ornatu perſimile portis januiſque patentibus. Tertiumque item & quartum ſemper ſuperiore contractius: ac deinceps alia, donec ad extremum, quod eſt omnium breviſſimum, perveniatur. Poſſis ejus ædificii formam comparare turribus his, quæ portubus imminentes, noctu igne prælato naves in tutas ſtationes dirigunt: Pharos vulgo appellant. Igitur lecto in ſecundum tabernaculum ſublato aromata & ſuffimenta omnis generis, fructus herbaſque ſuccos omnes odoratos conquirunt atque acervatim effundunt. Quippe neque Gens neque Civitas, neque quo honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro ſe quiſque ſuprema illa munera Principis honori deferant. Ubi vero ingens aromatum acervus aggeſtus eſt, ac locus omnis expletus, tum circa ædificium illud adequitant, univerſis Equeſtris Ordinis certâ quâdam lege ac recurſu, motuque pyrrhichio numeroque, in orbem decurrentibus. Currus item decenti ſimiliter ordine circumaguntur, inſeſſi purpuratis rectoribus, perſonas ferant, quæ habet imagines Ducum omnium Romanorum Principumque illuſtrium. Quæ ubi celebrata ſunt, facem capit Imperii ſucceſſor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem ſubjiciunt: cunctaque illico fomitibus illis aridis odoramentiſque referta, igni valido corripiuntur. Mox ab extremo minimoque tabernaculo tanquam è faſtigio quodam ſimul cum ſubjecto igni aſcenſura in ætherem aquila dimittitur, quæ in cœlum creditur ipſam Principis animam deferre, ac jam ex illo una cum cæteris Numinibus Imperator colitur.

II. Hæc porro notis illuſtrabimus. Sic vero ille: *Mos Romanis conſecrare Imperatores, qui ſuperſtitibus filiis vel ſucceſſoribus moriuntur, quique eo honore ſunt affecti, relati dicuntur inter Divos.*] Ita Auguſtus Julium, Tiberius Auguſtum, Nero Claudium, Titus Veſpaſianum, Domitianus Titum, Trajanus Nervam, Hadrianus Trajanum, Pius Hadrianum, Marcus Pium, Commodus Marcum conſecraverunt, omnes aut filii

filii aut destinati successores fuerunt. Et hæc improba ab animo nimis facili profecta indigetatio procudit Deos omnes orbemque implevit superstitiosis cultibus, *Sapient.* 1. Reprehendit Kirchmannus[2] : *Lapsus memoriæ est in Herodiano, quando Imperatores aliqui consecrati fuerunt, opibus exuti & filiorum nullorum parentes, demum quoque uxores Imperatorum inter Divas relatæ sunt, quomodo Liviam Augusti uxorem consecravit Claudius, effigiem dicando, Vestales instituendo, currum in pompa circensi decernendo, teste Suetonio lib.* 4. *cap.* II. Hæc ille. Verum exempla superius allata, quorum similia passim exstant plurima, (& ordine referuntur apud *Onufrium Panvinium*[3]) defendunt *Herodianum*, adeoque certum est primam consecrationem fuisse virorum Principum, sive hanc filiis suis, sive deberent successoribus imputare. De uxoribus Principum serius agi cœpit & quoque rarius, quando Nero etiam consecravit Poppæam, *Tacitus*[4], & Antoninus Philosophus Faustinam suam, *Capitolinus*[5]. Rarius, uti dictum, contigerunt ista, & per aliquam velut imitationem, unde mos ipse non poterat immutari, de quo pronunciandum est secundum primam originem ejusque consuetudinem communiorem.

III. *Est autem totâ Urbe quasi luctus quidam promiscuus festæ celebritati, quippe functum vitâ corpus ritu hominum sumptuoso funere sepeliunt.*] *Dion*[6]. Οὐκ οὖν ἔδει πενθεῖν αὐτὸν ἡμῖν πρέπει, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν, ὡς καὶ Θεοῦ ἀεὶ ἀγάλλειν. Rationem profert ejus inerrantis mœrori lætitiæ, sed quæ nimium subtilis est. Verius dicendo, luctus erat a defuncto Principe, sed temperatus cum lætitia publica, quando novus Princeps adferebat gaudia. De luctu solenni in funeribus dicemus *infra*[7]. Quod ait, *sumptuoso funere sepeliunt*, intelligi debet è communi lege ac more, quando corpora primo sunt exusta, post reliquiæ, cineres videlicet & ossa, vino aliisque odoribus perspersa atque irrigata in monumentum condebantur, *infra*[8]. Namque corpora Principum perinde, ut aliorum de vulgo, sunt cremata, deinde humata, *Suetonius*[9], *Tacitus*[10]. Expresse vero *sumptuoso*, quando in Principum funeribus vestimenta funeralia erant, pretii maximi, quamobrem *decretum fuisse Claudio funus Censorium*, ait *Tacitus*[11]. *Censorium*, id est, honoratissimum, & in quo omnia

(1) XIV. 15. (2) *lib.* IV. *de Funeribus Romanor. pag.* 642. (3) *Commentariis ad lib.* II. *Fastorum pag.* 249. (4) *lib.* XVI. *Annal. cap.* 21. (5) *in Vitâ ejus pag.* 26. (6) *lib.* LVI. (7) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 4. (8) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 9. 13. (9) *lib.* I. *cap.* 84. *lib.* II. *cap.* 100. *lib.* III. *cap.* 75. *lib.* IV. *cap.* 59. (10) *lib.* I. *Annal. cap.* 8. (11) *lib.* XIII. *Annal. cap.* 13.

omnia purpurea, vestes stragulaque fuerunt, ut exponit *Lipsius* 1. De Pertinace Cæsare eodem modo Capitolinus 2: *Funus imaginarium ei & censorium ductum est.* Nomine videlicet seculi veteris, quia temporibus Reipublicæ liberæ Censura omnium dignitatum maxima & præstantissima habebatur. De Neronis exsequiis alia Suetonius 3: *Funeratus est impensâ ducentorum millium stragulis albis auro intextis.* Hæc stragula una cum cadavere flammis absumebantur. Nam quod hic monet *Beroaldus* 4, videlicet intelligi stragula ex lino incorruptibili confecta, quæ cadaveribus Regum injecta non quidem vetarent, quo minus exurerentur cadavera, interim hos cineres vetarent permisceri cum cineribus lignorum, hæc inquam stragula forte apud Indorum Reges usitata fuerint, uti ex fabulosis relationibus commemorat *Plinius*, cæterum apud Romanos veteres ac novos haud erant. Et cur fuissent? permiscebantur sane cineres, quia non curabatur, & cum reliquias legebant, non quidem omnes cadaveris cineres conquirebant anxii, sed residuas ossium particulas indebant urnæ. Subinde quidem pro affectu in defunctos aliquantulum cineris adspersêre: verum illud & oppido exiguum erat, & cum aromatum cineribus permistum. *Herodianus* 5, ubi describit Severi Cæsaris exsequias, τὸ μὲν σωμάτιον πυρὶ παραδόντες, τὴν τε κόνιν σὺν τοῖς ἀρώμασι εἰς κάλπιν ἀλαβάστρου ἐμβαλόντες, ἀπεκόμιζον εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὰ βασίλεια ἱερὰ μνήματα ἀποθησόμενοι. Testantur hoc urnæ, quæ non ita magnæ sunt, ac præter officula vix manipulum cineris colliquati habent. De qua re etiam dicemus *infra* 6.

IV. *Sed ceream imaginem defuncto quam simillimam fingunt, eamque in regiæ vestibulo proponunt supra eburneum lectum maximum atque sublimem, vestibus instratum aureis.*] Quod de imagine cerea dicit, est apud *Capitolinum* verbis supra allatis *funus imaginarium*, & de tali imagine Cæsaris, quam Antonius ostentavit Populo in funere Principis ejus, memorat quoque *Appianus* 7, *Tacitus* 8 de Germanici funere: *Ubi illa veterum instituta; propositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina;* Quod in vestibulo regiæ posuerunt, è communi lege erat, de qua est *infra* 9. *Suetonius* in exsequiis Augusti 10: *A Bovillis equester ordo suscepit, urbique intulit, atque in vestibulo domus collocavit.* Nec aliter est de cæteris. Lecto imponebantur mortui, *infra* 11. Eburneum vero Principes viri acceperunt, quan-

(1) *Notis ad h. l. pag.* 194. (2) *in Vitâ ejus cap.* 15. (3) *lib.* VI. *cap.* 50. (4) *in Enarrationibus fol.* 297. (5) *lib.* III. (6) *lib.* IV. *c.* 6. *num.* 13. (7) *lib.* V. *Bellor. civil.* (8) *lib.* II. (9) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 3. (10) *lib.* II. *cap.* 100. (11) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 3.

quando precium ebori olim ingens erat, unde Consulis sella eburnea, *infra* [1]. Lectus eburneus auro & purpura stratus, est quoque in funere Julii Cæsaris apud *Suetonium* [2], & in funere Augusti apud *Dionem Cassium* [3]. Vestibus insternebant aureis, partim quod communiter ita fieri solebat, partim ob dignitatem, quia aureæ erant, ut paulo antea de Neronis funere diximus, ad augendos sumptus.

V. *Et quidem imago illa ad ægroti speciem pallida recumbit: circa lectum vero utrinque magnam partem diei sedent, a læva quidem Senatus omnis vestibus atris amictus, a dextera vero matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honestat, harumque nulla vel aurum gestans, vel ornata monilibus conspicitur, sed vestibus atris exilibus induta mœrentium speciem præbent.*] Omnia illa fere è lege communi exsequiarum, tantum quod dignior lugentium chorus & consessus. Vestes atræ in luctu apud viros erant, & vestes albæ apud mulieres, eæque non admodum preciosæ, verum satis viles, uti dicemus *infra* [4].

VI. *Hæc ita per septem dies continuos faciunt, Medicis ad lectum quotidie accedentibus, inspectumque velut ægrum deterius sese habere subinde pronunciantibus.*] Nobilis φαντασία, sed Magnatibus propria, quando & hodie defunctis in Galliâ Regibus non dissimile aliquid præstatur, diebus quadraginta ab excessu ministrantibus apud cereas horum imagines aulicis, epulas apponentibus, Medicorum aditum requirentibus, perinde quasi viverent aut saltem morbo affecti, nondum mortui essent, *Thomas Dempsterus* [5], *Henricus Savilius* [6].

VII. *Deinde ubi jam visus obiisse diem, lectum humeris attollunt, Equestris Senatoriique Ordinis nobilissimi ac lectissimi juvenes, perque viam Sacram in vetus Forum deferunt, ubi Magistratus Romani deponere imperium consueverant.*] Lectus ebore exutus, (quod in campo deponebatur) cum reliquis vestibus efferebatur & una comburebatur, *infra* [7]. Senatorii Ordinis viri succollabant, quod post Syllæ exsequias, contigit deinde in exsequiis Julii Cæsaris *Suetonius* [8], porro quoque in funere Augusti, de quo Suetonius: *A Bovillis Equester Ordo suscepit Urbique intulit.* Et paulo post: *Senatorum humeris delatus in campum crematusque.* Et deinde: *Reliquias legerunt primores Equestris Ordinis.* Via Sacra erat, quæ a curia veteri (id est, Pompeji, quam post cædem Julii Cæsaris obstruxerant Romani,

(1) *lib.* II. *cap.* 3. *dist.* 6. (2) *lib.* I. *cap.* 84. (3) *lib.* LVI. *Histor.* (4) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist* 5. (5) *Notis ad lib.* III. *Antiquitatum Rosini pag.* 479. (6) *Notis ad lib.* I. *Taciti pag.* 56. (7) *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 3. (8) *lib.* I. *cap.* 84.

mani, teste *Suetonio* 1) incipiebat & ad Capitolium pertingebat. *Pro Rostris sub veteribus a Druso Tiberii filio laudatus est Augustus*, ait *Suetonius* 2. Hæc erat ad viam Sacram, & quod in Capitolio deponerent Magistratus imperium suum veteri ævo, diximus *supra* 3. Horatius 4:

Videsne Sacram metiente te viam
Cum bis ter ulnarum togâ.

Et 5:

Intactus aut Britannus ut descenderet
Sacra catenatus via.

Viam Sacram depingit *Johan. Baptista de Cavalleriis* 6.

VIII. *Utrinque autem gradus quidam sunt ad scalarum similitudinem exstructi, in quibus alterâ ex parte puerorum chorus est è nobilissimis atque patriciis, altera fœminarum illustrium hymnos in defunctum pæanasque canentium verendo ac lamentabili carmine emodulatos.*] De puerorum & virginum choro idem fuit in Augusti exsequiis: *Canentibus neniam principum liberis utriusque sexus*, ait *Suetonius* 7. Quia Imperator erat pater patriæ & communis omnium parens: nam ex ritu neniam canebant solum qui propinqui mortuis erant, vel eorum loco præficæ, ut dicemus *infra* 8. Aderant siticines, quos pingit *Jacobus Laurus*, & contestatur Seneca 9: *Erat omnium formosissimum* (funus Claudii) *& impensâ cura plenum, ut scires Deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius audire posset.*

IX. *Quibus peractis tollunt iterum lectum, atque extra Urbem perferunt in campum Martium, ubi qua latissime campus patet, suggestus quidam specie quadrangula lateribus æquis assurgit, nulla præterquam lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi formam.*] Posterioris ævi omnino inventum artificiosum erat, nam in Cæsarum primorum ustrinis nihil tale occurrit. Tantum de Julio refert Suetonius 10: *Funere indicto rogus exstructus est in campo Martio juxta Juliæ tumulum, & pro Rostris aurata Ædes ad simulachrum Templi Veneris Genetricis collocata, intraque lectus eburneus, auro & purpurâ stratus.* Notavimus, quæ huc pertinent, *supra* 11, ubi videri possunt. *Ædem* scilicet vocat tabernaculum illud in forma Templi exstructum, ut ibi collocaretur Cæsaris corpus, donec laudatio peragebatur. In

(1) *lib.* I. *cap.* 88. (2) *l. d.* (3) *cap.* VIII. *dist.* 6. (4) *lib.* V. *Carm.* 4. (5) *ibidem Carm.* 7. (6) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 23. (7) *l. d.* (8) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 4. (9) *in Ludo Claudii consecrati pag.* 512. *Operum.* (10) *lib.* I. *cap.* 84. (11) *cap.* XII. *dist.* 17.

Foro laudabantur, ut de exsequiis Augusti refert *Suetonius*[1]. Cæsar tamen in Foro ipso crematus est, non in exstructo ei rogo, quod per Populi tumultum evenit.

X. *Id quidem interius totum est aridis fomitibus oppletum, extra autem intectis auro stragulis atque eboreis signis variisque picturis exornatum. Infra vero alterum, minusculum quidem positum est, sed forma & ornatu persimile portis januisque patentibus. Tertiumque item & quartum semper superiore contractius, ac deinceps alia, donec ad extremum, quod est omnium brevissimum, perveniatur.*] Ejusce tabernaculi pictura est apud *Jacobum Laurum*[2]. Tum quoque in Numismatis Antonini Cæsaris apud *Antonium Augustinum*[3], Faustinæ majoris Augustæ apud eundem[4], Aurelii Cæsaris ibidem[5], Faustinæ minoris Augustæ ibidem[6], Lucillæ Augustæ ibidem[7].

XI. *Possis ejus ædificii formam comparare turribus his, quæ portubus imminentes, noctu igne prælato, navem in tutas stationes dirigunt: Pharos vulgo appellant.*] Opus Ptolomæi Philadelphi Regis in Ægypto, de quo *Strabo*, *Plinius*, *Pomponius Mela*, *Hirtius*[8], locis plurimis.

XII. *Igitur lecto in secundum tabernaculum sublato aromata & suffimenta omnis generis, fructus, herbasque succos omnes odoratos conquirunt atque acervatim effundunt. Quippe neque gens neque civitas, neque qui honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro se quisque suprema illa munera Principis honori deferant.*] De odoribus & aromatis effusis in rogum apud Græcos & Romanos, dicemus *infra*[9].

XIII. *Ubi vero ingens aromatum acervus aggestus est, ac locus omnis expletus, tum circa ædificium illud adequitant, universus Equestris Ordinis certa quadam lege ac recessu, motuque pyrrhichio numeroque in orbem decurrentibus.*] Equi singulatores, de quibus agetur *infra*[10]. A Græcis est, de quibus *Isocrates*[11]: τιμῶντά σε τὸν τάφον τοῦ πατρὸς οὐ μόνον τῷ πλήθει καὶ τῷ κάλλει τῶν ἐπιφερομένων, ἀλλὰ καὶ χοροῖς, καὶ μουσικῇ, καὶ γυμνικοῖς ἀγῶσι, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἵππων τε καὶ τριηρῶν ἁμίλλαις.

XIV. *Currus item decenti similiter ordine circumaguntur, insessi purpuratis rectoribus, qui personas ferant, quæ habent imagines Ducum omnium Romanorum, Principumque illustrium.*] Currus quadrigas pingit *Jacobus Laurus*[12], in quo manifestum erro-

(1) *lib.* II. *cap.* 100. (2) *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 12. (3) *Tab.* 42. *num.* 22. (4) *Tab.* 44. *num.* 17. (5) *Tab.* 47. *num.* 23. (6) *Tab.* 49. *num.* 18, 19. (7) *Tab.* 50. *num.* 16. (8) *de Bello Alexandrino.* (9) *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 9. (10) *lib.* II. *cap.* 6. *num.* 5. (11) *in Euagorâ.* (12) *l. d.*

errorem committit. Nam in honorem Deorum Manium agitabantur trigæ, ut dicemus *infra* [1], & convincunt meliores picturæ, quas adfert *Onufrius Panvinius* [2]. Quod præferebantur larvæ, id est, imagines Ducum & Principum, est a communi lege & more, ut docebimus *infra* [3], & confer quæ docebimus *porro* [4]. Huc pertinet illud Flavii Vopisci [5]: *Et dignitatem Probo derogent, quem Imperatores nostri prudenter & consecrandum vultibus, ornandum templis, & celebrandum ludis Circensibus judicaverunt. Consecrandum vultibus,* id est, ut ejus imago præferatur inter alias, quæ majorum sunt, pro funeris Principum deductione. Nam hæ imagines erant facies virorum cum humeris, αἱ προτομαὶ, atque præterea ad militaria signa appendebantur, ut dicemus *infra* [6], & confer *Salmasii Notas* [7]. Malorum Principum imagines dejiciebantur, si forte viventes sibi posuissent aliquas, neque ratio habebatur earum in exsequiarum processu.

XV. *Quæ ubi celebrata sunt, facem capit imperii successor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem subjiciunt, cunctaque illico fomitibus illis aridis odoramentisque referta, igne valido corripiuntur.*] Imperii successor accendebat primus, tanquam defuncti proximus, nam & alias hoc usu venit, ut propinqui inflammarent rogos aversâ facie facibus subjectis, uti dicemus *infra* [8].

XVI. *Mox ab extremo minimoque tabernaculo tanquam è fastigio quodam simul cum subjecto igne ascensura in ætherem Aquila dimittitur, quæ in cœlum creditur ipsam Principis animam deferre.*] * Aquila Regina avium & Jovis ministra credebatur Heroum ac Diis velut genitorum animas in cœlestes sedes inferre, ac sideribus imponere. Ac in Julii funere hanc animarum translationem credulum vulgus persuasit sibi & omnibus propter visum cometam, ut diximus *supra* [9]. De Augusti anima Suetonius [10]: *Nec defuit vir Prætorius, qui se effigiem cremati euntem in cœlum vidisse jurasset.* Virum illum Prætorium nomine proprio Numerium Atticum vocat *Dion.* [11]: *Contemplator cœlitis in cœlum recepti,* ait *Tertullianus* [12]. Nummos in consecratione Principum virorum procudebant cum appositâ A-

* Perbelle visui sese offert hæc solennitas Pagina sequenti 308. quam ex Romæ antiquæ descriptione mutuavimus, & hîc loci poni curavimus.

(1) *lib.* II. *cap.* 6. *dist.* 5. (2) *lib.* I. *de Ludis Circensibus fol.* 15. (3) *lib.* XI. *cap.* I. *dist.* 5. (4) *lib.* IV. *cap.* 6. *dist.* 6. (5) *in Vita Probi cap.* 23. (6) *lib.* XI. *cap.* I. *dist.* 6. (7) *in excerptis Schrevelii ad h. l. pag.* 949. (8) *lib.* IV. *cap.* 6 *dist.* 9. (9) *cap.* XII. *dist.* 10. (10) *lib.* II. *cap.* 100. (11) *lib.* LVI. *Histor.* (12) *Adv. Nat. lib.* I. *cap.* 10.

A Suggestus aromatum.

B Stragulæ, auro intertextæ, variisque picturis exornatæ.

C Imagines eburneæ.

D Ædificium quadrangulum in Tabernaculi formam exstructum, aridis fomitibus oppletum.

E Lectulus.

F Equestris ordo, circa illud ædificium equo & curru adequitans.

G Imperii Successor facem ardentem tabernaculo admovens.

H Aquila è fastigio dimissa animam Principis in cœlum (uti vulgus credit) deferens.

I Plebs adulatoria.

quilâ, quomodo in consecratione Principum fœminarum signabantur Nummi cum apposita imagine Pavonis ocellatam caudam expandentis, *Abrah. Gorlæus* [1], & *Antonius Augustinus* locis productis *supra* [2]. Hoc *Artemidorus* [3] dixit, ὀχεῖσθαι ἀετῷ. Et *Dionis* verba sunt [4]: καὶ τοῦτο δᾷδας ἑκατόνταρχοι λαβόντες, ὑφῆψαν τὴν πυρὰν, καὶ ἡ μὲν ἀνηλίσκετο, ἀετὸς δέ τις ἐξ αὐτῆς ἀφεθεὶς ἀνέπτατο, ὡς καὶ δὴ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναφέρων.

XVII. *Ac jam ex illo una cum cæteris numinibus Imperator colitur.*] Templis & effigie Numinum per Flamines & Sacerdotes, quæ omnia prolixe descripsimus *supra* [5]. Nec tantum per Flamines, sed quoque Flaminicas. *Inscriptio* Brixiensis: P. POSTHUMIÆ. P. F. PAULLÆ. AVIDIÆ. PROCULÆ. RUTILIÆ. PROBÆ. SACERD. D. JULII. AUGUST. D. D. Et alia Nemausensis: D. M. DOMICIÆ. GRACENIÆ. FLAMINIC. AUG. V. S. P. Et ibidem: D. M. SAMMIÆ. Q. F. FLAMIN. AUG. NEMAUS. C. TERENTIUS. APRONIANUS. AMITÆ. OPTIMÆ. ET. PIIS. *Gruterus* [6]. Exemplum hujus rei a Liviâ, quæ miro exemplo Sacerdos viri sui è decreto Senatus. Vellejus [7]: *Livia Romanorum eminentissima, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos Sacerdotem ac filiam,* (& *Jacobus Schegkius* [8]. Eo pertinent ista Ovidii [9]:

Nec pietas ignota mea est, videt hospita terra,
In nostrâ sacrum Cæsaris esse domo.
Stant pariter natusque pius, conjuxque Sacerdos,
Numina jam facto non leviora Deo.

Dicit, se quamvis absentem, colere tamen Augustum velut Deum in larario suo, atque illi per imitationem aliquam Liviam & Tiberium addere, quibus non minus quam patri ac marito Cæsari defuncto offerat thura in arâ privatâ. *Natus pius* est Tiberius, *conjux Sacerdos* Livia. Inde sequitur:

His ego do toties cum thure precantia verba,
Eoo quoties surgit ab orbe dies.

Sed parum hæc illi proderat adulatio, quando ab exilio nunquam liberatus apud Barbaros obiit. Cæsarum Flaminicas, quæ Augustarum consecratarum aris templisque præerant, memorant *Inscriptiones*. Italica: CURTILIÆ. C. F. PRISCILLÆ SACERDOTI. DIVÆ. AUGUSTÆ. ORDO. VI. VIRAL. Nec non alia Aquinensis: DENTRIÆ. L. F. POLLÆ. SACERDOTI.

(1) *in Thesauro Numismatum Tab.* 20. *num.* 4. (2) *cap.* VII. *dist.* 2. (3) *lib* II. *Onirocriticorum cap.* 10. (4) *lib.* LVI. *Histor.* (5) *cap.* XII. *dist.* 17. (6) *in Volumine pag.* 320. *num.* 10. *pag.* 321. *num.* 5. 9. (7) *lib.* II. *cap.* 75. (8) *Notis ad h. l. pag.* 397. (9) *lib.* IV. *de Ponto eleg.* 9.

DIVÆ. AUGUSTÆ. POST. MORTEM. D. D. Et Brixienſis: ÆMILIÆ. C. F. ÆQUÆ. SACERD. DIVÆ. PLOTINÆ. COLL. CENT. TITULO. USA. Et Campanica: SÆNIÆ. CN. FIL. BALBILLÆ. SACERDOTI. DIVÆ. FAUSTINÆ. DECURIONES. ÆRE. COLLATO. OB. MERITA. EJUS. *Gruterus* [1].

XVIII. De hac indigetatione ita loquitur Tertullianus [2]: *Non ſuffecerat vectigalium Deorum contumelia, de contemptu ſcilicet æſtimanda, nec contenti eſtis Deis honorem non habuiſſe, niſi etiam quæqunque habetis, deprecietis aliquâ indignitate. Quid enim omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis veſtris ex æquo præbeatis? Exſtruitis Deis templa, exſtruitis aras Deis, æque mortuis aras, eiſdem titulis ſuperſcribitis literas eaſdem: ſtatuis inducitis formas, ut cuique ars aut negocium, aut ætas fuit: Senex de Saturno, imberbis de Apolline, virgo de Dianâ figuratur, & miles in Marte, & in Vulcano faber ferri conſecratur. Nihil itaque mirum, ſi hoſtias eaſdem mortuis, quas & Deis cæditis, eoſdemque odores excrematis. Quis iſtam contumeliam excuſet quæ ut aut mortuos cum Deis deputet? Regibus quidem etiam ſacerdotia adſcripta ſunt, ſacrique apparatus, ut thenſæ & currus & ſoliſternia & lectiſternia, lætitiæ & ludi. Plane quoniam illis cœlum patet, hoc quoque non ſine contumeliâ Deorum. Primo quidem, quod non decuerit alios eis adnumerari, quibus datum ſit, poſt mortem Deos fieri. Secundum, quod tam libere atque manifeſte coram populo non pejeraret contemplator Cœlitis in cœlum recepti, niſi contemneret quos dejeraret, tam ipſe quam ei, qui ei pejerare permittunt.*

XIX. Ad quæ verba cumprimis notamus ſequentia. *Mortuis veſtris ex æquo præbeatis.*] Regibus cumprimis, ut vulgus deinceps credat, fuiſſe illos è Cœlitum numero, ac veniſſe cœlitus animos, carnemque aſſumſiſſe hominum bono.

Senex de Saturno.] De qua re prolixe ſcripſimus *ſupra* [3].

Regibus quidem etiam.] Ita vocat Imperatores, qui illo ævo regiâ cum poteſtate agebant omnia domi foriſque.

Sacerdotia adſcripta ſunt.] Sodalium inde numerus ingens exſtitit, quos produximus *ſupra* [4].

Sacriſque apparatus ut thenſæ.] Thenſæ ſunt vehicula ſacra, quibus portabantur Deorum & Indigetum ſimulachra cum pompa ordinum & officiorum, in ludis Circenſibus imprimis, qui Numinum honoribus conſecrati erant, uti dicemus *infra* [5]. Thenſa ejuſmodi ſive carpentum mulare, in ludis Circen-

(1) *in Volumine pag.* 320. *num.* 12. *pag.* 321. *num.* 4. *pag.* 322. *num.* 1. 2. 5. (2) *lib.* 1. *adverſus Nationes cap.* 12. (3) *cap.* VII. (4) *cap.* XII. *diſt.* 17. (5) *lib.* II. *c.* 6. *num.* 1.

censibus traducta videtur in Nummis Faustinæ, in alterâ ejusdem facie est Faustina cum patera & sceptro, ut Dea, *Antonius Augustinus*[1].

Et currus.] Notat currus sacros illos, de quibus nunc diximus. Exempla copiosa prostant. Claudius Cæsar effigiem Liviæ templo intulit, ac sacra illi fieri a Vestalibus jussit, in Circensi pompâ currum elephantorum, quâ veheretur ipsa, ut Augusti simulachrum, decrevit, *Suetonius*[2], *Dion Cassius*[3]. Et porro idem Claudius parentibus inferias publicas, patri quoque Circenses annuos natali die, matri carpentum, quod per Circum duceretur, consecravit, *Suetonius*[4]. Currus elephantorum Augusto post mortem dicatus est apud *Antonium Augustinum*[5]. Currus Agrippinæ (quem Caligula Cæsar instituit, docente *Suetonio*[6]) est ibidem[7]. Quadriga elephantorum D. Claudio & Agrippinæ decreta, est ibidem[8]. Quadriga elephantorum Marco Aurelio Philosopho consecrata, est ibidem[9].

Et solisternia] Notat apparatus illos emortuales post excessum Principis, quasi viveret ille, uti est *supra*[10].

Et lectisternia.] Similiter in descriptione honorum Julii Cæsaris, qui humanum fastigium excedebant, recenset *Suetonius*, thensam & ferculum in Circensi pompa, templa, aras, simulachra juxta Deos, pulvinar, Flaminem[11]. Nec aliter *Dion*: ἔστε τὰ θέατρα τόν τε δίφρον αὐτοῦ τὸν ἐπίχρυσον, καὶ στέφανον αὐτοῦ τὸν διάλιθον καὶ διάχρυσον ἐξ ἴσου τοῖς τῶν Θεῶν ἐσκομίζεσθαι, καὶ ταῖς ἱπποδρομίαις ὀχὸν εἰσάγεσθαι ἐψηφίσαντο. *Pulvinar*, id est, lectisternium; atque de hoc genere sacrorum vide quæ diximus *supra*[12], & adde *Casaubonum*[13], *Jul. Cæs. Bulengerum*[14].

Lætitiæ & ludi] *Lætitias* vocat, publicam hilaritatem ob consecrationem Principis, & quos ludos intelligat, vide *supra*[15].

Contemplator Cœlitis in cœlum recepti] Notum, in Principum consecrationibus id solenne fuisse, ut præmio conducti inducerentur, qui in funere cœlum contemplantes assererent, vidisse se Principem in cœlos receptum, ut diximus *supra*[16].

(1) *Tab.* 43. 20. 21. (2) *lib.* V. *cap.* 11. (3) *lib.* LX. (4) *l. d.* (5) *Tab.* 16. *n.* 24. (6) *lib.* IV. *cap.* 15. (7) *Tab.* 18. *num.* 16. 17. (8) *Tab.* 19. *num.* 24. (9) *Tab.* 47. *num.* 17. 18. (10) *dist.* 5. (11) *lib.* 1. *cap.* 76. (12) *cap.* XII. *dist.* 9. (13) *Notatis ad h. l.* (14) *de Circo & Circensibus Ludis cap.* 36. *& lib.* III. *de Imperatore Romano cap.* 20. (15) *dist.* 10. 11. (16) *dist.* 13.

CAP. XV.

De Bileami Oraculis corollarium, in quo illa exponuntur, observatis cumprimis iis, quæ ex moribus & ritibus Gentium deducuntur.

I. NUMEROR. [1]. *Et misit* (Balacus Rex) *nuncios ad Bileamum filium Behoris*] Augur erat Bileamus, neque tolerari poteſt, quod *Toſtatus* [2], *Rodolfus Gualtherus* [3], *Victorinus Strigelius* [4], *Janus Druſius* [5], ſcribunt fuiſſe hunc verum Dei Prophetam. Contrarium demonſtrant *Rabbinus Moſes Gerundenſis* [6], *Wolfgang. Francius* [7], *Franciſcus Junius* [8], & conſtat ſatis, tum quod ſacra facit Idololatrica pro Spiritibus in ſeptem Planetis efficaciter (ut putabant οἱ οἰωνισαὶ) agentibus [9], tum quod verbis manifeſtis dicitur exercuiſſe incantationes נחשים [10]. Itaque נבואשקר vocat eum *Autor Pheſichta* [11].

Pethoram, quæ eſt impoſita ipſi flumini, in regionem popularium ejus] Pethora eſt urbs Meſopotamiæ, nam ex illis Gentibus oriundum ſe eſſe fatetur Planetarius [12]. Flumen, ut paſſim alibi, eſt Euphrates maximus Orientis, *Geneſ.* [13]. Nomen urbis videtur eſſe a Radice פתר *interpretari*, *Buxtorffius* [14] videlicet, quod ibi ſcholas haberent illi, qui ὀνειϱοκριτὰς profitebantur, *Geneſ.* [15].

Iverunt ergo ſeniores Moabitarum & ſeniores Medianitarum cum divinationum honorariis in manibus ſuis [16]] Ebræum קסמים vertunt *Pagninus, Tremellius, Chaldæus*, ut notet *precium divinationis*. Nec male uti patet ex 2 *Petri* [17]. Quanquam *Aben Eſdras* interpretetur *divinationis inſtrumenta*, quibus utebantur in captandis auguriis & compellendis aſtralibus Dæmonibus ſub obſequium.

Reddam vobis reſponſum, quemadmodum præceperit Dominus mihi [18]] Credebant veteres, ſuum Genium tutelarem habere quamlibet Gentem, a quo illa potenter ita defenderetur, ut hoſtium armis ſuperari non poſſet, antequam Numina tutelaria vel ſponte migrarent, vel ſolenniter per Magos evocarentur, *Plinius* [19], *Briſſonius* [20], & quæ nos prolixe docemus

[1] *Cap.* XXII. 5. [2] *Commentar. adh. l. quæſt.* 3. [3] *Commentario in Epiſtolas Petri fol.* 136. [4] *in Hypomnematis ad Novum Teſtamentum pag.* 528. [5] *Commentario ad loca difficilia Numerorum cap.* 105. [6] *Commentariis ad Geneſin pag.* 262 [7] *de Interpretatione Scripturæ pag.* 309. [8] *Tom.* I. *Operum Theolog. pag.* 467. [9] *cap.* XXIII. 1. 2. [10] *cap.* XXIV. 1. [11] *fol.* 26. *num.* 2. [12] *cap.* XXIII. 7. [13] II. 14. [14] *in Lexico Thalmudico pag.* 1877. [15] XL. 5. 8. 12. 18. [16] *verſ.* 7. [17] II. 15. [18] *verſ.* 8. [19] *lib.* XXVIII. *cap.* 2. [20] *lib.* I. *de Formulis pag.* 63.

mus [1]. His congrua sunt, quæ proponit Æneas in recensione Trojani excidii [2]:

Excessere omnes aris adytisque relictis
Dii, quibus imperium hoc steterat. ——

Tacitus de obsessa Hierosolymorum urbe [3]: *Expassæ repente delubri fores, & audita major humana vox, excedere Deos. Simul ingens motus excedentium.* Ita *Sophocles* inducit Deos suis humeris sua deportantes simulacra ex urbibus occidioni proximis, quod idem apud *Æschylum* [4] legitur. Cum Alexander M. obsidebat Tyrum, multis civium visus est Apollo in somniis dicere, se ad Alexandrum abire, nec enim placere sibi, quæ in civitate gerebant, *Curtius* [5], & addit, *metu aurea catena devinxere simulachrum, aræque Herculis, cujus Numini urbem dicaverant, inseruerunt vinculum quasi illo Deo Apollinem retenturi.* Nimirum simulacris injiciebant vincula, & vinctus credebatur Deus, vano augurio, ut pulchre disserit *Augustinus* [6]. Proinde credebat Rex Balacus, vinci posse Hebræos, postquam Dei tutelaris patrocinium excantaverat Magus [7]. Aderat quidem provocatus Deus Israëlis, non vero etiam incantamentis Magi poterat vinci, quoniam pro salute populi feliciter rem gerebat [8].

II. *Venit autem Deus ad Bileamum & dixit, quinam sunt viri isti apud te?* [9]] Deus est ὁ λόγος, pro quo Angelum creatum vice Dei agentem & loquentem, frustra hic obtrudunt *Tostatus*, *Vatablus*, *Cornelius a Lapide*, *Bonfrerius*, *Emanuel Sa*, *Menochius* [10], nam adversus illos *peculiari Diatriba* perscripsimus *in Auctariis ad Pappum* [11], Interrogat vero, non tanquam ignarus a quo discat; sed tanquam arbiter, qui Augurem ipsum, iniquitatem facti recitantem, ut eam a se removeat, adducat.

Veniens autem Deus ad Bileamum noctu, dixit ei [12]] Responsum accepit per modum בת־קול quod vaticinii genus in Veteri Testam. usitatum erat, 1. *Samuel.* [13], 1. *Regum* [14], *Jobi* [15], *Daniel.* [16], & perdurabat in Novo, *Matth.* [17], *Johan.* [18], *Actor.* [19]. Hanc vocem illi tantum audiebant, propter quos edebatur, alii præsentes nihil ejus percipiebant, ut constat exemplo Pauli & comitum ejus, *Actor.* [20]. De quo porro vi-

[1] *cap.* II. *num.* 3. *lib.* III. *cap.* IV. *num.* 6. [2] *lib.* II. *Æneid.* [3] *lib.* V. *Histor.* [4] *in Persis.* [5] *lib.* IV. *cap.* II. [6] *lib* XI. *de Civitat. Dei cap.* 22. [7] *cap.* XXII. 6. [8] *cap.* XXII. 8. *cap.* XXIII. 16. 17. [9] *vers.* 9.

[10] *in Notis & Commentariis.* [11] *pag.* 281. [12] *vers.* 20. [13] III. 4. [14] XIX. 11. [15] IV. 12. [16] IV. 28. [17] III. 17. *cap.* XVII. 5. [18] XII. 28. 29. [19] XXIII. 9. [20] IX. 4. 5. 6. 7. *cap.* XXVI. 13. 14.

deantur *Daniel Heinsius*[1], *Paulus Fagius*[2], *Johannes Cocchius*[3].

Et opposuit se Angelus Domini in via, ut esset adversarius ei[4]] Angelus iste Michaël erat, ait *Tostatus*[5], & ante eum monuerat *Procopius Gazæus.* Nos hoc negamus, & quod ὁ λόγος fuerit, probamus: (1) quia repetitis vicibus אל Deus vocatur[6]. (2) quia pro imperio regit Augurem, & verba, quæ eum vult eloqui, suppeditat 7. (3) quia sibi tribuit injuriam illam factam, quam Augur meditabatur adversus populum[8].

Aperuit autem Dominus os asinæ, quæ dixit Bileamo, quid feci tibi[9] *?*] Prolixe differit *Tostatus*[10], ut ostendat, quomodo asina locuta fuerit, cum non haberet organa articulata, quæ ad sermonem efformandum requiruntur. Nos illi curiositatem relinquimus, & paucis dicimus, potuisse Genium assistentem movendo asinæ linguam, voces formare in aëre. Confer eventa similia, quæ retulimus *supra*[11].

Cumque Balacus mactavisset boves & pecudes, misit ad Bileamum & ad principes, qui cum coerant[12].] Rex mactabat in sacrificium Bahali Deorum maximo, & carnium oblatarum portiones mittebat ad Bileamum, ut epulas adornaret, quomodo ferebat mos sacrorum, ut diximus *supra*[13].

Et Balacus assumsit Bileamum deducendo eum ad excelsa Bahalis[14]] Locis editis constituebant aras suas, velut cœlo propioribus. Docuimus ista *supra*[15].

III. NUMER.[16]. *Tunc dixit Bileamus Balaco, exstrue mihi hic septem altaria, & præpara hic mihi septem juvencos & septem arietes*] Septem Planetis totidem rotatores Genios, per quos in sublunaria agerent, adjungebant Chaldæi. Hos divinationum suarum patronos in mente habebat Augur, cum jubebat septem altaria ponere pro totidem tauroboliis & crioboliis. Chaldæorum sunt & veterum Judæorum, uti ostendit facto ipso *Scriptor libri Tobiæ*, qui Raphaëlem è Geniorum contubernio devocatum cœlo, Magica fide inducit de sui ordinis Angelis testimonium perhibentem, quod septem ipsi coram Deo ad obeunda ministeria adstent[17].

Et fecit Balac, quemadmodum locutus est Bileamus, obtulitque juvencum & arietem in unoquoque altari[18]] Boves & arietes melior pars Sacrificiorum erant apud populos mundi. Et hactenus quidem

(1) *in Exercitationibus sacris ad Nonnum pag.* 455. (2) *Notis ad* פרקי אבות *cap. 6.* (3) *Notis ad* סנהדרין. (4) *vers.* 22. (5) *Commentario ad h. l. quæst.* 10. (6) *vers.* 9. 10. 12. 20. (7) *vers.* 20. 35. 38. (8) *vers.* 32. (9) *vers.* 28. (10) *Commentariis ad h. l. quæst.* 9. & 10. (11) *cap.* XII. *num.* 11. (12) *vers.* 40. (13) *cap.* XI. *num.* 12. (14) *vers.* 41. (15) *cap.* XI. *num.* 11. (16) *Cap.* XXIII. *vers.* 1. (17) *cap.* XII. 15. (18) *vers.* 2.

dem adipe succenso exta comederant, persuasi ita fore, ut purgarentur animi, quomodo scripsimus *supra* [1]. Apud Romanos cœperunt peculiari nomine vocari *taurobolium*, quod erat sacrificium hircorum vel arietum. *Inscriptio* Romana: DIIS. MAGNIS. ULPIUS. EGNATIUS. FAVENTINUS. V. C. AUGUR. P. U. B. P. R. Q. PATER. ET. HIEROCERYX. D. S. J. M. ARCHIBUCULUS. DEI. LIBERI. HIEROFANTA. HECATÆ. SACERDOS. ISIDIS. PERCEPTO. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. IDIBUS. AUGUSTIS. D. D. N. N. VALENTE. AUG. V. ET. VALENTINIANO. AUG. CONSS. FELICITER. *Gruterus* [2]. Et Romana alia: M. D. M. J. ET. ATTIDI. SANCTO. MENOTYRANNO Q. CLODIUS. FLAVIANUS. V. CL. PONT. MAJOR. XV. VIR. S. F. SEPTEMVIR. EPULONUM. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. PERCEPTO. Scripsit Laurentius Pignorius *Dissertationem de magnæ Matris Deum & Attidis initiis*, & illi adde *Vincentium Chartarium* [3], *Claudium Salmasium* [4], ubi plurima occurrunt lectu dignissima. Exstat *Juliani Cæsaris Sermo* εἰς τήν Μητέρα τῶν Θεῶν, nam fiebant cumprimis in honorem Dianæ, Cybeles, Solis. Et vetustissimum Oriente toto, quod Mithra illis coleretur, ita enim vocabant Solem, testibus *Arnobio* [5], & *Julio Firmico* [6], *Porphyrio* [7], ubi est de sacris Mithriacis. Atque idem est in prolata Inscriptione *menotyrannus*, id est, Rex mensium, anni gubernator, dierum & mensium arbiter, μηνοτύραννος. Corrigenda hinc est *Inscriptio* alia Romana: M. D. M. IDEÆ. ET. ATTIDI. MINOTAURO. AUGENTUR. MERITIS. SYMBOLA. TAUROBOLI. *Gruterus* [8]. Legi debet *minotaranus*, quando *Minotaurus* est prorsum alienus. Deinde vero expiabantur & lustrabantur in sacris illis. Hoc erat *Taurobolium & Criobolium percipere*, uti sunt verba *Inscriptionis*. Ritum describit *Prudentius* [9]. Homo consecrandus in scrobe profunda defossus taurorum arietumque super strato multiforo tabulato mactatorum sanguine proluebatur, eoque capite, ore, auribus, oculis, naribus totoque adeo corpore excepto, purus semper esse censebatur. Fiebat hoc extra urbem in Circo Flaminio, itaque ἐπιβόθρια ἱερὰ vocat *Aristides* [10]. *Inscriptio* Romana: DIIS. MAGNIS. MATRI. DEUM. ET. ATTIDI. SEXTILIUS. AGESILAUS. ÆDESIUS. V. C. CAUSARUM. NON. IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR.

(1) *cap.* XI. *num.* II. (2) *in Volumine pag.* 27. *num.* 4. (3) *de Imaginibus Deorum pag* 190. (4) *Notatis ad Lampridii Heliogabalum pag.* 467. (5) *lib.* V. *adv. Gentes.* (6) *adversus profanos Errores cap.* 5. (7) *in Explicatione antri Nympharum.* (8) *l. d. pag.* 28. *num.* 6. (9) *Hymno in Romanum pag.* 198. *Operum.* (10) *serm.* 2.

TOR. ET. IN. CONSISTORIO. PRINCIPUM. ITEM. MAGISTER. LIBELLORUM. ET. COGNITIONUM. SACRARUM. MAGISTER. EPISTOLAR. MAGISTER. MEMORIÆ. VICARIUS. PRÆFECTOR. PER. HISPANIAS. VICE. S. J. C. PATER. PATRUM. DEI. SOLIS. INVICTI. MITHRÆ. HIEROPHANTA. HECATÆ. DEI. LIBERI. ARCHIBUCOLUS. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. IN. ÆTERNUM. RENATUS. ARAM. SACRAVIT. D. D. N. N. VALENTE. V. ET. VALENTINIANO. JUN. AUGG. CONSS. IDIB. AUGUSTIS. *Gruterus* 1. Certe hauſerunt è dogmate Chriſtianorum, qui credebant ſanguine Redemtoris emundari homines impuros, & Deo reddi acceptos, neque antequam invaluiſſet Chriſti religio & orbis Romani provincias omnes pervaſiſſet, taurobolii, criobolii, ulla in Romanorum geſtis mentio eſt, ut ignoraviſſe hanc ſacrorum ſuperſtitionem & nefarium piaculum, priusquam a Chriſtianis, & in irriſum Majeſtatis ſummæ vel accepiſſent, vel arripuiſſent, veriſſimum ſit, ait *Thomas Reineſius* 2.

IV. De Alagabalo Imperatore prodit Spartianus 3: *Matris Deum ſacra accepit & tauroboliatus eſt, jactavit autem caput inter præciſos fanaticos, & genitalia ſibi defixit, & omnia fecit, quæ Galli facere ſolent. Tauroboliatus eſt*, id eſt, cruore ſacrorum perfuſus initia percepit. Quod capita jactaverint, & genitalia ſibi amputaverint Archigalli, diximus *ſupra* 4. Conſtantino Magno ad imperium evecto, cum majorem partem orbis Romani, nedum curiam Romanam, conſtituerent Chriſtiani, qui Baptiſmi ſacro ceu profeſſionis nota præcipue a Paganis diſcernebantur, eoque vel Epiphaniorum die, vel profeſto Paſchatis vel Sabbatho Pentecoſtes multa cum ſolennitate magnis cœtibus initiabantur, frequentiora quoque taurobolia, velut Baptiſmi imitamenta, obſervamus, poſtquam nimirum Juliano imperante Gentilium, collapſa pietate præcedentium Rectorum, ſuperſtitio caput erigeret, Senatumque facerent, Præfecturas & reliquos Magiſtratus gererent Pagani Diis patriis addicti, & in contemptum temporis ſui avitis funeſtæ ſuperſtitionis erroribus & nefariis ſacrificiorum ritibus inhærentes. Huc pertinent *Inſcriptiones* poſitæ a *Petronio*, *Apollodoro*, *Cejonio Rufio Voluſiano*, *Rufio Cejonio*, *Vettio Agorio Prætextato*, quas referunt *Gruterus* 5, *Joh. Jacobus Boiſſardus* 6. Taurobolio facto cornua tauri inaurata, quo fecerant, conſecra-

(1) *in Volumine pag.* 28. *num.* 2. (2) *in Epiſtolis pag.* 620. (3) *in Vita ejus cap.* 7. (4) *cap.* 11. *num.* 7. (5) *in Volumine pag.* 28 6. *pag.* 309. *num.* 2. 3. *pag.* 1012. *num.* 2. *num.* 1. 5. (6) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 47.

ſecrabant & dedicabant. Hinc intelligi debet Inſcriptio: SEVERUS. JULII. F. L. VIRES TAURI. QUO. PROPR. PER. TAUROBOL. PUB. FAC. FECERAT. CONSECRAVIT. Tauri cornua vocat *vires tauri.*

V. *Conſiſte juxta holocauſtum tuum, dum abeo, forſan occurret Dominus mihi, & quamcunque rem oſtenderit mihi, indicabo tibi* (1)] Circumagebat ſeſe Augur, ut facies Numinum videret, amicæ illæ an vero inimicæ eſſent? De tota re videris *ſupra* (2).

En populus, qui ſolus habitat & aliis gentibus ſe non annumerat (3)] *Solus*, id eſt, legibus & ſacris a reliquis mundi populis ſecretus. Non laudant profani Scriptores. *Barbaram ſuperſtitionem* gentis increpat *Cicero* (4), & poſt eum ambitioſus politicus Tacitus ſcripſit (5): *Moſes, quo ſibi in poſterum gentem firmaret, novos ritus contrarioſque cæteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos ſacra. Rurſum conceſſa apud illos, quæ nobis inceſta.* Conſimiliter Juſtinus (6): *Caverunt, ne cum peregrinis communicarent.* Confer illa, quæ diximus *ſupra* (7).

Non eſt idolum in Jacob, nec videtur ſimulachrum in Iſraële] Bene Tacitus (8): *Judæi mente ſola, unumque Deum intelligunt, profanos qui Deorum imagines mortalibus materiis in ſpecies hominum effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum, igitur nulla ſimulacra urbibus ſuis, nedum templis ſunt.* Mox inverſis remis veliſque: *Rex Antiochus demere ſuperſtitionem & mores Græcorum dare anniſus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus eſt.* Nimirum ut errori publico faveret, *ſuperſtitionem* appellat, Numen ſummum citra ſimulacrorum figuras venerari. Porro de Moſe honorificum *Strabonis* teſtimonium audire juvat (9): *Moſes unus ex Ægyptiis Sacerdotibus, cum partem quandam regionis obtineret, ac moleſte ferret Ægyptiorum inſtituta, hinc in Judæam abiit. Diſceſſerunt cum eo multi, quibus divina curæ erant. Docebat enim, quomodo Ægyptii non recte ſentirent, qui ferarum ac pecorum imagines Deo tribuerent, nec Græci, qui Deos figuris hominum inſignirent. Et quod illud ſolum Deus eſſet, quod nos cunctos terramque ac mare contineret, quod cœlum dicimus, & mundum, rerumque naturam. Cujus profecto imaginem nemo ſanæ mentis noſtræ ſimilem auderet effingere, oportere igitur omnium ſimulacrorum effigie remota, ac digne ei templo erecto ſine figura colere.* Ait, Moſen fuiſſe de Sacerdotibus Ægyptiis, id eſt, virum ſapientem in gente illa, quod percepiſſet artes &

(1) *verſ.* 3. (2) *cap.* XII. *num.* 18. (3) *verſ.* 9. (4) *Orat.* 24. (5) *lib.* V. *Hiſtor.* (6) *lib.* XXXVI. (7) *cap.* VIII. *num.* 3. (8) *lib.* V. *Hiſtor.* (9) *lib.* XVI. *Geograph.*

& scientias omnes in scholis eorum proponi solitas, ἐπαιδεύθη πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, *Actor.* [1]. Ita sumitur vox כהנים *Genes.* [2]. Eæ artes fuerunt Geometria, Arithmetica, Astronomia, Musica, Physica, Metaphysica, ut referunt *Herodotus* [3], *Diodorus Siculus* [4], *Laërtius* [5], *Philo* [6], *Clemens Alexandrinus* [7].

VI. *Dominus Deus ejus cum eo est, & clangor Regis est in eo* [8]] Quæ de clangore dicuntur, pertinent ad tubas sacras, quarum sonitu perstrepebant Hebræi, aut in diebus festis, aut ad pugnam exeuntes, *Levit.* [9], *Numer.* [10], *Tacitus* [11], ubi de Judæis agit: *Sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant.* Exempla sunt *Exodi* [12], *Josua* [13], *Judic.* [14], 2. *Samuel.* [15], 2. [16], *Psalm.* [17].

Deus eduxit illum ex Ægypto, estque ei ut vires monocerotis [18]] De Unicorne libros peculiares scripserunt *Andreas Baccius Italus*, & *Caspar Bartholinus Danus*, ita ut contendant, esse animal diversum ab eo, quod Rhinocerotem vocamus. Atqui specierum nulla interiit hactenus, proinde quæcunque de ראם cornigero animali in *Sacris Literis* dicuntur toties, quando Unicornis hodie non exstat uspiam locorum, verissime censeri debent, pertinere ad Rhinocerotem, ferocissimum & Elephantis inimicum. Quæ contra disserunt *Scaliger* [19], *Laurentius Forerus* [20], ea minus firmo stant talo, nam: (1) Picturis citra rationes haut quicquam tribui debet. (2) Cornua illa, quæ circumferuntur, medicamina adversus venenum, non quidem animalis alicujus sunt, verum sunt fossilia & de terræ mineris eruuntur, docente *Sennerto* [21], atque illi adde *Jacobum Primirosium Anglum* [22], *Ambrosium Paræum* [23], *Buxtorffium* [24].

Non est augurium contra Jacob, & non est divinatio contra Israëlem [25]] Nihil proficiunt diræ, quæ incantatorum & Magorum opera adversus populum istum enunciantur. Diximus *supra* [26].

Non accubabit, donec devoret prædam & occisorum sanguinem bibat [27]. Prædam comedebant Hebræi, quando gentes infestas armis opprimebant, *Genes.* [28].

Et assumens Balacus Bileamum, duxit in verticem Peor, qui re-

(1) VII. 22. (2) XLVII. 29. (3) *in Euterpe.* (4) *lib.* II. (5) *proœmio ad Vitas Philosophorum.* (6) *lib.* I. *de Vita Mosis.* (7) *lib.* V. *Stromat.* (8) *vers. eod.* (9) XXIII. 24. (10) X. 2. *cap.* XXIX. I. (11) *lib.* V. *Histor.* (12) XV. 20. (13) VI. 4. 5. (14) XI. 34. (15) XVIII. 6. (16) VI. 5. (17) XLVII. 6. LXVIII. 26. LXXXI. 3. 4. (18) *vers.* 26. (19) *Exercitat.* 205. (20) *in Viridario philosophico pag.* 75. (21) *lib.* V. *Epit. Phys.* (22) *lib.* II. *de Vulgi Erroribus in Medicina cap.* 8. (23) *lib.* XX. *Chirurgiæ cap.* 39. (24) *in Lexico Thalmudico pag.* 2167. (25) *vers.* 23. (26) *cap.* II. *num.* 13. (27) *vers.* 24. (28) XLIX. 9. 27.

respicit solitudinem versus [1]] Colebatur in monte isto Idolum Baal-Peor, *Numer.* [2], de quo aliqua retulimus *supra* [3].

VII. NUMER. 4. *Hac vice, ut antea, non ivit ad captandum augurium*] Non exploravit prius Numinum facies prolatis carminibus Magicis, ut *supra* [5]. *Dictum Bileami filii Behoris, dixit homo, cujus obturatus est oculus* [6]] Ebræum est שתם הכיר & vertunt Pagninus; Tigurini; Tremellius; *cujus apertus est oculus*, verum melior versio est Ariæ Montani, *cujus occlusus est oculus*. Qui enim erant in ἐκστάσει constituti, procumbebant humi & quoque sensuum externo usu privabantur, 1. *Samuel.* [7]. Confer illa, quæ diximus *supra* [8], & *Bodinum* [9].

Ut valles extenduntur, ut horti juxta flumen, ut santalos plantavit eos Dominus, ut cedros juxta aquas [10]] Ebræum אהלים *santalos* notat aquosis locis gaudentes, ut *Tremellius* reddit: voci accuratius insistens *Chaldæus* vertit *aloëm*, eumque *Tigurini* sequuntur. *Lignum Paradisi* appellant vulgo, & nascitur in desertis Indiæ locis, teste *Garsia ab Horto* [11], ubi *Carolus Clusius* [12], adfert *Chaldæum Interpretem*, qui videlicet affirmet, provenire aloën in Paradiso terrestri. Adversus eum litem capit *Daniel Heinsius* [13]. Res paucis componitur de Euphrate, ut sæpe alias, & vero ad Euphratem situm olim fuisse Paradisum, accurate demonstravimus *in Auctariis ad Pappi epitomen Historiarum* [14]. Est descriptio fortunæ maximæ, quam nullis cladibus evertere unquam posset hostium impetus quicunque.

Fluet aqua de situla ejus, & semen erit in aquas multas [15]] Aquæ sunt populi, *Apocal.* [16]. Sensus ergo est: Augebitur posteritate & capiet magnum incrementum. Inde fœcunditatis Dea Venus est ὑδρογενὴς apud Poëtas, ut diximus *supra* [17], & in *Sacris Literis*, nunc aquis comparatur semen, *Proverb.* [18], *Esai.* [19], nunc rori, *Psalm.* [20]. Vide in re simili σεμνὸν λόγον, *Cantic.* [21].

VIII. *Video illud non tamen nunc, contemplor illud sed non propinquum* [22]] *Illud*, id est, Regnum magnum in populo Israëlitico oriturum, ut sequentia ostendunt. Nondum enim tunc temporis Israëlitæ in Regni formam erant redacti, sed velut ab Optimatibus regebantur.

Prodibit stella ex Jacob, & surget sceptrum ex Israële [23]] Sydera

(1) *vers.* 32. (2 XXV. 3. (3) *cap.* III. *num.* 3. (4) *cap.* XXIV. *vers.* 1. (5) *dist.* 5. (6) *vers.* 3. (7) XIX. 24. (8) *cap.* XII. *num.* 15. (9) *lib.* II. *Dæmonomaniæ cap.* 5. (10) *vers.* 6. (11) *in Descriptione plantarum exoticarum pag.* 205. (12) *in Notatis.* (13) *Exercitationibus ad Nonnum pag.* 518. 519. (14) *pag.* 305. (15) *vers.* 7. (16) XVII. 15. (17) *cap.* I. *num.* 17. (18) V. 15. 16. (19) XLVIII. 1. (20) CX. 3. (21) IV. 17. (22) *vers.* 17. (23) *vers. eod.*

dera vocantur Reges & viri illustres, ut *Esai* [1], *Apocal.* [2]. Davidem prænunciat, Regem Israëlis potentissimum, qui plurimarum gentium victor fuit, *Psalm.* [3]. Sublimi sensu ad Messiam applicant *Onkelos*, *Maimonides*, *R. Levi Ben Gerson*, *Vatablus*, *Bonfrerius*, *Cornelius a Lapide*, *Tremellius*, *Drusius*, & Christianorum interpretum turba, hujus maximum successum in domandis gentibus Euangelii voce, omnes veteres victoriæ modo suo adumbraverunt, *Psalm.* [4].

Quod franget latera Moabitarum] Quid clarius? David multis præliis attrivit Moabitas, 2. *Samuel.* [5], 2. *Chron.* [6], *Psalm.* [7].

Et destruet omnes illos, qui pone sunt] בנישית adverbialiter exponit *Tremellius*, secutus *Rabbinum Hiskuni*. *Qui pone sunt*, id est, Ammonitas, Philistinos, Syros Euphratis accolas. Omnes gentes illas a tergo sitas habebat Bileamus, tunc cum converso ad castra Israëlitarum ore vaticinia proferebat, ac Davidi Hebræorum Regi potentissimo subjectas fore prædicebat. De Ammonitis vide 2. *Samuel.* [8], 1. *Chron.* [9]. De Philistinis est 2. *Sam.* [10], 1. *Chron.* [11], *Psalm.* [12]. De Syris est 2. *Sam.* [13], 1. *Chron.* [14], *Psalm.* [15]. Syriæ partem vocat Plinius *Cindeviam*, quod est nomen Syriacum קנידויד *portio Davidis*, quam victor ille Hadadesari eripuit & regno suo adjunxit, 1. *Reg.* [16].

Et erit Edom possessio ejus [17]] David subegit Idumæos, 2. *Samuel.* [18], 1. *Chron.* [19], *Psalm.* [20].

Dominium obtinebit ex Jacobo natus, & perdet superstites è civitatibus [21]] Hoc de illo interpretor, quod reliquias Cananæorum expurgavit David capta Jerosolymorum urbe, 2. *Samuel.* [22], 1. *Chron.* [23].

Principium gentium Amalek & novissimum ejus ad perditionem [24]] Diu floruit inter Orientis populos ob celebria belli ac pacis studia, sed veniet tempus, cum internecioni dabitur, 1. *Samuel.* [25].

Cum vero aspiceret Kinæum, proferens sententiam suam dixit [26]] Salmæum interpretatur *Onkelos*, & noti apud *Plinium* sunt Arabes Salmani. Ex illis oriundus fuit Jethro, cujus propinqui & eorum posteri Israëlitis in Chanaan profecturis adhæserunt, *Judic.* [27], *Samuel.* [28].

Quin

(1) XIV. 12. (2) VIII. 10. (3) XVIII. 35. LX. 8. (4) II. 6. 7. 8. 9. (5) IX. 2. (6) XIX. 2. (7) LX. 10. (8) XI. 1. *cap.* XII. 26. (9) XX. 15. *cap.* XXI. 1. 2. 3. (10) V. 17. *cap.* VIII. 1. *cap.* XXIII. 9. (11) XII. 10. *cap.* XV. 8. *cap.* XIX. 1. (12) LX. 2. (13) VIII. 3. *cap.* X. 6. (14) XIX. 3. *cap.* XX. 6. (15) LX. 2. (16) XI. 23. 24. 25. (17) *vers.* 18. (18) VIII. 14. (19) XIX. 12. 13. (20) LX. 2. 10. (21) *vers.* 19. (22) V. 6. (23) XII. 4. (24) *vers.* 20. (25) I. 2. (26) *vers.* 21. (27) I. 18. *cap.* IV. 11. (28) XV. 6.

Quin imo erit ad depascendum Kinæum, donec Assyrius captivum tenebit te [1]] Modica semper fuit Kenitarum fortuna, ob agrorum sterilitatem, donec una cum Hæbræis adducerentur captivi, & vero multi eorum reversi cum Judæis Babylonicis patriam repetiverunt, 1. *Chron.* 2.

Naves a littore Kitthæorum venient & vastabunt Assyrios [3]] Hæc & sequentia exponas secundum illa, quæ dicemus [4]. Kitthæi sunt Græci & eorum princeps Alexander Magnus, qui evertit Babyloniorum ac Persarum imperia.

Vastabuntque Ebræos] Et porro devastavit gentes plurimas ultra Euphratem sitas. Nam hoc est עבר videlicet, qui trans flumen sunt, appellativo sensu, quomodo *Genes.* [5] dicitur. Abrahamo Ebræo, ubi reddiderunt Alexandrini τῷ περάτῃ. Commodissime, nec enim ab Hebero cognomen illud Abrahamo datum provenit, (secus ac contendunt *Janus Drusius* [6], *Vatablus* & *Tremellius* [7], *Carolus Sigonius* [8],) quando tot alii parentes intercesserunt: sed ita Phœnices appellabant, quod ex locis trans Euphratem sitis advenerat, ut recte monent *Chrysostomus* [9], *Theodoretus* [10], *Augustinus* [11], *Moses Gerundensis* [12], ac confirmatur loco manifesto, *Josuæ* [13]. Alexander victoriarum cursu profectus ad Indos pervenit.

Et ad extremum illi quoque peribunt] Romani demum partes Asiæ & Africæ edomabunt armis suis, posterosque Alexandri Magni devincent feliciter.

(1) *vers.* 22. (2) 11. 55. (3) *vers.* 24. (4) *lib.* 11. *cap.* 1. *num.* 6. (5) XIV. 13. (6) *Observationibus ad loca difficiliora Geneseos cap.* XXIX. (7) *Notis ad Genes.* X. 21. (8) *lib.* 1. *de Republ. Ebræorum cap.* 1. (9) *Serm.* 35. *in Gen.* (10) *Quæst.* 60. *ad Genes.* (11) *Quæst.* 29. *in Genesin.* (12) *Commentariis ad Genes.* XIV. 13. (13) XXIV. 3.

LIBRI PRIMI FINIS.

ANTIQUITATUM ROMANARUM LIBER SECUNDUS.

QUO CONTINENTUR RES CIVILES.

CAPUT PRIMUM.

De Magnitudine Urbis Romanæ.

I. ROMAM condiderunt Remus & Romulus, è regiâ familiâ Sylviorum, quæ ab Æneâ duce Trojano originem habebat: Romulus vero de nomine suo vocavit, factusque Rex Urbis ejus agrum latissimum, devictis vicinis adjecit. Incolæ primi *dispari genere*, *dissimili linguâ*, ut ait *Salustius* [1], Agricolæ & Latini extorres, quibus Arcades & Thusci permisti, Urbis incolatum constituerunt, *Solinus* [2]. Nimirum pro modulo Urbis, quæ Palatinum solum complexa est: designavit vero etiam Romulus pro futuris ædificiis montes proximos, Tarpejum, Quirinalem, Cœlium, & præsidium locis illis disposuit, ut custodia adversus latrones esset. Titus Tatius in montem Tarpejum adduxit coloniam Sabinorum: Numa Pompilius montem Cœlium Etruscis attribuit: Tullus Hostilius & Ancus Marcius Albanos in Cœlio monte & Latinos in Aventino collocaverunt. Servius Tullius adjecit Esquilinum & Viminalem. Superbus maxima aggerum & propugnaculorum opera construxit, postquam

[1] *in Catilinariâ.* [2] *in Polyhistorico cap. 2.*

Effigies Lupæ R

uli & Remi nutricis.
Pag. 322.

quam Urbs ſeptem montibus impoſita vires acquireret, ut omnino pomœrium proferendum eſſet. Virgilius [1]:

Scilicet & rerum facta eſt pulcerrima Roma,
Septemque una ſibi muro circumdedit arces.

Et [2]:

——— ——— Inclyta fama
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una ſibi muro circumdabit arces.

Propertius [3]:

Septem Urbs alta jugis toti quæ præſidet Orbi.

Martialis [4]:

Hinc ſeptem dominos videre montes
Et totam licet æſtimare Romam.

Palatinus ab antiquo habitatus a Palantibus, id eſt, vagis Arcadibus, quos Evander ſecum adduxerat, nomen ab iiſdem accepit, *Varro* [5]. Eodem ſenſu Virgilius [6]:

Arcades his oris genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comitati & ſigna ſecuti
Delegêre locum, & poſuere in montibus urbem
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

Romulus ibidem ſub ficu Ruminali cum fratre ſuo expoſitus, poſtquam in Fauſtuli domo adoleverat, incunabulis ſuis favere atque Urbem novam, unaque Palatium ſuum regium loco iſto condere voluit, aut ſolum veterem Romam novis ædificiis ampliare, *Dionyſius Halicarnaſſ.* [7], & prolixe *Philippus Cluverius* [8], *Onuphrius Panvinius* [9]. Tarpejum habitaverant Saturnus & Pelaſgi, *Varro* [10]. Et Virgilius [11]:

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic: illi fuerat Saturnia nomen.

Capitolium in honorem Jovis ibi condiderunt Tarquinius Priſcus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. In Quirinali fœdus pepigerunt Romulus & Tatius,

X 2 ſtru-

[1] *lib.* II. *Georg.* [2] *lib.* VI. *Æneid.* [3] *lib.* III. *Eleg.* 9. [4] *lib.* IV. *Epigram.* 64. [5] *lib.* IV. *de L.L. pag.* 16. [6] *lib.* VIII. *Æneid.* [7] *lib.* II. [8] *in Italiâ antiquâ lib.* III. *c.* 2. [9] *Commentario ad librum* I. *Faſtorum p.* 12. [10] *l. d. pag.* 13. [11] *l. d.*

ſtructumque Romulo poſt exceſſum ejus Templum Quirini. Cœlium occupavit Celes Etruſcorum Optimas, qui cum popularium ſuorum manu in auxilium veniebat Romulo contra Sabinos, *Varro*[1], *Tacitus*[2], ubi vide *Juſtum Lipſium*[3]. Aventinus mons pro ſeceſſu gratus fuit Aventino Regi Albano, & ille ibidem ſepulchrum habuit, *Varro*[4]. Quanquam monti nomen illud fuerit etiam ante illa tempora, ſi vera canit Virgilius:

Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum,
Victoresque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcer Aventinus.

Et paulo poſt:

Collis Aventini ſilvâ quem Rhea Sacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras
Miſta Deo mulier. ———

ubi vide *Servium*[5]. *Miſta Deo mulier*, id eſt, Herculi Rhea, poſtquam ille ab Hiſpaniâ regreſſus Geryonis boves abegerat. Sepulti quoque hoc loco fuerunt Remus frater Regis, & Titus Sabinus collega ejus, uterque occiſus a Romulo, alter vi, alter dolo. Horatius[6]:

Acerba fata Romanos agunt,
Scelusque fraternæ necis,
Ut immerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor.

Eſquilinus nomen habet, quod exverras & quisquilias eo deportárent cives & accolæ, *Varro*[7]. Erant ibi domus & horti Mecænatis, quos depingit *Jacobus Laurus*[8]. Cæteroquin loco illo ſordido veneficia & maleficia ſua exercere ſolebant anus Sagæ. Horatius[9]:

Et Eſquilini Pontifex venefici.

Erat ibidem locus deſtinatus pro ſuppliciis publicis. Suetonius[10]: *Civitatem Romanam uſurpantes in campo Eſqui-*

(1) *l. d. pag.* 14. (2) *l.* IV. *Annal.* (3) *in Annotatis num.* 142. (4) *l. d. pag.* 14. (5) *in Commentario pag.* 484. (6) *lib.* III. *Carm.* 7. (7) *lib. d. pag.* 15. (8) *lib.* I. *Antiquit. num.* 34. (9) *lib.* V. *Carm.* 17. & *lib.* I. *Sat.* 8. (10) *lib.* V. *cap.* 25.

Esquilino securi percussit. Tacitus[1]: *Sumptum est more prisco extra Esquilinam de nocentibus supplicium.* Portam Meciam vocat Plautus[2]: *Illum ædepol videre ardentem extra portam Meciam credo æcastor velle.* Nam stabant ibi cruces depactæ, ad quas figebantur patibulati, ut dicemus *infra*[3]. Horatius[4]:

Post insepulta membra different lupi,
Et Esquilinæ alites.

Confer *Turnebum*[5], *Petrum Fabrum Sanjoranum*[6], *Justum Lipsium*[7]. Denique Viminalis ab uliginoso solo, quare ibi salices & populi copiose proveniebant. Neque hodie aliter est, uti referunt *Bartholom. Marlianus*[8], *Georgius Fabritius*[9].

II. Hi montes sunt, & penes eos tres colles, *Hortorum*, *Janiculum*, *Vaticanus*, non exigua pars civitatis. In colle Hortorum sepultus est Nero Cæsar, *Suetonius*[10]. Janiculum dictum est, quod ibi Janus Priscus habitaverat, teste *Virgilio* supra allatis verbis. Vaticanus est, ubi Euandri & Carmentæ Vatum schola fuerat, quod demonstrabant literæ Etruscæ vetustissimæ ilicibus loco illo incisæ, *Plinius*[11]. Vaticanam Bibliothecam orbis prædicat. Germania (quæ ejus liberalitas in exteros est!) Palatinam addendo auxit.

III. Ad Imperii magnitudinem ostendendam, dabant Urbi cognomina varia, ut enumerant *Elmenhorstius*[12], *Julius Cæsar Bulengerus*[13]. Præcipuum est quod *æternam* vocabant. *Inscriptio* Romana est adducta *supra*[14]. Tibullus[15]:

Romulus æternæ nondum formaverat Urbis
Mœnia, consorti non habitanda Remo.

Eam Augustus Cæsar in Regiones quatuordecim distribuit,

(1) *lib.* II. *Annal.* (2) *in Casinâ Act.* 2. *sc.* 6. (3) *cap.* VIII. *dist.* 4. (4) *lib.* V. *Carm.* 5. (5) *lib.* XIV. *Adversar. cap.* 10. *lib.* XL, *cap.* 38. (6) *lib.* II. *Semestr. cap.* 8. (7) *Notatis ad Tacitum lib.* II. *Annal. num.* 62. (8) *lib.* V. *Topographiæ Urbis cap.* 19. (9) *in Descriptione Romæ pag.* 31. (10) *lib.* VI. *cap.* 50. (11) *lib.* XVI. *cap.* 44. (12) *Observationibus ad Arnobium pag.* 76. (13) *lib.* I. *de Imperatore Romano cap.* 2. (14) *lib.* I. *cap.* 12. *dist.* 4. (15) *lib.* II. *Eleg.* 5.

buit, teste *Plinio*[1], & exacte recensent *Onuphrius Panvinius*, *Bartholomæus Marlianus*, *Pyrrhus Ligorius*, *Georgius Fabricius* Chemnicensis, *Jacobus Boissardus*, *Bernh. Gamuccius*, Petrus Scriverius[2], Paulus Merula[3], Guido Pancirollus[4]. Postquam Augustus inivit censum, trecenta viginti millia plebis urbanæ invenit, *Suetonius*[5]. *Plebis* intellige, de vulgo. Nam melioris sortis & amplioris ordinis cives ille numerus haut comprehendit, non etiam mulieres, non servos. Et servorum quidem agmina optimates habebant. Cives erant in triplici differentia, *Senatores*, *Equites*, *Plebeji*, & priorum quidem ordinum duorum cives erant Patricii, ex illis assumebantur Senatores aliique Officiales, qui in Provinciis nomine S. P. Q. R. res gerebant. Equites iidem qui Nobiles, videlicet Primores viri claris natalibus orti & opibus pollentes, vitam splendidam agebant, clientum donativo, mancipiorum villicationibus, nummis in fœnore positis fruentes, mercimonia exercentes. His equum Censores donabant è publico, ejusque rei primus autor fuerat Servius Tullius Rex, *Dionysius Halicarnass.*[6], & permansit deinceps, ut ad manum essent Equites pro gerendis bellis. Veniebant quotannis bis in equis Senatu inspiciente, vocabantque *Transvectionem*, ut docet *Suetonius*[7]. Si quis adiret solennem conventum in equo strigoso & male habito, mulctabatur ad placitum Censorum. Talis Eques Ovidius erat[8]:

At memini, vitamque meam, moresque probabas,
Illo quem dederas prætereuntis equo.

Prætereuntis scilicet *in transvectione*, & confer *Aulum Gellium*[9], *Carolum Sigonium*[10], *Gerh. Joh. Vossium*[11], *Lipsium*[12]. Plebeji curabant opificia, agros colebant, pecora alebant, suffragiorum jus non habebant. Pulsis Re-

(1) *lib.* III. *cap.* 5. (2) *in Descriptione Urbis.* (3) *in Cosmographiâ part.* 2. *lib.* IV. *cap.* 22. (4) *de Regionibus Urbis Romæ.* (5) *lib.* II. *cap.* 27. (6) *lib.* VI. *Histor.* (7) *lib.* II. *cap.* 38. (8) *lib.* II. *Tristium eleg.* I. (9) *lib.* IV. *cap. ult.* (10) *lib.* II. *de Antiquo Jure Populi Romani cap.* 4. (11) *in Lexico Etymolog. pag.* 196. (12) *lib.* I. *de Militia Rom. Dialog.* 5.

Regibus, qui Nobilium jura dederant & tuebantur, mansit equidem Ordo ille, verum Plebeji dignitatum civilium partem sibi obtinuerunt, Tribunosque designaverunt, qui adversum decreta Senatus intercedendo poterant illa vel sufflaminare vel impedire omnino, ac Consules, Censores, Curiones, Augures plebeji introducti Patriciorum arrogantes spiritus non semel in ordinem redegerunt, interim seditiones multiplices fuerunt, quas enumerat *Florus* [1].

IV. Et quanquam Romulus ita extulisset Patricios, ut soli illi Officiales in Republ. domi forisque esse possent, ne tamen Plebejos injuriæ potentiorum obnoxios fecisse videretur, Patronos è Nobilibus sibi deligere jussit eos quos vellent. Atque hi *Clientes* vocabantur, non quidem redacti in potestatem Patronorum, (cives enim erant) sed tamen in comi obsequio eorum obligati, ad quos lites privatim ortas deferebant velut arbitros. Horatius [2]:

Romæ dulce diu fuit & solenne reclusâ
Mane domo vigilare, Clienti promere jura.

Hoc ideo, ne sumptibus ad publica judicia ineunda requisitis domesticam rem attenuarent, & a Patronis iisdem in judiciis publicis, cum res magni momenti erat, defendebantur. *Inscriptio* Beneventana: CLAUDIO. JULIO. PACATO. V. C. CONSUL. CAMP. OB. ÆQUITATEM. JUDICII. ET. PATROCINIA. JAM. PRIVATI. ORDO. BENEVENTANUS. PATRONO. POST. FASCES. DEPOSITOS. CENSUIT. COLLOCANDAM. *Gruterus* [3]. Et alia Mediolanensis: GENETLON. P. TUTILI. CALLIFONTIS. VI. VIRI. SEN. PATR. CXXII. COLL. ÆRAR. C. A. A. M. NEG. STIP. ARG. SPLENDID. ET. JUN. PUBLICIÆ. C. F. POMPONIÆ. T. T. CONJUG. EJUS. ET. JUN. TUTILIÆ. P. F. POMPONIAN. CONSTANTII. VIVATIS. L. ROMATIUS. VALERIANUS. ET. VOCATIA. VALERIA. CUM. FILIIS. CLIENTES. *Gruterus* [4]. Notorius error est *Josephi Scaligeri*, qui accuratissimis

X 4 indi-

(1) *lib.* I. *cap.* 23. 24. 25. 26. *lib.* III. *cap.* 14. 15. 16. 17.
(2) *lib.* II. *Epist.* I.
(3) *in Volum. p.* 424.
(4) *l. d. pag.* 477.

indicibus opus illud donavit, ac exiſtimavit, *vivatis* eſſe cognomen a caſu recto, *Vivas*. Atqui non debebant ex his *Inſcriptionibus* talia cognomina erui, nam *vivatis* aliud nihil eſt quam votum Clientis poſitum in honorem Domini & Patroni, ob incolumitatem, ut bene monet *Caſpar Gevartius*[1]. Rurſum Clientes ad referendam gratiam Patronis donabant collectas pecuniarias, unde ipſi eorumque familiæ honeſtis modis alerentur, & die illo quo eorum interceſſione uſi, obtinuiſſent cauſam, obtentæ ſententiæ publicum ſignum ad fores Patroni ſuſpendebant coronam. Martialis[2]:

Sic fora mirentur, ſic te Palatia laudent,
Excolat & geminas plurima palma fores.

Juvenalis[3]:

— Rumpe miſer tenſum jecur, ut tibi laſſo
Figantur virides ſcalarum gloria palmæ.

Cornelius Gallus[4]:

Sæpe peroratâ percepi lite coronam,
Et data ſunt linguæ præmia digna meæ.

οἱ Φοίνικες ἐπὶ τῇ θύρᾳ χλωροὶ ἐστεφανωμένοι, ait *Lucianus*. Nec tantum Urbis incolæ, verum etiam Coloniæ & Socii Patronos in Urbe adoptabant. Tantæ autoritatis fideique erat hoc Patroni munus, ut ſi Patronus aliquis vel in minimo deſeruiſſe aut neglexiſſe Clientem ſuum convinceretur, Diti ſacer prævaricator eſſet, ac a quovis impune occideretur, *Dionyſius Halicarnaſſ.*[5], *Suetonius*[6], *Aulus Gellius*[7].

V. Patricii, Nobiles, Equites geſtabant Annulum aureum, *Livius*[8], & in domibus, villis, prædiis ponebant Imagines majorum cum titulis ſuis, ut eorum virtutes non legerent ſolum poſteri, verum etiam imitarentur, *Saluſtius*[9], *Valerius Maximus*[10]. Nobiles priſci erant, qui longâ ſerie majorum dignitatem generis habe-

(1) *lib.* III. *Electorum cap.* 8. (2) *lib.* VII. *Epigr.* 27. (3) *Sat.* 7. (4) *Eleg.* I. (5) *lib.* II. (6) *lib.* I. *cap.* 71. (7) *lib.* V. *cap.* 13. *lib.* XX. *cap.* I. (8) *lib.* XXIII. & XXVI. *Hiſtor.* (9) *in Jugurthinâ.* (10) *lib.* V. *cap.* 8. *num.* 3.

habebant. Dignitatem non quidem originis, ſed quia Magiſtratum illi geſſerant. Non enim ex genere, ſed ex Imaginum multitudine omnis nobilitas, & Imagines ex Magiſtratu erant. Nec tamen quovis Magiſtratu, ſed Curule, Quæſtura, Tribunatus, & qui alii inferiores honores jus Imaginis non dabant. Novi erant, qui meritis in Rempublicam clari, virtutis præmium acceperant Annulum & Imaginem. Stabant Imagines pictæ in atriis, olim etiam (antequam ſculptoria & effigiatoria in rudi populo notæ eſſent) è cerâ expreſſæ viri ſpecie, quæ in armariis latebant, & ſolum diebus feſtis in conſpectu omnium de pariete appendebantur. Tibullus[1]:

Nec quæris quid quæque index ſub Imagine dicat.

Conſtat hinc, Imaginibus appoſitos fuiſſe indiculos ſcriptos, unde ſciretur, quid glorioſe ab hoc vel illo peractum eſſet. Martialis[2]:

Atriaque immodicis arctat Imaginibus.

Et[3]:

Nec nos atria, nec domos potentum,
Nec lites tetricas forumque triſte,
Noſſemus, nec Imagines ſuperbas.

Ovidius[4]:

Nec te decipiant veteris quinquatria ceræ,
Tolle tuos tecum, pauper amator, avos.

Et[5]:

Perlege diſpoſitas generoſa per atria ceras.

Cumque domeſticorum aliquis obierat, in funere præferebantur per ſervos atrienſes veſtibus exornatæ, *Plinius*[6], *Lipſius*[7], *Tiraquellus*[8], *Cujacius*[9], *Weſenbecius*[10], *Johan. Kirchmannus*[11]. Hinc explicabis illud Juvenalis[12]:

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria.

(1) *lib.* IV. *Eleg.* 1. (2) *lib.* 11. *Epigr.* 90. (3) *lib.* V. *Epigr.* 21. (4) *lib.* 1. *Amorum eleg.* 8. (5) *lib.* 1. *Faſtor.* (6) *lib.* XXXV. *cap.* 2. (7) *in Electis lib.* 1. *cap.* 29. (8) *de Nobilitate cap.* 20. (9) *lib.* VII. *Obſervat. c.* 14. (10) *in Paratitlis ad Pandectas lib.* XL. *pag.* 1046. (11) *lib. de Annulis c.* 15. *& lib.* II. *de Funeribus Romanorum c.* 7. (12) *Sat.* 8.

Et paulo ante dixerat:

——— *Quid prodest, Pontice, longo*
Sanguine censeri, pictosque ostendere vultus
Majorum? ——— ———

Vultus dicit, quia cerei viri illi humerotenus exstabant, reliqua pars corporis erat lignum politum. Meminit *Seneca* [1], & de iisdem sonant illa Vopisci [2]: *Senatores omnes eâ esse lætitiâ elatos, ut in domibus suis omnes hostias albas cæderent, Imagines frequenter aperirent, albati sederent.* Optime ista exponit *Marcellus Donatus* [3], & adde *Onuphrium Panvinium* [4], *Turnebum* [5], *Marcum Vetranium Maurum* [6].

VI. De origine & incrementis Romæ Urbis sunt quædam in *Sacris Literis* testimonia, ut Interpretes aliqui censent. Quod *Daniel* originem notet, putat *Grotius*, verbis illis, cum ait, *lapidem a monte revulsum obruisse lapsu suo omnia ista regna, Daniel.* [7]. Nam qui Colossi partem inferiorem ad Romanos applicant, falluntur. Sulpitius Severus [8]: *Crura ferrea, Imperium quartum, idque Romanum intelligitur, omnibus ante regnis validissimum.* De hac re diximus *in Auctariis historicis* [9]. Et vero quod *lapidem a monte revulsum* de Romanis interpretatur *Grotius*, non minus falsum est. Nam de novo aliquo (non tantum ratione populorum, sed quoque regiminis) imperio agitur, uti *Danielis* verba ostendunt [10]. Neque Romani obruerunt omnes illos in prioribus imperiis populos, a Parthis repulsi toties & profligati. Solus Christus mundum totum ad se convertit nunciando Euangelium per Apostolos, *Matth.* [11]. Locus est Numeror. [12]. *Et naves de littore Citthim* (venient) *vastabuntque Ebræos, & deinceps ipse quoque in perditionem* (tendet.) *Citthim* de Romanis exponunt Rabbinus *Salomoh, Aben-Esdra*,

(1) *Epist.* 44. (2) *in Floriano cap.* 6. (3) *Elucidationibus ad Vopiscum pag.* 1056. (4) *Commentario ad lib.* 1. *Fastorum pag.* 42. (5) *lib.* XXVI. *Adversarior. cap.* 3. (6) *Notis ad Tacitum pag.* 185. (7) II. 34. (8) *lib.* II. *Hist. sacræ cap.* 4. (9) *pag.* 328. (10) *vers.* 44. 45. (11) XXVIII. 19. 20. (12) XXIV. 24.

Esdra, *Vatablus*. Nullo cum ſucceſſu, quandoquidem כתים ſunt Græci & horum vicini Inſulani, ut patet è collatione *Geneſ.*[1], *Dan.*[2], 1. *Maccab.*[3]; & confer *Sebaſtianum Caſtalionem*[4]. Græci ſunt, qui Aſſyrios eorumque ſucceſſores Medos & Perſas armis ſubegerunt, transvecti Helleſpontum. Et Aſſyrii, Medi, Perſæ ſunt עבר/ id eſt, πέραν appellative capiendo, illi qui ultra flumen ſunt. *Flumen*, id eſt, Euphratem. Etiam hunc ſuperaverunt Græci, Inſulani, (quos inter potentiſſimi erant Cyprii, Cretes, Rhodii) Macedones ſub Rege Alexandro Magno, & devaſtaverunt florentiſſimas Orientis Provincias. Sequitur, *ipſe in perditionem tendit*, factumque eſt, cum victricia Græcorum arma ſuccubuerunt fortunatis Romanorum ſucceſſibus, *Florus*[5].

CAP. II.

De Jure Civitatis Romanæ.

I. Civis plenus Romanus erat qui Domicilium, Tribum & Suffragii poteſtatem in Urbe habebat. Domicilium quidem, ut quoties ab exteris advenirent, receptum haberent, Cives honorarii etiam Romæ acquirere ſibi poterant, ſed nec illi Tribum vel Suffragium capiebant, neque privilegiis omnibus civium fruebantur. Tribus certas in tabulis deſcriptas publicabant, eaſque triginta quinque, uti numerant *Carolus Sigonius*, *Onuphrius Panvinus*, *Aldus Manutius*, *Raphaël Volaterranus*, *Wolffgangus Lazius*, *Alexander Donatus*, & poſt illos *Godelevius*[6], *Jacobus Stoer*[7]. Jus Suffragiorum hoc erat, ut poſſent Magiſtratus creare, judicia facere, in cenſum deferri, hæreditates & legata capere, gentilitatem, agnationem, adoptionem ſortiri, in legionibus militare. Quod omne acceperunt, poſtquam Valerius Publico-

(1) x. 4. (2) xi. 2. (3) i. 1. (4) *Annotatis ad h. l. pag.* 338. (5) *lib.* ii. *cap.* 8. 12. *lib.* iii. *cap.* 5. *lib.* iv. *cap.* 11. (6) *Notatis ad Livium pag.* 34. (7) *in Lexico Juris pag.* 1014.

blicola Consulatum adeptus, Plebi detulit, ne Optimatum potestas nimia esset, *Livius* [1].

II. Cives honorarii erant imprimis quos alias vocabant Colonos & Municipes. Coloni deducebantur ex Urbe ad loca bello subacta, quorum incolæ, si qui a clade belli supererant, in servitutem redigebantur, bonis fundisque eorum ad Romanos cives ditiores precio, ad egenos vero & milites veteranos per donationem translatis, ut loca illa deinceps in fide erga Romanos perstarent, & peregrinæ nationes hac velut custodiâ sepirentur. Nam ab indigenis timendum erat, ne aliquando receptis viribus insurgerent & pro libertate suâ armis certarent. Vetus hic mos est, & a Græcis Asiæque Populis usurpatus, quod testantur exempla in Sacris, *1. Reg.* [2], *Esdræ* [3], *Cicero* [4], *Thucydides* [5], *Plutarchus* [6], *Machiavellus* [7], & *Conringius* [8]. Utebantur illi Romanis legibus, magistratibus, cerimoniis sacris, Prætor ab urbe mittebatur qui jus diceret, ac Coloni ex frugibus, pecoribus, pascuis vectigalia certa pendebant, unde commodum publicum augebatur, uti dicemus *infra* [9]. Municipes in Urbem cooptabantur, verum legibus suis, sacris, magistratibus pro arbitrio utebantur, (nisi sponte mallent jus Romanum assumere) saltem ut appellatio esset ad tribunal Romanum in causis gravissimis, neque Tribum certam habebant. Suos, inquam, magistratus designabant, & majorum cerimonias retinebant. Lanuvienses, qui Municipes erant, proprium habebant Pontificem, *Vellejus* [10] Quidam etiam, ut Tusculani, Hernici, Volsci, Arpinates, obtinuerant jus Suffragiorum, *Livius* [11], *Valerius Maximus* [12], *Johannes Corasius* [13]. Sic olim erat: nam post editam legem Juliam & Pompejam, quâ civitatis Romanæ jura omnibus Italis data sunt, Muni-

(1) *lib.* II. *Histor.* (2) XVII. 24. (3) IV. 2. (4) *Oratione pro Flacco.* (5) *lib.* II. (6) *in Pericle.* (7) *de Principe cap.* 3. (8) *Animadversionibus ad h. l. pag.* 24. (9) *cap.* 3. *dist.* 10. (10) *lib.* I. *Histor.* (11) *lib.* VI. *&* VIII. (12) *lib.* IX. *cap.* 10. (13) *lib.* III. *Miscellaneorum Juris cap.* 6.

Municipum & Colonorum jura pariter ac nomina in desuetudinem venerunt, *Ulpianus*[1], & *Guido Pancirollus*[2].

III. Civitas acquirebatur: (1) *Per nativitatem.* Et primis quidem seculis, quicunque Civis plenus esse volebat, utroque parente Cive natus esse debebat, ut patet ex Appii oratione, quam recitat *Livius*[3]. Deinceps suffecit, ut Civis esset, qui patre Cive genitus erat[4]. Aut etiam matre Cive, ex rescripto Adriani, *Ulpianus*[5]. *Hybridam* vocat *Horatius*[6]. Perinde in usu erat apud Græcos. Nam Atheniensium leges jubebant, ut quis utrumque parentem Civem haberet, cum ipse Civis esse vellet: Civis vero haut erat, qui alterum tantum parentem Civem habebat, *Aristoteles*[7]. Donec Pericles lege latâ sanciebat, Civem esse qui patrem Civem, matrem peregrinam habebat, *Plutarchus*[8]. Et apud Hebræos ille qui patre quidem Cive, matre vero servâ aut peregrinâ natus erat, Civis ex quorundam opinione non erat, sed nothus & illegitimus, neque illi patrimonio fruebantur. Exemplo est Jephta, *Judic.*[9] ubi est, בן אשה זונה quod *Alexandrini* vertunt υἱὸς γυναικὸς πόρνης, *meretrice natus*, reddunt *Castalio*, *Pagninus*, *Tigurini*, *Tremellius*, *Petavius*[10], itaque inter spurios illustres numerant eum *Gabriel Palaeottus*[11], *Johan. Piscator*[12]. Porro *ex adulterio prognatum esse*, annotant *Serarius* & *Menochius*. Quod tamen falso dici, satis constat inde quia conqueritur de injuriâ sibi factâ, *Judic.*[13]. Erat patrimonii sibi debitâ parte mulctatus, & patriâ familiâ abdicatus. De quo conqueri non poterat, si ex adulterio natus, aut vero etiam spurius fuisset. Conqueritur vero, quandoquidem apud Ebræos Proselyta in eodem cum verâ Israëlitide gradu erat vi legis divinæ. Si non erat Proselyta, ejici poterat filius, secundum processum ab

(1) *l.* 1. *ff. de Municip.* (2) *de Magistratibus Municipalibus.* (3) *lib.* II. (4) *l. Assumptio* 6. §. *Filius ff. de Municip.* (5) *in Institut.* §. 2. *de Latin. in usu.* (6) *lib.* 1. *Sat.* 7. (7) *lib.* III. *Politic. cap.* 1. *lib.* IV. *cap.* 4. (8) *in Periclis vitâ pag.* 168. (9) XI. 1. (10) *in Rationario Temporum part.* 1. *pag.* 22. (11) *de Spuriis pag.* 429. (12) *Commentario ad librum Judicum quæst.* 60. (13) XI. 7.

ab Efdrâ inftitutum, *Efdræ*[1], & confer *Joh. Seldenum*[2]. Virgilius[3]:

——— ——— Patri quos Dædala Circe
Suppofitâ de matre, nothos furata creavit.

ubi Servius[4]: *Nothos, id eft, materno genere ignobiles.* Sic & *Ariftophanes*[5], eum νόθον *fpurium* vocat, qui eft ξένης γυναικὸς peregrinæ mulieris filius. (2) *Per Cooptationem*, ut peregrinis ob maxima eorum in Rempublicam merita & ad Reipublicæ incrementa procuranda liberaliter daretur, vel per donationem: vel ut ab eis certo precio redimeretur, exemplo Centurionis, *Actor.*[6]. Nimirum victores Romani, ut novæ injuriæ licentiam eriperent vicinis eis quos femel vicerant, victos mifcuerunt victoribus. Et initium fecit Romulus cooptando Sabinos, qui cum auxiffent civitatem, honore maximo culti funt a Numâ & Tarquinio Prifco, *Livius*[7]. (3) *Per manumiffionem*, de quâ eft *infra*[8].

IV. Magna Civis Romani dignitas erat, privilegia ampliffima, quamobrem *Cicero*[9] dicit: *An quis ampliffimus Galliæ cum infimo Cive Romano comparandus eft?* De capite, opibus & libertate eorum non poterat ftatui nifi in Comitiis centuriatis, *Cicero*[10]. Itaque cum Marcus Tullius Conful juffiffet Catilinæ focios in carcere ftrangulari, quoniam illi Cives Romani fuerant, profcriptus eft, domus ejus incenfa & area Libertati confecrata promulgante edictum Clodio Tribuno, *Vellejus*[11], *Dion Caffius*[12], *Plutarchus*[13], & *Cicero* ipfe[14]. Nec minus *Cicero*[15] accufat Prætorem illum Siciliæ in maximis, quod Cives Romanos juffu proprio capitis fupplicio affecerat: *Facinus*, ait, *eft vinciri Civem Romanum, fcelus verberari, prope parricidium necari*[16]. Ne virgis quidem fævire licebat in corpus ejus per ullum in Provinciis defigna-

(1) x. 3. 44. (2) *de Succeffione ad leges Ebræorum pag.* 30. (3) *lib.* VII. *Æneid.* (4) *in Commentario pag.* 466. (5) *in Nubibus.* (6) XXII. 27. 28. (7) *lib.* I. *Hiftor.* (8) *lib.* IV. *cap.* I. *dift.* 4. (9) *pro Marco Fonteio.* (10) *Orat. pro S. Pompejo.* (11) *lib.* II. (12) *lib.* XXXVIII. *Hiftor.* (13) *in Vitâ ejus.* (14) *Oratione pro Sextio.* (15) *in Verrinis declamationibus.* (16) *Orat.* 5. *Verrin.*

gnatum Magistratum, si provocasset, ac per *Notores* (uti vocat *Seneca*[1]) sive prædes spopondisset, Civem se Romanum esse, antequam in Comitiis maximis, Romæ causa cognosceretur, & velut facinorosus damnaretur. Hoc Paulum servavit ne flagris subjiceretur, *Actor.*[2] (ubi confer *Danielem Heinsium*[3], *Balduinum Walæum*[4]) Et vox illa, *Civis Romanus sum*, apud latrones etiam multis incolumitatem procuravit, teste *Cicerone*[5].

V. De Suffragiis ferendis per Comitia curiata, centuriata, tributa, nihil addimus, legique possunt omnia illa apud *Joachimum Perionium*[6], *Flavium Blondum* Foroliviensem[7], cumprimis *Nicolaum Grucchium*[8], unde præcipua descripsit *Johannes Rosinus*[9], liberalis, ut solet, ex alieno, itaque *Reinesius* de illo tulit acrius judicium[10]: *Iste homo in quodvis opus condemnandus potius fuit, quam ad Romanas antiquitates digerendas admittendus, adeo nihil sani ubique fere docet, nisi cum autores integros describit, & nihil de suo inculcat, quam primum autem dat è suo penu aliquid, nugas blatit.* Poterat jus civitatis amitti per delictum civile, id quod merito suo capitale non erat. Et iste, qui jus hoc amiserat, dicebatur, *ad peregrinitatem redactus esse*, Ulpianus[11]. *Suetonius*[12]. Hoc quoque notetur, peregrinos haut usos esse prænomine, quod tunc demum, cum in Urbem allegabantur, fecisse eos testantur *Cicero*[13], & ibidem *Gothofredus*[14], *Johannes Meursius*[15]. Ejus rei exempla innumera sunt apud *Johannem Glandorpium* & *Reinerum Reineccium*[16], nec non *Onuphrium Panvinium*[17], *Antonium Augustinum*[18], *Carolum Sigonium*[19], *Claud. Salmasium*[20].

CAP.

(1) *Epist.* 39. (2) XVI. 37. *cap.* XXII. 25. (3) *lib.* V. *Exercitation. cap.* 13. (4) *in Commentario perpetuo pag.* 1251. (5) *l. d.* (6) *lib.* II. *de Magistratibus Græcorum & Romanorum pag.* 319. (7) *lib.* III. *de Româ triumphante fol.* 60. (8) *libris tribus de Comitiis Populi Romani.* (9) *lib.* VI. *Antiquit. Romanarum.* (10) *lib.* I. *Variarum Lectionum cap.* 15. (11) *l.* X. §. 4. *ff. de in Jus vocand.* (12) *lib.* V. *cap.* 16. (13) *lib.* XIII. *Epist. familiar.* 30. & 36. (14) *in Notis pag.* 236. (15) *in Auctario Philologico pag.* 121. (16) *in Onomastico historiæ Romanæ.* (17) *de Antiquis Romanorum Nominibus.* (18) *lib.* III. *Emendationum & Opinionum cap.* 8. (19) *de Nominibus Romanorum.* (20) *de Nominibus & Prænominibus Romanorum.*

CAP. III.

De Magistratibus variis.

I. Totius Urbis Consilium erat SENATUS, quem Romulus instituit, centum spectatæ fidei viris creatis, qui absente Rege curarent negocia civilia, eosque ab ætate *Senatores*, a cura *Patres* appellavit. Lunam dimidiatam in calceis ferebant, id est, ligulam ita conformatam, quæ centenarii nota erat, tot enim erant numero Senatores, uti scribunt *Alexander Neapolitanus* [1], *Jacobus Nicolaus Loënsis* [2], ὑπόδημα μηνοειδὲς est apud *Philostratum*. Nam causæ aliæ, quas rimantur *Plutarchus* [3], & *Cœlius Rhodiginus* [4], eæ merito negliguntur. Juvenalis [5]:

—— —— *Et nobilis & generosus*
Appositam nigræ Lunam subtexit alutæ.

Martialis [6]:

Lunata nusquam pellis & nusquam toga.

Colerus vult emendare,

Lanata nusquam pellis.

& dictum putat de *pelliceo indumento.* Sed conjectura est ociosa: agit enim Poëta de Româ cultâ, quando pellicea dudum in usu non erant amplius, Lunam vero Senatores & Nobiles in calceis gestabant, uti satis constat: *Togæ* sunt anteambulones togati, clientes & alii sportularum asseclæ, de quibus est alibi [7]. Rursum Martialis [8]:

Non extrema sedet lunatâ lingula planta.

Auctus est numerus * confecto bello adversum Sabinos additis centum, *Dionysius Halicarnass.* [9]. Trecentos effecit Tar-

* Hujus lectionis non meminit *Livius*, centum tantum a Romulo una lectione, ducentos a Prisco constitutos narrat l. 1. c. 35. a Bruto deinde tot adlectos, ut trecentorum numerum explerent, cum is cædibus regum aliquo modo diminutus esset l. 2. c. 1. hosque qui tum in senatum erant a Bruto lecti *Patres Conscriptos* vocatos asserens.

[1] *lib.* v. *c.* 18. [2] *l.* IV. *Miscellan. c.* 25. [3] *in Problematis Romanis quæst.* 79. [4] *lib.* XI. *cap.* 28. [5] *Sat.* 6. [6] *lib.* I. *Epigr.* 50. [7] *lib.* X. *Epigr.* 47. & 51. [8] *lib.* II. *Epig.* 29. [9] *lib.* II.

Tarquinius Priscus, ut populi favorem obtineret, nam quos ille adjecit, Plebeji erant, sed Patriciis decreto regio æquati, *Dionysius Halicarnass.* [1] Hos vocabant *Patres Conscriptos*, titulo celebri & qui deinde post ejectos Reges in publicis ad Senatum alloquiis adhibebatur, *Livius* [2]. Nec aliter Ovidius [3]:

Aut ut erunt Patres in Julia templa vocati,
De tanto dignis Consule rebus aget.

Julia templa Cæsaris forum puta, quod ille post victoriam contra Pompejum obtentam Templo Veneris circumduxit, ac Romanum forum esse voluit non quidem rerum venalium, sed eorum qui ad jura convenirent, teste *Appiano* [4], & confer *Justum Lipsium* [5]. De Curiâ ordinariâ paulo antea dixerat:

Protinus inde domus vobis Pompeja petatur,
Non est Augusto junctior ulla foro.

Et quod sequitur:

Aut reget ille suos dicendo jura Quirites,
Conspicuum signis cum premet altus ebur.

Curiam Pompejam depingit *Jacobus Laurus* [6]. Nam antea erat Curia Hostilia a Rege Tullo Hostilio condita, quam depingit idem *Laurus* [7]. Cæterum Equestris ordinis viri in Senatu nulli fuerunt, donec Gracchus Tribunus plebis seditiosis rogationibus nobilis, trecentos Equestris ordinis viros ingereret, ac sexcentos efficeret Senatores, *Plutarchus* [8]. Hos ultima vice creatos vocabant *Senatores Pedarios*, quia *pedibus ad curiam ibant, non vero etiam curru vecti*, ut *Aulus Gellius* exponit [9]. Et quia in pleno consessu non occupabant *sellas curules*, id est, eminentiores, sed in *subselliis*, id est, depressioribus sellis, contenti sedisse aderant quidem, dum consultabant alii, de voto ferendo non item rogabantur, tantum quod latæ ab aliis sententiæ votum suum adderent, &

[1] *lib.* III. [2] *lib.* II. [3] *lib.* IV. *de Ponto Eleg.* 5. [4] *lib.* III. *Rerum Civilium.* [5] *lib.* III. *de Magnit. Urbis Romæ cap.* 7. [6] *part.* I. *Antiquitat. Romanar. num.* 7. [7] *part.* I. *Antiquitat. Romanar. num.* 19. [8] *in Gracchi Vitâ pag.* 22. [9] *lib.* III. *cap.* 18.

ſuffragio eam velut roborarent. Martialis[1]:

Sedeas in alto tu licet tribunali,
Et è curuli jura gentibus reddas.

& confer *Jacobum Rævardum*[2], *Johannem Coraſium*[3], *Johannem Zamozcium*[4], *Petrum Crinitum*[5]. Hic numerus, uti noviſſimus varias contradictiones paſſus nunc obtinuit, nunc rejectus eſt. Sylla Dictator mutavit quædam, *Appianus*[6]. Julius Cæſar Dictator inſtituit nongentos, *peregrinos in Senatum alliciendo*, ait *Suetonius*[7]. Ita Senatum pro imperio auxit, eſtque notus *Ciceronis* jocus ad Laberium: *Recepiſſem te niſi anguſte ſederem.* Demum etiam mille in Triumvirorum concertationibus fuerunt, ſed correxit Auguſtus Imperator & honeſte dimiſſis illis, qui abundare viſi fuerant, ſexcentos ad modum veterem reſtituit, *Suetonius*[8], *Dion Caſſius*[9], & ex illis *Carolus Sigonius*[10], *Flavius Blondus*[11], *Guilhelmus Budæus*[12], *Johannes Zamozcius*[13].

II. E Senatu, cum neceſſitas poſtulabat, deligebantur Magiſtratus extraordinarii, *Dictator*, *Magiſter Equitum*, *Interrex*, *Cenſores*. DICTATOR ſummus Magiſtratus & poteſtatis abſolutæ, a quo non licebat provocare ad Populum, inſignia omnia quæ Regum antea fuerant, uſurpabat, & lictorum turbâ comitatus viginti quatuor ſecures & faſces oſtentabat, de pace belloque agebat præſentioris imperii viribus, exercitum ſcribebat, educebat, abdicabat, omnia pro arbitrio decidebat. Nam quod *Bodinus*[14], contendit, *poteſtatem Dictatoris obnoxiam fuiſſe Populi & Tribunorum juſſis*, a vero diſcedit, recteque confutat *Arniſæus*[15]. Tantam poteſtatem ſemeſtrem eſſe voluerunt, ne in tyrannidem abi-

(1) *lib.* XI. *Epigram.* 99. (2) *in Conjectaneis lib.* III. *cap.* 10. (3) *in Miſcellaneis Juris civilis lib.* VI. *cap.* 2. (4) *lib.* I. *de Senatu Romano pag.* 34. (5) *lib.* XV. *de honeſtâ Diſcipl. cap.* 7. (6) *lib.* I. *de Bello Civili.* (7) *lib.* I. *cap.* 80. (8) *lib.* II. *cap.* 35. (9) *lib.* LV. (10) *lib.* II. *de Antiquo Jure Civium Roman. cap.* 2. (11) *lib.* III. *de Româ triumphante fol.* 67. (12) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 62. (13) *loco dicto pag.* 85. (14) *lib.* I. *de Republ. cap.* 8. (15) *in Relect. Polit. lib.* II. *cap.* 2. *ſect.* 15. *num.* 19.

abiret, *Polybius* [1], *Dionysius Halicarnass.* [2], *Livius* [3], & confer *Onuphrium Panvinium* [4], *Bartholomæum Marlianum* [5], *Stephanum Vinandum Pighium* [6], *Alexandrum Neapolitanum* [7], *Boeclerum* [8], *Boxhornium* [9]. Cæſaris vero *Dictaturam perpetuam inter abuſus dominationis* recte *Suetonius* [10] refert.

III. Adjungebatur ei MAGISTER EQUITUM, quem Dictator ipſe è viris Conſularibus aut Prætoriis eligebat, ut abſentis locum in exercitu teneret. Nihil tamen arbitrio proprio audebat, quod Papirius Curſor exemplo ſuo probavit, de quo agit *Valerius Maximus* [11]. Gerebat munus illud olim Tribunus Celerum apud Reges, & geſſit deinceps Præfectus Prætorio apud Imperatores, uti ſcribit *Pomponius* [12], & confer *Weſenbecium* [13], *Petrum Fabrum* [14], *Bulengerum* [15], *Guidonem Pancirollum* [16], *Guilhelmum Budæum* [17].

IV. INTERREX ordinabatur, ne civitas ſine imperio eſſet, aut olim defuncto Rege, aut poſtea Comitiis Conſularibus morbo Conſulum, bello, ſeditione, impeditis. Obibat ille ad quinque dies tantum, quæ vel Regum vel Conſulum propria munia erant, *Dionyſius Halicarnaſſ.* [18], *Livius* [19], *Joh. Stadius* [20], *Alexander Neapolitanus* [21]. *Inſcriptio* Narbonenſis: T. COMINIUS. C. F. PO. DUOMVIR. ÆDILIS. INTERREX. *Gruterus* [22].

V. CENSORES duo erant, morum diſciplinæque rectores. Et primo quidem annis quinque præfuerunt muneri illi, ac Populus ſingulis luſtris cenſebatur. Præcipua

(1) *lib.* III. (2) *lib.* V. (3) *lib.* II. (4) *Commentariis ad lib.* I. *Faſtorum pag.* 70. (5) *Commentariis ad Annales Conſulum, Dictatorum & Cenſorum p.* 8. (6) *in Annalibus Urbis.* (7) *lib.* IV. *cap.* 23. (8) *Notis ad Vellejum pag.* 118. (9) *Diſſertat. Politicâ* 9. (10) *lib.* II. *cap.* 76. (11) *lib.* II. *cap.* 7. (12) *de Origine Juris.* (13) *Paratitlis ad Pandectas lib.* I. *pag.* 80. (14) *lib.* I. *Semeſtrium cap.* I. 2. 3. (15) *de Imperat. Rom. lib.* III. *cap.* 8. 9. (16) *Commentario ad Notitiam Imperii Orientalis cap.* 5. & 7. & *Commentario ad Notitiam Imperii Occidentalis cap.* 2. (17) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 103. (18) *lib.* II. (19) *lib.* I. & VII. *Hiſtor.* (20) *Commentariis ad Florum pag.* 27. (21) *lib.* V. *cap.* 6. (22) *in Volumine pag.* 394.

cipua ergo horum functio erat, Censum facere & lustrum condere. *Censum facientes* inquirebant, quando quis natus esset, quando ad virilem ætatem pervenisset, quando obiisset? Servius Tullus Rex jusserat pro strictiori Censuræ administratione servandâ, ut cum quis nasceretur, æris aliquid in fano Junonis Lucinæ solveretur, iterum cum quis togam primam acciperet, in fano Juventæ precium solvebat, denique in fano Veneris Libitinæ pecuniæ, tantulum erogabatur cum morerentur, *Dionysius Halicarnass.* [1]. Hoc etiam rogabant, quo se quisque modo domi suæ erga uxorem, liberos, servos, propinquos, necessarios, vicinos gereret? quæ domestica esset disciplina? unde victus & amictus? quis opum usus & abusus? quis focus & mensa? Describebant Romanorum civium capita, & in classes pro opum quantitate redigebant, ita distinguebantur a *Proletariis*, qui nihil in ære habebant, & in diem tantum vivebant, mercenariorum & operarum vulgus, turba inutilis ad colonias deducendas sæpius adhibita, ut civitas exoneraretur a purgamentis civitatis, *Nonius Marcellus* [2]. Finito Censu prælegebantur è tabulis nomina Senatorum, Equitum, Plebejorum. Et quorum nomina haut legebantur, illi Senatu aut Tribu moti esse ob delicta magna intelligebantur. Inter ipsos vero Senatores primo loco recitari, perhonorificum erat, isque *Princeps Senatus* vocabatur, dignitatis aliquid habebat præ cæteris, nihil potentiæ. Principum Senatus indiculum refert *Onuphrius Panvinius* [3]. Is semel lectus honore illo, dum vivebat, potiebatur, è Consularibus aut Censoriis viris. Eadem ratione *Princeps Equestris Ordinis* dicebatur ille, quem Censores primo loco descripserant in tabulis. *Lustrum condebant*, cum quinto anno Urbem Lustralibus, id est, piacularibus Sacrificiis in campo Martio multis cum ritibus expiabant. Valerius Maximus [4]: *Ne Africanus quidem posterior nos de se tacere patitur: Qui Cen-*

[1] *lib.* IV. [2] *de Proprietate Sermonum cap.* I. *num.* 342. [3] *Commentario ad lib.* V. *Fastor. p.* 335. [4] *lib.* IV. *cap.* I. *num.* 10.

Censor, cum Lustrum conderet, inque solito fieri Sacrificio Scriba ex tabulis publicis solenne ei precationis carmen præiret, quo Dii rogabantur, ut Populi Romani res meliores amplioresque facerent: Satis, inquit, bonæ & magnæ sint, itaque precor ut eas perpetuo incolumes servent Suetonius[1]; *Cum Lustrum magnâ populi frequentiâ in Campo Martio conderet, aquila eum sæpius circumvolavit.* Cum negociorum moles premeret eos, impetraverunt a Senatu Populoque, ut anno uno & sex mensibus Censuram agerent, ac deinceps creati quidem sunt Censores post finitum quinquennium, sed tribus annis & sex mensibus ocium habuerunt. Dignitas eorum magna fuit, omnia Consulum insignia habebant, exceptis lictoribus. Opes publicas † privatasque in tabulas referebant, uti illas cives jurato profitebantur, vectigalia locabant Publicanis, qui fere ex Equestri Ordine erant, Senatores, qui negligentius in consilio aderant, abrogabant, Equites puniebant, equo & annulo ademptis, Tribu movebant cives pravos in Ceritum tabulas referendo illos, ut sine lege & suffragio essent, ex albo centuriæ suæ expuncti, atque inter proletarios relati bona eorum a censoribus, ipsi *incensi* (ut vocabant) a Consulibus vendebantur, *Valerius Maximus*[2], *Livius*[3], *Onuphrius Panvinius*[4], *Alexander Neapolitanus*[5], *Jacobus Stoer*[6], *Johan. Goeddæus*[7], *Bartholomæus Marlianus*[8], *Hugo Grotius*[9]. Et vero inter Cæsaris honores nimios erat, *morum Præfectura*, Suetonius[10]. Rem habuit, titulum Censoris perpetui per speciem modestiæ recusavit.

VI. Ordinarii Magistratus erant *Consules*, *Proconsules*, *Prætores*, *Tribuni plebis*, *Quæstores*, *Triumviri capitales.* Ac CONSULES quidem post ejectos Reges duo creabantur, qui anno præessent. Duo erant, quod novam

 liber-

† prædia, pecunias, servos, pecudes.

(1) *lib.* II. *cap.* 97. (2) *lib.* II. *cap.* 9. (3) *lib.* IV. (4) *Commentariis ad lib.* I. *Fastor. pag.* 86. (5) *lib.* III. *cap.* 13. (6) *in Lexico Juris pag.* 210. (7) *Commentario de Verborum & Rerum significationibus pag.* 818. (8) *in Annalibus Consulum p.* 20. (9) *lib.* II. *de Jure B. & P. c.* 5. *dist.* 32. (10) *l. d.*

libertatem uni periculose committi arbitrarentur; ac diviso imperio, si alter malus esse voluisset, alter eum habens potestatem æqualem coherceret: nec imperium longius quam anno habebant, *ne per diuturnam potestatem insolentiores redderentur, sed civiles essent, qui se post annum scirent futuros esse privatos*, Eutropius[1]. Jus militiæ summum habebant, civibus & sociis imperabant, Tribunos militum †, Centuriones, officiales majores, minores designabant, Populum convocabant, Fœdera sanciebant, Leges promulgabant. Breviter: *Autoritas erat in Senatu, potestas erat in Populo*, dicente *Cicerone*[2]. Nam a Senatu ad Populum provocare licebat velut ad judicem majorem. Quin & Tribunorum intercessio arbitrium pacis, belli, ferendarum legum eripuit illis, *ut sine Populi jussu nulli earum rerum Consuli jus esset*, ait *Salustius*[3], & adde *Onuphrium Panvinium*[4], *Alexandrum Neapolitanum*[5], *Boxhornium*[6]. Sceptrum vel scipionem eburneum, in cujus apice erat aquila, tenebant manu, quando in curia jus dicebant. Juvenalis[7]:

Da nunc & volucrem sceptro quæ surgit eburno.

Prudentius[8]:

Aquilâ ex eburnâ sumit arrogantiam
Gestator ejus. ———

Inde est quod Domitianus in equo sedens, manu sceptrum, tanquam Consulatus insigne gestans, imprimatur Numismatis apud *Antonium Augustinum*[9]. Similiter Antoninus Cæsar sceptrum & rami laurum tenet in statuâ sub tecto quodam columnis superimposito[10], & confer *Thomam Reinesium*[11].

VII. Post Consules eminuerunt PRÆTORES. Quia enim Consules domi quidem morbis, foris bello impediri poterant, nec esset qui jus diceret, Regum exem-

† Initio quidem, sed post id mutatum Livius *l.* VII. *c.* 6. & *l.* IX. *c.* 30.

(1) *lib.* I. *Breviarii pag.* 487. (2) *lib.* III. *de LL.* (3) *in Catilinariâ.* (4) *Commentario ad lib.* I. *Fastorum pag.* 57. (5) *lib.* III. *cap.* 3. (6) *Dissertat. Politic.* 8. (7) *Sat.* 10. (8) *de Coronis pag.* 203. (9) *Tab.* 31. *num.* 3. (10) *Tab.* 42. *num.* 14. *Tab.* 47. *num.* 6. (11) *in Epistolis num.* 21, 23.

exemplo, *qui in bellum profecturi, ne urbs sine imperio esset, loco suo urbis præfectum designabant*, (*Dionysius Halicarnass.*[1], *Tacitus*[2]) voluerunt Prætores constituere duos. Urbanum unum, qui civibus Romanis jus diceret, Peregrinum alterum, qui Latinis, advenisque jus explicaret. Edicta sua inscribebant albo, ut facilius innotescerent, id est, tabulæ nigræ cretatis literis. Plautus[3]:

Si id fiat, ne isti faxim nusquam appareant,
Qui hic albo pariete aliena oppugnant bona.

Lectio est in codice *Meursii*, & multis hic desudant Viri Docti, ut venentur sensum, quod referunt *Robertus Titius*[4], *Villiomarus*[5], *Taubmannus*[6]. Edicta Prætorum fori parietibus affigebantur, vel lapideis pilis surrectis appendebantur, ut omnes è plano legere possent. Vult ergo *Plautus*, bona aliena albo seu tabulâ edicti Prætorii ad parietem suffixâ oppugnari, lite contestatâ adiri, & confer *Jacobum Stoer*[7], *Thomam Dempsterum*[8], *Johan. Corasium*[9], *Vultejum*[10], *Johan. Calvinum*[11]. Lapideas pilas illas *Plinius*[12] appellat *stelas*, eodemque prorsus sensu Ecclesia dicitur esse στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, 1. *Timoth.*[13] ubi στύλος est hujusmodi pila vel stela. De quâ re prolixe agit *Jacobus Gothofredus*[14]. Numerus Prætorum est auctus, postquam bello victis populis dari debebant Magistratus a victore Populo, itaque Prætores multi in regionibus Europæ, Asiæ, Africæ & Insularum, qui Proconsulibus amplissimorum regnorum Senatus nomine præfecturam gerentibus suberant, ut cum prætor Judææ suberat Proconsuli Syriæ. Erat enim Judæa pars Syriæ ab antiquo, quanquam legibus suis uteretur & libertatem armis vindicasset adversus

(1) *lib.* II. (2) *lib.* VI. *Annal.* (3) *in Persâ Act.* I. *sc.* 2. (4) *in Locis Controversis lib.* X. *cap.* 23. (5) *Animadversis ibid. pag.* 197. (6) *Commentario ad Plautum pag.* 951. (7) *in Lexico Juris pag.* 86. (8) *Notis ad lib.* I. *Johan. Rosini pag.* 163. (9) *lib.* IV. *Miscellaneor. cap.* 6. (10) *Commentario ad lib.* IV. *Institut. pag.* 693. (11) *in Lexico Juris pag.* 56. (12) *lib.* VI. *cap.* 28. (13) III. 15. (14) *in Exercitationibus sacris.*

versus Syriæ Reges. Prætores ibant in publico sex lictoribus comitati, qui totidem fasces & secures ferebant, uti refert *Plutarchus*[1]. De Prætoribus vide *Onuphrium Panvinium*[2], *Alexandrum Neapolitanum*[3], *Johan. Goeddæum*[4], *Joachimum Stephani*[5], *Wesenbecium*[6], & *Hahnium*[7].

VIII. Ac PROCONSULES quidem potestatem Consulum obtinebant, verum extra Urbem in Provinciis validarum nationum bello subactarum, in quas aut finito Magistratus anno (postquam in Urbe Consules fuerant) aut ex inferioribus Magistratibus, aut etiam hactenus privati a Consulibus mittebantur. Et eorundem jussu belli duces quoque pro tuendis finibus aut proferendis, exercitum validum per stationes dispositum militari imperio regebant, factumque est sæpius, ut a legionibus dicerentur Imperatores, habebantque potestatem Legatos, id est, locumtenentes in provincias mittendi, viros peritos rei militaris, ut in partem curarum venirent lites decidendo, controversias judicando, pecuniam in rationes referendo, *Livius*[8], *Dionysius Halicarnass.*[9], & ex illis *Onuphrius Panvinius*[10], *Alexander Neapolitanus*[11], *Jacobus Stoer*[12].

IX. Locus est *Lucæ*[13], qui ad hanc rem pertinet. Verba sunt ista: *Per id tempus decreto promulgatum est ab Augusto Cæsare, ut censeretur orbis totus.* Orbe pene toto pacato majus erat imperium Romanum quam ut ullis externis viribus exstingui posset, ait de temporibus istis *Florus*[14]. Pergit: *Qui primus census habitus est Quirino Prætore Syriæ.* Ita vertit *Castalio* illud quod in Græco est, ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Proconsul & rector Syriæ erat Sentius Saturninus, ut nos docet *Jose-*

(1) *in Vitâ Æmilii Macedonici.* (2) *Commentario ad lib.* I. *Fastorum pag.* 107. (3) *lib.* II. *cap.* 15. (4) *Commentario de Rerum & Verborum significat. pag.* 23. (5) *lib.* III. *de Jurisdictione cap.* 5. 6. (6) *in Paratitlis ad Pandectas pag.* 78.

(7) *ad eundem in Observatis Tomo* I. *pag.* 135. (8) *lib.* III. (9) *lib.* II. (10) *Commentario ad lib.* I. *Fastorum pag.* 118. (11) *lib.* II. *cap.* 27. *lib.* VI. *cap.* 3. (12) *in Lexico Juris pag.* 806. (13) II. I. (14) *lib.* IV. *cap.* 2.

Josephus [1]. Quirinum vero ἡγεμόνα τῆς Συρίας vocat Euangelista, quod cum imperio extraordinario missus erat ab Augusto ad faciendam descriptionem. Mos enim fuit Imperatoribus, ut primarios in Republicâ viros mitterent ad census agendos. Gesserat nuper Quirinius res feliciter in Ciliciâ vicina Syriæ, cujus pars erat Judæa, ut refert *Tacitus*, atque isto modo, licet Patricius non esset, in Senatum pervenerat. Solet ἡγεμονεύειν pro majori potestate qualibet promiscue usurpari, *Matth.* [2], *Lucæ* [3], *Actor.* [4]. Ergo titulus ἡγεμόνος illi competere potest, qui cum imperio extraordinario venit. Bis vero in Syriam venit Quirinius, semel cum extra ordinem mittebatur ad numerandas facultates & vires provincialium, de quo *Lucas* [5] meminit: alterâ vice, cum ordinarius Syriæ rector & Proconsul ab excessu Quintilii Vari (hic vero post Saturninum missus erat) qui in Germaniam profectus ad silvas Hercinias cæsus fuerat, imponebatur. Et hac quidem postrema vice novum censum egit, Archelai opes in fiscum retulit, Judæis tributa imperavit, quod hactenus nemo fecerat, *Josephus* [6]. τὴν ἀπογραφὴν πρώτην dicit Euangelista, ut censum hunc primum distinguat a censu secundo, quem idem Quirinius egit, & meminit *Lucas* [7]. Illum obsequiosi pertulerunt Judæi, hunc Judas Gaulonites concitâ seditione, & Sadocum primæ inter Pharisæos notæ virum in partes vocando, turbavit, negans ἀλλοφύλοις quales Romani erant, tributum salvâ religione exsolvi posse, velut servitutis arrham. De eadem re meminit *Lucas* [8], & prolixius describit *Josephus* [9]. Disserunt accurate *Casaubonus* [10], *Richardus Montacutius* [11], *Fridericus Spanhemius* [12], *Balduinus Walæus* [13], *Franciscus Stipmannus* [14], *Dio-*

(1) *l.* XVI. *c.* 13. (2) XXVII. 2. (3) III. 1. (4) XXIII. 26. 33. 34. (5) *in Euangelio.* (6) *lib.* XVII. *cap.* 7. *lib.* XVIII. *cap.* 1. (7) V. 37. (8) *cap.* XIII. 1. (9) *lib.* XI. *cap.* 2. (10) *Exercitat.* 1. *contra Baronium dist.* 28. 29. 30. 31. 32. (11) *in Originibus Ecclesiasticis Exercitat.* 8. (12) *in Dubiis Euangelicis part.* 2. *pag.* 121. (13) *Commentario perpetuo ad Euangelistas pag.* 535. & *Commentario ad Acta Apostolica pag.* 1073. (14) *Dissertatione de Censu habito per Quirinium.*

Dionysius Petavius [1].

X. TRIBUNI PLEBIS creati sunt postquam Consules & Senatores annis sedecim ab ejectis Regibus Urbi præfuerant, non sine plebis damno, (uti quidem Plebeji credebant) quam censibus describendis pro usu expeditionum adversus hostes vexarent. Proinde factâ secessione in montem Sacrum, ut concordia reduceretur, postulatis annuit Senatus, & concessit Tribunos plebis, custodes illos defensoresque juris ac libertatis, ut Plebis commoda adversus Patricios & Optimates tuerentur, Senatusque decreta vel approbarent suffragio, vel intercederent, *Livius* [2], *Dionysius Halicarnass.* [3], & ex illis *Onuphrius Panvinius* [4], *Alexander Neapolitanus* [5], *Boxhornius* [6]. *Summam potestatem eos gessisse*, ait *Salustius* [7]. Et addit, *eos Plebem exagitare solitos criminando Senatum.* Quod eis non difficile factu in eâ opportunitate fuit, & exempla Gracchorum, Rulli, Cornelii, Labieni, Curionis, Antonii testantur apud *Ciceronem* & *Appianum* locis multis. Lucanus [8]:

—— —— Venali Curio linguâ
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus & armatos plebi miscere potentes.

Eorum adjuncti non unius generis fuerunt. Scilicet: (1) ÆDILES PLEBIS, qui ædificia publica inspiciebant, ne tempestatum vi aut aliâ occasione damnum caperent. Delubra, balnea, aquæductus, curiam, forum, popinas, theatra, mœnia, vias stratas intra & extra Urbem, cloacas in debito statu conservabant, navalia curabant & ibi detentorum fabrorum stipendia quotidie solvebant ad classem validam habendam pro maris imperio, & continendis in potestate Gentibus remotissimis. Annonam quoque regebant, ne a flagellatoribus precium ejus aut bonitas corrumperetur, ludos publi-

[1] *lib.* XI. *de Doctr. Temporum cap.* 8. *& in Rationario Temp. part.* 2. *lib.* IV. *cap.* 2. [2] *lib.* II. [3] *lib.* VI. [4] *Commentariis ad lib.* I. *Fastorum pag.* 74. [5] *lib.* I. *cap.* 3. *lib.* V. *cap.* 2. [6] *Dissert. Polit.* 10. [7] *in Catilinar.* [8] *lib.* I. *Pharsal.*

publicos edebant, matrimonia & funera, ne sumptuosa essent nimis, advertebant. Sed ne Plebi honor ille integer esset, ÆDILES CURULES adjecit Senatus, viros Patricios, ut meliori cum successu omnia peragerentur, & Senatus nullo officiorum genere a Plebe superari sese pateretur, *Dionysius Halicarnass.* [1], *Cicero* [2]. Reliqua omnia sumptibus publicis stabant, ludos vero propriis impensis exhibebant. *Inscriptio* Neapolitana: L. EGNATIO. JUVENTO. PATRI. L. EGNATII. POLLIONIS. RUFI. HONORATI. EQUO. P. AB. IMPERATORIB. ANTONINO. ET. VERO. AUG. HIC. OBLITERATO. MUNERIS. SPECTACULO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDULGENT. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORUM. ET. OMNEM. APPARATUM. PECUNIA. SUA. EDIDIT. COLONI. ET. INCOLÆ. PUTEOLAN. OB. MUNIFICENTIAM. EJUS. L. D. D. D. *Gruterus* [3]. Et Prænestina: CN. VOESIO. CN. FIL. APRO. QUÆSTORI. ÆDILI. II. VIRO. FLAMINI. DIVI. AUG. VI. VIRO. AUGUSTALI. CURATORI. ANNONÆ. TRIENNIO. CONTINUO. CURATORI. MUNERIS. PUBLICI. GLADIATORI. III. QUOD. IS. TEMPORE. HONORUM. CURARUMQUE. SUARUM. PLENISSIMO. MUNIFICENTIÆ. STUDIO. VOLUPTATIBUS. ET. UTILITATIBUS. POPULI. PLURIMA. CONTULERIT. LUDUM. ETIAM. GLADIATORIUM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SUA. PECUNIA. EXSTRUCTUM. PUBLICE. OBTULERIT. CUJUS. MERITIS. POSTULANTE. POPULO. STATUAM. PUBLICE. PONI. PLACUIT. D. D. *Gruterus* [4]. Nisi quantum spectatores viritim tribuerent, & sæpe quidem ita liberaliter ut expensas & insuper plura recuperarent; quare multi, ne sumptus illos facerent cum jacturâ patrimonii, defugiebant Ædilitatem, teste *Cicerone* [5]. (2) TRIUMVIRI NOCTURNI, qui hæc agebant, ut derectarios prohiberent, receptatores observarent, nocturnos grassatores compescerent, incendiis mature restinguendis auxilio irent, *Vellejus* [6], *Valerius*

[1] *l.* 6. [2] *Orat.* 7. *Verrin.* [3] *in Volumine pag.* 404. [4] *libro dicto pag.* 489. [5] *lib.* II. *de Officiis.* [6] *lib.* II.

rius Maximus[1], *Tacitus*[2], *Dion Cassius*[3]. Donec Augustus in Urbis summo incremento ordinaret custodias publicas è militibus, eisque Præfectum Vigilum adjungeret, *Suetonius*[4], *Strabo*[5], *Dion Cassius*[6], *Seneca*[7], *Wesenbecius*[8], & ejusdem expositor *D. Hahnius*[9], *Berneggerus*[10], *Pancirollus*[11]. (3) TRIUMVIRI MONETALES, qui aureos, argenteos, æreos nummos cudebant. Hinc est illud sigillum: A. A. Æ. F. quod recte exponitur. *aurum*, *argentum*, *æs feriunto* & publice signanto, uti refert *Cicero*[12], & conferantur *Johannes a Chokier*[13] peculiari tractatu, nec non *Matthæus Hostus*, *Franciscus Hottomannus*, *Andreas Schottus*, libris ejusdem argumenti. *Inscriptio* Romana: C. CÆRELLIO. FUFIDIO. ANNIO. RAVO. C. F. O. V. F. POLITITIANO. SODALI. MARCIANO. AURELIANO. COMMODIANO. HELVIANO. SEVERIANO. III. VIR. MONET. A. A. A. F. F. TRIB. LATICLAVIO. LEG. III. CYR. VI. VIR. EQUIT. ROM. TURMÆ. PRIMÆ. QUÆSTOR. CANDIDATO. IMP. CÆSARIS. M. AURELII. ANTONINI. PII. FELICIS. AUG. TRIB. PL. CANDIDATUS. PR. HASTAR. C.V. FUFIDII. AMYCUS. ET. CHRESTINA. NUTRITORES. *Gruterus*[14]. (4) QUADRUMVIRI VIARUM, qui vias regias lapide stratas intra & extra Urbem curabant, *Pomponius*[15]. *Inscriptio* Fulginensis: CN. DOMITIO. SEXTO. F. VEL. AFRO. TITIO. MARCELLO. CURINO. LUCANO. MIL. LEG. V. ALAUD. IIIIVIR. VIARUM. CURANDARUM. PATRONO. *Gruterus*[16]. Et alia Tarraconensis: M. FADIUS. PRISCUS. IV. VIARUM. CURANDARUM. TRIB. MILIT. LEG. I. Q. PROVINC. ACHAJÆ. CARONIO. SECUNDO. F. *Gruterus*[17], & confer *Just. Lipsium*[18].

(5)

[1] *lib.* VIII. *cap.* I. [2] *lib.* V. *Annal.* [3] *lib.* LIII. LIV. [4] *lib.* II. *cap.* 30. [5] *lib.* V. *Geograph.* [6] *lib.* LV. [7] *Epist* 65. [8] *in Paratitlis pag.* 80. [9] *Tom.* I. *Observation. pag.* 137. [10] *Diatribis ad Augustum Suetonii p.* 159. [11] *ad Notitiam Imperii Occidentalis c.* 6. [12] *lib.* III. *de LL.* [13] *de re Nummariâ prisci ævi.* [14] *in Volumine pag.* 379. [15] *Titulo de Origine juris.* [16] *libro dicto pag.* 403. [17] *libro dicto pag.* 409. [18] *Notis ad Tacitum lib.* III. *Annal. num.* 62.

(5) QUINQUEVIRI MENSARII, qui ſubhaſtationibus, id eſt, bonorum mobilium auctionibus præerant, & precia rerum venditarum per *Coactores* (uti *Horatius*[1] appellat) exigebant. *Inſcriptio* Romana: T. STABERIO. SECUNDO. COACTORI. ARGENTARIO. VIATOR. CONSULARIS. ET. PRÆT. SIBI. ET. CLAUDIÆ. STRATONICÆ. UXORI. *Gruterus*[2]. Ærarii commoda procurabant, credita & debita in publicos indices referebant, uſuras publicas elocabant. Quanquam enim fœnus omne perinde non eſſet damnandum, uti *Salmaſius*[3], & *Johannes Coraſius*[4], probant, non tamen pauperum flagellatores ſemper tolerabant Romani, quales erant Trapezitæ & Menſarii Romæ, ita dicti quod menſæ in foro poſitæ inſiderent & fœnerandi occaſionem quærerent, *Jacobus Stoer*[5], *Auſonius Popma*[6], *Deſiderius Heraldus*[7], *Sigonius*[8]. Sæpe lucrum inhoneſtum percipiebant, eoque ipſo pauperes ad ſummam inopiam redigebant, quare vulgus oderat illos & turbas concivit. Catilinæ ſodales apud Saluſtium: *Miſeri, egentes, violentia & crudelitate fœneratorum.* Cicero[9]: *Improbantur ii quæſtus qui in odia hominûm incurrunt, ut partitorum, ut fœneratorum.* Ut ergo levarentur pauperes, Quinqueviris negocium datum eſt.

XI. Quod Ærarium attinet, propior ejus cura & ſuprema illa erat penes QUÆSTORES. Hos primum duos habuerunt, qui monetam paratam cuſtodiebant, prædas in Urbem allatas juſto precio vendebant, Legatis peregrinorum aut ſociorum Regum diverſorium in villa publica extra mœnia condita (quam pingit *Jacobus Laurus*[10], & indicat *Barthol. Marlianus*[11]) aperiebant & Lautia præbebant, belli expenſas annumerabant, vecti-

[1] *lib.* I. *Sat.* 6. [2] *in Volumine pag.* 627. [3] *de Fœnere trapezitico.* [4] *lib.* VII. *Miſcellaneorum Juris civilis cap.* 10. *num.* 5. 6. 7. [5] *in Lexico Juris pag.* 115. [6] *lib.* I. *de Verborum differentiis pag.* 60. [7] *Obſervationibus ad Jus Atticum & Romanum lib.* II. *cap.* 24. 25. 26. [8] *lib.* II. *de Antiquo Jure civium Romanorum cap.* II. [9] *lib.* I. *de Officiis.* [10] *part.* I. *Antiquitatum Romanorum Tab.* 27. [11] *Topographia urbis lib.* VI. *pag.* 116.

vectigalia Provinciarum certa (quæ alias *ſtipendia* vocabantur) in rationes publicas referebant, incerta Publicanis addicebant, quæ illi a mercibus nomine *portorii* exigerent: quæque *decimarum* nomine capiebant ab illis, qui agros publicos arabant: & quæ *ſcripturæ* titulo petebant ab illis, qui ſilvis & paſcuis publicis fruebantur: quæque demum *macelli* † titulo accipiebant ab omnibus

rebus ad victum pertinentibus. Hæc in ſummam aliquam redacta permittebant ut redimerentur a Publicanis, cauſâ quæſtus, atque hi a Provincialibus exigebant periculo ſuo, & Reipublicæ ſeſe obligabant datis ſponſoribus. Cumque Publicani fere Equites Romani eſſent, facile illis erat precia rerum augere, præter juſtum exigere, muneribus vero etiam ad amicos in Urbe potentes miſſis, defendere ſeſe adverſus querelas Provincialium, πάντες τελῶναι, πάντες ἅρπαγες, ait *Xenon* [1]. Itaque male audiebant, apud Hebræos cumprimis. *Matth.* [2], *Lucæ* [3]. Cœterum *vectigalia Imperii patrimonium* vocat *Florus* [4]. Ob tot & tanta negocia quatuor, octo, demum (Julii tempore) quadraginta in Urbe & Provinciis fuerunt Quæſtores, *Plutarchus* [5], *Aulus Gellius*

† Cujus ectypum ſubjecimus ex nummo apud F. Nardinum *l.* III. *Romæ veteris* c. 7.

(1) *in Epigrammatis veteribus.* (2) XVIII. 17. (3) III. 12. 13. | *cap.* 15. 1. 2. (4) *lib.* III. *cap.* 13. (5) *in Vitâ Publicolæ pag.* 59.

lius [1], *Alexander Neapolitanus* [2], *Guilhelmus Budæus* [3], *Johan. Stadius* [4], *Jacobus Stoer* [5].

XII. TRIUMVIRI CAPITALES aperiebant & claudebant Prætoris jussu ergastula, carceres, pistrina, latomias, ubi facinorosi attinebantur, *Dionysius Halicarnass.* [6], *Valerius Maximus* [7], *Livius* [8], *Aulus Gellius* [9]. Facinorosos intellige, de servis & vilissima plebe: nam Civium melioris fortunæ vita opesque, cum deliquissent, in Comitiis centuriatis judicabantur, uti est *supra* [10]. Carcer unus & horrendus satis erat in clivo Capitolii, a Rege Anco Martio structus, a Servo Tullio perfectus, unde *carcer Tullianus* vocabatur, *incultus tenebris & odore fœdo, atque terribilis ejus facies*, ait Salustius [11], & confer *Barthol. Marlianum* [12]. Plautus [13]:

Quid faciam nunc si Tresviri me in carcerem compegerint,
Inde quasi è promptuariâ cellâ depromar ad flagrum.

Et paulo post:

Ita quasi incudem me miserum homines octo validi cædunt.

Homines octo sunt totidem lictores sive quæstionarii, qui Triumvirorum jussu flagris puniebant delicta servorum ad columnam Nœniam. Horatius [14]:

Sectus flagellis hic Triumviralibus
Præconis ad fastidium.

Præco adstabat & ictus numerando exclamabat, tot vicibus debere cædi facinorosos, non pluribus nec minoribus. *Triumvirali supplicio* est apud *Tacitum* [15], ubi vide *Justum Lipsium* [16]. Et apud eundem [17]: *Neque in ipsos modo autores, sed in liberos quoque eorum sævitum, dele-*

(1) *lib.* XIII. *cap.* 13. (2) *lib.* II. *cap.* 2. (3) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 111. (4) *Commentariis ad Florum pag.* 191. 195. (5) *in Lexico Juris pag.* 831. (6) *lib.* III. (7) *lib.* V. *cap.* 3. *lib.* VIII. *cap.* 4. (8) *lib.* XXXIX. (9) *lib.* III. *cap.* 3. (10) *cap.* 11. *num.* 4. (11) *in Catilinaria.* (12) *in Topographiâ Urbis Romæ lib.* III. *cap.* 15. (13) *Amphitruone Act.* 1. *sc.* 1. (14) *lib.* V. *Carm.* 4. (15) *lib.* V. *Annal.* (16) *in Annotatis num.* 17. (17) *in Vitâ Julii Agricolæ cap.* 2.

delegato Triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio & foro urerentur. Triumviros Capitales intelligit, ut annotant *Michael Virdungus*[1], *Henricus Savilius*[2]. Rursum Plautus[3]:

——— ——— *Nam jam ex hoc loco*
Ibo ego ad Tresviros, vestraque ibi nomina
Faxo erunt, capitis te perdam ego & filiam.

Et[4]:

Vbi sæpe causam dixeris pendens adversus octo
Astutos, audaces vires, valentes virgatores.

Virgatores sunt quæstionarii & lorarii, de quibus antea dictum. Confer *Taubmannum*[5], *Petrum Fabrum*[6], *Turnebum*[7], *Johan. Laurembergium*[8].

XIII. *Liber primus de rebus gestis Maccabæorum cap. VIII.* describit multa, quæ ad Civitatis Romanæ statum cognoscendum pertinent, nec tamen sine errore. Percurremus singula, quamvis in illis sive corrigendis sive conciliandis operam sedulam navaverint *Serarius*[9], *Salianus*[10]. Verba sunt ista.

℣. 1. *Eos placido animo acquiescere iis omnibus, quæ proponebantur ipsis*] Si postulata illa æqua essent. Describitur Civitatis status, quomodo fuit ante bellum Numantinum. De quo tempore Florus[11]: *Hactenus Populus Romanus pulcher, egregius, pius, sanctus, atque magnificus.* Postea degeneravit valde, crescentibus cum ipsâ imperii mole vitiis, ut docet *Augustinus*[12].

Et quicunque ad ipsos veniunt, constituere cum eis amicitiam] Servare cum eis amicitiam, qui sese ad ipsos applicuerunt. Dicebat Florus[13]: *Summa fœderum Romanis religio est*, & similia *Aulus Gellius*[14] adfert è *Sexto Cæcilio.*

℣. 2. *Rebus strenuis quas gerebant apud Galatas*] Notat Vatablus: *Gallos intelligit, apud quos Cæsar spacio decem annorum maximas res gesserat, eosque in potestatem Populi Romani redegerat.* Hæc ille. Committitur ἀναχρονισμὸς, quandoquidem agitur

(1) *Commentario ad h. l. pag.* 8. (2) *ibidem pag.* 310. (3) *Asinariâ Act.* 1. *sc.* 2. (4) *Act.* 2. *sc.* 2. (5) *Commentario ad h. l. pag.* 110. (6) *lib.* II. *Semestrium cap.* 6. (7) *lib.* XXIV. *Adversarior. cap.* 31. (8) *in Antiquario p.* 490. (9) *Commentariis ad h. l.* (10) *in Annalibus sacris Tom.* 6. *pag.* 166. (11) *lib.* II. *cap.* 19. (12) *lib.* III. *de C. D. cap.* 21. (13) *lib.* II. *cap.* 6. (14) *lib.* XX. *cap.* 1.

tur de rebus geſtis hactenus: Cæſaris geſta longo poſt tempore contigerunt, annis centum & ultra. Rectius accipitur de bello cum Galatis in Aſiâ peracto, brevi poſt quando Antiochus Magnus profligatus erat, *Florus* (1), *Livius* (2).

℣. 3. *Et quæcunque fecerant in regione Hiſpaniæ*] Florus (3).

℣. 4. *Reges qui invaſerant eos ab extremis terris*] Qui eos bello petiverant, Pyrrhus Macedo, Viridomarus Gallus, Syphax Numida, *Florus* (4).

℣. 5. *Philippum quoque & Perſeum Cetheorum regum*] *Cetheorum*, id eſt, Macedonum, uti diximus *ſupra* (5). Bellorum ſeriem deſcribunt *Livius* (6), *Florus* (7), *Juſtinus* (8), *Eutropius* (9).

℣. 6. *Antiochum Magnum Regem Aſiæ*] Syriæ, multarumque præterea in Aſiâ provinciarum. Referunt *Livius* (10), *Juſtinus* (11), *Florus* (12), *Appianus* (13).

℣. 7. *Et quia ceperunt eum vivum*] Conſtat, Autorem virum bonum (Propheta enim haud fuit) deceptum famâ retuliſſe, quæ vero diſſimilia ſunt. Allaborat *Serarius*, ut quem *Tridentini Patres* Canonicis aſſcripſerant, eum ab errore liberet. Olim Apocryphus erat, teſte *Hieronymo* (14). Et vero, quod *Serarius* dicit, *Regem captivum factum & a Scipione dimiſſum*, unde probabit? Narrat *Florus* (15), quod Rex non ſpectaverit prælium. *Polybius* (16) addit, Regem victum fide acceptâ veniſſe Lyſimachiam & pacis leges procuraviſſe.

Datis obſidibus] Viginti, ut refert *Livius* (17).

Et diviſione inſtituta.] Romanis dedit partes Europæ & Aſiæ cis-Taurinæ, ut habent verba Romanorum in reſcripto illo, quod exſtat apud *Appianum* (18).

℣. 8. *Regiones vero has, Indiam, Lydiam, & alias ex optimis regionibus illius ab eo acceptas regi Eumeni tradiderant*] Indiam neuter poſſedit unquam neque Romanus, neque Syrus, itaque nec eripi Syro, nec Pergameno dari potuit, Mediam retinuit Antiochus. Unde ergo ſunt relata iſta? *Serarius*, *Emanuel Sa*, *Menochius* ſubſidio eunt, *ad veritatem hiſtoriæ ſufficere, quod Judas audita retulerit in literas, etſi res aliter ſeſe habeat.* Parum vero hoc eſt ad excuſandum ψευδογράφημα. Sane Judas incola partium Syriæ melius omnino ſciebat pacis leges cum Rege ſuo factas, ac ut de Indiâ & Mediâ vellet cogi-

(1) *lib.* II. *cap.* II. (2) *lib.* XXVIII. (3) *lib.* II. *cap.* 17. (4) *lib.* I. *cap.* 18. *lib.* II. *cap.* 4. & 6. (5) *cap.* I. *num.* 6. (6) *lib.* XXXI. 32. 33. 34. 40. 41. (7) *lib.* II. *cap.* 7. & 12. (8) *lib.* XXIX. 30. 33. (9) *lib.* IV. (10) *lib.* XXXIV. (11) *lib.* XXXI. (12) *lib.* II. *c.* 8. (13) *in Syriacis.* (14) *in Prologo galeato.* (15) *lib.* I. *cap.* 8. (16) *lib.* XVII. (17) *lib.* XXXVIII. (18) *in Syriacis.*

gitare manifestum errorem. Ergo *Franciscus Junius* & *Hugo Grotius* 1, imputare malunt descriptorum negligentiæ: ac corrigunt, *regiones hus, Ioniam, Mysiam, Lydiam ab illo acceptas dederunt Eumeni Regi.* Ita docent *Livius* 2, *Appianus* 3.

℣. 9. *Et quia Græci consilium inierant invadendi & tollendi ipsos*] Græcos intellige Ætolos, Histros, omnemque late Cephaleniam, Zacynthum, & quicquid Insularum in eo mari inter Ceraunios montes jugumque Malæum, unde Antiochus acceperat auxilia.

℣. 10. *Et miserunt adversus eos Ducem*] Fulvium Nobiliorem. *Livius* 4, *Florus* 5, *Appianus* 6, *Justinus* 7.

℣. 13. *Quibus vero vellent auxilio esse ut regnarent, regnabant*] Ut Masinissa Numidiæ, Eumenes Pergami, Prusias Bithyniæ Reges.

℣. 14. *Et in omnibus istis nemo portabat diadema*] Post Reges ejectos, cum Dictator & Consules summam potestatem inter se diviserant, ut non usurparent regia insignia, *supra* 8.

℣. 15. *Senatum fecisse sibi & quotidie consilium sibi esse trecentorum viginti*] Demptis viginti illis, qui per librarii errorem accreverunt, numerus trecentorum ad veritatem congruit, *supra* 9.

℣. 16. *Et committunt uni homini per singulos annos Magistratum suum, qui imperium habeat totius terræ ipsorum*] Ecquis vero unus ille, cui per singulos annos imperium committunt? *Consularem potestatem intelligit*, ait *Vatablus* 10. At Consules semper erant duo, ut solis radio clarius in Romanorum antiquitatibus scriptum est. Quod dicit Salianus, *fuisse quandoque Consules sine collegâ*, hoc tamen erat rarissimum & præter institutum primitus editum, uti *Marlianus* 11 testis est. Neque ad Dictatorem potest referri, hoc enim munus gerebat quidem unus, sed nec Magistratus ordinarius erat, nec annuus, *supra* 12. Rursum Menochius: *falsa quidem hæc sunt, verum ita Judas audiverat.* Melius omnia ista noverat Judas in tantâ Romani Populi celebritate, postquam leges & instituta bellica eorum pervaserant Orientem totum, verum negligentia Scriptoris (hominis quidem non mali, sed qui Prophetico spiritu destitutus errare poterat) famam rei maculavit falsâ relatione.

℣. 22. *Exemplum illius epistolæ, quam rescripsit Senatus in ta-*

(1) *Notis ad h. l.* (2) *lib.* XXXVIII. (3) *in Syriacis.* (4) *lib.* XXXVIII. (5) *lib.* II. *cap.* 9. 10. (6) *in Syriacis.* (7) *lib.* XXXII. (8) *num.* 2. & 6. (9) *num.* 1. (10) *in Notis.* (11) *in Annalibus Consulum.* (12) *num.* 2.

tabulis æreis] Fœdera deſcribebant in tabulis æreis & deponebant ad poſteritatis memoriam in Capitolio, ut exemplis docent *Plinius* [1], *Polybius* [2], *Cicero* [3], *Livius* [4], & vide quæ nos diximus *ſupra* [5].

CAP. IV.

De Miniſtris Curiæ.

I. MAGISTRATUS fuerunt iſti, de Miniſtris eorum porro dicemus. Hi erant *Scribæ*, *Apparitores*, *Accenſi*, *Præcones*, *Interpretes*, *Viatores*, *Lictores*, *Carnifices*. Ac SCRIBÆ quidem, dicente *Feſto*, erant librarii, qui rationes publicas, leges, acta omnia deſcribebant in tabulis. *Inſcriptio* Romana: DIIS. MANIBUS. C. TELEGENNI. OPTATI. L. ANTHI. VIATORIS. QUÆSTORI. AB. ÆRARIO. ET. SCRIBÆ. LIBRARII. QUÆSTORI. TRIUM. DECURIARUM. *Gruterus* [6]. Vile genus hominum, & vere miniſtri: adeoque ſcribit Cornelius Nepos [7]: *Scribarum munus apud Græcos multo honorificentius fuiſſe, quam apud Romanos.* Nam Græci admittebant eos tantum, qui honeſto loco nati & exploratæ induſtriæ eſſent, ut tuto ad majora eniti poſſent; Romani vero Scribas aſſumebant è ſervis & mercenariis, quibus non licebat ſupra calamum & atramentum majus aliquid ſapere vel ſperare †, adeoque cum licentiâ temporum abuſi vellent aſpirare ad non ſperanda, Cato Uticenſis morum communis magiſter in ordinem redegit proletarium hoc genus hominum, teſte *Plutarcho* [8]. Nunc viveres Cato, & Scribas de foro noſtro videres criſtatos, arrogantes! Ubi priſca fides! Horum

 pars

† Neque tamen omnis iis ad honores aditus erat intercluſus, ut oſtendit exemplum Flavii, qui quanquam ſcriptum feciſſet, Ædilis tamen curulis eſt factus. Livius *l.* 9. *c.* 46. & Cicereji qui Scipionis Africani majoris ſcriba fuerat, qui cum in campum Africani filium candidatum prætoriis comitiis deduxiſſet, ſeque omnibus centuriis Scipioni anteferri vidiſſet, è templo deſcendit *Valerius Maximus.*

(1) *lib.* XXXIV. *cap.* 9. (2) *lib.* III. (3) *in Catilinariâ.* (4) *lib.* IV. 3. (5) *lib.* I. *cap.* 8. *num.* 6. (6) *in Volumine pag.* 627. (7) *in Vitâ Eumenis.* (8) *in Vitâ ejus.*

pars magna Cæſarum ævo erant οἱ ταχυγράφοι, Notarii, qui laborem & ocium comparcendo ſcribebant per ſigla, id eſt, notas abbreviatas, quarum ſpecimen exhibuit *Janus Gruterus*[1]. Eos a Cicerone originem habere, narrat *Plutarchus*[2], & confirmat *Petrus Bembus*[3]. Ad Mæcenatem refert inventum *Dion Caſſius*, ὅτι πρῶτος σημεῖα τινὰ γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε. Ipſe *Cicero*[4] de ſeipſo: *parum intellexit credo, quia* διὰ σημείων *ſcripſeram.* Itaque *Plutarchus*[5] vocat σημειογράφους, & confer *Torrentium*[6]. Nec enim tam literæ erant quam literarum ſigna, itaque *ſigla* vocabant, id eſt, ſingulares literas. Deſcribit *Plutarchus*[7], σημεῖα ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα, *ſigna in parvis & brevibus figuris multarum literarum vim includentia.* Juſtinianus[8], σημείοις ἐν τῇ γραφῇ ἅπερ σίγλας καλοῦσιν. De Veſpaſiano memorat Suetonius[9]: *E pluribus comperi, notis quoque excipere velociſſime ſolitum, cum amanuenſibus ſuis per ludum jocumque certantem, imitantem chirographa, quæcunque vidiſſet.* Eodem pertinent illa Manilii[10]:

Hic & ſcriptor erit velox cui litera verbum eſt,
Quique notis linguam ſuperet, curſimque loquentis.
Excipiat longas nova per compendia voces.

& *Joſephus Scaliger*[11]. Rurſum Suetonius[12]: *Nepotes & literas & natare aliaque rudimenta per ſe plerumque docuit, ac nihil æque laboravit, quam ut imitarentur chirographum ſuum.* Ubi recte *Lipſius*[13] emendat, *notare.* De literis enim præcedit, & de chirographo ſequitur, quod utrumque nihil omnino ad natandi artem pertinet. Confer *Jacobum Cujacium*[14], *Marcellum Donatum*[15], *Hermannum Hugonem*[16], *Eliam Vinetum*[17], & *Janum Gruterum*

(1) *Peculiari Volumine.* (2) *in Vitis illuſtribus.* (3) *lib.* v. *Epiſt.* 8. (4) *lib.* xv. *ad Atticum Epiſt.* (5) *l. d.* (6) *in Notis ad lib.* VII. *Suetonii pag.* 651. (7) *in Catone.* (8) *in Codice de utroque Jure enucleando.* (9) *lib.* x. *cap.* 3. (10) *lib.* v. *Aſtronom.* (11) *Notatis ibidem pag.* 287. (12) *lib.* II. *cap.* 64. (13) *Centur.* I. *epiſt. ad Belgas num.* 27. (14) *lib.* XII. *Obſervationum cap.* 10. (15) *in Dilucidationibus ad Sueton. pag.* 775. (16) *de Primâ Scribendi origine cap.* 17. & 32. (17) *Commentariis ad Auſonii Epigrammata num.* 74.

ſerum[1], ubi eſt: CL. CLAUDIANO. V. C. TRIBUNO. ET. NOTARIO.

II. APPARITORES erant miniſtri Conſulum & Senatorum, qui domeſtica eorum negocia curabant, & in publico aſſequebantur eos animi gratiâ prodeambulantes, quomodo Lictores in comitatu Conſulum ad Curiam prodeuntium erant, cum faſcibus & ſecuribus, ut terrorem facerent. Plerique erant libertini, cumque hero ſatisfeciſſent, cohortibus permiſcebantur: tandem domi foriſque opibus partis Equitum Ordini aſſcripti & in Senatum quandoque allecti ſunt, ut prodit *Tacitus*[2].

III. ACCENSI non tam Conſulum & Senatorum quam Curiæ miniſtri, per Urbem emittebantur ad *acciendos*, id eſt, evocandos in Curiam cives, ne in publicis rebus citra Quiritum ſuffragium aliquid definiretur. Etiam inſerviebant Prætoribus, ut litibus concertantes reos, actores, teſtes accierent, regerent dicentes & contradicentes, ne inveherentur nimium præ calido animi affectu, denunciarent miſſionem horis elapſis.

IV. Eorum pars aliqua PRÆCONES varia peragebant. Adſtabant Quinqueviris Menſariis, ut precia rerum venalium in auctionibus publicis nunciarent: Advocatis & Sacerdotibus, ut ſilentium pro concionibus patienter audiendis imperarent: Comitiis, ut Tribus pro ferendis ſuffragiis ordine provocarent, & qui Magiſtratus novi creati eſſent, proclamarent. Senatoribus, ut illis, cum leges ad Populum recitabant, verba præformarent.

V. INTERPRETES comitabantur Legatos & Oratores Reipublicæ nomine apud exteros agentes, ut linguâ notâ conferrent, mandatiſque eo felicius defungerentur.

VI. VIATORES erant, qui a villis in Curiam accerſebant, Patres, Conſules, Senatores, Prætores, Tribunos, ajunt *Plinius*[3], *Columella*[4], & prolixe *Marcel-*

(1) *Volum. inſcript. pag.* 391.
(2) *lib.* XIII. *Annal.*
(3) *lib.* XVIII. *cap.* 3.
(4) *Præfat. ad lib.* I.

cellus Donatus [1]. *Inscriptio* Romana apud *Gruterum* [2]: IMP. ÆLIO. CÆSARI. ANTONINO. IMP. TRAJANI. HADRIANI. AUG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. P. P. FILIO. DIVI. TRAJANI. PARTHIC. N. DIVI. NERVÆ. PRONEPOTI. TRIB. POTEST. COS. VIATORES. QUI. CÆSARIB. ET. COS. ET. PR. APPARENT, ET H. V. Prisco ævo Urbis Proceres morabantur in villis, agriculturæ & pecorariæ studiosi. Seneca [3]: *Hoc scio nostros fuisse majores, hoc illum Ælium Tuberonem, cujus paupertas virtus fuit, hoc Fabricium Samnitium non accipientem munera, hoc cæteros Patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumstetere lictores.* Ita habent editiones *Gruteri* & *Schotti*, verum legi debet, *minantes pecora sua*, ut bene observat *Joh. Meursius* [4]. Heroës illi in summâ simplicitate & probitate suâ nihil admirabantur, atque hinc contemptus ille divitiarum & animus invictus adversus corruptelas. *Minare* verbum probum est, licet in vulgus haut ita notum, uti monent *Gerhard. Joh. Vossius* [5], *Elias Vinetus* [6]. Usurpat Romanus Interpres *Exodi* [7]. Sic & Ausonius [8]:

Nec dum caduco sole jam sub vespere
Ageret juvencas cum domum pastor suas,
Suam relinquens, me minabat, ut suam,

Ergo *minantes*, id est, præ se agentes. Ovidius [9]:

Pascebatque suas ipse Senator oves.

& confer *Dionys. Gothofredum* [10].

VII. LICTORES erant, qui Consules, Prætores, Dictatorem in publico vel præcedebant vel assequebantur, toga vel sago rubente amicti cum fascibus & securibus. Unus post alium incedebat, ordine satis longo (*anserum ritu*, ait *Berneggerus* [11]) ut marmora ostendunt, ac pater è *Livio* [12]. Pater Fabius occurrens filio

(1) *in Dilucidationibus ad Tacitum pag.* 183. (2) *in Volumine pag.* 256. (3) *lib.* II. *Controvers.* I. (4) *de Luxu Romanorum pag.* 121. (5) *in Lexico Etymologico pag.* 323. (6) *Commentariis ad Ausonii Epigrammata num. marg.* 37. (7) III. I. (8) *Epigramm.* 66. (9) *lib.* I. *Fastor.* (10) *Notis ad Festum pag.* 1693. (11) *Notatis ad Suetonii Julium pag.* 204. (12) *lib.* XXIV. *Histor.*

filio Consuli & equo vectus, Lictores undecim prætergressus fuerat, ut non juberetur ex equo descendere, proximus vero (qui duodecimus erat) ut Consuli debita reverentia præstaretur, ab equo descendere illum jussit. Certe undecim Lictores non potuisset pater præterire, nisi ivissent singuli. Lictor, qui agmen claudebat ordinis ejus, dignior præ cæteris erat. *Inscriptio* Romana: M. VALERIUS. ACHILLEUS. LICTOR. PROXIMUS. LAURENS. LAVINAS. AGENS. ANNUM. ÆTATIS. LXV. VIVUS. MIHI. COMPARAVI. ET. POSUI. *Gruterus*[1]. *Lictor Proximus* est ille, qui agmen claudebat, Lictorum præcipuus. In fascibus purpuratis erant virgæ è betulis, teste *Plinio*[2]. Pœnas infligebant delinquentibus, virgis cædendo, securi feriendo, strangulando. Salustius[3]: *Vindices rerum capitalium, quibus praeceptum erat, laqueo gulam fregerunt.* De Lentulo agit, quem Catilinæ socium Lictores in carcere strangulatum peremerunt. Livius[4]: *Missi Lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, ac Securi feriunt.* Submovebant Populum de viâ, id vocabant *animadvertere.* Suetonius[5]: *Cum Lictor animadverti ex more jussisset.* Animadvertebant, cum voce, manu, virgâ locum facerent pone sequenti Consuli, & cum jubebant, ut mature cogitarent de honore exhibendo illi, qui occurrebant, ut caput aperirent, assurgerent, ex equo descenderent, ferrum ponerent, quod monet *Seneca*[6]. Indidem Appius apud Livium[7]: *I Lictor, submove turbam, & da viam domino.* In prætoriâ navi sedebat Lictor ante proram, ac præternavigantibus, ut signum de navi deponerent, imperabat, ad venerandum Prætoriæ honorem, teste *Appiano*[8]. Præcedebant mense altero, atque ita per vices agebant, hoc discrimine observato, ut tunc fasces & secures haberent cum præcedebant, non vero etiam cum sequebantur, tunc enim ha-

(1) *in Volumine pag.* 630. *num.* 6. (2) *lib.* XVI. *cap.* 18. (3) *in Catilinariâ.* (4) *lib.* XI. (5) *lib.* I. *cap.* 80. (6) *Epist.* 64. (7) *lib.* III. (8) *lib.* V. *Belli Civilis.*

habebant ſolum virgas & bacillos ad ſubmovendum Populum & fores pulſandas, *Suetonius*[1], *Dionyſius Halicarnaſſæus*[2], *Valerius Maximus*[3], & accuratiſſime *Lipſius*[4], *Thomas Reineſius*[5]. Denique carceres aperiebant & claudebant. Hi deinde Cæſarum ævo appellati ſunt SPECULATORES (nam qui *Speculatores* vocant cum *Turnebo*[6], *Sebaſtiano Caſtalione*[7], *Theodoro Bezâ*[8], illi ſane nomen corrumpunt, ut docte probant *Marcellus Donatus*[9], *Salmaſius*[10], *Philippus Paræus*[11], *Jacobus Revardus*[12], *Johannes Calvinus*[13], *Juſtus Lipſius*[14]) De quâ re locus eſt Suetonii[15]: *Neque convivia inire auſus eſt, niſi Speculatores cum lanceis circumſtarent.* Et alibi[16]: *Deſcendentem Speculator impulſu turbæ lanceâ prope vulneravit.* Principes utebantur eorum operâ in exſequendis capitalibus ſuppliciis. Seneca[17]. *Tum Centurio, qui ſupplicio præerat, condere gladium Speculatorem jubet.* Julius Firmicus[18]: *Speculatores facit, qui nudato gladio hominum cervices amputant.* Adhibet eodem ſignificatu Ulpianus[19]: *Spolia quibus indutus eſt, qui ad ſupplicium ducitur, neque Speculatores ultro ſibi vindicent, neque Optiones ea deſiderent.* Ubi illud, *Speculatores*, eſt in Baſilicis Florentinis, ὁ ἀποτέμνων, ſenſu expreſſo, & confer *Jacobum Cujacium*[20]. *Inſcriptio* Budenſis: SCHOLA. SPECULATORUM. LEGIONUM. I. ET. II. ADJUTRICUM. *Gruterus*[21], *Petrus Appianus*[22]. Locus ſimilis eſt *Marci*[23]: ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα ἐπέταξεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. De morte Baptiſtæ agit, & vide *Caſaubonum*[24], *Johan. Buxtorffium*[25].

VIII.

(1) *lib.* I. *cap.* 20. (2) *lib.* V. (3) *lib.* IV. *cap.* I. *num.* I. (4) *in Electis lib.* I. *cap.* 23. (5) *in Epiſtolis num.* 60. (6) *lib.* XXIV. *Adverſarior. cap.* 41. (7) *Verſione Novi Teſtam. ad Marci* VI. 27. (8) *Notatis ad Euangelium Marci pag.* 164. (9) *in Dilucidationibus ad Tacitum pag.* 187. (10) *Notis ad hiſtoriam Auguſtam pag.* 28. (11) *in Lexico Critico pag.* 1173. (12) *lib.* III. *Conjectaneorum cap.* 10. (13) *in Lexico Juris pag.* 830. (14) *Annotatis ad Tacitum lib.* I. *Hiſtoriar. num.* 63 64. (15) *lib.* V. *cap.* 35. (16) *lib.* VII. *cap.* 18. (17) *lib.* I. *de Irâ.* (18) *lib.* VIII. *cap.* 26. (19) *lib.* VI. *de Bonis damnatorum, D.* (20) *lib.* VI. *Obſervat. cap.* 33. (21) *in Volumine pag.* 169. (22) *in Collectaneis pag.* 491. (23) VI. 27. (24) *in Notis pag.* 395. (25) *in Lexico Thalmudico pag.* 1536.

VIII. CARNIFEX unus erat ſine Tribu, ſine foro, ſine domicilio, & ne civis quidem, adeoque capitis diminuti homo, ut fere deſcribunt *Cicero* [1], *Dion Chryſoſtomus* [2]. Habitabat extra mœnia, loco illo, qui Subura vocabatur, citra montem Cœlium, frequenti cæterum, ſed tamen ſuburbano, & ubi perinde alii non ſatis honeſtæ famæ convenæ degebant. De Carnificis domo expreſſe Martialis [3]:

Tonſtrix Suburæ faucibus ſedet primis,
Cruenta pendent quæ flagella tortorum.

Verba poſtrema ad Carnificem pertinent, prima ad balneatores promiſcuos ac tonſores. De aliis non probæ famæ teſtantur illa Horatii [4]:

Senem quod omnes rideant adulterum
Latrent Suburanæ canes.

ubi *Lambinus* [5] notat, *in Suburâ proſtabant meretrices*: nec diſſimiliter Propertius [6]:

Jamne tibi exciderant vigilacis furta Suburæ.
Et mea nocturnis trita feneſtra dolis.

ubi Livinejus [7]: *Vicus hic frequens erat ſcortis*, Perſius [8]:

Cum blandi comites totâque impune Suburâ
Permiſit ſparſiſſe oculos jam candidus umbo.

Martialis [9]:

Ergo Suburanæ tyronem trade magiſtra,
Illa virum faciet: non bene virgo docet.

nec non [10]:

Quem cum feneſtrâ vidit a Suburanâ
Obſcena nudum lena, fornicem clauſit.

Cæterum Carnifex ſervos in crucem trahebat, nec præterea quicquam ſuppliciorum exigebat. Docet *Titus Popma* [11].

(1) *Orat. pro Rabirio.* (2) *Orat.* 31. (3) *lib.* 11. *Epigr.* 17. (4) *lib.* V. *Carm.* 5. (5) *in Commentario pag.* 357. (6) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (7) *in Notatis pag.* 162. (8) *Sat.* 5. (9) *lib.* XI. *Epigr.* 79. (10) *Epigr.* 62. (11) *de Opere Servorum pag.* 95. 96.

CAP. V.

De Ærario & Collectis publicis.

I. ÆRARIUM ab inferendo ære dictum est, prius enim ærei nummi fuerant, deinde aurei & argentei facti sunt. Ovidius[1]:

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est,
Victaque concessit prisca moneta novæ.

Asservabatur plerumque pecunia publica in Templis, quod loca illa sacra & Deorum religione adversus fures munita esse viderentur. Romani in Templo Saturni (quod depingit *Jacobus Laurus*[2]) deponebant. *Inscriptio* Romana: MEMORIÆ. ARTORI. JULI. AUGENDI. VIATORIS. QUÆSTORI. AB. ÆRARIO. SATURNI. LIBERTI. QUI. ET. HÆREDES. EJUS. *Gruterus*[3]. Persius[4]:

——— *Saturniaque impulit æra.*

ubi scribit vetus Scholiastes: *Æs in æde Saturni condebatur, nondum argento auroque signato*, & adde *Plutarchum*[5], *Macrobium*[6]. Propterea Ærarium cognomen *sancti* accepit, & pro censuum ratione diversas arcas habuit, quasdam etiam pro auro vicesimario, id est, *aureis nummis optimis*, (ut *Budæus*[7] exponit) recondendis, & pecuniarum excessu ad necessitatem summam deponendo, *Cicero*[8], *Livius*[9], & ibidem *Godelevius*[10]. Ærarium hoc sanctum Julius Cæsar, qui vexillis sublatis hostem Senatus sese profitebatur, quia tardius aperiebant Tribuni, effregit, censumque & patrimonium Populi Romani ante rapuit quam imperium, *Plutarchus*[11], *Florus*[12], *Dion Cassius*[13], *Appianus*[14], *Lucanus*[15].

II. Unde vero istæ Ærarii opes? E *Vectigalibus, Tributis, Manubiis, Spoliis, Donariis, Fodinis. Vectigalia* im-

(1) *lib.* I. *Fastor.* (2) *part.* I. *Antiquitatum Roman. Tab.* 29. (3) *in Volumine pag.* 627. (4) *Sat.* 2. (5) *in Quæst. Roman. n.* 42. (6) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 6. (7) *lib.* III. *de Asse pag.* 104. (8) *lib.* VII. *ad Atticum Epist.* 20. (9) *lib.* XXXVII. (10) *in Notatis pag.* 185. (11) *in Vitâ Cæsaris pag.* 352. (12) *lib.* IV. *cap.* 2. (13) *lib.* XLI. (14) *lib.* II. *de Bello Civili.* (15) *lib.* III.

immensas pepererunt opes, tunc cum Orbem totum victor Romanus habebat, uti prosequuntur *Julius Cæsar Bulengerus* [1], *Lipsius* [2]. Educebantur inde, quod partem decimam frugum sibi retinerent in agris sativis, in silvis & hortis partem quintam, in pascuis & armentis certum precium, in mercibus evehendis & advehendis portorium. *Tributa* sunt capitationes precii maximi: Solvebat herus pro uxore, liberis justæ ætatis, (postquam mares attigerant decimum quartum annum, & fœminæ duodecimum) servis, opibus, & hoc in annos singulos. *Manubias* & *Spolia* ex devictis Populis & Regibus non intercipiebant belli Duces, sed in ærarium deferebant, hodie in suas convertunt crumenas, & nec sibi satis, nec Reipublicæ inde commodant. Qui hoc olim fecerat, is repetundarum postulabatur, de quo crimine aliqua monet *Lipsius* [3]. *Donaria* quanta Regum Asiæ, Syriæ, Ægypti? Et hoc vocabant *aurum coronarium*, quod Socii & Amici dabant Romanis ad ornanda solennia, *Aulus Gellius* [4]. Ad scrutandas *Fodinas* multa millia hominum adigebant, quosdam mercede conductos, plerosque servos pœnæ ad metalla damnatos, & stigmatum notis deformatos, ut meminit *Suetonius* [5], & confer *Baronium* [6]. Narrat *Polybius*, tempore suo quadraginta millia hominum in fodinis Hispaniæ venas terrarum operis quotidianis perquisivisse. Molesti quidem parandi modi, sed honesti: porro honestos census fecit necessitas, quæ alias videri possent, sordes esse: Urinæ enim vectigal excogitavit Vespasianus, *Suetonius* [7]. Nimirum stabant in angiportis, atque etiam in publico viarum concursu amphoræ vel dolia ad excipiendam urinam a transeuntibus, quam fullones deinde in usum suum convertebant, ut monet *Lipsius* [8], & adde *Plinium* [9],

Ma-

(1) *de Vectigalibus Romanis.* (2) *lib.* II. *de Magnitudine Romæ cap.* I. (3) *ad lib.* XIV. *Annalium Taciti num.* 82. (4) *lib.* V. *cap.* 6. (5) *lib.* IV. *cap.* 27. (6) *Notis ad Martyrologium pag.* 567. (7) *lib.* X. *cap.* 23. (8) *lib.* II. *de Magnitud. Romæ cap.* 6. (9) *lib.* XXVIII. *cap.* 6.

Macrobium[1], *Beroaldum*[2], quæque deſcripta è *Caſaubono* refert *Schildius*[3].

III. Locus eſt *Matth.*[4] εὑρήσεις ςατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. Controverſia eſt, de quo Tributo ſonet. Ad capitationes a Romanis impoſitas referunt *Beza*[5], *Janſenius*[6], *Barradius*[7], *Salmeron*[8], *Emanuel Sa*[9], *Maldonatus* & *Arias Montanus*[10], *Richardus Montacutius*[11], *Julius Cæſar Bulengerus*[12], *Thomas Cartwrigthus*[13], *Pezelius*[14], *Balduinus Walæus*[15], *Cornelius a Lapide*[16], *Hunnius*, *Paræus*, *Vinarienſes Scholiaſtæ*[17], *Johannes Seldenus*[18]. Ergo κῆνσος ſunt capitationes, uti τέλη ſunt vectigalia. Nec aliter *Hieronymus* & *Beda*[19]. Diſcedunt ab illis, & de Tributo exponunt *Grotius*[20], *Bellarminus*[21], *Lipſius*[22], *Baronius*[23], *Spondanus*[24], *Caſaubonus*[25], *Mareſius*[26], *Johan. Cameron*[27], *Scholiaſtæ Batavi*[28], *Guido Perpignanus*[29]. Sacrum hoc Tributum dabatur, ut in Templi uſum acciperetur ad ſartum tectumque conſervandum illud adverſus ruinas, *Exodi*[30], eodemque pertinere contendunt *Hilarius* & *Chryſoſtomus*[31]. Nos cum priori ſententiâ affirmamus, pertinere ad Romanos: (1) Quia Euangeliſtæ verba ſunt, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη ἢ κῆνσον? Cenſus erat Tributum, quod Romani poſcebant, *Matth.*[32].

(2) Quia

[1] *lib.* III. *cap.* 17. [2] *Enarrationibus ad Suetonium fol.* 330. [3] *in Catalectis variis ad Suetonium pag.* 573. [4] XVII. 27. [5] *in Notatis b.l. pag.* 81. [6] *in Concordiâ Euangel. cap.* 69. [7] *in Concordiâ Euangel. lib.* X. *cap.* 32. [8] *Tom.* 6. *Commentar. Euangel. tract.* 36. [9] *in Scholiis pag.* 346. [10] *Commentar. b. l.* [11] *in Analectis hiſtor. Eccleſiaſt. pag.* 315. [12] *de Imperatore Romano lib.* IX. *cap.* 17. [13] *in Harmoniâ Euangelicâ pag.* 584. [14] *in Scholis Melanchtonianis part.* 9. *pag.* 136. [15] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 189. [16] *Commentar. b. l. pag.* 341. [17] *ad b. l.* [18] *lib.* VI. *de Jure naturali Hebræorum & Gentium cap.* 18. [19] *Commentariis ad b. l.* [20] *Commentar. b. l. pag.* 308. [21] *de Laicis cap.* 16. [22] *lib.* II. *de Magnitud. Rom. cap.* 3. [23] *Tom.* I. *Annal. A. C.* 33. *num.* 30. [24] *in Epitome Annal. Baronii pag.* 25. [25] *Exercitat.* 15. *ſect.* 19. [26] *Tom.* I. *Theolog. Elenchthicæ pag.* 41. [27] *in Myrothecio Euangelico pag.* 55. [28] *ad b. l.* [29] *in Concordiâ Euangelicâ pag.* 596. [30] XXX. 13. [31] *Commentariis ad b. l.* [32] XXII. 21.

(2) Quia Publicani vicatim obibant, & collectas indicabant: Tributum ſacrum vero quilibet mittebat ultro ad Templum Hieroſolymitanum. (3) Quia huc nos ducunt verba alia Chriſti: *Reges terræ a quibus accipiunt?* Regalis cenſus utique erat, non vero ſacrum Tributum. Dicat Lipſius: *Chriſti ipſa reſponſio a Tributo Cæſarino nos abducit.* Non abducit, Lipſi optime, ſed adducit, quia κῆνσον vocat, & quia addit βασιλεῖς τῆς γῆς. Neutrum ad Tributum ſacrum quadrat. Scribit Lyſerus [1]: *Sicli ſacri dimidium, quod olim vi legis* Exodi XXX. 13. *pendebant Hebræi Domino pro Templi & Sacerdotum ejus refectione, Romani poſtea domitâ ſub Pompejo Judæâ ad ſe tranſtulerunt, ut in fiſcum inferretur, itaque Joſephus* lib. XIV. cap. 8. *refert, Judæos hoc tempore obnoxios factos eſſe Tributo Romanorum.* Non credo, quod illi ſacrum abrogaverint Templo, quod cum provinciale eſſet, ad eorum res minime pertinebat, niſi cum abolito Templo ſacrum denarium ad ſe pertraherent, Veſpaſiani tempore, *Joſephus* [2]. Tunc demum ita factum eſt, non ante, & capitationes novas prorſum retulerunt in Ærarium Romanorum, eaſque imperiales. Ad Tributa, ab Herode tetrarchâ impoſita, referre velle cum *Miltono* [3], inconveniens eſt.

IV. Accepta magna & maxima, ſed expenſa non minima nec exigua erant. Impenſas faciebant in Magiſtratus, Miniſtros, Milites, Populum, Opera publica. Magiſtratus cum in Urbe, tum in Provinciis ingentes ſumptus fecerunt, ut dignitatis æſtimationem conſervarent. Miniſtri alendi erant. Et eo magis in Milites aureus imber depluit, ordinarios illos & gentibus devictis in poteſtate continendis impoſitas Legiones, de quorum ſtipendiis agunt *Juſtus Lipſius* [4], *Vincentius Contarenus* & *Erycius Puteanus* [5]. Nec ſufficiebant ſtipendia, inſuper capiebant donativa. Populus quoties annonam gratuito &

(1) *in Continuat. Harmoniæ pag.* 1711. (2) *lib.* VII. *de Bello Judaico cap.* 28. (3) *Defenſione populi Anglicani pag.* 69. (4) *lib.* 1. *Electorum cap.* 2. (5) *libris peculiaribus.*

& publice largitam percepit ? *Suetonius* de Augusto[1]: *Impetum ceperat frumentationes in perpetuum abolendi, quod earum fiduciâ cultura agrorum cessaret.* Et paulo post: *Atque ita hanc rem temperavit, ut non minorem aratorum ac negociantium, quam populi rationem deduceret. Populum* appellat, ut sæpe alibi, plebem, quæ Romæ frumento publico alebatur. Hæc fere ociosorum hominum fuit, & magnâ ex parte functorum militia. Cives enim Romani artes manuarias plerique spernebant, & servis committebant, (perinde ut hodie Turci) ipsi vacabant bellis, itaque peractis stipendiis egeni plerumque domi, quod supererat vitæ, degebant. Hoc ut caveret Augustus, commoda missionum & militiæ tempora definivit, *ne aut ætate aut inopiâ post missionem sollicitari ad res novas possent*, Suetonius[2]. Hæc vel præcipua olim causa erat legum agrariarum excogitandarum, deductis coloniis, ut exhauriretur famelica illa multitudo, vere sentina urbis, uti diximus *supra*[3]. Quia vero ditiores plurimos agros ad se precio soluto perducerent, nec semper illis potirentur egeni, alterum mali remedium fuit, publica frumenti largitio. Sed præclarum hoc institutum secuta sunt non levia incommoda. Plerique enim de Populo in addiscendis manuariis artibus remissiores facti sunt, neglectum mercaturæ studium, spreta agrorum cura & servis vinctisque commissa. *Negotiantes* sunt, quicunque aliquam negociationem exercerent, cujusmodi erant centonaria, sagaria, lignaria, carbonaria, cœnacularia, cretaria, & similes his aliæ in veteribus *Inscriptionibus* nominatæ. De *Aratoribus* hoc notetur, quod (ut dictum est *supra*[4],) consueverint Romani vectigalia sua Publicanis, qui fere ex Equestri Ordine erant, per Censores elocare, ut essent *Portitores, Decumani, Pecuarii, Macellarii.* Et omnia illa aut per familias suas exercebant, aut civibus aliis concedebant, qui *Aratores, Coloni, Agricolæ, Pastores* appellabantur, non

(1) *lib.* II. *cap.* 42.
(2) *lib.* II. *cap.* 49.
(3) *cap.* II. *dist.* 2.
(4) *cap.* III. *dist.* II.

non quod ipsi vel ararent, vel pascerent, sed quod Publicanis obstricti, circa eadem negocia versabantur, eo utiliores Reipublicæ, quo in opere quisque suo diligentius negociabatur. Vetus ergo institutum fuit, ut plebem egenam frumentatione pascerent, atque ea magno sumptu paranda, advehenda & gratis distribuenda erat, ut descripsit *Vincentius Contarenus*[1], quædam habet *Justus Lipsius*[2]. Nec minus auri profusum est in opera publica, theatra, amphitheatra, circos, palatia, basilicas, templa, fora, curias, statuas, colossos, vias lapideas, pontes, aquæductus, balnea. De quibus agunt *Lipsius*[3], *Franciscus Serlius*[4], *Antonius Salamanca*, *Jacobus Boissardus*, *Alexander Donatus*, *Jacobus Meursius*[5], *Wilhelmus Blaeu*[6].

CAP. VI.

De Ludis publicis.

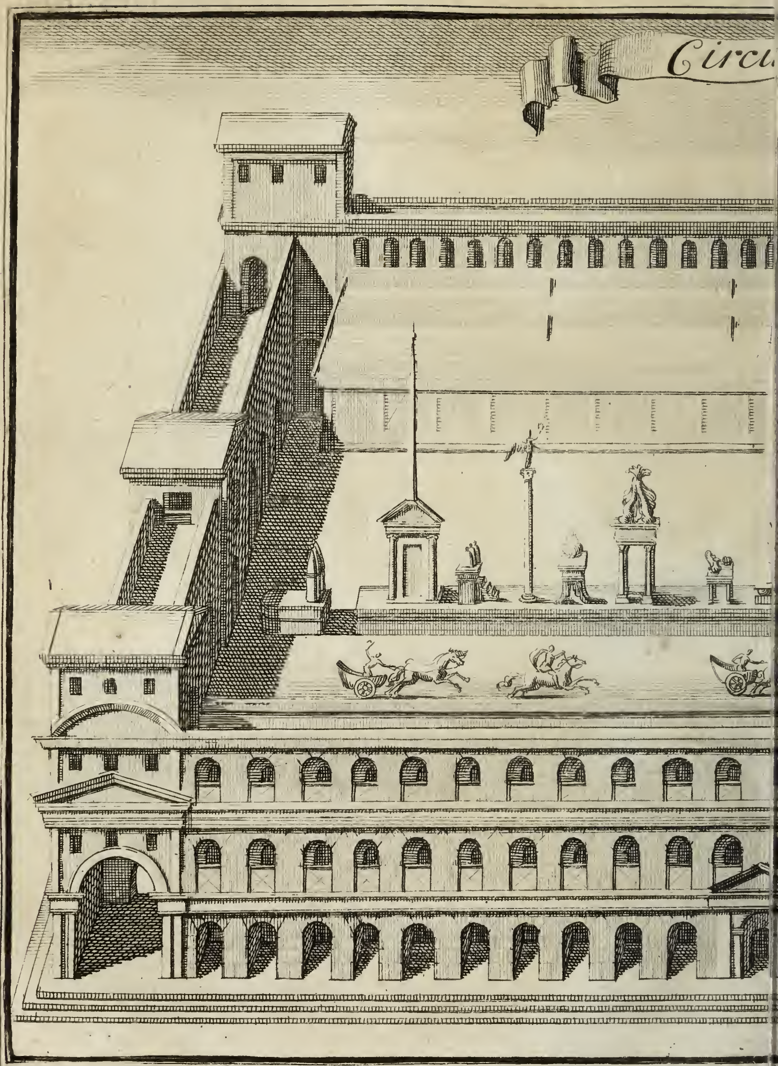
I. Ludi Publici erant duorum generum: *Circenses* (vel *Gymnici*) & *Scenici*. De Scenicis præteribimus, quæque eo pertinent, legi volumus apud *Lilium Gyraldum*[7], *Julium Cæsarem Scaligerum*[8], *Johannem Rosinum*[9]. Circenses erant festi: quamvis enim ad ludos animi gratiâ convenirent, nequaquam tamen sine Deorum titulo fiebant, ac proinde a Diis etiam nomina sua habebant, uti dicetur in sequentibus, & in spinâ Circi positæ erant multæ Deorum statuæ. Hæ quoque cum pompâ magnâ solebant in Circo per Sacerdotes circumferri, assectante turbâ. Suetonius[10]: *Accidit votivis Circensibus, ut correptus valetudine, lecticâ cubans, thensas deduceret.* Nempe vehiculum, in quo sacra Circensi pompâ deferebantur, religiose assequebatur, ut pingunt Nu-

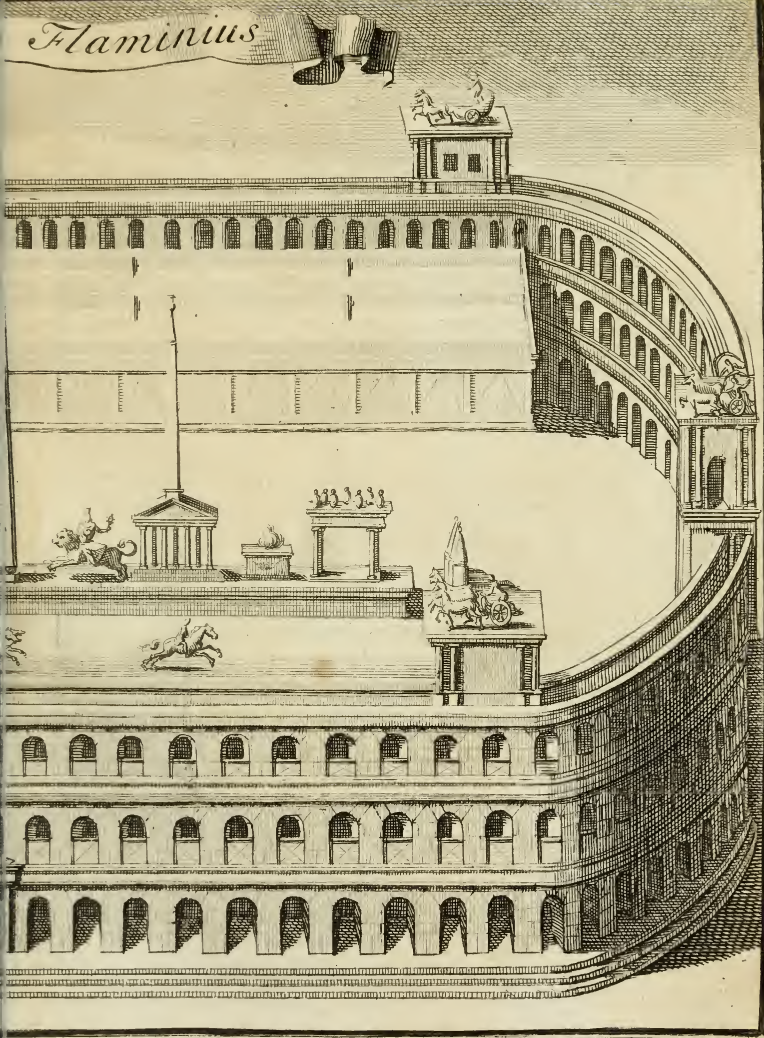
(1) *Peculiari Opusculo.* (2) *lib.* I. *Electorum cap.* 8. (3) *lib.* III. *de Magnitud. Romæ cap.* 4. 5. (4) *in parte speciali Architecturæ.* (5) *in Iconibus Romæ veteris & novæ.* (6) *in Volumine Admirandorum Italiæ.* (7) *Dialogis tribus de Scenâ pag.* 229. (8) *lib.* I. *de re Poëtica.* (9) *lib.* IV. *Antiquitatum Roman. cap.* 6. 7. 8. 9. 10. (10) *lib.* II. *cap.* 43.

Numiſmata apud *Antonium Auguſtinum*[1]. Deſcripſerunt peculiaribus libris *Onuphrius Panvinius*, *Julius Cæſar Bulengerus*, *Hieronymus Mercurialis*[2], *Petrus Faber*[3], *Jacobus Lydius*[4], & breviter *Guilielmus Budæus*[5], *Martinus de Roas*[6]. Edebantur in Circo maximo, quem in hunc uſum, ſpacio inter Palatinum & Aventinum montem porrecto formâ ovatâ in mediâ Urbe, egregiâ operis amplitudine, ut verſus orientem ſemicirculi ſpecie, verſus occidentem duobus angulis rectis deſineret, exſtruxit Tarquinius Priſcus, Reges ſucceſſores ac Conſules ſedilibus adjectis & tecto ſuperadducto expleverunt, *Dionyſius Halicarnaſſ.*[7]. Hodie eſt inter vetera deperdita, & accurate delineaverunt *Onuphrius Panvinius*[8], *Jacobus Laurus*[9], *Jacobus Meurſius*[10], *Johan. Jacobus Boiſſardus*[11], *Jacobus Strada*[12]. Ejus vero loco ſub Principibus fuit Amphitheatrum maximæ molis, de quo *librum peculiarem* concinnavit *Juſtus Lipſius*. Cœpit ædificare Auguſtus, & abſolvit Veſpaſianus, teſtibus *Suetonio*[13], *Dione Caſſio*[14]. Iconem habes apud *Sebaſtianum Serlium*[15], *Jacobum Laurum*[16], *Johan. Baptiſtam de Cavalleriis*[17].

II. Gymnici dicti ſunt, quia corporis varia exercitia in illis peragebantur ad firmitatem, agilitatem, pernicitatem oſtendendam. Aurigabantur, equis pedibusve decurrebant, luctabantur, feriebant pugnis, ceſtibus, haſtis, gladiis, miſſilia projiciebant, navales pugnas conſerebant, ſæpe etiam natabant. Denique fodiebant enſibus, & cum beſtiis congrediebantur venatores, inſtructi enſe & tecti clypeo. Pleraque expreſſit *Hora-*

(1) *Tab.* 43. *num.* 21. (2) *de Re Gymnaſtica.* (3) *in Agoniſtico.* (4) *in Agoniſticis ſacris.* (5) *Annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 130. (6) *lib.* VI. *Singularium cap.* 18. (7) *lib.* III (8) *lib.* I. *de Ludis Circenſibus pag.* 6. & 49. (9) *part.* I. *Antiquitat. Roman. num.* 14. (10) *in Iconibus Veteris Romæ pag.* 303. (11) *part.* 2. *Antiquitat. Romanarum cap.* 9. *Tab.* 12. (12) *in Epitome Theſauri Antiquitat. pag.* 66. (13) *lib.* X. *cap.* 9. (14) *lib.* LI. (15) *lib.* III. *Architecturæ fol.* 31. (16) *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. num.* 35. (17) *lib.* II. *Antiquit. Romanar. Tab.* 33.

Circ

Flaminius

Horatius[1], ubi de præparatione corporum animorumque ad iſtos Ludos publicos, quæ in campo Martio fieri ſolebat, verba facit. Campum Martium delineat *Jacobus Laurus*[2]. Sic vero ille:

——— ——— Cur apricum
Oderit campum patiens pulveris atque ſolis?

De Curſoribus ſonat & Aurigatoribus, qui cumprimis ad Solem concitabant pulverem. Solebant pavimentum deſabulare, vel arenâ conſternere, ut eo firmius pedem figerent certantes, atque etiam tanto moleſtius decurrerent equis, curribus, pedibus. Ovidius[3]:

Fortior in fulvâ novus eſt luctator arenâ.
Quam cui ſunt tardâ brachia feſſa morâ.

Currebant a carceribus recto tramite (ὀρθῇ τροχιᾷ, uti vocatur *Hebræor.*[4]) in ſtadio, (quomodo apud Græcos fere) & finiebant ad metas Circi, quæ turbinatæ atque ita compoſitæ erant, ut poſt equorum curſum, in venationibus & pugnis tolli commode ac reſtitui poſſent in principio & fine curriculi. *Sublata meta*, ait Suetonius[5], *inque locum earum bina caſtra ex adverſo conſtituta erant.* Niſi metæ illæ fuiſſent, pro libitu ſuo agitatores contrahere ſpacia potuiſſent, & brevioribus lineis curſum deſcribere. Apud eundem[6]: *Circenſibus, ſpacio Circi ab utrâque parte producto & in gyrum euripo addito, quadrigas bigasque & equos deſultorios agitaverunt nobiliſſimi juvenes. Spacio Circi producto*, nimirum ut emoveret latius ab utroque latere, ac emiſſi curſores hoc modo curriculum liberius haberent. *Ab utraque parte* ait, nam (ut recte pingit *Onuphrius*[7]) erant tres metæ, & portæ ſive carceres ſex in angulis rectis Circi, unde procurrebant quatuor bigæ vel quadrigæ totidem recto tramite, obliquato paulum curſu quando præteribant metas in ſemicirculari latere oppoſitas, ut ad carceres metasque illas, a quibus egreſſi fuerant ab altero latere reverterentur. *Spinam* vocabant aggeſtam in medio Circo hu-

(1) *lib.* 1. *Carm.* 8. (2) *part.* 1. *Antiq. Romanar. num.* 15. (3) *lib.* IV. *Triſtium eleg.* 6. (4) XII. 13. (5) *lib.* 1. *cap.* 39. (6) *l. d.* (7) *l. d.*

mum, quam tramites ambiebant exactis per metarum designationem lineis, ut vectoribus commodæ essent, & in hac spinâ stabant velut in aggere, columna Fortunæ, columnæ Tutelinæ, columnæ Meciæ, columnæ Setiæ, ædes Solis, simulachrum Cybeles, aræ Deorum, simulacrum Victoriæ, Delphini, & prope obeliscum Lunæ positæ erant septem metæ parvæ, (ὠειδῆ δημιουργήματα vocat *Dion*) indices quod septenis spaciis vel curriculis absolveretur missus. *Euripus* Circum alluebat, eratque fossa profunda per tria Circi latera ducta ad pedes 10. in quam aquæ derivabantur, velut in canalem grandem. *In eâ hippopotamos & crocodilos pugnantes exhibitos esse* prodit *Beroaldus* [1]. Aliter vero divinat *Sabellicus* [2] nimirum, *propter elephantos ita factum esse, ut objectu aquarum, quas non facile tolerant, pavidi & consternati eo acrius depugnarent invicem.* Poterat utrumque esse. Quamobrem Delphini septem positi fuerint, diximus *supra* [3].

III. Postquam Julius Cæsar ampliaverat spacia, per sedilia elevata in ambitu occupare locum poterant ducenta sexaginta hominum millia. Ad occidentem carceres erant, unde bigæ & quadrigæ in Circum per medium ostium maximum emittebantur. Ante carceres duo Hermuli seu Hermetes parvi (quæ erant simulacra Mercurii) fixi erant, funem vel catenam prætendentes carceribus, ne equi, apertis carcerum valvis, ante signum datum procurrerent. His vero catenis operâ ministrorum, ad signum datum prolapsis, in certamen effundebantur. Ad obeliscum Lunæ in spinâ depositum erat bravium, unde illud petebat victor. Submissis catenis Hermulorum, per dextram Circi latus eo ordine, quem sors jacta dederat, procurrebant, & septena curricula sinistro gyro ducebant. Qui ista prior confecisset, desiliebat in spinam & bravium capiebat a munerario. Propertius [4]:

Aut

(1) *Enarrat. ad h. l. fol.* 25.
(2) *Notis ad h. l. fol.* 25.
(3) *lib.* I. *cap.* I. *num.* 24.
(4) *lib.* II. *Epigram.* 19.

Aut prius infecto deposcit præmia cursu,
Septima quam metam triverit ante rota.

Septem ergo curricula in quovis missu petebantur ab agitatoribus, donec quinque curricula Domitianus introduceret Hoc enim volunt illa *Suetonii* verba [1]: *Circensium die, quo facilius centum missus peragerentur, singulos a septenis spaciis ad quina corripuit.* Metarum usum describit Virgilius [2]:

——— ——— *Unde reverti*
Scirent, & longos ubi circumflexere cursus.

Reverti, nimirum quando vicibus repetitis provehebantur a carceribus: *circumflectere*, nempe quando prope metas oppositas pervenerant. Et confer *Simonem Abbes Gabbema* [3]. Atque ille, qui primus omnium, ut dictum est, curricula sua feliciter absolverat, ut in septimo curriculo ad metam prior appulisset, cæteris spretis palmam obtinebat, τὴν φοίνικα ἔλαβεν, ait *Julius Pollux* [4]: λαμβάνει βραβεῖον, 1. *Corinth.* [5].

IV. Sidonius Apollinaris [6]:

Hæc est janua Consulumque sedes,
Ambit quam paries utrinque senis
Cryptis porticibusque fornicatus.

Ostium, quod ad medium Circi spacium patet, idem prorsus est cum hac *januâ & Consulum sede* Sidonii, quæ utrinque senos carceres fornicatos habebat. Soli carceres illi sex, qui a latere dextro illius ostii erant, necessarii mittendis bigis vel quadrigis fuerunt, quoniam a dexterâ ad sinistram curricula sua peragebant. Ut æqualis esset architecturæ facies, totidem carceres in altero latere facti sunt, qui ipsi eodem tempore pandebantur, quamvis nulli inde currus emitterentur. Ex illis porro sex carceribus, qui ad dexteram sunt, soli quatuor primi emittebant quatuor bigas quadrigasve certaturas, singuli singulas. Erat tota Circi factio in

(1) *lib.* XII. *cap.* 4. (2) *lib.* V. *Æneid.* (3) *Notis ad Propertium pag.* 619. (4) *lib.* III. *cap.* 3. (5) IX. 24. (6) *Panegyriço de laudibus Narbonæ.*

quatuor colores gregesque divisa, ac vocabantur *Prasini*, *Russati*, *Veneti*, *Albati*. De Prasinâ factione est illud Suetonii[1]: *Prasinæ factioni ita addictus & deditus, ut cœnaret in stabulo assidue & maneret.* De Venetâ est apud eundem[2]: *Quosdam de plebe ob idipsum quia Venetæ factioni clare maledixerant, interemit.* Vestimentorum colores faciebant discrimen ita manifestum, ut cujus factionis esset quis, statim appareret. Prasina habebat virides vestes. Juvenalis[3]:

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit, eventum viridis quo colligo panni.

Russata rubeas, Veneta cærulas, Albata candidas. Martialis[4]:

Si Veneto Prasinove faves, qui coccina sumis,
Nec fias istâ transfuga veste vide.

De iisdem quoque meminerunt *Inscriptiones* Veteres. De Prasinâ est illa Romana: MARCO. AURELIO. LIBERO. PATRI. ET. MAGISTRO. ET. SOCIO. ET. DOMINO. ET. AGITATORI. FACTIONIS. PRASINÆ. AURELIUS. CÆCILIUS. PLANETAROTOGENES. OB. III. PALMAR. HOC. DONUM. VOVIT. NATIONE. AFRI. *Gruterus*[5]. De Russatâ est illa Romana: D. M. C. POMPEJO. FUSCENO. CONDITORI. FACTIONIS. RUSSATÆ. ET. FACTIONUM. PRIMUM. PATRONO. B. M. OPTIMO. ET. PIENTISSIMO. FECERUNT. LIBERTI. ET. HÆREDES. FECERUNT. DE. SUO. *Gruterus*[6]. Et altera illa Romana in domo Marii Delfini: D. M. CLAUDIA. HELICE. ET. CL. AVI. LL. DIONYSIO. CON. D. GR. RUSSATÆ. CONJUGI. DIGNISS. *Johan. Jac. Boissardus*[7]. De Venetâ est illa Tiberina: Q. RAPIDIO. Q. F. LEM. MULIONI. MORATORI. LUDI. CIRCEN. ET. AGITATORI. FACTION. VENET. VIX. ANN. LX. RAPIDIA. MARITO. PIISSIMO. B. M. F. *Gruterus*[8]. Rursum Martialis[9]:

De

(1) *lib.* IV. *cap.* 55. (2) *lib.* IX. *cap.* 14. (3) *Satyr.* 11. (4) *lib.* XIV. *Epigr.* 131. (5) *in Volumine pag.* 338. *num.* 2. (6) *l. d. num.* 4. (7) *part.* 5. *Antiquit. Romanar. fol.* 90. (8) *l. d. pag.* 339. *num.* 3. (9) *lib.* X. *Epigram.* 48.

De Prasino conviva meus, Venetoque loquatur,
Nec facient quenquam pocula nostra reum.

Et de Russatis idem [1]:

Proficias nihili, hoc cadas licet usque flagello,
Si tibi purpureo de grege currit equus.

Moratori. de quo prolata *Inscriptio* meminit, intellige eum, qui equos ad finem certaminis sistebat. Aurigas casu luxatos Medici singulares curabant. *Inscriptio* Romana: D. M. M. ANTONIO. M. F. ANIENSI. MATRINIO. EVOC. AUG. VIX. ANN. XXXIIX. M. VIII. M. ANTONIUS. M. F. ANIEN. PRIMIGENIUS. MEDICUS. FACT. RUSSAT. FRATRI. SANCTISS. FECIT. *Gruterus* [2].

V. Nisum, Euryalum, Patronem, Helimum cursores describit *Virgilius* [3]. Aurigatores, & iidem Agitatores (uti vocat *Ulpianus* [4]) propellebant bigas vel quadrigas, illis venerati Lunam, his Solem. Suetonius [5]: *In Circo præter solennes bigarum quadrigarumque cursus.* Itaque in utriusque honorem Obelisci stabant erecti, alter Solis globum rotundum fulgentem in fastigio habens, validus & sublimis, alter vero Lunæ, corniculatam eam in fastigio habens, minor & humilis. Trigas denique agitabant in honorem Deorum Manium. Horatius [6]:

Sunt quos curriculo pulverem Olympicum
Collegisse juvat, metaque fervidis
Evitata rotis. —— ——

Sunt certamina CURULIA. Præcipua cura erat, ne interim quando concito ferebantur cursu, & prope metas oppositas appellendo convertebantur equi, sessor vel protereretur, vel excuteretur cum præsenti vitæ periculo, quod ab agitatore proximo & currum suum pariter circumagente in semicirculari latere obteri posset; neve ad dexteram sinistramve declinando nimis cum temone rotisque impingeret, curru fracto ad metas, haut

 ita

(1) *libro dicto num.* 55. (2) *l. d. pag.* 339. *num.* 1. (3) *lib.* V. *Æneid.* (4) *l. Athletas ff. de His qui notantur infamiâ.* (5) *lib.* XII. *cap.* 4. (6) *lib.* I. *Carm.* 1.

ita magno intervallo ab invicem dispositas, ipse attonitus & projectus Impingere turpissimum est habitum, talesque *naufragium in Circo fecisse* dicti. Statius[1]:

Speravit flexæ circum compendia metæ
Interius ductis Phœbejus augur habenis,
Anticipasse viam, nec non & Thessalus heros
Spe propiore calet, dum non cohibente magistro
Spargitur in gyros, dexterque exerrat Arion.

Icones sunt apud *Onuphrium Panvinium*[2], è Marmorum & Numismatum fide. Pergit Horatius:

—— Gallica nec lupatis
Temperet ora frenis?

Sunt equi desultorii (uti vocat *Suetonius*[3], & picturæ sunt apud *Gorlæum*[4]) cum singuli decurrebant equites, duos ad manus habendo equos, atque in ipso cursu ex altero in alterum transsiliendo, itaque confecto stadio victor palmam auferebat. Addit:

Cur timet flavum Tiberim tangere?

Sunt nationes, de quibus idem[5]:

Nec quisquam citus æque
Thusco denatat alveo.

Eæque usurpatæ, non tam corporis abluendi gratiâ, quam ut natare docti, quando periculum a naufragio imminebat, possent enatare, Julii Cæsaris exemplo, qui in bello Alexandrino per Nilum enatavit, *Florus*[6], *Appianus*[7], *Suetonius*[8], *Plutarchus*[9]. De natatoribus est *Martialis* Epigramma[10]. Subjungit:

—— Cur olivum
Sanguine viperino
Cautius vitat?

Luctaturi vestes exuebant, femoralibus cincti. Suetonius[11]: *Athletarum vero spectaculo muliebrem sexum omnem*

(1) *lib.* VI. *Thebaid.* (2) *lib.* I. *pag.* 15. 18. 26. 32. 41. (3) *lib.* I. *cap.* 39. (4) *in Thesauro Numismatum Tab.* 22. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. *& in Promptuario Annulorum num.* 173. (5) *lib.* III. *Carm.* 7. (6) *lib.* IV. *cap.* 2. (7) *lib.* II. *de Bellis Civilibus.* (8) *lib.* I. *cap.* 64. (9) *in Vitis illustribus pag.* 345. (10) *in libro Spectaculorum num.* 26. (11) *lib.* II. *cap.* 44.

omnem adeo ſubmovit, ut Pontificalibus ludis pugilum par poſtulatum diſtulerit in ſequentis diei matutinum tempus, edixeritque, mulieres ante horam quintam venirent in Theatrum, non placere. Ideo noluit fœminas intereſſe ſpectaculo Athletarum, quoniam nudi exercebant corpora, velati ſolum in pudendis, uti refert *Dionyſius Halicarnaſſæus* [1], & confer *Philipp. Beroaldum* [2]. Gladiatoris nudi imaginem è Farneſianis Marmoribus pingit *Johan. Baptiſta de Cavalleriis* [3]. Et locus ubi Gladiatores deponebant veſtes ſuas, vocabatur *ſpoliarium: Inſcriptio* Præneſtina: CURATORI. MUNERIS. PUBLICI. GLADIATORIO. III. QUOT. IS. TEMPORE. HONORUM. CURARUMQUE. STUDIO. VOLUPTATIBUS. ET. UTILITATIBUS. POPULI. PLURIMA. CONTULERIT. LUDUM. ETIAM. GLADIATORIUM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SUA. PECUNIA. EXTRUCTUM. PUB. OBTULERIT. *Gruterus* [4], & vide *ſupra* [5]. Spoliarium hoc loco eſt pars gymnaſii illa, ubi veſte ſe exſpoliabant. Nam alias etiam ſpoliarium eſt receptaculum occiſorum, & velut ſepulchrum, uti dicemus *infra* [6]. Oleo ungebantur, tum ut prenſiones molles ac lubricæ eſſent, idque in ſolo per copioſam argillam injecto & aquis attemperato, unde cedentibus ſubinde ad ſingulos paſſus pedibus eo prolixior lucta erat, neque illico per humiafflictionem finiebatur ſpectaculum: tum ne contuſiones illæ & corporis detorſiones membrorum vertebris inferrent noxam. Virgilius [7]:

Actiaque Iliacis celebramus littora ludis,
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii. —— ——

Statius [8]:

Poſtquam oleo gaviſa cutis, petit æquor uterque
Procurſu medium, atque hauſtâ veſtitur arenâ.
Tum madidos artus alterno pulvere ſiccant.

(1) *lib.* VII. (2) *Enarrationibus ad h.l. fol.* 87. (3) *lib.* I. *Antiquitat. Roman. Tab.* 28. 29. (4) *in Vol. pag.* 489. (5) *cap.* III. *n.* 10. (6) *diſt.* II. (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *lib.* VI. *Thebaid.*

Herculem Heroëm cum Antæo luctaturum, Olympiaci more certaminis oleo sese perfudisse refert Lucanus[1]:

Ille Cleonæi projecit terga leonis,
Antæus Libyci, perfudit membra liquore
Hospes, Olympiacæ servato more palæstræ.

Petronius[2]: *Intraverunt palæstritæ quamplures & nos legitimo perfusos oleo referunt.* Acceperunt a Græcis, de quibus scribit *Theocriti Scholiastes*, λιπαρὸν δὲ λέγει παλαίστραν, ἐπεὶ οἱ παλαίοντες ἐλαίῳ πρότερον ἠλείφοντο, εἶτα ἐπάλαιον. Oleum illud *ceroma* vocat *Martialis*[3], & confectionem ejus describit *Plinius*[4]. De unctionis extremæ sacramento multo hic commemorat *Petrus Faber*[5], adversus quem & similes ejus disserit *Johannes Dallæus*[6], & confer *Johannem Gerhardum*[7]. Cæterum ne prehensio illa falleret nimis, ac frustra esset certamen, dum alter alterius manibus elabitur semper, pulvere & harenâ conspergebantur præsentes in *scammate* (ita vocabant palæstram alio nomine) & sub initio congressus. Verba *Statii*, quibus hoc probatur, adducta sunt paulo ante Ovidius[8]:

Ille cavis hausto spargit me pulvere palmis,
Inque vicem fulvæ tactu flavescit arenæ.

Apulejus[9]: *In modum pugilum qui pulvisculo persperſi dimicant.* Artis hic erat novisse, quomodo adversarius pede supposito dejici posset, quod est ὑποσκελίζειν apud Græcos, & *supplantare* dixit *Seneca*[10].

VI. Porro est apud Horatium:

Neque jam livida gestat armis
Brachia? ———

Livida, id est, ad livorem percussa ab illo, quocum decertabat alter. *Sugillare* vocabant, ut nos docet *Seneca*[11], estque Græcorum ὑπωπιάζειν, quod *Paulus* usurpat

(1) *lib.* IV. *Pharsal.* (2) *in Satyrico pag.* 30. (3) *lib.* IV. *Epigr.* 4. 19. *lib.* V. *Ep.* 66. *lib.* VII. *Epigr.* 31. (4) *lib.* XI. *cap.* 14. *lib.* XV. *cap.* 4. *lib.* XXVIII. *cap.* 9. (5) *lib.* II. *Agonisticorum cap.* 5. (6) *de Extremâ Unctione.* (7) *Tom.* 4. *Confess. Catholicæ pag.* 191. (8) *lib.* IX. *Metamorphos.* (9) *lib.* IX. *Milesiar.* (10) *Epist.* 13. (11) *Epist.* 13.

pat 1. *Corinth.* [1]. Annotat Emanuel Sa [2]: *Contundo corpus meum, ſcilicet flagellis*, & confer *Jacobum Gretſerum* [3], *Wilhelmum Eſtium* [4]. Quod prorſus barbarum eſt, & a Bahalitis adhibitum, 1. *Reg.* [5], *Jerem.* [6], ſed a Deo Iſraëlis prohibitum, *Eſai.* [7]. Lucta, quam *Paulus* indicat, ſpiritualis eſt, itaque media & remedia ſunt quoque ſpiritualia. Edomat affectus pravos, ſubigit deſideria meditatione rerum ſacrarum, prædicatione indefeſſâ, vitâ continente & ſobriâ. Ita divinus ille Hieronica; nam alterum illum Bahaliticum modum non invidemus Monachis, pruriginem carnis delicatule affectantibus, ac proinde talibus remediis opus fuerit illis. De quâ re videantur *Johannes Gerhardi* [8], *Petrus Faber* [9], *Danhaverus* [10], *Johannes Lydius* [11]. Deſcribit *Horatius* pugiles, qui decertabant pugnis, ceſtibus, haſtis. Pugnis quidem primum certabant ſed nudis, quæ manuariæ contuſiones velut rudimentum erant. Acceſſerunt deinde Ceſtus, id eſt, res agebatur pugnis armatis, ita ut chirothecis è corio bubulo, iiſque ferro, ære, plumbo gravibus, (ad brachia, cubitos ipſoſque humeros alligatis, ne exciderent) congreſſi decertarent. *Panvinius* ſcribit [12]: *Ceſtus erat genus clavæ pilas plumbeas loris bubulis appenſas habens.* Sed illud a vero multum abludit, ut recte contendit *Mercurialis* [13]. Propertius [14]:

Nunc ligat ad Ceſtum gaudentia brachia loris.

Ita & firmiorum ictum inferebant, neque manum dolore fatigabant, & quoque citra noxam ſuſtinebant adverſarii contentionem, Virgilius [15]:

——— ——— *Taurorum ingentia ſeptem*
Terga boum, plumbo inſuto ferroque rigebant.

Et porro, ne ſtatim eliderent, ἀμφώτιδας addiderunt, id eſt, aurium munimenta, dorſi corio gaviſi quando

Aa 5 opus

(1) IX. 27. (2) *pag.* 414. (3) *lib.* 1. *de Diſciplinâ cap.* 4. (4) *Commentario ad h. l. pag.* 361. (5) XVIII. 28. (6) XLI. 15. (7) LVIII. 3. 4. 5. (8) *l. d. pag.* 114. (9) *in Agoniſtico lib.* III. *cap.* 14. (10) *Diſputatione de Hypopiaſmo Paulino.* (11) *in Agoniſticis ſacris cap.* 14. (12) *lib.* 1. *pag.* 70. (13) *lib.* II. *c.* 9. (14) *lib.* III. *Eleg.* 12. (15) *lib.* V. *Æneid.*

opus erat. Optime ista explicant *Scaliger* [1], *Aldus Manutius* [2]. Tota ars, non vitare fugâ ictum, sed corporis inclinati flexione: & porro, non inferre ictum frustra, concidebant enim plumbi onere præcipites acti, si impensius niterentur verberare. Victoriam adversario cedebat Pugil, qui fessus manus ac brachia pendula submittebat, (παρειμέναι χεῖρες sunt dicendi genere ab his exercitiis petito, *Hebr.* [3]) aut in terram procidendo victum sese disertâ voce fatebatur. Postremo apud Horatium:

—— —— *Sæpe disco,*
Sæpe trans finem jaculo nobilis expedito.

Discus erat globus ferreus, ligneus, saxeus, plumbeus, isque medius amento nectebatur, & cum lacertis, tum arte etiam in sublime projiciebatur, ut lineâ porrectâ relapsus intra fines certos decideret, victorque ille erat, qui præ cæteris altius in sublime, aut latius in tractu, aut propius destinatam metam projiciebat, ut exponunt *Eustathius* [4], & *Scholiastes Pindari* [5]. De illo Propertius [6]:

Missile nunc Disci pondus in orbe rotat.

& confer *Mercurialem* [7].

VII. Atque hi omnes ludi liberales erant & ab ingenuis edebantur. Ut constaret, quod certo peragi deberent, Prætores mappam albam in turri Mœnianâ, quæ imminebat ostio Circi maximi, appendebant, certissimum signum, futuros die isto ludos. Martialis [8]:

Prætor cretatam cum vellet mittere mappam.

Sed recens illud est, & Neronem autorem habuit, uti monent *Cassiodorus* [9], *Onuphrius Panvinius* [10], *Masenius* [11]. Quanquam videri possit, antiquioris usus esse, adeoque refert *Suetonius* [12], de mappâ illâ veluti re non novâ,

(1) *lib.* I. *de Re Poëtica cap.* 22. (2) *lib.* I. *Quæsitorum Epistolicor. pag.* 312. (3) XI. 12. (4) *Scholiis ad lib.* VIII. *Odyss.* (5) *ad Isthmia Carm.* I. (6) *lib.* III. *Eleg.* 12. (7) *lib.* II. *de Arte Gymnast. cap.* 12. (8) *lib.* XII. *Epigr.* 29. (9) *lib.* III. *Epist.* 51. (10) *lib.* I. *de Ludis Circensibus cap.* 14. (11) *cap.* XXXIV. *Antiquitat. Romanar. dist.* 6. (12) *lib.* VI. *cap.* 22.

novâ, ſed quæ jam antea nota erat. Nec tamen contendere velim in re non exploratâ ſatis. Juvenalis[1]:

——— *Megaleſiacæ ſpectacula mappæ.*

De quo Poëtæ loco non ſatis recte diſſerit *Johannes Coraſius*[2] ubi ait, *Prætor qui ludis praerat, mappam aurigæ pro præmio victoriæ dabat.* Præmium haut erat victoriæ, quod certaminis capeſſendi velut ſignum erat.

VIII. Navales pugnas conſerere, decertare enſibus, cum beſtiis depugnare, ſervos cogebant, captivos, morte damnatos, facinoroſos. Ad navales pugnas edendas factus fuit rivus aquæ Appiæ ſub Cœlio & Aventino montibus per foſſas continuas, ut prope portam Trigeminam educi poſſet in Circum maximum, teſte *Frontino*[3], & adde *Suetonium*[4], ubi is inſimul monet, *locum alium Naumachiarum fuiſſe Campum Martium.* Nec hic ſolum, verum alias etiam per diverſas Urbis regiones ſolo excavato præparaverunt Cæſares aquarum receptacula. De Julio Suetonius[5]: *Navali prælio in minore Codetâ defoſſo lacu, biremes ac triremes, quadriremeſque Tyriæ & Ægyptiæ claſſes magno pugnatorum numero conflixerunt.* Sic enim locum hunc reſtituerunt *Caſaubonus* & *Boxhornius* (uti eſt *in Notis variis* Johannis Schildii[6]) nec non *Ivo Villiomarus*[7], *Berneggerus*[8], *Philippus Beroaldus*[9], pro quo vitioſe legitur, *navali prælio in modum cochleæ*, apud *Onuphrium*[10], neque potuit mederi *Turnebus*[11]. Codeta erat ager Transtiberitanus plenus virgultis, ut *Feſtus* narrat, & eodem loco meminit *Pancirollus*[12]. De eodem lacu iterum memorat *Suetonius*[13], & non procul a campo Martio abfuiſſe, docet nos *Dion Caſſius*[14]. Novum lacum ad ſimiles uſus paravit Auguſtus, *Suetonius*[15], & adhibuit multo deinceps

(1) *Sat.* II. (2) *lib.* IV. *Miſcellan. cap.* 24. *num.* 18. (3) *lib.* I. *de Aquæductibus.* (4) *lib.* VI. *cap.* 27. (5) *lib.* I. *cap.* 32. (6) *pag.* 45. (7) *Animadverſis ad locos controverſos p.* 129. (8) *Notatis ad Suetonii Julium pag.* 84. (9) *Enarrationibus ad h. l. pag.* 25. (10) *lib.* II. *de Ludis Circenſibus cap.* 12. (11) *lib.* XXIV. *cap.* 14. *Adverſar.* (12) *Deſcriptione Regionum Urbis fol.* 19. (13) *lib.* I. *cap.* 44. (14) *lib.* XLIII. (15) *lib.* II. *cap.* 34.

ceps tempore Titus Vespasianus, ut narrat idem Suetonius[1]: *Dedit & navale prælium in vetere Naumachiâ. Veterem* vocat, quod ab Augusto esset, nam Caligula loco alio præliorum simulacra ista luserat, uti autor est *Dion Cassius*[2], & forte Nero etiam, quem talia spectacula apparavisse, constat ex *Suetonio*[3]. Titi Cæsaris Naumachiam laudat *Martialis*[4]. Nam ad Titum referunt *Ramiresius*[5], *Lipsius*[6], *Samuel Petitus*[7]. Domitianus vero, ut reliquos omnes gloriâ superaret, edidit navales pugnas fere justarum classium, effosso & circumstructo juxta Tiberim lacu, *Suetonius*[8]. Huc pertinet illud *Martialis*[9] *Epigramma* 24. & contestatur Nummus argenteus, quem depingit *Onuphrius*[10]. Totam vero Naumachiæ effigiem habes apud eundem *Onuphrium*[11], *Jacobum Laurum*[12], *Jacobum Meursium*[13].

IX. Ensibus decertabant GLADIATORES † ad petitum *Munerariorum*, id est, virorum procerum, qui impensis suis conducebant Lanistas, ut ludos ejusmodi cruentos exhiberent. *Inscriptio* Salernitana: ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MUNERIS. SUI. CUM. FERARUM. LIBYCARUM. Gladiatores hactenus sub magistro, quem *Lanistam* (Suetonius[14].) Thusco nomine appellabant, edocti fuerant. *Inscriptio* Neapolitana: CN. METIUS. FELIX. LANISTA. AUGUST. *Gruterus*[15]. Lanista ille aut *coactos* producebat & committebat, nimirum quos precio certo sibi emerat, expositos, quos vocabant *altellos*, (uti est *in Notis* Scaligeri *ad Festum*) servos pœnæ, id est, bello captos, vel ob delictum ad gladii ludum damnatos: aut *voluntarios*, qui gloriæ alicujus studio ducti Lanistis sese

† Horum pugnas optime expressit J. Lipsius, ex cujus *l.* II. *Saturnal. Serm. c.* 21. hanc iconem mutuati sumus.

[1] *lib.* XI. *cap.* 7. [2] *lib.* LIX. [3] *lib.* VI. *cap.* 12. [4] *in libro Spectaculorum Epig.* 28. [5] *in Notis pag.* 26 [6] *de Amphitheatro pag.* 24. [7] *lib.* III. *Miscellaneor. cap.* 1. [8] *lib.* XII. *cap.* 4. 5. [9] *in libro Spectaculorum.* [10] *lib.* II. *pag.* 62. [11] *lib.* II. *pag.* III. [12] *part.* 3. *Antiquit. Romanar. num.* 21. & 26. [13] *in Iconibus Romæ veteris pag.* 311. [14] *lib.* 1. *c.* 16. [15] *l. d. pag.* 3.

ſeſe tradebant, inque leges eorum compromittebant ſacramento, quod vellent flammis uri, virgis verberari, ferro necari. Petronius [1]: *Tanquam legitimi Gladiatores domino corpora animaſque religioſiſſime addicimus. Legitimus*, id eſt, authoratus, erant enim hi liberi, ſed volentes obſtringebant ſe atroci ſacramento, corpora animaſque Laniſtæ addicentes, *venalem ſanguinem habentes*, ait *Livius* [2]. Horatius [3]:

Quid refert uri, virgis ferroque necari?
Auctoratus eas. —— ——

Seneca [4]: *Eadem honeſtiſſimi hujus & turpiſſimi illius authoramenti verba ſunt, uri virgis ferroque necari.* Tibullus [5]:

Ure meum potius flammâ caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga ſeca.

Urebantur & flagris percellebantur a lorariis, ſi quando timidius pugnarent, vel a ferro fugerent. Necabantur, quando vel adverſarii manibus interfecti ſunt, vel cum proſtrati *ferrum recipere* jubebantur, qui non ad primum ictum vomuerant animam. Atque erat *hæc pugna ſine miſſione*, uti vocant *Livius* [6], *Suetonius* [7]. De eadem Cicero [8]: *Quis mediocris Gladiator ingemuit? quis vultum mutavit unquam? quis non modo ſtetit, verum etiam turpiter decubuit? quis cum decubuiſſet, ferrum recipere juſſus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo valent.* Rurſum Seneca [9]: *Sæpe cauſa moriendi eſt, timide mori. Fortuna illa, quæ ludos ſibi facit, quo inquit, te reſervem, malum & trepidum animal? eo magis convulneraberis & confodieris, quia neſcis præbere jugulum. At tu & vives diutius & morieris expeditius, qui ferrum non ſubductâ cervice, nec manibus oppoſitis, ſed animoſe recipis.* Et exprimens ſævientis populi voces [10]: *Occide, ure, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit?*

[1] *in Satyrico p.* 153. [2] *lib.* XXVIII. *Hiſtor.* [3] *lib.* II. *Sat.* 7. [4] *Epiſt.* 37. [5] *lib.* I. *Eleg.* 10. [6] *lib.* XLI. *Hiſtor.* [7] *lib.* II. *cap.* XLV. [8] *lib.* II. *Tuſculanar. quæſt. Tom.* 4. *Operum pag.* 201. [9] *de Tranquillitate animi cap.* II. [10] *Epiſt.* 7.

cidit ? quare parum libenter moritur ? Plagis aguntur in vulnera , & mutuos ictus nudis & obviis pectoribus excipiunt. Hi voluntarii pugnabant cum pro gloriâ , tum pro vitâ , denique pro justo precio , quod *authoramentum* vocabant, uti scribunt *Cicero* [1] , *Suetonius* [2]. Populus frequens spectabat , & hujus quidem arbitrio dabatur missio , id est , victis & gratiam petentibus pollicis erecti signo palam concedebatur , ut hac vice nec ferrum reciperent ipsi , nec victor instaret vulneratis ac mortem inferret , Suetonius [3] : *Gladiatores notos , sicubi infestis spectatoribus dimicarent , rapiendos , reservandosque mandabat. Infestis spectatoribus* , id est , quando Populus gratiam dare nollet. Cæterum quando veniam dare nollent , pollicem inversum deprimebant. Ludi vero isti omnes eo pertinebant , ut viri juvenes cædium , sanguinis ac vulnerum aspectu assuescerent , in bello minus illa timere , sed fortiter agere , fortiter pati , teste Cicerone [4] : *Crudele Gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet , & haut scio , an ita sit , ut nunc fit , cum vero sontes ferro depugnabant , auribus fortasse multæ , oculis quidem nulla poterat esse contra dolorem & mortem disciplina.* Hæc ille. Hos quoque post victas manus , quando læsi erant , curabant Medici singulares. *Inscriptio* Romana : EUTYCHUS. AUG. LIB. NERONIANUS. MEDICUS. LUDI. MATUTIN. FECIT. SIBI. ET. IRENE. LIB. CONJUGI. CARISSIMÆ. BENE. MERITÆ. ET. LIBERTIS. LIBERTABUSQUE. POSTERISQUE. EORUM. *Gruterus* [5]. Quid sit , *ludi matutini* , dicemus *infra.*

X. BESTIARII , id est , qui bestiis conficiendis operam suam locabant desperatâ quadam audaciâ , ac quæstus dulcedine impulsi , ultro cum Munerariis egerunt , & objecti feris in arena , cum elefantis , apris , pardis , leonibus , ursis , uris , molossis depugnarunt , pilo vel ense armati , quandoque etiam clypeo obtecti. Sontes eodem compulsi , sed minori peritia congressi , nec sem-

[1] *lib.* I. *de Officiis.* [2] *lib.* III. *cap.* 7. [3] *lib.* I. *cap.* 26. [4] *lib.* II. *Tusculanarum.* [5] *in Volumine pag.* 335. *num.* 2, 3.

ſemper inſtructi armis, facile vincebantur ac diſcerpebantur. *Artemidorus*[1], θηελομαχῶν ἀπὸ τῶν ἰδίων σαρκῶν τὰ θηρία τρέφει. Exempla vero ſunt apud *Martialem*[2], nec non apud *Senecam*[3]. Iconem produnt *Jacobus Laurus*[4], *Jacobus Meurſius*[5]. Si beſtiam trucidarent (raro ita fiebat) ſupplicio liberati erant, id eſt, accipiebant miſſionem: hæc vero vitæ gratia facta eſt ſolum captivis aut ſervis in leviori crimine deprehenſis. *Paulus* de ſeipſo, ἐθηελομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, 1. *Corinth.*[6]. Decertavit cum beſtiis & evaſit, ſive quod vicerit beſtiam, ſive quod Deus impedivit beſtiam, ne invaderet ſanctum, *Cornelius a Lapide* & *Paræus*[7], *Dilherrus*[8], *Michaël Watſonus*[9]. Atqui lex Porcia vetabat Cives objicere beſtiis, adeoque ſi Epheſii tale quid tentaviſſent, Paulus provocaviſſet ad jus civitatis Romanæ, quomodo fecit & evaſit tunc cum debebat flagellis cædi, ut *ſupra*[10]. Et ſi tale quid eveniſſet Paulo, certe in malorum catalogo, 2. *Corinth.*[11] poſuiſſet, ubi multo minores calamitates recenſet. Rectius ergo dicitur cum *Beza*[12], *Spondano*[13], *Jacobo Lydio*[14], *Conrado Hornio*[15], quod intelligantur homines feri ac maligni, veritatis divinæ hoſtes & perſecutores crudeles, nec tales Epheſi defuerunt, teſte Lucâ *in Actis*[16]. Cæterum qui damnati erant capitis, ſi viciſſent feras congreſſu audaci, denuo producti & ad mutuas lanienas compulſi ſe invicem ferro conciderunt. *Nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquam fruſtra mittunt manum, non galeâ, non ſcuto repellitur ferrum*, ait *Seneca*[17]. Hinc exponas illud *Suetonii* de Claudio[18]: *Beſtiariis Meridianiſque adeo delecta-*

[1] *lib.* 1. *Onirocriticor. cap.* 19. [2] *in libro Spectaculorum Epigr.* 10. 11. 12. 13. 16. 18. 19. 22. [3] *lib.* II. *de Beneficentiâ cap.* 19. [4] *part.* 2. *Antiquitat. Roman. num.* 36. [5] *in Iconibus Veteris Romæ p.* 158. [6] XV. 32. [7] *Commentariis ad h. l.* [8] *Tom.* I. *Diſput. Philologicarum pag.* 263. [9] *part.* 1. *Notationum ad Pancirollum pag.* 24. [10] *cap.* 2. *diſt.* 4. [11] XI. 23. [12] *in Notis pag.* 293. [13] *in Epitomâ Annalium pag.* 77. [14] *in Agoniſticis ſacris cap.* 21. [15] *in Compendio Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib.* I. *cap.* II. *num.* 5. [16] *cap.* XIX. 12. [17] *Epiſt.* 7. [18] *lib.* V. *cap.* 34.

lectabatur, *ut etiam prima luce ad spectaculum descenderet*, *& meridie dimisso ad prandium Populo persederet.* Scilicet, matutinis horis decertabant bestiarii, meridianis Gladiatores, & sæpe fuit, ut qui mane vicerat bestiam, quia vitæ gratia nulla erat, is meridie vel conciderетur a Gladiatoribus exercitatis, vel cæde promiscua absumeretur. Martialis[1]:

In matutina nuper spectatus arenâ
Mucius, imposuit qui sua membra focis.

Seneca[2]: *Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur, interfectores inter se jubentur objici & victorem in aliam detinent cædem, exitus pugnantium mors est, ferro & igne res geritur.*

XI. Cadavera de arena efferebantur, aliquando ad sepulturam. *Inscriptio* Tergestina: CONSTANTIUS. MUNERARIUS. GLADIATORIBUS. SUIS. PROPTER. FAVOREM. MUNERIS. MUNUS. SEPULCHRUM. DEDIT. DECORATO. RETIARIO. QUI. PEREMIT. CÆRULEUM. ET. PEREMPTUS. DECIDIT. AMBOS. EXTINXIT. RUDIS. UTROSQUE. PROTEGIT. ROGUS. *Gruterus*[3]. Sæpius vero etiam ut in SPOLIARIUM abjicerentur. Ita vocabant locum, quo noxiorum cadavera nuda & exspoliata abjiciebant.

Orcinianâ qui feruntur in sponda,

de sepulturis ejusmodi insepultis dicit *Martialis*[4], quam nominis rationem leviori brachio excutiunt *Schrevelius*[5], *Cœlius Rhodiginus*[6], *Johannes Kirchmannus*[7], *Berneggerus*[8], *Johan. Gerhardus Vossius*[9], accuratius vero indagat *Jacobus Nicolaus Loënsis*[10]. Et pergit:

Cum supremæ fila venerint horæ
Diesque tardus, sentiat canum litem.

Dilanietur a canibus, quæ est imprecatio. *Orcus gladiatorum*

(1) *lib.* x. *Epigram.* 25. (2) *Epist.* 7. (3) *in Volumine pag.* 319. *num.* 4. (4) *lib.* x. *Epigr.* 5. (5) *in Notis ibidem pag.* 344. (6) *lib.* x. *cap.* 18. (7) *lib.* II. *de Funeribus Romanorum cap.* 9. (8) *Diatribis ad Augustum Suetonii cap.* 35. *lit. d.* (9) *in Lexico Etymologico pag.* 446. (10) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 3.

torum cadavera deducens, est apud *Tertullianum*[1], sensu eodem. De Spoliario est *Senecæ* testimonium[2]: *Nunquid aliquem tam cupidum vitæ esse putas, ut jugulari in Spoliario quam in arenâ malit?* Et Lampridii[3]: *Gladiatoris cadaver trahatur, Gladiatoris cadaver in Spoliario ponatur.* Ejusmodi Spoliarium imprimis erat locus ille devexus & fœtidus prope montem Aventinum in ripa Tiberis, quem *Scalas Gemonias* vocat *Plinius*[4]. Eo cadavera noxiorum uncis attracta dejiciebant, canum escam, aut si furori hoc non satis esset, protracta inde in Tiberim devolvebant, *Suetonius*[5], *Tacitus*[6]. De scalis Gemoniis quædam ex *Oliverio* annotat *Thysius*[7], ubi inter alia hæc etiam leguntur: *Nocentes ad scalas Gemonias trahebantur unco, id est, impacto gutturi unco producebantur in harenam, ubi postea pendentium crura frangebantur & subjecto igne ardebant, quod genus supplicii tetigit* Juvenalis:

Qui stantes ardent, & fixo gutture fumant.

Hæc ibi. Verum de re ista occurrit nuspiam, & *Juvenalis* dictum pertinet ad supplicii genus illud, quod describemus *infra*[8].

XII. MEGALENSES ludi fiebant in honorem magnæ Matris Deorum Aprili mense per sex dies † ordine, postquam illam Attalus Rex Pergami, Romanis ita cupientibus a se dimiserat in Urbem advehendam, *Varro*[9], & *Scaliger*[10], *Johan. Gerh. Vossius*[11]. Ludorum exempla habes apud *Livium*[12]. *Populare sacrum* vocat Martialis[13]:

Et populare sacrum bis millia dena tulisset.

nam de ludis Megalensibus exponunt *Schrevelius*[14], *Farnabius*[15]. Totâ Urbe in thensa circumferebatur imago Di-

† Herodianus *l.* I.

(1) *in Apologetico.* (2) *Epist.* 94. (3) *cap.* 18. *Commodi.* (4) *lib.* VIII. *cap.* 40. (5) *lib.* III. *cap.* 53. 75. *lib.* IX. *cap.* 17. (6) *lib.* V. *Histor.* (7) *Notis variis ad Valerium Maximum pag.* 536. (8) *cap.* VII. *dist.* 4. (9) *lib.* V. *de LL. pag.* 47. (10) *in Conjectaneis ibidem pag.* 74. (11) *in Lexico Etymologico pag.* 315. (12) *lib.* XXIX. & XXXIV. (13) *lib.* X. *Epigram.* 41. (14) *in Annotatis pag.* 568. (15) *in Notis pag.* 317.

Divæ, præcedebant Matronæ fidibus ludentes, Magistratus & Cives sequebantur vestibus splendidis induti, domi vero convivia agitabantur. CEREALES fiebant mense Aprili per dies octo, in honorem Cereris: procedebant Urbe tota Matronæ solæ, & mœsto habitu, gestu, vultu, simulabant matrem quærentem filiam Proserpinam a Plutone latronum Principe raptam, sub noctem epulas adornabant, sed vinum non bibebant, & a maritis seorsum dormiebant.

XIII. FLORALES mense Majo fiebant in honorem Floræ Nymphæ, quæ hortis & floribus præerat, *Plinius* [1]. Scorta noctu per Urbem vagabantur, nudo si vellent corpore, femoralibus vero induta, cum facibus accensis, tubicinio: & armis gladiatoriis depugnantes, ut notat *Scholiastes* vetus ad *Juvenalem* [2]. Testimonia sunt quoque alibi. Statius [3]:

Hos inter fremitus, novosque luxus,
Spectandi levis effugit voluptas:
Stat sexus rudis insciusque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles.

Suetonius [4]: *Venationes, gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos, nec virorum modo pugnas, sed & fœminarum.* Martialis [5]:

Nosses jocosæ dulce cum sacrum Floræ,
Festosque lusus & licentiam vulgi,
Cur in theatrum Cato severe venisti,
An ideo tantum veneras, ut exires?

Jocosam Floram vocat propter jocos & vulgi licentiam in ludis iis, quam cum ferre non posset Cato Censorius spectatæ gravitatis Senator, cum forte adesset, maluit abire quam oculis usurpare fœdos lusus. Hoc est quod exponit *Martialis*, narratque *Valerius Maximus* [6]. Rursum [7]:

Qui Floralia vestit & stolatum
Permittit meretricibus pudorem.

Arno-

(1) *lib.* XVIII. *cap.* 29. (2) *Sat.* 6. *vers.* 249. (3) *lib.* 1. *Sylv.* 6. (4) *lib.* XII. *cap.* 4. (5) *lib.* 1. *Epig.* 3. (6) *lib.* II. *cap.* 10. (7) *lib.* 1. *Epigram.* 36.

Arnobius [1]: *Existimatur tractari honorifice Flora, si suis in ludis flagitiosas conspexerit res agi & migratum ab lupanaribus in theatra.* De Floralibus prolixe agit *Ovidius* [2].

XIV. APOLLINARES mense Julio fiebant in honorem Apollinis, supplicabantque Matronæ pro felice successu armorum. Mactabantur bos auratis cornibus & capræ duæ, Latronæ vero insimul cædebatur bucula inaurata, *Livius* [3].

XV. CAPITOLINI fiebant in honorem Jovis Capitolini, quod ille Gallos Senonas depulisset, ne Capitolium Populi Romani arcem devastare possent, *Livius* [4]. Ab illis diversi agones Capitolini, quos *peculiari commentario* illustravit *Onuphrius Panvinius*. Instituit eos Cæsar Domitianus, ut quinquennio elapso celebrarentur more Græcorum, qui Olympiades secundum ludos Olympios numerabant, *Suetonius* [5]. Certabant tunc omne genus artificum, & cumprimis Poëtæ recitabant, quas fecerant, fabulas, coronamque accipiebant, si placuissent. In eo agone *Statius* declamavit *Thebaidem* suam, multo labore conscriptam, rejectus vero palmam in medio positam reliquit aliis. Testatur Juvenalis [6]:

Curritur ad vocem jucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius urbem.
Promisitque diem, tantâ dulcedine captos
Afficit ille animos tantâque libidine vulgi
Auditur, sed cum fregit subsellia versu,
Esurit. ——— ———

Dicit Satyrice, *cum fregisse subsellia versu*, quoniam, ut Comici loquuntur, recitans non stetit, sed excidit, hoc est, non placuit. Nam quod *Lubinus* [7], ad Statii laudes accommodat, *eum tanto cum favore populi recitavisse, ut præ concursu auditorum scamna perfracta sint*, hoc, inquam, non exprimit verum sensum, & vero *Statius* [8] ipse conqueritur de sorte sinistrâ, quod publi-

(1) *lib.* VII. *pag.* 238. (2) *lib.* V. *Fastorum.* (3) *lib.* XXV. *Histor.* (4) *lib.* V. *Histor.* (5) *lib.* XII. *cap.* 4. (6) *Satyr.* 7. (7) *Commentario h. l. pag.* 320. (8) *lib.* V. *Sylvar. carm.* 3.

blico suffragio caruerit. Qui vicerant Poëtæ, laureâ coronabantur, estque hæc prima origo Poëtarum laureatorum, uti conjicit *Josephus Scaliger*[1].

XVI. CONSUALES fiebant mense Septembri per dies novem in honorem Neptuni, quem *Consum* vocabant, id est, *Deum consiliorum*. Nam hic est una cum Apolline Deorum clarissimus, quos Phrygum, religione celebratos in Italiam secum adduxit Æneas, & Apollo quidem erat præses armorum: Neptunus consiliorum, & huic quidem Ara subterranea in Circo maximo erat consecrata.

XVII. COMPITALICII fiebant mense Decembri post Saturnalia finita, in honorem Geniorum per vicos & vias publicas tutelarium. Liba dabantur illis pro sacrificio & convivia agitabant servi cum heris rusticis mixti, erantque velut accessio Saturnalium ex instituto Regis Servii Tulli. Nam servi a laboribus vacantes gaudebant summâ libertate, *Dionysius Halicarnass.*[2].

XVIII. SECULARES fiebant post exactos centum annos, magnis sumptibus, *Angelus Politianus*[3], *Carolus Sigonius*[4], *Bartholomæus Marlianus*[5], *Elias Vinetus Santo*[6], *Jacobus Strada*[7]. In honorem Plutonis & Proserpinæ edebantur, primusque instituit Valerius Publicola, cum murus & porta de cœlo tacta, & insecuta pestis non levem terrorem incussissent Populo, atque verebatur ille ne ob Reges pulsos Deorum iram forte commovissent. Tribus diebus sacra fiebant in ripâ Tiberis, totidemque noctibus ordine choreis & carminibus in campo Martio perstrepebant: carmina Viri Docti componebant in hunc usum nova, & sunt talia apud *Catullum*[8], *Horatium*[9]. Rogabantur Apollo & Diana, ut civitatis bonum procurare vellent: in Capitolio Matronæ supplicabant: per delubra omnia Diis omnibus vi-

(1) *in Lectionibus Ausonianis lib.* I. *cap.* 10. (2) *lib.* IV. (3) *Miscellaneis cap.* 58. (4) *lib.* III. *Emendationum pag.* 153. (5) *in Annalibus Consulum pag.* 16. (6) *Notatis ad Censorinum de die Natali lit.* B. (7) *in Epitome Thesauri Antiquitatum pag.* 60. (8) *Epigr.* 35. (9) *lib. Carm.* 21. *lib.* IV. *Carm.* 6. *lib.* 5. *carm. ult.*

victimas festas offerebant: cumprimis in subterraneâ arâ Diis Manibus immolabant duos boves furvos & juvencam unam. Eos paulatim abolitos restituit Augustus Cæsar, *Suetonius* [1]. Principes secuti retinuerunt & Domitiani quidem Nummus, ubi pingitur ille sacra Secularia faciens, est apud *Antonium Augustinum* [2]. Cumprimis de Septimii Severi ludis Secularibus testatur *Herodianus* [3], estque Nummus de re istâ apud *Antonium Augustinum* [4]. Demum & Philippus Imperator celebravit ludos Seculares, qui probant, eum non fuisse Christianum, *Eutropius* [5], secus quam *Eusebio* [6], & *Flavio Blondo* [7], visum est, adversus quos notavimus quædam *Auctariis ad Pappum* [8], atque adde *Christoforum Adamum Rupertum* [9]. Si enim Christianus erat, unde illud pro Deorum & Dæmonum cultu publicum testimonium? Nummi Philippici * pro ludis Secularibus videantur apud

Antonium Augustinum [10]. Demum Constantinus Magnus lege latâ abrogavit, ut diximus *ibidem* [11]. Magni hujus Imperatoris profectum in verâ religione commendat La-

 ctan-

* Quorum unum huc adduximus ex J. Gutherio *l.* 1. *de Jure Pontif. c.* 12.

(1) *lib.* 11. *c.* 31. (2) *Tab.* 32. *num.* 3. 8. (3) *lib.* III. (4) *Tab.* 35. *n.* 9. 13. (5) *lib.* IX. *Histor.* (6) *lib.* VI. *Histor. cap.* 25. (7) *lib.* 11. *de Româ triumphante fol.* 42. (8) *pag.* 68. & 120. (9) *in Observationibus Historicis pag.* 356. (10) *Tab.* 58. *num.* 1. 2. 3. 4 5. 6. 7. 8. 9. 10. 15. 18. 23. 24. (11) *pag.* 70.

ctantius[1] : *Primus tu Romanorum Principum repudiatis erroribus, majestatem Dei singularis ac veri & cognovisti & honorasti.* De patriâ ejus assignandâ errant *Pomponius Lætus*, *Camdenus*, *Baronius*, qui in Britannia natum asserunt. Hos multis refellit *Justus Lipsius*[2]. Attamen *Baronius*[3], pro evincendâ Britanniâ adfert verba Panegyristæ Gallicani[4] : *Liberavit pater tuus Britannias servitute, tu etiam nobiles illic oriendo fecisti.* Annotat Livineius[5] : *Locus lubricus, & qui Baronium in errorem induxit. Patriam Constantini fuisse Tharsum, Julius Firmicus scribit* lib. 11. Mathes. cap. 4. *Tharsum Cilissam Geographi passim, Bithynam* Stephanus *commemorat, quam* Firmicus *(opinor) senserit. At Panegyristæ ortus in Britannis, Mane & interpretamentum cape ex his incerti in Constantinum, quem Eumenium putamus :* O fortunata & nunc omnibus beatior terris Britannia, quæ Constantinum Cæsarem prima vidisti. *Et nota sis mihi additamentum, Cæsarem. Scilicet alter natalis, & quasi quædam recreatio est, Cæsarem adscisci.* Hæc *Livineius.* De negocio isto egimus *in Auctariis sæpius allegatis*[6]. Breviter : Dacus erat Cæsar, & natus in urbe Naisso, non vero Tharsi Bithynorum, multo minus in Britanniâ. Panegyristæ verba *Livinejus* recte exponit.

XIX. VOTIVI fiebant ex condicto Principum vel Consulum ad bella abeuntium, vovebantque Jovi & Apollini, aut quemcunque Deorum expeditioni suæ faventem esse volebant, quod post feliciter confectum bellum & devictos hostes Ludos solennes impensis magnis edere vellent. *Inscriptio* Romana : TI. CLAUDIUS. TI. F. NERO. PONTIFEX. COS. ITERUM. IMP. ITERUM. LUDOS. VOTIVOS. PRO. REDITU. IMP. CÆSARIS. DIVI. F. AUGUSTI. PONTIFICIS. MAXIMI. JOVI. OPTIMO. MAXIMO. FECIT. EX. S. C. *Gruterus*[7]. Ipsique ludi vocaban-

(1) *lib.* I. *Institut. Divinar. cap.* I. (2) *lib.* IV. *de Magnitud. Romæ cap.* II. *& notis ibid. pag.* 220. (3) *Tom.* 3. *Annal. Ecclesiast. pag.* 6. (4) *Panegyr.* 5. *cap.* 4. (5) *Notis ad Panegyricos pag.* 331. (6) *pag.* 124. (7) *in Vol. pag.* 11. *num.* 1.

bantur *Ludi Magni*, ut teſtatur *Livius* [1], ubi Fabius Maximus Dictator pro felici ſucceſſu belli Punici ſecundi vovet Ludos Magnos extraordinarios in honorem Jovis Deorum principis, & Sacrificia trecentorum boum. Exempla alia ſunt apud eundem *Livium* [2], & de Cornelio Syllâ apud *Vellejum* [3]. De Auguſto Cæſare, qui poſt devictum Antonium Ludos quinquennales condidit, referunt *Suetonius* [4], *Tacitus* [5], *Dion Caſſius* [6]. Eratque agon ille Actiacus mere Olympius, quem illuſtrem fecit Auguſtus decimis ex hoſtium prædâ Apollini conſecratis, ut *Strabo* [7] narrat. Confer *Joſephum Scaligerum* [8], *Berneggerum* [9], *Calviſium* [10], *Petavium* [11]. Antonius Imperator vota decennalia pro Reipublicæ ſalute ſuſcipiens, velato capite, pingitur apud *Antonium Auguſtinum* [12]. Quare ſit *velato capite*, diximus *ſupra* [13]. De Gallieno Cæſare, qui decennales Ludos μετὰ πάσης φαντασίας egit, vide *Trebellium Pollionem* [14], nam quod ibi *Cœlius Rhodiginus* emendare vult, *encænia celebravit* [15], hoc merito refellit *Marcellus Donatus* [16], & vulgarem lectionem, *decennia celebravit*, retinendam contendit, quomodo etiam *Baptiſta Egnatius*, *Caſaubonus*, *Salmaſius*, *Gruterus*, *Schrevelius*, *Boxhornius*, editores *Hiſtoriæ Auguſtæ* conſenſu magno excuderunt, ac ſequuntur *Julius Bulengerus* [17], *Johannes Cluverius* [18]. Plurima vide apud *Johan. Philip. Thomaſinum* [19].

(1) *lib.* XXII. *Hiſtor.* (2) *lib.* XXVII. 30. 39. *Hiſtor.* (3) *lib.* II. *Hiſtor.* (4) *lib.* II. *cap.* 19. (5) *lib.* XVI. *Annal.* (6) *lib.* LIII. & LIV. (7) *lib.* VII. (8) *lib.* V. *de Emendat. Temporum pag.* 137. (9) *Diatribis ad Suetonii Auguſtum pag.* 86. (10) *in Iſagogâ Chronologicâ cap.* 45. (11) *in Rationario temporum part.* 2. *lib.* III. *cap.* 15. (12) *Tab.* 42. *num.* 9. (13) *lib.* I. *cap.* XII. *num.* 18. (14) *in Vitâ ejus cap.* 7. (15) *lib.* XXII. *Antiq. Lect. cap.* 14. (16) *Elucidationibus ad Trebellium Pollionem p.* 993. (17) *lib.* III. *de Imperatore Romano cap.* 1. (18) *in Epitome Hiſtoriæ univerſalis pag.* 332. (19) *de Donariis & Tabellis votivis.*

CAP. VII.

De Judiciis publicis.

I. SCRIBIT Cicero [1] : *Omnia Judicia aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causâ reperta sunt.* Illa vocamus Judicia *privata*, hæc *publica.* PRIVATA Judicia ampla nimis & diffusa, breviter commemorari non possunt, adeoque legantur apud *Carolum Sigonium* libris prolixis *de Judiciis Romanis*, *Flavium Blondum* Foroliviensem [2], *Masenium* [3], *Justum Lipsium* [4], & *Brissonium* [5]. PUBLICA sunt de criminibus illis, in quæ supplicium irrogabatur. Suppliciorum quædam summa erant, quædam mediocria, quædam vero minima. *Summa* erant crux, vivicomburium, decollatio : *mediocria* erant damnatio ad metalla, decertatio cum bestiis & gladiatoribus : *minima* erant relegatio, opus publicum, vincula, *Paulus* [6].

II. Qui de capite vitaque damnatorum pronunciabant, illi jurabant, se nihil odio privato dare, ut refert *Seneca* [7]. Et postquam sententia de irrogando supplicio ultimo recitata erat, illico ad exsequenda jussa vocabantur Lictores, qui facinorosum vinculis arctioribus constringerent. Nudabant illi facinorosum, virgas & secures expediebant : & horrendum carmen, quod vocabant, erat irrevocabilis de subeundâ morte sententia : *I lictor, dèliga ad palum & morte affice.* Vel sic : *I lictor, colliga manus, caput obnubito, infèlice arbore suspendito*, Livius [8]. Caput obnubere illi, qui certo mortis supplicio debebat affici, solebant quoque populi in Oriente. De Hamane in aulâ Persica damnato legitur : *Faciem Hamanis operuerunt satellites*, Esther. [9], & con-

(1) *pro Cæcinnâ.* (2) *lib.* IV. *de Româ triumphante fol.* 77. (3) *in Antiquitatibus Romanis cap.* 30. 31. (4) *in Satyrâ Menippeâ.* (5) *de solemnibus Formulis Populi Romani lib.* 2. 3. 5. 6. 7. (6) *in libro* V. *Sententiarum cap.* 17. (7) *lib.* II. *Controvers.* (8) *lib.* I. *Histor.* (9) VII. 9.

confer *Johan. Drusium*[1]. De eodem facto *Raderus* monet: *Aman jussu Ochi seu Assueri velatus in crucem & patibulum ivit*[2], (Nimirum de Ocho exponit ille, quem nos putamus Xerxem fuisse cum *Josepho Scaligero*[3], *Tremellio* & *Grotio*[4]; *Drusio*[5].) Alia exempla sunt alibi. De Philotâ Macedonum Principe: *Nec plura locutum capite velato in regiam adducunt*, Curtius[6], videlicet damnatus erat capitis, itaque[7] dicitur, *cum obligantur oculi.* Inter cruciatus scilicet. Indidem est, quod Jesu Nazareno milites operuerunt faciem, *Marci*[8].

III. Cum ducebantur ad supplicium, in collo gerebant nolam apprime tinnulam. Plautus[9]: *Extra portam Meciam currendum est prius, lanios inde accersam duos cum tintinnabulis, eadem duo greges virgarum ulmearum inde adegero.* Intelligit Carnifices, quorum extra portam illam, domus, ad solennem suppliciis locum. Hoc ideo, ne occurrerent forte Carnifici honoratiores cives, atque polluerentur, ut notant *Turnebus*[10], *Petrus Faber*[11]. Cæterum patet, quod in eos, qui fortunæ humilioris erant, palam animadverteretur a Carnifice: illi vero, qui existimationis alicujus erant, ut aliquod in morte solatium haberent, & ne supplicii irrogatio cognatorum animos ad ultionem meditandam fortius incenderet, in carcere per Lictores puniebantur supplicio decreto, securi vel reste. Docet *Seneca*[12], & de hostium Ducibus triumphatis sæpe legitur, in carcere necatos esse. Ita *Priscus in carcerem ductus & ibidem interfectus est*, Tacitus[13], & porro apud eundem[14]. *Paconianus in carcere strangulatus est.* De Catilinæ conjuratis in carcere necatis, agit *Salustius*[15]. Eodem pertinet, quod Johannes Baptista in carcere decollatur, *Matth.*[16].

(1) *lib.* XII. *Observat. cap.* 18. (2) *Commentar. ad lib.* IV. *Curtii pag.* 201. (3) *in Animadversionibus Eusebianis pag.* 28. (4) *Notis ad cap.* I. *Estheræ.* (5) *Commentario ibid. pag.* 48. (6) *lib.* VI. *cap.* 15. (7) *cap.* X. (8) XIV. 65. (9) *in Pseudolo Act.* I. *sc.* 3. (10) *lib.* XXIII. *Adversarior. cap.* II. (11) *lib.* II. *Semestrium cap.* 8. (12) *lib.* IX. *Declamat.* 2. (13) *lib.* III. *Annal.* (14) *lib.* V. (15) *in Catilinariâ.* (16) XIV. 10.

Confer quæ obſervant *Marcus Vertranius Maurus* [1], *Petrus Faber* [2].

IV. De CRUCE agemus *peculiari Diatribâ*, *ſequenti capite*. VIVICOMBURIUM exquiſiti doloris ſupplicium erat, quo ſacrilegos puniebant & incendiarios, deinde Chriſtianos etiam, quia his impegerant maligni crimen, quod incendiarii & generis humani hoſtes eſſent. Nec tamen eis ſimplice Vivicomburio perire licuit. Nero Cæſar alligavit axibus cerâ & pice oblitos, hique noctu ardebant, & nocturni luminis uſum præbebant *Tacitus* [3], & ex eo *Sulpicius Severus* [4]. De ſupplicio iſto Juvenalis [5]:

—— —— Tædâ lucebis in illâ
Quâ ſtantes ardent, qui fixo gutture fumant.

Vivi ardebant & ſpectatoribus allucebant, erantque fixa eis guttura, ne ſe incurvarent. Rurſum Juvenalis [6]:

Auſi quod liceat tunicâ punire moleſtä.

Tunicam moleſtam appellant quoque *Seneca* [7], *Martialis* [8]. *Tunicam incendialem* vocat *Tertullianus* [9], ubi vide *Jacobum Gothofredum* [10]. Erat induſium pice & cerâ intertextum, quo veſtiebantur ſontes, ac tædâ, ſtupâ, papyro circumdati accendebantur, ut veluti candela deflagrarent. De quâ re *in Auctariis ad Pappum* [11] ſcripſimus, & confer *Petrum Crinitum* [12], *Johan. Gerh. Voſſium* [13], *Juſtum Lipſium* [14]. Lucretius [15]:

Carcer & horribilis de ſaxo jactu deorſum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ.

Ubi *pix* eſt illud, de quo nunc agimus, ſupplicium, teſte *Cœlio Rhodigino* [16]. Quanquam aliter Lambinus [17]: *Pice fervente infuſâ olim quorundam maleficorum hominum corpora urebantur.* *Plautus* in Captivis Act. III. ſc. 4.

Atra

(1) *in Annotatis ad Tacitum pag.* 79. (2) *lib.* II *Semeſtrium cap.* 7. (3) *lib.* XV. *Annal.* (4) *lib.* II. *Hiſtor. ſacræ cap.* 41. (5) *Sat.* I. (6) *Sat.* 8. (7) *Epiſt.* 14. (8) *lib.* X. *Epig.* 24. (9) *lib.* I. *ad Nationes cap.* 18. (10) *in Notis pag.* 140. (11) *pag.* 95. (12) *lib.* I. *de Honeſtâ Diſciplinâ cap.* 13. (13) *in Lexico Etymologico pag.* 536. (14) *Notis ad lib.* XV. *Annal. num.* 86. (15) *lib.* III. *de Nat. rer.* (16) *lib.* X. *cap.* 5. *Lect. antiq.* (17) *in Notis pag.* 405.

Atra pix te agitet apud carnificem ac tuo capiti illuceat. Sic etiam *Obertus Giſanius* [1], *Johan. Brodæus* [2]. Verum prior ſenſus eſt melior.

V. DECOLLATIO fiebat olim ſecuri, non habitâ ratione dignitatis, quæ forte aliqua in reo erat. Juvenalis [3]:

——— *Et legum prima ſecuris.*

Nimirum, quod vetuſtiſſimum omnium eſſet non apud Romanos tantum, ſed etiam Gentes alias, unde pro ſuppliciis omnibus poſitum eſſe reperitur, *Matth.* [4], *Roman.* [5] Imo & honeſtiſſimum, κάλλιστον θανάτων ἐδόκει εἶναι, ait *Xenophon* [6], & non diſſimilia habet *Ammianus Marcellinus* [7]. Poſt Auguſti tempora gladius uſurpari cæpit, quando reus erat conditionis melioris, unde Baſſianus Cæſar valde increpuit illos, qui Papinianum ſecuri decollaviſſent, quod gladio factum oportuerat, teſte *Spartiano* [8], & confer *Lipſium* [9]. Scribit Florus [10]: *Legatos quippe noſtros, ob ea quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem ſed ut victimas ſecuri percuſſit.* De Liburnorum moribus dictum eſt, qui ſoliti gladio punire ſontes, victimas ſecuri percutere: & omnino ad Romanorum conſuetudinem referri non debet, qui tempore eo, de quo *Florus* agit, citra diſcrimen ſontes decollabant ſecuri. Quæ enim hic monet *Freinshemius* [11], vera equidem ſunt, attamen propoſito minus congrua ſunt. Lucanus [12]:

Tunc nervos venaſque ſecat, nodoſaque frangit
Oſſa diu, nondum artis erat caput enſe rotare.

Caput enſe rotare dicit, id eſt, amputare, quomodo *cervicem mucrone rotare*, dicit *Claudianus* [13]. Europæi non uno modo. Gladio utuntur Germani, Poloni, Galli, Hiſpani indifferenter: Suedi & Angli etiam ſecuri.

VI. *De ſaxo præcipites* agebantur facinoroſi, & pœnam illam

(1) *in Indice Lucretiano pag.* 395. (2) *lib.* II. *Miſcellaneor. cap.* 10. (3) *Sat.* 8. (4) XXVI. 25. (5) XIII. 4. (6) *lib.* II. *Cyropæd.* (7) *lib.* XXX. (8) *in Vitâ ejus cap.* 4. (9) *Notatis ad Tacitum lib.* XV. *Annalium num.* 133. (10) *lib.* II. *cap.* 5. (11) *in Notis pag.* 125. (12) *lib.* VIII. *Pharſal.* (13) *de Bello Gildonico.*

illam fanciebant *leges XII Tabb.* in eos, qui falfum teftimonium dicebant, ut allegat *Gellius* [1]. Cumprimis proditores, & qui ambitus crimine damnati erant, ita puniebant, uti factum eft cum Manlio Capitolino, *Livius* [2], cum Spurio Caffio, *Dionyfius Halicarnaff.* [3], cum Sexto Licinio, *Plutarchus* [4], & cum transfugis, *Livius* [5]. Sic Amafias Rex præcipites dejecit Edomitas a faxis, 2. *Chronic.* [6]. *Lucretius* verbis fupra prolatis [7]:

—— Horribilis de faxo jactu deorfum.

Horatius [8]:

—— —— —— Audet
Dejicere è faxo cives. —— ——

Saxofalios vocat *Plautus* [9], & adde *Marcum Vertranium* [10].

VII. Parricidas *infuebant culeo & aquis demerfos* fuffocabant. Cicero [11]: *Majores noftri cum intelligerent, nihil effe tam fanctum, quod non aliquando violaret audacia, fupplicium in Parricidas fingulare excogitaverunt, ut quos natura ipfa retinere in officio non potuiffet, ii magnitudine pœnæ fummoverentur. Infui voluerunt in culeum vivos atque ita in flumen dejici.* Juvenalis [12]:

Cujus fupplicio non debuit una parari
Simia, nec ferpens unus, nec culeus unus.

Et porro [13]:

Et deducendum corio bovis in mare, cum quo
Clauditur adverfis innoxia fimia fatis.

Corium bovis eft, quod in verbis proximis fuerat culeus. Et beftiæ illæ omnes, gallus, canis, fimia, ferpens compingebantur una cum facinorofo. Adde *Suetonium* [14], & confer *Baronium* [15], *Hieronymum Magium* [16]. Præterea funt exempla eorum, quos in aliis criminibus deprehenfos merferunt aquis pro fupplicio. *Livius* de Turno

[1] *lib.* XX. *cap.* I. [2] *lib.* VI. [3] *lib.* VIII. [4] *in Mario.* [5] *lib.* XXXIV. [6] XXV. 12. [7] *lib.* III. [8] *lib.* I. *Sat.* 6. [9] *in Trinummo Act.* 2. *fc.* 1. [10] *Notis ad Tacitum pag.* 50. [11] *Oratione pro Sexto Rofcio Amerino.* [12] *Sat.* 8. [13] *Sat.* 13. [14] *lib.* II. *cap.* 33. [15] *Notatis ad Martyrologium p.* 149. [16] *lib.* IV. *Mifcellan. cap.* 8.

no Herdonio [1]: *Ut indictâ causâ, novo genere lethi dejectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne injectâ, saxisque conjectis mergeretur.* Suetonius [2]: *Pædagogum ministrosque Caji filii per occasionem valetudinis mortisque ejus, superbe avareque in provinciâ grassantes, oneratis gravi pondere cervicibus præcipitavit in flumen.* Hoc quidem secundum leges Provinciarum illarum, ubi peccaverant, ut in loco pœnas darent, fieri permisit Augustus. Nam Romanis quidem novum lethi genus erat, ut *Livius* supra dicebat, Græcis notissimum. *Diodorus Siculus* [3]: τοὺς δὲ ἄλλους ὡς ἱεροσύλους κατεπόντισε. De Phocensibus loquitur, quos Philippus Macedo devictos & prælio captos velut sacrilegos Delphici templi expilatores, demersit in aquis. Adde *Polybium* [4], *Athenæum* [5]. Non tamen omnes eodem modo. Καταποντισμὸν è Syrorum usu describit Christus Matth. [6]: *Præstiterit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, ac demergatur in profundo maris.* Annotat Hieronymus: *Secundum ritum provinciæ loquitur Christus, quo majorum criminum ista apud veteres Judæos pœna fuit, ut in profundum alligato saxo demergerentur.* Erroneum omnino est, quod *de veteribus Judæis* asserit, nam in horum lege & rebus gestis nulla τοῦ καταποντισμοῦ mentio est. Quanquam reclamet *Philippus Caroli* [7]. Dicemus quædam *infra* [8]. De Syris verum est, qui hoc modo in sacrilegos animadvertebant, quemadmodum Græci & Romani. *Scholiastes* [9]: ὅταν γὰρ καταποντοῦσι τινας βάρος ἀπὸ τῶν τραχήλων. Et Christus ita describit, ut conveniat exacte cum illo supplicio, quod Cæsar permisit irrogari ministris Caji prædonibus. Porro de meretricibus & meretricariis in mare abjiciendis, vide *Suetonium* [10].

VIII. Vetus supplicium fuit, *sectio in partes*. De quo leges XII. Tabb. *Tertiis nundinis partes secanto.* Nimirum

[1] *lib.* I. *Histor.* [2] *lib.* II. *cap.* 67. [3] *lib.* XVI. [4] *lib.* II. [5] *lib.* X. & XIV. [6] XVIII. 6. [7] *Animadversis ad Curtium pag.* 158. [8] *cap. seq. dist.* 2. [9] *ad Aristophanis Equites.* [10] *lib.* IV. *cap.* 16.

rum decoctores perversi, qui non dissolvebant æs alienum. Atqui nunquam hanc pœnam adversus malæ fidei debitores usurpatam fuisse, multis cum rationibus, tum authorum testimoniis confirmant *Salmasius* [1], *Desiderius Heraldus* [2]. Sunt tamen exempla alia. Bœbius Syllæ jussu in frusta lacerabatur, *Florus* [3], *Lucanus* [4]. Caligula multos honesti ordinis medios serra dissecuit, *Suetonius* [5]. Medios accipe longitudinis & staturæ. Expresse *Dion Cassius* de rebellantibus in Africa Judæis sub Trajano: πολλοὺς ᾗ καὶ μέσους ἀπὸ κορυφῆς διέπριον. Inter varia supplicia, quibus David punivit Ammonitas ob violatos Legatos, recensetur, quod multos serris disciderit, 2. *Samuel.* [6]. De Hasaële Rege Syrorum prædicit Elisa: *prægnantes in frusta concides*, 2. *Reg.* [7]. Menahem Tyrannus in proprios cives sævit, & in Thirsa prægnantes dissecuit, 2. *Reg.* [8]. Agag in frusta conciditur, 1. *Samuel.* [9].

IX. Damnabantur *ad metalla* fodienda abigeatores, incendiarii, plagiarii, ut vitæ gratia eis fieret, utque ærarii reditus augerent laboribus ærumnosis, de qua re dictum est *supra* [10].

X. De *pugnâ adversus bestias & gladiatoriis cædibus*, diximus *supra* [11]. Supplicium hoc deinde Christianis irrogatum fuit. Hinc Tertullianus [12]: *Si Nilus non adscenderet in arva, si cœlum staret, si terra moveretur, si fames, si lues, statim: Christianos ad leones.* Et *Parænesi ad castitatem* [13], refert quotidianas voces: *Christiani ad bestias.* Nimirum, uti crux, ita bestiæ destinabantur illis veluti vilioribus. Similia habent *Arnobius* [14], & confer *Desiderium Heraldum* [15], *Baronium* [16].

XI. RELEGATIO erat, cum Civis Romanus intra

(1) *de Modo Usurarum pag.* 822. (2) *Observationibus ad Jus Atticum & Romanum lib.* IV. *cap.* 4. (3) *lib.* III. *cap.* 21. (4) *lib.* II. *vers.* 119. (5) *lib.* IV. *c.* 27. (6) XII. 31. (7) VIII. 12. (8) XV. 16. (9) XV. 33. (10) *cap.* V. *dist.* 2. (11) *cap.* VI. *dist.* 10. (12) *in Apologet. cap.* 40. (13) *cap.* 11. (14) *lib.* I. *adversus Gentes pag.* 14. (15) *Animadversionibus ibid. pag.* 27. (16) *Notatis ad Martyrologium pag.* 64.

tra certum diem juberetur excedere finibus Italiæ. Et tunc ei formulâ solenni *interdicebatur aquâ & igni*. Quia enim Civi Romano haut poterat vita jure eripi, adeoque infelix carmen non poterat adversus eum proclamari, neque tamen delicta impune abire debebant, hoc temperamentum exercendæ justitiæ inventum est, ut illis, post causam in Comitiis centuriatis discussam, igni & aquâ interdiceretur. Nimirum subsidiis iis, quibus vitæ humanæ conversatio continetur, destituti in terras peregrinas emigrare cogebantur, ita factum est, ut civitatem Romanam amitterent, & a sicariis, si non pro pretio, saltim impune occiderentur.

XII. Damnatio *ad opera publica* erat, cum ergastulis & pistrinis conclusi laboribus servilibus premebantur, aut ad viarum munitiones adigebantur. Et hi equidem stigmatis notabantur, ut referunt *Seneca* [1], *Suetonius* [2]. Scilicet, erant servi publici & perpetui, morisque fuit, servos notis illis impressis insignire, ut monet *Petrus Faber* [3], & nos dicemus *infra* [4]. In pistrinis frumenta commolebantur, molas vero circumagebant jumenta oculis corio obductis, vel servi facinorosi, quorum oculos effodiebant supplicii loco. Sulpicius Severus [5]: *Tum illi effossis oculis compedibus in carcerem conjecerunt*. De Simsone loquitur, & historia exstat *Judic.* [6] Factum ideo ne vertigo illos occuparet ac laborem impediret. Apulejus [7]: *Molæ, quæ proxima videbatur, matutinus adstituor, & illico velatâ facie propellor ad incurva spacia flexuosi canalis, ut in orbe termini circumfluentis reciproco gressu, mea recalcans vestigia, vagarer incerto errore*. Rei ejusdem testimonium est apud *Herodotum* [8].

XIII. Vincula sustinebant, qui in carceribus conclusi erant. *Custodias* vocant *Tacitus* [9], *Suetonius* [10]. Militaris custodiæ ratio hæc erat, ut miles & vinctus eodem

(1) *lib.* III. *de Irâ cap.* 3. (2) *lib.* IV. *cap.* 27. (3) *lib.* II. *Semestrium cap.* 5. (4) *lib.* IV. *cap.* I. *dist.* 3. (5) *lib.* I. *Histor. sacræ cap.* 52. (6) XVI. 21. (7) *lib.* IX. *Milesiar.* (8) *in Melpomene.* (9) *lib.* III. *Annal.* (10) *lib.* III. *cap.* 61. *lib.* IV. *cap.* 27. *lib.* VI. *cap.* 31. *lib.* XII. *cap.* 14.

dem vinculo innexi, miles quidem in ſiniſtrâ manu vinculum haberet, vinctus facinoroſus in dexterâ, adeoque alter alterum penes ſe traheret ſemper. Locus eſt *Actor.* [1] τῷ ἢ Παύλῳ ἐπετρέπη μένειν καθ᾽ ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. Hic miles eſt ille, qui advinctam in ſiniſtro brachio catenam geſtabat, cuſtodiæ ejus præfectus. Seneca [2]: *Eadem catena cuſtodiam & militem copulat.* Et [3]: *Alligatique etiam ſunt qui alligaverunt, niſi tu forte leviorem in ſiniſtrâ catenam putas.* De hac re notavimus quædam *Auctariis ad Pappum* [4], & confer *Johannem Druſium* [5], *Joſephum Scaligerum* [6], ubi eſt:

Vinctorum dominus, ſociuſque in parte catenæ.

Ad præſentem rem pertinet. Sæpe duo milites uni reo dati ſunt, majori cuſtodiæ. Exemplum eſt *Actor.* [7], & prolixe *Juſtus Lipſius* [8].

XIV. Delictum, ob quod aliquis meruerat vitâ mulctari, vel proclamabatur a Præcone tunc, cum facinoroſus per vicos trahebatur ad ſupplicium, vel ligneæ tabulæ albæ inſcriptum nigris literis appendebatur ad caput ejus, qui in cruce languebat. λεύκωμα vocat *Heſychius*, & confer quæ dicemus *infra* [9]. Exemplum refert Lampridius [10]: *Taurinius malarum cauſarum patronus in foro ad ſtipitem ligatur, & fumo appoſito necatur, Præcone dicente: Fumo punitur, qui vendidit fumum.* Alia adferunt *Jacobus Cujacius* [11], *Jacobus Pontanus* [12]. De tabulâ appenſâ eſt *Lucæ* [13], *Johan.* [14]. Sed & damnatus tabulam inſcriptam èque collo ſuſpenſam præferebat ſæpe tunc cum traducebatur, id eſt, oſtentui cauſa per urbem educebatur ad locum ſupplicii. *Dion Caſſius* [15]: διά τε τῆς ἀγορᾶς μέσης μετὰ γραμμάτων τὴν αἰτίαν τῆς θανατώσεως αὐτοῦ δηλούντων διαχθέντος, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνασταυρωθέντος. Martialis [16]: Tra-

(1) xxviii. 16. (2) *Epiſt.* 5. (3) *de Tranquillitate animi cap.* 10. (4) *pag.* 12. (5) *Præteritis ad Novum Teſtam. lib.* v. *pag.* 319. (6) *Annotatis ad Manilium lib.* v. *pag.* 418. (7) xii. 6. (8) *Notis ad Tacitum lib.* iii. *Annal. num.* 41. (9) *ſeq. cap. diſt.* 12. (10) *in Vitâ Alexandri Severi cap.* 36. (11) *lib.* xiii. *Obſervationum cap.* 3. (12) *in Atticis Bellariis pag.* 432. (13) xxiii. 38. (14) xix. 19. (15) *lib.* liv. (16) *libro Spectaculorum epigr.* 4.

Traducta est titulis. ———

Sic enim locum pravâ lectione,

Traducta est Getulis, ———

deturpatum, emendant *Lipsius*[1], *Farnabius*[2], *Ramiresius*[3]. Cæterum *Petrus Scriverius* legit: *Tradita Getulis*, & annotat[4]: *traditi sunt delatores Getulis, leonum rectoribus, ut eos leonibus objicerent, quod non vacaret toties repetitis ludis adesse, in exilium pulsi urbem deseruerunt.* Non male, & adde quæ de re ipsa monent *Jacobus Cujacius*[5], *Petrus Faber*[6]. *Titulum* vocat quoque *Suetonius*[7], ubi servi furis supplicium describit.

CAP. VIII.

De Cruce adversus Baronium ejusque abbreviatorem Spondanum Diatriba peculiaris.

I. Amice lector, non sunt anni ita multi, cum versabar in diligenti lectione *Annalium Baronii*, & vero inter legendum forte animadversiones aliquæ sub manibus nascebantur, eas deinde ad *Epitomen Spondani* applicare malebam, ne perirent, & excerpta multa *in Auctariis ad Pappum* nuper editis vulgavi, reliqua domi in schedis reservo meliori occasioni. Quæ nunc de CRUCE prolixius aliquanto commentabimur, indidem sunt. *Spondani* verba sunt ista: *Apud Judæos homicidarum pœnam fuisse crucem, tradit Philo* libro de Legibus specialibus. *Sed divina quadam dispensatione factum est, ut supplicium, quod Barabbæ duplici ex causa debebatur, tum ut latroni, tum ut homicidæ, converteretur in Christum, cujus nulla esset mortis causa, ut Dei Filius pro redemptione generis humani Crucem subiret, quæ tam apud Judæos quam etiam Gentiles insigne salutis esset.* Hactenus ille *in Epitome Annalium*[8].

Cc II. Quod

(1) *Notis ad lib.* II. *de Cruce cap.* II. (2) *in Notis pag.* 4. (3) *in Notatis ad h. l. pag.* 8. (4) *Animadvers. ad h. l. pag.* 7. (5) *lib.* VIII. *Observation. cap.* 7. (6) *lib.* II. *Semestrium cap.* 8. (7) *lib.* IV. *cap.* 32. & *lib.* XII. *cap.* 10. (8) *pag.* 32. *num.* 29.

II. Quod dicit, *Crucem apud Judæos fuisse pœnam homicidarum*, sub examen vocabimus. Negant enim *Josephus Scaliger*[1], *Casaubonus*[2], *Petrus Faber*[3], *Drusius*[4], *Johannes Gerhardi*[5], *Georgius Calixtus*[6], *Hugo Grotius*[7], *Balduinus Walæus*[8]. Constat, quod tam lex Mosis, quam ex ea derivata judicia, prout a *Thalmudistis* describuntur, solum quatuor supplicia enumerent in Populo Judaico usitata, *Combustionem*, *Lapidationem*, *Gladium*, *Strangulationem*. Combustio quidem non fiebat, ut corpus in cineres redigeretur, sed facinorosi os ferro aperiebatur, inde plumbum liquatum infundebatur, quo exta & intestina exurebantur, corpore illæso. Lapidatio erat, cum lapidum injectu opprimebatur intra locum undique conclusum. Gladio feriebant cervicem. Strangulabant, quando per sudarium collo injectum innectebant guttur, donec præfocarentur. Hæc relata sunt *in libro Sanhedrim*[9], & apud *Mosen de Kotsi*[10], quibus adde *Johannem Cocchium*[11], *Wilhelmum Schickardum*[12]. De Crucifixione apud Judæos nihil occurrit, sive legem spectes sive exempla. Primus atrocissimum & plenissimum ignominiæ supplicium istud adhibuit Alexander Hasamonæus, & octingentis Crucibus totidem rebelles Judæos affixit, non tam secundum leges patrias, quam ex usu Parthorum & Romanorum †, quorum studia bellica tunc temporis in Oriente clarissima erant, *Josephus*[13]. Totum ergo supplicium Romanorum est, flagellatio, suffixio in Cruce, lateris suffossio, vestimentorum divisio. Parthi, Macedones, Pœni quoque affigebant Crucibus, hoc tamen cum discrimine, quod apud

† Etiam Schytharum *Justinus* 2, 5, 6.

(1) *in Animadversis Eusebianis pag.* 109. (2) *in Exercitationib. adv. Baron. Exercit.* 16. *sect.* 77. (3) *lib.* II. *Semestr. cap.* 8. (4) *lib.* IV. *Præteritor. ad Novum Testam.* (5) *in Harmonia Passionis cap.* 13. (6) *in Concordia Euangelica lib.* VI. *cap.* II. (7) *in Annotatis Euangelicis pag.* 208. (8) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 779. (9) *cap.* VII. *sect.* I. (10) *in Præceptis positivis num.* 248. & 365. (11) *Notis ad Sanhedrim pag.* 57. (12) *de Jure Regio Hebræorum pag* 105. (13) *lib.* XIII. *Antiquitat. cap.* 22.

apud Gentes illas viri illuſtres perinde ut vilioris ſortis homines pœna iſta necabantur, *Esdræ* [1], *Eſther* [2], *Curtius* [3], *Juſtinus* [4], *Herodotus* [5]. Romani ſervis tantum Crucis ſupplicium irrogabant, itaque *ſervile ſupplicium* vocant *Tacitus* [5], *Capitolinus* [7], *Paulus* JCtus [8]; (ubi eſt: *Si ſervi de Domini ſalute conſuluerint mathematicos, ſummo ſupplicio, id eſt, Cruce afficiuntur.*) *Vulcatius* [9]. Hinc illud ſervi fatum:

Noli minitari, ſcio Crucem mihi futuram ſepulchrum:
Ibi majores mei ſiti ſunt, pater, avus, proavus, abavus.

Plautus [10]. Et conſentit Horatius [11]:

Si quis cum ſervum, patinam qui tollere juſſus
Semeſos piſces, tepidumque ligurrierit jus,
In Cruce ſuffigat, Labeone inſanior inter
Sanos dicatur? ———

Solebat irrogari quoque liberis, verum ſeditioſis, latronibus, fugitivis, atque illis, qui Populum adverſus Magiſtratum concitabant [12], *Florus* [13], *Valerius Maximus* [14], *Cicero* [15]. Et prolixe *Baronius* [16], *Petrus Faber* [17], *Marcellus Donatus* [18].

III. Contendunt *Baronius* [19], *Lipſius* [20], *Gretſerus* [21], *Sigonius* [22], *Galatinus* [23]. Beza *libro* [24], *Johan. Scarpius* [25], *Cornelius à Lapide* [26], *Matthias Stephani* [27], *Philippus Caroli* [28], quod ſupplicium hoc fuerit è conſuetudine Judæorum, ea quidem obſervata differentia, ut Romani

 faci-

(1) VI. II. (2) VII. 9. 10. (3) *lib.* IV. *cap.* 15. (4) *lib.* IX. & XVIII. *Hiſtor.* (5) *in Thaliâ.* (6) *lib.* II. & IV. *Hiſtor.* (7) *in Vitâ Macrini.* (8) *lib.* V. *Sentent. diſt.* 22. (9) *in Avidio Caſſio.* (10) *in Milite glorioſo Act.* 2. *Sc.* 4. (11) *lib.* I. *Sermon.* 3. (12) *lib.* XXXVIII. §. 2. *ff. de pœnis.* (13) *lib.* III. *cap.* 19. (14) *lib.* II. *cap.* 7. (15) *Oratione pro Dejotaro.* (16) *Notis ad Martyrologium Romanum pag.* 155. (17) *lib.* II. *Semeſtrium cap.* 8. (18) *Elucidationibus ad Tacitum p.* 202. (19) *Tom.* I. *Annal. A. C.* 34. *num.* 94. *pag.* 221. & *Notis ad Martyrologium Romanum pag.* 230. (20) *lib.* I. *de Cruce cap.* II. (21) *lib.* I. *de Cruce cap.* 19. (22) *lib.* VI. *de Republ. Hebræor. cap.* 8. (23) *lib.* VI. *cap.* 8. (24) *de Excommunicatione pag.* 107. (25) *in Curſu Theolog. pag.* 383. (26) *Commentario ad Galat.* III. 13. *num.* 66. 67. (27) *lib.* I. *de Juriſdictione cap.* 8. *n.* II. (28) *in Guſtis Philologiæ ſacræ Dialog.* 3.

facinorosos clavis per manus ac pedes adactis suffixerint trabali, Judæi vero funibus alligaverint. Probare conantur: (1) Quia Moses jubente Deo Hebræorum primates ex arboribus suspendit, *Numer.*[1] RESPONDEO: Hebræi, quos suspendebant, eos primum jugulabant, sive humi prostratos nervo præfocarent, uti hodienum Turci, Mauri & Indi facere consueverunt, sive lapidibus obruerunt, inde cadavera ad lignum pendula ostentui exponebantur, eratque hujusmodi suspensio non tam supplicium quam supplicii consequens, *Deuter.*[2], *Josua*[3], *Thalmudistæ*[4]. Nec verum est, *quod primates suspenderit*, quanquam hæc Interpretum omnium communis opinio sit. Verba sonant: *Assume omnes principes populi & suspende illos Domino.* Debebat Moses convocare principes, atque illis præsentibus judicium ferre contra eos, qui peccaverant. Pronomen *illos* referri debet ad *Populum*, id est, qui è populo deliquerant, non vero ad *Principes*, ut recte monent *Vatablus* & *Grotius*[5]. (2) Quia Reges Cananitarum suspenduntur in ligno, *Josua*[6], nec non posteri Saulis, 2. *Samuel.*[7]. RESPONDEO: Eo, quo dictum est, modo, nec enim vera erat strangulatio, multo minus erat Crucifixio, sed cadavera ostentui exponebantur è patibulo. (3) Quia *Paulus* illud, maledictus qui pendet in ligno, *Deut.*[8], applicat ad Christum Crucifixum, *Galat.*[9]. RESPONDEO: Applicat per modum analogiæ, quandoquidem suspensio de ligno est generale aliquid, & potest accommodari furcæ, Cruci, patibulo, palis acutis, quomodo etiam Seneca[10] dicit, *latrones suspendi*, id est, crucifigi. Et illos, quos Saraceni palis infurcarunt per sessum adactis, *crucifixos esse*, scribit *Elmacinus*[11].

IV. Nunc reliqua persequamur illo ordine, quo succurrunt in historia passionis. Primum est: *Jesum flagellavit*]

(1) XXV. 4. (2) XXI. 22. (3) X. 26. (4) *in libro* כנהדרין *cap.* VI. *num.* 4. (5) *in Notis h. l.* (6) VIII. 29. *cap.* X. 26. (7) XXI. 9. (8) XXI. 22. (9) III. 13. (10) *Epist.* 7. (11) *lib.* II. & III. *Historiæ Arabicæ.*

lavit] *Matth.*[1], *Marci*[2]. Apud Romanos erat horrendum carmen: *Verbera intra aut extra pomarium*, & porro ſuccinebatur, *arbore infelici ſuſpendito*, teſte *Livio*[3]. Et teſte eodem de ſervis conjuratis[4]: *Multi occiſi, multi capti, alii verberati crucibus affixi. Verberati*, id eſt, flagris percuſſi. De Judæis ſuis *Joſephus*[5]: μαστιγούμενοι καὶ προβασανιζόμενοι τοῦ θανάτου πᾶσαν αἰτίαν, ἀνεσταυροῦντο. Puto huc referri debere illud Plauti[6]:

O carnificinum cribrum! quod credo fore,
Ita te forabunt patibulatum per vias
Stimulis, ſi noſter huc revenerit ſenex.

De ſtimulis proprie dictis interpretantur *Taubmannus*[7], & *Lipſius*[8]. Sed opus non eſt, quando μεταφορικῶς ita appellat virgas, quibus propellebantur Cruciarii, ut eo alacrius progrederentur in via, uti boves ſtimulis invitantur ad promovendum jugum. Nudi & femoralibus cincti ibant ad ſupplicii locum, itaque in viâ ipſâ & ſub furcâ cædebantur deſtrictis flagris, ut de Chærea Tribuno refert *Joſephus*[9]. Alias ad Crucem veſtiti ibant, quando prius in carcere fuerant conciſi flagris, quod etiam Jeſu Nazareno accidit. Flagra iſta in partem magnam ſupplicii venerant a temporibus Hoſtilii Regis, qui Metium deſertorem hoc dolorum genere exercuerat, teſte *Dionyſio Halicarnaſſæo*[10].

V. Secundum eſt: *Et abduxerunt eum*] *Matth.*[11], *Marci*[12], *Lucæ*[13], *Johan.*[14]. Romæ Crucis candidatus, poſtquam flagris cæſus fuerat, collo furcæ inſerto, manibus diſpeſſis & ad furcæ cornua deligatis, (quem *patibulatum* vocat *Plautus*[15]) per urbem trahebatur oſtentui, *Dionyſius Halicarnaſſæus*[16]: ὁ ἀγορᾶς αὐτὸν μαστιγούμενον ἐκέλευεν ἕλκειν. Arnobius[17]: *Servum peſſime meritum per circi aream mediam traduxiſſe cæſum virgis, &* ex

(1) XXVII. 26. (2) XV. 15. (3) *lib.* I. *Hiſtor.* (4) *lib.* XXX. (5) *lib.* V. *de Bello Judaico cap.* 32. (6) *in Moſtellariâ Act.* I. *ſcen.* I. (7) *in Commentariis ad h. l. pag.* 531. (8) *lib.* II. *de Cruce cap.* 6. (9) *lib.* XIX. *Antiquit. cap.* 3. (10) *lib.* V. *Antiquit.* (11) XXVII. 31. (12) XV. 20. (13) XXIII. 26. (14) XIX. 16. (15) *in Moſtellariâ.* (16) *lib.* VII. *Antiquitat.* (17) *lib.* VII. *adverſ. Gentes.*

ex more, *mulctavisse post patibuli pœna.* Et ex diutina traductione illa tandem extra portam Esquilinam in campo Martio uni ex crucilibus, quæ multa loco eo distributa erant, suffigebatur nudus. Plautus [1]: *Credo ego tibi esse eundum extra portam dispessis manibus*, *patibulum cum habebis.* Porta hæc erat Metia, ut annotat *Taubmannus* [2], & vide *supra* [3].

VI. Tertium est: *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha*] *Matth.* [4], *Marci* [5], *Lucæ* [6], *Johan.* [7]. De Golgotha mentionem quoque faciunt Ebræi in *Zoar.* Pictores sub Cruce Christi pingere solent calvariam, nempe Adami esse putatur, ut ex *Alberto Magno* annotat *Johannes Molanus* [8]. Traditio veterum est, Adamum sepultum esse in monte Calvariæ, ubi Christus in Crucem actus exspiravit. *Ibi erectus est medicus*, *ubi jacebat ægrotus*, ait *Augustinus* [9]. Verum hac de re merito dubitat *Hieronymus* [10], & adversus *Nonnum Panopolitanum* recte disserit *Heinsius* [11]. Notatio est a Radice גלל *volvit*, inde cum Syriacâ terminatione in fine גלגותא *craniorum mons*, non quod Adami calvaria ibi tumulata esset (hic enim in agris Mesopotamenis ortus provixit ibidem, ac obiit, ut probavimus *Diatribâ de paradiso* [12]) sed quod ibi facinorosi capite mulctarentur, ut bene monent *Jansenius* [13], *Grotius* [14], *Vossius* [15]. Excipiunt: Supplicium illud apud Hebræos nec lege sancitum nec consuetudine invenimus approbatum, quod gladio ferirent, *Spondanus* [16], *Jacobus Gretserus* [17]. Respondeo: Contrarium est verum, secundum expressam literam Thalmudis, *supra* [18], & exempla, 1. *Regum.* [19], 2. [20]. Tum quoque post subactam a Romanis Judæam gladio

[1] *in Milite glorioso Act.* 2. *sc.* 4. [2] *Commentar. h. l. pag.* 683. [3] *cap.* 1. *dist.* 1. [4] xxv. 33. [5] v. 22. [6] xxiii. 33. [7] xix. 17. [8] *de Imaginibus cap.* 78. [9] *Serm.* 71. *de Temp.* [10] *Commentar. ad Eph.* v. 14. [11] *in Aristarcho sacro cap.* 9. [12] *in Auctariis ad Pappum pag.* 305. [13] *in Concordiâ Euangelicâ cap.* 143. [14] *in Notis Euangelicis pag* 485. [15] *in Harm. Euangel. lib.* 11. *p.* 257. [16] *in Epitoma Annal. pag.* 33. [17] *lib.* 1. *de Cruce cap.* 18. [18] *dist.* 2. [19] 11. 25. 34. 46. [20] x. 7.

dio puniverunt reos, ut patet, *Matth.* [1], *Actor.* [2].

VII. Quartum eſt: *Et bajulans Crucem ſuam exivit*] *Johan.* [3]. Cruciarii ipſi ferebant ſibi Crucem, aut totam aut certe partem ejus. Totam, ubi erat Crux ſimplex: partem vero cum ſub furcâ cæſi rapiebantur ad crucile, itaque ferebant furcam, partem de Cruce compactâ. Imago talis furciferi è Marmoribus Romanis eſt apud *Johan. Baptiſtam de Cavalleriis* [4]. Locus eſt Johan. [5] *Extendes manus tuas & alius te cinget.* Petro Chriſtus prædicit fore, ut aliquando manibus diſpeſſis patibulum religatum geſtaret. Explicavimus *in Auctariis noſtris* [6], (& confer *Grotium* [7], *Balduinum Walæum* [8].) *Plutarchus* [9]: τῷ σώματι τῶν κολαζομένων ἕκαστος τῶν κακούργων ἐκφέρει τὸν αὐτοῦ σταυρόν. *Plauti* verba in eumpſe ſenſum vide *ſupra* [10].

VIII. Quintum eſt: *Et crucifixerunt eum*] *Matth.* [11], *Marci* [12], *Lucæ* [13], *Johan.* [14]. Simul ad Crucem ventum erat, ſpoliabant hominem, & ſic in eam dabant. *Artemidorus* [15]: σταυροῦσθαι ἀγαθὸν τῷ πένητι, καὶ γὰρ ὑψηλὸς ὁ σταυρωθεὶς, τοῦτο δὲ πλουσίους βλάπτει, γυμνοὶ γὰρ σταυροῦνται. Ergo nudi in Crucem dati ſunt: jacentem vero illam & erectam? Quod in erectam dati ſunt plerumque, haut poteſt negare *Lipſius* [16], attamen fuiſſe in Crucem jacentem ſuffixos quandoque, probare conatur [17]: *Pro jacente Acta vetera de Pionio Martyre:* Ultro ſe veſtimentis ſpoliavit, & in cœlum ſuſpiciens, ac Deo gratias agens, ſuper lignum ſeipſum extendit, militique tradidit, ut clavis configeretur, *Satis clare, atque etiam mox clarius:* Eum igitur ligno fixum erexerunt. *Dici nihil poteſt, quin fixio hic in jacente facta fuerit, quæ poſt erecta. Et ratio etiam aliqua ſuadet: Nonne enim facilius hominem ſic affigere ſupinum & inclinatum, quam tollere in erectam,*

[1] XIV. 10. [2] XII. 2. [3] XIX. 17. [4] *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 97. [5] XXI. 18. [6] *pag.* 22. 25. [7] *Notis ad Euangelia pag.* 1029. [8] *Commentario ad Euangelia pag.* 1011. [9] *de ſerâ Numinis Vindictâ.* [10] *diſtinct.* 5. [11] XXVII. 35. [12] XV. 25. [13] XXIII. 33. [14] XIX. 18. [15] *lib.* II. *Onirocriticorum cap.* 58. [16] *lib.* II. *de Cruce cap.* 8. [17] *lib.* II. *de Cruce cap.* 7.

pendulum, *labentem*? Sed non credo uſurpatam iſtam in jacente Cruce fixionem †, niſi præter leges, & cum forte ſcriptorum manus in referendo aberravit, quod in veterum *Actis* ſolenne eſt. Attamen hæc de Pionio relatio non obſtat *Super lignum ſeipſum extendit*, tunc cum ſtaticulo inſedit ultro, ac manus ad cornua antennæ figendas curavit. *Et eum ipſum ligno fixum erexerunt*, videlicet Crucifixum applicuerunt arrectario palo. Non etiam quod palum erexerint deinde, uti quidem *Lipſius* putat. Ratio ejuſdem nihil perſuadet. Facillimum erat hominem in ſtaticulo ſedentem, ac expaſſas manus præbentem clavis figere. Eo difficilius hoc videri poterat *Lipſio*, quod ille ſtaticulum ignorat, potuerat vero addiſcere ex *Irenæo*, qui Crucem ſic deformat[1]: *Ipſe habitus Crucis fines & ſummitates habet quinque*, *duos in longitudinem*, *duos in latitudinem*, *& unum in medio*, *ubi requieſcit qui clavis configitur.* Hæc verba *Irenæi* adducit ipſe[2], & porro addit illa *Juſtini Martyris*: καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον ξύλον ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστιν, ἐφ᾽ ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι. Verum ſenſum non vidit ſuppedaneo intricatus, quod ipſum tamen an credat, an repudiet, certo ſecum ſtatuere haut poteſt. Cæterum de ſtaticulo plura dicemus *infra*, ubi eſt de Crucis partibus. Cicero[3]: *In campo Marcio Crucem ad civium ſupplicium defigi & conſtitui jubes.* Stabat jam defixa, dum cauſa diceretur, & Cruciarium ſuum exſpectabat. *Joſephus* de Judæo quodam a Romanis capto, ὁ δὲ Βάσσος προσέταξε καταπηγνύναι σταυρὸν, ὡς αὐτίκα κρεμῶν τὸν Ἐλεάσαρον. Statui, ac tum ſuffigi. Erant Cruces aliæ ſimplices, aliæ compactæ. Simplices habebant tantum palum arrectarium, ad quem facinoroſus clavis fixus pendebat. Quanquam credendum ſit, Crucem iſtam pingi magis a *Lipſio*[4], ac ut defendat exemplis. Cæterum eo pertinet *crux acuta*, uti vocat *Seneca*[5], ubi ſunt verba Mœcenatis:

Vita

† Lucianus *Peregrin.* 590. ἐπὶ σταυρὸν ἀναβαίνειν.

(1) *lib.* 11. *c.* 42. (2) *lib.* 11. *de Cruce cap.* 10. (3) *pro Rabirio.* (4) *lib.* 1. *cap.* 5. (5) *Epiſt.* 101.

Vita dum superest, bene est,
Hanc mihi vel acutâ
Si sedeam Cruce, sustine.

Quod vero *Lipsius*[1] animi anceps velit hunc sensum longe optimum, obscuris quibusdam conjecturis ductus, incertum facere, omnino frustra est. Dicit: *Seneca velut interpretans subdit*, suffigas licet, & acutam sessuro Crucem subdas, est tanti vulnus suum premere & patibulo pendere districtum. *Atqui* pendere *&* patibulo *quidem vix est, ut conveniat in Crucem acutam.* Sic ille. Convenit optime, quando *patibulum* usurpat de unico ligno etiam, in quo homo quomodocunque expansus vitam dolorosam trahit, moriturus tunc cum supplicii exactor jusserit. Et quare non dicatur apte *pendere?* Nam velut sedendo pendet Cruciarius, ac nervose ita *Senecæ* allubuit dicere, magnifice dicere assueto. Porro quod *Dilherrus*[2], & *Calixtus*[3], interpretantur *acutam Crucem* de illo, qui *crucifixus insidet staticulo prominenti a Crucis arrectario stipite*, illud inconveniens omnino est, ac repugnat literæ manifestæ. Sedebant in acutâ Cruce, qui palo adacto per sessum ita inhærebant fixi, ut ne in terram proruerent. Hanc eandem indigitat *Arnobius*[4] verbis illis, *ne velut trabalibus clavis affixi corporibus hæreatis. Trabales clavos* de palis adactis per corpora noxiorum explicat *Elmenhorstius*[5]. Describit Seneca[6]: *Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos & uncum & adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem.* Notanter, *qui per os emergat*, inde *Lipsius*[7] pingit, ut cuspis ferrata transadacta Cruciario per sessum, emineat sursum per os. Corrigit Fontanus[8]: *non ex ore quidem, ut pingitur apud Lipsium, sed ex humero.* Atqui *Lipsium* tuentur manifesta verba *Senecæ*, & fieri potest, ut alibi per os, alibi

(1) *Notis ad lib.* I. *de Cruce pag.* 83. (2) *de Crucifixione Jesu Christi pag.* 57. (3) *in Prælectionibus de Cruce pag.* 4. (4) *lib.* II. *pag.* 51. (5) *in Notis pag.* 70. (6) *Epist.* 14. (7) *lib.* I. *de Cruce cap.* 6. (8) *Responso de Cruce.*

bi per humeros extusa cuspis infigeret palo miserum. Hodie neutro modo contingit, palo ita adacto per corporis interiora, ut caput perforet, doloremque citius finiat. Rursum Seneca [1]: *Video isthic Cruces nec unius generis, sed aliter ab aliis fabricatas. Alii capite converso in terram suspenderunt, alii per obscena stipitem egerunt.* Compactæ partibus tribus constabant, arrectario ligno vel stipite, qui erectâ statione in terram defigebatur & *Crucile* dictus est: ligno transversario, quod patibulum & antenna vocabatur, & dispessis brachiis Cruciarii alligabatur, cum traduceretur per ora populi & a lorariis cæderetur palam. *Alius te cinget*, est *Johan.* [2]. Cinctio illa est vinculorum religatio ad cornua furcæ, & vere ait *Theophylactus* [3]: τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔκτασιν καὶ τὰ δεσμὰ δηλοῖ. Tertullianus [4]: *Tunc Petrus ab alio cingitur, cum Cruci adstringitur.* Nam deinde clavis etiam figebantur in Crucile adducti, quomodo pedes in congruâ parte stipitis non vinciebantur tantum, sed, quoque clavis configebantur. Lucanus [5]:

——— Laqueum nodosque nocentes
Ore suo rupit: pendentia corpora carpsit
Abrasitque Cruces. ———

Laqueus nodique nocentes sunt vincula, quibus nocentes religabantur ad Crucem. Paulo post:

Insertum manibus chalybem. ———

Notantur clavi ferrei. Quod vero *laqueum* ad illos, quibus gula frangitur laqueo, refert *Petrus Faber* [6], luculenter aberrat. Quid enim illi ad Cruces in propatulo erectas? Et quod *Calixtus* [7] scribit, *funes alligatorum in Cruce nullo autoris dicto adstrui posse*, falsum perinde est. Tertia erat sedile, id est, lignum sessile, quod a medio pali arrectarii prominebat, eique insidebat Cruciarius, ac subsidentis corpus hinc inde sustentabatur cruribus pendulis. *Staticulum* vocat *Tertullia-*

nus

(1) *Consolat. ad Marciam cap.* 20. (2) XXI.18. (3) *Commentario h. l.* (4) *in Scorpiaco.* (5) *lib.* VI. (6) *lib.* III. *Semestrium cap.* 16. (7) *Prælectionibus de Cruce pag.* 2.

nus[1], deque illo meminerunt *Justinus*[2], *Irenæus*[3], testes certæ fidei, quoniam ævo illo Cruces durabant. Quartam partem addunt *Gretserus*[4], *Dilherrus*[5], *Calixtus*[6], *Bellarminus*[7], *Jacobus Gothofredus*[8], *Nicolaus Fullerus*[9], *Barradius*[10], videlicet suppedaneum lignum, *in quo pedibus Cruciarii insisterent, ac veluti requiescerent.* Non est opus, quando corpus Cruciarii poterat tolli & levari citra illud suppedaneum. Hoc enim, quamvis maxime ponatur ad sustinendam corporis molem fuisse commodum, non potuit sufficere staticulo (quod ipsi cupiunt) remoto. Corpus & pedes quo arctius recto stipiti applicantur, eo illud prorsum ruit pronius. Ergo vere dicendo patibulati corpus requiescebat in staticulo, & in eodem consistens carnifex dispessas in patibulo manus clavis figebat. Ita neque scalis opus fuit, quas præter historiam & fidem veterum appingunt *Justus Lipsius*[11], *Thomas Bartholinus*[12], *Johannes Ammonius*[13], & confer *Salmasium*[14], *Nicolaum Fontanum*[15], *Balduinum Walæum*[16]. Nummus vero ille Constantinopolitanus apud *Lipsium*[17], in quo est *Crux Servatoris cum suppedaneo*, a recentiori editione est, quæque nullam meretur fidem.

IX. Sextum est: *Et crucifixerunt cum eo duos latrones*] *Matth.*[18], *Marci*[19], *Lucæ*[20], *Johan.*[21]. Contendunt *Gretserus*[22], *Johannes Ammonius*[23], *Thomas Bartholinus*[24], *Daniel Heinsius*[25], illam Crucem, in quâ affi-

(1) *lib.* I. *Adversus Nationes cap.* II. (2) *in Tryphone.* (3) *lib.*II.*cap.*42. (4) *lib.* I. *de Cruce cap.* 42. (5) *Tom.* I. *Disputat. Philolog. pag.* 505. (6) *in Concordiâ Euangel. lib.* VI. *cap.* 13. (7) *lib.* II. *de Imagine Crucis cap.* 26. (8) *Notis in librum* I. *Tertulliani ad Nationes pag.* 119. (9) *lib.* IV. *Miscellan. cap.* 12. (10) *Tom.* 4. *Concordiæ Euangelicæ lib.* VII. *cap.* 13. (11) *Notis ad lib.* II. *de Cruce pag.* 88. (12) *in Epistolis Medicis Centur.* I. *pag.* 393. (13) *part.* 3. *Iconum Biblicarum pag.* 107. (14) *Epist.* I. & 2. *ad Thomam Bartholinum.* (15) *Responso allegato.* (16) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 327. (17) *Notis ad lib.* II. *de Cruce pag.* 90. (18) XXVII. 36. (19) XV. 27. (20) XXIII. 33. (21) XIX. 18. (22) *l. d.* (23) *l. d. pag.* 107. (24) *de Aperto Latere Christi cap.* 17. (25) *in Exercitationibus sacris ad Nonnum pag.* 515.

affixus Jesus exspiravit, altiorem præ duabus aliis fuisse, in quibus latrones defuncti sunt. Res non est, conjectura vero est. Hoc tamen certum est: *Crux eo infamior erat, quo altior fuit*, ut constat de Cruce Mardochæi, *Esther.*[1] Si exempla edenda essent in viro famoso & ob delictum atrox, aut si hoc supplicio esset afficiendus ille, cujus odium erat apud omnes flagrantissimum, Crux altissima depangebatur. *Justinus* de Cartalone[2]: *in altissimam Crucem in conspectu urbis suffigi jussit.* De Galba Suetonius[3]: *Implorantique leges & civem Romanum se esse testificanti, quasi solatio & honore aliquo pœnam levaturus, mutari multoque præter cæteras altiorem & dealbatam statui Crucem passus est. Altiorem*, ut digniori, *albatam* ut civi, qui gestabat vestes albas, ut dicemus *infra*[4]. *Improbo patibulo eminens affigebatur*, est *in Fragmentis* Salustii[5], (& ibidem *Salmasius*[6].) *Improbo*, id est, excelso, quomodo *improba puppis* dicitur apud *Silium Italicum*[7], ubi *improba* est idem, quod *maxima*, ut exponit *D. Heinsius*[8]. Hoc si observetur, non movebunt quenquam conjecturæ *Lipsii*[9], quas adfert. *Patibulum* vero hoc loco pro Cruce tota ponitur. Alia quidem lectio est: *In prorâ patibulo eminens affigebatur.* Quasi res in navibus gesta fuisset, idque sequitur *Daniel Paræus*[10]. Sed hæc non ita convenit. Hodienum quoque usu receptum est, ut furi multorum delictorum reo & ob id digno, qui non periret simplici suspendio, erigatur patibulum duplice vel triplice substructione compositum, *D. Otto Philippus Zepperus*[11].

X. Septimum est: *Et diviserunt vestimenta ejus*] *Matth.*[12], *Marci*[13], *Lucæ*[14], *Johan.*[15] Pallium (quod Romanorum togæ respondebat) divisum in partes acceperunt plures, tunicam vero integram sortito arripuit unus

(1) VII. 9. (2) *lib.* XVIII. (3) *lib.* VII. *cap.* 9. (4) *lib.* IV. *cap.* V. *dist.* 8. (5) *lib.* IV. (6) *in Observatis variis Antonii Thysii p.* 467. (7) *lib.* XIII. (8) *in Notis ad h. l. pag.* 131. (9) *Notis ad lib.* III. *de Cruce pag.* 92. (10) *in Notis ad Salustium pag.* 183. (11) *in Cynosurâ Legali pag.* 331. (12) XXVII. 35. (13) XV. 24. (14) XXIII. 34. (15) XIX. 23.

inus miles, ut prolixe differit *Casaubonus*[1], & confer *Bald. Walæum*[2], *Johan. Dorscheum*[3]. Hoc quoque veniebat ex more Romano: Milites enim, qui supplicium exsequebantur, spolia facinorosorum sibi capiebant, ut videre est *ex rescripto Divi Adriani*[4].

XI. Octavum est: *Et sedentes servabant eum ibi*] *Matth.*[5]. Ne de Crucibus detraherentur mortui per amicos & cognatos, adjungebantur milites excubitores, quod vetustissimum est, uti de Ægyptiis refert *Herodotus*[6], Petronius[7]: *Miles cruces asservabat, ne quis corpora ad sepulturam detraheret.* Rursum *Plutarchus* de Cleomene[8]: ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις οἱ τὸ σῶμα τοῦ Κλεομένους ἀνεσταυρωμένον φυλάττοντες, εἶδον εὐμεγέθη δράκοντα τῇ κεφαλῇ περιπεπλεγμένον.

XII. Nonum est: *Pilatus scripsit titulum & posuit super crucem*] *Matth.*[9], *Marci*[10], *Lucæ*[11], *Johan.*[12]. Titulus in quo causa mortis exprimebatur, *supra*[13]. Cælatura fuerit, an sculptura, dubitatur. *Daniel Heinsius*[14], putat fuisse sculpturam, ἐκτετυπωμένον γράφιδος vocant Græcenses. At scripturam fuisse, disputant *Salmasius*[15], *Balduinus Walæus*[16], *Daniel Clasenus*[17], quomodo titulos & tabellas dealbatas, inde calamo & atramento inscriptas, ut sciri possent quorum intererat, palam affigebant Græci & Romani, ac illi quidem λεύκωμα vocabant, hi vero *album*. Postremæ huic sententiæ favent verba Euangelistarum planissima, αἰτία γεγραμμένη ait *Matthæus*, ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ajunt *Marcus* & *Lucas*, ἔγραψε τίτλον ait *Johannes*. Quæ omnia docent, scriptam fuisse criminis causam, non vero sculptam, σανίδα λευκὴν eodem sensu appellat *Nicephorus*

(1) *Exercitat.* 16. *sect.* 84. (2) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 993. (3) *Opusculo de Tunicâ Christi inconsutili cum confutatione fabulæ Trevirensis.* (4) *l. Divus D. de Bonis damnator.* (5) XXVII. 36. (6) *lib.* III. (7) *in Satyrico pag.* 140. (8) *in Vitis illustribus pag.* 224. (9) XXVII. 37. (10) XV. 26. (11) XXIII. 38. (12) XIX. 19. 20. (13) *cap.* VII. *dist.* 14. (14) *Aristarcho ad Nonnum cap.* 9. & 21. (15) *de Modo Usurarum pag.* 674. & *de Cruce pag.* 284. (16) *Commentario perpetuo ad Euangelia p.* 989. (17) *in Exercitationibus pag.* 202.

rus[1], id eſt, tabulam albam nigris literis depictam.

XIII. Decimum eſt: *Stabat autem juxta Crucem mater ejus*] *Johan.*[2]. Quod omnes dici poſſint ſublimes pependiſſe, qui affixi erant Cruci, non eſt dubium. Nam & nocentes *in Crucem tolli*, *levari*, dicebantur, aut etiam *inſcendere eam.* Itaque vulgares Cruces non erant admodum altæ: (1) Quia eam inſcendebant facinoroſi operâ levi, cum in ſtaticulo ſedebant. (2) Quia ut morerentur, haſtis confodiebantur, aut laniabantur a canibus: humiles ergo fuerunt. (3) Quia totam Crucem ſæpius ipſi portabant ad locum ſupplicii: modica ergo erat, & levis ponderis. (4) Quia poterant in eâ hærere, & proxime adſtantes compellare, ut perciperent eloquia, uti Jeſus alloquitur matrem. (5) Quia titulus ad caput cruciarii affixus poterat legi ab omnibus, id quod eſſe non potuit, ſi Cruces nimium attollerentur.

XIV. Undecimum eſt: *Unus militum lancea latus ejus fodit*] *Joh.*[3]: *Vel ex petulantiâ & inſolentiâ militari, vel periculum facturus, an bonâ fide obiiſſet*, ait *Calixtus*[4]: Nihil horum de vero eſt. Lanceâ confixit latus ſiniſtrum Redemptoris, non ut exploraret, an mortuus eſſet, verum ut animam agenti (quomodo putabat ille) vitam omnino eriperet ac finiret dolores. Cor percuſſit, inde enim ſanguis provenit, & ante quidem eodem ictu læſit pericardium, *quod continet aquæ copiam pro cordis exæſtuantis refrigerio*, uti dudum monuit *Hippocrates*[5], & prolixe confirmant *Bauhinus*[6], *Andreas Laurentius*[7], *Thomas Bartholinus*[8], *Andreas Veſalius*[9]. Quod enim *Johan. Maldonatus*[10] contendit, *miraculoſum fuiſſe profluvium aquæ de vulnere*, fruſtra certe eſt, nec enim alio fine hoc refert Euangeliſta, quam ut doceat, perfecto vulnere ſuſcepto Chriſtum vere mortuum fuiſſe. Scilicet cruciarii in Crucibus moriebantur, & non per ipſas.

[1] *lib.* VIII. *Hiſtor. cap.* 29. [2] XIX. 25. [3] XIX. 34. [4] *in Concordiâ Euangelicâ lib.* VI. *cap.* 15. [5] *lib.* II. *de Corde pag.* 234. [6] *lib.* II. *Anatomiæ pag.* 203. [7] *lib.* IX. *Hiſtoriæ Anatomicæ pag.* 347. [8] *in Epiſtolis Medicis Centuriâ* I. *pag.* 288. [9] *lib.* VI. *Anatomiæ cap.* 8. [10] *Commentario ad Matth.* XXVII. *v.* 56.

ipsas. Alios in Cruce ustulabant, alios bestiis immissis laniabant, alios hastâ fodiebant, aliis crura frangebant, alios fumo ex viridibus lignis concitato enecabant. Exempla referunt *Lipsius* [1], *Julius Cæsar Bulengerus* [2]. Sed & quidem antea jugulati, post in Cruce suffixi esse leguntur, quomodo Julius Cæsar pyratas suos punivit, *Suetonius* [3]. Fame absumptos ex consuetudine Romanâ non facile reperiamus, quamvis ita præsumant *Petrus Faber* [4], & *Lipsius* [5]. Sed exemplum non adducunt.

XV. Duodecimum est: *Joseph accessit ad Pilatum & postulavit corpus Jesu*] *Matth.* [6], *Marci* [7], *Lucæ* [8], *Johan.* [9]. Quando cadavera supplicio affectorum dabantur amicis ad sepulturam, cum illi rogabant, gratia aliqua erat, ut *Pauli* & *Ulpiani* responsa docent [10], & illis adde *Petrum Fabrum* [11], *Jacobum Durantium Casellium* [12], ubi etiam adferunt *exemplum Josephi rogantis pro cadavere Servatoris.* Verum hoc potius erat secundum leges Hebræorum, *Deuter.* [13], & mores eorum (quod refert *Maimonides* [14]) quibus vetitum erat, cadaver insepultum relinquere, ne terra pollueretur, ac jumenta possent aliquando,

Vellere crescentem de nostris ossibus herbam,

Lucano dicente. Die illo, quo enectum erat, in terram defodiebatur, & voluerunt Romani permittere, ut ita fieret. Alias *pascebant in Cruce corvos*, teste *Horatio* [15]. Et *Lucanus* refert [16], *percussaque viscera nimbis, & incoctas admisso sole medullas.* De corporibus in Cruce relictis, situque marcidis agit. Quæ vero *in Literis Sacris* extant, post ævum Prophetarum descripta, & autores habent divinâ eruditione celebres sapientes חכמים / uti sunt Proverbiorum supplementa [17], *de abjectis cadaveribus* referunt, quoniam hæc talia Barbarorum, apud

quos

[1] *de Cruce lib.* II. *cap.* 24. *lib.* III. *cap.* 10. 11. [2] *de Venatione Circi cap.* 56. [3] *lib.* I. *cap.* 74. [4] *l. d.* [5] *lib.* II. *cap.* 12. [6] XXVII. 58. [7] XV. 43. [8] XXIII. 52. [9] XIX. 38. [10] *ff. Tit. de cadaveribus Punitorum.* [11] *lib.* II. *Semestrium cap.* 9. [12] *lib.* I. *Variar. Lect. cap.* 4. [13] XXI. 23. [14] *in Halachot Sanhedrim cap.* 15. [15] *lib.* I. *Epist.* 16. [16] *lib.* VI. [17] *cap.* XXX. 17.

quos exules vixerant, moribus conveniebant.

XVI. Quæ de Crucis inventione sub Constantino Magno, jactitant *Baronius*[1], *Gretserus*[2], *Polydorus Virgilius*[3], *Johannes Bosius*[4], ea refellimus *in Auctariis ad Pappi Epitomen*[5], & confer *Salmasium*[6], *Georgium Hornium*[7], *Conradum Deckerum*[8]. Verba *Sulpicii Severi* hæc sunt[9]: *Helenæ Reginæ beneficio Crux Domini tum reperta, quæ neque in principio obsistentibus Judæis potuerat consecrari, & postea dirutæ civitatis oppressa ruderibus, nonnisi tam fideliter requirenti meruit ostendi. Igitur Helena primum de loco passionis certior facta, admota militari manu atque omnium Provincialium multitudine in studia Reginæ certantium, effodi terram & contigua quæque ac vastissima ruinarum purgari jubet, mox precium fidei & laboris, tres pariter Cruces, sicut olim Domino ac latronibus duobus fixæ fuerant, reperiuntur. Hic vero major dignoscendi patibuli, in quo Dominus pependerat, difficultas, omnium animos mentesque turbaverat, ne errore mortalium, forsitan pro Cruce Domini, latronis patibulum consecrarent. Capiunt deinde consilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admoverent. Nec mora, quasi Dei nutu, funeris extincti solennibus exsequiis deferebatur, concursuque omnium, feretro corpus eripitur. Duabus prius Crucibus frustra admotis, ubi Christi patibulo attactum est, dictu mirabile, trepidantibus cunctis, funus excussum & inter spectatores suos adstitit. Crux reperta dignoque ambitu consecrata.*

XVII. Ad quæ verba Scriptoris non tam accurati quam diligentis, hæc quidem notabimus.

Helenæ Reginæ beneficio Crux Domini reperta] Vanos fuisse rumusculos ab illis ortos, qui sub pietatis specie comminisci quævis non dubitabant, constat satis, quoniam relationes illæ nec cum veritate, nec invicem satis congruunt. Primus omnium, qui de hac inventione scribere potuit, & qui res Im-

(1) *Notis ad Martyrologium Romanum pag.* 298. (2) *lib.* I. *de Cruce cap.* 62. 63. *& in Apologiâ contra Junium pag.* 86. (3) *lib.* V. *de Rerum Inventoribus cap.* 6. (4) *de Triumpho Crucis lib.* IV. (5) *pag.* 72. (6) *Epistol.* 2. *de Cruce.* (7) *Notis ad Sulpicii Historiam Sacram pag.* 411. (8) *lib.* II. *de Adoratione crucis pag.* 107. (9) *lib.* II. *Historiæ sacræ cap.* 48.

Imperatoris Constantini optime noverat, *Eusebius* fuit σύγχρονος. At nullam is mentionem facit reproductæ è tumulo Crucis. Helenæ pietatem, quam illa declaravit in repurgando monte Calvariæ, beneficentiam ejus in pauperes, munificentiam erga Ecclesiam & scholas accurate describit, cæterum de Cruce nihil commemorat. Quod *in Chronico* ejus aliquid tale occurrit, ab alienâ manu est, quæ licenter admodum grassata in plurimis veterum libris, opinionum monstra peperit. Mirari vero lubet, quod Crucem refossam non uno loco ostendant, aut saltem maximas ejus particulas οἱ λειψανολατρευταί. Divisam ita, ut maxima pars Hierosolymis remanserit, minor vero particula Constantinopolim allata sit, produnt *Ruffinus*, *Socrates*, *Sozomenus*. Et de Cruce apud Hierosolymitanos integrâ exstante, quando Cosdroës Persa vastabat Palæstinam; Heraclius Cæsar defendebat, scribunt *Theophanes* [1], *Spondanus* [2]. Nummi ærei ab Heraclio cusi pro memoriâ victoriæ illustris, exhibentur apud *Lipsium* [3]. Unde ergo Crux illa Servatoris, quam a Constantino Magno Imperatore Romano gloriantur se accepisse? uti refert *Spondanus* [4].

XVIII. Quod enim *Gretserus* occurrit, *esse multiplicatas particulas Crucis per divinum beneficium, quomodo Servator olim panibus ex sese multiplicatis latenter populum in deserto paverat*, est ludere in re seriâ. Porro *Severus* dicit:

Quæ neque in principio obsistentibus Judæis potuerat consecrari] Cur priores Christiani non servaverint Crucem in precio, & superstitioso cultui dedicaverint, non est causa, quod Judæi vetuerint ita fieri, sed quia supplicii instrumentum vere putaverint, esse ineptum quod cultibus religiosis addiceretur. Nam Judæi hoc perinde non vetuissent, quomodo corpus Servatoris non poterant á sepulchro honesto prohibere, & sepulchrum ipsum nullo deinceps affecerunt damno, quod ad posteritatem duravit. Sequitur:

Et postea dirutæ civitatis oppressa ruderibus nonnisi tam fideliter meruit ostendi.] Quis credat, post trecentos & amplius annos Crucem Servatoris per omne illud tempus coopertam ruderibus & in terrâ defossam, aut aliis modis subversam, non computruisse? Si miraculum obtendunt, quid dicent de Crucibus latronum, quas eandem habuisse prærogativam testantur isti tam male cohærentium relationum patroni? Nam additur illico:

Contigua quæque ac vastissima ruinarum purgari jubet, mox pre-

(1) *in Historiâ miscellâ lib.* 18.
(2) *in Epitomâ Annal. pag.* 681.
(3) *lib.* III. *de Cruce pag.* 76. (4) *in Epitomâ dictâ pag.* 298.

precium fidei & laboris, tres pariter Cruces, sicut olim Domino ac latronibus fixæ fuerant, reperiuntur.] Locus ille, in quo Servator crucifixus est, supplicio huic destinatus erat, uti est *supra* [1]. Quilibet cruciarius suam portabat Crucem, aut saltem Crucis partem, antennam, quod dictum est *supra* [2]. Sublato cruciario una tollebatur antenna, & crucile quidem perstitit uti potuit, non etiam tot seculis, quando si caderet a putredine erosum non renovabatur, nova crucilia potius erigebantur. Si ergo plures post Christum & duos latrones ibi crucifixi fuerunt, novis antennis in vetus crucile elevati, quomodo non erit superstitio mera, ne dicam impietas aliqua, de ligni sanctitate contendere & mundo imponere in tantâ veritatis luce, quod præter sanctissimum Redemptorem pessimos quoque facinorosos enectos portavit? Et quomodo tres solum Cruces reliquæ inveniebantur loco illo, ubi plurimos supplicio affectos esse, negari haut potest? Golgotha enim erat, id est, mons damnatorum pœnis exigendis destinatus. Supplicium Crucis ad Constantini ævum duravit in omnibus Romanorum præsidiis, & quis velit negare, dicto loco Golgothæ crucilia multa exstitisse, dum veteribus collapsis nova succederent? Rursum, cum Urbs a Tito Imperatore obsessa & capta est, cumque Adrianus Cæsar vicinos Hierosolymorum agros novis depopulationibus affligeret, non probabile est, crucilia permansisse locis suis? An aliquo casu, Deo ita providente, ut conservaretur Crux sua, tres illæ Cruces terrâ opertæ latuerunt? Cur igitur duæ reliquæ simul conservatæ fuerunt, & non unica illa? Cur fuit opus miraculo ad discernendam eam a reliquis duabus?

XIX. Sequitur enim: *Hic vero major dignoscendi patibuli, in quo Dominus pependerat, difficultas, omnium animos mentemque turbaverat, ne errore mortalium, forsitan pro Cruce Domini, latronis patibulum consecrarent.*] Quis velit negare, in eodem crucili, sed in diversis antennis, plures damnatos sæpe vitam finivisse? Et si Crux Servatoris ex cedro, cupresso, olea fuit, quare ergo non facile distingui poterat a latronum Crucibus? Nam quis credat, latrones & servos fugitivos cedrinis ac cupressinis Crucibus suspensos? Certe opinio illa de Cruce Servatoris ab aliquot seculis invaluit, ut videre est *in Glossâ Clementinâ* I. *de summâ Trinitatis & fide Catholicâ.* A qua tamen recedere ausus *Lipsius* [3], pronunciat adversus traditionem, fuisse è quercu præparatam. Sequitur:

Capiunt deinde consilium, ut aliquem recens mortuum Crucibus ad-

(1) *dist.* 6. (2) *dist.* 7. (3) *lib.* III. *de Cruce cap.* 13.

admoverent. Nec mora, quasi Dei nutu, funeris extincti solennibus exsequiis deferebatur, concursuque omnium feretro corpus eripitur. Duabus prius frustra Crucibus admotis, ubi Christi patibulo attactum est, dictu mirabile, strepitantibus cunctis, funus excussum & inter spectatores suos adstitit.] Nihil tale Ambrosius [1], & Chrysostomus [2] referunt, ubi multa dicunt pro asserenda veritate Crucis inventæ, sed ex titulo veritatem rei deprehensam esse tradunt. Hoc est invictum argumentum pro falsitate hujus inventionis. Nam cur non & reliqui duo tituli inventi sunt latronum Crucibus appensi? Nunquam enim factum est more Romanorum, ut nocens aliquis ullo supplicio affectus fuerit sine elogio, quod erat judicium criminis.

Crux reperta dignoque ambitu consecrata] Ambitum vocat honorem & pompam consecrationis. Nos dicimus cum Minucio Felice [3]: *Cruces nec colimus nec optamus.* Satis de Cruce & hactenus.

(1) *Oratione de obitu Ambrosii.*
(2) *Sermone* 84. *in Johan.*
(3) *in Octavio.*

LIBRI SECUNDI FINIS.

ANTIQUITATUM ROMANARUM LIBER TERTIUS.

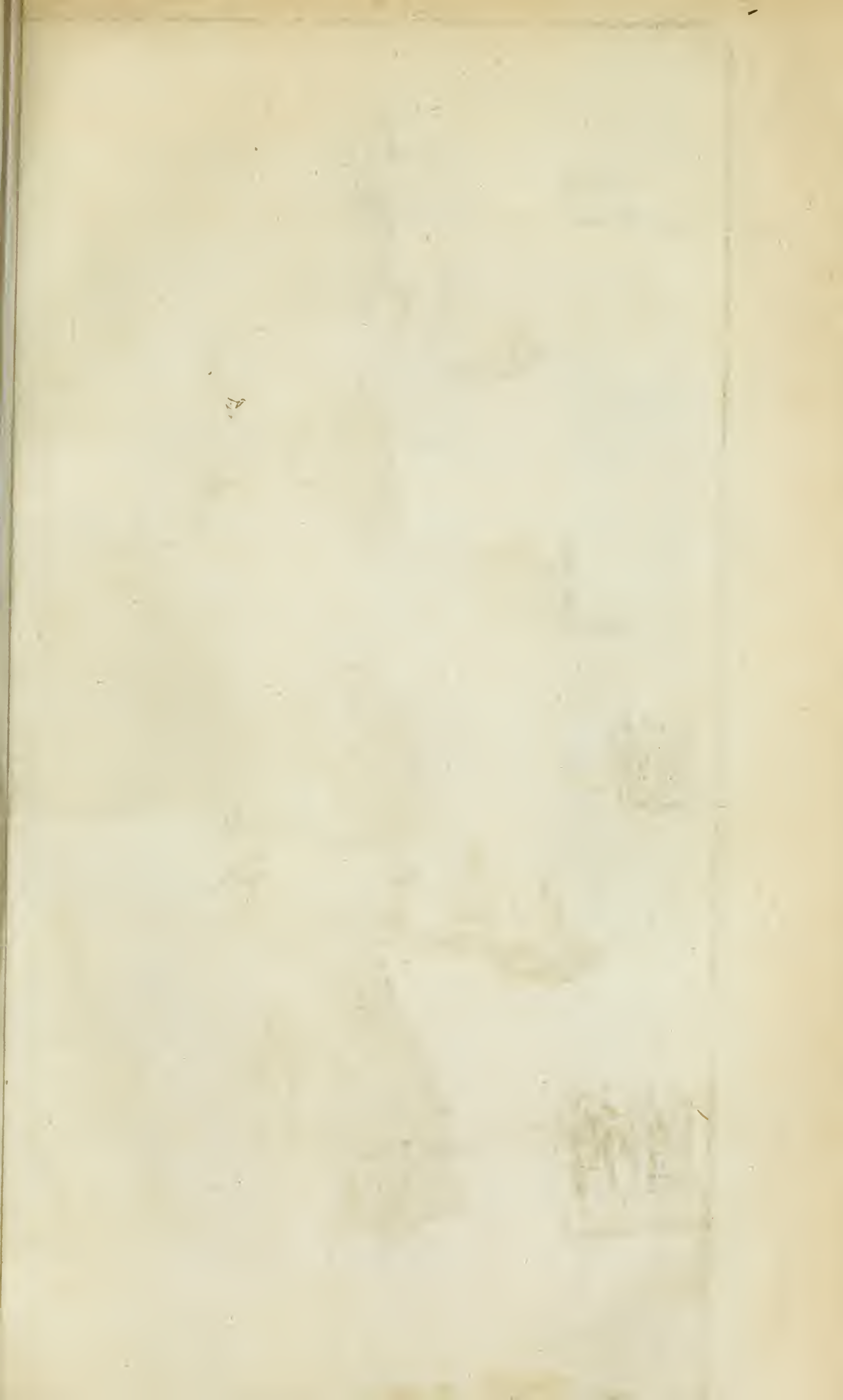
QUO CONTINENTUR RES MILITARES.

CAPUT PRIMUM.

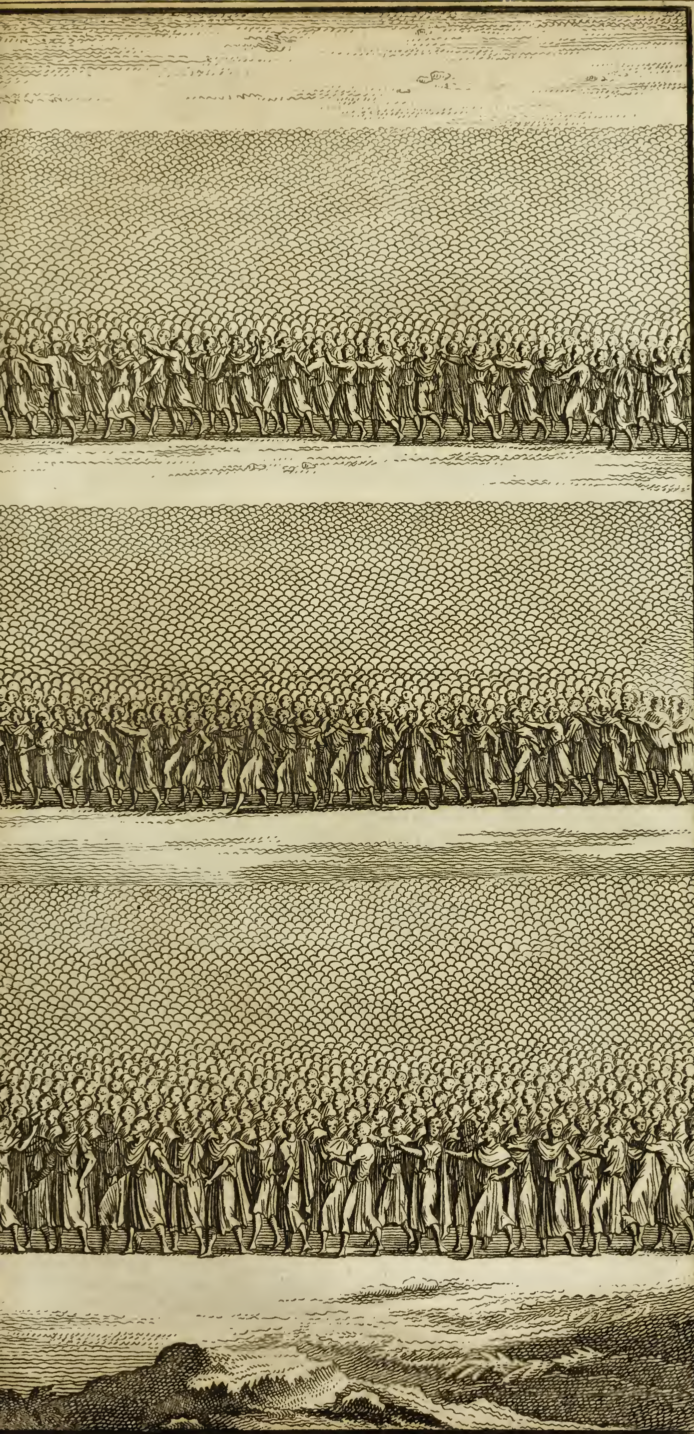
De Militum delectu.

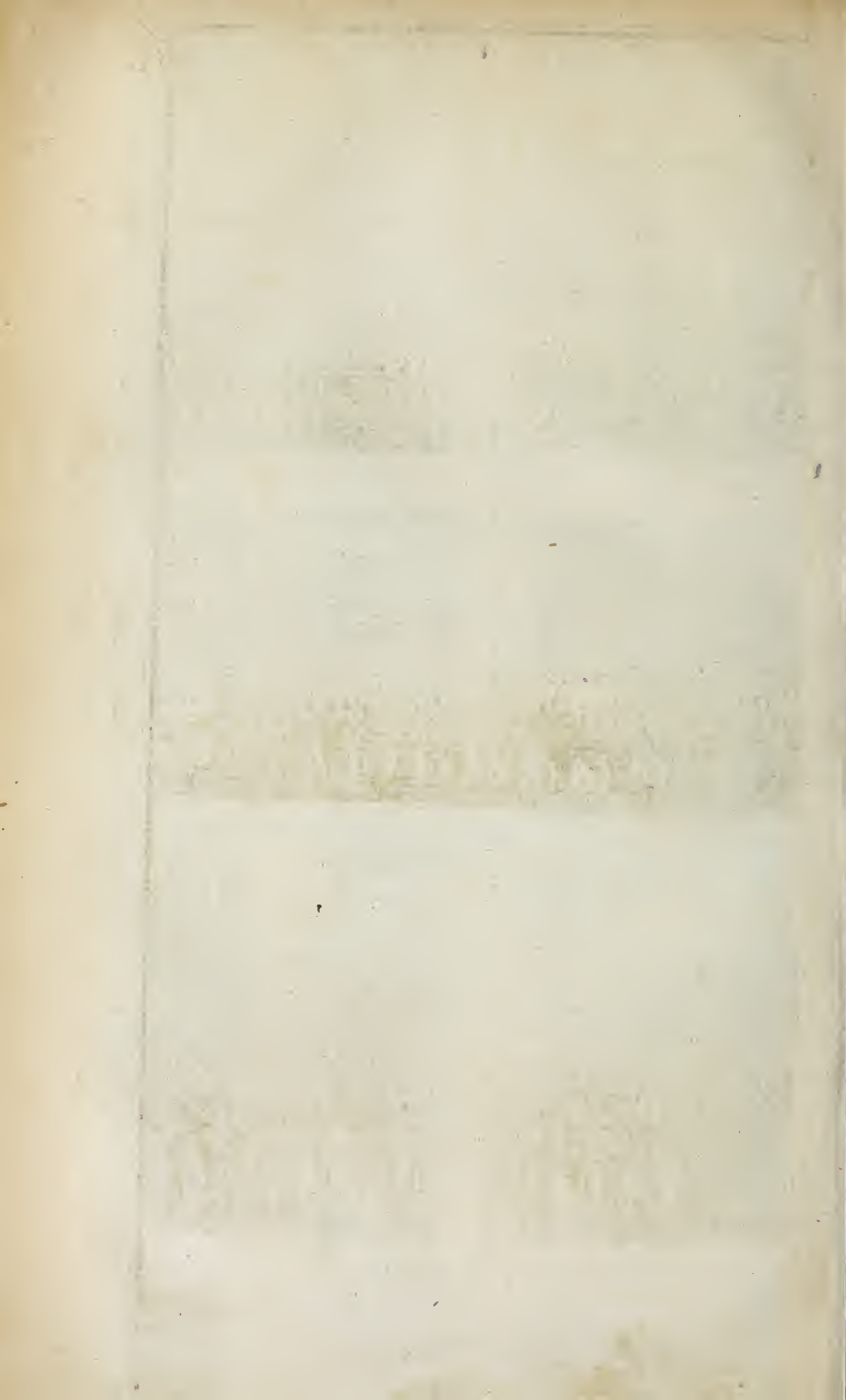
I. ROMANIS priscis hoc testimonium perhibet Cicero [1] : *Majores nullum bellum justum crédebant, nisi quod a rebus repetitis gereretur, aut denunciatum esset ante atque indictum.* Proinde antequam bella susciperentur, Patres conscripti mittebant Feciales, ad repetendas res. Varro [2] : *Feciales dicti sunt, quod fidei publicæ inter populos praerant. Nam per hos fiebat, ut justum conciperetur bellum, & ut fœdere fides pacis constitueretur*, & similia habet *Nonius Marcellus* [3]. Ex his mittebant, qui res repeterent. Et quia clara voce, res per Feciales repetebatur, inde *clarigatio* dicta est pro belli denunciatione, a quo tamen dissentit *Marcellus Donatus* [4]. Primus hoc instituit Ancus Marcius Rex, & retinuerunt posteri, teste *Livio* [5], ubi multis verbis rem totam describit: *Quod populi priscorum Latinorum hominesque prisci Latini adversus Populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod Populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis jus-*

(1) *lib. III. Offic.* (2) *lib. IV. de L L.* (3) *de Sermonum proprietate cap. XII. num. 43.* (4) *in Dilucidationibus ad Livium pag. 17.* (5) *lib. I.*

jussit esse, Senatusque Populi Romani Quiritium censuit, conscivit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego Populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico facioque. Id ubi dixisset, hastam in fines eorum immittebat. Hæc ibi. Ex illo belli indicendi decernendique more profluxit *justi ac pii belli* frequens in veterum libris cognomen. Rursum Livius[1]: *Exsolvamus religione Populum, si quâ obligamur, ne quid divini humanique obstet, quo minus justum piumque ineatur bellum.* Hoc est, quod toties dicitur, *adversus arma injusta pio justoque bello se tutari.* Et confer *Hugonem Grotium*[2], *Balthasarem Ajalam*[3].

II. Ad delectum habendum triginta dies ordinabantur, *justi* & *præliares* dicti, apud *Festum Pompejum*[4]. Fiebat apparatus serio admodum & vexillum rubri coloris ponebatur in arce, ut civitatem belli expectatione impletam undiquaque cernerent, *Macrobius*[5]. Hinc illud Arnobii[6]: *Cum paratis bella, signum monstratis ex arce*, & *Stewechius*[7]. *Signum* est vexillum rubrum, ut jam diximus. Porro Consules in foro aderant †, & nomina civium de tabulis censoriis, id est, matriculâ, prælegebant, utque ipsi adessent, jubebant. Tradit *Cicero*[8] operam datam, ut cives illi omnes essent bonæ frugis, & quibus suppeterent domi opes. Præterea curabatur, *uti primus miles bono fieret nomine*, id est, nominabant *Valerios*, *Salvios*, *Statorios*, *Longinos*. Nomina illa bonum eventum portendebant, valere, salvos esse, stare, longum esse, atque ex iis captabatur velut augurium aliquod prosperitatis & diuturnitatis. Tacitus[9]. *Ingressi milites quibus fausta nomina.* Mala contra erant nomina, è quibus triste aliquod, infirmum, breve,

† Delectus hujusmodi iconismum eleganter ex Polybio descripsit F. Patricius *p.* 11 *Rei Milit. Roman. sect.* 2. quem ideo hic addere visum.

(1) *lib.* IX. (2) *lib.* III. *de Jure Pacis & Belli cap.* 3. (3) *lib.* I. *de Jure & Officiis Bellicis cap.* I. (4) *lib.* IX. *de Verbor. significat. pag.* 303. & *lib.* XV. *pag.* 374. (5) *lib.* I. *Saturnal. cap.* 16. (6) *lib.* II. *pag.* 91. (7) *Notatis ad h. l. pag.* 81. (8) *lib.* I. *de Divinat.* (9) *lib.* IV. *Histor.*

ve, ut *Curtius*, *Minutius*, *Furius*, *Hostilius*. Et confer *Justum Lipsium* [1].

III. Hoc erat *dare nomen*, uti est apud *Livium* [2]. Qui recusabant militiam pro patria, illi bonis mulctabantur, ut exempla docent, quæ referunt *Dionysius Halic.* [3], *Dion Cassius* [4], *Hugo Grotius* [5]. Referebantur ad indicem, qui nomina dederant, & postquam justus exercitus coactus esse videbatur, certo die cum armis suis iterum convenire velut ad diribitorium jubebantur. Civibus adjungebant rusticos, quod hi præ cæteris ad militiæ labores perferendos indurati esse viderentur. Eorum delectum instituebant per conquisitores extra urbem Livius [6]: *Creati Triumviri bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Conquisitores* sunt quoque apud *Ciceronem* [7]. Adducebant vero liberos, & civium æquales, non servos, non tirones. Hos enim horumque similes, uti erant capite censi & proletarii cives, agris colendis aut mœnibus defendendis per excubias nocturnas sub oculis & cura seniorum, quam foris & apud exteros bellis gerendis aptos magis esse putabant, *Gellius* [8]. De servis imprimis notorium est, ut monet *Servius* [9], *quod a militia prohibebantur*. Innuebat idem celebris *Inscriptio* Lanuviensis: MAVORTIO. SACRUM. HOC. SIGNUM. A. SERVO. TANGI. NEFAS. EST. *Gruterus* [10]. Et prostant exempla, quod cum sese obtulissent ignoti, deprehensi postea, & pro supplicio de rupe Capitolinâ præcipitati sint, teste *Appiano* [11]. Capitalem pœnam adversus eos Trajanus decrevit: quod *Plinius* [12] prodit, nec non *Marcianus* [13]. Dejotarus mittebat equites subsidiarios ad Julium Cæsarem, eratque inter illos servus, quod *Cicero* [14] excusat timidius. De proletariis &

(1) *Notis ad Tacitum lib.* IV. *Historiar. num.* 76. (2) *lib.* III. 4. 42. (3) *lib.* VIII. *&* X. (4) *lib.* V. 6. (5) *lib.* II. *de Jure B. & P. cap.* 5. *num.* 32. (6) *lib.* XXIII. (7) *Oratione pro Milone.* (8) *lib.* XVI. *cap.* 10. (9) *Commentario ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 561. (10) *in Volumine pag.* 57. *num.* 2. (11) *lib.* I. *Belli Civilis.* (12) *lib.* X. *Epist.* 39. (13) *in Digestis lib.* XLIX. *leg.* 12. (14) *Oratione pro Dejotaro.*

& servis excipiebat necessitas. *Octo millia juvenum validorum ex servitiis armaverunt*, ait *Livius* de bello Punico secundo[1]. De temporibus iisdem Valerius Maximus[2]: *Tres creati sunt viri, qui quatuor & viginti millia servorum compararverunt.* Et paulo post: *Quanta violentia est casus acerbi? quæ civitas ad id tempus ingenuæ quoque originis capite censos habere milites fastidiverat, eadem cellis servilibus extracta corpora & a pastoralibus casis collecta mancipia, velut præcipuum firmamentum exercitui suo adjecit.* Erant capite censi, qui nihil opum deferebant ad Censores, adeoque mera nomina profitebantur. *Cellis servilibus* dicit, quæ alias sunt ergastula, de quibus est *infra*[3]. *Salustius* de Mario[4]: *Ipse milites scribere non more majorum, neque ex classibus, sed uti libido cujusque erat, capite censos plerosque.* De eodem *Plutarchus*, πολὺν τ̃ ἄπορον ἢ δοῦλον καταγράφων. Aut necessitas ita hunc facere jussit, aut tumultus, quod etiam pauperes vellent spoliis hostium ditari, adeoque in aciem descendere potius quam domi excubare cuperent. De Augusto idem refert *Suetonius*[5], & de Nerone[6].

IV. Primis Reipublicæ temporibus milites ipsi inter se conjurabant, Tribuno vero sacramentum verbis conceptis dicebant, quod patriæ commoda armis fortiter gerendo rem tueri vellent: ut vero fidem eo tenacius servarent, deinde *sacramentum*, quod bonæ fidei erat, in *juramentum*, quod accuratæ sponsionis erat, demutatum est, *Livius*[7]. Jurabant gladio stricto, verbis claris, quod fugæ & formidinis causa abire & signa deserere nollent, quodve ex ordine nollent discedere nisi teli sumendi aut petendi feriendive hostis, vel civis servandi causa, & quod nihil ex præda parta in alios quam patriæ usus erogare vellent, *Polybius*[8], *Seneca*[9]. De Scipione tradit *Livius*[10], quod jurejurando a se dato & præstito alios adegerit in hæc verba: *Ex mei animi sen-*

(1) *lib.* XXII. *Histor.* (2) *lib.* VII. *cap.* 6. *num.* 1. (3) *lib.* IV. *cap.* 1. *dist.* 3. (4) *in Jugurthinâ.* (5) *lib.* II. *cap.* 25. (6) *lib.* VI. *cap.* 44. (7) *lib.* XXII. *Histor.* (8) *lib.* X. (9) *Epist.* 69. (10) *lib.* XXII.

tentia juro, ut ego Rempublicam non deseram, neque ullum civem Romanum deserere patiar, si sciens fallo, tunc me Jupiter Optime Maxime domum, familiam, remque meam pessimo letho afficias. Ipsi etiam milites obstringebant se quandoque juramento, quod a prælio victores reverti vellent. Cæsar[1]: *Hæc cum dixisset Labienus, juravit se nisi victorem in castra non reversurum, reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompejus, idem juravit.* Utque testarentur alacritatem suam, elatis in altum manibus conclamabant. Lucanus[2]:

—— His cunctæ simul assensêre cohortes.
Elatasque alte quæcunque ad bella vocaret,
Promisêre manus, it tantus ad æthera clamor.

V. Milites erant duorum generum: Cives & Socii. Et Socii quidem *auxilia* dicebantur, erantque plurimum levis armaturæ. *Inscriptio* Villacensis: ENICO. REDSATI. F. ET. BANANA. VENINA. F. UXOR. VIV. F. AMBIDRABO. F. EQUITI. AUXILIARIO. A. XX. H. E. *Gruterus*[3]. Sua pecunia & omni sumptu militabant, excepto frumento, quod habebant a Romanis. Pacta fœderis cum Æquis initi pronunciant, ἀποστέλλειν δὲ Ῥωμαίοις μηδὲν, ὅτι μὴ στρατιὰς, ὅτι ἂν αὐτοῖς παραγγελθῇ τέλεσι τοῖς ἰδίοις ἐκπέμποντας αὐτάς, *Dionysius Halicarnass.*[4]. Civium exercitus in legiones distributus constabat peditibus & equitibus. Equites divisi in turmas decem. Pedites legionis fuerunt quatuor mille ducenti, atque illi divisi in Velites, Hastatos, Principes, Triarios. Velites, Hastati, Principes quidem singuli numero mille ducenti, Triarii vero sexcenti. De quibus accurate agunt *Antonius Valtrinus*[5], *Justus Lipsius*[6], *Henricus Savilius*[7], *Salmasius*[8]. Qui milites regebant, Duces erant. Hi erant proprii vel communes. Proprii, qui exercitus partem aliquam cum imperio subordinato regebant. Tales erant Centuriones,

(1) *lib.* III. *de Bello civili.* (2) *lib.* I. *Pharsalic.* (3) *in Volumine pag.* 120. *num.* I. (4) *lib.* X. (5) *lib.* III. *de Re Militari Romanorum cap.* I. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. (6) *lib.* II. *de Militiâ Roman. Dialog.* I. (7) *Commentario de Militiâ Romanâ p.* 344. (8) *toto libro de Re Militari Romanorum.*

nes, eorumque adjuncti Optiones: & Tribuni. *Inscriptio* Romana: D. M. TITI. COELI. SENTINIANI. CENT. COH. VIIII. P. R. P. V. T. COELIUS. SENTINIANUS. FIL. PATRI. B. M. F. ET. CALIDIA. PYRALLIS. MARITO. OPTIMO. F. *Gruterus*[1]. Et Spoletana: D. M. FLORIO. BAUDIONI. VIRO. DUCENARIO. PROTECTORI. EX. ORDINARIO LEG. II. ITAL. DIVIT. VIX. AN. XL. MIL. AN. XXV. VAL. VARIO. OPTIO. LEG. II. ITALICÆ. DIVIT. PARENTI. KARISSIMO. M. F. C. *Gruterus*[2]. Et Norica: C. HOSTILIUS. ET. P. EGNATIUS. VEITOR. QUINTADECIMÆ. LEGIONIS. TRIBUNI. P. S. P. Q. R. DIMICANTES. PARITER. HEIC. OCCISI. PARITER. JACENT. SINGULARE. POSTERIS. EXEMPLUM. ET. CARITATIS. ET. FORTITUDINIS. CILINENSES. XXL. DIES. ATRATI. LUXERUNT. *Gruterus*[3]. Et Brixiensis: L. SALVIUS. C. F. FAB. VEXILLARIUS. LEG. IV. VETER. SIBI. ET. POPILIAI. T. L. HISPANI. ET. CAPITONI. F. ET. PRISCAI. ET. FIRMO. F. *Gruterus*[4]. Centuriones præerant in manipulis, & milites illi dicebantur *manipulares*. *Inscriptio* Romana: DIS. MAN. SACRUM. T. CAMPILIO. T. F. MANIPULARI. VIX. ANN. XXXIX. D. XVI. CAMPILIÆ. FESTÆ. SORORI. SUÆ. VIX. ANN. XXII. MENS. III. D. VI. CAMPILIO. RUFINO. NEPOTI. VIX. ANN. XII. MENS. VIII. D. IX. ET. ALBANÆ. MERULÆ. UXORI. B. DE. SE. M. ANN. XXXIII. MENS. VI. D. IV. ET. CAMPILIO. ALBANO. INFANTI. DULCISS. ANN. II. M. V. D. IIII. QUOS. DII. IRATI. UNO. DIE. ÆTERNO. SOMNO. DEDERUNT. T. CLAUDIUS. HERMES. DOLENS. DE. SUO. FECIT. *Gruterus*[5]. In his signa ferebat *vexillarius*, uti eum *Livius*[6] appellat. *Inscriptio* Romana: D. M. L. CASURIO. DEXTRO. VEXILLARIO. COH. II. VIG. CASURIA. CAPROLA. PATRONO. ET. COJUGI. B. M. *Gruterus*[7]. Signa erant perticæ cum signo transversario & velo qua-

(1) *l. d. pag.* 53. *num.* 11. (2) *l. d. pag.* 542. *num.* 8. (3) *l. d. pag.* 544. *num.* 45. (4) *l. d. pag.* 559. *num.* 9. (5) *in Volumine pag.* 535. *num.* 4. (6) *lib.* VIII. (7) *l. d. pag.* 536. *num.* 7.

drato, clypei, corollæ, manus extensæ. Tribuni in unaquaque legione erant sex, ita ut legionem totam imperio communi sibi vindicarent, ac per vices imperarent. Totidem Præfecti erant in quaque ala sociali vel cornu, ubi rem gerebant levis armaturæ viri. *Inscriptio* Viennensis: T. F. VERECUND. MAG. EQUES. ALÆ. I. FLA. AUG. BRIT. C. R. JUR. ITALICI. AN. XXXX. S. XIX. ISES. PROTE. PRISCINUS. VEX. ET. INGENUUS. HERED. *Gruterus* [1].

VI. Legionis signum erat Aquila †, id est alitis ejus simulachrum aureum hastæ præpilatæ suffixum, & pede altero fulmen sæpe ferens. Suetonius [2]: *Somniavit, Jovem Opt. Max. prætextatis compluribus circa aram ludentibus unum secrevisse, atque in ejus sinum signum reipublicæ, quod manu gestaret, reposuisse.* Signum reipublicæ de Aquilâ, quæ & legionum signum erat, exponit *Sabellicus* [3]. Erat alias etiam lupus, canis, porcus, equus, teste *Plinio* [4]. Sed pleraque hæc desueverunt post tempora Consulis Marii, atque ille tantum Aquilas adhiberi voluit. Nummi sunt cum Aquilis legionum apud *Antonium Augustinum* [5]. Tunc enim Reipublicæ perinde ac legionum signum esse cœpit, quando olim Reges, deinde Consules manu præferebant sceptrum, in cujus fastigio erat Aquila, ut dictum est *supra* [6]. Ab Etruscis acceperat Tarquinius Priscus inter alia sceptrum ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, *Dionysius Halic.* [7]. Hinc in usu permansit esse apud Romanos, dracones vero sub Trajano & deinceps adhibiti sunt, uti refert *Vegetius* [8]. Propertius [9]:

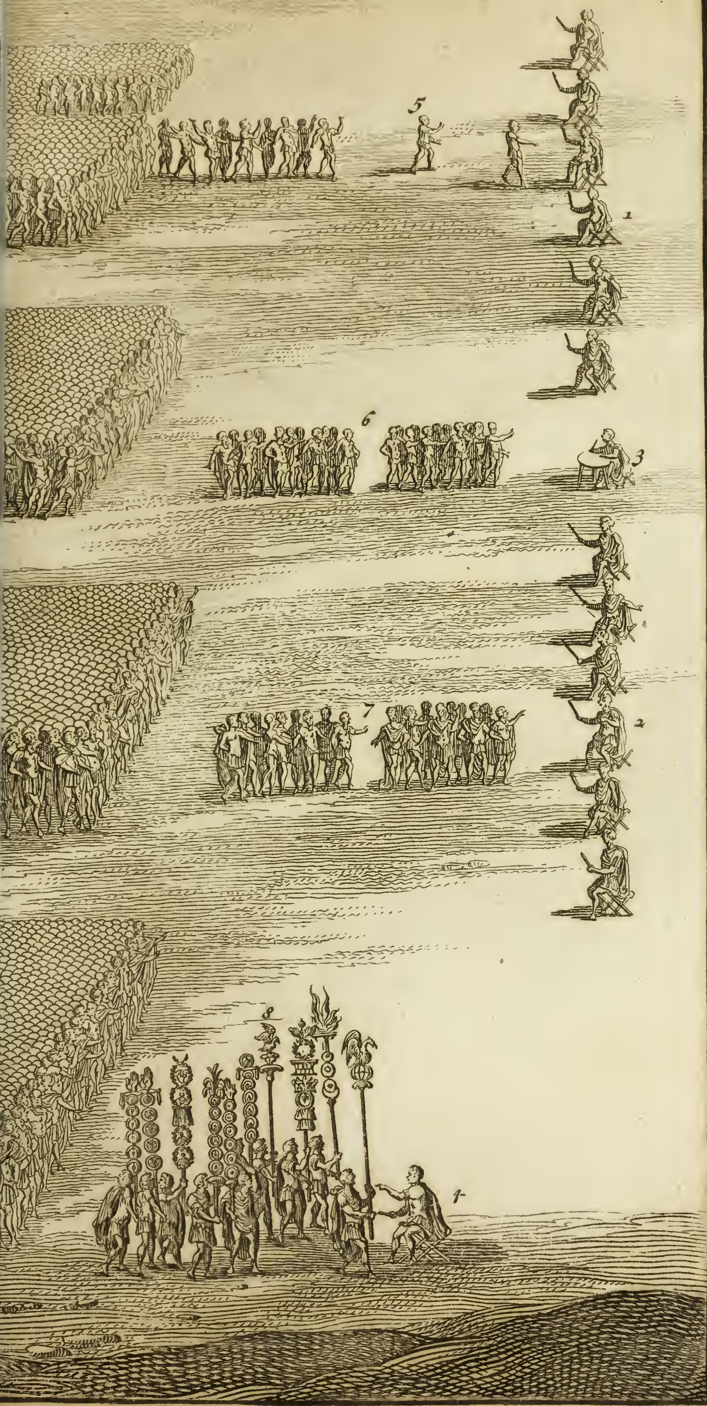
Aut quibus in campis Mariano prælia signo
Stent, & Teutonicas Roma refringat opes.

Sa-

† Cujus ut & reliquorum signorum forma, & quomodo 4 signiferis ea tradantur, simul & 2 sacramentum militare, & 6 Centurionum & 7 Tergiductorum electio ex adjuncta pictura apparet ex F. Patricio *P.* VI. *rei Milit. Rom. sect.* I.

(1) *l. d. pag.* 542. *num.* 7. (2) *lib.* II. *cap.* 94. (3) *Enarrationibus ad h. l. fol.* 123. (4) *lib.* X. *cap.* 4. (5) *Tab.* 7. *num.* 18. 19. 20. 22. *Tab.* 8. *num.* 18. 19. 20. 21. 22. *Tab.* 21. *num.* 23. (6) *lib.* II. *cap.* 3. *dist.* 6. (7) *lib.* III. (8) *lib.* I. *cap.* 13. (9) *lib.* III. *Eleg.* 2.

5
1
6
3
7
2
8
4

Saluſtius de Catilinâ: *Ipſe propter Aquilam adſiſtit, quam bello Cimbrico Marius in exercitu habuiſſe dicebatur.* Aquilæ vero imponebatur fanulum aliquod quadratum, uti in columna Trajani videre eſt, & pictura quædam talis eſt apud *Lipſium* [1], *Jacobum Laurum* [2]. Nimirum ad religionem ſanciendam. Erat enim Aquila ſignum ſacrum, itaque *ſacratas Aquilas* vocat *Valerius Maximus* [3]. Nec amabant tantum, ſed venerabantur etiam illud. Tacitus [4]: *Aquilam amplexus religione ſeſe tuebatur.* Et paulo poſt: *Sequerentur Romanas aves propria legionum Numina.* Ergo ornabant, ungebantque velut aliorum Numinum ſimulachra, uti docent *Plinius* [5], *Suetonius* [6], & adde *Marcum Vertranium Maurum* [7]. Quod non fiebat in ſignis aliis. Eſtque de illâ *Dionis* [8] locus: ἐςὶ ὃ νεὼς μικρὸς ᾗ ἐν αὐτῷ ἀετὸς χρυσοῦς ἐνίδρυται. Quem *Lipſius* [9] allegat, ſed non recte exponit de *ſacello caſtrorum, in quo ſigna reponebantur.* Et cum non ſatis caperet *Adrianus Junius* [10], ad paradoxa referre voluit. Itaque vocantur τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως *Matth.* [11], quod de ſignis militaribus Romanorum bene exponunt *Grotius* [12], *Balduinus Walæus* [13]. Scilicet *Tertullianus* dicit: *Religio Romanorum tota caſtrenſis ſigna veneratur, ſigna jurat, ſigna omnibus Diis præponit.* Affixi erant iis ſignis clypei, & in clypeis pictæ erant imagines Cæſarum, quos inter Deos retulerant, propterea adorabantur. Suetonius [14]: *Artabanus tranſgreſſus Euphratem, Aquilas & ſigna Romana, Cæſarumque imagines adoravit.* Itaque Signiferi alio nomine dicebantur *Imaginiferi.* *Gallicana* Inſcriptio: MEMORIÆ. ÆTERNÆ. SOLEMNIO. FIDO. MILIT. LEG. MINERVIÆ. IMAGINIFERO. MATURINIA. VICTORINA. CONJUGI. CARISSIMO. PONENDUM. CURAVIT.

ET.

(1) *lib.* IV. *de Militiâ Romanâ pag.* 271. (2) *in Antiquitatibus Romanis part.* I. *num.* 7. (3) *lib.* VI. *cap.* I. *num.* II. (4) *lib.* I. *Annal.* (5) *lib.* XVIII. *cap.* 4. (6) *lib.* IV. *cap.* 13. (7) *Notis ad Tacitum pag.* 39. (8) *lib.* XL. *Hiſtor.* (9) *lib.* IV. *de Militiâ Rom. Dialog.* 5. (10) *lib.* III. *Animadverſ. cap.* 2. (11) XIV. 15. (12) *in Annotatis pag.* 407. (13) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 268. (14) *lib.* IV. *cap* 14.

ET. SUB. ASCIA. DEDICAVIT. *Gruterus*[1]. Talia ſigna Titus conſpicua in caſtris ſuis poſuit, quaſi Templum Templo Hieroſolymitano contrarium. Tacitus[2]: *fulgentibus aquilis ſigniſque & ſimulachris Deorum in modum Templi.* Abominabantur iſta Judæi cultores unius Dei, inque conſpectu ſuo non facile tolerabant, uti patet è geſtis rebus cum Vitellio, de quibus refert *Joſephus*[3], quod cum ille in Arabiam ducere vellet exercitum ſuum, Judæorum proceres deprecati fuerint ſerio, ne per agros Palæſtinæ duceret, veriti pollutionem terræ ſanctæ a ſignis militaribus & appenſis idolis, ſive illa in orbiculis depicta erant, ſive icunculæ aureæ. *Arrianus*[4], τὰ σημεῖα τοῦ ὁπλιτικοῦ στρατίας, ἀετοὶ, εἰκόνες βασίλειοι, στέμματα, πάντα χρυσᾶ. *Manilius* hoc illuſtrat[5]:

——— *Veneriſque ab origine proles*
Julia deſcendit cœlo, cœlumque replevit,
Quod regit: Auguſtus ſocio per ſigna tonante
Cernit, & in cœtu Divum magnumque Quirinum.

In hoc loco mire ſe torquet, ut ſenſum indaget, *Barthius*[6], nec ſatis ad verum exponit *Joſephus Scaliger*[7]. Senſus verus ille eſt: Julium Cæſarem cœlo oriundum per Venerem in cœlum, & inter Deos ſuperos receptum eſſe, Auguſtum vero videre, patrem una cum Jove & Romulo *in cœtu*, hoc eſt in Urbe & extra Urbem *in ſignis militaribus* coli. Hæc nos docuit *Thomas Reineſius*[8]. Cæterum ſcribit Modeſtinus[9]: *Crimen majeſtatis facto vel violatis ſignis vel imaginibus maxime exacerbatur in milites*, ubi vulgo legitur, *violatis ſtatuis*, verum merito corrigit *Jacobus Gothofredus*[10]. Signa militaria intelligit, ad quæ appendebantur imagines. Quanquam certum eſt, quod in caſtris peculiare tentorium fuerit, ubi aliquando repoſitæ ſint Aquilæ. *Herodianus*[11], de adventu Antonini verba faciens, ait veniſſe illum

(1) *in Volumine pag.* 552. *num.* 1. (2) *lib.* XV. *Annal.* (3) *lib.* XVIII. *Antiquit. Judaicar. cap.* 7. (4) *in Diſſertationibus.* (5) *lib.* I. *Aſtronomicor. pag.* 25. (6) *lib.* XI. *Adverſar. cap.* 10. (7) *in Annotatis pag.* 90. (8) *in Epiſtolis pag.* 670. (9) *leg. ult.* §. 7. *ff. ad L. Majeſt.* (10) *Notis ad lib.* I. *Tertulliani pag.* 123. (11) *lib.* IV.

illum εἰς τ̀ νεὼν ἔνθα τὰ σημεῖα ϗ τὰ ἀγάλματα ϛ͂ στρατοπέδȣ προσκυνεῖται. Eo quidam referunt illa *Flori* [1], de Perseo captivo apud Æmilium Consulem, *cum in conspectum venisset hostis, in templum recepit & conviviis adhibuit.* Templum de loco illo, ubi Aquilæ reponebantur, exponit *Gruterus*, sed negat *Salmasius*, veram lectionem esse, adeoque corrigit, *in tentum recepit*, estque *tentum* illud idem quod tentorium. De quo porro videatur *Freinshemius* [2]. Aquilæ signum vetustis temporibus adhibuit Cyrus Persiæ Rex clarissimus, ac retinuerunt successores, unde scribit *Xenophon* [3], quod viderit in Cyri junioris exercitu ἀετὸν χρυσȣ͂ν. Locus est Esaiæ [4]: *Vocans ab Oriente avem.* De Cyro magno agitur, estque ille sic dictus, quod nasum aquilinum haberet, *Plutarcho* teste. *Curtius* [5], de acie Codomanni: *Inter hæc aquilam auream, pennas extendenti similem sacraverant.* Qui ferebat Aquilam, Signifer erat, alio nomine quoque *Primipulus* vocabatur, ut narrat *Valerius Maximus* [6]. Quique dignitatem illam gesserat, exauthoratus deinde, primipilaris erat, uti Consularis, qui consulatum deposuerat. *Inscriptio* Vaticana: M. POMPEJO. M. F. ANI. ASPRO. VII. LEGION. XV. APOLLINAR. COH. III. PR. PRIMOP. LEG. IV. CYREN. PRÆF. CASTR. LEG. XX. VICTOR. ATIMETUS. LIB. PULLARIUS. FECIT. SIBI. ET. M. POMPEJO. M. F. COL. ASPRO. FILIO. SUO. ET. CINCIÆ. SATURNINÆ. UXORI. SI E. *Gruterus* [7]. Quid sit *pullarius*, vide *supra* [8]. Est alia Tarraconensis: TEMPLUM. HOC. SACRUM. HERC. AUGUSTI. NOMEN. FELIX. REMANEAT. STIRPIS. SUÆ. LÆTETUR. PARENS. NAM. QUOM. TE. CÆSAR. TE. M. EXPOSCE. DEUM. COELOQUE. REPERIES. MUNDUM. REGES. SINT. HEI. TU. EI. SORTE. HUIC. IMPERENT. NEGANTQUE. NOS. FELICIBUS. VOTIES. SUEIS. L. AURE-

(1) *lib.* II. *Histor. Roman. cap.* 12. (2) *Annotatis ad Florum pag.* 168. (3) *lib.* VII. *Cyropæd. & lib.* I. ἀναβάσ. (4) XLVI. II. (5) *lib.* III. *cap.* 7. (6) *lib.* I. *cap.* 6. (7) *in Volumine inscriptionum pag.* 557. *num.* 6. (8) *lib.* I. *Antiquitatum cap.* XII. *dist.* 9.

RELIUS. L. F. PAL. RUFUS. PRIMOPILARIS. XVI. MILITARIS. SEC. IMP. CÆSARIS. *Gruterus* [1]. Et Insubrica: L. SENTIUS. L. F. O. V. F. NIGER. SIGNIFER. LEG. IV. SCYTICÆ. HIC. NATUS. HIC. SITUS. EST. M. SENTIUS. L. F. O. V. F. MACER. VETERAN. LEG. IV. SCYTICÆ. SIBI. ET. FRATRI. V. F. *Gruterus* [2]. Et Capuana: PAULO. ÆMILIO. PRIMIPILO. BIS. PRÆFECTO. EQUIT. TRIBUNO. COHORTIS. IV. PRÆTOR. SENECIO. *Gruterus* [3]. Suos quoque illi habebant Optiones. *Inſcriptio* Moguntina: FIDELIÆ. VERULÆ. PRUDENTIUS. REVERES. OPTIO. SIGNIFERORUM. CONJUGI. INCOMPARABILI. AC. DULCISSIMÆ. QUÆ. VIXIT. ANNIS. XXXI. MENSIBUS. III. DIEBUS. XIII. F. C. *Gruterus* [4]. Et Gallicana: D. M. D. SEXTIO. COSSUTIO. S. F. QUIRINA. PRIMO. EMERITO. EX. COHORTE. XIII. URBIS. T. SILIUS. HOSPES. SIGNIFER. COH. EJUSDEM. AMICO. POSUIT. *Gruterus* [5]. Lautum munus & votis multorum petitum, quod ære mereret non parvo. Juvenalis [6]:

Ut locupletem Aquilam tibi ſexageſimus annus
Adferat. ——— ———

Locupletem ait, id eſt, reditibus inſignem. Martialis [7]:

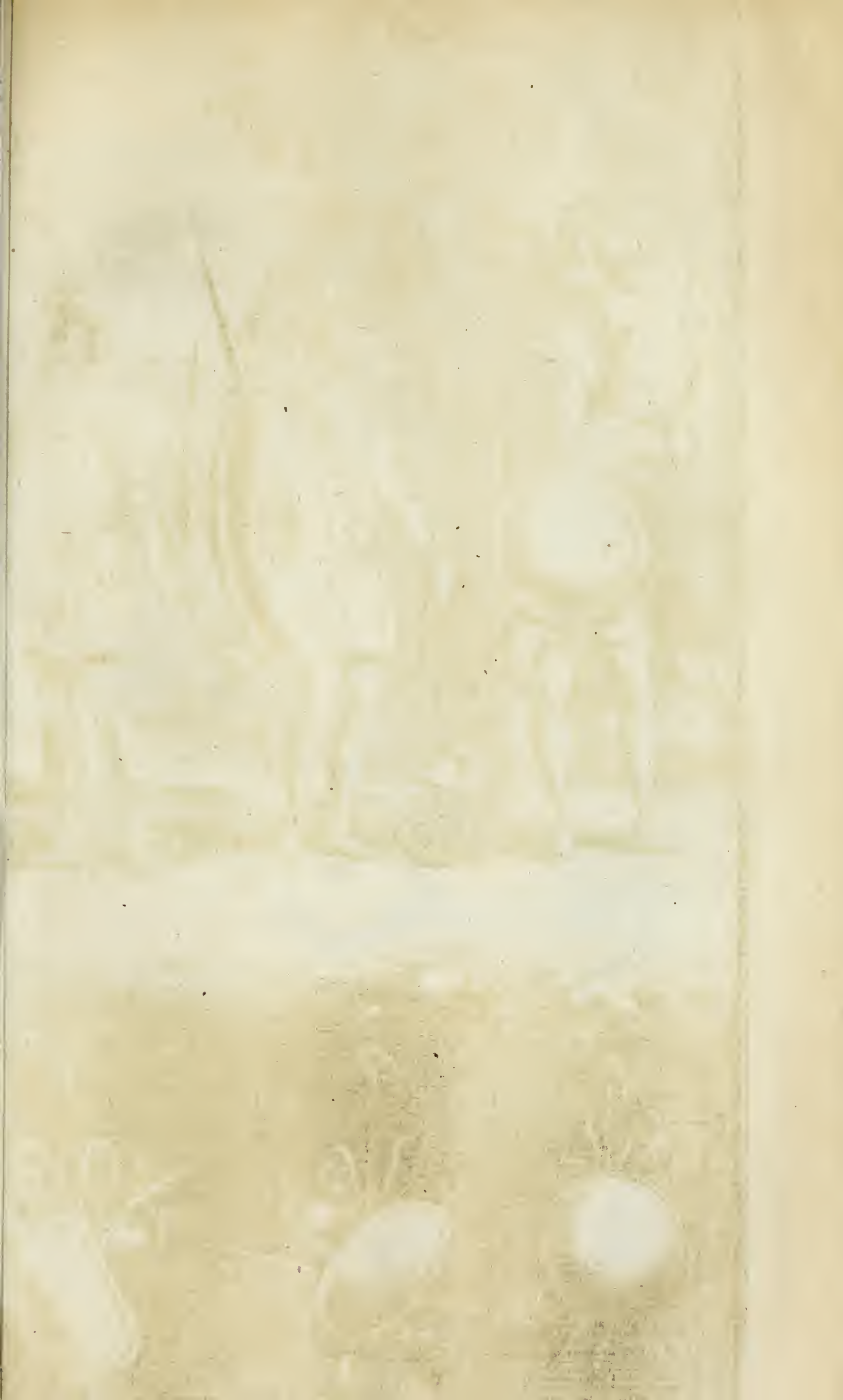
Grata Pudens meriti tulerit cum præmia pili.

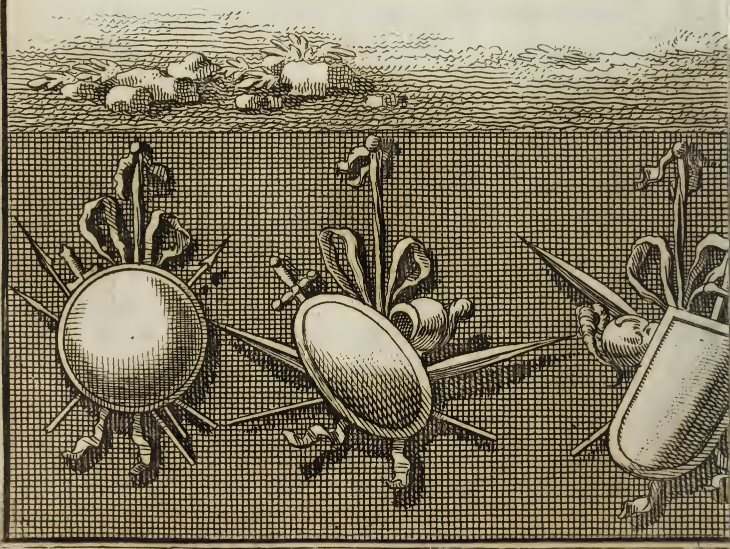
Præmia dicit expreſſe, & cum primipilis Caligula denegabat ſtipendium, notabatur improba avaritia ejus, uti refert *Suetonius* [8].

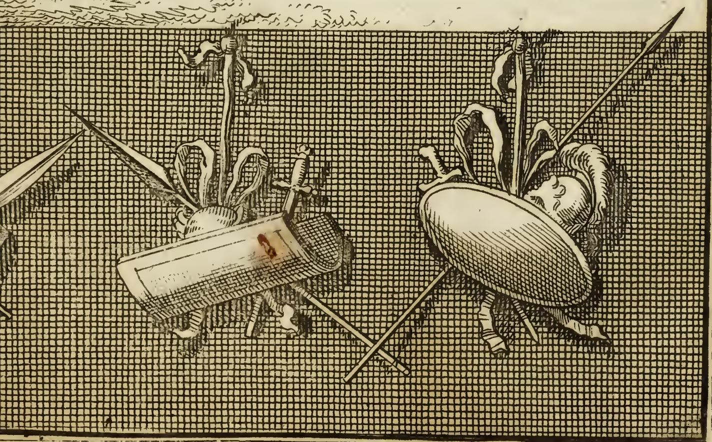
VII. Duces communes erant, qui exercitum cum imperio ſummo regebant: Legatus & Imperator. Legati aderant conſilii cauſâ, utque auxilia procurarent, de quibus multa narrat *Dion Caſſius* [9]. Imperator erat Conſul, facto intra Urbem delectu: vel Conſularis, in Provinciis. Atque hic rem gerebat auſpiciis ſuis, id eſt, ducebat, regebat, jubebat.

(1) *in Volumine pag.* 50. *num.* 6. (2) *l. d. pag.* 561. *num.* 2. (3) *ibid. pag.* 518. *num.* 8. (4) *l. d. pag.* 558. *num.* 7. (5) *l. d. pag.* 561. *num.* 9. 10. (6) *Sat.* 14. (7) *lib.* I. *Epigr.* 32. (8) *lib.* III. *cap.* 43. (9) *lib.* LII. & LIII. *Hiſtor.*

CAP.

1
2
3

4
5

CAP. II.

De Peditatu & armis ejus. †

I. Duplicis ordinis milites erant, pedites & equites. Pedites varia arma gestabant pro classium ratione. Velites habebant verutum sive gladium Hispanicum, hastas curtas plures vel oblongam unam, parmam, galeam coriaceam. *Livius* scribit[1]: *Hic miles* (de Velitibus agit) *parmam tripedalem habens, & in dextrâ hastas, quibus eminus utitur, gladio Hispaniensi est cinctus. Quod si pede collato pugnandum est, translatis in lævam hastis, gladium stringit.* Gladius Hispanicus erat brevis (itaque ξιφίδια vocat *Dion Cassius*[2]) anceps vero etiam, latus, validus, & cum mucrone. Silius Italicus[3]:

Non illis solitum crispare hastilia campo,
Nec mos pennigeris pharetram implevisse sagittis,
Pila volunt, brevibusque habiles mucronibus enses.

Scilicet, ut punctim agere possent milites, ac majorem stragem facere, cæsim etiam, quanquam rarius. A venatoribus olim usurpatus, quos in Hispaniâ & Oriente plurimos fuisse semper constat, & *macharam* vocat *Suetonius*[4]) vocabulo equidem Græco, sed in Oriente non minus noto. Locus est Gen.[5] *Gladii eorum sunt instrumenta violentiæ*, estque in Hebræo מכרתיהם quod *Pagninus* & *Tremellius* in versionibus suis neglexerunt, accuratius vero servavit *Arias Montanus*, αἱ μαχαίραι αὐτῶν, & adde *Joh. Buxtorfium*[6]. Locus alter est Psalm.[7] *Educ lanceam & sagarim adversus persequentes me.* Denuo *Pagninus*, *Castalio*, *Munsterus*, *Tremellius* obiter inspexerunt verbum סגור / quod est σάγαρις, gladius militaris, quo cominus utebantur in præliis apud *Xenophon-*

† Quæ omnia ut etiam oculorum sensui pateant, efficit adjecta pictura ex F. Patricii *p.* V *Rei Milit. Rom. sect.* 1. ubi numerus 1 denotat Velitem, 2 Hastatum, 3 Principem, 4 Triarium, 5 Equitem, de quo speciatim *cap. seq.*

(1) *lib.* XXXVIII. *Histor.* (2) *lib.* XXXVIII. *Histor.* (3) *lib.* VIII. (4) *lib.* V. *cap.* 15. (5) XLIX. 5. (6) *in Lexico Thalmudico pag.* 1033. 1204. (7) XXV. 2.

nophontem [1]. Talem gladium Esavus venator gestavit, ut indicat vox תלי *Genes.* [2] quam *Chaldæus* recte vertit סייפ *gladium*, sed post illum nemo Interpretum advertere voluit, adeoque *pharetram* substituerunt omnes, quibuscum propterea litigat *Nicolaus Fullerus* [3]. Eum *Xenophon* [4], & *Plutarchus* [5], vocant κοπίδα, ut allegat *Johan. Scapula* [6], nam & Persis usitati erant, itaque *Copides* sunt etiam apud *Curtium* [7]. Notabis, quod Velites gladium in dextro latere gestaverint, ut *Livius* & *Polybius* docent, & secundum illos accurate disserit *Lipsius* [8]. Sed & in lævo gerebant alium oblongum, sive frameam, uti scribit *Josephus* [9]. De mutilato hoc *Josephi* loco confer *addenda*, in calce hujus. μάχαιραν μὲν ἐκ δεξιοῦ μακράν. Militis utroque latere cum gladio uno oblongo, & breviore altero, effigiem è columnâ Antonini ponit *Justus Lipsius* [10]. Novum id quidem moribus nostris, qui gladium unum in sinistro latere appendimus, ita enim facili operâ stringi potest. Sed non minus facile stringebatur olim, cum in dextro latere hærebat, tum quia brevis erat, & ab humero non a medio cingulo dependebat, tum quia consuetudo lævam manum faciebat expeditam. In columnâ Trajani plerosque cinctos in dextro latere videmus, nec non in Antonini, etsi Imperator ipse & Tribuni habeant gladios sinistros. Scuti usum spectabant, præcipui inter arma, & impediri videbantur, cum gladius in sinistro latere dependebat.

II. Hastas curtas fere septem quivis Veles habebat secum, non tam ferire cupidus, quam jaculandi peritus. *Veruta* proprio nomine. Silius Italicus [11]:

——— *Tenui pugnax instare veruto.*

Sabellum veru appellat *Virgilius* [12]. Rursum Silius [13]:

Servili fert ora ducis suffixa veruto.

Notat

(1) *lib.* IV. ἀναβάσ. (2) XXVII. 3. (3) *lib.* I. *Miscell. sacror. c.* 27. (4) *in Cyropædiâ lib.* II. VI. VII. (5) *in Alexandro.* (6) *in Lexico Græco pag.* 841. (7) *lib.* VIII. 25. (8) *lib.* III. *de Militiâ Rom. Dialog.* 3. (9) *lib.* III. *de Bello Jud.* (10) *in Analectis ad libros de Militiâ Romanâ pag.* 280. (11) *lib.* III. (12) *lib.* VII. *Æneid.* (13) *lib.* X.

Notat Servilium Proconsulem ad Cannas occisum, cujus caput hastæ præfixum spectaculo efferebant Pœni. Virgilius [1]:

—— Hunc primo levis hasta Themillæ
Strinxerat. ——

Catejas appellat idem [2]:

Teutonico ritu soliti torquere Catejâ.

Et Silius Italicus [3]:

—— Pandâ manus est armata Catejâ.

Hasta oblonga est, quam *falaricam* vocant, & describit *Vegetius* [4]. Meminit Virgilius [5]:

Sed magnum stridens contra falarica venit
Fulminis acta modo. ——

ubi *Farnabius* [6] notat: *hasta valido præfixa ferro, sulfure, resinâ, bitumine, stupisque convoluta, infuso oleo incendiario, quæ ballistæ impetu destinata ardens figitur, falis & turribus accendendis.* Verum & manibus emittebatur, quod constat ex *Virgilii* verbis adductis. †

III. Parmæ ligneæ erant, corio superinductæ. Virgilius [7]:

—— Quam nec duo taurea terga.

id est, clypeus ex duplici taurino tergore. Leves & rotundæ. Horatius [8]:

Tecum Philippos & celerem fugam
Sensi, relictâ non bene parmulâ.

Nimirum quod sine clypeo redire è prælio, summum dedecus esset non tantum apud Romanos, sed quoque Græcos, teste *Aristotele* [9], & adde *Nicolaum Cragium* [10]. Tyronibus dabatur parma alba & pura, insignio prorsus nuda. Virgilius [11]:

Ense levis nudo parmaque inglorius albâ.

Insignium factis gloriosis sibi promerebantur, ut adscriberetur.

Ee *Nu-*

† Livius *l.* 34. *c.* 14. *Ut remissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt.*

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *lib.* VII. *Æneid.* (3) *lib.* III. (4) *lib.* IV. *cap.* 18. (5) *lib.* IX. *Æneid.* (6) *pag.* 304. (7) *lib.* IX. *Æneid.* (8) *lib.* II. *Carm.* 7. (9) *lib.* II. *Rhetoric.* (10) *lib.* III. *de Republ. Lacedæmon. pag.* 213. (11) *lib.* IX. *Æneid.*

Nubigeros clypeos, intactaque cædibus arma.

vocat *Statius* [1]. Et Persius [2]:

Permisit sparsisse oculos jam candidus umbo.

Rursum Virgilius [3]:

——— *Per linea terga, tribusque*
Transiit intextum tauris opus. ———

Linea, id est, candida necdum picta, quod tyronis alicujus esset. Corium vero erat superductum ex bobus tribus, ut eo validius obstaret hastis & telis.

IV. Galea erat è pellibus iisque hirsutis, vulpium, canum, caprarum, luporum, ursorum, vaccarum, mustelarum Scythicarum. Capitis integumentum ad frigus arcendum. Virgilius [4]:

——— *Fulvosque lupi de pelle galeros*
Tegmen habet capiti. ———

Propertius [5]:

Et galea hirsutâ compta lupina jubâ.

Statius [6]:

Ille Lycaoniæ rictu caput asperat ursæ.

Galeri & *Galeæ* non differunt hoc loco, atque insuper *Cudones* appellat Silius Italicus [7]:

Scipio contorquens hastam cudone comantes
Disjecit crines. ———

Et ibidem:

——— *Caput his cudone ferino*
Stat cautum. ———

Accreverunt demum exuviæ, ut Ductores Ordinum leoninas integras sumerent ita præparatas, ut Herculis prisci instar capite operirent caput, inde super corpore porrectas & sub brachiis constrictas gestarent. Virgilius [8]:

Ipse pedes torquens tegmen immane Leonis
Terribili impexum setâ cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Se-

(1) *lib.* V. *Sylv.* 2. (2) *Sat.* 5. (3) *lib.* X. *Æneid.* (4) *lib.* VII. *Æneid.* (5) *lib.* IV. *Eleg.* II. (6) *lib.* IV. (7) *lib.* XVI. (8) *lib.* VII. *Æneid.*

Secundum mores novos deſcribit veterem habitum. Signiferi omnes iſto habitu videntur in columnâ Trajani, ut refert oculatus teſtis *Lipſius* [1].

V. Leves (quos *ferentarios* appellant *Tacitus* [2], *Saluſtius* [3]) pugnabant fundis, miſſilibus, gladio. Funditores (ut vocat *Saluſtius* [4]) vel Libratores (ut ait *Tacitus* [5]) jaciebant lapides & glandes plumbeas.

——— *Saxis ſolida æra fatiſcunt.*

ait *Virgilius* [6]. Et Propertius [7]:

Plumbea cum tortæ ſparguntur pondera fundæ.

Rurſum Virgilius [8]:

Et fundam tereti circum caput egit habenâ.

Egit, id eſt, rotavit, ex arte & more. Nam ſic vires addebant jactui. Et [9]:

——— *Pars maxima glandes*
Liventis plumbi ſpargit. ———

Phœnicum inventum eſſe refert *Plinius* [10]. Horum coloniæ in Africâ & Hiſpaniâ exercendo fundas præ cæteris inclaruerunt. Virgilius [11]:

Stuppea torquentum Balearis verbera fundæ.

Baleari verbere, eſt quoque apud *Silium Italicum* [12]. Balearidos incolæ ex Africâ profecti ſunt, *Strabo* [13], *Livius* [14], *Florus* [15], *Diodorus Siculus* [16]. Exaggerant impetum Poëtæ. Lucretius [17]:

——— ——— *Plumbea vero*
Glans etiam longo curſu volvenda liqueſcit.

Et Lucanus [18]:

Romanus cunctis petitur cruor, inde ſagittæ,
Inde faces & ſaxa volant, ſpacioque ſolutæ
Aeris, & calido liquefactæ pondere glandes.

Annotat Schrevelius [19]: *Per attritionem aëris intermedii ex*

(1) *lib.* III. *de Militiâ Rom. Dialog.* I. (2) *lib.* XII. *Annal.* (3) *in Catilinariâ.* (4) *in Jugurth.* (5) *lib.* XIII. *Annal.* (6) *lib.* IX. *Æneid.* (7) *lib.* IV. *Eleg.* 3. (8) *lib.* XI. *Æneid.* (9) *lib.* VII. *Æneid.* (10) *lib.* VII. *cap.* 59. (11) *lib.* I. *Georg.* (12) *lib.* II. (13) *lib.* III. *Geograph.* (14) *lib.* XXX. (15) *lib.* III. *cap.* 8. (16) *lib.* V. *cap.* 17. (17) *lib.* VI. (18) *lib.* VII. *Pharſal.* (19) *pag.* 343. *Comment. ad h. l.*

ex veloci motu liquefactæ sunt pilæ plumbeæ in figuram glandium formatæ & fundis emissæ. Sic etiam *Farnabius* [1]. Ratio falsa est, nunquam enim aër mutatur in ignem, sed igniculi in aëre copiosi procurant calorem & incendia, si qua vere oriuntur. Nam de hoc Poëtarum experimento res dubia est, quanquam ei fidem habeat *Aristoteles* [2]. Negat ita esse *Simon Simonius* [3], & oppido constat, cum ne globus quidem è cera confectus & sclopo ejectus vel incalescat vel liquescat, quanquam ignis impetu expellatur & aerem celerrime pervadat, multo minus de plumbo verum esse potest. Confer *Sebastianum Bassonem* [4]. De missilibus notissima res est. *Sagittarios* vocat *Salustius* [5]. Virgilius [6]:

Vulnera dirigere & calamos armare veneno.

Et paulo post:

——— *Queis tela, sagittæ,*
Coritique leves humeris & letifer arcus.

Coriti sunt pharetræ, sagittarum thæcæ, ut exponit *Servius* [7]. *Ovidius* de Sarmatis [8]:

In quibus est nemo, qui non coryton & arcum
Telaque vipereo lurida felle gerat.

Nimirum & apud illos erant infectæ sagittæ. Tela erant præfixa ferro acuminato, ut penetrarent, vel hamato, ut infixa non possent facile iterum avelli. *Tragulam* vocabant hoc posterius genus Hispani, Afri, Galli, qui olim adhibebant: Sarmatæ prius illud hodiernum in bellis usurpant. *Salustius* de Metello in Hispaniâ: *ictu tragulæ sauciatur.* De Afris Silius:

——— *Cui tragula semper*
Fulmineam armabat dextram. ———

De Gallis Cæsar: *Balventio femur utrumque tragula trajicitur.* Propertius [9]:

Et manus hamatis utraque est armata sagittis,

Et

(1) *Notis ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 300. (2) *lib.* II. *de Cœlo cap.* 7. *t.* 42. *& lib.* I. *Meteor. c.* 8. (3) *Disputat. de Putredine pag.* 362. (4) *lib.* II. *Philos. naturalis pag.* 99. (5) *in Jugurth.* (6) *lib.* X. *Æneid.* (7) *in Commentario pag.* 585. (8) *lib.* V. *Tristium eleg.* 7. (9) *lib.* II. *Eleg.* 9.

Et pharetra ex humero Gnosia utroque jacet.

Ovidius [1]:

Pars cadit hamatis misere confixa sagittis.

Uncos vocat Statius [2]:

Aspera tergeminis acies se condidit uncis.

Quæ tela *præpilata* erant, (ut vocant *Livius* [3], & *Ammianus* [4]) illa carebant ferro, nimirum pilæ instar, obtuso acumine, rotunda, ut verberarent potius, quam foderent. Veneno perlinere, ut infectum vulnus curari non posset, Barbarorum damnatus mos erat. Virgilius [5]:

Ungere tela manu ferrumque armare veneno.

Sed apud Europæos (tantum quod Rossi & Sarmatæ adhibent) in desuetudinem venerunt, postquam glandes plumbeæ de bombardis nitrati pulveris impulsu exturbari cœperunt, non infelici permutatione. *Debemus hoc malum Germaniæ*, ait *Cœlius Calcagninus* [6]. Quod enim *Robertus Valturius* [7] scribit, *bombardas ab Archimede esse inventas*, de hoc recte pronunciat *Johannes Brodæus*, quod nihil fatuum magis excogitari possit [8], idemque prolixe refellit *Hieronymus Magius* [9];

CAP. III.

De Equitatu & armis ejus.

I. Velitum & Ferentariorum hæc arma fuerunt, dicemus porro, quæ arma fuerint Hastatorum: Triariorum, Principum. Atque eadem illa fuerunt Equitum: Scilicet, scutum, pilum, galea, ocreæ, thorax, gladius. Scutum erat oblongum, figuræ ellipticæ, uti deformat *Lipsius* [10]. Proinde æquali altitudine obtegebat pectus ac infra genua porrigebatur. *Livius* [11] scribit: *milites in excubiis stantes capite super marginem scuti imposito* dor-

(1) *lib.* III. *Trist. eleg.* 10. (2) *lib.* IX. *Thebaid.* (3) *lib.* XXVI. (4) *lib.* XXIV. *Histor.* (5) *lib.* IX. *Æneid.* (6) *de re Nauticâ pag.* 312. *Operum.* (7) *lib.* X. *de re Militari pag.* 261. (8) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 26. (9) *lib.* I. *Miscellaneor. cap.* I. (10) *lib.* III. *de Militiâ Romanâ pag.* 165. (11) *lib.* XLIV.

dormivisse. Ferro marginatum erat, & corio obductum. Et prius quidem ideo, ut gladiorum ictus eo minus penetrarent, qui alias lignum facile percellunt: posterius, ut mundicies servaretur, & militi superacclinanti commodius esset. Excipiebant illo missilia, lapides, verutorum & gladiorum ictus, ne vulnerarent, sinistram vero faciei partem omnino obducebant, ne qua lædi posset. Atque hinc patet, quamobrem Nahas Rex oculum dextrum vellet eruere Jabesitis, 1. *Samuel.*[1], *Josephus*[2]. Nimirum ut bello ineptos eos efficeret. Qui enim manu sinistrâ objicit clypeum, eâ tegit oculum sinistrum, dextrâ vero aspicit hostem, ait *Theodoretus*[3]. Alias tamen ad servilia opera perficienda utiles erant.

II. Pilum (ut vocant *Florus*[4], *Plinius*[5], *Salustius*[6]) erat, quod hasta Velitum, fodiebant eo, feriebant, jaculabantur. Habebat in apice ferrum præacutum, quadratum, sæpe etiam hamatum, utrumque alto impetu perforabat scuta & loricas, Tibullus[7]:

——— ——— Celeremve sagittam
Jecerit aut lento perfregerit obvia telo.

Lentum vocat ob pondus & gravitatem suam, quâ adjutum perfringebat obstacula maxima. Neque facile revelli poterat infixum. *Gæsum* vocabant Galli, *Varrone* teste, idemque vocabulum adhibet Virgilius[8]:

Gæsa manu scutis protecti corpora longis.

Græcorum vocabulum est ὕσσον, apud *Strabonem*[9], *Polybium*[10], *Plutarchum*[11]. Locus est Johan.[12]: *Impleverunt spongiam aceto & hysopo circumdatam admoverunt ori ejus*, ὑσσώπῳ περιθέντες. Putant Viri docti, lectionem illam esse corrigendam. Rationem adferunt, quia hyssopus sit humilis & pariter fragilis suffrutex, ita ut non possit caulis ejus pro arundine longâ usurpari, quæ spongiam ad Servatoris in cruce pendentis os protenderet: ergo

(1) x. 2. (2) *lib.* VI. *Antiquitat. cap.* 5. (3) *in Expositione ad b. l. quæst.* 25. (4) *lib.* II. *cap.* 7. (5) *lib.* XXII. *cap.* 6. (6) *in Catilinariâ.* (7) *lib.* IV. *Eleg.* 1. (8) *lib.* VIII. *Æneid.* (9) *lib.* X. *Geogr.* (10) *in Fragmento de Castris metandis.* (11) *in Pompejo & Mario.* (12) XIX. 29.

ergo legendum esse ὑσσῷ περιθέντες, ut spongiam aceto plenam imposuerint pilo, & hoc modo eam Christo sitienti porrexerint milites custodes. Ita *Joachimus Camerarius*[1]. Sed medicina excedit modum, ac potest lectio recepta defendi, partim consensu *optimorum Codicum*, partim ex suffragio *vetustissimorum Interpretum*, *Syri*, *Arabis*, *Cyrilli*, *Chrysostomi*, *Theophylacti*, *Nonni Panopolitani*. Porro observetur, pilum Romanum in extremitate suâ crassius multo fuisse, ac ut illi spongia posset infigi commode. *Daniel Heinsius*[2] pro ὑσσώπῳ legendum esse putat οἰσύπῳ, unde sensus emergat: lanæ succidæ circumposuerunt. Sequitur Berneccerus[3]: *Romani milites alias bibebant poscam, id est, aquam aceto mixtam; qualem petulantia Romanorum coprearum ori morientis Servatoris admovit in spongia circumligata οἰσύπῳ, id est, lana succida, non ὑσσώπῳ planta illa tenui.* Verum hinc sensus provenit omnino imperfectus. Euangelista vult exprimere instrumentum, quo potum emortualem porrigebat Romanus miles. Quid vero dicere est: *porrexit spongiam in lana succida*? Et quare circumponant spongiæ lanam succidam? poterat certe spongia vel sine additamento illo commode infigi prolixæ alicui & acuminatæ harundini. Calamum fuisse docent *Matthæus* & *Marcus*, id exponere pergit *Johannes*, ac calamum sive caulem hyssopi fuisse monstrat. Arborescebat hyssopus in Palæstina, quemadmodum & sinapi, ac poterat longos & robustos calamos suppeditare, 1. *Reg.*[4], *Matth.*[5]. Hujusmodi calamum, qui forte ad manus erat, coprea arripuit, spongiamque infixit. Ita nobiscum *Casaubonus*[6], *Hugo Grotius*[7], *Johan. Cunradus Dietericus*[8], *Salmasius*[9], *Thomas Bartholinus*[10].

 III. Ga-

(1) *Notatis ad Novum Testam. pag.* 298. *& in Homiliis Græcis ad Euangelia pag.* 138. (2) *Aristarcho ad Nonnum cap.* XIX. *v.* 29. (3) *Notis ad Plinii Panegyricum pag.* 16. (4) IV. 33. (5) XIII. 21. (6) *Notis ad Novum Testamentum pag.* 431. *& Exercitat.* 16. *contra Baronium sect.* 88. (7) *Notis ad Euangelia pag.* 493. (8) *part.* 3. *Antiquit. Biblicar. pag.* 82. (9) *in Excerptis Walæi ad Euangelia pag.* 334. 977. (10) *in Epistolis Medicis Centuria* 1. *pag.* 363.

III. Galea, sive ærea sive ferrea, cristis ornata erat. Virgilius[1]:

Et conum insignis galeæ, cristasque comantes.

Conus est curvatura galeæ, cui superimponitur πτερυγ@ στέφαν@, uti *Polybius* dicit, id est, crista. Et crista quidem imponebatur, avium plumæ, leonum & equorum jubæ, caudæ equorum. Virgilius[2]:

Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.

Et idem alibi:

Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ.

Claudianus[3]:

Quod picturatas galeæ Junonia cristas
Ornet avis. ——— ———

Silius[4]:

Horridus & squamis & equina Curio crista.

Hoc ideo, ut hosti eo terribiliores apparerent. Genus armorum a Caribus inventum, & orbe toto promulgatum, ut prodit *Herodotus*[5]. Nam & Orbis novi incolæ habebant, ut *Johannes Lerius* multis locis refert & ex eo *Sebastianus Scrôterus*[6]. Et hinc insignia illa familiarum tam varia, quibus nobiles Europæi superbiunt, ut *peculiari Volumine* describit *Hoppingus*. Erat galea, non quidem toto clausa, ut hodie usurpamus, sed anteriori parte aperta, ut facies prospectum liberum haberet. Hinc illa vox Cæsaris (apud *Florum*[7]) in prælio adversus Pompejum, *miles faciem feri*, quæ sola propter scutum reductum nuda & ictibus exposita erat. Quanquam de hac re aliter censeant *Janus Rutgersius*[8], *Freinshemius*[9], *Zevecotius*[10].

IV. Ocreæ erant tegumenta tibiarum, unde etiam *tibialia* nominantur; ænea, ut *Polybius* scribit; ferrea, ut *Vegetius*[11]. Et hic quidem[12], *Pedites*, ait, *scutati etiam ferreas ocreas in cruribus dextris cogebantur accipere.*

Dat

(1) *lib.* III. *Æneid.* (2) *lib.* X. *Æneid.* (3) *de sexto Consulatu Honorii.* (4) *lib.* VIII. (5) *in Clione.* (6) *Tom.* 2. *Geograph. Historicæ pag.* 1042. (7) *lib.* IV. *cap.* 2. (8) *lib.* 1. *Var. Lect. cap.* 4. (9) *Notis ad Florum pag.* 342. (10) *Observationibus Politicis ad Florum pag.* 404. (11) *lib.* 1. *cap.* 20. (12) *lib.* 1. *cap.* 15.

Dat uni cruri, & dextro quidem, ocreas. Similiter Virgilius[1]:

——— ——— *Vestigia nuda sinistri*
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Pero est ocrea, uti apud Juvenalem[2]:

Per glaciem perone tegi, qui summovet Euros
Pellibus inversis. ——— ———

Aliter de re ipsâ Juvenalis[3]:

Baltheus, & manicæ, & cristæ, crurisque sinistri
Dimidium tegmen. ——— ———

Dat & ipse uni, verum sinistro. In columna Trajani videtur, crus utrumque indutum esse tibiali. Variavit ergo res pro militis arbitrio, & prout is vel dextrum vel sinistrum pedem inter cominus pugnandum proferebat. Ne pes gladio læderetur, ocrea muniebat eum. Et dimidium quidem, ne gravaret militem, ac quod partem reliquam clypeus obtegeret.

V. Thorax erat lamina ærea palmi majoris latitudine, ut *Polybius* narrat. Ergo non obtexit pectus totum, sed tantum partem, eamque dexteram. Et quid in sinistra opus erat, ubi scutum pro milite stabat? Alias habebant loricas hamatas. Virgilius[4]:

Loricam consertam hamis, ———

id est, catenatam. Hami enim sunt annuli vel circuli, quorum contextu fit lorica. Locus est 1. Reg.[5]: *Et arma laverunt. Josephus, Alexandrini, Castalion, Munsterus*, Hebræum vocabulum זנות non quidem *arma*, sed *meretrices* vertunt, quæ laverint Achabi Regis currum sanguine ejus perfusum. Scilicet, ut hoc etiam ad contemptum Achabi accesserit, *quod non improbabile est*, ajunt *Grotius*[6], & *Franzius*[7]. Sed ista quidem gratis dicuntur, ac melior est interpretatio *Tigurinorum, Pagnini, Tremellii, Ariæ Montani*, qui de armis exponunt, cruore perfusis, postquam Rex jaculo percussus cum

Ee 5 san-

(1) *lib.* VII. *Æneid.* (2) *Sat.* 14. (3) *Sat.* 6. (4) *lib.* III. *Æneid.* (5) XXII. 38. (6) *Notis h. l.* (7) *de interpretatione Scripturæ Oraculo* 148.

sanguine multo vomuerat animam. Ergo חנית indicat *thoracem*, quo Rex indutus erat, ne telis confertim irruentibus opprimeretur, eodemque sensu אונים ponitur *Deuter.*[1], ut ibi *Chaldæus paraphrasta* expressit.

CAP. IV.

De Expeditione terrestri.

I. LEGES ad conservandam disciplinam fuerunt multæ, easque recenset *Polybius*[2]. Prima est, quæ furtum vetat, cujus quia magna occasio in castris, quod spe prædæ multi castra sequantur & amicos sæpe, ubi rapere liceat incustodita, pro hostibus habeant, placuit veteribus illis severe prohibere & punire. Quæ vero pœna furti fuerit, dicit Polybius: *Fuste cædebatur, qui aliquid surripuerat ex castris.* Ad necem puta, ut idem *Polybius* memorat. De Tiberio Suetonius[3]: *Militem prætorianum ob subreptum è viridario pavonem capite punivit.* Plura exempla sunt apud *Tacitum*[4]. Non illis hodie vivitur moribus, adeoque mirum non est, cum Provincialium lachrymæ, si non in raptore, saltem in hæredibus ejus a Deo puniuntur.

II. *Polybii* locus ille est: *Fuste percutitur, qui furto aliquid è castris abstulit, & qui in flore ætatis corpore suo deprehenditur abusus, itemque qui ter ob eandem causam mulctatus est. Hæc talia ut crimina puniunt. At ignaviæ & militari probro adscribunt ista: Si quis falso strenuum aliquod factum suum referat ad Tribunos, honoris præmiique causa: Si quis armorum abjecerit aliquid in ipso discrimine promendum, eoque fit, ut quidam in præsidiis fortiter occumbere malint, quam perditorum armorum causa notari ignominia, itaque in conflictu ipso excusso gladio aut scuto, aliove ex armis casu fortuito, jaciunt se ipsi in hastas, certi aut recuperare quod amiserint, aut occumbentes effugere manifestam ignominiam suam. Quod si plu-*

res

(1) XXIII. 13. (2) *in Fragmentis libri* VI. (3) *lib.* III. *cap.* 60. (4) *lib.* II. & XIV. *Annal.* & *lib.* III. *Histor.*

res in tali re delinquere contingat, Tribuni eos quidem fuste percutere nolunt, sed exercitum advocantes & in medium noxiis productis eos acriter incusant, ac interdum quinque, alias octo, alias viginti ex omnibus ignavis sorti subjiciuntur. Et in quos sors ea cecidit, sine ulla venia fuste percutiuntur. Reliquis hordeum pro tritico admetiuntur, jubentque extra vallum tendere & tutelam castrorum. Ita periculo & metu a sorte æqualiter omnibus impendente, ad omnes plurimum pervenit emendationis. Hæc ille. Quod dicit, *jussos extra vallum tendere*, non dissimile est illi, quod Alexander fecit: *Qui forte tædium laboris per literas erant conquesti, hanc seorsum cohortem a cæteris tendere ignominiæ causa jubet*, Curtius[1]. Exemplum aliud narrat *Valerius Maximus*[2]. Nec fustibus solum ad necem adigebantur, sed etiam deligatos ad palum, virgis cæsos & securi percussos legimus eos, qui signa deseruerant aut ordines, *Livius*[3]. Nonnunquam in crucem actos perfugas, *Livius*[4]. Pluribus confer *Balthasarem Ajalam*[5], *Petrum Fabrum*[6].

III. Ut animi robur integrum esset militi, exesse de castris jubebant mulieres, atque harum servitia præstari volebant a calonibus & lixis. Quod hinc *castra dicti sint quasi casta* (uti *Isidorus* scribit[7]) non admodum probo. Verum tamen est, & *Servius* affirmat[8], *turpe fuisse habitum a majoribus, cum mulier sequebatur castra.* Sæpius quidem irrepserunt, non vero permanserunt in comitatu, ut factum est in obsidione urbis Numantiæ, ubi rem gerebat Scipio Æmilianus, *Florus*[9]. De eadem re Tacitus[10]: *Milites sine uxore neque conjugiis suscipiendis neque alendis liberis sueti, sine posteris domos relinquebant. Intrare castra fœminis non licet*, ait *Quintilianus*[11]. Et Poëtæ assentiuntur, Tibullus[12]:

Quod

(1) *lib.* VII. *cap.* 3. (2) *lib.* II. *cap.* 7. (3) *lib.* II. & XXVIII. (4) *lib.* XXX. (5) *lib.* III. *de Jure belli cap.* 9. 10. 11. 12. 14. 17. 19. (6) *lib.* II. *Semestr. cap.* 6. (7) *lib.* IX. *cap.* 3. (8) *Commentar. ad lib.* VIII. *Æneid.* (9) *lib.* II. *cap.* 18. (10) *lib.* XIV. *Annal.* (11) *Declamat.* 3. (12) *lib.* II. *Eleg.* 3.

Quod si militibus parces, ero & hic quoque miles
Ipse levem galea qui sibi portet aquam.
Castra peto, valeatque Venus, valeantque puellæ,
Et mihi sunt vires, & mihi facta tuba est.

Propertius [1]:

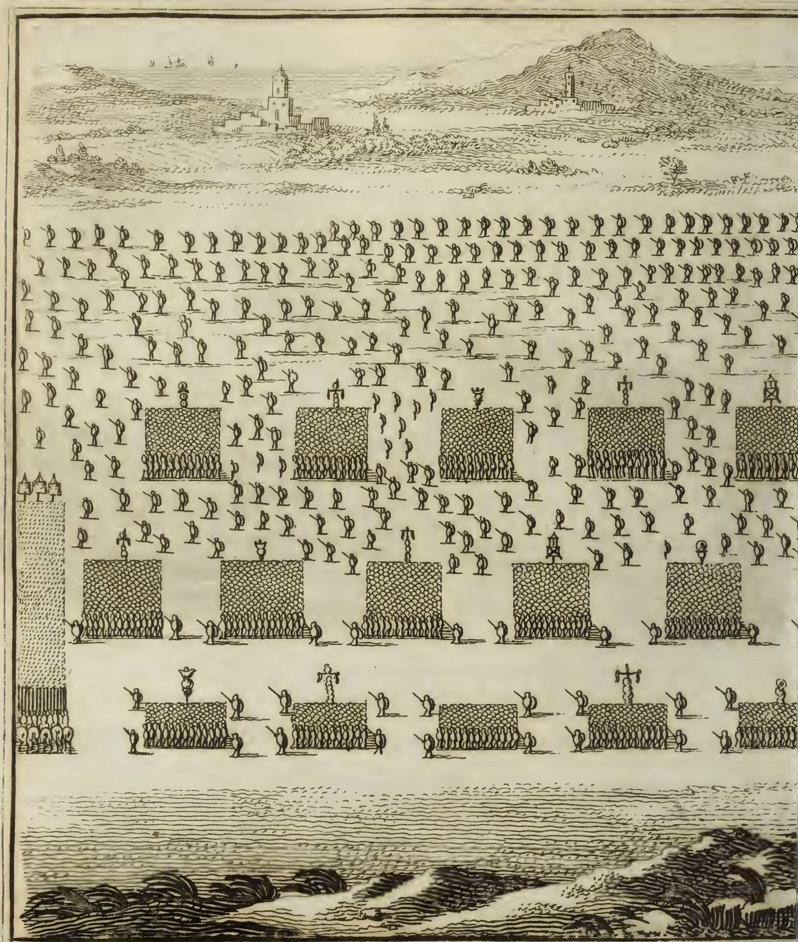
Romanis utinam patuissent castra puellis,
Essem militiæ sarcina fida tuæ.

Correxit Justinianus, permisitque militibus, ut secum uxores ducerent, *Balthasar Ajala* [2], ubi Juris civilis textus adfert. Abutuntur Monachi Latini, & consuetudinem in argumentum adducunt, ut probent Sacerdotes, Dei milites, debere cœlibes esse, *Becanus* [3]. RESPONDEO: Contubernii militibus semper jus fuit, a Junone arcebant eos leges Romanæ, & non a Venere, ait *Lipsius* [4], id est, Conjuges non quidem habebant, sed concubinas & focarias. Aliter erat, cum emeriti essent. *Inscriptio* Gallicana: MEMORIÆ. ET. QUIETI. ÆTERNÆ. VERINIÆ. INGENUÆ. LIBERTÆ. QUONDAM. ET. CONJUGI. CARISSIMÆ. QUÆ. VIXIT. MECUM. ANNIS. XVII. M. II. D. III. SINE. ULLA. ANIMI. LÆSURA. C. VERECUNDINIUS. VERINUS. VETER. LEG. XXII. R. P. F. CONJUXS. ET. PATRONUS. ET. VERECUNDINA. ET. VERINA. ET. VERA. FILIÆ. MATRI. KARISSIMÆ. ET. SIBI. VIVI. PONENDUM. CURAVERUNT. ET. SUB. ASCIA. DEDICAVERUNT. *Gruterus* [5]. Patronus erat ob contubernium pristinum: Conjux, tunc cum post datam missionem perfecto conjugio sociaverat eam. An Clericorum suorum eandem velint esse rationem Papistæ, consultent mature, nostrates Clerici habent uxores, *τίμιον ὁ γάμον καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντον*, *Hebr.* [6], & confer *Johan. Crocium* [7], *Georgium Calixtum* [8], *Polydorum Virgilium* [9], *Rodolfum Hospinianum* [10], *Claudium Espencæum* [11].

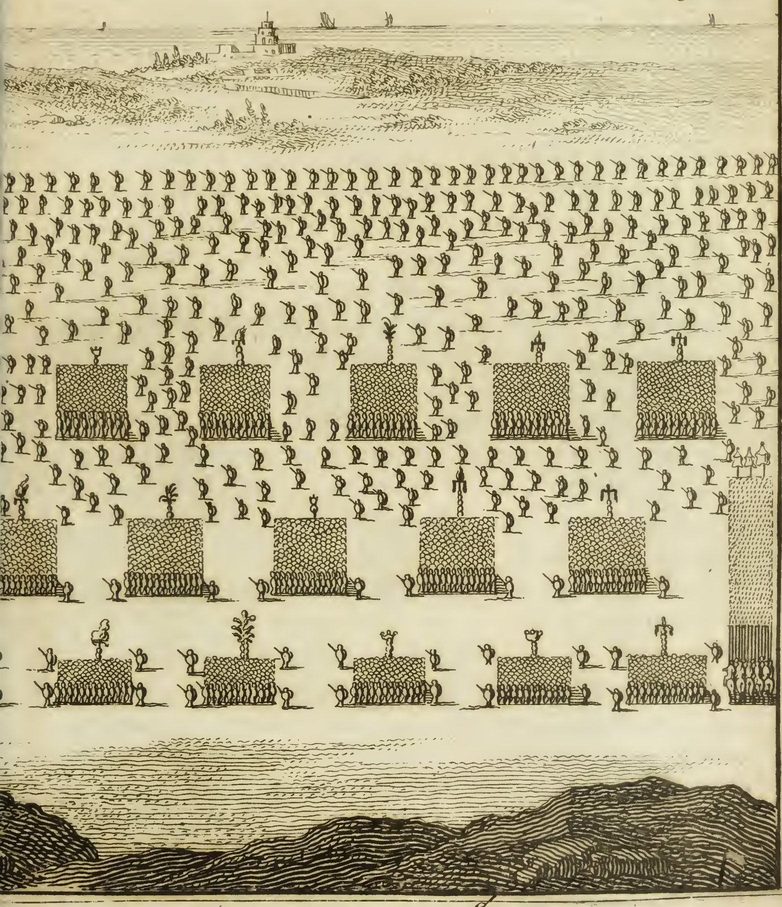
IV.

[1] *lib.* IV. *Eleg.* 3. [2] *lib.* III. *cap.* 2. [3] *lib.* I. *Manualis Controversiarum cap.* 13. *dist.* 13. [4] *Notis ad lib.* 14. *num.* 75. [5] *in Volumine pag.* 567. *num.* 8. [6] XIII. 4. [7] *in Anti-Becano Tom.* 2. *pag.* 626. [8] *doctissimo libro pro Conjugio Clericorum.* [9] *lib.* V. *de Inventoribus Rerum cap.* 4. [10] *lib.* III. *de Origine Monachorum cap.* I. [11] *lib.* I. *de Continentia cap.* I. 2. 3. 8. 9. 10.

Pag. 445.

d

IV. Acierum dispositio spectatur secundum quatuor requisita: Ordinem, Signorum locationem, Formam, Adjuncta. Ordo erat ille: † Hastati per manipulos stabant primi, inde Principes, loco postremo Triarii. Velites sparsi per manipulos ad latera & in fronte. Equites muniebant agmen dispositis ad latera eorum alis, & premebant a tergo, ut luxatam aciem primam restaurarent, aut hostes in fugam depulsos acriter persequerentur. De qua re prolixius agunt *Salmasius* [1], *Justus Lipsius* [2], *Antonius Valtrinus* [3], *Rob. Valturius* [4]. Signa & Duces stabant ante principia, unde *Antesignani* & *Postsignani* dicti sunt. *Inscriptio* Romana: ULPIAI. SCITAI. PILUMENAI. CONJUGI. B. M. P. ÆLIUS. MACER. ANTESIGNANOR. TRIBUN. LACRYMAS. POSUIT. *Gruterus* [5]. Quid sit, *lacrymas ponere*, docebimus *infra* [6]. Tribuni, Legati & Imperator circa medium erant & apud Aquilas. Centuriones in fronte suos quisque dirigebant manipulos, ut late monstrat *Justus Lipsius* [7]. Forma struendi quadrata plurimum erat, eaque duplex, aut triplex, variata exteriori specie, ut essent cuneus, globus, forceps, turris, serra. De quo multis *Salmasius* [8], *Lipsius* [9]. Adjuncta erant: Alloquium Ducis ad milites, quo timidis ac trepidis animum suggerebat: *Classicum*; Horatius [10]:

Neque excitatur classico miles truci.

Signa canere, vocat *Salustius* [11]. Erant apud veteres tubæ, cornua, buccinæ. Tubas & cornua acceperunt a Tyrrhenis. Τυῤῥηνῶν δέ ἐστιν εὕρημα κέρατά τε καὶ σάλπιγγες, ait *Athenæus* [12]. Et hi quidem ab Oriente petiverunt, itaque crebra in *Literis Sacris* mentio est de tubis & cornibus,

† Quem vide in annexa figura F. Patricii *P.* XIV. *rei Milit. Rom. sect.* 7.

[1] *de re Militari Romanorum cap.* 2. 3. [2] *lib.* IV. *de Militia Romana Dialog.* 1. 2. [3] *lib.* V. *de re Militari Roman. cap.* 3. [4] *de re Militari lib.* VI. *cap.* 12. [5] *in Volumine pag.* 517. *num.* 3. [6] *lib.* IV. *cap.* 6. *num.* 13. [7] *lib.* IV. *dialog.* 3. 4. [8] *libro dicto cap.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. [9] *dicto libro cap.* 6. 7. 8. [10] *lib.* V. *Carm.* 2. [11] *in Catilinaria.* [12] *lib.* IV. *Dipnosophist.*

nibus, ut notavimus *supra*[1]. Suetonius[2]: *Rapta ab uno tuba ingenti spiritu classicum exorsus est.* Horatius[3]:

Multos castra juvant, & lituo tubæ
Permistus sonitus. ———

Et[4]:

Jam jam minaci murmure cornuum
Perstringis aures: jam litui strepunt.

Virgilius[5]:

Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum; lituosque pati. ———

Inscriptio Romana: ÆLIUS. LUCIUS. QUI. VIXIT. ANN. XL. P. ÆLIUS. DECIMINUS. EQ. SING. AUG. BUCCINATOR. HERES. PIENTISSIMO. AMICO. TITULUM. FECIT. *Gruterus*[6]. Et alia Romana: C. SALLIO. MATERNO. BUCCINATORI. LEG. V. ALAUDÆ. CAJO. SALLIO. ARCINIO. CÆSAR. N. TUBIC. C. SALLIO. SUESSALA. N. PRIMIONI. CORNICULAR. LEG. III. AUG. C. SALLIO. CAPONIO. CORNIC. OLL. IV. SALLIA. FORTUNAT. PARENT. INFELICISS. FEC. *Gruterus*[7]. Tympanis haut utebantur in bello, sed in Cybeles sacris frequentia erant illa, ut diximus *supra*[8]. Sequebatur clamor militum, unde possit hostis terreri si vellet. Virgilius[9]:

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit: sequitur clamor, cœlumque remugit.

Barritum appellant *Vegetius*[10], *Ammianus Marcellinus*[11], & *Ululatum*, Livius[12], estque Græcorum ἀλαλαγμὸς, cujus exemplum est in *Literis Sacris*, *Jud.*[13]. Multum proderat adversus hostes, isto clamore adoriri eos. Sciebat *Josephus*[14] Hebræus, qui bello in Romanos turmalium Ductor, ne occlamando exanimarentur commilitones ejus, jussit, πρὸς τὸν ἀλαλαγμὸν τῶν ταγμάτων ἐπιφράξαι τὰς ἀκοάς. De Persis & Macedonibus Curtius

[1] *lib.* I. *cap.* II. *dist.* 3. [2] *lib.* I. *cap.* 32. [3] *lib.* I. *Carm.* I. [4] *lib.* II. *Carm.* I. [5] *lib.* III. *Georgic.* [6] *in Volumine pag.* 516. *num.* 8. [7] *l. d. pag.* 559. *n.* 7. [8] *lib.* I. *c.* 2. *n.* 7. [9] *lib.* IX. *Æneid.* [10] *lib.* V. *c.* 18. [11] *lib.* XVI. XXI. XXXI. [12] *lib.* XX. [13] VII. 20. 21. [14] *lib.* III. *cap.* 18.

tius [1]: *Jam in conspectu, sed extra teli jactum utraque acies erat, cum priores Persæ inconditum & trucem clamorem sustulerunt, redditur & a Macedonibus major numero exercitus, jugis montium, vastisque saltibus repercussus.* De Germanis Tacitus [2]: *Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barritum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur, terrent enim trepidantve, prout sonuit acies.* Denique signum pugnæ erat, χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος, teste *Plutarcho* [3], id est, *tunica punicea super Imperatoris tentorio extensa.* Alias etiam tunica punicea ad hastam appensa in altum erigebatur, ut eminus videri posset, autore *Appiano* [4], ubi est, φοινικίδα ἐπὶ δόρατος ὑψηλοῦ.

V. Pugnæ discrimen subituri in acie ordinanda hoc consilium interdum sequebantur, ut vir virum legeret. Virgilius [5]:

—— —— —— Totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir.

De Rutulis ait. In cujus virtute plurimum fiduciæ esse statuebat quisque, eum in acie proximum sibi cupiebat, cujus latus tegeret. Idem fecerunt Hetrusci, *Livius* [6]. Samnites, *Livius* [7], Romani, *Suetonius* [8], & confer *Petrum Victorium* [9]. Singulare aliquid erat, quando exercitus laborabat, & propter Deos adversos superari ab hostibus posse videbatur: tunc enim Pontificis & Aruspicum (qui in castris una aderant) consilio factum est, ut miles aliquis (sive is ordinum Ductor esset, sive Consulum alter) pro salute exercitus devoveret sese, atque obitu suo hostibus cladem, patriæ victoriam acquireret. Juvenalis [10]:

Plebejæ Deciorum animæ, plebeja fuerunt
Nomina: pro totis legionibus hi tamen & pro

Omni-

[1] *lib.* III. *cap.* 19. [2] *libro de Moribus Germanor.* [3] *in Vita Fabii & in Vita Bruti.* [4] *in Ibericis.* [5] *lib.* XI. *Æneid.* [6] *lib.* IX. [7] *lib.* X. [8] *lib.* II. *cap.* 35. [9] *lib.* XVIII. *Variar. Lect. cap.* 19. [10] *Sat.* 8.

Omnibus auxiliis atque omni plebe Latina
Sufficiunt Diis infernis, terræque parenti.

Rem geſtam deſcribit *Livius* [1], & inter alia verba iſta habet: *piaculum omnis Deorum iræ, qui peſtem ab ſuis averſam in hoſtes ferret. Piaculum* vocat appoſite, eratque piaculum hujuſmodi filia Jephtæ, quamobrem non poterat redimi, ſed cogebatur mori, ex lege *Levit.* [2], *Judic.* [3]. Plura dicemus *infra* [4].

VI. Et quia credebant veteres, Genios urbis tutelares ita potentem coloniæ ſuæ defenſionem præſtare, ut non poſſet illa occidere, niſi Genius averſos animos haberet, factum eſt conſilio Pontificis & Augurum, ut verbis conceptis Genius tutelaris ſollicitaretur ad deſerendam urbem, quo facto nihil virium in civibus eſſet, nec poſſent reſiſtere hoſti. Recitat cerimonias *Macrobius* [5], (unde repetit *Nicolaus Remigius* [6]) additque exempla, ubi ſucceſſerit res in evocandis ſacris, nimirum adverſus Tonios, Fregellos, Gabios, Vejos †, Fidenates, Pœnos, Achæos, Numantinos. Carmen evocatorium erat tale: *Si Deus, ſi Dea es, cui populus civitaſque eſt in tutela, teque maxime ille, qui urbis hujus populique tutelam recepiſti, precor veneror que, veniam a vobis peto, ut vos populum civitatemque deſeratis, loca, templa, ſacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis, eique populo civitatique metum, formidinem, oblivionem injiciatis, proditique Romam ad me meoſque veniatis, noſtraque vobis loca, templa, ſacra, urbs acceptior probatiorque ſit, mihi quoque populoque Romano, militibus meis præpoſiti ſitis, ut ſciamus intelligamusque. Si ita feceritis, voveo vobis templa & ludos facturum.* Eodem pertinet illud Silii Italici [7]:

Et demigrantem Tarpeja ſede tonantem.

Sic enim emendat & explicat *Franciſcus Modius* [8]. Romani vero Genium Urbis ſuæ arcanum habuerunt, ejuſque

† Livius v. 21.

[1] *lib.* VIII. *Hiſtoriar.* [2] XXVII. 28. [3] XI. 30. 31. 36. 37. [4] *cap. ſeq.* [5] *lib.* III. *Saturnal. cap.* 9. [6] *lib.* II. *Dæmonolatriæ cap.* 9. [7] *lib.* XII. [8] *in Lectionibus nov-antiquis Epiſt.* 38.

que effigiem quidem Numiſmatis imprimebant, ut ſtaret ante aras cum patera & cornu-copiæ, teſte *Antonio Auguſtino* [1], ſed tamen ejus nomen, ſacra, cultum proprium, paucis ſacrorum Doctoribus indicando communicaverunt, ne hoſtes tentarent adverſus illos, quod ipſi cum ſucceſſu adverſus hoſtium urbes ſeſe feciſſe noverant. *Servius* [2] prodit: *Verum nomen ejus Numinis, quod urbi Romæ praeſſet, ſciri ſacrorum lege prohibetur, quod auſus quidam Tribunus plebis enunciare, in crucem levatus eſt. Inſcriptio* Romana: SECULO. FELICI. PHISIAS. SACERDOS. ISIDI. SALUTARIS. CONSECRATIO. PONTIFICIS. VOTIS. ANNUANT. DII. ROMANÆ. REIP. ARCANAQUE URBIS PRÆSIDIÆ ANNUANT. QUORUM. NUTU. ROMANO. IMPERIO. REGNA CESSERE. *Gruterus* [3], *Boiſſardus* [4]. Arcana urbis præſidia ſunt Dei tutelares, quorum propria nomina ignota eſſe volebant. Hinc explices illud Bileami: *reddam vobis reſponſum, quemadmodum edixerit mihi Dominus.* Numer [5]. Annotavimus, quæ eo pertinent, *in Auctariis ad Epitomen Pappi* [6].

VII. Quæcunque urbs portas aperire nolebat, eam corona cingebant, & arcte cuſtodiebant, ut demum fame victa introreciperet obſeſſores: aut quando non libebat a temporis extractione auxilium præſtolari, faciebant aſſultum per valla & mœnia, ſcalis admotis. Virgilius [7]:

Quærunt pars aditum, & ſcalis adſcendere muros.

Scuta ferebant ſuper capite, ut tela, quæ propugnatores injiciebant, declinarent. Lucanus [8]:

Ut tamen hoſtiles denſa teſtudine muros
Tecta ſubit virtus, armiſque innexa priores
Arma ferunt, galeamque extenſus protegit umbo,
Quæ prius ex longo nocuerunt miſſa receſſu,
Jam poſt terga cadunt.

Ff Vo-

[1] *Tab.* 28. *n.* 4. [2] *Commentario ad lib.* I. *Georgicor. pag.* 89. [3] *in Volumine pag.* 83. *num.* 15. [4] *part.* 3. *Antiquitat. Roman. Tab.* 120. [5] XXII. 8. 9. [6] *pag.* 297. [7] *lib.* IX. *Æneid.* [8] *lib.* III. *Pharſal.*

Vocabant *testudinem*, & verbis manifestis describit Tacitus [1]: *Tum elatis super capita scutis, densâ testudine succedunt: Romanæ utrimque artes. Pondera saxorum Vitelliani provolvunt, disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec soluta compage scutorum exsangues aut laceros prosternerent.* Depingit *Lipsius* [2]. Si vero ob propugnaculorum vastitatem hoc non succederet, aggeres jaciebant, turresque obsidionarias construebant, demumque machinis admotis eam concutiebant.

VIII. Agger erat moles terræ congesta a militibus, & per cespitum induratas commissiones in lateribus suis firmiter compacta, ut altitudine æquaret mœnia. Stabant in parte superiori integræ militum cohortes, atque inde telis injectis affligebant urbis incolas, *Livius* [3], *Cæsar.* [4]. Aggeres ita per longum & latum deductos, ut eo magis commodare possent militibus, turribus obsidionariis ex intervallo positis firmabant. Lucanus [5]:

——— ——— Tunc omnia lato
Procumbunt nemora, & spoliantur robore silvæ.

Quæ instar specularum erant, unde observarent milites cominus, quid hostes intra mœnia pro defensione urbis conarentur, & quomodo vel cuniculis subter mœnia agendis, vel machinis loco idoneo admovendis, urbs magis affligi posset, ac deditio maturari. Depingunt *Lipsius* [6], *Robertus Valturius* [7].

IX. Ut Cuniculos agerent, turres mobiles (quas Vegetius [8] *ambulatorias* vocat) adhibebant, latissimas & rotis multis impositas, milites intro stantes promovebant rotas, ut mœnibus propinquarent, tabulatum desuper crudis & recentibus pellibus obductum, & a lateribus asserum viminumque compaginem firmissimam habentes, ne ignibus vexari, lapidibus aut telis peti ac perimi ab obsessis possent. Salustius [9]: *Contra ea oppidani in proximos saxa volvere, sudes, pila, præterea pice & sul-*

(1) *lib.* III. *Histor.* (2) *lib.* I. *Poliorcetic. Dial.* 5. & *lib.* V. *cap.* I. (3) *lib.* V. (4) *lib.* II. *de Bello Gallico.* (5) *lib.* III. *Pharsal.*

(6) *in Poliorceticis lib.* II. *Dial.* 3. 4. (7) *lib.* X. *de re Militari pag.* 237. (8) *lib.* IV. (9) *in Jugurthin.*

sulfure tædam mixtam mittere. Ubi cuniculis non erat relictus locus, quod solum petrosum esset, intra istas turres appendebant arietes. Erant trabes prægrandes, oblongæ, ferro præmunitæ, & catenis suspensæ, quas libratas & in æquilibrio detentas, retrorsum protrahebant milites, & prorsum cum impetu ad mœnia intorquebant, ut illa rimas ducerent, lapidumque solidata compago fatisceret, ita ruinæ quantocyus sequebantur. Virgilius[1]:

——— ——— Labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine postes.

Propertius[2]:

Dumque aries murum cornu pulsabat aheno,
Vineaque inductum longa tegebat opus.

Quid vinea sit, dicemus statim. Depingunt *Lipsius*[3], *Robertus Valturius*[4].

X. Ne quid turribus sub mœnia propius ducendis obstaret, ad fossas explendas & viarum hiatus complanandos præmittebantur milites stratores & fossores, cum ligonibus & rutris, iique intra pluteos, gerras, musculos, & vineas reconditi, *Vegetius*[5]. Ita vocabant turres mobiles levioris operæ, ex viminibus contextas & quacunque occasione solutiles, ut gravioribus negociis statim aptari possent. Salustius[6]: *Oppidum circumsedit, vineis turribusque & machinis omnium generum expugnare aggreditur.* Lucanus[7]:

Tunc adoperta levi procedit vinea terra,
Sub cujus pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia, nunc aries suspenso fortior ictu
Incussus densi compagem solvere muri
Tentat, & impositis unum subducere saxis.

Depingunt *Lipsius*[8], *Rob. Valturius*[9]. Nec arcubus solum tela, & fundis lapides ingerebantur, sed quoque

 bal-

(1) *lib.* II. *Æneid.* (2) *lib.* IV. *Eleg.* 9. (3) *lib.* III. *Poliorcetic. Dial.* I. (4) *lib.* X. *de re Militari pag.* 279. (5) *lib.* IV. *cap.* 15. (6) *in Jugurth.* (7) *lib.* III. (8) *lib.* I. *Poliorcetic. Dial.* 7. 8. 9. (9) *l. d. pag.* 244.

ballistis & catapultis, Nonius Marcellus [1]. *Murum arietibus feriri*, dixit *Salustius* [2]. Virgilius [3]:

——— Murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt. ———

Nervis funibusque attrahebantur illæ, ut procul jacerent saxa ingentis molis, arborumque ramalia, quæ vocabant *falaricas*. Lucanus [4]:

Hunc aut tortilibus vibrata falarica nervis
Obruat, aut vasti muralia pondera saxi.

Scorpiones & *onagros* vocavit ætas serior, ut refert *Ammianus Marcellinus* [5]. Depingunt *Justus Lipsius* [6], *Robertus Valturius* [7].

XI. Ubi arietum pulsus non sufficiebat, ibi conjungebant falces. Erant ferrum acutum trabi infixum, quo compagines præsertim radebantur, ut lapides facili ope eximi possent. Meminit *Cæsar* [8], & pingunt *Lipsius* [9], *Rob. Valturius* [10]. Præterea malleolos in urbium tecta projiciebant. Virgilius [11]:

Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, qua plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.

Erat manipulus segmentorum tædæ, aut cannarum pice illitarum, quæ incensa & vento favente propulsa, quia tenacem ignem secum ferebant, illico domorum culmina arripiebant, *Nonius Marcellus* [12]. Et hæc quidem conflagrabant, quod affusis aquis exstingui non possent flammæ infernales, sed tantum injecto pulvere comprimerentur, uti prodit *Ammian. Marcellinus* [13], πῦρ ὑγρὸν vocat *Nicetas Choniata* [14], materia non absimili iis ignibus, quos Batavi adhibuerunt in exurendis Hispanorum navibus. Confer *Hieron. Cardanum* [15], *Joh.*
Lan-

(1) *de Proprietate Sermonum cap.* 18. *num.* 1. 20. 22. (2) *in Jugurthin.* (3) *lib.* XII. *Æneid.* (4) *lib.* VI. *Pharsal.* (5) *lib.* XXIII. (6) *lib.* III. *Poliorcetic. Dial.* 2. 3. (7) *l.d. pag* 261. (8) *lib.* III. *de Bello Gallic.* (9) *lib.* III. *Poliorceticor. pag.* 118. (10) *l. d.* (11) *lib.* IX. *Æneid.* (12) *l. d. c.* 18. *n.* 27. (13) *lib.* XXIII. (14) *lib.* I. *Annal.* (15) *lib.* II. *de Subtilitate Rerum pag.* 36.

Langium [1], *Simonem Majolum* [2], *Jul. Scaligerum* [3], *Casparum Schottum* [4].

CAP. V.

De voto a Jephta prolato Corollarium.

I. VOTUM tale erat: *Si tradideris Ammonitas in manum meam, quicquid egredietur de foribus domus meæ in occursum meum, cum revertar in pace ab Ammonitis, erit Domini & offeram illud holocaustum.* Referunt quidam (*Joh. Brentius* [5], *Joh. Drusius* [6], *Sixtin. ab Amama* [7], *Rabbinus Kimbi*, *Vatablus*, *Grotius*, *Tremellius*, *Piscator*, *Munsterus*, *Pellicanus* [8], *Dan. Heinsius* [9], *Dan. Fesselius* [10]) ad votum simplex, quod est votum rei sacræ, נדר הקדש, ut adeo nata devota fuisset cultui sacro ad Tabernaculum, virgo perpetua. Errant vero & contradicunt verbis apertis, *& offeram illud in holocaustum.* Ergo חרם, votumque de perpetuo cœlibatu isto tempore prorsus inusitatum, imo cum populi moribus evidenter pugnans, non poterit verbis accommodari. De qua re contra *Baronium* & *Bellarminum* accurate differunt *Joh. Gerhardi* [11], *Dan. Chamierus* [12], *Casaubonus* [13]. Ratio una est, quæ rem totam conficit, videlicet, mos non inolevisset inter virgines Israëliticas, quotannis conveniendi ad memorandam celebrandamque ejus in subeunda voti exsecutione fortitudinem. An quod viva separabatur a thoro, & serviebat in operis sacris? Non sane hæc tanta causa erat, sed par omnino tanto conventui causa erat, sponte ad mortem contendisse, ut pro hostia cæderetur.

II. EXCIPIUNT: (1) *Virgo exorat moram semestrem plangendi, non quidem vitam, sed virginitatem.* RESPONDEO: Deflevit virginitatem, sed non exclusa vita. Morti n. acerba conditio erat addita, videlicet quod sine liberis obire haberet necessum. (2) *Voti exsecutio describitur per verba illa*, & virum non cognovit, *i. e. virgo permansit*, RESPONDEO: Planius vertitur, *& virum non cognoverat.* Nimirum perfectæ virtutis atque ætatis virgo erat tunc, cum immolabatur, quo magis evi-

(1) *lib.* II. *Epistol. Medicinal. n.* 52. (2) *lib.* I. *Dierum Canicularium pag.* 701. (3) *Exercit.* 13. *sect.* 3. (4) *in Magia Universali part.* 4. *pag.* 119. (5) *Comment. h. l. pag.* 42. (6) *Notis ad h. l. p.* 278. (7) *in Antibarbaro Biblico pag.* 612. (8) *Notatis ad h. l.* (9) *in Exercitat. sacris lib.* XVIII. (10) *lib.* I. *Adversar. sacrorum cap.* 8. (11) *Confes. Cathol. Tom.* 3. *p.* 216. (12) *in Panstratia Cathol. Tom.* 3. *lib.* XX. *c.* 20. (13) *Exercit.* I. *sect.* 22.

evidenter constaret figura Christi, qui purus ab omni labe obtulit se ipsum holocaustum pro totius mundi peccatis, uti bene monet Augustinus[1]. (3) *Virgines cum ea quotannis confabulabantur, non ergo vivis exempta fuit.* RESPONDEO: Imo confabulabantur de ea, celebrando ejus constantiam in perferenda morte, idque suo adhuc fecisse tempore Samaritanos, testatur de illis Epiphanius[2]: ἐν δὲ τῇ Σεβαστῇ τῇ ποτὲ Σαμαρείᾳ καλουμένῃ τὴν θυγατέρα Ἰεφθάε θεοποιήσαντες, ἔτι ταύτην τελετὴν κατ' ἔτος ἄγουσιν. Ubi τελετὴ sacrificium est, eodem interprete[3]: ἐν Σικίμοις, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῇ νυνὶ Νεαπόλει θυσίας οἱ ἐπιχώριοι τέλουσιν εἰς ὄνομα τῆς κόρης.

III. *Grotius* annotat: *Non poterant Holocausta per legem fieri, nisi ex bobus, ovibus, capris, turture, columba. Quid si asinus vel canis occurrisset, debuitne fieri Holocaustum? non sane, ergo nec humani generis quicquam, sed dedicandum id ad ea ministeria, quæ homines Deo exhibent, puta in Sanctuario, si mas esset: si fœmina, ad preces, aliaque pietatis exercitia, vini abstinentiam & vitam solitariam. De mare exemplum habes in Samuele*, 1. Samuel. 1. 28. *de fœminis* μοναζούσαις *est* Exod. XXXVIII. 8. 2. Samuel. XX. 3. Hæc ille. RESPONDEO: De Holocaustis ordinariis hoc verum quidem est, sed eo non debet referri hoc extraordinarium anathema. Et secundum illud nec canis, nec asinus, quando priores occurrissent, in vivis relinqui debuissent. Sed altioris principii est, quod occurrit filia ad voti exsecutionem faciendam, unde est in textu, *erat super Jephtam spiritus Domini, vovitque votum.* Et hoc ipsum votum maximæ fidei ejus adscribitur, *Hebr.* 4. Consecrationes ad sacras operas in populo Hebræo receptæ, non pertinent ad præsens negocium: Nam mares poterant uxores ducere, neque illi vitam solitariam agebant, ut Samuelis exemplo constat. Fœminæ vero pro tempore votum solvere quidem poterant in Tabernaculo, non vero ad omne tempus vitæ cœlibatum servabant. Davidis pellices divinis usibus consecratas esse, unde probabit *Grotius?* De re tota confer *Nicolaum Serarium*[5], *Ludovicum Capellum*[6].

CAP. VI.

De Expeditione maritima Dissertatio.

I. SERIUS ad maris navigationem venerunt Romani, & primam classem struxerunt adversus Carthagi-

(1) *Comment. ad libr. Jud. quæst.* 49. (2) *in Hæresiologo sect.* 55. (3) *sect.* 78. (4) XI. 12. (5) *Commentario ad librum Judicum cap.* XI. *quæst.* 14. 15. 16. (6) *Diatriba peculiari.*

ginenſes in Primo bello Punico. Nec infelici eventu. Victor enim claſſe Duillius, quod ante eum nemo conflictus navales iniviſſet, triumphator ſummus in Urbe provexit, Romani vero etiam dominium maris ſibi attribuerunt, *Livius*[1], *Florus*[2], *Eutropius*[3]. Duillio ob navalem hanc Victoriam Statua cum columna roſtrata in foro Romano decreta fuit, cujus meminit *Plinius*[4]. Ejus baſi inſcriptio addita erat, quam in Capitolinis Urbis ruinis repertam ediderunt *Antonius Auguſtinus. Carolus Sigonius*, *Fulvius Urſinus*, a quibus accepit *Onufrius Panvinius*[5], ubi quoque iconem appinxit, quam eandem habet *Jacobus Laurus*[6]. *Inſcriptio* vero hæc eſt: C. DUILIUS. M. F. M. N. CONSUL. SEGESTAN. OPIDOM. OBSIDIONE. EXEMIT. LEGIONES. ROMANAS. PERICULO. MAXIMOS. MAGISTRATUS. LIBERAVIT. CIVIUM. M. NOVEM. CASTRIS. EXFOCIUNT. MACELAM. URBEM. PUGNANDO. CEPET. ENQUE. EODEM. MAGISTRATU. EN. NAVEBOS. MANI. CONSUL. PRIMOS. CESSIT. CLASSESQUE. NAVALES. PRIMOS. ORNAVIT. PALMA. CUMQUE. EIS. NAVIBUS. CLASSES. POENICAS. OMNES. SUMMAS. COPIAS. CARTHAGINENSES. PRÆSENTE. HANNIBALE. DICTATORE. OLLORUM. IN. ALTO. MARIPUGNANDO. CUM. QUINQUE. NAVIBUS. ET. CUM. SOCIIS. SEPTEREMEM. BIRMOSQUE. TRIREMOSQUE. NAVES. X. CEPIT. EQUE. NAVALE. PRÆDA. POPLO. NUMOS. DONAVIT. Sic ibi. Meminit Silius Italicus[7]:

Exuvias Marti, donumque Duillius alto
Ante omnes merſa Pœnorum claſſe dicabat,

& confer *Moriotum*[8], *Johan. Seldenum*[9], *Franciſc. Stypmannum*[10], *Martinum Schookium libro*[11]. Navium conſiderabimus partes & ſpecies, ut fecerunt *Cœlius Cal-*

(1) *lib.* XVII. (2) *lib.* II. *c.* 2. (3) *lib.* II. (4) *lib.* XXXIII. *c.* I. (5) *Commentario de Triumphis Romanorum pag.* 10. (6) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 16.

(7) *lib.* VI. (8) *in Orbe Maritimo.* (9) *lib.* I. *Maris clauſi c.* 14. (10) *lib.* I. *de Navigatione c.* 6. (11) *de Imperio Maritimo c.* 6.

cagninus [1], *Lilius Gyraldus* [2], *Johan. Schefferus* [3], *Thomas Rivius* & *Georgius Hornius* [4], *Andreas Senfftlebius* [5]. Partes sunt vel integrantes vel ad ornatum. Integrantes sunt *Scalmus*, *Latera*, *Carina*, *Prora* & *Puppis*, *Antenna*, *Mali*, *Vela*, *Transtra*, *Remi*. *Scalmus* est, ad quem alligabantur remi. *Latera* designabant navis partes, dextram & sinistram. *Carina* est pars infima & firma, quæ fluctus secat, & in quam sentina confluit, id est, aqua per rimas pice oblitas illapsa, quæque deinde per antlias exhauritur. Virgilius [6]:

—— Natat uncta carina.

Et [7]:

Labitur uncta abies. ——

Prora est anterior pars, & *Puppis* est posterior: hic est Clavus, quo navis regitur a Gubernatore, ut commoditate venti fruatur, & a littoris contactu prohibeatur, ubi solent vada cœca & arenarum cumuli esse, quibus impacta navigia damnum certum patiuntur: ibi est Rostrum, protensa aliqua navis pars, eaque ærata. Virgilius [8]:

—— Spumas salis ære ruebant.

Et [9]:

Massicus ærata princeps secat æquora tigri.

Et paulo post:

Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.

Silius Italicus [10]:

Adnabat centum late Sidonia velis
Classis subsidio, & scindebat cærula rostris.

Hoc ideo, ut non tantum compagem navium firmarent, sed etiam ut in naves hostiles audacter incurrere, & aliquam ejus partem impetu facto affligere *possent*. Rostrorum icones * multas adducit *Abrahamus Gorlaus*

* Quomodo nos quoque adducimus ex On. Panvinio *de Triumpho* c. 2. & 3.

(1) *de re Nautica pag.* 301. *Operum.* (2) *de re Nautica pag.* 571. *Operum.* (3) *libris quatuor de Militia Navali.* (4) *in Historia Navali.* (5) *Commentario de Navigiis Veterum.* (6) *lib.* IV. *Æneid.* (7) *lib.* VIII. *Æneid.* (8) *lib.* I. *Æneid.* (9) *lib.* X. *Æneid* (10) *lib.* XIV.

laus (1), alias vero etiam prolatas è *Strada*, *Golzio*, *Ursino*, *Lazio*, habet *Schefferus* (2), eique adde *Jacobum Laurum* (3), ubi naves roſtratas plurimas depingit. *Antennæ* ſunt conti lignei teretes, ad quos rudentum ope expanduntur & ſinuantur vela, ut cornuum ſpeciem imitentur. Virgilius (4):

Cornua velatarum obvertimus antennarum.

Malus ſuſtinet Vela, una cum Antennis, neque unius generis velum eſt. Aliud enim vocant *Artemonem*, velum majus navis, & a quo ſubſidium maximum eſt: aliud vero *Dolonem*, velum minus in prora, & velut prioris ſubſidiarium; tertium eſt *Epidromus*, velum mediocre in puppi. *Tranſtra* ſunt ſedilia, in quibus remiges, ordine a ſummo ad imum ducto, ſedebant; navem remis ſimul adductis promoventes; cum ventus aut adverſus eſſet, aut minus validus ad implenda vela. Virgilius (5):

——— Ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.

Clamor nauticus eſt κέλευσμα. Martialis (6):

Ff 5 *Quem*

(1) *in Theſauro Numiſmatum Tab.* 43. *num.* 5. 6. 8. 9. *Tab.* 44. *num.* 1. 2. 3. 8. 9. *& in Promptuario Annulorum num.* 88. (2) *lib.* II. *de Militia Navali pag.* 125. (3) *part.* 3. *Antiquitatum Romanarum Tab.* 15. (4) *lib.* III. *Æneid.* (5) *lib.* V. *Æneid.* (6) *lib.* IV. *Epig.* 64.

Quem nec rumpere nauticum celeusma,
Nec clamor valet helciariorum.

& confer *Daniel. Heinsium*[1]. *Helciarii* sunt, qui funibus trahebant naves in fluminibus aut lacubus commerciorum gratia. Id Græci dicunt ῥυμουλκεῖν, *Diodorus Siculus*[2], & Latini, *remulco trahere*, Livius[3], *Cæsar*[4]. Pars extrema & latior remi dicitur *Palmula*, a similitudine palmæ humanæ protensæ. Virgilius[5]:

—— Lævas stringat sine palmula cautes.

Et Catullus[6]:

——— Sive palmulis
Opus foret volare sive linteo.

II. Partes ad ornatum erant *Aplustria*, *Insignia* & *Tutelæ*. Et quidem *Aplustria* sunt vela minima (*Tænias* vocat *Julius Pollux*[7]) conto erecto super puppi, libera & ab ventorum flatu mobilia, distincta certis coloribus, prout gentes navigationum studiosæ invicem eligebant, ut dignoscerentur. Lucanus[8]:

——— Renum contorsit in hostem
Alter, at hi totum validis aplustra lacertis
Avulsasque rotant excusso remige sedes.

Insigne, παράσημον, erat in prora depictum, animalis figura plerumque, nonnunquam Dei vel Herois, unde navi dabatur nomen. Virgilius[9]:

Centauro invehitur magna. ——

Et[10]:

Ingentem remis Centaurum promovet. —

Et ibidem:

Hunc vehit immanis Triton. ——

Et postea:

—— —— —— Æneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subvecta leones.

Hic παράσημον sunt Leones gemini velut Cybeles currum trahentes. *Lucianus*[11], ubi proram describit: τὴν ἐπώ-

(1) *Notis ad Silium Italicum pag.* 68. (2) *lib.* XX. (3) *lib.* II. (4) *lib.* II. *de Bello Civili.* (5) *l. d.* (6) *Epig.* 4. (7) *in Onomastico.* (8) *lib.* IV. (9) *lib.* V. *Æneid.* (10) *lib.* X. *Æneid.* (11) *in Navi & Precibus.*

ἐπώνυμον τῆς νεῶς θεὸν ἔχουσα τὴν Ἶσιν. Erat ibi Iſis Dea *navis inſigne*, uti vocat *Tacitus*[1]. Denique *Tutela* erat in puppi appicta aut effigiata, ſemper Dei vel Deæ alicujus, quæ navi patrocinium commodaret, ſpecies. Virgilius[2]:

— *Aurato fulgebat Apolline puppis.*

Ubi Taubmannus[3]: *Tutela navis & inſigne ſignificatur* παράσημον πλοῖυ, *ut Actor.* XXVIII. ŷ. 11. & ibidem *Farnabius*[4]. Verum ſi Tutela erat, non erat Inſigne. Et Inſigne non erat, quod illud eſſet in prora. Nam qui cum *Johanne Brodæo*[5], *Johanne a Woveren*[6], confundunt *Tutelam & Inſigne*, non leviter impingunt. De puppi cum dicit, Tutelam intelligit, ad quam non pertinet locus ex *Actis* prolatus, ubi de Inſigni agitur, ut diximus *Auctariis ad Pappum*[7], & confer *Johannem Seldenum*[8], *Joſephum Scaligerum*[9], *Janum Gruterum*[10], *Balduinum Walæum*[11], *Daniel. Heinſium*[12]. Perſius[13]:

— *Jonio jacet ipſe in littore, & una*
Ingentes de puppe Dii. —

Ovidius conjungit utrumque:

Eſt mihi ſitque precor flavæ Tutela Minervæ,
Navis & a picta caſſide nomen habet.

Nimirum Tutela erat Minerva, & παράσημον erat Divæ ejus Caſſis. De Tutela porro eſt ejuſdem[14]:

Qua tamen ipſe vehor comitata Cupidine parvo.
Sponſor conjugii ſtat Dea picta ſui.

Et hoc Lucani[15]:

— — *Non robore picto*
Ornatas decuit fulgens tutela carinas.

Proinde in Puppi erat Sacrarium quoddam, velut Lararium. De quo *Turnebus*[16], monet, atque eo ſpectant illa

(1) *lib.* V. *Hiſtor.* (2) *lib.* X. *Æneid.* (3) *in Commentario pag.* 917. (4) *in Notis pag.* 312. (5) *lib.* I. *Miſcellan. c.* 10. (6) *Animadverſis ad Petronium pag.* 446. (7) *pag.* 11. 12. (8) *Syntag.* 2. *de Diis Syris c.* 16. (9) *in Animadverſis Euſebianis pag.* 36. (10) *Notatis ad Senecam pag.* 636. (11) *Commentario perpetuo ad Acta Apoſtolica pag.* 1300. (12) *Notis ad Silium Italicum pag.* 138. (13) *Sat.* 6. (14) *in Epiſtola Paridis.* (15) *lib.* III. (16) *l.* XIX. *Adverſa. c.* 2.

illa Silii Italici[1]:

——— Dextras jungamus inertes
Fœderis en hac teſtis erit, veniamque precatus
Trojanam oſtentat trepidis de puppe Minervam.

Et *Suidas:* τὰ τ͂ Θεῶν στεϐόμϑνα eſſe ait. Huc poſt feliciter abſolutum iter coronas & ſerta deponebant. Virgilius[2]:

Ceu preſſæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

III. Navium ſpecies ſunt, quod alias vocabant *longas*, alias vero *onerarias*, *piſcatorias, actuarias.* Olim ratibus uſi populi, vel etiam cavatis arboribus, ut refert *Plinius*[3], σχεδία φαύλη eſt apud *Maximum Tyrium*[4], & confer *Feſtum Pompejum*[5]. Sunt & ῥαψῳδίαι, carminum contexturæ, tranſlatæ ad contexturam ratium, & ab Ebræis antiquiſſimis uſurpatæ, 2. *Paral.*[6] ubi eſt רפסדות. Rudimenta illa codicaria ex tignis planis inter ſe conjunctis & colligatis compoſita, expoliverunt Phœnices, & juſtam navium formam condiderunt, exemplo ejus, quod olim fecerat Noachus Orbis reparator, ſive Janus Priſcus, uti eſt *ſupra*[7]. *Plinius* ſcribit[8]: *Nave primus in Græciam ex Ægypto Danaus advenit, ante ratibus navigabatur inventis in mari Rubro inter inſulas ab Erythra Rege.* De Rubro mari Virgilius[9]:

Præcipitem Oceani Rubro lavit æquore currum.

Et[10]:

Victor ab auroræ populis & littore Rubro.

Erythra Rex eſt ille, cujus ſepulchrum, narrat *Curtius*[11], repertum eſſe in quadam Oceani inſula palmetis conſita. Et idem Scriptor[12]: *Mare certe quo alluitur, ne colore quidem abhorret a cæteris. Ab Erythra Rege inditum eſt, propter quod ignari rubere aquas credunt.* Eodem modo *Solinus*[13]. Sententiarum aliarum farraginem vide

(1) *lib.* XIII. (2) *lib.* I. *Georgic.* (3) *lib.* XVI. *cap.* 41. (4) *Diſſert.* 40. (5) *in Fragmentis a Fulvio Urſino editis pag.* 206. (6) II. 16. (7) *lib.* I. *cap.* 2. *diſt.* 1. (8) *lib.* VII. *c.* 56. (9) *lib.* III. *Georg.* (10) *lib.* VIII. *Æneid.* (11) *lib.* X. *c.* 2. (12) *lib.* VIII. *c.* 17. (13) *in Polyhiſtore c.* 46.

vide apud *Raderum*[1], *Freinshemium*[2], *Johannem Brodæum*[3], *Pererium*[4], *Johan. Hugonem Linschotanum*[5], *Conimbricenses*[6], *Martinum Lipenium*[7], *Joh. Camertem*[8]. Erythra Rex ille est, quem *Literæ Sacræ* vocant *Edom*, sive primogenitus Isaaci filius Esau, qui in has regiones profectus cum imperio amplissimo longe lateque gentibus illis dominatus, Oceano indidit nomen ים אדום, ut ad posteritatis memoriam duraret. Prolixe hoc confirmant *Fullerus*[9], *Ludovicus Capellus*[10], *Drusius*[11], *Sixtinus ab Amama*[12], *Hugo Grotius*[13]. Edom vero est celebris ille Græcorum Φοίνιξ, quanquam de progenitoribus ejus non satis recte prodant. Silius Italicus[14]:

Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix.

Quod ille primus navium usum docuerit in gentibus illis, testatur quoque *Sanchuniathon Phœnicius* apud *Eusebium*[15]. Namque *Usous*, uti vocat ille, est Esavus, accola maris Rubri sive Erythræi, quod post alios bene monet *Johannes Loccenius*[16]. A Rubro mari in Syriæ littora migraverunt primi Phœnices, & ipsi deinde plurimas Asiæ & Africæ littorales regiones coloniis deductis impleverunt, ut referunt *Justinus*[17], *Salustius*[18], *Solinus*[19], quibus adde *Gerhardum Johan. Vossium*[20], *Antonium Thysium*[21]. Sed & in Americam pervenerunt, ut disserunt *Georgius Hornius*[22], *Marcus Lescarbotus*[23], ac urget Lescarbotus, *quod Americani comederint hominum*

(1) *Comment. h. l. pag.* 526. (2) *Notis ibid. lib.* VIII. *cap.* 9. *sect.* 14. (3) *lib.* III. *Miscellan. c.* 9. (4) *Commentario ad Exod. c.* 14. *quæst.* 8. (5) *Navigatione ad Indiam Orientalem pag.* 8. (6) *de Meteoris Tract.* 8. *c.* 3. (7) *in Navigatione Ophiriticâ pag.* 283. (8) *Notis ad Solinum pag.* 242. (9) *lib.* IV. *Miscellan. sacror. cap.* 20. (10) *Spicilegio ad Novum Testam. pag.* 108. (11) *Observationibus ad loca difficiliora Exodi pag.* 187. (12) *in Antibarbaro Biblico lib.* II. *pag.* 456. (13) *Notis ad lib.* I. *Regum c.* IX. *vers.* 26. (14) *lib.* I. (15) *lib.* I. *de Præparat. Euang. c.* 10. (16) *lib.* I. *de Jure Maritimo c.* I. *dist.* 2. (17) *lib.* XVIII. *Histor.* (18) *in Jugurthin.* (19) *in Polyhistor. cap.* 22. (20) *lib.* I. *de Arte Grammat. c.* 9. *& lib.* I. *Theologiæ Gentilium c.* 9. (21) *Notis ad Justinum pag.* 608. (22) *Notis ad lib.* I. *Sulpicii Severi pag.* 127. *& lib.* I. *de Origine Americanorum cap.* V. *lib.* II. *cap.* 5. 6. (23) *lib.* I. *de Francia nova cap.* 3.

num carnes , exemplo veterum Phœnicum , de quibus hoc proditum sit, Sapient. XII. 4.5. Nos de re ipſa quidem non contradicimus, attamen ratio aſſertionis nimis quam infirma eſt , uti conſtat *ſupra* [1]. Hanc fama cognitam habuerunt veteres , eaque obſcuriori quam ut vulgus perciperet ſatis. Quod fama cognitam habuerint veteres, docet Virgilius [2]:

——— Jacet extra ſidera tellus,
Extra anni ſoliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.

Et Tibullus [3]:

Te manet invictus Romano Marte Britannus,
Teque interjecto mundi pars altera ſolo,
Nam circumfuſo conſiſtit in aëre tellus.

Sed quod ab hominibus incoleretur, non certe noverant, imo negabant plerique. Itaque Virgilius [4] ipſe:

Quinque tenent cælum zonæ, quarum una coruſco
Semper ſole rubens, & torrida ſemper ab igni.

Atlanticæ inſulæ ultra Æquatorem ſunt, id eſt, quod noſter dicit:

Extra anni ſoliſque vias. ———

Nam quod ad Mauros vicinoſque Æthiopas referre vult *Servius* [5], non eſt vero ſatis congruum. Et ab Atlante dictæ ſunt , quod Maurus ille Coſmographus demonſtraverit illas, eumque deinceps ſecutus eſt *Plato* [6]. Rurſum Virgilius [7]:

—— Docuit quæ maximus Atlas.

Sed a poſteris neglectæ & demum oblivioni traditæ ſunt, itaque *Strabo* & *Ptolomæus* non commemorant. De quo porro videris *Joſephum Acoſtam* [8], *Georgium Hornium* [9], *Paulum Merulam* [10]. Ante diluvium nonniſi Aſia fuit habitata , quamobrem nec opus erat navigiis operoſio-

(1) *lib.* I. *c.* 2. *diſt.* 2. (2) *lib.* VI. *Æneid.* (3) *lib.* IV. *Eleg.* I. (4) *lib.* I. *Georg.* (5) *in Commentario h. l. pag.* 446. (6) *in Timæo & Critiâ.* (7) *lib.* I. *Æneid.* (8) *lib.* I. *de Naturâ novi Orbis cap.* II. (9) *lib.* II. *de Origine Americanorum c.* 6. 7. (10) *part.* I. *Coſmographiæ lib.* III. *cap.* 22.

rosioribus ad bella & mercimonia, aut vero ad piscationem, quia demum paulo ante diluvium cœperunt homines vesci carnibus animantium, cum hactenus sativis & frugibus contenti vitam egissent. De illo tempore valent *Tibulli* ista[1]:

Nondum cœruleas pinus contempserat nudas,
Effusum ventis præbueratque sinum.

IV. Naves longæ (μακρὰ πλοῖα vocat *Polybius*[2]) dictæ sunt, quod in longum porrectæ non haberent parem latitudinem, Onerariæ vero rotundiores erant. Et quod aliæ majores, aliæ minores essent, *Biremes*, *Triremes*, *Quadriremes*, *Quinqueremes*, *Sexiremes*, *Septiremes.* Totidem enim remigum ordines habebant, a quibus impellebantur illæ, ut multis iconibus docent *Lazarus Baysius*[3], *Godeschalcus Stewechius*[4]. Sed in eo aberrant, quod non satis perpendendo navium figuram justam, remigum ordines numerant secundum longitudinem laterum a prora ad puppim, quomodo *galeæ* sunt nostræ μονόκροτοι, quæ ab his trecentis aut quadringentis & ultra annis in usu sunt Europæis atque Asianis, obliterato omni genere navigiorum horum, quod pluribus remorum ordinibus consurgeret, eodemque modo pingit *Jacobus Laurus*[5]. Verior sententia est, quod numerandi sint secundum altitudinem a catastromate summo ad imum fundum, ut docent *Josephus Scaliger*[6], *Salmasius*[7], *Stypmannus*[8], *Gerhardus Joh. Vossius*[9]. Expressa sunt verba *Pausaniæ*[10], ubi describit τὸ δὲ ἐν Δήλῳ πλοῖον, his verbis usus, καθῆκον εἰς ἐννέα ἐρέτας ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, in novenos remigum ordines a catastromate ad imum distinctum. Verbum καθήκειν a summo ad imum descensum notat, & proinde navigium illud admirandæ magnitudinis erat ἐννήρης, *novem remis*. Qui numerus

(1) *lib.* I. *Eleg.* 3. (2) *lib.* VI. *Histor.* (3) *de re Navali pag.* 16. *& pag.* 247. (4) *Notis ad lib.* IV. *Vegetii. cap.* 37. (5) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. num.* 15. 16. (6) *in Animadversionibus Eusebianis pag.* 61. (7) *Observationibus ad Jus Romanum & Atticum c.* 28. (8) *lib.* III. *de Navigatione cap.* 3. *num.* 79. (9) *in Lexico Etymologico pag.* 532. (10) *lib.* VII.

rus remorum frustra collocatur a *Baysio*, ut in longum accipiatur, non vero in altum. Virgilius *versum* appellat hos remorum ordines in triremi, cum dixit: *

—— Triplici pubes quam Dardana versu
Impellit, terno consurgunt ordine remi.

Versus ibi est ἐρεσία, & de triplici remorum situ est illud, *terno consurgunt ordine remi.* quomodo etiam alii loquuntur. *Florus* de navigiis Antonii in pugna Actiaca [1], *numerum magnitudo compensabat, quippe a senis in novenos remorum ordines*, (ubi vide *Notata Freinshemii* [2]) At Cæsaris naves eodem autore, *triremibus in senos non amplius ordines creverant.* Lucanus [3]:

Cornua Romanæ classis, validæque triremes,
Quasque quater surgens exstructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ verrunt æquora pinus
Multiplices cinxere ratem. ——

Crescere dicit gemino ordine, quæ duplici constant ἐρεσίᾳ, superiore & inferiore, per modum tabulatorum. Nam longitudo jacet, altitudo crescit vel consurgit, quare intelligi non possunt remorum ordines in porrectum. Plana in hanc rem testimonia sunt. Lucanus [4]:

Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemque profundo
Invehit, & summis longe petit æquora remis.

Summis remis, & quidem *longe petisse* ait, unde facile apparet, habuisse etiam remos alios viciniores aquis. Silius Italicus [5]:

Intrat diffusos pestis Vulcania passim
Atque implet dispersa foros: trepidatur omisso
Summis remigio: sed enim tam rebus in arctis
Fama mali nondum tanti penetrarat ad imos.

Explicat prolixe *Johannes Schefferus* [6]. Inter minores, & biremes quidem excellebant *Liburnicæ*, veloces illæ & ad deprædandum, speculandum, ultro citroque commean-

* *Æn.* 5. v. 119. Liv. XXXIII. *cap.* 16.

(1) *lib.* IV. *cap.* I. (2) *pag.* 381. (3) *lib.* III. (4) *lib.* III. (5) *lib.* XIV. (6) *lib.* II. *de Militia Navali pag.* 93.

meandum, stationes agendas, hostes lacessendos, expeditæ. καταςκοπτικὰ vocat *Plutarchus*[1], *biremes leves* appellat *Livius*[2], & Liburnis primo adhibitæ, qui Dalmatarum pars, ubi nunc Senga est, accolæ maris Adriatici, non illud tantum, sed & proximum Ionium, piraticis excursionibus infestum habuerant, ut narrat *Appianus*[3].

V. Totus ille navium apparatus a Græcis Insulanis & Pœnis ad Romanos pervenit, & Pœnorum magistri quidem fuerant Phœnicum clarissimi, Tyrii. Virgilius[4]:

Urbs antiqua jacet, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli.

Nobilissima inquam pars Phœnicum, & Oceani Eoi pariter atque Atlantici olim potentes, ut testantur *Strabo*[5], *Pomponius Mela*[6]. De iisdem Curtius[7]: *Diu mare, non vicinum modo, sed quodcunque classes ejus adierunt, ditionis suæ fecit.* Tibullus[8]:

Prima ratem ventis credere docta Tyrus.

Navigationes eorum in Orientalis Indiæ partes notissimæ sunt ex *Literis Sacris*, 1. *Regum*.[9]. Nam qui Ophir cum *Georgio Hornio*[10], *Philippo Mornæo*[11], *Erasmo Smidio*[12], exponunt de America, aut cum *Gilberto Anglo*[13], *Paulo Merula*[14], *Matthæo Beroaldo*[15], interpretantur de Sofala Africæ, illi omnino abberrant, ut diximus *in Auctariis ad Pappum*[16]. Pegusiæ regnum est & vicinæ regiones in Orientali India, ut probant *Caspar Varrerius*[17], *Johan. Loccenius*[18], *Franciscus Stypmannus*[19], *Jacobus*

(1) *in Catone.* (2) *lib.* XXXIV. *Histor.* (3) *in Illyricis.* (4) *lib.* I. *Æneid.* (5) *lib.* XVI. *Geograph.* (6) *in Descriptione Orbis lib.* I *cap.* 12. (7) *lib.* IV. *cap.* 15. (8) *lib.* I. *Eleg* 8. (9) IX. 27. 28. (10) *lib.* II. *de Origine Americanorum cap.* 8. 9. 10. *& Notis ad lib.* I. *Sulpicii Severi pag.* 207. (11) *de Veritate Relig. Christ. c.* 6. (12) *Dissertatione de America in Commentariis Pindaricis inserta pag.* 261. (13) *lib.* I. *de Magnete c.* I. (14) *part.* I. *Cosmograph. lib.* II. *pag.* 196. (15) *lib.* III. *Chronici pag.* 476. (16) *pag.* 61. (17) *de Ophira.* (18) *lib.* III. *de Jure maritimo c.* 6. *num.* 2. (19) *lib.* II. *de Navigatione c.* 3. *num.* 35.

cobus Salianus[1], *Cornelius a Lapide*[2], *Caspar Sanctius*[3], *Petrus Ravanellus*[4], *Martinus Lipenius*[5], *Gerhard. Johan. Vossius*[6], & constat ex *Literis Sacris* conferendo loca *Genes.* 11. 11. c. xxv. 18. 1. *Samuel.* xv. 7. cum *Genes.* xxv. 4. 6. Eodem tempore celebris fuit eorum navigatio in Hispaniam, ubi vetustissimum Emporium erat Tharsis, aut Tartessus, de quo meminit *Herodotus*[7], & in *Literis Sacris* dicitur, quod *voluerit Jonas fugere in Tharsis inventa navi, quæ eo contendebat*, Jonæ[8], ubi frustra sunt, qui תרשיש vertunt cum *Hieronymo* appellative, *in mare*. Nam quis fuerit hic sensus: Jonas volebat fugere in mare? Nec enim volebat navis in mare oberrare, sed locum certum petere, videlicet Tartessum Bæticæ, ut eam Tyrrheni vocabant, docente *Strabone*[9]. Eadem urbs velut mercimoniis florentissima nominatur *Ezech.*[10], 1. *Regum*[11], & confer *Johan. Drusium*[12], *Johannem Pinedam*[13], *Josephum Scaligerum*[14], *Baptistam Egnatium*[15], *Joh. Tarnovium*[16]. Colonia Phœnicum erat, itaque *Mela*[17] ait: *Tartessos quam transvecti ex Africa Phœnices habitant.* Et Curtius[18]: *Coloniæ ejus pene toto orbe diffusæ sunt, Cathago in Africa, in Bœotia Thebæ, Gades ad Oceanum.* Gades creverunt è ruderibus destructæ Tartessi. *Castalio* vero etiam aberrat vertendo, *Jonas navem nactus, quæ in Ciliciam iret, dato naulo conscendit, ut cum illis in Ciliciam perveniret.* Ad Hispaniam debet sensus converti, non ad Ciliciam. Postquam Tyrios Chaldæi primum, inde Macedones spoliaverunt & devastarunt, navigatio Oceani sensim venit in desuetudinem, cum posteri non æqua-

(1) *in Annalibus sacris Tom.* 3. *pag.* 92. (2) *in Commentario ad libros Regum pag.* 153. (3) *in Commentario ibidem pag.* 1111. (4) *in Bibliotheca sacra pag.* 159. (5) *in Navigatione Ophiritica pag.* 518. (6) *in Lexico Etymologico pag.* 350. (7) *in Thalia.* (8) 1. 3. (9) *lib.* 111. (10) xxvii. 12. (11) x. 22. (12) *lib.* 111. *Observat. c.* 13. *lib.* vi. *c.* 3. *lib.* ix. *c.* 12. (13) *lib.* iv. *de rebus Salomonis cap.* 14. (14) *in Lectionibus Ausonianis lib.* 11. *c.* 29. (15) *in Racemationibus variis pag.* 337. (16) *Commentario ad Jonam pag.* 16. (17) *lib.* 11. *pag.* 126. (18) *l. d.*

æquarent majorum induſtriam. Atque hoc fieri poterat eo facilius, quo periculoſior & cum quotidiano damno fere conjuncta erat navigatio per Oceanum, ob Magnetis uſum eis incognitum. Certiſſimum hoc eſt, Veteresque, *Ariſtoteles*, *Plinius*, *Maximus Tyrius*, *Ptolomæus*, qui de rerum naturalium proprietatibus, aut etiam de rebus ad naviculariam pertinentibus, diligenter ſcripſerunt; nuſquam tamen Magnetis verticitatem, id eſt, virtutem βορειοδεικτικὴν commemorant, quia neſciebant. Contendunt *Fullerus* [1], *Levinus Lemnius* [2], quod Magnetis uſum in re nautica habuerint cognitum veteres Tyrii, Sidonii, Pœni. Verum divinant potius, quam probant illud, quod aſſerunt, adeoque rectius negant *Joſephus Acoſta* [3], *Samuel Bochartus* [4], *Nicolaus Cabeus* [5], *Willebrordus Snellius* [6], *Gilbertus Anglus* [7], *Kircherus* [8], *Caſpar Schottus* [9], *Stypmannus* [10]. Legebant oras & ductu ſiderum regebantur multum, remis confiſi, libera vela non ſemper adhibebant. Virgilius [11]:

Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit.

Tibullus [12]:

Ducunt inſtabiles ſidera certa rates.

Petronius [13]: *Gubernator, qui pervigil nocte ſiderum quoque motus cuſtodit.* Adfert *Lemnius* illud Plauti [14]: *Si huc item properes, ut iſtuc properas, facias rectius, huc ſecundus ventus nunc eſt, cape modo verſoriam.* RESPONDEO: Verſoria illa nihil aliud eſt quam temo aut velum, quorum ope navis in omnem partem verſa compellitur, ut ajunt *Turnebus* [15], *Gerhard. Johan. Voſſius* [16]. Certe Veneti ac Luſitani ſecuti ductum Canopi, & a lit-

(1) *lib.* IV. *Miſcellan. cap.* 19. (2) *lib.* III. *de occultis Naturæ Miraculis cap.* 4. (3) *lib.* I. *de Natura novi Orbis c.* 17. 18. (4) *in Geographia ſacra part.* 2. *lib.* 2 *fol.* 716. (5) *lib.* I. *de Magnete cap.* 6. (6) *Præfat. ad Tiphym Batavum.* (7) *lib.* I. *de Magnete cap.* I. (8) *libro* I. *de Magnete pag.* 18. (9) *in Curſu Mathematico lib.* XIII. *pag.* 381. (10) *lib.* III. *de Navigatione cap.* 9. (11) *lib.* I. *Georg.* (12) *lib.* I. *Eleg.* 10. (13) *in Satyrico pag.* 117. (14) *in Mercatore Act.* V. *ſc.* 2. & *in Trinummo Act.* IV. *ſc.* 3. (15) *lib.* XX. *Adverſarior. c.* 4. (16) *in Lexico Etymologico pag.* 551.

littorum indiciis quædam argumenta petentes, meridionales Africæ regiones, Indiæque confinia per mare adiverunt dudum, antequam pixis nautica per *Flavium Amalfitanum* constructa est, teste *Petro Medinensi*[1].

VI. Quæ in conflictu navali vehebat militiæ Ducem, *Prætoria* appellata est, *Florus*[2], *Tacitus*[3]. Ducem ipsum vocabant *Præfectum classis*, uti est apud *Tacitum*[4]. Seriori ætate appellaverunt *Ammiralium*, voce barbaro-Græca, nam *ἀμέρας princeps* est lingua Cedarena, & vero *ἅλς* lingua Græca *mare* notat. Hoc certissimum est, nec de eo quisquam dubitaverit. Quod enim *Gerhard. Johan. Vossius*[5] scribit, *ab ἁλμυρὸς muria esse videtur Gallicum Almiralius, id est, Thalassiarchus*, aberrat multum, nam vocabulum a Mauris est, non vero a Gallis.

VII. Erant quoque prædatoriæ aliæ, quas non uno appellant nomine. *Celoces* sunt apud *Livium*[6], *Florum*[7]. Myoparones apud *Ciceronem*[8], *Nonium Marcellum*[9]. Latino vocabulo *Cursorias* dicas, quod Græci seriores, ut *Nicetas Choniates* & alii retinent, κορσαρίας. Et *Corsaras* Turci, Pœni, Itali, Galli vocant. Naves onerariæ vehebant merces, commeatum, machinas bellicas, missilia, tela, saxa, ut describit Livius[10]: *Neque illæ remis agebantur, sed velis*, ajunt *Bayfius*[11], *Salmasius*[12]. Verum non semper caruerunt sive remis, sive velis, uti rectius docet *Hieronymus Magius*[13]. Tacitus[14]: *Naves aptæ vehendo commeatui, velis habiles, citæ remis.* De onerariis loquitur. Piscatoriæ erant pro capiendis piscibus, quas *Cicero*[15] vocat *cymbas*, & *lenunculos* Julius Cæsar[16]. Actuariæ longitudinem modicam eique comparem latitudinem habebant. *Lembos* vocant *Livius*[17], *No-*

(1) *lib.* I. *de arte Navigandi.* (2) *lib.* II. *cap.* 7. (3) *lib.* V. *Histor.* (4) *lib.* III. *Histor.* (5) *in Lexico Etymologico pag.* 333. (6) *lib.* XXXVII. (7) *lib.* III. *cap.* 6. (8) 5. *Verrina.* (9) *de Proprietate sermonum c.* XIII. *num.* 6. (10) *lib.* XXXVII. (11) *de re Navali pag.* 11. (12) *in Observationibus dictis pag.* 652. (13) *lib.* I. *Miscellaneor. cap.* 6. (14) *lib.* II. *Histor.* (15) *lib.* III. *Offic.* (16) *lib.* II. *de Bello Civili.* (17) *lib.* XLIV.

Nonius Marcellus [1]. Voluptatis causa fiebant plurimum, ut ad explendum animum per amnes & lacus placido remigiorum ductu veherentur patricii: interdum quoque cum navibus longis, non quidem ad prælium faciendum, sed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur, velut subsidiariæ permiscebantur, unde *lemborum classem* prodit *Livius* [2], & exemplum est apud *Hirtium* [3].

CAP. VII.

De Victoria & solennibus ejus Dissertatio.

I. Qui sponte vincebantur, id est, civilibus dissensionibus agitati, vel ab externo hoste crudelia veriti, ad Romanorum patrocinium confugiebant, dedititii erant, exemplumque est de Collatinis, qui seque suamque urbem, divina & humana omnia dedebant; nec non de Campanis, qui similiter per legatos suos se populo Romano dedunt, *Quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia in vestram ditionem dedimus. Quicquid deinde patiemur, dedititii vestri passuri*, Livius [4]. Qui vero armis inferiores vincebantur, in deditionem veniebant belli jure. Et hi vel mitius, si non adeo repugnassent, tractabantur: vel severius, cum pertinaces restitissent, belloque domiti longinquo succubuissent. Dedebant se ita ut vitæ gratiam precarentur, supplices arma traderent, se & sua omnia in victoris potestatem adscriberent. Bonis omnibus mulctati & inter milites distributi, venum exponebantur, velut mancipia. Exemplo sunt Sardi venales, quos Sempronius Gracchus adduxit & sub hasta vendidit, non quidem *in bello Punico secundo* (ut vulgo refertur secundum *Florum* [5]) sed longo post tem-

 po-

(1) *de Proprietate sermonum cap.* XIII. *num.* 5. (2) *lib.* LV. (3) *de Bello Alexandrino c.* 44. (4) *lib.* I. & VII. *Histor.* (5) *lib.* II. *cap.* 6.

pore, ut *Johannes Stadius*[1], obſervavit ſecundum *Faſtos Capitolinos*, quos etiam allegat *Freinshemius*[2]. Cum venales fiebant incolæ, opes eorum inſimul direptæ, præda erant. Summum hoc jus erat, quia belli, & quis contradicat? Civitates & prædia occiſis indigenis, ne in ſolitudinem verterentur, emeritis militibus dabantur, vendebantur, locabantur, unde eſt illud Senecæ[3]: *Ubicunque vicit Romanus, habitat.* Novos illos habitatores vocabant *Coloniam*, uti diximus *ſupra*[4], & confer *J. Lipſium*[5], *Petrum Fabrum*[6]. *Inſcriptio* Salonenſis: IMP. CÆSAR. DIVI. VESPASIANI. F. DOMITIANUS. AUGUSTUS. GERMANICUS. PONTIFEX. MAXIMUS. TRIBUNIC. POSTESTAT. XII. IMP. XXII. COS. XVI. CENSOR. PERPETUUS. P. P. PEDIBUS. ET. EQUITIBUS. QUI. MILITANT IN COHORTE. III. ALPINORUM. ET. IN. VIII VOLUNTARIORUM. CIVIUM ROMANORUM. QUI. PEREGRINÆ. CONDITIONIS. PROBATÆ. ERANT. ET. SUNT. IN. DALMATIA. SUB. Q. POMPONIO. RUFO. QUI. QUINA. ET. VICENA. STIPENDIA. AUT. PLURA. MERUERUNT. ITEM. DIMISSO. HONESTA. MISSIONE. EMERITIS. STIPENDIIS. LIBERIS. POSTERISQUE. EORUM. CIVITATEM. DEDIT. ET. CONNUBIUM. CUM. UXORIBUS. QUAS. TUNC. HABUISSENT. CUM. EST. CIVITAS. IIS. DATA. AUT SIQUI. COELIBES. ESSENT. CUM. IIS. QUAS. POSTEA DUXISSENT. DUNTAXAT. SINGULI. SINGULAS. AD. III. IDUS. JULIAS. M. LOLLIO. PAULINO. VALERIO. ASIATICO. SATURNINO. C. ANTIO. JULIO. QUADRATO. COSS. *Gruterus*[7].

II. Regiones devictæ in Provinciæ formam redigebantur, & a Populo Romano miſſis eo Proconſulibus & Prætoribus, regebantur, præſidiis militum impoſitis, & cenſibus ad belli paciſque artes promovendas imperatis, capitalium vero etiam judiciorum exſecutione abla-

(1) *in Commentario ad h. l. pag.* 120. (2) *Commentario ad Florum pag.* 143. (3) *in Conſolatione ad Helviam.* (4) *lib.* II. *c.* II. *diſt.* I. (5) *lib.* I. *de Magnitud. Romana cap.* 6. 7. (6) *lib.* II. *Semeſtrium cap.* 3. & 4. (7) *in Volumine pag.* 574. *num.* 5. 6. 7.

ablata, ut exemplo Judæorum probavimus *in Auctariis ad Pappum* [1]. Senatum proprium retinebant. Prolixe illa narrat *Carolus Sigonius* [2], brevius vero *Jacobus Stoer* [3]. Si quæ regiones in Præfecturæ formam redigerentur, non illa tantum, quæ de Provinciis retulimus, imposita habebant, verum insuper Senatu propriæ gentis spoliatæ, a Præfectis Roma dimissis jura accipiebant, quomodo Capuæ accidit in bello Punico secundo, ademptus est ager, sublatus omnis Magistratus & Senatus publicumque consilium, imago nulla Reipublicæ relicta, *Livius* [4], *Vellejus* [5], *Cicero* [6].

III. Solemnia victoriæ erant *Triumphi*, *Tropæa*, *Præmia*, de quibus singulis dicendum est. Quod ad *Præmia* attinet, cæsis fugatisque hostibus, milites, qui fortiter pugnaverant, ab Imperatore pro concione laudabantur, & viritim donativum accipiebant, videlicet portionem a præda illa, quæ bello acquisita erat, & in urbem adducta. Volones, qui è servis aut dedititiis adsciscebantur, libertate donabant: cives sociosque armillis, aureisque phaleris, monilibus, torquibus, eosque imprimis, qui ordines ducebant, aut facinore insigni eventum præliorum secundum adjuverant. Nam gregarii milites aurum argentumve signatum capiebant. Neque illud tantum, sed etiam Coronas, erantque illæ variæ, Triumphales, Murales, Castrenses, Navales. De quibus agunt *Gellius* [7], *Flavius Blondus* [8], *Angelus Decembrius* [9], *Justus Lipsius* [10], & peculiaris exstat liber *Caroli Paschalii*. Adde picturas *Godeschalci Stewechii* [11], *Jacobi Lauri* [12], *Jacobi Meursii* [13], & plurimas *Inscriptiones* apud *Janum Gruterum* [14], nec non *Antonium Augu-*

[1] *pag.* 8. [2] *libris tribus de antiquo Jure Italiæ, nec non libris de antiquo Jure Provinciarum.* [3] *in Lexico Juris pag.* 813. [4] *lib.* XXVI. [5] *lib.* II. [6] *Oratione de Lege agraria contra Rullum.* [7] *lib.* V. *c.* 6. [8] *lib.* X. *de Roma triumphante, fol.* 167. [9] *lib.* V. *de re Literariâ c.* 56. [10] *lib.* V. *de Militia Romana Dialogo* 17. [11] *ad Vegetium pag.* 83. 44. *Animadv.* [12] *part.* I. *Antiquitatum Romanar. num.* 9. [13] *in Iconibus Veteris Romæ pag.* 63. [14] *in Volumine pag.* 343.

ſtinum[1]. Ex auro puro omnes, ſed non omnes ejuſdem precii. Triumphales communiter erant laureæ. Tibullus[2]:

At te victrices laurus Meſſalla gerentem.

Vellejus[3]: *Abſente Pompejo Tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Circenſibus corona laurea & omni cultu triumphantium uteretur.* Δαφνηφορεῖν vocat *Dion Caſſius*[4], ubi rem eandem narrat, & vero *Paſchalius* emendando in *Velleji* loco, *auream coronam*, fruſtra omnino eſt, ut recte monent *J. Lipſius*[5], *Boeclerus*[6]. Propterea in antiquis ſcalpturis videre licet aquilam ſub pedibus fulmine vibrantem, roſtro lauream corollam ferentem, ad latera habentem militares haſtas aquiliferas, victoriæ partæ & triumphi peracti publica teſtimonia, uti oſtendit *Gorlæus*[7]. Sæpius aureæ erant, eaſque Imperatori a victoria in urbem reverſo, donabant ſocii Reges & Populi, ut teſtimonium eſſent lætitiæ publicæ, quam ipſi etiam venerari liberaliter vellent. *Aurum coronarium* vocabant, ut nos docent *Cicero*[8], & *Servius*[9], quibus adde *Codicem Theodoſianum*[10]. Murales dabat Imperator militi illi, qui primus evaſerat in mœnia urbis obſeſſæ, atque inde propugnatores dejecerat. Caſtrenſes dabat Imperator militi illi, qui primus viam ferro aperiens in caſtra hoſtium pervenerat, hoſteſque in fugam præcipites egerat. Navales dabat Imperator militi illi, qui primus in potentem aliquam hoſtium navem cum armis ſuis transiverat, & deditionem extorſerat. Navales ſeu roſtratas coronas è Nummis Agrippæ pingit *Antonius Auguſtinus*[11].

IV. Ad Triumphum accedimus, de quo *peculiari* com-

(1) *in Numiſmatis Tab.* 13. *num.* 22. *Tab* 14. *num.* 18. 19. 22. 23. *Tab.* 15. 9. 10. 13. 71. 16. *num.* 2. 3. 6. 9. 10. *Tab.* 19. *num.* 2. 3. *Tab.* 20. *num.* 2. (2) *lib* 1. *Eleg.* 8. (3) *lib.* II. *cap.* 40. (4) *lib.* XXXVII. *Hiſtor.* (5) *Notis ad h. l. pag.* 277. (6) *Notis ibidem pag.* 147. (7) *in Promptuario Annulorum num.* 91. 122. 129. 161. *& in Scalpturis Gemmarum num.* 44. 80. (8) *in Piſoniana.* (9) *Commentario ad lib.* VIII. *Æneid. pag.* 535. (10) *lib.* XII. *Tit.* 13. (11) *Tab.* 11. *num.* 21. 22.

commentario ſcripſerunt *Bartholomæus Marlianus*, *Onuphrius Panvinius*, *Julius Bulengerus*, *Martinus Wicardus*, & confer eundem *Onuphrium Panvinium* [1], *Alexandrum Neapolitanum* [2], *Robertum Valturium* [3]. Picturas univerſæ pompæ habent *Onuphrius* [4], *Jacobus Laurus* [5], *Jacobus Meurſius* [6]. Imperatori triumphanti, cum per Urbem in Capitolium curru ſubveheretur, acclamabant milites; IO TRIUMPHE, ut ſcribit *Varro* [7]. Horatius [8]:

Teque dum procedis, Io triumphe,
Non ſemel dicemus, Io triumphe,
Civitas omnis. ———

Triumphabant illi, qui validam gentem ſæviſſimis pugnis feliciter attriverant, & Rempublicam auxerant Provinciæ alicujus acceſſione, Dictatores, Conſules, Prætores habitu triumphali ornati, armillis ſumptis, annulum vero ferreum, (ut *Plinius* [9] autor eſt) digito geſtantes, laurea redimiti. Horatius [10]:

——— *Neque res bellica Deliis*
Ornatum foliis Ducem,
Quod regum tumidas contuderis minas.

Ramum lauri protenſum dextera, ſiniſtra eburneum ſceptrum tenentes, in curru obaurato ſedebant. † Gemmarum ſculpturæ ſunt apud *Gorlæum* [11], & Nummos habet *Antonius Auguſtinus* [12]. Horatius [13]:

Io triumphe tu moraris aureos
Currus. ———

χρυσῆ ἅμαξα ἐφ' ἧ οἱ βασιλεῖς τὰς ἐκ τῶν πολέμων πομπὰς πομπεύου-

† Vel ſtabant potius, ut ſemper moris erat, quod liquide ex nummo patet apud Onuphr. Panvinium *de Triumpho c.* 1. (*eum vide pag. ſequenti* 474.)

(1) *Commentario ad lib.* V. *Faſtorum pag.* 338. (2) *lib.* VI. *Genial. dier. c.* 6. (3) *lib.* XII. *de re Militari c.* 1. 2. (4) *l. d.* (5) *part.* 1. *Antiquitat. Romanar. num.* 5. 6. 7. *& part.* 2. *num.* 5. (6) *in Iconibus Romæ veteris pag.* 185. *& Iconibus Romæ novæ pag.* 256. (7) *lib.* V. *de LL.* (8) *lib.* IV. *Carm.* 2. (9) *lib.* XXXII. *c.* I. (10) *lib.* IV. *Carm.* 3. (11) *in Promptuario Annulorum num.* 89. (12) *Tab.* 13. *num.* 18. *Tab.* 14. *num.* 3. *Tab.* 17. *num.* 3. *Tab.* 18. *num.* 15. *Tab.* 34. *num.* 22. 23. *Tab.* 46. *num.* 10. 14. *Tab.* 55. *num.* 16. *Tab.* 56. *num.* 10. (13) *lib.* V. *Carm.* 9.

πεύκαιν, ait *Philostratus* [1]. Et per *triumphalem portam* (uti vocat *Cicero* [2]) advecti, quacunque incedebant, maxima lætitiæ signa comperiebant, videbant vias flore stratas, audiebant plausus & acclamationes, summoventibus lictoribus cum bacillis turbam, ne se pompæ admiscerent, ordinemque turbarent. Ovidius [3]:

Quaque ibis, manibus circumplaudere tuorum,
Undique jactato flore tegente vias.
Tempora Phœbea lauro cingentur: Ioque
Miles Io magna voce triumphe canet.

Præibant tibicines, & Pæana canebant, sequebantur popæ cum bobus, qui sertis onerati & cornibus inauratis ad sacrificium properabant. Virgilius [4]:

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.

Adolescentes in contis & hastis (*fercula* vocat *Suetonius* [5]) præferebant spolia opima hostium, quæ si plura essent, quam ut apte traduci possent, curribus imposita vehebantur cum ostentatione. Spoliorum accessio erant tituli & simulacra picta devictarum gentium, urbium, classium, exercituum. Ovidius [6]:

Ergo

(1) *in Vita Dionis Sophistæ.* (2) *in Pisoniana.* (3) *lib.* IV. *Trist.* *Eleg.* 2. (4) *lib.* X. *Æneid.* (5) *lib.* I. *cap.* 37. (6) *l. d.*

Ergo omnis populus poterit ſpectare triumphos,
Cumque Ducum titulis oppida capta leget.

Et paulo poſt:

Hic lacus, hi montes, hæc tot caſtella, tot amnes,
Plena fere cædis, plena cruoris erant.

Et poſt pauca:

Crinibus en etiam fertur Germania paſſis,
Et ducis invicti ſub pede mœſta ſedet.

Propertius [1]:

Aut canerem Ægyptum & Nilum, cum tractus in Urbem
Septem captivis debilis ibat aquis.

Et [2]:

Inque ſinu charæ nixus ſpectare puellæ
Incipiam, & titulis oppida capta legam.

Claudianus [3]:

Hi famulos traherent Reges, hi fracta metallo
Oppida vel montes, captivaque flumina ferrent.

Tum ſubibant hoſtium duces captivi, vincti catenis. Tibullus [4]:

—— Novos pubes Romana triumphos
Vidit & evinctos brachia capta duces.

Ovidius [5]:

Vinclaque captiva Reges cervice gerentes,
Ante coronatos ire videbit equos.

Horatius [6]:

Intactus aut Britannus ut deſcenderet
Sacra catenatus via.

Catenæ ſæpius erant aureæ, vano ſolatio. Silius Italicus [7]:

Ante Syphax feretro reſidens, captiva premebat
Lumina, & auratæ ſervabant colla catenæ.

Eos proſequebantur novus ordo virorum amictu candido, qui triumphales coronas ferebant cum pompa. Juvenalis [8]:

--- *Hinc*

(1) *lib.* II. *Eleg.* I. (2) *lib.* III. *Eleg.* 3. (3) *lib.* III. *de Laudibus Stilicon.* (4) *lib.* I. *Eleg.* 8. (5) *lib.* IV. *Triſt. Eleg.* 2. (6) *lib.* V. *Carm.* 7. (7) *lib.* XVII. (8) *Sat.* 10.

——— Hinc præcedentia longi
Agminis officia & niveos ad frena Quirites.

Hos demum excipiebat Imperator, cujus vestis triumphalis erat purpura cum intexto auro, picta, clavos aureos habens. Silius Italicus:

Ipse adstans curru, atque ostro decoratus & auro,
Martia præbebat spectanda Quiritibus ora.

Ἁλουργίδα χρυσόπαστον appellat *Dion Cassius* [1], πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων vocat *Appianus* [2], id est, purpuream togam aureis stellis intertextam. Eodem sensu *Dionysius Halicarnassæus* [3] dicit. χιτῶνα πορφυροῦν χρυσόσημον, tunicam purpuream auro clavatam. Depingitur è Nummo Cæsaris una cum corona laurea apud *Antonium Augustinum* [4]. *Inscriptio* Romana: PR. TR. PL. Q. AUGUR. TR. MIL. EX. SORTEM. BELLUM. CUM. JUGURTHA. NUMID. VEL. PROCOS. GESSIT. EUM. CEPIT. ET. TRIUMPHANS. IN. JOVIS. SECUNDO. CONSULATU. ANTE. CURRUM. SUUM. DUCI. JUSSIT. III. CONSUL. ABSENS. CREATUS. EST. IV. TEUTONORUM. EXERCITUM. DELEVIT. V. CONSUL. CIMBROS. FUGAVIT. EX. EIS. ET. TEUTONIS. ITERUM. TRIUMPHAVIT. REMPUBL. TURBATAM. SEDITIONIBUS. ET. TR. PL. ET. PRÆTOR. QUI. ARMATI. CAPITOLIUM. OCCUPAVERANT. VI. COS. VINDICAVIT. POST. LXX. ANNUM. PATRIA. PER. ARMA CIVILIA. PULSUS. ARMIS. RESTITUTUS. VII. COS. FACTUS. EST. DE. MANUBIIS. CIMBRICIS. ET. TEUTONICIS. ÆDEM. HONORI. ET. VIRTUTI. VICTOR. VESTE. TRIUMPHALI. CALCEIS. PUNICEIS. *Barthol. Marlianus* [5], *Johan. Jacob. Boissardus* [6]. *Tropæum Marii*, & *vestem triumphalem* expresse nominat. Alio nomine sunt *tunicæ palmatæ*. Martialis [7]:

I comes & magnos illæsa merere triumphos,
Palmatæque ducem, sed cito redde togæ.

Nimirum quod illis intexerentur victoriæ cum ramulis pal-

(1) *lib.* LXIII. (2) *in Punicis.* (3) *lib.* III. (4) *Tab.* 13. *n.* 21. (5) *in Topographia Urbis lib.* VI. *cap.* 19. (6) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. fol.* 118. (7) *lib.* VII. *Epigr.* 1.

palmarum, filis aureis & purpureis. Currum trahebant quatuor equi albi, ut videre est in Nummo Lepidi Imperatoris apud *Antonium Augustinum* [1]. Propertius [2]:

Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Tibullus [3]:

Portabit niveis currus eburnus equis.

Nam quod *Sextus Aurelius Victor* [4] scribit, *Camillo crimini datum esse, quod equis albis triumphasset*, illud habet a *Livio* [5], & *Plutarcho* [6]. Et fortasse ævo illo uti novum, ita ansam præbuit calumniæ, cæteroqui deinde in usum venit permansitque. *Invehi quadrijugo curru & albentibus equis*, ubi Triumphum describit, ait *Plinius* [7]. Et Apulejus [8]: *Triumphantibus quadrigas albas.* Ovidius [9]:

Sic tibi mature fraterni funeris ultor,
Purpureus niveis filius instet equis.

De quo videris porro *Freinshemium* [10]. Equi erant sertis ornatis. Ovidius [11]:

Hic tibi sic redeat superato victor ab hoste,
Inque coronatis fulgeat altus equis.

Postquam ævum insanire cœpit, equorum vice adjungebantur leones, elephanti, cervi, & exempla produnt *Suetonius* [12], *Vopiscus* [13], *Plinius* [14]. Duos elephantos ad currum junctos, in quo sedet Augustus lauream protendens manu, exprimit Nummus apud *Gorlæum* [15]. Duos struthiones curru trahentes victorem Cæsarem, lauream sinistra, vexillum dextra tenentem, ostendit *Gorlæus* [16]. Agmen claudebant equitum & peditum exercitus suo quisque ordine, *laureati omnes in lanceis pilisque*, ajunt *Festus Pompejus* [17], *Plinius* [18]. Et cum dulci ju-

(1) *Tab. 6. n. 24.* (2) *lib.* IV. *Eleg.* I. (3) *lib.* I. *Eleg.* 8. (4) *de Viris illustribus cap.* 23. (5) *lib.* V. *Histor.* (6) *in Vitis illustribus.* (7) *in Panegyrico cap.* 22. (8) *in Apologia.* (9) *lib.* II. *de Ponto Eleg.* 8. (10) *Notis ad Florum pag.* 24. *& in Commentario ad Curtium lib.* III. *cap.* 3. *num.* II. (11) *lib.* II. *Trist.* (12) *lib.* IV. *cap.* 37. *lib.* V. *cap.* II. (13) *in Aureliano.* (14) *lib.* VIII. *cap.* 16. (15) *Tab.* 16. *num.* 8 *Tab.* 28. *num.* 2. (16) *in Scalpturis Gemmarum num.* 5. (17) *lib.* XI. *de Verbor. significat. pag.* 321. (18) *lib.* XV. *cap.* 30.

jubilo. Claudianus[1]:

Ipse albis veheretur equis, currumque secutus
Laurigerum festo fremuisset carmine miles.

Martialis[2]:

Festa coronatus ludet convicia miles,
Inter laurigeros cum comes ibit equos.

Convicia dicit, quod infrunitus miles sæpe dicteriis exagitaret Imperatorem triumphantem, idque impune, ut constat ex *Suetonio*[3]. Rursum Martialis[4]:

Consuevere jocos vestri quoque ferre triumphi,
Materiam dictis nec pudet esse Ducem.

Ad Capitolium passibus æquis contendebant, cumque prope illud Imperator esset, jubebat is hostium Duces in carcerem publicum sive Tullianum (de quo est *supra*[5]) abripi & supplicio per lictores affici. Capitolium ingrediebantur, victima fiebat bove candido. Ovidius[6]:

Candidaque adducta collum percussa securi
Victima purpureo sanguine tingit humum.

Jovi coronam auream & spolia opima suspendebant, inque gremium ejus deponebant laurum hactenus protensa manu gestatam, epulum † sumptibus publicis adornabant, pecuniam in vulgus spargebant, *Plinius*[7], *Suetonius*[8], *Plutarchus*[9], *Dion Cassius*[10]. Eo alludit Seneca[11]: *Scilicet minus beate vivebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audivit, cum vilissimum cibum in foco manu sua versaret, illa, qua tam sæpe hostem percusserat, lauream que in Capitolini Jovis gremio reposuerat.* De quo *Senecæ* loco vide *Justum Lipsium*[12], & adde quædam apud *Danielem Heinsium*[13].

V. Hæc Triumphi gloria erat, amplissima illa, minor ve-

† ἐπινίκιον Græcis. V. Lucianum *Ver. Histor.* 678. *Gallo.* 176.

[1] *lib.* III. *de Laud. Stilicon.* [2] *lib.* VII. *Epigram.* 7. [3] *lib.* I. *cap.* 49. 51. [4] *lib.* II. *Epig.* 5. [5] *lib.* II. *cap.* II. *num.* II. [6] *lib.* IV. *Trist. Eleg.* 2. [7] *lib.* IX. *natur. Histor. cap.* 55. *lib.* XIV. *cap.* 6. [8] *lib.* I. *cap.* 38. *lib.* III. *cap.* 19. [9] *in Vita Luculli pag.* 295. [10] *lib.* LIV. [11] *Consolat. ad Helviam cap.* 10. [12] *Notatis ad Annales Taciti lib.* II. *num.* 44. [13] *Notis ad Silium Italicum pag.* 141.

vero Ovationis. Consules & Prætores, victores hostium, qui debiles vel ignobiles erant, neque virium aliquid populo victori conciliabant, in publico ovabant. Pedites ingressi Urbem, sed equo per Urbem circumvecti sunt. Tibullus [1]:

Ille licet Cilicum victas agat ante catervas,
Ponat & in capto Martia castra solo:
Totus & argento contextus, totus & auro
Insideat celeri conspiciendus equo.

Militari habitu induti, coronati myrto, ad Capitolium pergebant, tibicines comitabantur, sequebantur milites, ovem cædebant pro victima, *Aulus Gellius* [2]. Cæsarum ævo, ut alia quædam, sic hoc etiam immutatum est, & loco equi permissus est victoribus currus, itaque ovantes curru per Urbem vehebantur, quod de Tiberio (antequam Cæsar esset) narrat *Suetonius* [3], & confer *Schildium* [4].

VI. Triumphis adjungenda sunt *Tropæa*, *Arcus triumphales*, *Statuæ*, *Columnæ* †. *Tropæa* descripsit Bulengerus *libro* [5]. Erant domi forisque corpora trunca, marmorea vel lignea cum spoliis appensis de hostium exuviis, ut erant gladii, loricæ, galeæ, clypei, uti ostendunt Marmora, & præterea Nummi apud *Gorlæum* [6], *Antonium Augustinum* [7], nec non Annuli apud eundem *Gorlæum* [8]. Denique Icones apud *Jacobum Laurum* [9], *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [10]. Virgilius [11]:

Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma.

Et

† Horum omnium exempla dat On. Panvinius *de Triumpho c.* 7. Hæc visui se præbent Pag. seq. 480.

[1] *lib.* I. *Eleg.* I. [2] *lib.* V. *cap.* 6. [3] *lib.* III. *cap.* 9. [4] *Notatis ibidem pag.* 296. [5] *de Spoliis bellicis cap.* 3. [6] *in Thesauro Numismatum Tab.* 38. *num.* 6. & *Tab.* 39. *num.* 8. 9. 10. 11. & *Tab.* 40. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. [7] *Tab.* 7. *num.* 3. *Tab.* 8. *num.* 7. *Tab.* 11. *num.* 10. *Tab.* 12. *num.* 12. 18. *Tab.* 13. *num.* 7. *Tab.* 30. *num.* 7. 10. *Tab.* 34. *num.* 20. *Tab.* 46. *num.* 11. 12. 20. 22. 23. [8] *Dactyliotheca num.* 20. 30. 57. 102. 183. & *in Scalpturis Gemmarum num.* 95. 142. [9] *part.* I. *Antiquitat. Romanarum num.* 24. [10] *lib.* I. *Antiq. Tab.* 98. 99. [11] *lib.* XI. *Æneid.*

Et paulo poſt :

Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Itaque *armorum congeriem* vocat *Tacitus* [1], & *Inſcriptiones* rerum feliciter geſtarum additas eſſe prodit. Utque eo magis conſpicua forent, *in eminentioribus locis figebantur*, teſte *Servio* [2]. Inde eſt apud Florum [3]: *In montibus altis tropæa fixit.* Ubi loca erant humilia, juvabant ag-

(1) *lib.* 11. *Annal.* (2) *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 620. | (3) *lib.* II. *cap.* 16.

aggestis tumulis vel turribus substructis. Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus ipsis, quibus dimicaverant locis, saxeas erexerunt turres, & desuper exornata armis hostilibus Tropæa fixerunt, ait *Florus* [1]. Miles Germanici struxit aggerem & in modum Tropæorum, arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit, *Tacitus* [2]. Arcus, Statuas & Columnas describit *Plinius* [3]. Arcus triumphalis Cæsaris Octavii est apud *Antonium Augustinum* [4]. Arcum triumphalem Titi Vespasiani delineat *Serlius* [5]. Septimii Severi Arcum triumphalem [6], & Constantini Magni Arcum [7]. Quibus adde Arcus triumphales Gratiani & Domitiani apud *Jacobum Laurum* [8], *Antonium Augustinum* [9], *Joh. Baptistam de Cavalleriis* [10]. Inscriptiones recensent *Petrus Apianus* & *Janus Gruterus* [11]. Passim ostentavit Roma orbis Domina, sed Barbarorum invasiones maxima parte vel afflixerunt vel destruxerunt sumptuosa monumenta, ut testantur *Andreas Palladius* [12], *Antonius Bosius* & *Athanasius Kircherus* [13], *Jacobus Laurus* [14], *Jacobus Boissardus* Vesontinus [15]. Columnas Trajani & Antonini Pii Cæsarum, uti adhuc prostant, depingunt *Johan. Baptista de Cavalleriis* [16], *Jacobus Laurus* [17]. Denique Nummis etiam, qui ad rerum præclare gestarum memoriam feriebantur, causæ addebantur, ut in Nummis Augusti: RESPUBLICA. SERVATA. ÆGYPTUS. CAPTA. SIGNIS. RECEPTIS. Et alius ejusdem: PAX. ORBIS. TERRARUM. (quem laudat *Petrus Scriverius* [18].) In Nummis Vespasiani: JUDÆA. CAPTA. De quibus omnibus pe-

(1) *lib.* III. *cap.* 2. (2) *l. d.* (3) *lib.* XXXIV. *cap.* 5. 6. 7. (4) *in Numismatis Tab.* 10. *num.* 23. *Tab.* 11. *num.* 11. 12. (5) *lib.* III. *Architecturæ fol.* 49. 50. (6) *fol.* 51. 52. 53. (7) *fol.* 56. 57. (8) *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. num.* 9. 14. 29. 33. & *part.* 3. *num.* 19. (9) *in Numismatis Tab.* 52. *num.* 9. (10) *lib.* 2. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 22. 27. 28. 29. 30. (11) *Volumine singulari.* (12) *de Antiquitatibus urbis Romæ.* (13) *preciosо maxime opere de Româ subterranea.* (14) *in Antiquitatibus Romanis.* (15) *in Descriptione Romæ.* (16) *lib.* II. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 35. 36. (17) *part.* 1. *Tab.* 17. 18. *Antiquitat. Roman.* (18) *in Animadvers. ad Vegetium pag.* 608.

peculiares libros ediderunt *Adolphus Occo*, *Abrahamus Gorlæus*, *Fulvius Ursinus Romanus*, *Jacobus Strada*, *Jacobus Biæus*, *Hubertus Goltzius*, *Antonius Augustinus*.

VII. Bello confecto dimittebant exercitum. Erant vero missionum genera tria, honesta, causaria, ignominiosa [1], *Balthasar Ajala* [2]. *Honesta*, quæ emeritis stipendiis, debitæque militiæ impleto tempore veteranis *missitiis* (uti loquitur *Suetonius* [3], ad quem locum vide *Salmasium* [4]) indulgebatur. *Inscriptio* Valentina: D. M. ET. MEMOR. ÆTERN. PETRONI. CASTI. VET. MISSI. HONESTA. MISSIONE. EX. LEG. PRIM. MIN. EXOPTIONE. PROC. DUCENAR. ET. VITALINIÆ. FLORÆ. CONJUGI. EJUS. VIVI. SIBI. PONEND. CURAVER. ET. SUB. ASCIA. DEDICAVERUNT.. *Gruterus* [5], *Petrus Appianus* [6]. Tempus debitum olim quidem erat, si decem annis militaverant, ut scribit *Plutarchus* [7]. Deinceps variavit sæpe, adeoque apud *Tacitum* [8], militaverant quidam tricena stipendia, alii quadragena, id est, totidem annis. Viginti annis militavisse alios, antequam dimitterentur, refert *Polybius* [9]. *Inscriptio* Romana: L. ÆLIUS. FABIUS. BRIXIA. VETERANUS. MILITAVIT. LEGIONE. XVI. IN. GERMANIA. ANN. XXII. VIXIT. AN. XXX. *Gruterus* [10]. Ad bellum subitum accurrere cogebantur quoque milites veterani emeriti, & tunc vocabantur *evocati*, ut scribit *Dion Cassius* [11], & ex illo *Jacobus Cujacius* [12], *Turnebus* [13]. *Inscriptio* Romana: DIS. MANIBUS. ULPIO. URSINO. EVOCATO. QUI. VIXIT. A. XL. M. II. D. XV. MUMMIA. AFRODITE. POSUIT. MARITO. PIENTISSIMO. B. M. ARCADI. OSSA. BE. CESQUANT. *Gruterus* [14]. Et alia Romana: D. M. ALBIUS. MODERATUS. EVOC. NAT. PANNONIUS. QUI. VIXIT. ANN. XL. S. STUP. XIX. FLAVIA. URSA. SOROR. FRATRI. BENE.

[1] *D. de re Militari lib.* XIII. §. 2. [2] *lib.* III. *cap.* 6. [3] *lib.* VI. *cap.* 48. [4] *in Catalectis Schildi pag.* 630. [5] *in Volumine pag.* 556. [6] *in Collectaneis pag.* 473. [7] *in Gracchis.* [8] *lib.* I. *Annal.* [9] *lib.* VI. [10] *in Volumine pag.* 516. *num.* 7. [11] *lib.* XLV. [12] *lib.* VII. *Observation. cap.* 10. [13] *lib.* I. *Adversarior. cap.* 9. [14] *libro dicto pag.* 569.

NE. MERENTI. FECIT. *Gruterus* [1]. Ultro si vellent quacunque occasione sequi, licebat eis. De Mario Salustius [2]: *Ambiundo cogere homines emeritis stipendiis secum proficisci.* Ait *ambiundo*, id est, non imperando sed blandiendo, rogatione, precibus cogebat eos ad bellum proficisci una, qui ad militiam de jure compelli non poterant, uti ex *Soldo* annotat *Antonius Thysius* [3], & confer *Justum Lipsium* [4], *Petrum Fabrum* [5], *Carolum Sigonium* [6], *Franciscum Hottomannum* [7]. *Inscriptio* Gallica: D. M. ET. MEMORIÆ. ÆTERNÆ. ATTONI. CONSTANTIS. VET. LEG. XXII. REMISSUS. HONESTA. MISSIONE. CASTRIS. INTER. CETEROS. CONVETERANOS. SUOS. REVOCATUS. QUIQUE. BELLO. INTERFECTUS. OBIIT. ATTIA. FLORENTINA. CONJUGI. CARISSIMO. ET. SIBI. VIVA. PONENDUM. CURAVIT. ET. SUB. ASCIA. DEDICAVIT. *Gruterus* [8]. *Causaria* est, cum quis animi vitio vel corpore debilis exsolvebatur militia. *Ignominiosa* est, cum quis propter delictum, sed quod capitale non erat, dimittebatur, ut cum Cæsar in bello Africano milites ignavos & petulantes ab exercitu removit, quod *Hirtius* narrat.

[1] *l. d. pag.* 519. *num.* 8. [2] *in Jugurthina.* [3] *Commentario ad h. l. pag.* 338. [4] *lib.* 1. *de Militia Rom. Dialog.* 8. [5] *lib.* 1. *Semest. cap.* 17. [6] *lib.* 1. *de antiquo Jure Civium Roman. cap.* 15. [7] *Notis ad Cæsarem p.* 60. [8] *in Volumine pag.* 524. *num.* 7.

LIBRI TERTII FINIS.

ANTIQUITATUM ROMANARUM LIBER QUARTUS.

QUO CONTINENTUR RES DOMESTICÆ.

CAPUT PRIMUM.

De ſtatu Familiarum.

I. FAMILIÆ ſunt tres: *Conjugialis*, *Patria*, *Herilis*. *Conjugialis* eſt inter Maritum & Uxorem, itaque de Jure connubiorum *ſequenti capite* prolixius agemus. *Patria* eſt inter Parentes & Liberos è conjugio legitimo procreatos. *Herilis* eſt inter Dominum & Servum. De Servis *libros peculiares* ſcripſerunt *Titus Popma* & *Laurentius Pignorius* Patavinus. Eorum varii Ordines erant, videlicet *Diſpenſatores*, *Atrienſes*, *Oſtiarii*, *Obſonatores*, *Cubicularii*, *Nomenculatores*, *Focarii*, *Lecticarii*, *Villici*. Et quidem DISPENSATORES erant, qui negocia procurabant, venalia diſtrahebant, pecuniam in rationes referebant, cæteris ſervis labores & alimenta dabant. *Inſcriptio* Romana: CLAUDIA. PSYCHARIO. FECIT. SIBI. ET. EUTYCHO. FILIO. SUO. PIISSIMO. IMP. DOMITIANI. CÆSARIS. AUGUSTI. GERMANICI. SERVO. DISPENSATORI. MONTANIANO. ET. LIBERTIS. LIBERTABUSQUE. SUIS. POSTERISQUE. EORUM. H. M. H. N. S. *Gruterus* [1]. ATRIENSES erant, qui in atriis diſpoſita arma-

(1) *in Volumine pag.* 596.

armaria, ubi ſuppellectilem precioſiorem libelloſque aſſervabant, ac majorum ſtemmata vel imagines cereas, (de quibus eſt *ſupra*[1]) diligenter cuſtodiebant, & porro imagines in funerum comitatu efferebant, teſtibus *Jacobo Cujacio*[2], *Auſonio Popma*[3]. Inde eſt illud Petronii[4]: *Interrogare ego Atrienſem cœpi, quas in media porticu picturas haberet?* OSTIARII erant compediti vel catenis revincti ad veſtibula januarum, ut nemo vel egredi vel ingredi poſſet, quem illi non obſervarent cominus. Suetonius[5]: *Lucius Otacilius Pilitus ſerviſſe dicitur, atque etiam oſtiarius veteri more in catena fuiſſe.* Propertius[6]:

Non mille excubiæ, nec te ſignata juvabunt
Limina, perſuaſæ fallere rima ſat eſt.

Tibullus[7]:

Et ſedeo duras janitor ante fores.

Nocte & die quaſi in præſidio collocati hoc obſervabant, ne quis adventor gravior, quam adveniſſet, diſcederet. Petronius[8]: *Ad ſiniſtram enim intrantibus non longe ab Oſtiarii cella.* Cellam atrienſem dicit ſive πυλώϱιον, ubi vinctus janitor cuſtodiam januæ gerebat. Annotat Georgius Erhardus[9]: *non quidem ſervus vinctus oſtium ſervabat, verum canis in vinculis, & ab his ſervus erat liber.* Errat, nam & canis erat in vinculis, unde ſunt κυνὲς οἰκουροὶ καὶ δέσμιοι apud *Artemidorum*[10], & quoque ſervus erat catenatus. Columella[11]: *An putem fortunatius a catenato repulſum iri janitore?* Rurſum Tibullus[12]:

At mihi ſervandam credas, non ſæva recuſo
Verbera, detrecto non ego vincla pedum.

Ait Poëta, ſe libenter in compedibus fore, dummodo janitor conſtitutus obſervet, quid Delia ſua agat, ut bene exponit *Janus Parrhaſius*[13]. Similiter Horatius[14]:

(1) *lib.* II. *cap.* I. *diſt.* 5. (2) *lib.* X. *Obſervat. cap.* 34. (3) *lib.* I. *de Differentiis verborum pag.* 66. (4) *in Satyrico pag.* 46. (5) *de claris Rhetoribus cap.* 3. (6) *lib.* IV. *Eleg.* I. (7) *lib.* I. *Eleg.* I. (8) *in Satyrico pag.* 74. (9) *in Symbolis pag.* 597. (10) *lib.* III. (11) *lib.* I. (12) *lib.* I. *Eleg.* 7. (13) *Annotatis variis pag.* 867. (14) *lib.* III. *Carm.* 14.

Si per invisum mora janitorem
Fiet. —— ——

OBSONATORES, qui edulia & annonam emebant, *Seneca*[1]. & pars horum VOCATORES, qui convivas invitabant, excipiebant, discumbentibus loca pro dignitate cujusque assignabant, Martialis[2]:

Poscis munera, Sexte, non amicos,
Jam dices mihi, vapulet vocator.

Plinius[3] quoque meminit. CUBICULARII seu MEDIASTINI, qui lectos & triclinia curabant. NOMENCULATORES, qui civium nomina quotidie recitabant, & quid rerum gereretur, domum referebant advisatores, quales nunc sunt Planetarii, eorumque meretrices, & congerrones Sileni, Diaboli instrumenta, honestarum feminarum calumniatores, quarum pudenda mundiora sunt quam horum foetidi rictus, unde sputa malignorum cavillorum jaciunt in optimos quosque. *Inscriptio* Romana: L. CALPURNIO. L. L. FULLO NOMENCLATORI. AUG. L. CALPURNIUS. L. L. EUPHROSYNUS. AMICO. OPTUMO. OL. D. D. Q. *Gruterus*[4], & alia Romana, quam adfert *Jacobus Boissardus*[5]: DIIS. MANIBUS. T. CLAUDIUS. AUG. LIB. THALETIS. VINICIANI. NOMENCLATORIS. A. CENSIBUS. THALUS. ET. JANUARIA. LIB. DE. SUO. POSUERUNT. LOCO. LEGATO. AB JULIO. ALCIDE. Horatius[6]:

Mercemur servum, qui dictet nomina. ——

A populo petebantur honores, & populus honores arbitratu suo mandabat in Comitiis, itaque Candidati, homines ambitiosi operam dabant, ut Nomenculatores secum haberent in vicis, a quibus civium nomina edocti, obvios illos salutabant nominatim ac gratiam horum apprehendebant, de quo prolixe agunt *Lambinus*[7], *Johannes Corasius*[8], *Gerh. Joh. Vossius*[9]. FOCARII, qui ligna

(1) *Epist.* 47. (2) *lib.* VII. *Epigram.* 85. (3) *lib.* XXXIV. *cap.* 10. (4) *in Volumine pag.* 598. (5) *part.* 5. *Antiquitat. Rom. fol.* 27. (6) *lib.* I. *Epist.* 6. (7) *Commentario h. l. pag.* 274. (8) *lib.* IV. *Miscellaneorum Juris civilis cap.* 13. (9) *in Lexico Etymolog. pag.* 344.

ligna cædebant & ignes alebant. LECTICARII, qui lecticarum vehicula ſuccollabant, *Seneca*[1], & prolixe *Lipſius*[2]. *Inſcriptio* Romana: D. M. EUFRÆ. TIN. SERVO. LECTICARIO. TYTYCHE. FAUSTINAES. CONJUGI. SUO. B. M. F. ET. SIBI. POSTERISQUE. SUIS. *Gruterus*[3]. Et alia: OLYMPUS. LIVIÆ. DRUSI. CÆSARIS. LECTICARIUS. *Petrus Appianus*[4]. VILLICI, qui operas ruſticas excercebant. Terentius[5]:

——— —— Herus ſi redierit
Molendum uſque in piſtrino, vapulandum, habendæ compedes,
Opus ruri faciendum. ———

II. Servi aut naſcebantur, aut fiebant. Naſcebantur è Servo & Ancilla, inter quos erat non quidem Matrimonium, ſed Contubernium. *Inſcriptio* Romana: DIIS. MANIBUS. ANTONIA. CHARIESSA. IMMUNIS. SIBI. ET. M. ANTONIO. MYRTILO. CONTUBERNALI. SUO. BENEMERENTI. DEDIT. Et alia Romana: DIIS. MANIBUS. CALE. VICTORI. CONTUBERNALI. CARISSIMO. ET. FIDELISSIMO. POSUIT. Et alia Romana: DIIS. MANIBUS. EUTYCHIÆ. ET. SUCCESSÆ. F. EJUS. L. CÆCILIUS. SUCCESSUS. CONTUBERNALI. ET. FILIÆ. CARISSIMIS. *Gruterus*[6]. Itaque dicit Plautus[7]:

Sunt hic quos credo nunc inter ſe dicere,
Quæſo hercle quid iſtuc eſt, ſerviles nuptiæ?
Servine uxorem ducent aut poſcent ſibi?
Novum attulerunt, quod fit nuſquam gentium.

Et confer *Alciatum*[8], *Gabrielem Palæottum*[9]. *Vernæ* dicebantur, & *Vernaculi*, ut eos vocat Apulejus[10]: *Quid uxor? quid liberi? quid Vernaculi?* Locus eſt apud Suetonium[11]: *Nullis tamen offenſior quam Vernaculis & Mathematicis.* Ita legit *Pignorius*[12], & addit: *Quorſum enim ibi ſubſtituamus divinaculos aut vernaculos?* Prior corre-

(1) *Epiſt.* 29. (2) *lib.* I. *Electorum cap.* 19. (3) *libro dicto pag.* 600. (4) *in Collectaneis pag.* 302. (5) *in Phormione Act.* 2. *ſc.* I. (6) *in Volumine pag.* 960. 966. 973. (7) *prologo ad Caſinam.* (8) *lib.* VI. *Parergorum cap.* 16. (9) *de Spuriis cap.* 14. 15. (10) *lib.* I. *Mileſiarum.* (11) *lib.* IX. *cap.* 14. (12) *allegato libro pag.* 22.

ctio est *Turnebi*, & *Antonii Mureti*[1], posterior *Scaligeri*, ut monet *Casaubonus*[2]. Et præferimus *Veraculos*, causa est, quoniam de Agyrtis & Vatibus deceptoribus agitur, & vero Vernaculi in hoc negocio prorsus non habent locum, uti diximus *supra*[3]. Fiebant Servi captivitate ex hostibus, *supra*[4], aut venumdatione. Pater egenus vendebat Filium suum, ut precium aliquod acquireret in summa caritate annonæ. Ut hoc liceret, lege sancivit Romulus, *Dionysius Halicarnassæus*[5], estque in lege Mosis, *Exodi*[6], (de qua vide Rabbinum *Menasseh*[7]) & permisit Constantinus Magnus *in Codice*[8], ubi confer *Jacobum Cujacium*[9].

III. Servi evidens signum erat, quod persossis auribus esset. Non tantum Hebræi ita faciebant Servis, quos ad Jubilæum magnum subjectos retinebant, *Exodi*[10], *Deut.*[11] *Sulpicius Severus*[12], ubi vide *Georgium Hornium*[13]. Verum etiam Romani Servis suis notam illam imprimebant. Juvenalis[14]:

Natus ad Euphratem, molles quod in aure fenestræ
Arguerint, licet ipse negem. ———

Aurium fenestras vocat, quod eorum aures subula pertundebantur, ut *vetus Scholiastes* notat. Ita illi domi, & cum Romam venirent, perinde Servi, demum assentatione provecti apud Heros, libertatem capiebant, sed pertusa auris admonebat eos pristinæ conditionis. Porro notis stigmaticis in manibus, fronte, genis, dorso notabantur, uti docent *Cœlius Rhodiginus*[15], *Justus Lipsius*[16], *Johan. Brodæus*[17], *Jacobus Cujacius*[18], *Jacobus Pontanus*[19], *Elias Vinetus*[20]. Itaque *Servos literatos* per jocum vocat

(1) *lib.* XI *Variarum lectionum cap.* 13. (2) *Notatis ad h. l. pag.* 713. (3) *lib.* I. *cap.* 12. *dist.* 14. (4) *lib.* III. *cap.* VI. *dist.* 1. (5) *lib.* I. (6) XXI. 7. (7) *Conciliatore ad Exodum quæst.* 39. *num.* 5. (8) *lib.* IV. *Tit.* 43. (9) *in Paratitlis pag.* 160. (10) XXI. 6. (11) XV. 17. (12) *lib.* I. *Histor. sacr. cap.* 31. (13) *in Annotatis pag.* 95. (14) *Sat.* I. (15) *lib.* VIII. *Antiq. Lect. cap.* 11. (16) *lib.* II. *Elect. cap.* 15. (17) *lib.* IV. *Miscellan. cap.* 24. (18) *lib.* VII. *Observationum cap.* 13. (19) *in Bellariis Atticis pag.* 315. (20) *Commentariis ad Ausonii Epigram.* 15.

vocat *Plautus*[1], id est, qui in fronte notas literarum habebant cauterio impressas. Locus est Zachar.[2]: *Et dicet, plagæ sunt, quibus notatus sum in domo eorum, qui amant me.* Ad stigmata pertinet, quibus Servi notabantur, ut Herus eos recognoscere posset in loco quocunque & tempore. *Apulejus*[3], ubi describit homines in pistrino laborantes, notat in eis *frontes literatas*, *capillos semirasos*, *& pedes annulatos. Pedum annulos* intellige compedes, quos ubique ferebant. Juvenalis[4]:

——— ——— *Inscripta ergastula.*

id est, Servi in ergastulis, qui frontes notis inscriptas gerunt. Ergastula vero erant velut privati carceres subterranei & sedibus quibusdam distincti, ut describit *Columella*[5]. His Servi concludebantur ruri, postquam ab opere cessaverant, ne fugam noctu arriperent, ut produnt *Marcellus Donatus*[6], & *Salmasius*[7]. *Stellantem frontem* de eodem negocio commemorat *Martialis*[8], ut exponunt *Scriverius*[9], *Schrevelius*[10], *Franciscus Juretus*[11], quanquam *stillantem frontem* legere mavelit *Ramiresius*[12], unde alius sensus emergit, qui tamen non est ita commodus. *Servos inscriptos* idem vocat[13]. *Famulus fronte notatus* est apud eundem[14]. *Vincti pedes, damnatæ manus, inscripti vultus* sunt apud *Plinium*[15]. Tibullus[16]:

Spes etiam dura solatur compede vinctum,
Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

Et rursum[17]:

Bacchus & afflictis requiem mortalibus adfert,
Crura licet dura compede victa sonent.

IV. Servi perveniebant ad libertatem manumissione, erantque Liberti, id est, liberati. Dicebantur *manumitti*, cum Dominus caput Servi vel aliud membrum te-

(1) *in Casina Act.* 2. *sc.* 6. (2) XIII. 6. (3) *lib.* IX. *Milesiarum.* (4) *Sat.* 14. (5) *lib.* 1. *cap.* 5. (6) *Dilucidationibus ad Suetonium pag.* 567. (7) *Notis ad Historiam Augustam pag.* 82. (8) *lib.* II. *Epigr.* 29. (9) *Animadversis ad h. l.* (10) *in Notatis pag.* 122. (11) *Notis ad Symmachi Epistolas pag.* 91. (12) *Notis ad Martialem pag.* 170. (13) *lib.* VIII. *Epigr.* 75. (14) *lib.* III. *Epig.* 21. (15) *lib.* XVIII. *cap.* 8. (16) *lib.* II. *Eleg.* 7. (17) *lib.* I. *Eleg.* 8.

tenens, Prætore & teſtibus aliis præſentibus, ita pronunciabat: *Hunc hominem liberum eſſe volo*, ait *Feſtus Pompejus* [1]. Simulque alapa ſtringebat & circumactum eum dimittebat è manu. Scribæ referebant nomen in acta publica, ipſe vero manumiſſus ab Hero accipiebat codicillos ſcriptos, ac capite raſo pileum geſtabat veſtemque albam, unde palam conſtabat, liberum eſſe. Prætor vero etiam accepto de lictoris manu baculo, (quem *vindictam* appellabant) dorſum Liberti verberabat. *Plutarchus* [2]: Ῥωμαῖοι οὓς ἂν εἰς ἐλευθερίαν ἀφαιρῶνται, κάρφος λεπτὸν αὐτῶν ἐπιβάλλουσι τοῖς σώμασι. Vindicta κάρφος eſt, ſive feſtuca aut virgula. Pertinet huc *lib.* xl. *Digeſtorum de Manumiſſionibus*, ubi vide *Weſenbecium* [3]. Cœterum teſtimonia Poëtarum nota ſunt. Perſius [4]:

—— Heu ſteriles veri, quibus una Quiritem
Vertigo facit, hic Dama eſt non treſſis agaſo,
Vappa, & lippus & in tenui farragine mendax,
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit,
Marcus Dama. ——— ———

Et mox ſequitur:

Vindicta poſtquam meus a prætore receſſi.

Vertigo, id eſt, circumactum, atque idem eſt, *momentum turbinis*, ſcilicet de more eodem dictum. Alibi dicit [5]:

— Hic, hic, quem quærimus, hic eſt,
Non in feſtuca lictor quem quærit ineptus.

Feſtuca eſt, quæ alias *vindicta* appellatur, eamque de manu Lictoris capiebat Prætor, coram quo fiebat manumiſſio. Soſia apud Plautum [6]:

Ut ego hodie raſo capite calvus capiam pileum.

Serviſque ad pileum (id eſt, libertatem ſpondendo) *fruſtra vocatis*, ait *Suetonius* [7]. Pileus libertatis inſigne eſt in Bruti Nummis apud *Antonium Auguſtinum* [8], conſimili-

(1) *lib.* xii. *de Verborum ſignificat. pag.* 313. (2) *de Sera Numinis Vindicta.* (3) *in Paratitlis pag.* 1042. (4) *Satyra* 5. (5) *Satyra dicta.* (6) *in Amphitruone Act.* 1. *ſc.* 1. (7) *lib.* iii. *cap.* 4. (8) *Tab.* 5. *num.* 2.

militer in Nummis Galbæ & Nervæ Cæsarum [1]. Demum convivio, quod Patronus ejus dabat testibus, adhibebatur, *Jacobus Cujacius* [2], *Hadrianus Junius* [3], *Antonius Augustinus* [4].

CAP. II.

De Jure Connubiorum.

I. De Connubialibus scripserunt *Antonius Gubertus Costanus*, *Brissonius*, *Hottomannus*, *Tiraquellus*, *Arnisæus*, *Albericus Gentilis*, *Valentinus Wilhelmus Forsterus*. Solennia depingunt *Jacobus Laurus* [5], *Jacobus Meursius* [6]. Qui uxorem ducere volebat, ab eo, in cujus potestate hactenus erat, eam matrimonio datum iri stipulabatur, isque, qui nuptum daturus erat, respondebat. *Qui contractus stipulandi & respondendi vocabatur sponsalia*, ut ait *Gellius* [7]. Ad constituenda illa consensus nudus sufficiebat, major solennitas inerat, cum in tabulas conventiones sponsalitiæ referebantur. Juvenalis [8]:

Signatæ tabulæ, dictum feliciter. ———

Eæ annulis signatoriis illorum, qui testes rerum aderant, obsignabantur. Rursum Juvenalis [9]:

——— *Veniet cum Signatoribus Auspex.*

Signatoribus, id est, Notariis, qui scribebant & obsignabant tabulas contractus matrimonialis. De quo vide etiam *Marcum Vertranium Maurum* [10].

II. Ut ratus esset contractus, Sponsa faciebat sumptibus suis cœnam aliquam invitatis ad eam Sponso, ejusque propinquis: & vero Sponsus dabat Sponsæ arrham, quæ erat *annulus pronubus*, uti vocat *Tertullianus* [11]. Juvenalis [12]:

— *Et*

(1) *ibidem Tab.* 22. *num.* 9. *Tab.* 33. *num.* 19. (2) *lib.* v. *Observation. cap* 13. (3) *de Coma cap.* 2. (4) *Dialog.* 2. *Antiquitat. Romanar. pag.* 36. (5) *part.* 3. *Antiquit. Roman. num.* 8. 9. (6) *in Iconibus veris Romæ pag.* 49. (7) *lib.* IV. *cap.* 4. (8) *Sat.* 2. (9) *Sat.* 10. (10) *Notis ad Tacitum pag.* 127. (11) *de Cultu Feminarum.* (12) *Sat.* 6.

— Et digito pignus fortasse dedisti.

Quod vero *A. Gentilis* [1] ſcribit, *Sponſi patrem dediſſe Sponſæ annulum iſtum*, neſcio unde probari poſſit. Expreſſe Tertullianus [2]. *Sponſum* dicit *oppignoraſſe*, & annulum *aureum* nominat pro ævi illius more, nam olim quidem *ferreus annulus* erat, teſte *Plinio* [3]. Demum diem nuptiis dicebant, quem boni ominis eligebant rogati propterea Auſpices, ut narrant *Valerius Maximus* [4], *Tacitus* [5]. Itaque Lucanus [6]:

Junguntur taciti contentique Auſpice Bruto.

Communis opinio erat, menſibus Januario & Majo nullas debere fieri nuptias, quas cum ſucceſſu aliquo beatas eſſe cuperent, quod illo quidem fierent Lemuria, hoc vero Feralia, utraque erant mali ominis, quia pro Manibus. *Ovidius* deſcribit prolixe [7], ubi inter alia occurrunt:

Nec viduæ tædis eadem nec virginis apta
Tempora, quæ nupſit, non diuturna fuit.
Hac quoque de cauſâ, ſi te proverbia tangunt,
Menſe malum Majo nubere vulgus ait.

Aptiſſimum tempus erat, quod Idus Junias ſequebatur. Ovidius [8]:

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæque cavenda forent.
Tunc mihi poſt ſacras monſtratur Junius Idus,
Utilis & nuptis, utilis eſſe viris.

Bonum erat auſpicium, quando cornix aut volatu aut voce aſpirabat propoſito. Tibullus [9]:

Huc veniat natalis avis, prolemque miniſtret.

Avis illa cornix eſt, quam Concordiæ ſymbolum in nuptiis veteres invocabant, de quo eſt *ſupra* [10], & adde *Dionyſ. Gothofredum* [11], *Antonium Auguſtinum* [12]. Auſpiciis

(1) *lib.* II. *cap.* 16. (2) *in Apologetico cap.* 6. (3) *lib.* XXXIII. *cap.* I. (4) *lib.* II. *cap.* I. (5) *lib.* XV. *Annal.* (6) *lib.* II. (7) *lib.* V. *Faſtor.* (8) *lib.* VI. *Faſtor.* (9) *lib.* II. *Eleg.* 2. (10) *lib.* I. *cap.* I. *diſt.* 10. (11) *Notis ad Feſtum pag.* 1720. (12) *in Numiſmatis Tab.* 32. *num.* 20.

tiis peractis sacra faciebant Jovi, Junoni, Veneri, quod omnes illi conciliandis matrimoniis præesse censerentur. Immolabant porcum, at fel cum extis reliquis non offerebant, sed revulsum citra aram dejiciebant, ita significare volebant, quod bilis & iracundia abesse deberet a nuptiis, cæteræ partes adolebantur, unde capiebantur signa futuræ inter eos tranquillitatis, autore *Plutarcho.*

III. Pro Sponsa ornanda adhibebatur cura accurata. Velo rubro aut flavo, quod Sponsus donaverat, obnubebatur, dicto alias *flammeum*, *Catullus* [1], *Plinius* [2], *Suetonius* [3], *Petronius Arbiter* [4]. Nec aliter Lucanus [5]:

Non timidum nuptæ leviter lectura pudorem,
Lutea demissos velarunt flammea vultus.

Locus est *Genes.* [6] de Rebecca: *Tollens cito pallium operuit sese.* Erat testimonium pudoris & verecundiæ. Virgilius [7]:

Ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.

Corycium lutum est flavus color, ut explicat *Taubmannus* [8]. Martialis [9]:

Flammea texuntur sponsæ, jam virgo parata est.

Sponsus veniebat in ædes Sponsæ comitatus Paranympho, atque ibi nuptiæ peragebantur. Ad cœnam nuptialem (quam Sponsus parabat sumptibus suis) considebant, & laute excipiebant convivas. Aderant una Tibicines * & Hymenæum decantabant, pueri quoque ad amovendum fascinum recitabant carmina Fescennina, ut *Festus* [10] refert. Lucanus:

Non soliti lusere sales, nec more Sabino
Excepit tristis convicia festa maritus.

Sabini primi invenerunt Fescennina, & confer *Janum Guilhelmium* [11]. Fascinum amovebatur, quandoquidem pervulgatum, quod Sagæ crebro partem illam, qua vir erat,

* Ovidius *Ep. Medeæ* v. 139.

(1) *Epig.* 57. (2) *lib.* XXI. *cap.* 8. (3) *lib.* VI. *cap.* 28. (4) *in Satyrico pag.* 71. (5) *lib.* II. (6) XXIV. 65. (7) *in Ciri.* (8) *in Commentario h.l. pag.* 51. (9) *lib.* XI. *Epigramm.* 79. (10) *lib.* VI. *de Verborum significat. pag.* 288. (11) *lib.* I. *Verisimilium cap.* 14.

erat, Sponsi Magica arte læderent, ut officio suo fungi haud posset in concubitu. Tibullus[1]:

Ipsa Venus Magico religatum brachia nodo.

Magicus nodus est καταδεσμὸς sive fascinum, uti *ex Salmasio* annotat *Simon Abbes*[2], ac prolixe *Antonius Gubertus Costanus*[3], *Johannes Fernelius*[4]. Hymenæus cumprimis Junoni sacer erat, quam γενέθλιον ἢ γαμήλιον Θεὰν plurima nuptiarum solennia respiciebant, adeoque cum Sponsa ornabatur, coma ejus hasta parva discriminabatur, more a Sabinis petito, qui post concordata cum Romulo facta in civitatem immigraverant, cultores Junonis, eique arma consecraverant, inter quæ hasta excellebat. Ovidius[5]:

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurva comas.

& adde *Boxhornium*[6], *Philippum Beroaldum*[7]. Convivæ liberalius invitati clamabant *Thalassionem*, qui vetustæ memoriæ Sponsus (tunc cum Romulus Sabinas mulieres rapiebat) cum Sponsa sua invenerat conjugium per omne vitæ tempus placidissimum. Paris gloriæ matrimonium vovebant novis nuptis, cum Thalassionem vocabant, *Festus Pompejus*[8], *Plutarchus*[9], *Martialis*[10], *Janus Guilhelmus Laurembergius*[11], *Gerhardus Johan. Vossius*[12]. Nuces spargebat Sponsus, & inter pueros præsentes projiciebat, quod puerilibus oblectamentis omissis, deinceps res serias agere vellet, uti maritum & civem deceret. Catullus[13]:

Non nuces pueris neget
Desertum domini audient
Concubinus amorem.

Ubi tamen & alius sensus subest, quem exponunt *Scaliger*

(1) *lib.* 1. *Eleg.* 9. (2) *pag.* 278. (3) *de Matrimonio pag.* 98. (4) *lib.* 11. *de Abditis rerum Causis cap.* 19. (5) *lib.* 11. *Pastor.* (6) *Commentar. ad Plutarchi Quæstiones num.* 87. (7) *in Annotatis variis pag.* 191. (8) *lib.* XIX. *de Verborum significat. pag.* 461. (9) *in Problematis Romanis quæst.* 31. (10) *lib.* 1. *Epigram.* 36. *lib.* 111. *Epigr.* 93. (11) *in Antiquario pag.* 454. (12) *in Lexico Etymologico pag.* 256. (13) *Epigr.* 62.

liger[1], *Muretus*[2], *Simon Abbes Gabbema*[3]. Virgilius[4]:

Sparge marite nuces. ——

IV. Post epulas finitas Pronuba manu Sponsam apprehendebat, & in cubiculum ducebat, ut in lecto geniali accumberet vestibus depositis, Catullus[5]:

Jam cubile adeat viri
Vos bonæ senibus viris
Cognitæ breve feminæ
Collocate puellulam.

Scilicet Pronubas deligebant eas, quæ uni marito nuptæ, ut conjugium novum esset auspicatum. *Genialis* vero lectus proprie dictus est ille, qui sternebatur puellis nubentibus, testibus *Servio*[6], *Lipsio*[7]. Accumbebat deinde Sponsus, & cum Deo Subigo ac Dea Pertunda coronidem imponebat actui. Arnobius[8]: *Pertunda quæ in cubiculis præsto est, virginalem scrobem effodientibus maritis?* Hoc erat, *cingulum solvere.* Catullus[9]:

Tibi virgines zonula solvunt sinus.

Græcorum more, λύειν παρθενίην ζώνην apud *Homerum*, *Theocritum*, *Musæum*, quorum testimonia adducit *Muretus*[10], & confer *Martinum de Roas*[11]. Postridie novus Maritus reversus in domum suam, ibi parabat cœnam, & quia velut instauraretur potio, vocabant *Repotia*, ut *Festus*[12] dicit. Tunc etiam inter amicos distribuebant *sportulas*, teste *Apulejo*[13]. Erant Numismata cum imaginibus novorum Conjugum, ut nos docent *Symmachus*[14], & ibidem *Franciscus Juretus*[15]. Adducebatur ad eum nova Marita cum peculiaribus solennibus. Abstrahebatur velut per vim è gremio Matris, aut si illa obierat, Cognatæ proximæ, & ad Maritum trahebatur ad recolendam memoriam vetustissimi Matrimonii, cum jubente Romulo Sabinarum mulieres, quæ ad spectandos

(1) *in Notis pag.* 41. (2) *in Commentario pag* 82. (3) *in Notis variis pag.* 97. (4) *Bucolicor.* 8. (5) *l. d.* (6) *ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 432. (7) *lib.* I. *Elect.* c. 17. (8) *lib.* IV. (9) *l.d.* (10) *Commentariis ad Catullum pag.* 116. (11) *part.* 2. *Singularium lib.* IV. *cap.* 6. (12) *lib.* XVI. (13) *lib.* II. *Apolog.* (14) *lib.* IV. *Epist.* 55. *lib.* IX. *Epist.* 96. (15) *in Notis pag.* 121.

dos Ludos equeſtres, non vero ad matrimonium paciſcundum aderant, per impetum raperentur & obtinerentur. Ducebatur in Sponſi domum, velut domicilium ſuum, & quidem alta veſpera. Catullus[1]:

Veſper adeſt, juvenes conſurgite, veſper Olympo
Expectata diu vix tandem lumina tollit;
Surgere jam tempus, jam pingues linquere menſas;
Jam veniet Virgo, jam dicetur Hymenæus.

Virgilius[2]:

——— *Tibi deſerit Heſperus Oetam,*

id eſt, nox advenit, ut interpretatur *Servius*[3]. Comitabantur eam tres pueri Paranymphi, ac hi quidem patrimi & matrimi, hoc eſt ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς ἔχοντες περιόντας, ut interpretatur *Zoſimus*[4]. Eorum facem præferebat, & vocabatur *prælux*, teſte *Feſto*. Petronius[5]: *Embaſicœtas præferebat facem.* Sæpe etiam plures. *Inſcriptio* Patavina: COS. AUG. PUBL. CLAUD. QUÆST. ÆR. ANTONINIAN. VOLUMIAM. VIRGINEM. VOLENT. AUSP. E. PARENT. SUO. IS. COEMIT. ET. IV. FAC. IN. DO. DUXIT. *Gruterus*[6]. Virgilius[7]:

Mopſe novas incide faces, tibi ducitur uxor.

E ſpina alba nuptiales tædas fieri ſolitas, *Feſtus* teſtatur, concinitque Catullus[8]:

Manu ſpineam quate tædam.

& confer *Muretum*[9], *Franciſcum Robertellum*[10]. Nam *Scaliger* legit:

Manu pineam quate tædam,

& defendit[11], adductis verbis Senecæ[12]:

Multifidam jam tempus erat ſuccendere pinum.

Accedit ratio iſta, quod tæda non ſit in ſpina, quæ eſt propria reſiniferarum arborum. Ovidius[13]:

Exoptat puras pinea tæda faces.

Virgilius[14]:

Pro-

(1) *Epig.* 63. (2) *Bucol.* 8. (3) *Commentario ad h. l. pag.* 41. (4) *lib.* II. *Hiſtor.* (5) *in Satyrico pag.* 71. (6) *in Volumine.* (7) *l. d.* (8) *Epig.* 62. (9) *Commentar. h. l. pag.* 77. (10) *in Miſcellaneis pag.* 1425. (11) *Caſtigationibus ad h. l. pag.* 43. (12) *in Medea.* (13) *lib.* V. *Faſtorum.* (14) *in Ciri.*

Pronuba nec castos accendet pinus honores.

Et adde *Barnabam Brissonium*[1], *Franciscum Hottomanum*[2], *Jacobum Nicolaum Loënsem*[3], *Johannem Livineum*[4], *Simonem Abbes Gabbema*[5]. † Duo Pueri tangebant Sponsam erantque Consanguinei ejus. Sequebantur ancillæ & ferebant colum, fusum, stamen, quod Tanaquilla Regina primum ordinaverat, *eoque fine lanam cum colo & fuso in æde Sanci appenderat*, uti refert *Plinius*[6]. Erat hoc argumentum laboris, quo deinde occupatæ esse debebant. Ovidius[7]:

Inde cito passu petitur Lucretia, cujus
Ante thorum calathi, lanaque mollis erat.

Aderant vicini, noti, cognati, familiares in frequentia magna. Hoc ipsum *per solenne nuptiarum in celeberrimo officio deducere Sponsam*, vocat *Suetonius*[8]. Hi longo ordine incedentes quisque ferebat secum utensilia novæ Nuptæ, vestimenta, aurum, gemmas, vasa, pelves, urceos, ollas, sandalia. Aderat quoque Puer *Camillus* dictus, qui in vase operto, (quod *Cumerum* appellabant) ferebat crepundia pro liberis, si qui nascerentur, *Varro*[9], *Scaliger*[10], *Festus*[11].

V. Domus fores ornabantur floribus & frondibus. Apulejus[12]: *Domus tota lauris obsita, tædisque lucida obstrepebat Hymenæum.* Lucanus[13]:

Festa coronato non pendent limine serta.

Juvenalis[14]:

Ornentur postes & grandi janua lauro.

Ubi prope limen venerat Sponsa, rogabant Sponsi propinqui: *Quæ esset?* Respondebat: *Ubi tu Cajus es, ego sim Caja.* Plutarchus[15]. Postes vero januæ lana coronabantur a nubentibus & adipe lupino ungebantur, inde

† De la Cerda *in* 7. *Æn.* 397.

(1) *de Ritu Nuptiarum pag* 65. (2) *de Ritu Nuptiarum cap.* 16. (3) *lib* VIII. *Miscellan. cap.* 27. (4) *in Notatis p.* 17. (5) *Notatis ibidem p.* 89. (6) *lib.* VIII. *c.* 48. (7) *lib.* II. *Fastor.* (8) *lib.* VI. *c.* 27. (9) *lib.* VI. *de LL. pag.* 72. (10) *in Conjectaneis pag* 120. (11) *lib.* III. *de Verborum significat. pag.* 275. (12) *lib.* IV. *Milesiar.* (13) *lib.* II. (14) *Sat* 6. (15) *in Quæst. Roman. num.* 30.

unxores, dictæ, quasi uxores, *Servius*[1]. Factum ideo, ne veneficiorum artes quicquam mali inferrent, *Plinius*[2]. Peracta unctione Sponsa limen, quod calcare nefas erat, transiliebat. Lucanus[3]:

Turritaque premens frontem matrona corona
Tralata metuit contingere limina planta.

Pro illo, quod vulgo legitur *vetuit*, emendat Rutgersius[4], *metuit*. Res eodem recidit, adeoque *vitat* corrigit *Johan. Brodæus*[5], quam lectionem in *Puteanorum Fratrum codicibus* inventam præfert quoque *Grotius* apud *Schrevelium*[6]. Hoc ideo, ne pharmacis Magicis lædi posset, quæ sub limine ad destruendam Conjugum vel concordiam vel virtutem generativam, defodi solebant veneficis. Plautus[7]:

Sensim superattolle pedes nova nupta, Sospes
Iter incipe hoc, ut viro tuo semper sis superstes.

Et statim dabantur ei claves, † ut admoneretur, quod de rebus domesticis omnibus fidelem curam deinceps gerere vellet.

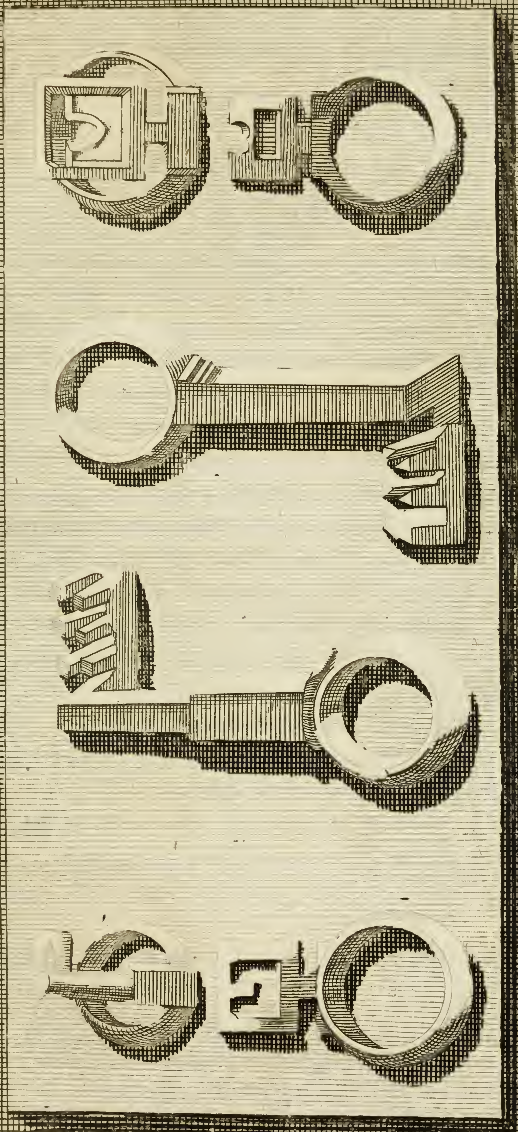
VI. Si quod Conjugium non placebat Marito evidentes ob causas & in judicio approbatas, Divortium ab Uxore faciebat. Judicium erat consessus Amicorum & Propinquorum, ut docet *Valerius Maximus*[8], ubi de Lucio Antonio Senatore meminit. Res porro ad Censores deferebatur, & Amicorum testimonio fides facta est, quod Divortii causæ legitimæ essent, *Gellius*[9]. Causæ descriptæ in libello & a septem testibus subscriptæ dabantur Mulieri, ut posset illis uti in procurando matrimonio alio. Reddebatur dos, adimebantur claves, ac ut domo exesset, clara voce jubebat maritus: *Res tuas tibi habeto*. Juvenalis[10]:

Collige sarcinulas, dixit libertus, & exi.

Abi-

† Quarum præstantissimus conspectus apud Joh. Bapt. Casalium *de Insignib. &c. c.* 3. exponitur, qui ideo hic placuit.

(1) *Commentario ad lib.* IV. *Æneid. pag.* 341. (2) *lib.* XXVIII. *c.* 9. (3) *l.d.* (4) *lib.* I. *Var. lect. cap.* 12. (5) *in Miscellaneis.* (6) *Notis variis ad h.l. pag.* 77. (7) *in Casina Act.* 4. *sc.* 4. (8) *lib.* II. *c.* 4. (9) *lib.* XVII. *c.* 21. (10) *Sat.* 6.

Abibat illa & nubebat iterum, quando vellet. Tabulæ ſponſalitiæ ſcindebantur. Juvenalis [1]:

— Tabulas quoque fregerat. —

Plura vide *in Auctariis noſtris ad Pappum* [2], & adde *Johannem Buxtorfium* [3], *Johannem Coraſium* [4].

CAP. III.

De apparatu Conviviorum.

I. SCRIPSERUNT de rebus ad Convivia pertinentibus *Johannes Wilhelmus Stuckius*, *Robertellus*, *Berneggerus*, *Bulengerus*, *Petrus Ciacconius*, *Fulvius Urſinus*, & breviter *Alexander Neapolitanus* [5], *Juſtus Lipſius* [6], *Johan. Roſinus* [7], *Hieronymus Mercurialis* [8]. Erant apud Romanos *Jentaculum*, *Prandium*, *Merenda*, *Cœna*, *Comeſſatio*. Nimirum quinque vicibus edebant, juſtæ vero menſæ erant tantum duæ, *Prandium* ac *Cœna*. Reliqua pro pueris nondum adultis, & pro agricolis valido labore occupatis. Jentabant mane, *panis portionem vino intinctam ſumendo*, ut ait *Plutarchus* [9]. Quidam etiam omittebant vinum. Tacitus apud Vopiſcum [10]: *Panem niſi ſiccum, nunquam comedit, eundemque ſale atque aliis rebus conditum.* De ſeipſo Seneca [11]: *Non multum mihi ad balneum ſupereſt, panis deinde ſiccus, & ſine menſa prandium, poſt quod non ſunt lavandæ manus. Panem comedere* & *jentare* ſunt eadem res, uti prolixe hic annotat *Salmaſius* [12]. † Hinc dicit Martialis [13]:

Surgite, jam vendit pueris jentacula piſtor,
Criſtataque ſonant undique lucis aves.

Et alibi [14]:

Ca-

† V. Salmaſius *ad Capitolini Anton. Pium p. 284, & ad Vopiſc. p. 616.*

(1) *Sat.* 9. (2) *pag.* 226. (3) *de Sponſalibus & Divortiis pag.* 79. (4) *lib.* V. *Miſcellaneorum Juris civilis c.* 10. (5) *lib.* V. *cap.* 21. (6) *lib.* III. *Antiquarum Lectionum cap.* 1. (7) *lib.* V. *Antiquitatum Roman. cap.* 26, 27. 28. 29. 30. (8) *lib.* II. *de arte Gymnaſtica* (9) *lib.* VIII. *Convivial. quæſt.* 6. (10) *cap.* 11. (11) *Epiſtol.* 83. (12) *in Excerptis Schrevelii pag.* 910. (13) *lib.* XIV. *Epig.* 221. (14) *lib.* XIII. *Epigr.* 27.

Caseus Hetrusca signatus imagine Lunæ,
Præstabit pueris prandia † *mille tuis.*

Prandia, id est jentacula, ἀντονομαστικῶς. Prandebant meridie, tribus inde horis merendam capiebant, vesperi cœnabant, lectum ingressuri commessabantur. Sed nec prandia quidem civium omnium fuerunt: ditiores forte prandebant, & qui domi ocio abundabant, aut qui nuptiarum solennia agitabant, ut nos docent *Plutarchus* [1], *Servius* [2], *Hieronymus Mercurialis* [3], *Philippus Beroaldus* [4], *Lambinus* [5]. Horatius [6]:

Pransus non avide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare, domesticus otior. ——

Bis die ventrem onerare, in vitio ponit *Salustius* [7], & *Cicero* [8] ait, *nullo modo mihi placuit bis in die saturum fieri.* Cœnas vero sive vespernas, easque prolixas adornabant omnes, plerique comessationem adjungebant, si fortunæ lautioris essent. *Suetonius* de Vitellio [9]: *Præcipue luxuriæ sævitiæque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in jentacula, prandia, cœnas & comessationes, facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine.* Idem de Domitiano [10]: *Convivabatur frequenter & large, sed pœne raptim: certe non ultra solis occasum, nec ut postea comessaretur.* Cæterum ab ovis auspicabantur, desinebant pomis, itaque proverbio apud *Ciceronem* [11], & *Horatium* [12] dicitur: *Ab ovo usque ad mala*, id est, ab initio cœnæ ad ejus finem usque. Ovis addebant lactucam, ut appetitum in stomacho excitarent. Martialis [13]:

Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum,
Dic mihi, cur nostras inchoat illa dapes?

† Prandia puerorum sobria erant, quæ illi sumebant paulo post meridiem. Lucianus *Amor.* 905.

(1) *in Quæstionibus Convivialibus l.d.* (2) *Commentar. ad lib.* IV. *Æneid. pag.* 321. (3) *lib.* II. *Variarum Lectionum c.* 21. *& lib.* IV. *cap.* 17. (4) *in Annotatis variis pag.* 269. (5) *Commentario ad Satyras Horatii pag.* 88. (6) *lib.* I. *Sat.* 6. (7) *Orat.* I. *ad Cæsarem.* (8) *Tusculan.* 5. (9) *lib.* IX. *c.* 13. (10) *lib.* XII. *cap.* 21. (11) *lib.* IX. *Epist.* 20. (12) *lib.* I. *Sat.* 3. (13) *lib.* XIII. *Epigram.* 14.

Indicat, quod paulo ante illa tempora lactucæ fuerint cœnarum ultimum condimentum. Autor Moreti:

Grataque nobilium requies lactuca ciborum.

Nimirum *requies*, id est, coronis, qua absolvebatur cœna. Et confer *Cœlium Rhodiginum* [1], *Levinum Lemnium* [2], *Johan. Bruerinum* [3].

II. Non sedebant ad mensam, verum accumbebant, † idque more frequentato Orientis populis, ut bene disserunt *Casaubonus* [4], *Thomas Bartholinus* [5], *Johan. Wilhelm. Stuckius* [6], *Menochius* [7]. Nec tamen ut Turci & Scythæ, qui ἐνάλλαξ, id est, genibus implexis vel per crucem dispositis humi assident, itaque *Flavius Blondus* Foroliviensis [8], non debuisset Turcorum accumbendi morem insigniter dissimilem, cum prisco Romanorum accubitu similem facere, a quo discrepat multum. Quanquam eodem errore lapsus fuerit *Johannes Corasius* [9]. In Cœnaculo mensa ponebatur, olim quadrata (ut monet *Varro* [10]) sed posteri adsciverunt rotundam. Quod mensæ rotundæ fuerint, testis est Juvenalis [11]:

Nam de tot pulchris & latis orbibus, & tam
Antiquis, una comedunt patrimonia mensa.

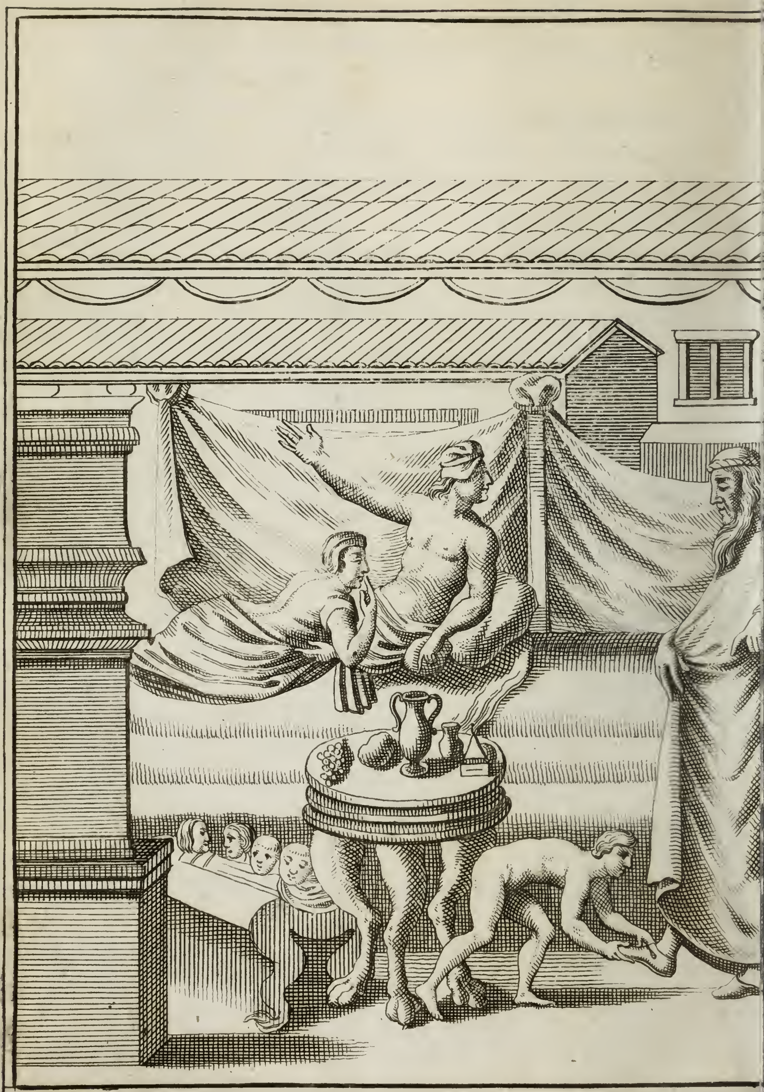
Orbes vocat mensas. Nec vero erant perfecte rotundæ, sed ἡμικύκλια, uti describit *Julius Pollux* [12], id est, lunæ dimidiatæ instar. *Semirotundum* appellat *Apulejus* [13], & sensu eodem *Sigma* dictæ sunt. Martialis [14]:

Accipe lunatâ scriptum testudine Sigma,
Octo capit, veniat quisquis amicus erit,

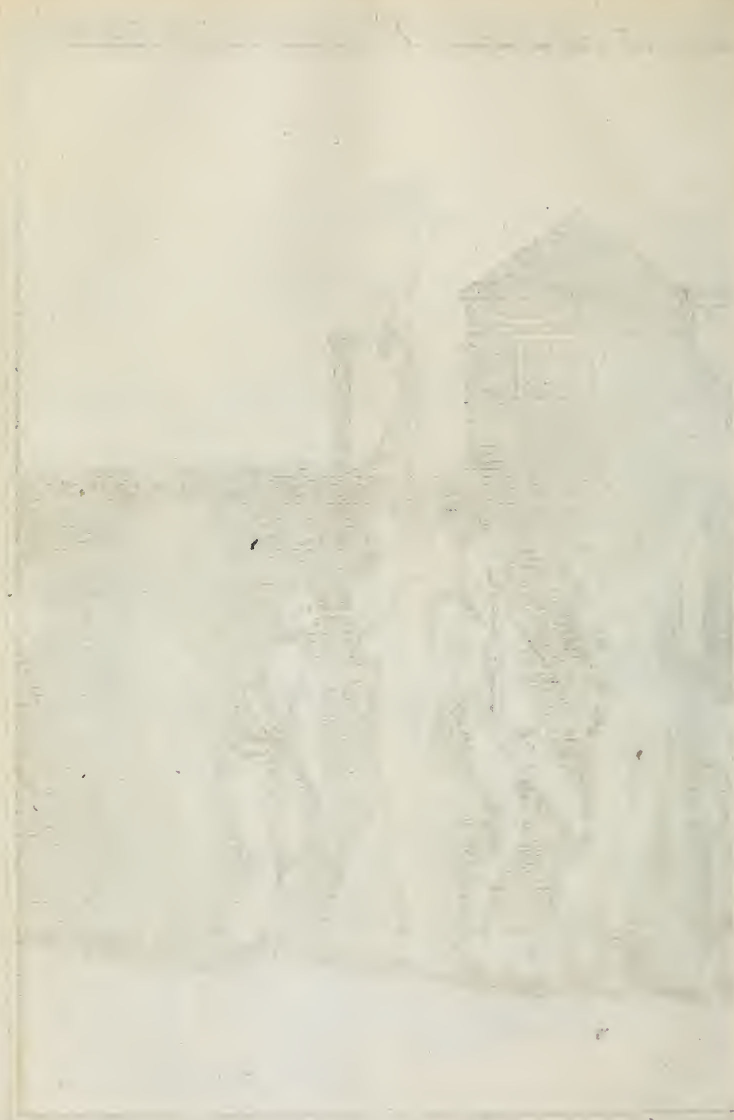
ex correctione *Scriverii* & *Farnabii*, quos sequitur *Janus*

† Quæ antiqua consuetudo semper placuit, ut liquet ex antiquo marmore apud J. Phil. Tomasinum *de Tesser. Hospit. c.* 18.

[1] *lib.* XIV. *Antiq. Lect. c.* 61. [2] *lib.* IV. *de occultis Nat. Miracul. c.* 42. [3] *lib.* VIII. *de re Cibaria c.* 4. [4] *Exercit.* 16. *sect.* 22. *contra Baron.* [5] *Commentario Philologico de Paralyticis pag.* 39. 43. [6] *lib.* I. *Antiquit. Convivial. cap.* 33. *lib.* II. *c.* 34. [7] *lib.* III. *de Republica Ebræorum c.* 3. *quæst.* 3. [8] *de Roma triumphante lib.* II. *fol.* 34. [9] *lib.* VI. *Miscellaneorum c.* 10. *num.* 5. [10] *lib.* IV. *de LL.* [11] *Satyr.* I. [12] *lib.* VI. *Onomast. c.* 1. [13] *lib.* V. *Milesiar. pag.* 160. [14] *lib.* XIV. *Epig.* 87.

nus Guilhelmus Laurembergius[1], *Bulengerus*[2], *Gerhard. Johan. Vossius*[3], & ante omnes illos ita refert *Petrus Crinitus*[4]. Nam Sigma Græcorum in vetustis Marmoribus est figuræ ejusdem, ut Latinorum. C. Sidonius Apollinaris[5]:

Non tibi gemmatis ponentur prandia mensis,
Assyrius murex nec tibi Sigma dabit.

Rursum Martialis[6]:

Stella, Nepos, Cani, Cerealis, Flacce venitis?
Septem Sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Et plebeji quidem tripedem mensam è vulgari ligno habebant, ditiores è ligno pretioso, citrino imprimis, teste *Plinio*[7]. Hoc ideo, ne cariem sentirent. Persius[8]:

——— *Non quicquid denique lectis*
Scribitur in citreis. ———

Martialis[9]:

Et citrum vetus, Indicosque dentes.

Et[10]:

Gemmantes prima fulgent testudine lecti,
Et Maurusiaci pondera rara citri.

Eandem ob causam vocat *Atlantica munera*[11], quod è Mauritania adferebantur. Lucanus[12]:

——— *Tantum Maurusia genti*
Robora divitiæ, quarum non noverat usum,
Sed citri contenta comis vivebat & umbra.

Vellejus[13], de Julii Cæsaris triumphis: *Gallici apparatus è citro.* Ubi *Torrentius* vult emendare, *è cedro*, adversus quem recte disputat *Vossius*[14]. Erat lamina argentea obducta, quam pes eburneus fabrefactus in pardi aut leonis speciem sustinebat. Horatius[15]:

——— *Non ebur, neque aureum*
Mea renidet in domo lacunar.

Ii 4 *Lectos*

[1] *in Antiquario pag.* 419. [2] *lib.* I. *de Conviviis c.* 33. [3] *in Lexico Etymologico pag.* 531. [4] *lib.* XIX. *de Honesta Disciplina c.* 10. [5] *Carm.* 17. [6] *lib.* X. *Epigr.* 48. [7] *lib.* XIII. *cap.* 15. [8] *Sat.* I. [9] *lib.* X. *Epig.* 98. [10] *lib.* XII. *Epig.* 67. [11] *lib.* XIV. *Epig.* 89. [12] *lib.* 9. *Pharsal.* [13] *lib.* II. [14] *Notis h. l. pag.* 184. *in Thysii catalectis.* [15] *lib.* II. *Carm.* 18.

Lectos eboratos commemorat *Plautus* [1], & prolixius multo Juvenalis [2]:

——— *Putere videntur*
Unguenta atque rosæ, latos nisi sustinet orbes
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu
Dentibus ex illis, quos mittit porta Syënes.

Unguenta & rosæ pertinent ad delicias illas, quas notabimus *infra* [3]. Et confer *Johannem Meursium* [4]. Et porro *lati orbes* sunt Mensæ rotundæ. *Ebur* diserte nominat, & præterea describit verbis istis, *dentibus ex illis.* Elefas frequens bellua apud Mauros, Abassinos, Indos.

III. Circa Mensam tres plerumque Lectuli erant dispositi, unde *Triclinii* nomen est, (de qua re vide *Joachimum Camerarium* [5], & in quolibet Triclinio erant tres discubitus, itaque discubitus omnes erant novem, tot enim convivas, & non plures habere licebat. Interior discubitus, qui mensam contingebat, *sponda* vocata est, exterior vero, qui parietem respiciebat, *plutei* nomen habuit, medius peculiari nomine caruit, eratque hic pro delicatulis. Præterea Lecti parte illa, in qua caput recumbebat, & ubi pulvinus deponebatur, eminentem pluteum ex asseribus compactum erigere solebant, atque hoc erat ἀνακλιντήριον, quod vocabulum in Latio usurpat *Spartianus* [6], & confer ibidem *Notata Salmasii* [7]. Martialis [8]:

Exciduntque senem, Spondæ qui parte jacebat,
Namque puer Pluteo vindice tutus erat.

Insternebantur auleis, purpura, stragula qualicunque, pro dignitate & opibus patris familiâs. Non accumbebant, nisi ante mutavissent togas cum vestibus, quas vocabant *cœnatorias*: *Synthesin* vocat *Martialis* [9], de quo porro vide *Turnebum* [10], *Justum Lipsium* [11], *Johan. Brodæum*

[1] *in Sticho Act.* 2. *sc.* 3. [2] *Sat.* 11. [3] *dist.* 5. 6. [4] *de Luxu Romanorum c.* 3. 7. 9. 12. 13. [5] *in Quæsitis promiscuis pag.* 70. [6] *in vitâ Ælii Veri cap.* 5. [7] *pag.* 117. [8] *lib.* III. *Epigr.* 90. [9] *lib.* 11. *Epigr.* 46. *lib.* X. *Epigr.* 29. *& sæpius alibi.* [10] *lib.* XXIII. *Adversar. cap.* 19. *lib.* XXVII. *cap.* 18. [11] *lib.* I. *Saturnalior. cap.* 2.

dæum[1], χιτώνιον eſt apud *Xiphilinum*[2]. Erat læna de lino confecta. Locus eſt *Marci*[3], περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ. *Nam σινδόνα eſt de veſtibus accubitoriis, adeoque erat adoleſcens ille de contubernio Chriſti, apud quem cœnam Dominicam perceperat, & fortaſſe veſtimenta de more gentis cum cœnatoriis mutaverat*, ait *Octavius Ferrarius*[4]. Multa hic dubia ſunt. Neque enim facile probaverit quiſpiam, hunc curioſulum ſpectatorem fuiſſe de contubernio Chriſti. Sane *Baronius*[5], & cum illo *Spondanus*[6] putant, fuiſſe Johannem Euangeliſtam, ſecuti *Ambroſium*, *Gregorium*, *Bedam*, qui tale quid olim ſuſpicati fuerunt. Atqui non poterat ille eo tempore nudus eſſe, quando recens conviva Domini abeuntis veſtigia legebat, & inter eos demum fuit, de quibus ſcribitur, *tunc deſerebant eum omnes Diſcipuli & fugiebant*, Marci[7]. EXCIPIT Spondanus: *Cœnatoriam veſtem habebat pro amictu, de veſtibus aliis ſumendis, quia nox erat, non cogitabat.* RESPONDEO: De adoleſcente illo agitur, qui nihil veſtium habebat in corpore, & vero nudos accubuiſſe veteres, ſomnium eſt. Nam veſtes cœnatorias induebant, ut fatetur *Spondanus*, ita illi veſtitum eſſe & nudum eſſe, perinde eſt. Induebant vero ſyntheſes, ut illas tunicis ſuperinjicerent, togis ſolum depoſitis. Porro hoc etiam probare debebat Ferrarius, *eſſe geſta ſub finem cœna.* Quin potius ſub initio noctis contigerunt. Eſt deſcriptio amiculi alicujus, ſive potius linei pro amiculo aſſumpti è toralibus, quibus cubiculares lecti concinnabantur. De quo porro diſſerunt *Caſaubonus*[8], *Gerhardus*[9], *Balduinus Walæus*[10], *Daniel Claſenus*[11]. Ad rem facit illud Petronii[12]: *Cœnatoria repetimus & in proximam cellam ducti ſimus, in*

[1] *lib.* VI. *Miſcellan. cap.* 7. [2] *in Epitoma Dionis lib.* 63. [3] XIV. 51. [4] *lib.* I. *de Re Veſtiaria cap.* 31. [5] *Tom.* I. *Annal A. C.* 34. *num.* 68. [6] *in Epitoma Annal. pag.* 31. [7] XIV. 50. [8] *Exercit.* 16. *ſect.* 66. [9] *in Harmonia Paſſionis cap.* IV. *pag.* 46. [10] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 476. [11] *Exercitationibus ſacris ad Paſſionem Dominicam lib.* II. *cap.* 7. [12] *in Satyrico pag.* 67.

qua tres lecti strati erant. Calceos detrahebant pedibus; ne toralia sive lectos macularent. Martialis[1]:

Deposui soleas. ———

Eos asservabant servuli adstantes, reddebantque alias soleas pro usu illo una allatas, quæ citra obstragulum erant & ligulis in parte superiori pedis obstringebantur. Terentius[2]:

Accurrunt servi, soccos detrahunt,
Video alios festinare, lectos sternere,
Cœnam apparare. ———

Horatius[3]:

Et soleas poscit. ———

& vide eundem[4], *Martialem*[5], *Turnebum*[6]. Subjungebant preces, & commendabant Deo mensas. Quintilianus[7]: *Adisti mensam, ad quam cum venire cœpimus, Deos invocamus.* Deorum simulacra coram adducta stabant. Arnobius[8]: *Sacras facitis mensas salinorum apposi-tu & simulacris Deorum*, & *Stewechius*[9], *Desiderius Heraldus*[10], *Jacobus Pontanus*[11]. Itaque Sal etiam erat religionis domesticæ particula, ut docet *Eustathius*[12]. Horatius[13]:

Ante Larem proprium vescor, venasque procaces
Pasco libatis dapibus. ———

Libatæ dapes sunt, quarum portio missa ad focum erat, ut combureretur in honorem Larium, *supra*[14].

IV. Modus accumbendi erat ille: Accumbebant reclinata superiore parte corporis in cubitum sinistrum, ut liberam & exsertam habere possent dexteram: inferiore ad longum porrecta ac jacente, capite leviter arrecto, dorso a pulvillis substratis modice sublevato, uti monstrant *Inscriptio* Augustana apud *Petrum Appianum*[15], &

(1) *lib.* III. *Epigr.* 49. (2) *in Heautontimor. Act.* I. *sc.* I. (3) *lib.* II. *Sat.* 8. (4) *lib.* I. *Epist.* 13. (5) *lib.* XIV. *Epigr.* 65. (6) *lib.* XXIV. *cap.* 17. *lib.* XXX. *cap.* 38. (7) *Declamat.* 301. (8) *lib.* II. *pag.* 91. (9) *Notatis ad h. l. pag.* 82. (10) *Annotatis ibid. pag.* 118. (11) *in Atticis Bellariis* 328. (12) *Commentar. ad lib.* I. *Iliad.* (13) *lib.* II. *Sat.* 6. (14) *lib.* I. *cap.* IV. *dist.* 3. (15) *in Collectaneis pag.* 435. 458.

& alia Romana in ædibus Cæsii, quam exhibet *Joh. Jaç. Boissardus*[1]. Martialis[2]:

Cubitis trudit hinc & inde convivus,
Effultus ostro, sericisque pulvinis.

Horatius[3]:

Et cubito remanete presso.

Et[4]:

Languidus in cubitum jam se conviva reponet.

Is, qui primus & ad caput lectuli in quocunque triclinio accumbebat, summus erat. Apulejus[5]: *Accumbebat summum thorum maritus.* Proximus ad sinum recumbebat, & qui recumbebat ad pedes, infimus erat. *Suetonius* de Caligula[6]: *Sorores suas pleno convivio singulas infra se collocabat, uxore supra cubante.* De quo loco videris *Justum Lipsium*[7]. Nimirum uxori supra se cubanti digniorem locum assignabat: sorores suas, quas familiarius, ac fratrem decebat, amabat, infra se ponebat: ipse vero inter eas loco medio accubuit, mollissimo illo & pro suavissimis amicis reservato. Locus est *Johan.*[8] (ubi prolixe annotat *B. Walæus*[9]) ϰαὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ. Sonat de medio discubitu. Catullus[10]:

Aspice imus ut accubans,
Vir tuus Tyrio in toro,
Totus immineat tibi.

Sic enim legi vult *Scaliger*, & defendit *Livinejus*[11], ubi explicat, *imus id est extimus, in sponda exteriori.* Quæ prorsus incongrua sunt, imus enim accubabat ille, qui ad pedes accubabat: nunquam vero factum est, ut maritus imus accubuerit, id est, infra uxorem, nec enim in sinu subjectam eam fovere potuisset. Itaque *Gerhardus* legit, *aspice unus ut accubans.* Juvenalis[12]:

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens

Cœna

(1) *part.* 3. *Antiquitat. Rom. fol.* 81. (2) *lib.* III. *Epigr.* 81. (3) *lib.* I. *Carm.* 27. (4) *lib.* II. *Sat.* 4. (5) *lib.* VI. *Milesiar. pag.* 183. (6) *lib.* IV. *cap.* 24. (7) *in Annotatis ad Tacitum lib.* II. *Annal. num.* 10. (8) XXI. 20. (9) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 949. (10) *Epig.* 62. (11) *Notis ad h. l. pag.* 18. (12) *Sat.* 2.

Cœna ſedet, gremio jacuit nova nupta mariti.

Et Ovidius[1]:

Ne premat ille ſuis ſinito tua colla lacertis,
Mite nec in rigido pectore pone caput.

Certiſſima lectio eſt, quam *Salmaſius* perſuadet, cumque illo Simon Abbes:

A pice intus & accubans,
Vir tuus Tyrio ut toro,
Totus immineat tibi.

Intus, id eſt, in ſinu mariti, cui totus imminet maritus utpote ſupra accumbens. Antèquam accumberent, lavabant manus, ſæpe etiam pedes, ut ſqualores & illuvies demerentur, ac ſpiritus vitales refocillarentur. *Virgilius* in convivio Didonis[2]:

Dant manibus famuli lymphas. ———

Exempla ſunt in *Literis Sacris*, *Geneſ.*[3], *Judic.*[4], 2. *Sam.*[5], *Luc.*[6], 1. *Timoth.*[7]. Locus eſt *Marci*[8]: ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας οὐκ ἐσθίουσι, de quo vide laborantem *Scaligerum*[9]. Plautus[10]: *Locus hic tuus eſt, hic accumbe, ferte aquam pedibus.* Nam quod hic *Lambinus* annotat, *ridet lenonem, itaque dicit pedibus, non manibus*, non pertinet ad rem. Veteres accubituri manus pedeſque lavabant, ne pulveroſis pedibus inquinarent ſtrata. Petronius[11]: *Diſcubuimus, pueris Alexandrinis aquam in manus nivatam infundentibus, aliiſque inſequentibus, ad pedes.* Ποδονιπτὴς eſt in convivio Phoci, quod deſcribit *Athenæus*[12], & confer *Balduinum Walæum*[13].

V. Nec lavabant tantum, ſed quoque caput ungebant, more petito ab Oriente, *Pſalm.*[14]. Propertius[15]:

Terque lavet noſtras ſpica Ciliſſa comas.

Spica Ciliſſa eſt Nardum Syriacum, ut exponit *Hieron. Mercurialis*[16]. Locus eſt *Marci*[17]: ἀλάβαστρον μύρου Νάρδου

(1) *lib.* I. *Amorum Eleg.* 4. (2) *lib.* I. *Æneid.* (3) XVIII. 4. *cap.* XIX. 2. *cap.* XLIII. 24. (4) XIX. 21. (5) XI. 8. (6) VII. 44. (7) V. 10. (8) VII. 3. (9) *in Elencho Trihæreſii cap.* 7. (10) *in Perſa Act.* 5. *ſc.* 2. (11) *in Satyrico pag.* 50. (12) *lib.* XIV. (13) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 945. (14) XXIII. 5. CIV. 15. (15) *lib.* IV. *Eleg.* 6. (16) *lib.* VI. *Variar. Lect. cap.* 7. (17) XIV. 4.

δὲ πιςικῆς πλυπλᾶς. Valde hic desudant Viri docti. *Scultetus* scribit [1]: *Grammaticorum alii πιςικὴν derivant à πίειν, ut Nardus potabilis intelligatur: Alii πιςικῆς pro σπικάτης scriptum, Latinamque vocem spicati pro Græca ab Euangelista positam esse suspicantur, cum nihil de pistica Nardo in classicorum Autorum libris reperiatur. Alii à πιςὸς deducunt πιςικὴν. Omnia frustra. Nam à πιεῖν quomodo veniat πιςικὴ? quod si a fide sit dicta, πιςὸς sive πιςὴ fuerit, non vero πιςικὴ.* Ordine educemus sententias illas. Quod sit à πιεῖν dicta contendunt *Beza* [2], *Casaubonus* [3], *Maldonatus* [4], & testimonia *Plinii*, *Horatii*, *Æschyli*, *Athenæi* proferunt, ubi sit Νάρδος πρὸς πότον. Verum quia de potu non agitur, manifesta ratio est, quod de potulenta Nardo haut possit sermo esse. Ad metathesin recipiunt sese *Camerarius* [5], *Castalio* [6], *Gerhard. Johann. Vossius* [7], *Grotius* [8], ut sit preciosum unguentum de spicis Nardi confectum פיסתקא pro ספיקטא. Durius aliquanto, & præter consuetudinem divinorum Scriptorum. A verbo πίςις derivant *Salmasius* [9], *Casaubonus* [10], *Valla*, *Vatablus*, *Strigelius* [11], *Toletus* [12], *Daniel. Heinsius* [13], *Jacobus Stoer* [14], *Christ. Becmannus* [15], *Balduinus Walæus* [16], & omnibus illis prior *Theophylactus*, ut πιςικὴς dictum paragogice pro πιςὴς, id est, bonæ fidei ἄδολος καὶ μετὰ πίςεως κατασκευασθεῖσα. Quærit Scultetus, *an πιςικὴ deduci possit à πίςις, & non potius πιςὴ sit?* RESPONDEO: non dissimulant Autores optimi quod derivatio illa bona sit. Πιςικὴν οἰκȣρὸν fidelem matremfamilias, dicit *Artemidorus Daldianus* [17], πιςικοὶ sunt gubernatores, quorum fidei cura totius navis committitur [18].

Ma-

(1) *in Exercitat. Euang pag.* 121. (2) *in Notis ad h. l. pag.* 205. (3) *in Notis ibid. pag.* 399. (4) *Commentario h. l.* (5) *in Notis ad Marcum pag.* 135. (6) *Notis ibid. pag.* 436. (7) *in Harmonia Euangelica lib.* 1. *pag.* 28. (8) *in Notis pag.* 581. (9) *in Exercitationibus Plinianis pag.* 165. (10) *Exercitat.* 24. *adv. Baron. num.* 13. (11) *Notis ad h. l.* (12) *Commentario ad Johannem cap.* XII. *pag.* 978. (13) *Aristarcho ad Nonnum pag.* 449. (14) *in Lexico Juris pag.* 641. *&* 746. (15) *de Originibus LL pag.* 720. (16) *Commentario perpetuo ad Euangelia p.* 933. (17) *lib.* 11 *cap.* 33 *Onirocrit.* (18) *lib.* 111. *Cod. de Naufrag.*

Mavult *Scultetus*, ut πιϛικὴ sit per aphæresin velut ὀπιϛικὴ, id est, Nardum allatum ex Opi vico Babyloniæ, præstantissimum illud, de quo testentur *Strabo* [1], *Athenæus* [2], *Julius Pollux* [3]. Accepit ab *Johanne Hartungo* [4], & retinet *Quisdorpius* [5]. Sed non congruit ad leges Grammaticorum. Est enim ὀπικὸν ab ὄπι non etiam ὀπιϛικὸν. *Nardum purum* vocat *Tibullus* [6]. † *Nardum sincerum* Plinius [7]. Huc pertinet locus Ecclesiast. [8]: *Omni tempore sunto vestimenta tua candida, & oleum infusum capiti tuo ne deficito.* Hortatur ad lætitiam, quæ per convivia regnare solet. Oleum eo sensu, quo dictum est, & vestimenta alba pertinent ad ferias, *infra* [9]. Denique Horatius [10]:

——— Funde capacibus
Unguenta de conchis. ———

Et [11]:

Cur non sub alta vel platano, vel hac
Pinu jacentes sic temere, & rosa
Canos odorati capillos,
Dum licet, Assyriaque Nardo;
Potamus uncti? ———

Catullus eodem sensu [12]:

Nam unguentum dabo, quod meæ puellæ
Donarunt Veneres, Cupidinesque.

Convivatorem, qui solum unguentum ex more præbebat, cæterum convivas famelicos dimittebat, ridet Martialis [13]:

Unguentum fateor bonum dedisti
Convivis here, sed nihil scidisti,
Res salsa bene olere & esurire.

Scidisti est verbum conviviale. Scindebantur obsonia, ut convivis dividerentur, qui ergo nihil scindebat, is nihil dividebat.

VI. Per-

† Ulpianus *l.* 21. §. 1. *de Aur. arg. leg.*

(1) *lib.* XVI. *Geograph.* (2) *lib.* XV. *cap.* 24. (3) *lib.* XVI. *cap.* 19. (4) *in Locis memorabilibus pag.* 718. (5) *Notis ad Matth. pag.* 98. (6) *lib.* II. *Eleg.* 2. (7) *lib.* XIII. *c.* 1. (8) IX. 8. (9) *cap.* V. *dist.* 8. (10) *lib.* II. *Carm.* 7. (11) *Carm.* 11. (12) *Epig.* 13. (13) *lib.* III. *Epig.* 12.

VI. Pergit Horatius [1]:

——— Qui udo
Deproperare apio coronas,
Curatve myrto?

Unde patet, quod etiam coronas imposuerint, nimirum ut se adversus vini vires præservarent, quas odoramentorum virtus diminuere posset. Virgilius [2]:

Serta procul capiti tantum delapsa jacebant.

Describit Silenum ebrium, qui capite excussa serta abjecerat. Utrumque conjungit Lucanus [3]:

Accipiunt sertas nardo florente coronas,
Et nunquam fugiente rosa, multumque madenti
Infudere comæ, quod nondum evanuit aura
Cinnamon, externa nec perdidit aëra terra.

Rursum Horatius [4]:

Quis multa gracilis te puer in rosa
Porfusus liquidis urget odoribus?

Et [5]:

I pete ungentum puer, & coronas.

Et [6]:

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto,
Aut flore, terræ quem ferunt solutæ.

Caput impedire myrto est serta myrtea imponere capiti, & nitidum est λιπαρὸν sive unguentis delibutum, quomodo *Plautus* [7] dicit: *ut oleo nitide nitet.* Anacreon [8]:

Ἐμοὶ μέλει μύροισι
Καταβρέχειν ὑπήνην,
Ἐμοὶ μέλει ῥόδοισι
Καταστέφειν καρήνα.

Tibullus [9]:

Jamdudum Tyrio madefactus tempora nardo,
Debueram sertis implicuisse comas.

Ubi *Dousa* legit, *Syrio.* Odores enim laudatissimi è Syria afferebantur, itaque *Assyria nardus* est apud *Horatium*

(1) *lib.* II. *Carm.* 7. (2) *Bucolic.* 6. (3) *lib.* X. *Pharsal.* (4) *lib.* I. *Carm.* 5. (5) *lib.* III. *Carm.* 14. (6) *lib.* I. *Carm.* 4. (7) *in Trinummo.* (8) *in Hymnis.* (9) *lib.* V. *Eleg.* 6.

tium [1], & apud eundem *malobathro Syrio* [2]. Assyrium amomum laudant *Virgilius* [3], *Martialis* [4]. Ab iisdem locis est Balsamus, de quo nobilissimo unguento multa profert *Justinus* [5], ubi inter alia hæc verba sunt: *Spacium loci ducenta jugera; nomine Arcus dicitur.* Debet legi, *Iericus dicitur*, ut bene monent *Bongarsius* [6], & *Salmasius* [7]. De Hiericunte odorum fertili districtu vide etiam *Plinium* [8], *Solinum* [9], *Strabonem* [10]. Suetonius [11]: *Indicebat & familiaribus cœnas, quorum uni mitellita quadragies sestertio constitit, alteri pluris aliquanto rosaria. Rosaria* sunt corollæ rosaceæ, quas preciosis unguentis adspergebant. Alias de Nardi foliis quoque erant, ut testantur *Martialis* [12], *Plinius* [13], & confer *Salmasium* [14]. Nec ipsi tantum sese, verum pocula quoque coronabant, tum hilaritatis convivialis, tum libationis causa. Virgilius [15]:

Crateras magnos statuunt, & vina coronant.

Et [16]:

Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, implevitque mero. ———

Et [17]:

Crateras læti statuunt, & viva coronant.

Tibullus [18]:

——— *Coronatus stabat & ipse calix.*

Lucretius [19]:

Hoc etiam faciunt, ubi discubuere, tenentque
Pocula sæpe homines, & inumbrant ora coronis.

& confer *Johan. Baptistam Portam* [20].

VII. Sequitur apud Horatium [21]:

——— *Quem Venus arbitrum*
Dicet bibendi. ———

Eli-

(1) *lib. Carm.* II. (2) *lib.* II. *Carm.* 7. (3) *Bucolicor.* 4. (4) *lib.* VIII. *Epigr.* 77. (5) *lib.* XXXVI. (6) *Notis h. l. pag.* 68. (7) *in Exercitationibus Plinianis pag.* 583. (8) *lib.* XII. *cap.* 25. (9) *in Polyhistore cap.* 38. (10) *in Geographia lib.* XVI. (11) *lib.* VI. *cap.* 28. (12) *lib.* III. *Epig* 65. (13) *lib.* XXI. *cap.* 3. (14) *Notis ad h. l. Suetonii in variis Collectaneis Schildii pag.* 592. (15) *lib.* I. *Æneid.* (16) *lib.* III. *Æneid.* (17) *lib.* VII. *Æneid.* (18) *lib.* II. *Eleg.* 5. (19) *lib.* III. (20) *in Villa lib.* IX. *cap.* 44. *lib.* X. *cap.* 30. (21) *l. d.*

Eligebatur συμποσίαρχος vel Modimperator, (ut vocant *Nonius Marcellus*[1], *Plinius*[2]) qui prout Convivæ cupiebant, vel ad summum vel eo minus infundi curaret, præcaveretque ne quis ultra vires a proximo invitatus poculis obrueretur, *Aulus Gellius*[3]. Huc pertinet illud Ciceronis[4]: *Me vero & magisteria delectant, a majoribus instituta, & is sermo, qui more majorum a summo adhiberetur Magistro in poculo.* Sic ille. Hic quoque mos a Græcis est, ut testantur *Plutarchus*[5], *Athenæus*[6], *Salmasius*[7]. Rursum Horatius[8]:

Nec Regna vini sortiere talis.

Itaque vel sortito obveniebat magisterium istud, vel convivarum rogato voto accipiebatur. Nam *talis* hic est pro *tesseris*, adeoque impingit *Franciscus Luisinus*[9], ubi hoc negat, & mavult, *vini talis*, id est, *tam suavis & grati.* Quod prorsus rejiciendum est, nam de tesseris confirmatio alio loco Horatius[10]:

— *Quem Venus arbitrum Dicet bibendi?* —

Venus, id est, Veneris jactus, ut exponitur *infra*[11], & confer *Theodorum Pulmannum*[12]. Sorte eligebatur, ut invidia careret ille poculorum diribitor, ac dabatur ei signum rei bene gerendæ Corolla. Plautus[13]: *Do hanc tibi florentem florenti, tu hic eris dictatrix nobis.* Annotat Janus Gruterus: *Ut in conviviis Magister aliquis crearetur, Hebræis quoque usitatum fuisse colligo ex Syrachide cap.* XXXII. 1. *Si summus convivii es constitutus, ne te supra alios efferas.* Laudant *Taubmannus*[14], *Ursinus*[15], *Julius C. Bulengerus*[16]. Sed vero fuisse hunc morem Judæorum, nuspiam legitur. Græca ita sonant, ἡγούμενόν σε κατέστησαν, *magistratum constituerunt te*, nempe cives tui,

(1) *de Proprietate Sermonum cap.* 2. *num.* 565. (2) *lib.* XIV. *cap.* 22. (3) *lib.* XV. *cap.* 2. (4) *de Senectute.* (5) *lib.* I. *Convivial. quæst.* (6) *lib.* X. *Dipnosophist.* (7) *Observationibus ad Jus Atticum & Romanum pag.* 74. (8) *lib.* I. *Carm.* 4. (9) *lib.* III. *Parergor. cap.* 38. (10) *lib.* II. *Carm.* 7. (11) *cap.* IV. *dist.* 3. (12) *Notis ad Horatium pag.* 10. (13) *in Persa Act.* V. *sc.* I. (14) *Commentar. ad h. l. pag.* 1001. (15) *in Analectis lib.* VI. *q.* 40. (16) *lib.* I. *de Conviviis pag.* 104.

tui, non in convivio, ſed in rebus civilibus gerendis. Nam quid illud, *ne effertor?* Scilicet Modimperator efferre ſe poterit adverſus convivas! Mox *coronæ* meminit, quæ bene meritis de Republica olim dari ſolebat pro conſuetudine Græcorum, ut porro adverſus *Maldonatum* diſſerit *Caſaubonus* [1]. Potabant ſolenniter, & ſæpe quidem bibebant ordine pocula tria, in honorem Gratiarum: alias quoque pocula novem, ob totidem Muſas. Horatius [2]:

Da Lunæ propere novæ,
Da noctis mediæ: da puer Auguris,
Murenæ, tribus aut novem
Miſcentur cyathis pocula commodis,
Qui Muſas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates, tres prohibet ſupra
Rixarum metuens tangere Gratia
Nudis juncta ſororibus.

Erantque illa pocula honoraria, & *bibere ſalutaria* vocat *Apulejus* [3]. Nam præterea bibebant in honorem Deorum, Principum, Amicorum, & quas deperibant, Muliercularum. Tot vero cyathos evacuabant, quos literæ in nomine illo erant. Martialis [4]:

Nævia ſex cyathis, ſeptem Juſtina bibatur,
Quinque Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.
Omnis ab infuſo numeretur amica falerno,
Et quia nulla venit, tu mihi ſomne veni.

Adde eundem alibi [5], & *Commentarios Ramireſii* [6]. Idque fiebat plurimum in menſis ſecundis. Duæ enim menſæ erant, una epularum altera poculorum. Virgilius [7]:

Non ego te menſis & Dis accepta ſecundis.

Diis ſecundis, id eſt, in quorum honorem veteres in menſis ſecundis propinabant, ut bene exponit *Franciſcus* *Lui-*

(1) *Exercit.* 13. *num.* 29. (2) *lib.* III. *Carm.* 19. (3) *lib.* II. *Mileſiarum pag.* 128. (4) *lib.* I. *Epig.* 62. (5) *lib.* VIII. *Epigr.* 51. *lib.* XI. *Epigr.* 37. 95. (6) *ad h. l. pag.* 105. (7) *Georg.* 2.

Luisinus[1]. Græci dudum ante illos in honorem Principum bibebant, nec non Deorum & amicorum, ut testatur *Asconius Pedianus*[2]. Κρατῆρα φιλοτήσιον vocat *Plutarchus*[3]. Jovis Olympii poculum celebrant *Pindarus*[4], & *Athenæus*[5]. ἔρωτος ἀκράτω ἐπιχεῖν *Theocritus*[6]. Et nescio, an huc pertineat Josephi poculum, unde is Regis sui honoratam memoriam convivis propinaret, *Genes.*[7]. Multas expositiones convectavit *Johan. Gerhardus*[8]. Certe verba illa unice recte explicat Aben Esdras: *In eo divinat herus meus, quod fures sitis.* Sequitur *Tremellius* in versione, & retinent *Dilherrus*[9], *Michaël Christianus Thirhoff.*[10]. De Romanis ita *Silius Italicus*, ubi Fabium Dictatorem, qui rem Romanam servaverat, describit[11]:

Nec prius aut epulas aut munera grata Lyæi
Fas cuiquam tetigisse fuit, quam multa precatus
In mensam Fabio laticum libavit honorem.

Et rursum[12]:

——— *Ante omnes ductor honori*
Nominis augusto libat carchesia ritu.

Augustum ritum vocat τὴν φιλοτησίαν & convivii Dominus faciebat initium poculi honorarii, προέπινε inquam, Ut Dido[13]:

Hic Regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, &c.
Dixit, & in mensa laticum libavit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.

Attigit ore, id est, προέπινε. Nimirum quando hospitem liberalius invitare vellent, poculum vini ζωρότερον & bibebant ipsi & convivæ dabant ut ebiberet, amicitiæ tesseram aut subjectionis testimonium. Φιλοτησίαν πίνειν est apud *Dionem Cassium*. De Augusto refert Horatius[14]:

(1) *lib.* 1. *Parergor. cap.* 7. (2) *ad Verrin.* 3. (3) *de Fortuna Alexandri.* (4) *Olympiis.* (5) *lib.* 11. *Dipnosophistar.* (6) *Idyll.* 2. (7) XLIV. 5. (8) *Commentario ad h. l. pag.* 759. (9) *Tom.* 2. *Disputat. Philolog. pag.* 33. (10) *Disputatione Jenensi de sacris Judæorum vinculis sect.* 2. *dist.* 11. (11) *lib.* VII. (12) *lib.* XI. (13) *lib.* 1. *Æneid.* (14) *lib.* IV, *Carm.* 5.

——— *Et alteris*
Te menſis adhibet Deum.
Te multa prece, te proſequitur mero
Defuſo pateris, & Laribus tuum
Miſcet numen. ———

De Meſſala amico ſuo Tibullus [1]:

Et bene Meſſalam ſua quiſque ad pocula dicat,
Nomen & abſentis ſingula verba ſonent.

Derivatus eſt mos hauriendi pocula ſoteria plena & ζώρoτερoν in Septentrionem. Ovenus Britannus [2]:

Una ſalus ſanis nullam potare ſalutem,
Non eſt in pota vera ſalute ſalus.

& confer *Danielem Heinſium* [3].

VIII. Peculiare erat quod in Deorum honorem portiones ciborum adolerent, & pariter libarent. De portionibus ciborum, quas ad Lares oblatas in foco adolebant, dictum eſt *ſupra* [4]. De libatione eſt in allatis è Virgilio:

——— *In menſa laticum libavit honorem.*

Vinum ita vocat, cumque libabant, ex patera leviter vini aliquid defundebant vel in menſam vel in terram. Virgilius [5]:

Duo rite mero fundens carcheſia Baccho
Fundit humi. ———

Exprimit hunc ritum libandi Plautus [6]:

Venus de paulo paululum hoc tibi dabo,
Haut lubenter, nam tibi amantes propinantes,
Vinum potantes dant omnes.

Et de tota re copioſe diſſerit *Scaliger* [7].

IX. Bibebant poculis aureis, cryſtallinis, murrhinis, ut ait *Capitolinus* [8]. De cryſtallinis & murrhinis ſunt teſtimonia Poëtarum, quod magni precii & æſtimationis ſummæ vulgo eſſent. Juvenalis [9]:

Gran-

(1) *lib.* I. *Eleg.* I. (2) *lib.* II. *Epigramm. ad Mariam Neville num.* 42. (3) *Notis ad Silium Italicum pag.* 103. (4) *lib.* I. *cap.* 4. *ſect.* 3. (5) *lib.* V. *Æneid.* (6) *in Curculione Act.* I. *ſc.* 2. (7) *Commentario ad Feſtum*, vocabulo *Menſa*. (8) *in Vita Antonini Pii.* (9) *Sat.* 6.

Grandia tolluntur cryſtallina, maxima rurſus
Myrrhina. ———

Et Martialis[1]:

Opimia num morionibus nectar
Cryſtalliniſque murrhiniſque propinat.

Et[2]:

Et turbata brevi queſtus cryſtallina vitro
Myrrhina ſignavit, ſepoſuitque decem.

Scribit hac occaſione Bayſius[3]: *Cryſtallum fieri ajunt gelu vehementiore concreto, argumento eſſe, non reperiri alibi, quam ubi nives hybernæ maxime regnant, glaciemque eſſe.* Nos de re illa prolixius dicemus *in Phyſicis Inſtitutionibus*, adeoque ſententiam eam, quam *Bayſius* profert, tuentur *Conimbricenſes*[4], *Joh. Velcurion*[5], *Julius Scaliger*[6], *Fortunius Licetus*[7], *Johann. Camers*[8], *Chriſt. Becmannus*[9], *Bulengerus*[10]. Atqui negamus cum *Hieronymo Cardano*[11], *Athanaſio Kirchero*[12], *Salmaſio*[13], *Gerh. Johan. Voſſio*[14], quod Cryſtallus ſit aqua conglaciata, & probat effectus, quia aquis injecta mergitur ſtatim, ſecus ac glacies duriſſima, quæ ſemper innatat aquis. Murrhina ab Oriente primus attulerat Pompejus, victor Orientis, inque triumpho dedicaverat Jovi Capitolino, inde protinus ad uſum communem tranſiverunt, dicente *Plinio*[15]. Hodie Murrhina prorſus ignorari, contendunt *Bulengerus*[16], *Pancirollus*[17], *Raderus*[18], *Marcellus Donatus*[19]. Veruntamen *Scaliger*[20], *Salmaſius*[21], *Janus Guilhelmus Laurenbergius*[22], *Gerh. Johan.* *Voſ-*

(1) *lib.* III. *Epigr.* 81. (2) *lib.* IX. *Epigr.* 60. (3) *libro de Vaſculis pag.* 125. (4) *Tract.* 7. *de Meteoris cap.* 5. (5) *lib.* III. *Phyſic. cap.* 15. (6) *Exercit.* 119. (7) *de Spontaneo Viventium ortu lib.* IV. *cap.* 68. (8) *Commentariis ad Solinum pag.* 144. (9) *de Originibus Linguæ Latinæ pag.* 382. (10) *lib.* IV. *de Conviviis pag.* 370. (11) *lib.* VII. *de Subtilitate pag.* 234. (12) *lib.* I. *de Magnete p.* 6. (13) *Exercitat. ad Solinum pag.* 204. (14) *in Lexico Etymologico pag.* 166. (15) *lib.* XXXVII. *c.* 2. (16) *lib.* IV. *de Conviviis cap.* 13. (17) *in Opuſculo de veteribus Amiſſis cap.* 7. (18) *Commentario ad Martialem lib.* III. *Epigr.* 82. (19) *in Dilucidationibus ad Suetonium pag.* 483. (20) *Exercit.* 92. (21) *in Exercitationibus Plinianis p.* 940. (22) *Antiquario p.* 237.

Vossius [1], *Hieron. Cardanus* [2] censent, Porcellana nostra esse, quæ Veteres appellaverint *Murrhina*, quocunque modo ea confici illi referant. Propertius [3]:

Murrheaque in Parthis pocula cocta focis.

ubi confer *Gabbema* [4]. Forte quod Parthi cum Seribus commercia habuerunt, ac Murrheam terram inde petitam, ad poculorum justum usum redegerint. Seres hodie vocamus Chinæ incolas, & de vasorum Porcellanorum confectione vide *Johan. Hugonem Linschoten* [5], *Petrum Bertium* [6], *Jacobum Gretserum* [7], ubi refellit *Ludovicum Mercatum* [8], qui docet, poculorum horum materiam fuisse ex Myrrha arbore incisa fluentem, inque massam coagmentatam, coloribus ad speciem inductis per artificem vasorum illorum fictorem: Myrrham vero esse, quæ hodie ab Indis Orientalibus vocatur *Bensui*, & describitur a *Carolo Clusio* [9]. *Plinii* verba sunt: *Oriens Myrrhina mittit. Inveniuntur enim ibi in pluribus locis, nec insignibus, maxime Parthici regni, præcipue tamen in Carmania. Humorem esse putant, sub terra densatum a calore. Amplitudine nusquam parvos excedunt abacos, crassitudine raro quanta dictum est necessaria vasi potorio: splendor his sine viribus, nitorque verius quam splendor. Sed in precio varietas colorum, subinde circumagentibus se maculis in purpuram candoremque & tertium ex utroque ignescentem, velut per transitum coloris purpura rubescente, aut lacte candescente. Sunt qui maxime in his laudent extremitates, & quosdam colorum repercussus, quales in cœlesti arcu spectantur. His maculæ pingues placent. Transłucere quicquam aut pallere, vitium est. Idem sales verrucæque non eminentes, sed ut in corpore etiam plerumque sessiles. Aliqua & in odore commendatio est.* Hæc ille. Annotat Cardanus: *Ergo quis non videt, figulina hæc esse, & ejus generis, quod ut dixi ho-*

(1) *in Lexico Etymologico pag.* 333. (2) *lib.* V. *de Subtilitate fol.* 143. (3) *lib.* IV. *Eleg.* 5. (4) *in Notis pag.* 83. (5) *Navigat. in Indiam Orientalem pag.* 26. (6) *in Tabulis Contractis lib.* VI. *pag.* 741. (7) *de Vino myrrhato cap.* VI. (8) *de Fossilibus.* (9) *in Historiâ Plantarum Exoticarum pag.* 117.

hodie Porcellanas *solemus appellare. Constant enim & hæ ex succo quodam sub terra densato, & ex Oriente vehuntur. At nostra pallidiora sunt & odore carent, & quæ ex his etiam translucent, magis probantur, foliisque ac imaginibus placent, nullumque purpuræ vestigium, quæ omnia videntur ab antiqua Myrrhina dissidere. Verum temporum varietas & opificum, tum usus hoc pepererunt. Nam precium fecit copiam, dum multitudinem augere student, cum vero materia deesset nobilior, aliam supposuerunt, inde excogitata pictura resarciendæ vilitatis causa, ita honos ac sinceritas vasis decessit. Aut enim vilior materia, aut non adeo elaborata, aut vasa ipsa ante tempus eruta, ob lucri cupiditatem moræ impatientibus, utcunque se res habeat, & precium, & locus, & materia, & modus, quo fiunt, eadem esse docent hæc Murrhinis. Nunc longo Indiæ tractu fiunt ex conchyliorum atque ovorum corticibus, sepeliunturque constanti fama in octoginta vel centum annos, quasi hæreditarium loco. Inde eruta obducuntur vitro ne combibant. Succi autem, quibus cortices excipiuntur, non satis noti sunt. Pinguntur etiam, antequam vitrum superaddatur. Incertum est, an excoquantur, ob nitorem ac duritiem. Majore in precio sunt, sed multum ab antiquis degenerant.* Hæc ille [1]. De aureis & argenteis poculis sunt omnia vulgata. Neque illa tantum adhibita, gemmas addiderunt. *Pocula gemmata* sunt apud *Juvenalem* [2], & *potare gemma*, dicit *Martialis* [3]. Similiter Propertius [4]:

Nec tamen inviso pectus mihi carpitur auro,
Nec bibit è gemma divite nostra sitis.

Chrysendeta vocantur. Martialis [5]:

Innumeri tibi flava regunt Chrysendeta mulli.

Nimirum quod crustis aureis illigata ac cælata essent. Picturam Chrysendetorum habet *Lazarus Baysius* [6].

X. Vina recondebantur in multos annos, cadis fictilibus probe conclusa, & reposita in *apothecis* (ut vocant

(1) *l.d.* (2) *Sat.* 10. (3) *lib.* I. *Epig.* 12. (4) *lib.* III. *Eleg.* 3. (5) *lib.* II. *Epig.* 43. (6) *de Vasculis pag.* 110.

Horatius[1], *Plinius*, *Columella*, *Cicero*, locis plurimis) vel horreis, non procul a vaporario, ut caloris vim percipere secum possent. Horatius[2]:

Parcis deripere horreo
Cessantem Bibuli Consulis amphoram.

Et[3]:

Nardi parvus onyx eliciet cadum,
Qui nunc Sulpiciis accubat horreis.

Hoc ideo factum est, ut vina requieta velut intra se duplicarent soporem. Tibullus[4]:

Nunc mihi fumosum veteris proferte Falernum
Consulis, & Chio solvite vincla cado.

Fumosum Falernum, id est, vina quæ fumum bibere sunt instituta, uti exponit *Scaliger*[5], & verba sunt *Horatii*[6], ubi confer *Lambinum*[7]. Rursum Horatius[8]:

Vile potabis modicis Sabinum
Cantharis, Græca quod ego ipse testa
Conditum levi. ———

De re eadem sunt testimonia *Martialis*[9], & porro vide *Marsilium Cagnatum Veronensem*[10], *Joh. Brodæum*[11], *Turnebum*[12], *Ivonem Villiomarum*[13]. Vinum Falernum (quod optimum semper æstimatum fuit) temperabant aqua fontium, glaciei, nivium solutarum, ut esset ὑδαρὲς vel κεκερασμένον. Horatius[14]:

——— *Dissipat Euius*
Curas edaces, quis puer ocyus
Restinguet ardentis Falerni
Pocula prætereunte lympha.

Tibullus[15]:

Temperet annosum Martia lymfa merum.

Mar-

(1) *lib.* II. *Sat.* 5. (2) *lib.* III. *Carm.* 28. (3) *lib.* IV. *Carm.* 12. (4) *lib.* II. *Eleg.* I. (5) *in Notis pag.* 129. (6) *lib.* III. *Carm.* 8. (7) *in Commentariis pag.* 210. (8) *lib.* I. *Carm.* 20. (9) *lib.* III. *Ep.* 82. *lib.* X. *Ep.* 36. *lib.* XII. *Ep.* 83. *lib.* XIII. *Ep.* 183. *lib.* XIV. *Ep.* 118. (10) *lib.* II. *Variar. Observat. cap.* I. (11) *lib.* I. *Miscellan. cap.* 13. (12) *lib.* XXX. *Adversarior. cap.* 6. (13) *Animadversis ad Titium pag.* 120. (14) *lib.* II. *Carm.* II. (15) *lib.* III. *Eleg.* 6.

Martialis[1]:

Sextantes, Caliste, duos infunde falerni,
Tu super æstivas Alcime funde nives.

Et[2]:

Ebria Setino fit sæpe & sæpe falerno,
Nec nisi post niviam Cæcuba potat aquam.

Rursum Horatius[3]: *Vina liques. Liques*, id est, in cadis obdurata emollias, affusa aqua. Et vinum purum nulla aqua permixtum vocat[4]:

——— *Chium maris expers*,

id est, marinæ aquæ. τεθαλαττωμένον οἶνον adhibebant veteres, uti scribit *Athenæus*[5], ideo quod ad cibum concoquendum juvaret, συγκατεργάζονται τὴν τροφήν. Et confer *Senecam*[6].

XI. Ut læta omnia in convivio essent, sermonibus vel doctis vel jocosis, invicem experiebantur, aderant pueri qui cantillarent, quando hoc visum convivis oportunum. *Varro* apud Nonium: *In conviviis pueri modeste ut cantillarent carmina antiqua, in quibus erant laudes majorum & assa voce & cum tibicene.* Horatius[7]:

Tuque testudo resonare septem
Callida nervis.
Nec loquax olim, neque grata, nunc &
Divitum mensis & amica templis.

Et multis ante annis in convivio Didonis[8]:

——— *Cithara crinitus Iopas*
Personat. ———

& adde *Quintilianum*[9]. Bellaria vel mensarum secundarum accessio erant poma, pira, nuces, ficus, castaneæ, uvæ & similia hortorum proventa. Martialis[10]:

Mensæ munera si voles secundæ,
Marcentes tibi porrigentur uvæ,
Et nomen pira quæ ferunt Syrorum,

 Et

(1) *lib.* v. *Epig.* 65. (2) *lib.* xii. *Epig.* 17. (3) *lib.* i. *Carm.* ii. (4) *lib.* ii. *Sat.* 8. (5) *lib.* i. (6) *Epist.* 78. 96. (7) *lib.* iii. *Carm.* ii. (8) *lib.* i. *Æneid.* (9) *lib.* i. *cap.* 14. (10) *lib.* v. *Epig.* 79.

Et quas docta Neapolis creavit,
Lento castaneæ vapore tostæ.

XII. Abituri ad somnum conciliandum poscebant ultimum poculum, Mercurio consecratum, qui somni Præses erat. Testantur *Homerus*[1], *Plutarchus*[2], *Athenæus*[3], & consentit *Julius Pollux*[4], ubi πτήελον Ἑρμὸν describit. Erat Mercurius ὀνειροπομπὸς ϗ ὑπνοδότης dicente *Eustathio*[5], idque constat ex *Ovidio*[6], ubi Argi fabulam describit:

——— *Firmatque soporem*
Languida permulcens medicatâ lumina virgâ.

Et Virgilio[7]:

Dat somnos adimitque. ———

Eidemque libabant, ut jucunda somnia immitteret, dicente *Heliodoro*[8]. Nimirum, ut ait Martialis[9]:

Et quia nulla venit, tu mihi somne veni.

Confer *Lilium Gyraldum*[10], *Jacobum Pontanum*[11], *Daniel. Heinsium*[12]. Xenia mittebant convivis, postquam domum abierant, vel dabant, cum præsentes erant. Martialis[13]:

Divitis alternas & pauperis accipe sortes,
Præmia convivæ det sua quisque suo.

& adde *Plinium*[14].

CAP. IV.

De Ludis privatis.

I. Ludos privatos descripsit libro singulari *Julius Cæsar Bulengerus*. Eos recenset Horatius[15]:

Indoctusque pilæ discive trochive quiescat.

Et Ovidius[16]:

Nunc

(1) *lib.* VII. *Odyss.* (2) *lib.* VII. *Quæst. convivial.* (3) *lib.* I. *Dipnosophist.* (4) *lib.* VI. *Onomast. cap.* 16. (5) *Scholiis ad l. d. Homeri.* (6) *lib.* I. *Metamorph.* (7) *lib.* IV. *Æneid.* (8) *lib.* III. *Æthiopic.* (9) *lib.* I. *Epig.* 72. (10) *in Historiâ Deorum syntagm.* 9. *pag.* 299. (11) *in Bellariis Atticis pag.* 361. (12) *Notis ad Silium Italicum pag.* 41. (13) *lib.* XIV. *Epigramm.* I. (14) *lib.* VI. *Epistol.* 31. (15) *lib.* III. *de arte Poët.* (16) *lib.* III. *de Arte Amandi.*

Nunc pila, nunc celeri vertitur orbe trochus.

Et quidem pila (*sphæram* vocat *Plinius* [1]) in frequentissimo usu erat, non solum apud juvenes, sed quoque viros & Principes. *Galenus* scripsit librum *de Ludo Pilæ*, notatque *Valerius Maximus* [2] de Scævola, *eum optime lusisse pila.* & idem refert *Suetonius* [3] de Augusto. Quatuor pilarum genera nominantur: *Pila vulgaris*, *Follis*, *Trigonalis*, *Harpastum.* Et in ludo ipso notari debent tria: *raptim ludere*, *datatim ludere*, *expulsim ludere*, quæ exponunt *Josephus Quercetanus* [4], *Ramiresius* [5], *Georgius Erhardus* [6], *Simon Abbes Gabbema* [7]. *Raptim ludere* dicebant, cum pilæ cadentes è pulvere capiebantur illo ipso impetu, quod ad terram allisæ assurgebant saltu. *Lucanus* [8] vocat:

——— *Pilam revocare cadentem.*

Datatim ludere erat, cum inter multos in corona ita ludebatur, ut alius alii pilam intentaret, nec tamen illi, quem videbatur velle petere, sed alii infligeret per dolum. Id *Lucanus* vocat:

——— *Non sperato fugientem reddere gestu.*

Expulsim ludebant, cum pilam, ut nemo eam apprehendere posset, alter alteri præriperet, inque sublime pelleret, ut non decideret statim. Id *Lucanus* vocat:

——— *Pilam geminare volantem*,

id est, propellere dum volat, nec permittere, ut illico decidat. Confer *Turnebum* [9], *Hieronymum Mercurialem* [10], & *Inscriptionem* Romanam apud *Janum Gruterum* [11].

II. Quod Discum attinet, egimus de ludo illo *supra* [12]. Trochus (Græcis ῥόμβος, uti est apud *Antonium Cæsarem* [13], & *Scholiastem Apollonii* [14]) erat circulus æneus, grandis, per quem involuti ferebantur annuli ænei

(1) *lib.* II. *Epist.* 17. *lib.* V. *Epist.* 6. (2) *lib.* VIII. *cap.* 8. *dist.* 2. (3) *lib.* II *cap.* 83. (4) *in Diætetico polyhistor. sect.* 2. *c.* II. *pag.* 319. (5) *Notis ad Martialem pag.* 314. (6) *Symbolis ad Petronium Arbitrum pag.* 592. (7) *in Notis Variis ad Petronium pag.* 41. (8) *Panegyrico ad Calpurnium Pisonem.* (9) *lib.* VII. *Adversar. cap.* 4. (10) *lib.* II. *Gymnast. c.* 5. (11) *in Volumine pag.* 637. (12) *lib.* II. *cap.* VI. *dist.* 6. (13) *lib.* II. (14) *lib.* I. *vers.* 1130.

æenei multi, & hujuſmodi trochos pueri certatim per vicos in longum agitabant, donec motus per ſe quieſceret, vel ad lapidem & obicem offenſus inflecteretur ac caderet. Martialis [1]:

Quam celer arguto qui ſonat ære Trochus.

Rurſum [2]:

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur?
Cedat ut argutis obvia turba Trochis.

Propertius [3]:

Cum pila veloci fallit per brachia jactu,
Increpat & verſi clavis adunca Trochi.

Clavem aduncam vocat, qua Trochus compactilis aperiebatur immittendis annulis & claudebatur, ut *Paſſeratius* exponit. Perinde uti Bremenſes noſtri pueri, circulo ligneo, quo vietores dolia ſirpant, multos annulos æneos inducunt, luduntque.

III. Ludebant præterea Talis ſive Teſſeris, de quibus vide *Cœlium Calcagninum* [4]. Ovidius [5]:

Seu ludet, numeroſque manu jactabit eburnos
Tu male jactato: tu male jacta dato.
Seu jacies Talos, victam ne pœna ſequatur,
Damnoſi facito ſtent tibi ſæpe Canes.

Propertius [6]:

Me quoque per Talos Venerem quærente ſecundos,
Semper damnoſi ſubſiluêre Canes.

Veneris ergo jactus erat ſecundus, & jactus Canis erat adverſus. *Horatii* locus de Modimperatore per Veneris jactum creando, eſt *ſupra* [7]. Martialis [8]:

Non mea magnanimo depugnat Teſſera Talo,
Senio nec noſtrum cum Cane quaſſat ebur.

& porro *ibidem* [9]. Suetonius [10]: *Talis enim jactatis, ut quiſque Canem aut Senionem miſerat, in ſingulos Talos ſingulos denarios in medium conferebat, quos tollebat univerſos,*

(1) *lib.* XI. *Epigramm.* 22. (2) *lib.* XIV. *Epig.* 154. (3) *lib.* III. *Eleg.* 12. (4) *peculiari Commentario pag.* 286. (5) *lib.* II. *de Arte amandi.* (6) *lib.* IV. *Eleg.* 9. (7) *cap.* III. *diſt.* 7. (8) *lib.* XIII. *Epig.* 1. (9) *Epig.* 15. 17. *lib.* XIV. *Epig.* 14. (10) *lib.* II. *cap.* 71.

sos, qui Venerem jecerat. Et[1] : *Monebatur*, ait, *ut de consultationibus in Aponi fontem Talos aureos jaceret, evenit, ut summum numerum jacti ab eo ostenderent, hodieque sub aqua visuntur ii tali. Summus numerus* hic est Veneris jactus, ut notat *Beroaldus*[2], & confer *Julium Bulengerum*[3]. Non quidem libera manu projiciebant missiles Talos, ut faciunt Germani, sed in tabulam quadratam decidebant illi, missi desuper ex inversa turricula ad baculum erectum affixa, & resiliendo definiebant jactum. Turriculam illam *Fritillum* vocabant. Juvenalis[4]:

—— *Parvoque eadem movet arma Fritillo.*

Martialis[5]:

Dum blanda vagus alea December
Intortis sonat hinc & Fritillis.

Aut *pyrgum*. Horatius[6]:

Mitteret in Pyrgum talos. ——

& *Lambinus*[7].

IV. Alea, id est, chartulis pictis ludere vetitum erat, & deprehensi aleatores mulctabantur. Horatius[8]:

Seu Græco jubeas Trocho,
Seu malis vetita legibus Alea.

& confer *Johan. Baptistam Pium*[9], *Wesenbecium*[10]. Viris principibus licebat tamen, adeoque Catonem ludo isti diligenter inhæsisse, refert *Plutarchus*[11]. De Augusto idem testatur *Suetonius*[12], & de Claudio & Domitiano[13]. Porro *Jacobus Magnæ Britanniæ Rex*[14], suadet filio suo Walliæ Principi, ut Scacchiorum lusu abstineat, qui accuratam intentionem deposcat, id quod contra lusus naturam sit, qui curarum relaxatio esse debeat, adeoque chartulas pictas commendat, ubi casus obtinet, artis vero & diligentiæ parum inest. Quod vero

(1) *lib.* III. *cap.* 14. (2) *Commentar. h. l.* (3) *dicto libro cap.* 58. 59. 60. (4) *Sat.* 14. (5) *lib.* IV. *Epig.* 14. (6) *lib.* II. *Sat.* 7. (7) *Commentario ibid. pag.* 218. (8) *lib.* III. *Carm.* 24. (9) *in Annotatis posterioribus cap.* 72. (10) *Paratitlis ad Digesta lib.* XI. *pag.* 507. (11) *in Vitis illustribus.* (12) *lib.* II. *cap.* 71. (13) *lib.* V. *cap.* 33. *lib.* XII. *cap.* 21. (14) *lib.* III. *Doni regii pag.* 162.

vero *Leonhardus a Rijſen* Heuſdanus [1], adverſus *Gatackerum* Anglum contendit, Aleæ ludum eſſe omnino peſſimum & nefarium, de eo cenſemus, Puritanicam, id eſt, rigidam cenſuram eſſe. Honeſta refectio animorum cum probitate vera non pugnat. Nec debet permitti luſus iſte niſi illis, qui abundant ocio, & parvam nummorum jacturam facere amant, ut a converſationis jucunditate majus lucrum ſibi acquirant.

CAP. V.

De Veſtimentorum habitu.

I. DESCRIPSERUNT *Lazarus Bayſius*, *Octavius Ferrarius*, & adde *Juſtum Lipſium* [2], *Carolum Sigonium* [3], *Claudium Salmaſium* [4], *Johan. Roſinum* [5]. Antiquiſſimæ veſtes pelles † ſunt, eaſque ovibus pro ſacrificio oblatis detractas geſtavit Adamus de Paradiſo ejectus, ut præſidio illo tempeſtates aëriſque injuriam prohiberet, tegeretque pudorem corporis honore priſtino ſpoliati, *Geneſ.* [6]. Similiter Lucretius [7]:

Tunc igitur pelles, nunc aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam. ———

De Scythis Juſtinus [8]: *Lanæ eis uſus & veſtium ignotus & quanquam continuis frigoribus urantur, pellibus tamen ferinis & murinis utuntur.* ubi vide *Notas Franciſci Modii* [9], & *Berneggerum* [10], *Turnebum* [11]. Nam qui hic legere volunt, *ferinis aut marinis*, ut *Lipſius* [12], illi ſenſum accuratum elidunt. Lapponos deſcribit & Samojedas, feroſque Tartaros, & remotiſſimos Moſcovitarum populos, quorum pars maxima Hunni, geſtabant olim veſti-

† Quarum uſus apud Parthos placuit, ut liquet ex illius gentis Regis ſtatua, quam præbet Oct. Ferrarius *p.* 11. *de re Veſtiar. l.* 1. *c.* 8.

(1) *peculiari libello de luſu Aleæ.* (2) *lib.* I. *Electorum cap.* 15. (3) *lib.* III. *de Judiciis.* (4) *Annotatis ad Pallium Tertulliani.* (5) *lib.* V. *Antiquitat. cap.* 31. (6) I: I. 21. (7) *lib.* V. (8) *lib.* II. *cap.* 2. (9) *pag.* 11. (10) *in Commentario pag.* 32. (11) *lib.* XV. *Adverſar. cap.* 23. (12) *Notis ad Germaniam Taciti num.* 53.

vestimenta ex pellibus silvestrium murium (quos Mardos, Hermelinas, Sibeticos feles hodie vocant) consarcinata, ut de illis refert *Ammianus Marcellinus*[1], & adde *Edonem Neuhusium*[2], *Hieronymum Magium*[3]. Nec non veteres Germanos. *Pellitos* eos vocat *Rutilius Numantianus*[4]. *Germani intecti corpus Rhenonibus tegunt*, est in Fragmentis *Salustii*, & inde citat *Servius*[5]. Rhenones sunt vestes de pellibus. De iisdem Cæsar[6]: *Pellibus aut parvis Rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.* Sollicitat lectionem unice rectam Hottomannus[7]: *Quale animal sit Rheno*, inquit, *nemo explicat, ego Renum restituendum esse pridem existimavi.* Quale animal sit, dicemus in sequentibus. Et Tacitus: *Gerunt ferarum pelles.* Hoc autem nomen Gallos pellibus ferinis indidisse putant *Scaliger*[8], *Henricus Stephanus*[9], *Gerh. Joh. Vossius*[10], ob conversationem peregrinorum, quandoquidem *Græci* Ῥῆνας τὰ μῆλα nominent. Sane veteres Gallos per immigrationem Phocæorum vocabula Græca plurima recepisse constat: Suedi vero nunc etiam *Rhendir* appellant cervos Lapponicos, unde victum, vestimenta, opera domestica exigunt Lappones feri. Ut proinde non sit causa ulla, quare Hottomannus *Renum* velit substituere ac sensum pervertere: neque ratio aliqua fingi potest, quamobrem pro hoc significatu, *unde Rheno animalis nomen esse constet*, authoritatem requirat *Ludovicus Carrio*[11]. Suedi, Lapponi, Rossi, Samojedæ pro nomine illo testimonium dicent. Denique illud a *Johanne Calvino*[12] prolatum, *Rhenones appellatæ sunt pelles ferinæ, quia Rhenani populi hisce peculiariter utebantur*, falsum est. *Cervos jugales* appellat *Saxo Grammaticus*[13], & confer *Johan. Loccenium*[14], *Philipp.*

(1) *lib.* XXXI. *c.* 3. (2) *in Theatro Ingenii humanii lib.* II. *cap.* 3. 4. (3) *lib.* III. *Miscell. cap.* 7. (4) *lib.* II. *Itinerarii num.* 49. (5) *Commentario ad lib.* III. *Georg.* (6) *lib.* VI. *de Bello Gall.* (7) *in Notis pag.* 34. (8) *Conjectaneis ad Varronem.* 68. (9) *de Latinitate suspecta cap.* 8. (10) *in Lexico Etymologico pag.* 434. (11) *lib* III. *Antiquar. Lect. cap.* 2. (12) *in Lexico Juris pag.* 784. (13) *lib.* III. *histor. Danicæ pag.* 40. (14) *in Antiquit. Suedicis lib.* II. *c.* 20.

lipp. Cluverium [1]. Nec aliter Romani Prisci. Sic enim Propertius [2]:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit rustica corda Patres.

Et Juvenalis [3]:

——— *Qui summovet euros*
Pellibus inversis. ———

Aliter deinde fuit, cum Orbis opes ad se bello derivassent.

II. Scribit Philippus Caroli [4]: *Pueri apud Romanos usque ad annum ætatis decimum tertium gestabant palliolum, quod aliculam chlamydem vocabant, teste Ulpiano l. Vestis* 23. §. 1. *D. de Auro & argent. leg.* Descripsit a *Pancirollo*, sed vera non sunt. *Alicula chlamydes* ab *Ulpiano* recensentur, non quod essent ordinariæ puerorum vestes, sed quod infantum amicula aliqua essent, pro tegendis illis, cum forte domi essent, aut non procul domo abessent. *Jacobus Cujacius* [5], *Dionysius Gothofredus* [6], *Michael Watsonus* [7], *Aliculas* interpretantur de togis brevibus. Neque hoc verum est. Adferunt Martialem [8]:

Brumæ diebus, feriisque Saturni,
Mittebat Umber Aliculam mihi pauper,
Nunc mittit Alicam, factus est enim dives.

Quod alibi idem exponat:

Brevis gelidæ missa est toga tempore brumæ.

RESPONDEO: Aliculæ & breves Togæ differunt multum. Patroni mittebant Saturni diebus ad Clientes suos, non Alicas tantum, sed etiam breves Togas, ut sumptibus parcerent: Togas, quas gestarent majores natu, Aliculas pro vestiendis puellis, unde semitecti esse possent. Nam humeris injiciebatur, cætera nudi erant. Apulejus [9]: *Adest luculentus puer nudus, nisi quod ephebica*

(1) *lib.* I. *Germaniæ antiquæ c.* 13. (2) *lib.* IV. *Eleg.* I. (3) *Sat.* 14. (4) *lib.* IV. *Antiquit. Rom. c.* 10. (5) *lib.* X. *Observat. cap.* 18. (6) *Notis ad lib.* XXXIV. *Pandectarum Tit.* 2. *sect.* 23. *pag.* 118. (7) *part.* I. *Notationum ad Pancirollum pag.* 45. (8) *lib.* XII. *Epig.* 83. (9) *lib.* X.

bica chlamyde ſiniſtrum tegebat humerum. Mercurius ephebica chlamyde ſiniſtrum tegens humerum, caduceo & marſupio inſtructus, pingitur in Nummis apud *Antonium Auguſtinum*[1]. Apollinis ſimulachrum marmoreum conſimili habitu è Belvedere Romano depingit *Joh. Baptiſta de Cavalleriis*[2]. Adeoque veriſimile non eſt, majores pueros ita inceſſiſſe ætate illa, qua decenter velari corpora oportebat maxime. Infantes, ut dixi, & puſiones geſtabant. Ad *Martialis* verba prolata ſic notat Farnabius[3]: *Cum vero Alica craſſior ſit & vilior quam Alicula, Poëta dum laudare videtur, Umbrum carpit, ut ſordidiorem factum, quam olim ubi pauper fuit.* Quod me non ſatis fateor intelligere. Senſus vero, quem Poëta vult, ille eſt: Alica notat χόνδρον, id eſt, potum de zea, Alicula eſt levidenſe veſtimentum. Ergo Umber, cum pauper erat, mittebat Aliculam, id eſt, veſtem, at dives factus mittebat Alicam, id eſt, potionem ex zea decorticata. Quod pauperes mitterent Alicam, docet Martialis[4]:

Nos Alicam, mulſum poterit tibi mittere dives.

Alica nunquam eſt veſtimenti genus, quomodo Alicula non eſt potus, & confer *Gerhardum Johann. Voſſium*[5].

III. Geſtabant pueri Prætextam, quæ Toga candida erat, περιπόρφυρος χιτὼν ajunt *Plutarchus*[6], & *Athenæus*[7]. Ora & limbus per circuitum purpura prætexebatur. Catullus[8]:

His corpus tremulum complectens undique veſtis
Candida purpurea Tyrios prætexerat ora.

Perſius[9]:

Cum primum pavido cuſtos mihi purpura ceſſit,
Bullaque ſuccinctis Laribus donata pependit.

Purpuræ decus eſt apud *Horatium*[10]. In latere dextro recincta, ut homini libertatem movendi ſeſe permitteret, ſupra humerum dextrum fibula conſtringebatur, latus ſiniſtrum humerumque illum decore involvebat.

IV. Cum

(1) *Tab.* 59. *num.* 10. (2) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 4. (3) *pag.* 399. (4) *lib.* XIII. *Epig.* 6. (5) *in Lexico Etymologico pag.* 18. (6) *in Publicola.* (7) *lib.* VI. *Dipnoſophiſt.* (8) *Epig.* 65. (9) *Sat.* 5. (10) *lib.* V. *Carm.* 5.

IV. Cum perveniſſent ad annum decimum quintum, Prætexta depoſita virilem ſumebant Togam, cum pompa magna deducti in forum, invitatis ad actum illum amicis & cognatis. Recitabatur oratio inauguralis, & dies ille *tyrocinium* vocabatur, *Plinius* [1]. Lares mutatæ veſtis dabantur teſtes. Propertius [2]:

Mox ubi bulla rudi demiſſa eſt aurea collo,
Matris & ante Deos libera ſumpta toga.

Et pro felici incremento ſolvebatur nummus argenteus Divæ Juventæ, in æde ejus, *Dionyſius Halicarnaſſ.* [3]. *Togam puram* & *Togam liberam* appellant *Cicero* [4]. Et Catullus [5]:

Tempore quo primum veſtis mihi tradita pura eſt,
Jucundum cum ætas florida ver ageret.

De Toga vide prolixe *Aldum Manutium* [6], & *Guilhelmum Budæum* [7]. Toga pura dicta eſt, quia nihil purpuræ attextum haberet. Attamen illi, qui Magiſtratum gerebant, quique Sacerdotes erant, prætexebant purpura viriles Togas ſuas. Germanicus apud Tacitum [8]: *Vidit ſe operatum & ſanguine ſacro reſperſa Prætexta pulchriorem aliam manibus aviæ Auguſtæ accepiſſe.* Annotat Lipſius [9]: *Germanicum fuiſſe prætextatum, utpote Augurem.* Et addit, *Sacerdotes tantum uſos prætexta.* Atqui Germanicus erat prætextatus, non tantum quia Augur, ſed quia exercitus Imperator, & cum poteſtate proconſulari erat. Livius [10]: *Purpura viri utemur in Magiſtratibus prætextati, in Sacerdotiis, liberi noſtri prætextis Purpura Togis utentur.* Appianus [11] de Conſule Dolabella, τὴν μὲν ὕπατον ἐσθῆτα ἠμφιέσατο, id eſt, Prætextam induit. Propertius [12]:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu.

De Tribunis idem certum eſt, quoniam apud *Appianum* [13], dicit Caſſius oratione ad milites, Tribunis a

Ll 2 Cæ-

(1) *lib.* VIII. *cap.* 48. (2) *lib.* IV. *Eleg.* I. (3) *lib.* IV. (4) *lib.* IX. *ad Atticum Epiſt.* 4. 20. 22. (5) *Epigram.* 69. (6) *Quæſitis per Epiſtolam pag.* 276. (7) *Annotatis poſterioribus ad Pandectas pag.* 350. (8) *lib.* II. *Annal.* (9) *Notis ad h. l. num.* 26. (10) *lib.* XXXIV. (11) *lib.* II. *Belli Civilis.* (12) *lib.* IV. *Eleg.* I. (13) *lib.* IV. *Civil.*

Cæsare sacrum Magistratum & τὴν ἐσθῆτα τὴν ἱερὰν *sacram vestem* ademptam fuisse. Hic *vestis sacra* est prætexta Toga. De Julio Cæsare tunc cum prætor esset, Suetonius [1]: *Ut comperit paratos qui vi ac per arma prohiberent, dimissis lictoribus abjectaque Prætexta, domum clam refugit pro conditione temporum quieturus.* Prætor deponebat primum, ac deinde invertebat Prætextam, cum dicturus sententiam erat. Seneca [2]: *Et si perversa induenda magistratui vestis. Perversa*, id est, inversa, ut pars ejus floridior introrsum verteretur, notante *Mureto* [3].

V. Toga ab humeris ad talos usque pertingebat, ut refert *Cicero* [4]. Erat rotunda & undequaque constricta, itaque immissa supra caput injectu uno corpus totum vestiebat, laxe patentibus in summo faucibus, ut non caput modo, sed etiam brachium humerusque dexter, cum luberet, commode exseri posset, ac particula illa ad cervicem arrecta vel in caput attrahi vice pilei, tempore æstus aut pluviæ, vel ab eo removeri posset in occursu viri honesti, coram quo debebat aperiri caput. Περισπάσαι τὴν τήβεννον ἐξ ὤμου. ait *Plutarchus* [5]. Et tunc fiebat, ut lacinia Togæ sub dextra ala promissæ ad humerum lævum decurreret, faceretque sinum aliquem obliquum, desinendo per rugas non perinde æqualiter vel breves vel longas. Cæterum ad partes inferiores erat clausa, ut corpus velaretur, quod tunc temporis non haberent femoralia vel braccas. Cæsar cum infestis conjuratorum pugionibus appeteretur, *Togæ sinum sinistra manu ad ima crura detraxit, quo honestius caderet*, ait *Suetonius* [6]. Id *Appianus* [7], τὸ ἱμάτιον περιεκαλύψατο ὡς καὶ πεσεῖν εὐσχημόνως. Nimirum lævam Togæ partem brachio subductam demisit ad pedes, ne dum moribundus prolabitur; tunica, quæ tunc fere ad medium crus pertingebat, denudaret partes illas, quas naturæ honestas vult opertas esse. Togatorum Icones † adferunt *Joh. Bap-*

† Unam nos præbemus ex Laz. Baysio *de re Vestiar. c. 9.*

(1) *lib. I. cap. 16.* (2) *lib. I. de Ira cap. 16.* (3) *ad h. l.* (4) *Orat. pro Cluentio.* (5) *in Gracchis.* (6) *lib. I. cap. 82.* (7) *lib. V. de Bello Civili.*

Baptista de Cavalleriis [1], *Octavius Ferrarius* [2]. Cæsar Galba togatus est in Numismatis *Antonii Augustini* [3]. Antoninus Imperator togatus est *ibidem* [4]. Orientis populi hab bant Togas, & sub eis proxime subuculam, unde facile poterant discooperiri corporis partes infimæ. exemplo Noachi. *Genes.* [5]. Atque hi cingulo colligabant eas, quoniam erant manuleatæ: Romani vero non cingebant suas, quia rotundæ & manicis destitutæ erant, itaque suturam in pectoris superiori parte faciebant, unde posset exseri dextera, quando vellent: sinistra vero intus conclusa, non poterat cingulo comprimi, ut non valde obesset homini sese moventi, & negocia sua prompte abire volenti. Quod ergo *Sigonius* contendit, *Togam fuisse cinctam*, de eo viderit ille, quomodo Togæ cinctura non impedivisset omnem corporis motionem? quomodo manus sub Toga extendi potuerint & cinctum pati? quomodo Togæ fimbria in caput attrahi, ut vice pilei esset? Horatius [6]:

Videsne sacram te metiente viam
Cum bis ter ulnarum Toga.

Tibullus [7]:

Effluit effuso cui Toga laxa sinu.

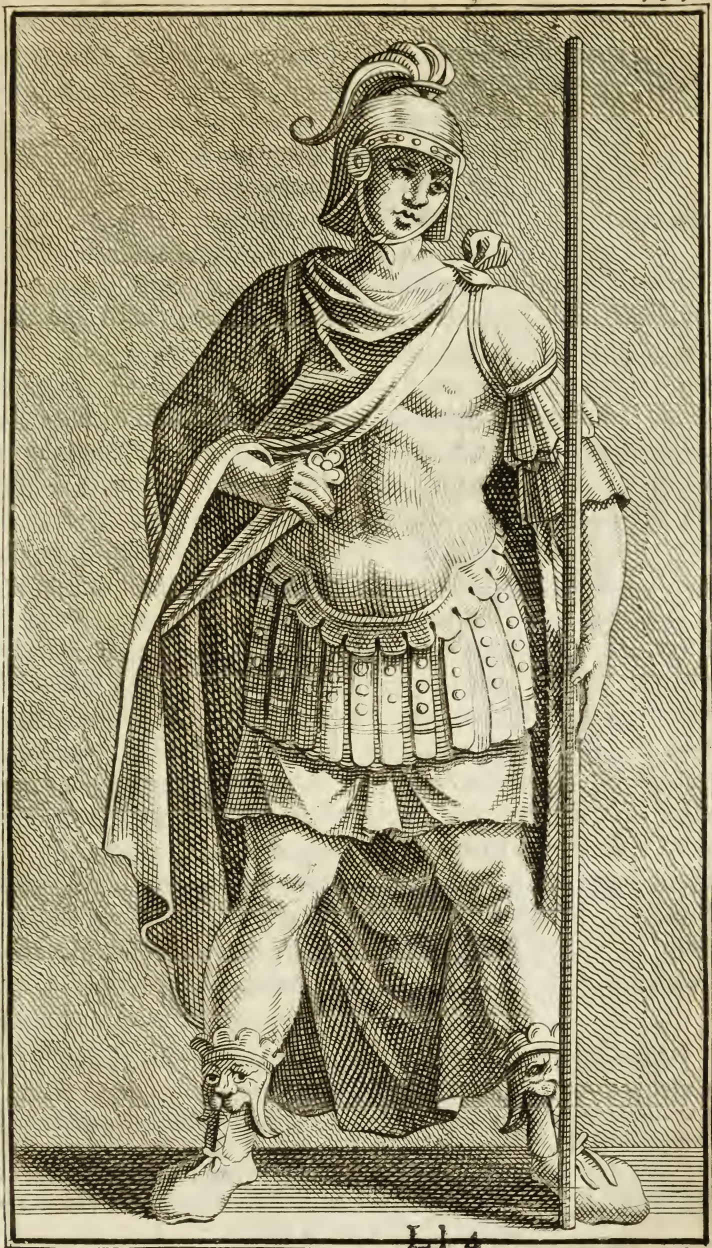
VI. Toga erat in conversatione civili, uti erant Paludamentum & Sagum in castrensi vita. Paludamentum * quidem Imperatoris, Sagum vero Lictorum & Centurionum, *Nonius Marcellus* [8]. Silius Italicus [9]:

Isque ut Varronem procul inter prælia vidit,
Et juxta Sagulo circumvolitare rubenti
Lictorem, nosco pompam atque insignia nosco.

Suetonius [10]: *Urbem denique ad classicum introiit Paludatus ferroque succinctus, inter signa & vexilla, Sagulatis comitibus ac detectis commilitonum armis.* Utrumque vero differebat a Toga, quod esset apertum a dextro late-

* Ejus figuram, ut hic apposita est, dedit L. Bayfius *de re Vestiar. c.* 11.

[1] *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 23. [2] *lib.* 1. *de Re Vestiaria pag.* 4. [3] *Tab* 22. *num.* 5. 6. [4] *Tab.* 47. *num.* 6. [5] IX. 21. [6] *lib.* V. *Carm.* 4. [7] *lib.* I. *Eleg.* 7. [8] *de Proprietate Sermonum cap.* 14. *num.* 10. 11. 12. [9] *lib.* IX. [10] *lib.* IX. *cap.* 11.

latere toto, & fibula aurea super humero dextro connecteretur. ἐπιπορπήματι χρυσῷ ait *Appianus*[1]. Centurionem Sagatum depingit *Jacobus Boissardus*[2]. Ovidius[3]:

Purpureum chlamydis pennæ traxere colorem,
Fibula quod fuerat, vestemque momorderat aurum,
Pluma fit, & fulvo cervix præcingitur auro.

Chlamys idem est quod Sagum. Statius:

Emicat & torto Chlamydem diffibulat auro.

Notat *Valturius*[4], quod *Paludamentum in sinistro humero fuerit nodo colligatum.* Verum quod in dextro humero alligata fibula sit, veteres Statuæ omnes attestantur, ait *Octavius Ferrarius*[5]. Galba Cæsar Paludatus cum nodo in humero dextero, est in Numismatis *Antonii Augustini*[6], perinde uti Antoninus Cæsar Paludatus in humero dextero cum nodo est *ibidem*[7]. Adrianus Cæsar Paludatus cum nodo in dextro humero è Marmoribus Farnesianis pingitur apud *Joh. Baptistam de Cavalleriis*[8]. Octavii Augusti simulachrum eleganter depictum è Marmoribus Capitolinis, ut nodus sit in humero dextero, est apud eundem *Baptistam*[9]. Nec non simulachrum Julii Cæsaris cum dextero nodo est *ibidem*[10]. Qualia ergo fuerint Marmora illa apud *Lazarum Baysium*[11], *Jacobum Boissardum*[12], ubi in sinistro humero, (ut scribit *Valturius*) nodum ostendit? Purpureum, id est, coccineum erat, quod color iste acuat fortitudinem, & quod fusus de vulnere sanguis ruber non ita facile notetur in vestimento rubro. Hoc erat a Lacedæmoniis, de quorum statutis ita referunt *Valerius Maximus*[13], *Ælianus*[14], & ex illis *Nicolaus Cragius*[15]. Locus est Esaiæ[16]: *Quare ergo rubrum est indumentum tuum?*

[1] *de rebus Punicis.* [2] *part.* 3. *Antiquit. Rom. fol.* 94. [3] *lib.* XIV. *Metamorph.* [4] *lib.* X. *de re Militari cap.* 1. [5] *lib.* VI. *de re Vestiaria pag.* 109. [6] *Tab.* 21. *num.* 22. [7] *Tab.* 46. *num.* 15. 18. [8] *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 41. 68. [9] *libro dicto, Tab.* 71. [10] *Tab.* 72. [11] *de Vestibus pag.* 55. [12] *part.* 3. *Antiquitat. Roman. fol.* 59. [13] *lib.* II. *cap.* 6. [14] *lib.* VI. *Variæ Historiæ cap.* 6. [15] *lib.* III. *de Republ. Lacedæmon. pag.* 153. [16] LXIII. 2.

tuum? Notatur Paludamentum, quo Judas Maccabæus indutus per visionem obtulit sese Prophetæ, defensor populi sui adversus vicinos hostes. Nam de illo exponit *Grotius* [1], & tolerari potest literali sensu, ut sublimior referatur ad Christum Servatorem, cui omnes veterum Heroum victoriæ dictis factisque suis præluserunt. *Paludatos duces* vocat Juvenalis [2]. *Consules Paludati* sunt apud *Livium* [3], *Ciceronem* [4]. Ἐναγώνιον καὶ στρατηγικὴν ἐσθῆτα vocat *Plutarchus* [5], ubi de Pompejo victo & post abjectum Paludamentum fugiente è campis Pharsalicis, refert. Atque idem *Plutarchis* [6] φοινικίδα pro imperatorio Paludamento dixerunt. Paludati Imperatoris effigiem è Marmoribus columnæ Trajanæ delineant *Bayfius* [7], *Justus Lipsius* [8], *Octav. Ferrarius* [9], & adde *Salmasium* [10].

VII. Locus est *Matth.* [11], περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην, quod *Johannes* [12], ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν. Explicant illa sese mutuo. Porphyra color ille est, quem Ebræi שנים vocant & Græcis κόκκινον vertitur, aut sane illi proximus, itaque *Rabbini* interpretantur semper de illo, quod est *Cramosinum*, Esai. [13], ubi in Græco est ὡς φοινικοῦν. & *Hieronymus* reddit. *ut coccinum*. πορφυρὶς φοινικὶς pro eodem ponuntur a *Julio Polluce* [14]. Nec aliter apud Latinos, quibus *Phœnicium* idem est cum *Puniceo*. Horatius [15]:

Terra marique victus hostis, Punico
Lugubre mutavit sagum.

Loquitur de Marco Antonio Triumviro, qui victus ab Augusto & imperatoria potestate spoliatus, lugubrem habitum statumque assumsit. Purpureum paludamentum est apud *Valerium Maximum* [16]. *Beza* & *Castalion* vertunt, *circumdederunt ei chlamydem coccineam*. Namque Chlamys est idem, uti Sagum, vestimentum militare

[1] *in Notis.* [2] *Sat.* 6. [3] *lib.* III. XXXI. XLII. *Histor.* [4] *in Pisoniana.* [5] *in Cæsare.* [6] *in Parthicis.* [7] *l. d. pag.* 55. [8] *lib.* II. *de Militia Rom. Dialog.* 12. [9] *lib.* VI. *de re Vestiaria pag.* 110. [10] *in Exercitat. Plinianis pag.* 1329. [11] VII. 28. [12] *cap.* XIX. 2. [13] I. 18. [14] *in Onomastico.* [15] *lib.* V. *Carm.* 9. [16] *lib.* I. *c* 6.

tare & coccinum. Differit *Bayfius* [1], fuiffe Togam purpuream, quæ & *picta* dicebatur, in Servatoris ludibrium velut a S. P. Q. R. miffam illi, qui fe Regem Judæorum appellaret. Neque ab illo diffentiunt *Dilherrus* [2], *Cl. Watfonus* [3]. Verum unde Copreæ fumerent Togam hujufmodi, quæ Ducum triumphalium ornatus erat, aut fi forte alias Togæ pictæ donarentur, Regibus fociis pro munere fummo dabantur folum? uti referunt *Plutarchus* [4], *Livius* [5], *Tacitus* [6], & exempla funt 1. *Maccab.* [7]. Dicimus ergo cum *Cafaubono* [8], & *Johanne Gerhardo* [9], fuiffe Sagum aliquod Centurionis aut ordinum Ductoris obfoletum, quod præ manibus erat, & vero ἱμάτιον obiter valet *amiculum*, quod per occafionem fuperinjicitur veftimentis aliis. Quæ vero *Ludovicus de Dieu* [10], & ex illo *Balduinus Walæus* [11] referunt, non fufficiunt difficultati folvendæ. Α᾽λυργὰ ἱμάτια, id eft, veftes purpureas vocat *Dion Caffius* [12], ubi Cæfarem per Nilum enatantem in Paludamento ipfo defcribit.

VIII. Ut Sagum coloris rubri, ita erat Toga candida. Hunc colorem amabant, (luctus vero tempore atrati erant in Togis pullis) & fi quas fordes veftis contraheret, aderant Fullones, qui maculas eluebant, & quia fenfim color veftis deterebatur, addebant cretæ bene præparatæ aliquid, ita & fplendor reftituebatur & veftes fiebant denfiores, *Plinius* [13]. Locus eft *Marci* [14]: οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι. De Fullonibus eft multa mentio in *Jure Civili* [15]. Lampridius [16]: *Fullones nonnifi fervos fuos habuit.* Et confer *Turnebum* [17], *Hie-*

[1] *de re Veftiaria pag.* 48. [2] *Tom.* 1. *Difputat. Philologicar. pag.* 504. [3] *part.* 1. *Notationum ad Pancirollum pag.* 2. [4] *in Antonio.* [5] *lib.* x. [6] *lib.* IV. *Hiftor.* [7] x. 19. 62. 64. c. XI. 58. c. XIV. 44. [8] *Exercitat.* 16. *fect.* 73. [9] *in Harmonia Paffionis c.* 11. [10] *Notis ad Johan.* XIX. 15. [11] *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 984. [12] *lib.* XLII. *Hiftor.* [13] *lib.* XXXV. *cap.* 15. 17. [14] IX. 3. [15] *l.* II. *D: de Condict. fine cauf. l.* III. §. *Si fullo. D. Locat. l.* XII. *&* LXXXII. *D. de Furt. l.* XIII. §. *finali D. de Ufufruct. l.* III. *D. de Aqua pluvia arcenda.* [16] *in Alexandro Severo.* [17] *lib.* XXIV. *cap.* 23.

Hieronymum Mercurialem[1], *Jacobum Pontanum*[2]. Diximus quædam *ſupra*[3]. Plautus[4]:

Qui veſtitu & creta occultant ſeſe.

Dictum adverſus homines tenuiores, qui cum mutare non poſſent Togam veterem cum nova, uti ditiores: ut tamen nitidi & melioris fortunæ viderentur eſſe, diebus feſtis incretabant Togas ſuas inquinatas vel ipſi, vel per Fullones. Horatius[5]:

Ille repotia, natales, alioſque dierum
Feſtos albatus celebrat.

Albatus, id eſt Toga candida amictus, ut *Eccleſiaſt.*[6], ibidem *Pineda*[7], *Martinus de Roa*[8]. Λευκαίνειν τὰς ςολὰς eſt *Apocal.*[9], ubi multa adverſus *Petrum Fabrum* (qui de hoc loco quædam non ſatis recte[10] diſſerit) annotat *Ludovicus Alcaſar*[11].

IX. Sub Toga communiter geſtabant Tunicam abbreviatam, ita ut paulo infra genua caderet, eamque fluxam cingebant, ut corpori aptior eſſet. ἀζώςȣς χιτῶνας habere, erat probrum, uti narrant *Seneca*[12], *Dion Caſſius*[13]. Sæpe etiam loco pœnæ. Suetonius[14]: *Pro cætero delictorum genere variis ignominiis affecit, ut ſtare per totum diem juberet ante prætorium, interdum tunicatos diſcinctoſque. Diſcinctos*, id eſt, ἀζώςȣς. Huc pertinet illud Ovidii[15]:

Nec coma vos fallat liquida nitidiſſima nardo,
Nec brevis in rugas cingula preſſa ſuas.

Senatores vero & Equites præterea in pectore habebant latos Clavos aut Clavos anguſtos, ut eſſent inſigne aliquod & ornamentum. Namque Clavi erant purpurei vel aurei, & vero de Clavis illis non recte ſcribit Joſephus Scaliger[16]: *Clavus erat plagula, quæ ab humeris in*

[1] *lib.* III. *Variarum Lectionum c.* 21. [2] *in Bellariis Atticis pag.* 351. [3] *lib.* II. *cap.* V. *diſtinct.* 2. [4] *in Aulular. Act.* 5. *ſc.* 9. [5] *lib.* II. *Sermon. Sat.* 2. [6] IX. 8. [7] *in Commentario.* [8] *part.* 2. *Singularium lib.* II. *cap.* 2. [9] VII. 13. 14. [10] *lib.* II. *Agoniſticorum cap.* 12. [11] *Commentariis num.* 9. [12] *Epiſt.* 93. [13] *lib.* LXIII. *Hiſtor.* [14] *lib.* II. *c.* 24. [15] *lib.* III. *de Arte Amandi.* [16] *Conjectan. ad Varron. pag.* 192.

in pectus demittebatur, *ut erat ἐπωμὶς Græcorum*, *ea clavis quibusdam consita erat.* Nec aliter *Simon Abbes Gabbema*[1]. Verum ita erant tunicæ pars ut illi assuerentur, (uti recte monet *Gerhard. Joh. Vossius*[2]) non etiam ut desuper solum velut obiter injicerentur. Et licet insuti essent, a veste tamen separari poterant atque eximi inde, ut in vestem aliam transferrentur & de novo consuerentur. Quod vero etiam *Johannes Samozcius*[3], & *Antonius Augustinus*[4] scribant, *Clavos eos velut flores intertextos fuisse vestibus*, perinde falsum est, uti constat ex illis, quæ jam diximus. Intertextum haut erat, quod exterius annexum poterat quavis occasione separari. Erant fila aurea vel purpurea segmenta, quomodo sunt capita clavorum, vel rotunda vel quadrata, *plagulas* dicit *Varro*[5]. Nimirum tunica illis, ut rete plagis distinguebatur. Suetonius[6]: *Sumenti virilem togam tunica lati Clavi resuta ex utraque parte ad pedes decidit. Resuta*, id est, refibulata, nodo scilicet sublato vel soluto, quo continebatur in humero dextro, ut Toga prætexta. Et vero, quomodo Octavius tyrocinii die latum Clavum sumsit, cum nondum Senator esset? *Casaubonus* divinat, quod hoc illi Julius Cæsar peculiariter indulserit, & vide plura apud *Octavium Ferrarium*[7]. Nam quod idem *Casaubonus*[8] notat, *resutam, id est, refibulatam, nodis scilicet solutis, quibus tenebatur in humeris ex utraque parte*, id non possum approbare. Statuæ omnes togatæ monstrant unam in dextro humeros fibulam, duæ fibulæ nusquam apparent, neque opus illis erat, ut Tunica jungeretur. Atque inde est *Tunica laticlavia*, Senatoribus proprium vestimentum, ut referunt *Suetonius*[9], *Plinius*[10]. χιτῶνας πλατυσήμους vocat *Strabo*[11]. Itaque *Ovidius* cum se *laticlavium*, id est, Senato-

[1] *Notis ad Petronium pag.* 54. [2] *in Lexico Etymologico pag.* 281. [3] *lib.* I. *de Senatu Romano pag.* 76. [4] *Dialogo* 2. *Antiquitat. Romanar. pag.* 35. [5] *lib.* VIII. *de LL. pag.* 117. [6] *lib.* II. *c.* 94. [7] *lib.* III. *de re Vestiaria c.* 13. [8] *ad h. l. pag.* 258. [9] *lib.* I. *cap.* 45. *lib.* II. *cap.* 38 94. *lib.* III. *cap.* 35. *lib.* IV. *cap.* 45. *lib.* VIII. *cap.* 10. *lib.* IX. *cap.* 2. [10] *lib.* IX. *c.* 36. [11] *lib.* III. *Geograph.*

natoriam dignitatem aſſecutum eſſe refert, verba illa uſurpat [1]:

Interea tacito paſſu labentibus annis
Liberior fratri ſumpta mihique Toga eſt;
Induiturque humeris cum lato purpura Clavo,
Et ſtudium nobis, quod fuit ante, manet.

Vellejus Paterculus de Mecænate [2]: *Quippe vixit anguſto Clavo contentus pene, nec majora conſequi non potuit, ſed non tam optavit.* Nimirum erat Clavus anguſtus Equitum inſigne, uti Clavus latus Magiſtratuum ſuperiorum & Senatorum promiſcue. Statius [3]:

——— *Non te ſeries inhonora parentum*
Obſcurum proavis, & priſcæ lucis egentem
Plebeja de ſtirpe tulit, non ſanguine cretus
Turmali trabeaque Remi, nec paupere Clavo
Auguſtam ſedem, & Latii penetrale Senatus
Advena pulſaſti. ———

Paupere Clavo, id eſt, anguſto. Martialis [4]:

Dum proavos atavoſque refers, & nomina magna
Dum tibi noſter Eques ſordida conditio eſt:
Dum te poſſe negas niſi lato, Gellia, Clavo
Nubere, nupſiſti Gellia ciſtifero.

Gellia nobilis erat, negaveratque ſæpe, quod alii quam Senatori vellet nubere, at demum mendico nupſit: nam hoc eſt *ciſtifero*, id eſt, vili Sacrificulo Cybeles, qui ferebat ciſtulam, in qua religionis Iſiacæ arcana repoſita erant, ut exponit *Turnebus* [5]. Equeſtris ordo erat στενόσημοι cum anguſto Clavo, Senatores erant πλατύσημοι cum lato Clavo. Senatores non cingebantur, ſed laticlaviam Tunicam erecto pectore demittebant, cinctura minime adſtrictam: Equites vero ſuper Tunicam anguſti clavi cingebantur. De lato Clavo multa vide apud *Marcellum Donatum* [6], & de Tunica adjunge *Aldum Manutium* [7].

X. Qui

(1) *lib.* IV. *Triſt. Eleg.* 10. (2) *lib.* II. (3) *lib.* V. *Silv.* 2. (4) *lib.* V. *Epigr.* 17. (5) *lib.* III. *Adverſar. cap.* 21. (6) *Dilucidationibus ad Suetonium pag.* 245. (7) *Quæſitis per Epiſtolam pag.* 289.

X. Qui delicatiores erant, gestabant Tunicam χειριδωτὸν, *manicatam* ut vocat *Curtius* [1], sive *manuleatam*, ut *Plautus* [2] appellat. Et de qua Rutulus ille ad Phryges per contemptum [3]:

Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Suetonius de Caligula [4], *manuleatus & armillatus in publicum processit*. Nimirum effœminatus ille & honestatis publicæ negligens. Quare statim addit, *aliquando sericatus & cycladatus*. Certe ne vestem sericam vir gestaret, Tiberius edicto sanciverat, ut *Tacitus* [5] refert. Fœminæ ita vestitæ incedebant. Et porro Cyclas erat tunica muliebris, ut monet *Servius* [6]. Rursum Suetonius, *nonnunquam socco muliebri*. De qua stoliditate Imperatoris hujus præterea narrant *Plinius* [7], *Seneca* [8], *Dion Cassius* [9]. Iterum *Suetonius* de Julio [10]: *Etiam cultu notabilem ferunt, usum enim lato clavo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter quam super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. Latus clavus* hoc loco est Tunica laticlavia, id est, senatoria, & notabile erat, quod cum alii haberent colobia, Julius tamen adhiberet Tunicam laticlaviam manuleatam, ita ut oræ manicarum fimbriatæ essent, quod mulierum proprium erat, notante *Casaubono* [11], & sequitur *Berneggerus* [12]. Deinde, hoc etiam novum erat, quod cum cæteri Proceres non cingerentur, sed latis Clavis connecterent, ipse tamen laticlaviam Tunicam more novo cingeret. Tunicæ manicis defectæ erant Colobia, ut *Servius* [13] docet. Non quod brachiis totis denudatis incederent, sed quod manicæ tantum ad cubitum pertingerent, ut veteres Statuæ exprimunt. *Cicero* [14]. Catilinæ probri loco objicit, *quod manicatis & talaribus tunicis uteretur*. Et confer *Aulum Gellium* [15].

XI. Hæc

(1) *lib.* III. *cap.* 3. (2) *in Pseudolo Act.* II. *sc.* 4. (3) *lib.* IX. *Æneid.* (4) *lib.* IV. *cap.* 52. (5) *lib.* II. *Annal.* (6) *Commentariis ad lib.* I. *Æneid. pag.* 198. (7) *lib.* IX. *cap.* 35. *lib.* XXXVII. *cap.* 2. (8) *lib.* II. *de Beneficentia cap.* 12. (9) *lib.* LIX. *Histor.* (10) *lib.* I. *cap.* 45. (11 *ad h. l.* (12) *Notis ad h. l. pag.* 108. (13) *Commentar. ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 565. (14) *Oration.* 2. (15) *lib.* VII. *cap* 12.

XI. Hæc Tunica erat veſtis domeſtica, nam domi Togam abjiciebant, atque hanc ſolum forte geſtabant, cum amicos viſerent, vel patronos comitarentur aut alloquerentur, vel negocia publica exigerent. Martialis [1]:

Quos Fauſtine dies, qualem tibi Roma Ravennam
Abſtulit, o ſoles! o tunicata quies!

Nimirum illi qui procul negociis domi quietus ſe continebat & Patronorum favorem exambire negligebat, quod illis carere poſſet citra damnum rerum ſuarum. Atque idem *operam togatam* vocat [2]:

Exigis a nobis operam ſine fine togatam,
Non eo, libertum ſed tibi mitto meum.

Porro explicatius ait [3]:

Denariis tribus invitas & mane togatum
Obſervare jubes atria, Baſſe, tua.

Cives togati deducebant & reducebant Patronos, è Magiſtratibus & concivibus ditioribus, in domum, templa, forum. *Longi agminis officia* vocat *Juvenalis* [4]. Quare in vita beatiori *Togam raram* optat [5]:

Lis nunquam, Toga rara, mens quieta.

Domi enim adſidentes Togam exuebant, neque Patronorum anteambulones eſſe volebant.

XII. Sub Tunica habebant *Subuculam* (ut vocat *Suetonius* [6]) ex lana confectam: quæ cutem proxime attingebat. Hinc intelligas illud, quod ſæpe legitur de Tunicis duabus. Una erat interior, id eſt, Subucula, altera exterior, id eſt, Tunica vere dicta. Locus eſt *Lucæ* [7]. ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι. Et conſimiliter Plautus [8]: *Nec inter tunicas habeas.* Nam quod ibi *Lambinus* & *Taubmannus* [9] notant, *pallium eſt veſtis Græcorum exterior, tunica eſt interior*, non eſt ad rem. *Tunicas* vero dicit multitudinis voce, ut ſupra expoſitum eſt. Locus alius eſt *Matth.* [10], *Marci* [11], *Lucæ*

(1) *lib.* X. *Epig.* 51. (2) *lib.* III. *Epig.* 49 (3) *lib.* IX *Epig.* 103. (4) *Sat.* 10. (5) *lib* X. *Epig.* 47. (6) *lib.* II. *cap.* 82.
(7) III. 11. (8) *in Aulular. Act.* IV *ſc.* 4. (9) *in Commentario pag.* 184. (10) X. 10. (11) VI. 9.

ca [1]. μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. Annotat Grotius [2]: *Ne modo hanc, modo illam tunicam induite, ut solent qui iter faciunt, aliis in itinere vestibus uti, aliis ubi in urbem aliquam advenerunt.* Verum aliter est. Scilicet volebat Christus, ne vestium munimentis confiderent magis, quam par esset, adeoque ipsa interula amicti statuerent vel ita non defore medium sufficiens ad depellendas a corpore tempestates sævas, *Interior tunica* est apud *Valerium Maximum* [3], χιτωνίσκον vocant *Appianus* [4], & *Dion.* [5]. Eadem hæc Subucula est. Et Subucula quidem virorum proprium erat, Indusium vero fœminarum, uti *Nonius* [6] prolatis a *Varrone* locis docet. E lana conficiebatur utraque Interula, serius vero & Cæsarum ævo demum moris fuit, ut de lino esset, quod monet *Salmasius* [7] ad *Lampridii* verba. *Boni linteaminis appetitor fuit, & quidem puri.*

XIII. Locus alius est Johan. [8]: *Petrus cum audivisset Dominum esse,* τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο. Et quia statim additur, ἦν γὰρ γυμνὸς, inde quidem *Castalio* voluit exprimere, *accipit indusium jacitque se in lacum.* Dixerat ante illum *Interpres Arabs* אאר קמיצה, ubi omnino aberrat *Fullerus* [9], quando קמיצה exponit de tunica laxa, ut cingulo posset includi, ne obesset natationi. Certe קמיצה *subucula* est, & vocabulum ad Hispanos, Gallos, Italos, eorum sive incolæ sive accolæ Mauri deportarunt, ut *camisia* hodienum sit populis illis, quam *subuculam* Latini appellant. *Eginhardi* [10] testimonio probat *Elias Vinetus* [11]. Veruntamen non placet versio *Castalionis*, & porro non juvat eum, quod Petrus *nudus fuisse* dicatur. Γυμνὸν vocant Hebræi & Græcienses eum, qui superiori veste exutus est, licet subuculam retineat,

1. *Sa-*

(1) IX. 3. (2) *pag.* 551. *ad Euangelium Marci.* (3) *lib.* VII. *cap.* 4. (4) *lib.* I. *de Bello. Civ.* (5) *lib.* LXXVII. (6) *de Proprietate Sermonis cap.* XIV. *dist.* 18. *&* 36. (7) *Annotatis ad Alexandrum Severum cap.* 40. (8) XXI. 7. (9) *lib.* II. *Miscellan. sacror. cap.* II. (10) *è libro de Caroli Magni gestis.* (11) *Commentariis ad Ausonium num. marg.* 84.

I. *Samuel.* [1], 2. [2], *Jobi* [3], *Esai.* [4], *Actor.* [5], perinde ut *Mela* [6] dicit, *Germanos plerumque nudos egisse.* Interpretatur *Tacitus* de *rejecta veste superiore.* *Chrysostomus* [7], γυμνὸς μὲν ὢν τοῦ χιτωνίσκου μόνον. Quid sit χιτωνίσκον, diximus *in præcedentibus.* Recte ista monet *Grotius* [8]. Verum non recte illa addit, quæ sequuntur; Ἐπενδύτης *est vestis genus honoratius*, στολὴ ποδήρης *tunica superior, quam induit Petrus, quo honestior apud Christum appareret, nihil veritus, si eam per aquas gradiendo nonnihil humectaret.* Qui ad natandum sese accingebat, noluit omnino tunica lata gravique, unde natatio impediri poterat, vestiri. Ut honoratus appareret, vix in illa animi correptione meditari poterat, satis esse arbitratus, quando pudori consuleret. Subucula amictus venabatur more suo pisces, quoniam labori eo expeditius incumbere poterat, & ne vestes aliæ macularentur. *Beza* vertit, *amiculum succinxit*, & addit [9], *amiculum lineum pudoris causa, ut subligaculum esset.* Poterat didicisse ex Nonno [10]?

Καὶ λινέῳ πεπύκαστο περιτρήτῳ χρόα πέπλῳ.

Λίνεον πέπλον est amiculum lineum, & tolerari potest, quamvis ei refellendo diligenter incumbat *Daniel Heinsius* [11]. Dicit ἐπενδύτης *interula est.* Non est, uti vocis compositio illico arguit. Instat *nudum fuisse Euangelista refert.* Nudus quidem erat, ut tamen interula non careret. Cumque audivisset, Dominum esse, qui in littore staret, circa indusium, quod propter futuras inferiores a leviori aura impulsum, membra pudori obnoxia revelare facile posset, constringit subligaculum lineum, ita natationi haudquaquam obesse poterat. Ἐπενδύτης ergo est, quia indusio superinduebatur femorale, & comprimebat illud penes lumbos.

(1) XIX. 24. (2) VI. 20. (3) XXII. 6. *cap.* XXIV. 7. (4) XX. 7. (5) XIX. 16. (6) *lib.* III. *pag.* 155. (7) *ad Baptisandos.* (8) *Notis ad h. l.* (9) *in Notis pag.* 448. (10) *Paraphrasi ad h. l. pag.* 218. (11) *Aristarcho ad Nonnum pag.* 527.

XIV. Pluvio tempore Penulam † (quam *Lacernam* vocant *Plinius*[1], *Suetonius*[2]) injiciebant ſuper Tunica. Martialis[3]:

Amphitheatrales nos commendamur ad uſus,
Cum tegit algentes noſtra Lacerna togas.

Juvenalis[4]:

—— Fremeret, ſæva cum grandine vernus
Jupiter, & multo ſtillaret Penula nimbo.

Et[5]:

———— Pingues aliquando Lacernas
Munimenta togæ. ————

Ex corio aut vili panno confectam habebant eoque nigro, cives promiſcui. Martialis[6]:

Ingrediare viam cœlo licet uſque ſereno,
Ad ſubitas nunquam ſcortea deſit aquas.

Scorta enim apud veteres ſunt idem quod pelles, ut *Feſtus*[7] docet. Rurſum Martialis[8]:

Spectabat modo ſolus inter omnes,
Nigris munus Horatius lacernis.

Pullatorum turba eſt apud *Suetonium*[9]. Nimirum Penulæ erant coloris pulli. Et[10]: *Niſi poſitis Lacernis togatum conſiſtere.* Lacerna eadem quæ Penula erat, ut diximus, & cum propria civium Romanorum veſtis forenſis Toga eſſet, eaque alba, contra hanc obſervationem majorum varie peccatum eſt per illa tempora, & magis deinceps. Tenuiores depoſita Toga in Tunicis prodibant, inde apud *Tacitum* eſt *populus tunicatus*, id eſt, turba viliſſima. Alii Penulam Togæ loco geſtabant, vel Togæ ſuperinjectam. Auguſtus vero Lacernarum uſum non prorſus abrogavit, voluit tantum, ne quotidianus amictus eſſet in Circo & Foro, ad quæ Urbis loca fere conveniebant cives Romani. Eſt φελόνη, quam

† Formam vide appoſitam ex B. Bartholino *de Panula c.* 4.

(1) *lib.* XIX. *cap.* 25. (2) *lib.* V. *cap.* 6. (3) *lib.* XIV. *Epig.* 137. (4) *Sat.* 5. (5) *Sat.* 9. (6) *lib.* XIV. *Epig.* 130. (7) *lib.* XVIII. *de Verborum ſignificatione pag.* 428. (8) *lib.* IV. *Epigr.* 2. (9) *lib.* II. *cap.* 40. (10) *ibidem cap.* 41.

quam Paulus sibi petit mitti Troade, 2. *Timoth.*[1], quanquam hoc de *Toga* exponat (quæ erat civium Romanorum honorarius amictus & libertatis signum) *Joachimus Stephani*[2]. Attamen magnam differentiam esse inter Togam & Penulam, recte probat *Jacobus Cujacius*[3]. Ditiores & militiæ Duces habebant Lacernas coccineas. *Tyrias lacernas* vocat *Martialis*[4], & confer *Johan. Baptistam Donium* Florentinum[5].

XV. Tibialia nulla habebant, tantum quod milites illa induerent, & vocabant *caligas*. Inde *caligati*, id est, milites, apud *Suetonium*[6]. Et vero qui militiæ gradum aliquem tenebant, ornatiore Caliga quam manipularii utebantur, ac clavis aureis argenteisque effulgebant, ut monet *Torrentius*[7], & adde illi *Salmasium*[8], *Berneggerum*[9], *Hieronymum Magium*[10], *Brissonium*[11]. Nobiles & Equites induebantur Peronibus coriaceis infra genua consistentibus, ac quod restabat, fascia quadam preciosa obligabant proceres solum pro ornatu aliquo, ut de Pompejo Magno scribit *Valerius Maximus*[12]. De Augusto Suetonius[13]: *Femoralibus & tibialibus muniebatur.* Notantur pedules & crurules fasciæ, περιπεζίδες καὶ περισκελίδες, ut multis exponunt *Casaubonus*[14], *Salmasius*[15]. Juvenalis[16]:

Nil vetitum fecisse volet, quem non pudet alto
Per glaciem perone tegi. ——

Calceo muniebant pedes, & viri quidem habebant Calceos nigros. Juvenalis[17]:

—— *Et nobilis & generosus*
Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

Mu-

(1) IV. 13. (2) *lib.* I. *de Jurisdictione cap.* 7. *num.* 93. (3) *lib.* XII. *Observat. cap.* 39. (4) *lib.* II. *Epig.* 29. *lib.* VIII. *Epig.* 10. *lib.* XIV. *Epig.* 133. (5) *Dissertatione de Pœnula.* (6) *lib.* II. *cap.* 25. *lib.* III. *cap.* 9. *lib.* VIII. *cap.* 7. (7) *lib.* II. *Sueton. c.* 25. (8) *in Catalectis Schildi ad Suetonium pag.* 395. (9) *Diatribis ad Suetonii Augustum pag.* 127. (10) *lib.* III. *Miscellaneorum cap.* 2. (11) *lib.* II. *Antiquitatum selectarum.* (12) *lib.* VI. *cap.* 9. (13) *lib.* II. *cap.* 82. (14) *in Annotatis pag.* 235. (15) *Notis ad Historiam Augustam pag.* 561. (16) *Sat.* 14. (17) *Sat.* 7.

Mulieres vero habebant albos. Ovidius[1]:

Pes malus in nivea semper celetur aluta,
Arida nec vinclis crura resolve tuis.

Itaque viri, qui Calceos albos gestabant, molles & flolidi esse censebantur. Martialis[2]:

Sordidior cœno cum sit toga, calceus autem
Candidior prima sit tibi, Cinna, nive.

Dissentit *Lipsius*[3], & *Calceos fuisse albos communiter*, ait. Verum *Martialis* testimonium obstat, quod ille adversus comptulum profert. Vopiscus[4]: *Calceos albos mulieribus reliquit.* Emendat Lipsius, *galbos*, verum hoc repudiat *Salmasius*[5], & lectionem vulgatam retinet. Nec meliore loco fuerunt illi, qui rubris Calceis utebantur. Ὑπόδησιν ἐρυθροχρόον habebat Julius Cæsar, quod obtrectatores ejus traducebant gnaviter, ut refert *Dion Cassius*[6]. Aut qui Soleas adhibebant, itaque *Cicero*[7] crimini vertit, quod Verres *soleatus* incesserit. Nam hæ in triclinio solum usitatæ erant, ut diximus *supra*[8]. Locus est Marci[9]: *Cujus ego non sum dignus ut solvam* τὰ ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. *Corrigiam solearum ejus*, vertit *Beza*[10], & exponit, *solearum, quibus plantæ pedis duntaxat obteguntur. Romanus Interpres* habet, *calceamentorum ejus*, melius certe, quandoquidem Soleas non induebant sive Hebræi sive Romani, quando foris prodibant, Calceos vero gestabant, quibus tegebantur pedes crure tenus, ait *Justus Lipsius*[11], cum nolebant ἀνυποδητεῖν. *Bezam* redarguit *Daniel Heinsius*[12]. Itaque legitur Marci[13]: *Sed ut calcearentur sandaliis.* Sandalia eadem sunt quæ Soleæ, id est, calcei domestici, per convivia, per ludos, per ocium. Soleatos jubet Christus, non Calceatos, Apostolos suos iter arripere, non minus adversus itinerum incommoda, quam adversus difficultates alias illis consulturus; quamvis me-

(1) *lib.* III. *de Arte amandi.* (2) *lib.* VII. *Epig.* 32. (3) *lib.* I. *Elect. cap.* 13. (4) *in Aureliano cap.* 49. (5) *Notis ad h. l.* 896. (6) *lib.* XLVII. *Histor.* (7) *lib.* IV. (8) *cap.* III. *dist.* 3. (9) I. 7. (10) *in Notis ad Matth.* III. 11. *pag.* 12. (11) *Notis ad Tacitum lib.* II. *Annal. num.* 132. (12) *lib.* II. *Exercitat. sacrar. cap.* I. (13) VI. 9.

dia ordinaria non adessent, perinde uti de Tunicis duabus *supra*[1] diximus. Id *Tacitus*[2] vocat, *pedibus intectis incedere*, & exponit Lipsius, *incedere solcatum, crepidatum, ut plantarum calces tantum imæ tegantur, cæteris fere nudis.*

——— *Nexas sine tegmine plantas,*

dixit *Manilius*[3], quomodo locum hunc emendavit *Scaliger* in prioribus curis, nam in posterioribus mutavit, uti patet *ex Annotatis*[4], & confer *Balduinum Walæum*[5], *Hieronymum Magium*[6], *Benedictum Balduinum* Ambianum[7], *Gerhardum Joh. Vossium*[8].

XVI. Puellæ hactenus, uti Pueri, gestabant Togam prætextam, eamque die nuptiarum deponebant. Cæterum muliebria vestimenta erant Stolæ. *Inscriptio* Lugdunensis: MEMORIÆ. PERENNI. QUIÆTI. ÆTERNÆ. TERTINIÆ. VICTORINÆ. FEMINÆ. RARISSIMÆ. STOLATÆ. QUONDAM. CONJUGI*. INCOMPARABILI. TERTINIUS. SEVERIANUS. *Gruterus*[9]. Videlicet Tunicæ purpureæ, demissæ ad pedes usque, institam assutam habentes, manuleatæ & segmentis aureis ornatæ. Ovidius[10]:

Quæque tegis medios instita longa pedes.

Juvenalis:

Segmenta & longos habitus & flammea sumit.

Erant *segmenta* fasciæ purpureæ auro intertextæ, quæ vesti pro ornamento insuebantur. *Longos habitus* dicit, quia Stola ad pedes erat demissa. Flammea sunt nupturientis, uti id est *supra*[11]. In plicas multas contrahebatur, itaque vocatæ sunt *tunicæ striatæ*. Ovidius[12]:

Scripsimus hoc illis, quarum nec vitta pudicos
Contingit crines, nec stola longa pedes.

Et idem[13]:

Aut tunicam summa deducere turpiter ora.

Iconem habes apud *Lazarum Baysium*[14], † *Jacobum Bois-*

* Apud Gruterum legitur SPIRITO.
† Unde hanc figuram transtulimus.

(1) *dist.*12. (2) *lib.*11. *Annal.* (3) *lib.* v. *Astron.* (4) *pag.*263. (5) *Commentario perpetuo ad Euangelia pag.* 393. (6) *lib.* III. *Miscellaneorum cap.*3. (7) *de Calceo Antiquo & Mystico.* (8) *in Lexico Etymologico pag.* 478. (9) *in Volumine pag.* 563. (10) *lib.* III. *de Arte amandi.* (11) *cap.*11. *dist.*3. (12) *lib.* III. *de Ponto Eleg.* 3. (13) *lib.* I. *Amorum Eleg.*7. (14) *de re Vestiaria cap.* I.

Boissardum[1], *Johan. Baptistam de Cavalleriis*[2]. Super Stolis adhibebant *Pallas*, uti vocat *Nonius Marcellus*[3], Velut operimentum pro ornatu. Horatius[4]:

Ad talos Toga demissa & circumdata Palla.

Ovidius[5]:

Virginei crines auro gemmaque premuntur,
Et tegit auratos Palla superba pedes.

Martialis[6]:

Fascia te tunicæque tegunt, obscuraque Palla,
At mihi nuda satis nulla puella patet.

XVII. Supparos præcingebant, id est, lineum succinctorium ad femora alligatum, ut *Nonius*[7] interpretatur. Virgines delicatiores Strophiis & Fasciis constringebantur, ut papillarum tumor cohiberentur, atque corporis aliqua agilitas esset. Terentius[8]: *Quas matres student, demissis humeris, vincto pectore esse, ut gracilæ sient.* Catullus[9]:

Nec tereti Strophio luctantes vincta papillas.

Sic enim cum *Dousa* legere malumus, quam *cincta*, uti vulgo. Martialis[10]:

Fascia crescentes dominæ compesce papillas.

Zona circumligabant tunicam † mediam. Martialis[11]:

Longa satis nunc sum, dulci sed pondere venter
Si tumeat, fiam tunc tibi Zona brevis.

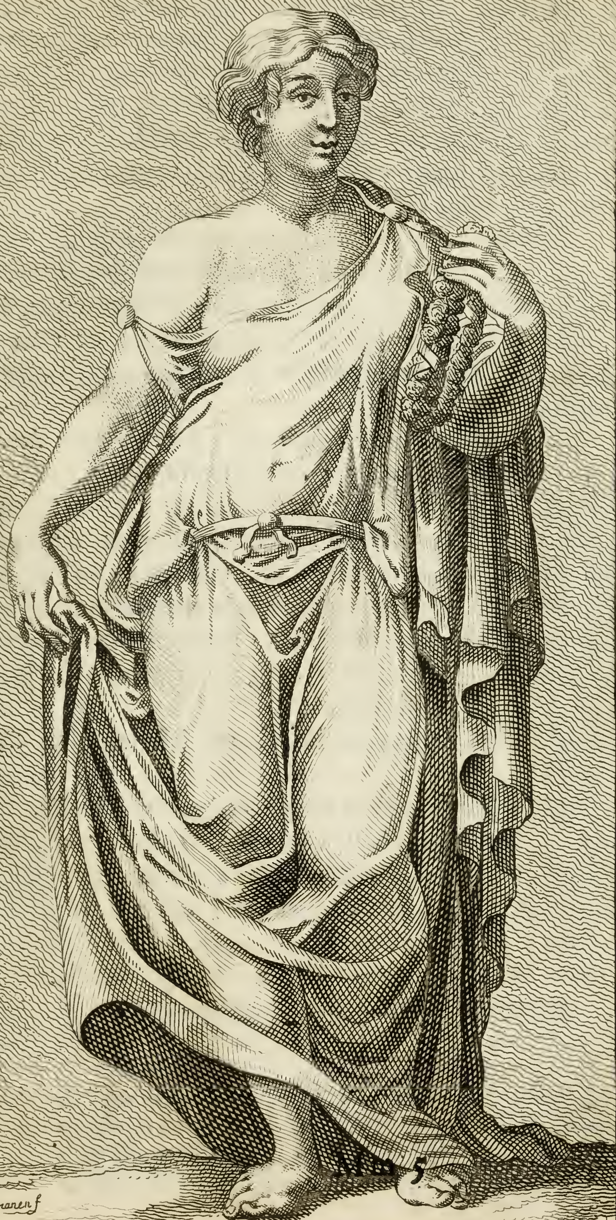
Cæterum Tunica ipsa fibulis duabus in humero utroque constringebatur, alæ infra brachia demissæ erant consutæ. Quod enim Baysius[12] contendit, *alas fuisse apertas*, errat ille & frustra adducit. Ovidium:

Pallia si nimium terræ demissa jacebunt,
Collige & immunda sedulus effer humo,

Pro-

† Id optime demonstrat adjecta pictura ex O. Ferrario *l.* III. *de re Vestiar. c.*17.

(1) *part.* 3. *fol.* 53. 63. & *part.* 5. *Antiquitatum Romanarum fol.* 8. 11. 62. 63. (2) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 11. 15. 17. 18. 25. 54. 55. (3) *de Proprietate sermonum cap.* XIV. *num.* 7. (4) *lib.* I. *Sat.* 2. (5) *lib.* III. *Amor. Eleg.* 13. (6) *lib.* XI. *Epigr.* 105. (7) *de Proprietate sermonum c.* 14. *num.* 20. (8) *in Eunucho Act.* III. *sc.* 3. (9) *Epig.* 65. (10) *lib.* XIV. *Epig.* 234. (11) *lib.* XIV. *Epigr.* 151. (12) *de re Vestiaria pag.* 63.

Protinus officii precium patiente puella,
Contingent oculis crura videnda tuis.

Neque enim efferendo pallio aperirentur crura, si alæ utrinque consutæ essent, ait *Baysius*[1]. Respondeo, Sunt hæc dicta eo sensu, amantem cum lapsam pallii oram tollit, posse etiam permittente puella Stolæ aliquantum subducere & aspectu crurum beari. Et porro matronæ ita erant vestitæ in Stolis, ut nihil præter faciem appareret. Horatius:

Matrona prater faciem nil cernere possis,
Catera, in Catia est, demissâ veste tegentur.

Libertinæ & quæ stupri licentiam vulgaverant, fibulam in humero dextero ita laxam faciebant, ut non cervice modo, sed humeris quoque & lacertis conspicuis essent. Ovidius[2]:

Pars humeri tamen ima tui, pars summa lacerti
Nuda sit, a læva conspicienda manu.

Nimirum, ut procorum oculos in se converterent. Zona vero erat preciosa & superba, quam tamen preciosiorem multo habebant Sponsæ, eamque cum Sponso accubituræ Sponsi ipsius manibus recinctam ponebant, virginitatis perituræ tesseram. Hinc illud: *Zonam solvere*, λύειν ζώνην ait *Homerus*[3], λύειν μίτρην, dixit *Theocritus*[4]. Confer *supra*[5].

XVIII. In capite habebant Mitras. *In Catalectis* Virgilii:

Copa Syrisca caput Graja redimita Mitella.

Copa (quod vocabulum etiam *Suetonius*[6] usurpat) est κάπηλις, quæ cauponarias artes exercet, ac cum illi Mitram imponit, docet anum esse, uti multis probant *Salmasius*[7], *Johan. Weizius*[8], *Gerhard. Johan. Vossius*[9]. Nam propria vetularum erat Mitra. Propertius[10]:

Exsequiæ fuerant rari furtiva capilli

Vin-

(1) *l. d.* (2) *lib.* III. *de Arte amandi.* (3) *lib.* XI. *Odyss.* (4) *Idyll.* 20. (5) *cap.* II. *dist.* 4. (6) *lib.* VI. *cap.* 28. (7) *in Exercitationibus ad Solinum pag.* 555. (8) *Notis ad Copam pag.* 18. (9) *in Lexico Etymologico pag.* 120. (10) *lib.* IV. *cap.* 5.

Vincula & immundo pallida Mitra situ.

Ovidius:

Illa modo Mitra canos incincta capillos,
Fingebat tremula rustica liba manu.

Vocabant alio nomine *Calanticas*, ut notat *Servius*[1], * & Iconem matronæ gerentis in capite Mitram rotundam exhibent *Jacobus Boissardus*[2], *Joh. Baptista de Cavalleriis*[3]. Et suberat Reticulum ex optimo lino confectum, quo capilli continebantur, ne diffluerent:

Cui flavam religas comam?

ait *Horatius*[4]. Dictum alias *vitta* & *tænia*. Tibullus[5]:

Sit modo casta doce, quamvis non Vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes,

id est, quamvis nondum sit conjugio elocata. Ovidius[6]:

Scripsimus hæc illis, quarum nec Vitta pudicos
Contingit crines, nec stola longa pedes.

Verbis fere iisdem virgines describit.

XIX. An viri perinde gestaverint capitis vel ornamentum vel integumentum aliquod, videlicet *Pileum*, non leviter dubium est. Caput apertum & sine Pileo habere, non Romanis solum quondam, sed & Græcis veteribus usitatum erat, ut *Eustathii*[7], & aliorum fide censent *Turnebus*[8], *Marcellus Donatus*[9], *Johan. Henr. Meibomius*[10]. In veteribus Nummis omnes capite nudo scalptos videre est. Nec aliter Statuæ veteres, quibus prostant cæteræ vestes virorum, nullus vero Pileus invenitur, ut testis est *Guido Pancirollus*[11]. Et si quis Pileo tectus incederet, palam eum Scriptores vel servum manumissum (unde *Libertas* pingebatur cum Pileo ad cervicem, ut docent Nummi apud *Gorlæum*[12], *Antonium*

* *l.* 25. §. 10. *ff. de Aur. arg. leg.*

(1) *Commentar. ad lib.* IX. *Æneid. pag.* 565. (2) *part.* 3. *fol.* 147. *& part.* 5. *Antiquitat. Romanar. fol.* 57. 62. (3) *lib.* I. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 34. (4) *lib.* I. *Carm.* 5. (5) *lib.* I. *Eleg.* 7. (6) *lib.* III. *de Ponto Eleg.* 3. (7) *ad lib.* I. *Odyss.* (8) *lib.* VIII. *Adversar. cap.* 4. (9) *Elucidationibus ad Spartianum pag.* 1078. (10) *Commentario ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 50. (11) *de Veteribus perditis Tit.* 44. (12) *in Thesauro Numismatum Tab.* 17. *num.* 7. 8.

nium Augustinum[1]) vel ægrum aliquem, vel alia occasione inductum ita fecisse, liquido monent De habitu communi est nihil tale. *Suetonius* de Claudio[2]: *Ob hanc eandem valetudinem & gladiatorio munere palliolatus novo more præsedit.* Nam quibus Pilei non erant, illi Palliola injiciebant capiti, valetudinarii puta, cinædi & molles. Trimalcion ille apud Petronium: *adrasum pallio incluserat caput.* Molles inquam: erant enim hæc Pallia velut Mitræ, quibus fœminæ utebantur, ut est *supra*[3]. Narrat *Suetonius*[4], quod Julio Cæsari Senatus velut honorem extraordinarium decreverit, *ut pro calvitio dissimulando lauream perpetuo in capite gestaret.* Quorsum honos ille peculiaris, si Pileum ex more gestavisset Julius? Et porro[5] scribit, quod post Tyranni obitum ad testandum lætitiam publicam, *plebs pileata urbe tota discurrerit.* Novi nihil, si Pileos communiter adhibuissent. Erat hoc tempore signum libertatis, in quam post Tyranni obitum restituti gaudebant admodum, uti olim quoque Cæsaris percussores circumtulerant totâ urbe Pileum hastæ impositum, teste *Appiano*[6]. De Adriano Cæsare prodit Spartianus[7], *quod frigora & tempestates ita patienter tulerit, ut nunquam caput tegeret.* Si non fecit hoc cœlo pluvio, nec sane fecerit sereno cœlo. Res certa est, quod cum domi essent, Pileo non uterentur, sed cum iter facerent, *petasum adhibebant adversus æstum & procellas*, Suetonius[8], *Petasum* vocat, qui alias *Umbella* est, de qua Martialis[9]:

Accipe qui nimios vincunt Umbracula soles,
Sit licet & ventus, te tua vela tegent.

Et hic quidem de publicis ludis in Circo & Amphitheatro loquitur, ubi solebant spectatores aut velis obductis æstum arcere, aut Petasis ad tempus acceptis. Itaque ejusdem Poëtæ Epigramma sequitur:

In Pompejano tectus spectabo theatro,

Nam

(1) *Tab.5.num.5. Tab.33.num.6.* (2) *lib.* V. *cap.* 2. (3) *dist.* 17. (4) *lib.*1.*c.*45. (5) *lib.*VI.*c.*57. (6) *lib.* 1. *de Bello civili.* (7) *in Vita ejus.* (8) *lib.* 11. *cap.* 82. (9) *lib.* XIV. *Epig.* 28.

Nam ventus populo vela negare solet.

De Gausapa loquitur, quomodo etiam alias *Umbellam* & *Petasum* vocabant. Nisi quis malit cum *Petro Scriverio* [1], legere *Causia.* Græcis καύσων æstus est, itaque Plautus [2]: *Tunicam atque zonam, chlamydem & Causiam afferto.* Et [3]: *Causiam habeas ferrugineam.* Juvenalis:

En cui tu viridem Umbellam, cui succina mittas.

Viridem, id est, viridi colore superlitam, ut eo firmior usus ejus esset, perinde uti hodie Umbellas virides ejusmodi per itinera secum ferunt Itali & Poloni Magnates ad baculos applicatas, ut vinculorum ope explicari & contrahi possint. Milites vero etiam Pileis coriaciis utebantur, ut docet *Vegetius* [4]. Cæteri arrectiorem partem togæ attractam in caput gestabant, quam cum in occursu dextra exserta detrahebent coram viro honorato, caput aperuisse narrantur. *Plutarchus* de Sylla [5], *advenienti Pompejo assurgebat Sylla capite nudato.* Scilicet Togam a capite removendo, ut idem *Plutarchus* [6] scribit, τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Prolixe disserunt *Alciatus* [7], *Lipsius* [8], *Jacobus Pontanus* [9], *Joh. Brodæus* [10], *Octavius Ferrarius* [11], *Philippus Caroli* [12], Quod vero *Lipsius* (& hunc secutus *Casaubonus* [13]) contendit, *Togæ laciniam fuisse capiti impositam, vel inde detractam*, procul a vero abest. Κράσπεδον est summa Togæ ora, quæ ab dextero humero equidem defluebat, cum de Toga brachium exserebatur, sed facile tamen fuit, quum res posceret, eam dejectæ Togæ partem, quatenus ambitu suo prope cervicem extendebatur magis, ut capitii vice esset, revocare & caput operire. Expresse, *Plutarchus* de Sylla, καὶ τῆς κεφαλῆς ἀπάγοντος τὸ ἱμάτιον, qui locus non succurrit *Lipsio*, quod miror. Res

(1) *Animadvers. h. l.* (2) *in Persa.* (3) *in Militegloriosó Act.* IV. *sc.* 4. (4) *lib.* III. *cap.* 5. (5) *in Vitis illustribus pag.* 319. (6) *in Gracchis.* (7) *in Parergis lib.* VIII. *cap.* 10. (8) *in Electis lib.* I. *cap.* 23. *& de Amphitheatro cap.* 19. (9) *in Atticis Bellariis pag.* 327. (10) *lib.* VIII. *Miscellan. cap.* 17. (11) *lib.* I. *de re Vestiaria cap.* 10. (12) *Animadvers. ad Curtium pag.* 480. (13) *Notis ad historiam Augustam pag.* 107.

Res ita se habet: Non quidem Togæ lacinia vel inferior limbus in caput rejici solebat, sed pars Togæ superior ad cervicem, quæ nempe humero sinistro insidebat & dextro dejiciebatur, illa attrahebatur in caput, cum sacra fierent, & cum res alia posceret. Marmora hoc oculis ingerunt, & ratio evincit. De Cæsare narrat *Suetonius* [1], quod *cum animadvertit, undique se strictis pugionibus peti, Toga caput obvolvit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata*. Si infima pars sive lacinia Togæ in caput rejiciebatur, ut *Lipsius* & *Casaubonus* putant, non poterat sinus ad crura inferiora detrahi, qui nihil aliud erat quam lacinia brachio subducta? Et quomodo inferior pars corporis velata esse potuit extrema ora in caput rejecta? Pars ergo Togæ superior ad cervicem sinistro humero incumbens trahebatur in caput, eaque obvelatio erat maxime in sacrificiis, uti dictum est *supra* [2]. Συνεκαλύψατο de Cæsare infestis pugionibus circumdato, ait *Dion Cassius* [3]. De Cæsare itidem *Plutarchus*, ἐφελκύσατο κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον, quod *Darius Tibertus* vertit, *obducta circum caput Toga*. Recte, illo, quem diximus, sensu.

CAP. VI.

De processu Funerum.

I. DE Funeribus eorumque ritibus apud Romanos peculiares libros scripserunt *Johannes Kirchmannus*, *Lilius Gyraldus*, *Johannes Andreæ Quensted*, *Johannes Meursius*, *Onuphrius Panvinius*, & confer *Dilherrum* [4], *Jacobum Gutherium* [5], *Franciscum Peruccium* [6]. Summa hæc est: Postquam ægrotus efflaverat animam, qui propinqui ejus erant & præsentes, spiritum ore legebant. Cicero [7]: *Ut filiorum extremum halitum excipere sibi*

(1) *cap.* 82. (2) *lib.* I. *c.* XII. *dist.* 18. (3) *lib.* LIV. *Histor.* (4) *Tom.* I. *Disputationum Philologicarum pag.* 446. (5) *libris de Jure Manium.* (6) *de Pompa funebri.* (7) 5. *Verrin.*

sibi liceret. Græcis est Ψυχοῤῥοφεῖν. Virgilius[1]:

—— Et extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. —— —— ——

Lucanus[2]:

—— Tacito tantum petit oscula vultu,
Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.

Digito super palpebras imposito claudebant oculos, (quod *sugillare oculos* vocat *Nonius*[3]) sed in rogo iterum aperiebant illos, *Plinius*[4]. Virgilius[5]:

—— Nec te tua funera mater,
Produxi, pressive oculos. ——

Funera, id est funesta, quod funus ad eam pertineret, ut *Servius*[6] exponit, ac sequuntur *Gerhard. Johan. Vossius*[7], *Janus Guilhelmus Laurembergius*[8]. Et quid *produxi* velit, dicetur *infra*[9]. *Martialis* in Epitaphio nobilis Matronæ[10]:

Quinque dedit pueros, totidem mihi Juno puellas,
Clauserunt omnes lumina nostra manus.

Propertius[11]:

At mihi non oculos quisquam inclinavit euntes.

Euntes, id est, moribundos, οἰχομένους. Et porro[12]:

Condita sunt vestra lumina nostra manu.

Ita enim emendat *Scaliger*[13], & fere consentit *Joh. Livinejus*[14]. Ὄμμα συγκλείειν est apud *Euripidem*[15]. *Virgilius* ut supra:

—— Pressive oculos. ——

Ovidius[16]:

Hic certe manibus fugientes pressit ocellos
Mater, & in cineres ultima dona tulit.

Et alibi:

Di precor, hoc faciant euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Erat

(1) *lib.* IV. *Æneid.* (2) *lib.* III. *Pharsal.* (3) *de Proprietate Sermonum cap.* II. *dist.* 785. (4) *lib.* XI. *cap.* 37. (5) *lib.* IX. *Æneid.* (6) *Commentar. h. l. pag.* 559. (7) *in Lexico Etymolog. pag.* 227. (8) *in Antiquario pag.* 189. (9) *dist.* 3. (10) *lib.* X. *Epig.* 63. (11) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (12) *lib.* IV. *Eleg.* 12. (13) *in Notis pag.* 239. (14) *in Notis pag.* 77. (15) *in Hecuba.* (16) *lib.* III. *Amor. Eleg* 9.

Erat mos ille etiam apud Hebræos, ut monet Johannes *Drusius* [1], & exempla sunt *Genes.* [2], *Tobiæ* [3]. Cæterum interea dum premebant oculos, conclamabant vice prima, experiri volentes, an spiritus vere emigrasset, vel animi deliquium aliquod esset, uti è *Plinio* [4] referunt *Servius* [5], *Angelus Decembrius* [6], & confer *Desiderium Heraldum* [7]. Ovidius [8]:

Nec mandata dabo, nec cum clamore supremo
Labentes oculos claudet amica manu.

II. Cadaver perluebatur aqua calida & ungebatur. Virgilius [9]:

Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis & ungunt.

Plautus [10]: *Ecquis currit pollinctorem accersere?* Apulejus [11]: *Pollinctor ejus funeri dum parat unctionem.* Et alibi: *Eum lavacro ultimo procurant.* Suetonius [12]: *aquam simul ac ligna conferri curando mox cadaveri.* Lavabant & ungebant Libitinarii, quorum servi erant Pollinctores, Vespillones, ut docet *Ulpianus* [13], & confer *Gerhard. Joh. Vossium* [14]. Antiquissimum hoc est, exemplo Jacobi, *Genes.* [15], de quo ita factum est secundum mores Ægyptiorum, *præcepit Joseph servis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem suum.* Servis inquam, quia olim servi ad medicinam discendam adhibebantur, ut fuit *supra* [16]. De priscis Ægyptiis idem testantur *Herodotus* [17], *Diodorus Siculus* [18], *Pomponius Mela* [19], & adde quæ de recentium Ægyptiorum conditura in cadaveribus usitata referunt *Furerus* [20], *Sueiggerus* [21], *Franciscus Peruccius* [22]. Hujusmodi veterum Ægyptiorum cor-

(1) *Centur.* 2. *Miscellan. cap.* 1. (2) XLVI. 4. (3) XIV. 14. (4) *lib.* VII. *Histor. natur. c.* 52. (5) *Commentar. ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 510. (6) *lib.* IV. *de re Literaria pag.* 315. (7) *Animadversis ad lib.* V. *Arnobii pag.* 202. (8) *lib.* I. *Trist. Eleg.* 2. (9) *lib.* VI. *Æneid.* (10) *in Asinaria.* (11) *lib.* IX. *Milesiar.* (12) *lib.* VI. *cap.* 49. (13) *lib.* V. §. 8. *D. de Institoria actione.* (14) *in Lexico Etymolog. pag.* 288. (15) LI. 2. (16) *lib.* I. *cap.* I. *sect* 26. (17) *in Euterpe.* (18) *lib.* I. (19) *in descript. Orbis lib.* I. *cap.* 9. (20) *in Itinerario Orientali pag.* 25. (21) *in Itinerario lib.* III. *cap.* 20. (22) *lib.* IV. *pag.* 60.

corpora aromatis condita & ſiccata, *Mumiæ* vulgo vocantur, quod nomen eſt ab Arabico מום *cera*, uti derivat *Gerhard. Johan. Voſſius*[1]. Habent enim conſervandi vim etiam mel ac cera. Exempla alia *in Sacris Literis* ſunt, *Marci*[2], *Johan.*[3], *Actor.*[4], & confer *Galenum*[5]. Locus eſt 1. *Corinth.*[6], ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν? Putant *Beza*[7], *Daniel Chamierus*[8], *Wendelinus*[9], quod reſpiciat *Paulus* ad has mortuorum ablutiones. Sed loci ſenſus omnino alius eſt, quem breviter indicavimus *in Auctariis ad Pappi Epitomen*[10].

III. Poſtquam abluerant, toga honeſta & candida induebant. Livius[11]: *Purpura viri utemur, prætextati in Magiſtratibus, in Sacerdotiis, nec id ut vivi ſolum habeamus inſigne, ſed etiam ut cum eo crememur mortui.* Ea ipſa fere, quam ſibi in vita parari curaverant, ut in illa mortui efferrentur. Ita colligit *Franciſcus Luiſinus*[12], ex loco Virgilii[13]:

Veſte tegens tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & tela curas ſolabar aniles.

Et lecto componebant. Tibullus[14]:

Sic ego componi verſus in oſſa velim.

Ad incinerati corporis reliquias in Urna componendas, refert *Simon Abbes Gabbema*[15], de quo eſt *infra*[16]. *Compoſiti* proprie dicebantur defuncti, & *componi* ſeu *collocari*, quando in ſtrato eorum brachia & pedes decore iacebant. Virgilius[17]:

——— *Tum membra thoro defleta reponunt.*

Thorus hic eſt lectus, qui deinde una cum corpore exurebatur in rogo. *Suetonius*[18] de Julio: *Lectum pro roſtris in forum Magiſtratus & honoribus functi detulerunt.*

(1) *lib.* II. *de Vitiis Latini ſermonis cap.* 12. (2) XVI. I. (3) IX. 39. 45. (4) IX. 37. (5) *de Methodo medendi lib.* XIII. *cap* 15. (6) XV. 29. (7) *in Annotatis pag.* 173. (8) *in Panſtratia Catholica Tom.* 3. *lib.* XXVI. *cap.* 19. *num.* 35. (9) *lib.* I. *Theol. Chriſtianæ cap.* 27. (10) *pag.* 189. (11) *lib.* XXXIV. (12) *lib.* III. *Parergor. cap.* 36. (13) *lib.* IX. *Æneid.* (14) *lib.* III. *Eleg.* 2. (15) *in Notis pag.* 360. (16) *diſt.* 13. (17) *lib.* VI. *Æneid.* (18) *lib.* I. *cap.* 94.

Quem cum pars in Jovis Capitolini cella cremare, pars in curia Pompeji destinaret, repente duo quidam ardentibus cereis succenderunt. Tibullus[1]:

Flebis & arsuro positum me Delia lecto.

Compositum producebant, id est, in vestibulo domus collocabant ita, ut prætereuntes admoneret excessus supremi, *Suetonius*[2], *Plutarchus*[3], & ex illis *Justus Lipsius*[4]. Hinc *Senecæ* jocus[5]: *Quis est iste decrepitus & merito ad ostium admotus? foras enim spectat.* Ludit & ait: merito ille janitor est, & servat ostium, mox ita locandus & efferendus. Nimirum faciem pedesque ad januam conversos habebat, abiturus & nunquam reversurus. Persius[6]:

—— Tandemque beatulus alto
Compositus lecto crassisque lutatus amomis,
In portam rigidos calces extendit. ——

Custodem sandapilarem addebant honoris causa. Virgilius[7]:

—— Recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis, Acestes
Servabat senior. —— ——

IV. Mox Cupressus ad fores per libitinarios deponebatur, signum funeris. Virgilius[8]:

—— Et ferales ante Cupressos
Constituunt. —— ——

Et[9]:

Ilicis & nigra species, lethæa Cupressus.

Sic enim *Gifanius* & *Scaliger* emendant, pro quo *Heinsius* edidit, *& læta Cupressus*, non ita bene. Horatius[10]:

Neque harum, quas colis, arborum,
Te, præter invisas cupressos
Ulla brevem dominum sequetur.

Nec tamen ad fores omnes funestas ponebatur. Lucanus[11]:

Et

(1) *lib.* I. *Eleg.* I. (2) *lib.* II. *cap.* 100. (3) *in Quæstionibus Romanis dist.* 26. (4) *lib.* I. *Elector. cap.* 6. (5) *Epist.* 12. (6) *Sat.* 3. (7) *lib.* XI. *Æneid.* (8) *lib.* VI. *Æneid.* (9) *in Culice.* (10) *lib.* II. *Carm.* 14. (11) *lib.* III.

Et non plebejos luctus testata Cupressus.

Sed tantum, ubi Nobiles & Patricii exsequias parabant. Eoque arbor ista cumprimis inserviebat, quod semel excisa nunquam renascatur, *Plinius*[1], *Servius*[2], *Festus Pompejus*[3], *Flavius Blondus*[4], *Joh. Meursius*[5], *Philipp. Carolus*[6], *Natalis Comes*[7], *Joh. Kirchmannus*[8]. De quo tamen dubitant *Joh. Baptista Porta*[9], *Nicol. Fullerus*[10], quandoquidem apud Candiotas recisa nascatur. Septem diebus cadaver domi asservabatur, frequentantibus eo quotidie ad luctum cognatis, vicinis, amicis: octavo indicebatur funus Præconis ope in Urbe tota, verbis illis: EXSEQUIAS TITO, SEJO, CAJO, QUIBUS EST COMMODUM IRE, JAM TEMPUS EST, OLLUS EX ÆDIBUS EFFERTUR. Ad ordinandam pompam funebrem Designatores aderant, qui hoc cumprimis agebant, ut defuncti cum honore efferrentur, adeoque catalogo inscripta præsentium nomina recitarent, ac locum, quo quisque funus prosequi deberet, assignaret. Meminerunt *Seneca*[11], *Cicero*[12], & porro Horatius[13]:

——— *Dum ficus prima, calorque*
Designatorem decorat lictoribus atris.

Hodie vocamus *Magistros cerimoniarum*, ut notat *Budæus*[14], & adde *Jacobum Nicolaum Loensem*[15], *Johan. Calvinum*[16].

V. Cum exportandum esset cadaver, secunda vice conclamabatur: nummus æreus inserebatur ori ejus, qui efferebatur pro funere, naulum Charonti persolvendum pro Stygiæ paludis transmissione, quem deinde peracta ustione una cum cineribus indebant loculo sive urnulis, atque cum illis semper effoditur, ut testantur *Joh. Jac.*

(1) *lib.* XVI. *cap.* 33. (2) *Commentar. ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 410. (3) *lib.* III. *de Verborum significat. pag.* 275. (4) *de Roma triumphante lib.* II. *fol.* 32. (5) *in Arboreto sacro lib.* I. *c.* 10. (6) *lib.* IV. *Antiquitat. Romanar. cap.* 12. (7) *lib.* I. *Mytolog. c.* 13. (8) *lib.* I. *de Funeribus Romanorum pag.* 110. (9) *in Villa lib.* II. *cap.* 9. (10) *lib.* IV. *Miscellan. Sacror. c.* 5. (11) *lib.* VI. *de Beneficiis.* (12) *lib.* IV. *ad Atticum Epist.* 3. (13) *lib.* I. *Epist.* 7. (14) *ad l. Athletas.* (15) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 25. (16) *in Lexico Juris pag.* 269.

Chiffletius [1], *Melchior Goldastus* [2], Conteſtatur Apuleius [3]: *Cum ad flumen mortuum venies, cui præfectus Charon protinus expetens portorium, ſic ad ripam ulteriorem ſutili cymba deducit commeantes.* *Inſcriptio* Camerinenſis: INFERNO. PLOTONI. CHARÆ. OXORI. PROSERPINÆ. TRICIPITIQUE. CERBERO. MUNUS. MECUM. FERENS. DAMNATAM. DEDO. ANIMAM. VIVAMQUE. HOC. ME. CONDO. MONIMENTO. NE. OBRUTIS. DOMUS. LAPSU. FILIIS. SAX. QUOS. P. SCIPIO. PATRIIS. CAMERTIBIS. A. SALO. ET. LIBYA. INCOLUMES. RESTITUERAT. IN. DESOLATA. ORBITATE. SUPERSIM. MISERA. Refert *Simon Abbes Gabbema* [4]. Græci primi inſtituerunt, & vocaverunt δανάκην. *Heſychius* [5], δανάκη ὁ τοῖς νεκροῖς διδόμενος ὀβολός. Meminerunt *Ariſtophanes* [6], & *Lucianus* [7]. Cæterum *Munus* in prolata *Inſcriptione* eſt τὸ ναῦλον. De Charonte Sibylla apud Virgilium [8]:

Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat,
Terribili ſqualore Charon, cui plurima mento
Canicies inculta jacet. —— ——

Et Ovidius [9]:

Fata manent omnes, omnes exſpectat avarus
Portitor, & turbæ vix ſatis una ratis.

Avarum dicit, quia τὴν δανάκην exigere putabatur. Porro funus comitabantur viri atrati omnes, id eſt, in toga pulla, uti vocat *Cicero* [10]. Propertius [11]:

Denique quis noſtro curvum te funere vidit?
Atram quis lachrymis incaluiſſe togam?

Mulieres habebant vittas albas, crines ſolutos & expaſſos, *Plutarchus* [12]. Ovidius [13]:

Funere ſæpe viri vir quæritur, ire ſolutis
Crinibus, & fletus non tenuiſſe decet.

Tibullus [14]:

Ante

(1) *in Deſcriptione Veſontionis part.* I. *cap.* 26. (2) *Notatis ad Columbani Abbatis carmina pag.* 93. (3) *lib.* VI. *Mileſiar. pag.* 180. (4) *Notis variis ad Petronium pag.* 345. (5) *in Lexico.* (6) *in Ranis.* (7) περὶ πένθους. (8) *lib.* VI. *Æneid.* (9) *Conſolat. ad Liviam* (10) *in Piſoniana.* (11) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (12) *in Problematis Romanis quæſt.* 26. (13) *lib.* II. *de Arte amandi.* (14) *lib.* III. *Eleg.* 2.

Ante meum veniat longos incompta capillos,
Et fleat ante meum mœsta Neæra rogum.

Petronius[1]: *Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari more, funus passis prosequi crinibus aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere.* Et confer *Lipsium*[2]. Ditiores lectis impositi ferebantur. Propertius[3]:

Nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno,
Nec sit in Attalico mors mea nixa thoro.

Superinjectis vestimentis eorum aut armis, si militiæ operam navassent. Virgilius[4]:

—— Tum membra thoro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota
Conjiciunt. —— —— —— ——

Lucanus[5]:

Collegit vestes miserique insignia Magni
Armaque & impressas auro, quas gesserat olim,
Exuvias, pictasque togas, velamina summo
Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.

Eæ deinde una exurebantur. Tibicen præcedebat, quem *siticinem* vocabant, testibus *Nonio*[6], *Gellio*[7], & vide *Lucianum*[8], nec non prolixe *Hieronymum Magium*[9], *Johannem Baptistam Pium*[10]. Locus est *Matth.*[11]: καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς, ubi *Theophylactus* rationem allaturus, cur puella defleretur πρὸς αὐλὸν, inquit, ἄγαμος ἦν· μετὰ τῶν γαμικῶν αὐλῶν αὐτὴν ἐθρήνουν. *Observationem inanem esse*, merito dicit *Casaubonus*[12]. Nam moris hoc erat, sive innupta puella esset sive marita, deflebatur utraque ad tibias. Scilicet Judæi acceperunt hoc a Romanis, postquam sub eorum imperium redacti sunt: fallitur vero *Grotius*[13], ubi scribit, *exstare in antiquissimis Ebræorum scriptis moris ejus vestigia.* Nulla tamen producit, adeoque veterum Ebræorum mos ille non erat, ut Siticines ad-

(1) *in Satyrico pag.* 140. (2) *Notis ad Tacitum lib.* 11. *Annal.* 158. (3) *lib.* 11. *Eleg.* 10. (4) *lib.* VI. *Æneid.* (5) *lib.* IX. (6) *de Proprietate Sermonum cap.* 1. *dist.* 268 (7) *lib.* XX. *c.* 2. (8) περὶ πένθους. (9) *lib.* 1. *Miscellan. c.* 13. (10) *in Annotatis posterioribus c.* 188. (11) IX. 23. (12) *Notis ad Euangelistas pag.* 347. (13) *Notis ad Euangelia pag.* 189.

adhiberent, quod recte monent *Abraham Scultetus*[1], *Menochius*[2], *Schickardus*[3]. Decantabat ille *neniam* (uti *Suetonius*[4], vocabulo Phrygum proprio, teste *Julio Polluce*[5], & vide multis *Josephum Scaligerum*[6], *Thomam Reinesium*[7]) sive lessum funebrem, quo defuncti laudes & præclara facta exponebantur. Comitabantur *Præficæ* (ita mulieres illas *Nonius*[8] vocat) & lugubriter concinebant verbis, addebant facta, sic etiam, ut ad testandam luctus acerbitatem manibus lacerarent genas & elicerent sanguinem. Quod deinde fieri vetuit Lex duodecim Tabularum: *Mulieres ne radunto genas, neve lessum funeris ergo habento.* Ubi *radere* est idem, quod impactis unguibus cruentare, *lessus* vero est excessus, quem committebant in planctu. Tale quid Phœnices fecerunt, & prohibetur *in Literis Sacris, Levit.*[9]. Adde R. *Maimonidem*[10], *Thalmudistas*[11]. Illud vero in usu esse perseveravit, ut Sorores Fratribus, Matres Filiis, Uxores Maritis defunctis pro funeris honore crines attonsos in rogum conjicerent, *Plutarchus*[12]. Propertius[13]:

Illa meo caros donasset funere crines,
Molliter & tenera poneret ossa rosa.

Ovidius[14]:

Mista bibunt molles lacrymis unguenta favillæ,
Vertice libatas accipiuntque comas.

De Anna Perenna loquitur, quæ sorori Didoni faciebat justa. Mos profluxit a Græcis, ut testantur *Euripides*[15], (ubi est, κόμας δότω τάφῳ) *Homerus*[16], *Sophocles*[17]. Et omnino hoc pertinebat ad funeris solennia, proinde quos vovebant inhonorata sepultura affici, eis cupiebant deesse

(1) *lib.* II. *Exercitat. Euangel. c.* 55. (2) *lib.* VIII. *de Repub. Hebræorum c.* 5. *quæst.* 6. (3) *de Jure Regio Hebræorum cap.* 6. *theor.* 19. (4) *lib.* II. *c.* 100. (5) *Onomastico.* (6) *Conjectaneis ad Varronem pag.* 142. (7) *in Lectionibus variis lib.* I. *c.* 10. (8) *de Proprietate Sermonum c.* I. *dist.* 240. (9) XIX. 28. *cap.* XXI. 5. (10) *de Idololatria c.* 12. *sect.* 12. (11) *in Maccoth. c.* 3. *sect.* 5. (12) *in Problematis Romanis num.* 13. (13) *lib.* I. *Eleg.* 17. (14) *lib.* III. *Fastor.* (15) *in Oreste.* (16) *lib.* XXI. *Iliad.* & *lib.* IV. *Odyss.* (17) *in Ajace.*

esse talia. Tibullus[1]:

Seu veniat tibi mors, nec erit qui lugeat ullus,
Nec qui det mœstas munus in exsequias.

Hoc vult, ut desint ei mortuæ, qui funus lachrymis & lesso prosequantur, quique manibus ejus rite inferias mittant inferantque annua piacula. Locus est Jeremiæ[2]: *Non plangent eum, heu frater mi, aut heu soror, non plangent eum, heu domine, aut heu decus ejus.* Sepulturam ignobilem describit, quam Rex captivus inter barbaros accepturus esset. Luctus vero debebat esse moderatus. Manes enim offendi nimio lessu & planctu credebat veterum superstitio. Tibullus[3]:

Tu manes ne lade meos, sed parce solutis
Crinibus, & teneris Delia parce genis.

ubi vide *Scaligerum*[4], & quæ ille *ex veteri Inscriptione* apud Narbonenses refert. Sequebantur Præficas illi, qui funalia ferebant. Persius[5]:

Hinc tuba, candelæ. — ——

Nam tuba in Magnatum funeribus adhibebatur, tibiam habebant de vulgo homines. Seneca[6]: *Quidam vero disponunt etiam illa, quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera tanquam minimum vixerint, ad faces & cereos deducenda sunt.* De quo loco videris *Lipsium*[7]. Virgilius[8]:

—— —— *Et de more vetusto*
Funereas rapuere faces. ——

VI. Arma gentilicia & expressas in cera majorum facies velut simulachra longo ordine in hastis præferebant servi publici magno cum apparatu, ut stemmatis claritas eo manifestior esset, *Cicero*[9], *Appianus*[10], *Polybius*[11], *Tacitus*[12], & consentit Horatius[13]:

(1) *lib.* II. *Eleg.* 4. (2) XXII. 18. 19. (3) *lib.* I. *Eleg.* I. (4) *in Notis pag* 109. (5) *Sat.* 3. (6) *de Brevitate Vitæ c.* 20. (7) *Notis ad Tacitum lib.* III. *Annal. num.* 4. (8) *lib.* XI. *Æneid.* (9) *lib.* II. *de Oratore.* (10) *lib.* II. *de Bello Civili.* (11) *lib.* VI. (12) *lib.* III. & IV. *Annalium.* (13) *lib.* V. *Carm.* 8.

Esto beata, funus atque imagines
Ducant triumphales tuum.

Plebeji *capulis* aut *feretris* (*popularem sandapilam* vocant *Suetonius*[1], *Fulgentius*[2]) efferebantur per vespillones, quos *Festus* appellat *vespas*, additque rationem[3], *quoniam vespertino tempore mortuos efferrent, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt.* Illi adde *Gerhardum Johan. Vossium*[4]. Noctu sepeliebant veteres Romani ad funalium lumen, ut *Servius*[5] monet. Virgilius[6]:

——— ——— *Lucet via longo*
Ordine flammarum & late discriminat agros.

Permansit inde mos, ut in omnibus funeribus etiam die elatis funalia adhiberent, *supra*[7]. Seriori ævo plebejos noctu extulerunt sine pompa, quæ erant, *funera tacita*: divites in luce, quorum funera dicta sunt *indictiva* inde, quoniam solennia præmissa omnia complectebantur. Sed & divites extulerunt noctu *funera acerba*, id est, amicorum, qui ante justam ætatem defuncti erant, ut non possent sine magno cordolio audire laudes, quæ palam recitabant. Virgilius[8]:

——— *Pallas, quem non virtutis egentem*
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Tacitus[9]: *Nox eadem necem Britannici & rogum conjunxit, proviso ante funebri apparatu, qui modicus fuit.* Et paulo post: *Festinationem exsequiarum edicto Cæsar defendit, id a majoribus institutum referens, subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus aut pompa detinere.* Erant ex infima plebe succollatores illi, & sæpissime viles servoli. Persius[10]:

——— ——— *At illum*
Hesterni capite induto subiere Quirites.

Servos describit; vel libertos potius, qui cum libertate data pileum acceperant simul hesterni Quirites, & herum

(1) *lib.* XII. *c.* 17. (2) *de Sermone num.* 1. (3) *lib.* XX. *de Verborum significatione pag.* 474. (4) *in Lexico Etymologico pag.* 552. (5) *Commentar. ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 627. (6) *lib.* XI. (7) *dist.* 5. (8) *lib.* XI. *Æneid.* (9) *lib.* XIII. *Annal.* (10) *Sat.* 3.

rum ad ſepulturam efferebant, ut notat *Lubinus*[1]. Martialis[2]:

Quatuor inſcripti portabant vile cadaver,
Accipit infelix qualia mille rogus.

Inſcripti, id eſt, literati, ut *ſupra*[3]. Catullus[4]:

A ſemiraſo tonderetur uſtore.

Uſtor eſt veſpillo & νεκροκαύτης, id eſt, pyrarum conſtructor. Semiraſi erant, damnati quicunque ad opus aliquod publicum, uti ſunt molendina, remi, & ad cadavera vilia efferenda, ait *Scaliger*[5]. Nam de honoratioribus dictum eſt ſupra verbis *Perſii*.

VII. Poſt elatum funus, ſcopis domus verrebatur, & purgabatur ſolenni ancillarum concurſu, quem *exverras* vocat *Feſtus*[6]. Nimirum hoc ideo, ut omnis contactus immundus, qui a funere oriri poterat, ultima vice exigeretur foras. Et olim quidem nec cum pompa ſepeliebant, nec urebant defunctos, *omnes in ſuis domibus ſepeliebantur*, ait *Servius*[7]. Aut ubi deficiebant illa, extra pomerium in agro publico leviter egeſta humo defodiebantur. Locum ſepulchri in Campo Martio, alias quoque in Eſquilino, deſignabant Augures & Pontifices, ut fere extra aliorum hominum contactum eſſet, ne Sacra funeſtarentur ac vivi a mortuorum contactu inquinarentur, *Plinius*[8], *Strabo*[9], *Dion Caſſius*[10]. Inde eſt illud Propertii[11]:

Si piguit portas ultra procedere, at illud
Juſſiſſes, lectum lentius ire meum.

Sed poſtquam a Græcis & Pœnis morem urendi petierunt, buſtum fuit, quod hactenus ſepulchrum erat. Lucretius[12]:

At nos horrifico cinefactum te prope buſto
Inſatiabiliter deflebimus. — ——

Quando hoc primum cœperit, diſquirunt *Hieronymus*

Nn 5 *Ma-*

(1) *in Commentario pag.* 748. (2) *lib.* VIII. *Epig.* 75. (3) *cap.* I. *diſt.* 3. (4) *Epigr.* 60. (5) *Notis ad Catullum pag.* 42. (6) *lib.* V. *de Verborum ſignificatione pag.* 264. (7) *Commentar. ad lib.* VI. *Æneid. pag.* 4?6. (8) *lib.* VII. *cap.* 54. (9) *lib.* V. *Geogr.* (10) *lib.* XLVIII. *Hiſtor.* (11) *lib.* IV. *Eleg.* 7. (12) *lib.* III.

Magius[1], *Joh. Kirchmannus*[2], & adversus *Ciceronem*[3], pariter ac *Plinium*[4] concludunt, jam ante Syllæ tempora in usu fuisse, ut cremarentur mortui. Nam in Legibus decemviralibus multo ante Syllam tempore editis hæc erant: *Hominem mortuum in Urbe nec sepelito, nec urito.* Et apud Terentium[5]: *Chrysidis funus procedit, sequimur, ad sepulchrum venimus, in ignem imposita est, fletur.* Poterat equidem Sylla primus in familia sua Cornelia hunc morem abhibuisse, ut cremari vellet, ejusque exemplo Proceres alii deinceps cremati sunt, cæterum olim quidam sepeliebantur, quidam cremabantur. De Pœnis constat ex *Justino*[6], Darium Persiæ Regem jussisse illos, *mortuorum corpora terra potius obruere quam cremare.* Ita enim locus emendari omnino debet (ut monet *Berneggerus*[7], *Raderus*[8]) ac constat, quod veteres Persæ contumulaverint cadavera, non vero cremaverint, *Herodotus*[9], *Xenophon*[10]. De Græcis est res vulgata. Πυραὶ νεκρῶν sunt locis multis apud *Homerum*[11], & *Thucydidem*[12]. Atque hoc defendebat Heraclitus Philosophus, adversus quem contendit Thales Milesius & Græcis Asiaticis persuasit, ut cadavera terræ infoderentur, quomodo refert *Servius*[13]. Indorum Bramenes hodienum exurunt defunctos, ut testatur *Johan. Hugo Linschotanus*[14]. De Cinaloansibus Americæ populis idem narrat *Gothofredus*[15], nec non Germani veteres, autore *Tacito*[16], Galli quoque, ut narrat *Joh. Jac. Chiffletius*[17], & Boreales gentes, antequam fidem in Christum susciperent, uti produnt *Stephanius*[18], *Johannes Loccenius*[19], *Philippus Cluverius*[20].

VIII.

(1) *lib.* III. *Miscellan. cap.* 10. (2) *lib.* I. *de Funeribus Romanorum c.* 2. (3) *lib.* II. *de Legibus.* (4) *lib.* VII. *Histor. natur. c.* 54. (5) *Andr. Act.* I. *sc.* I. (6) *lib.* XIX. *Histor.* (7) *Notis ad Justinum pag.* 305. (8) *Notis ad Curtium pag.* 96. (9) *lib.* III. (10) *lib.* VIII. *Cyropæd.* (11) *in Iliade.* (12) *lib.* II. (13) *Commentario ad lib.* XI. *Æneid. pag.* 629. (14) *in Navigatione Orientali pag.* 47. (15) *in Archontologia Cosmica lib.* I. *pag.* 332. (16) *de Moribus Germanorum c.* 27. (17) *part.* I. *Descript. Vesontionis c.* 26. (18) *Notatis ad lib.* III. *Saxonis Grammatici pag.* 91. (19) *lib.* II. *Antiquitat. Suecicar. c.* 25. (20) *in Germania Antiqua lib.* I. *c.* 52.

VIII. Ebræi perinde cadavera defodiebant, non exurebant. *Tacitus*[1] de Judæis: *Corpora condere quam cremare more Ægyptio.* Defodiebant in subterraneis, ne fœtore auras corrumperent in supernis posita, ἤδη ὄζει de Lazaro extincto, ait Martha *Johan.*[2]. Dies quartus erat, ex quo cadaver ille erat, ac proinde jam fœtebat. Patet hinc, Judæos corpora defunctorum non condivisse aromatis, exenterata, ut solebant Ægyptii. Nullus enim fœtor ex cadavere conditura medicato prodivisset, ungebant vero extrinsecus, uti est *supra*[3]. Dubitant quidem hac de re *Hieronymus Magius*[4], *Cornelius a Lapide*[5], *Danhaverus*[6], *Joh. Tarnovius*[7], *Georgius Hornius*[8], & persuadere conantur, quod Hebræi quoque exusserint cadavera sua. Adferunt exempla Saulis & filiorum ejus, quos Jabesitæ combusserunt, 1. *Samuel.*[9]. Assæ Regis, super quo combusserunt ustionem magnam, 2. *Paralip.*[10]. Jorami Regis, super quo non fecerit populus ustionem similem ustioni majorum, 2. *Chronic.*[11]. Zedeciæ Regis, cui ustionem comburere populares, & plangere deberent, *eheu Domine*, Jerem.[12]. Addunt locum Prophetæ: *cumque tollet aliquem amicus ejus, aut ustor educet ossa ejus domo*, Amos[13]. RESPONDEO: (1) Quodsi exusserunt cadavera illa, peculiare aliquid factum est, & rationem dant *Vatablus* ac *Tremellius*[14], *Casp. Sanctius*[15]. Quoniam illa jamdudum Soli & aëri exposita computruissent. Rectius vertas: *& reversi Jabes incenderunt super ea ibi.* Nimirum aromata, ut moris erat in funere Principum. Ita bene *Sebastianus Munsterus*[16] monet, ac *Interpres Chaldæus* expressit. Cadavera ipsa terræ infoderunt, ut statim in contextu docetur, (2) De funeratione Regis Asæ est locus expressus: *& combusserunt ei ustionem maximam*, scilicet incensis aro-

(1) *lib.* V. *Histor.* (2) XI. 39. (3) *dist.* 2. (4 *lib.* III. *Miscellan.* *c.* 11. (5) *Commentar. ad lib.* 1. *Samuel. pag.* 359. (6) *in Hodosophia sacra pag.* 1000. (7) *Comm. ad Amosum pag.* 166. (8) *Notis ad lib.* 1. *Sulpicii pag.* 190. (9) XXXI. 12. (10) XVI. 14. (11) XXI. 19. (12) XXXIV. 5. (13) VI. 10. (14) *in Notis.* (15) *Comment. ad h. l. pag.* 256. (16) *ad h. l.*

aromatibus variis, de quibus mentio præcedit, injectis simul utensilibus & vestimentis ejus preciosis, ut accurate docent *Rabbinus Kimhi*, *Abravaniel. Becchai*, & cum illis *Wilhelmus Schickardus* [1], *Martinus Gejerus* [2]. Sic enim ferebat mos perpetuus in obitu Regum omnium, quibus non contingebat plebeja sepultura, ut Joramo, 2. *Chron.* [3], & Jojacimo, *Jerem.* [4]. Eadem ratio est de cæteris, & vero (3) Locus Prophetæ ad Magnatum funera commode applicatur, ut aromatum ustiones indicentur, perinde ut in superioribus.

IX. Libitinarii pyram † in modum aræ è lignis im-

politis, construebant, ut Lex Decemviralis jubebat: *ne facito rogum ascia, ne polito.* Virgilius [5]:

——— ——— Aramque sepulchri
Congerere arboribus, cœloque educere certant,

& ibidem *Servius* [6]. Materies erat lignum, quod facile conciperet ignem, affusa pice. *Inscriptio* Romana: D. M. PUBLIO. ATTILIO. RUFO. ET. ATTILIÆ. BERONICÆ. VIXER. ANN. XXXIV. SED. PUB. MENS. X. ANTE. NATUS.

† Rogi structuram conspiciendam dat nummus Constantis hic insertus ex J. Gutherio *l.* 1. *de Jure Man. c.* 25.

[1] *de Jure Regio Hebræorum c.* 6. *theorem.* 19. [2] *de Luctu Hebræorum pag.* 101. [3] XXI. 19. [4] XXII. 19. [5] *lib.* VI. *Æneid.* [6] *in Commentariis pag.* 407.

Pag. 573.

TUS. EST. ET. EADEM. HORA. FUNGOR. ESU. AMBO. MORTUI. SUNT. ILLE. ACU. ISTA. LANIFICIO. VITAM. AGEBANT. NEC. EX. EORUM. BONIS. PLUS. INVENTUM. EST. QUAM. QUOD. SUFFICERET. AD. EMENDAM. PIRAM. ET. FICEM. QUIBUS. CORPORA. CREMARENTUR. ET. PRÆFICA. CONDUCTA. ET. URNA. EMPTA. *Gruterus* [1]. Virgilius [2]:

Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes. ——

Et paulo poſt:

Principio pinguem tædis & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera. ——

Imponebant cadavera cum lectis, & ardentibus facibus averſa facie incendebant. Virgilius [3]:

—— *Et ſubjectum more parentum*
Averſi tenuere facem. ——

Averſa facie recte pingit eos *Juſtus Lipſius* [4], * nam quod facie converſa delineat *Jacobus Laurus* [5], id errorem aut potius negligentiam arguit. Pater, mater, affines, amici, propinqui accendebant rogum. Aromata & ſuffimenta paria conferebant, ut odoris gravitas prohiberetur. Virgilius [6]:

—— —— *Congeſta cremantur*
Thurea dona, dapes, fuſo crateres olivo.

Martialis [7]:

Dum levis arſura ſtruitur Libitina papyro,
Dum myrrham & caſiam flebilis uxor emit.

Flebilis uxor, id eſt, quæ maritum moribundum lugebat. Statius [8]:

Ver Arabum Cilicumque fluit, floreſque Sabai,
Coryciaque comæ ——

Deſcribit thura & myrrham, nec non crocum, qui opti-

* Cujus ecce figuram hic adjunctam habes.

[1] *in Volumine.* [2] *l. d.* [3] *l. d.* [4] *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 8. [5] *part.* 2. *Antiquitat. Romanar.* [6] *l. d.* [7] *lib.* X. *Epig.* 97. [8] *lib.* VI. *Thebaid.*

optimus erat in Coryco monte Ciliciæ. Nam crocus olim inter odores optimos erat, ut diximus *ſupra* [1], & quod alias adhiberetur in feſtis publicis. Suetonius [2]: *Sparſo per vias identidem croco.* Rogo incenſo ventos rogabant, ut vellent aſpirare, ac flammas non alere ſolum, verum quoque animam, quæ hactenus cadaveri præſens, nunc illo in cineres adacto, ad campos Elyſios abitum maturaret, facili provectione juvare. Propertius:

Cur ventos non ipſe rogis ingrate petiſti?

Poſtquam deflagraverant, aſſervabant cineres, ne a prætereuntibus diſſiparentur. Virgilius [3]:

Poſtquam collapſi cineres. ——

Tibullus [4]:

Non ſoror, Aſſyrios cineri quæ dedat odores;
Et fleat effuſis ante ſepulchra comis.

Propertius [5]:

Cur nardo flammæ non oluere meæ?

X. Sive Præco, ſive Præfica exclamabat: ILICET. Virgilius [6]:

—— *Dixitque noviſſima verba,*

& *Servius* [7]. Proinde Sacerdos aſpergillo, qui ramus oleæ vel laurus erat, præſentem turbam irrorabat, & pura aqua (ὕδωρ ἅγιον vocat *Dionyſius Halicarnaſſæus*) expiabat. Virgilius [8]:

Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ;
Luſtravitque viros

Hoc Græcis eſt περιαγνίζειν, & de februis illis (quomodo vocabant purgationes ſolemnes) in funere pollutis, vide porro *Caſaubonum* [9]. Illi abeuntes a rogo valedicebant, eratque communis formula: ÆTERNUM. VALE. NOS. TE. ORDINE. QUO NATURA. PERMISERIT. CUNCTI. SEQUEMUR. Catullus [10]:

Atque

[1] *lib.* I. *c.* XI. *diſt.* 5. [2] *lib.* VI. *c.* 25. [3] *l. d.* [4] *lib.* I. *Eleg.* 3. [5] *lib.* IV. *Eleg.* 7. [6] *l. d.* [7] *in Commentario ibid. pag.* 411. [8] *l. d.* [9] *Comment. ad Sat.* 2. *Perſii.* [10] *Epig.* 100.

Atque in perpetuum frater ave atque vale.

Virgilius [1]:

——— *Salve æternum mihi maxime Palla,*
Æternumque vale. ———

& *Servius* [2], οὔλε ϰ̀ χαῖρε dicebant Græci. Plautus [3]: *Vale qui properas, bene vale: apud Orcum te videbo.* Inde hoc natum, quia existimabant miseri illi, τοῦ μαϰαρίτας se in æternum amittere. Catullus [4]:

Nobis cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetuo una dormienda.

Ovidius [5]:

Nox tibi, ne properes, ista perennis erit.

Aut saltem dubitabant, an superessent. Tacitus [6]: *Si quis piorum manibus locus, si ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ, placide quiescas.* Multa hic annotat *Virdungus* [7], ut probet, sapientes è Paganis agnovisse animæ immortalitatem. Democrito impingit delirium, quasi docuerit, *animam esse compositam ex atomis & in easdem resolvi.* Nescio, ubi hoc de illo sapientum principe scriptum sit. Longe aliter Plinius, *promisisse illum reviviscentiam corporum.* Quanquam *vanum* ille vocet Epicurea vanitate perculsus [8]. Pergit: *Zoroastrem, Themistium, Pythagoræos, Platonicos docuisse, quod animæ immortales sunt, & quod corporum universalis resurrectio futura est.* Quod crediderint animarum circulationem, est verum, de qua re vide quæ scripsimus *in Auctariis ad Pappum* [9], & adde *Paulum Slevogtium* [10], *Stephanum Forcatulum* [11]. De re eadem Tibullus [12]:

Seu matura dies celerem properat mihi mortem,
Longa manet seu vita tamen mutata figuram.

& *Passeratius* [13]. Resurrectionem corporum nemo eorum

[1] *lib.* XI. *Æneid.* [2] *Commentar. h. l. pag.* 625. [3] *in Asinaria A t.* III. *sc.* 3. [4] *Epig.* 5. [5] *Epist.* 14. [6] *in vita Agricolæ.* [7] *in Commentario pag.* 257. [8] *lib.* VII. *Histor. natural. cap.* 55. [9] *pag.* 158. [10] *in Disputationibus Academicis pag.* 829. [11] *lib.* I. *de Gallorum Philosophiâ & Imperio pag.* 41. [12] *lib.* IV. *Eleg.* I. [13] *Commentario ad h. l.*

rum docuit, nemo credidit. Hoc addit, *facere Aristoteli injuriam illos, qui statuunt docuisse animam esse corruptilem.* De quo viderit ille. Certe *Ludovicus Vives*[1], *Simon Portius*[2], *Contarenus*[3], *Combachius*[4], *Laurentius Valla*[5], *Joh. Micrælius*[6], *Nicolaus Taurellius*[7], multis argumentis evincere satagunt, Aristotelem non posse ab hoc errore defendi, quem pro animæ corruptibilitate in testimonium advocare voluit magnus Peripati Doctor *Averrhoës*[8], & exactissimus interpres *Pomponatius* dictis ejus superstruxit scepticismum de animæ mortalitate.

XI. Inferias solvebant Diti, ut ante rogum funderent sanguinem. Non tamen in omnium exsequiis, sed tantum in Magnatum & Virorum fortium funere. Et tunc captivos ibi jugulabant. Virgilius[9]:

Quatuor hinc juvenes totidem quos educet Ufens.
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundit sanguine flammas.

Et[10]:

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris,
Inferias, cæso sparsuros sanguine flamma.

Servius[11]: *Sane mos erat in sepulchris virorum fortium captivos necari, quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui a bustis cineribus bustuarii appellati sunt.* Gladiatores, qui se mutuo conciderent, & sanguine placarent manes, primi Junius & Marcus Brutus instituerunt, in memoriam patris defuncti, qui prælio adversus Tarquinios pro urbis libertate occubuerat, ut referunt *Livii Epitome*[12], *Valerius Maximus*[13]. Horum exempla secuti deinceps alii, & de Marci Æmilii Lepidi funere ita narrat *Livius*[14], de

[1] *lib.* II. *de Anima pag.* 144. [2] *de Mente humana.* [3] *lib.* VI. *de Rerum Perfectione cap.* 7. [4] *lib.* IV. *Institution. Physicar. pag.* 654. [5] *lib.* I. *Dialecticarum quæstion. cap.* 7. 8. [6] *in Ethnophronio lib.* I. *pag.* 88. [7] *lib.* II. *Alpium cæsarum quæst.* 8. [8] *Commentariis ad libros de Anima* [9] *lib.* X. *Æneid.* [10] *lib* XI. *Æneid.* [11] *Commentar. ad lib.* X. *Æneid. pag.* 601. [12] *lib.* XVI. [13] *lib.* II. *c.* 4. *dist.* 7. [14] *lib.* XXIII.

de Licinii funere, narrat idem [1], de Valerii Levini funere est apud eundem [2]. Inde sunt *munera gladiatoria*, quæ memorat *Suetonius* [3], & aurigationes Circenses cum trigis in honorem Deorum Manium, uti diximus *supra* [4], & confer *Panvinium* [5]. Communiter *inferias* vocabant sacrificia illa, quæ pro manibus fiebant. Sæpe holocausta erant. Virgilius [6]:

Multa boum circa mactantur corpora morti,
Setigerosque sues raptasque ex omnibus agris,
In flammam jugulant pecudes. ——

Locus est 2. Maccab. [7]: *Judas cum ex capitatione confecisset drachmas bis mille argenti, misit Hierosolymas, ut offerretur sacrificium pro peccato, valde bene & honeste faciens, quod de resurrectione cogitaret. Nam si eorum, qui ante ceciderant, resurrectionem non credidisset, supervacaneum fuisset orare pro defunctis.* Sic ille Scriptor errans in jure & facto. *In Jure* quidem, nam in tota lege Mosis nusquam mentio est sacrificii ullius pro defunctis instituti. *In facto*, nam Judæ Maccabæi consilium a io torquet. Nec enim ille pro defunctis offerre volebat, sed viventes expiare, veritus ne exercitui suo contingeret, quod Josuæ post sacrilegium Achanis acciderat, *Josu.* [8]. Ergo cum animadverteret, milites suos labem contraxisse per rapinas eorum, qui res Idolis Jamniensibus consecratas abstulerant, ne velut prævaricatores a Deo punirentur, colligit pecuniam, & sacrificium expiatorium pro superstite populo fieri imperat, 2. *Maccab.* [9]. Scilicet, error errorem peperit: eos, qui gladio cæsi erant, pie defunctos celebrat, *v.* 45. cum tamen in sacrilegio obiissent pœnamque sceleris morte exsolvissent, nec pœnitentiæ documentum ullum præbuissent. Unde constat, abbreviatorem istum in pietatis negocio satis rudem fuisse. De inferiis partes aliquas servatas,

Oo vi-

[1] *lib.* XXIX. [2] *lib.* XXXI. [3] *lib.* I. *cap.* 26. *lib.* III. *cap.* 7. *lib.* V. *cap.* 2. [4] *lib.* II. *cap.* VI. *dist.* 5. [5] *de Ludis Circensibus lib.* I. *fol.* 15. [6] *lib.* XI. *Æneid.* [7] XII. 43. 44. [8] VII. 5. [9] XII. 42.

vinum potiſſimum & carnes aſſas inferebant ſepulchris ipſis, odore & nidore proliciturі Manes, ut vellent apparere & reſponſa dare. Credebant animas vagari per ſepulchra, veteris comitis, quo per fati vim ſpoliatæ eſſent, amore perculſæ. Refert *Quintilianus* [1], & multis probant *Daniel Heinſius* [2], *Deſiderius Heraldus* [3], *Caſpar Schottus* [4], *Hieronymus Magius* [5], *Otho Heurnius* [6]. *Noctium occurſacula, buſtorum formidamina, ſepulchrorum terriculamenta* vocat *Apulejus* [7]. Tibullus [8]:

Hanc volitent animæ circum ſua fata querentes.

Atque inde Sanctuli quidam, ne impuri fierent, ſepulchra vitabant, uti ſcribunt *Plato* [9], *Theophraſtus* [10], & *Porphyrius* [11]. Virgilius [12]:

Tandem inter pateras & lævia pocula ſerpens,
Libavitque dapes. ——

Et paulo poſt:

Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos.

Χοὰς vocat *Euripides* [13], & adde eſſe τ̃ νεκρῶν ἀγωγὰς. Propertius [14]:

Pallida vina bibi. ——

Pallida vocat ob mortuos, ad quos pertinebat vinum inferium. Eis etiam, quos morte violenta periſſe fama erat, inferias dabant, ut anima fieret corpori obnoxia, quod hactenus oderat illa velut per vim expulſa inde, adeoque vaga eſſe & ſedibus incertis oberrare volens potius, quam corpori ſuo adeſſe præſens. Virgilius [15]:

Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte
Sanguinis & ſacri pateras, animamque ſepulchro
Condimus, & magna ſupremum voce ciemus,

& *Servius* [16]. *Tepido*, id eſt, recens mulcto. Conſtat hinc,

[1] *Declamat.* 10. [2] *Notis ad Silium Italicum pag.* 126. [3] *Animadverſis ad Arnobium lib.* VII. *pag.* 278. [4] *in Phyſica Curioſa lib.* II. *pag.* 263. [5] *lib.* IV. *Miſcellan. cap.* 12. [6] *in Philoſophia Barbarica lib.* II. *c.* 29. [7] *Apologia pag.* 315. [8] *lib.* I *Eleg.* 4. [9] *in Phædone.* [10] *in Characteribus.* [11] *lib* II. *de Abſtinentia animal.* [12] *lib.* V. *Æneid.* [13] *in Hecuba.* [14] *lib.* IV. *Eleg.* 7. [15] *lib.* III. *Æneid.* [16] *Commentario ad h. l. pag.* 278.

hinc, quod lac & sanguinem de victimis elicitum, junxerint cum vino inferio. Rursum Virgilius[1]:

Sit qui me raptum pugna, pretioque redemptum
Mandet humo: solita aut si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias decoretque sepulchro.

XII. Redibant domum ad convivium amici, propinqui, vicini, & parentalia (quæ alias *silicernium* vocantur apud *Festum Pompejum*[2], *Nonium*[3], *Janum Guilhelmum Laurembergium*[4], *Gerhard. Joh. Vossium*[5], *Justum Lipsium*[6]) celebrabant cum multa & honesta mentione defunctorum, quos amplius nec videre nec affari liceret. Silicernii portio quædam in ipso sepulchri loco ad rogum dabatur pauperibus, (quos ideo *bustirapos* vocat *Plautus*[7]) videlicet cœna funebris. Catullus[8]:

Uxorne Meni sæpe quam in sepulchretis
Vidistis ipso rapere de rogo cœnam,
Cum devolutum ex igne prosequens panem
A semiraso tunderetur ustore.

Semirasum ustorem vocat, ut *supra*[9], quod νεκροκαύται illi essent conditionis servilis. Huc refert *Muretus* illud Tibulli[10]:

Ipsa fame stimulante furens escasque sepulchris
Quærat. —— ——

Ita enim legit[11], & assensum præbent *Janus Guilhelmius*[12], *Johan. Livinejus*[13], *Gerhard. Joh. Vossius*[14]. Verum *Josephus Scaliger* legi vult: *herbasque sepulchris Quærat.* Annotat[15]: *Evellat herbas de veteribus monimentis*, & cum illo *Janus Gebhardus*[16]. Cæterum de silicernii portione est *Tobiæ*[17] ut disserunt. *Fesselius*[18], *D. Quen-*

(1) *lib.* IX. *Æneid.* (2) *in Fragmentis ab Ursino editis pag.* 181. (3) *de Proprietate Sermonum c.* 1. *dist.* 235. (4) *in Antiquario pag.* 419. (5) *in Lexico Etymolog. pag.* 472. (6) *Notis ad lib.* VI. *Annalium Taciti num.* 18. (7) *in Pseudolo Act.* 1. *sc.* 3. (8) *Epig.* 69. (9) *dist.* 6. (10) *lib.* 1. *Eleg.* 6.

(11) *Commentar. ad h. l. pag.* 154. (12) *lib.* III. *Verisimil. cap.* 12. (13) *Notis ad Tibullum pag.* 29. (14) *in Lexico Etymologico pag.* 83. (15) *pag.* 118. (16) *in Animadversionibus pag.* 42. (17) IV. 18. (18) *lib.* 1. *Adversar. sacror. cap.* XII. *num.* 1.

ſted[1], *Joh. Kirchmannus*[2]. Atqui ſenſus alius eſt. Verba ſunt: *effunde panes tuos & vinum tuum in ſepulturam juſtorum*, id eſt, ſepulto amico viro bono proximos ejus ſolare miſſo cibo & vino optimo. Hic enim erat mos Judæorum, *Jerem.*[3], *Ezechiel.*[4]. Nam apud ſepulchra epulari & facere δοχὰς ἐπιταφίους, non fuit conſuetudo Ebræorum, ſed Græcorum, ut teſtantur *Apollonius*[5], *Athenæus*[6], *Euſtathius*[7]. *Autor Epiſtolæ Barucho adſcriptæ*[8], & ab illis viſcerationes ſuas acceperunt Romani. Hodienum ita faciunt Turci, ut narrat *Swiggerus*[9], & confer quæ dicta ſunt *ſupra*[10]. Adde *Turnebum*[11], *Biſciolam*[12], *Serarium*[13].

XIII. Ad cineres colligendos vaſa (id eſt urnas †)

com-

† Talem exhibet J. Gutherius l. II. de Jure Man. c. 26.

(1) *de Sepultura Veterum pag.* 293. (2) *lib.* IV. *de Funeribus Romanorum cap.* 6. (3) XVI. 7. (4) XXIV. 17. 22. (5) *lib.* II. *Argonautic.* (6) *lib.* VII. & VIII. *Diphnoſophiſt.* (7) *Commentar. ad lib.* XXI. *Iliad.* (8) *num.* 31. (9) *lib.* II. *Itinerarii cap.* 59. (10) *lib.* I. *cap.* X. *diſt.* 10. (11) *in Adverſariis lib.* XXII. *cap.* 10. (12) *Tom.* I. *Lect. ſucciſivar. lib.* XI. *c.* 4. (13) *Commentario ad Tobiam pag.* 86.

comparabant. Virgilius[1]:

Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.

Lecta, id est collecta, nam alia, quæ hic commentatur *Servius*[2], non sunt accommoda. *Cadus ahenus* est urna ænea, quæ in Magnatibus erat aurea, in mediocris fortunæ viris argentea, qualem fuisse Papiniani Jureconsulti, Romæ erutam, narrat *Hieronymus Magius*[3]. Plerumque fictilis erat. Propertius[4]:

Accipiat manes parvula testa meos.

Recte *parvula*, nam exiguæ reliquiæ eis indebantur. Indebant cineres, proximo (id est, nono) die, postquam cadaver deflagraverat, ossa vino lavabant & cineribus addebant. Virgilius[5]:

Relliquias vino & bibulam lavere favillam.

Et[6]:

Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

Ruebant, id est, de cineribus eruebant manibus lotis ante, perinde uti in omni religioso actu. Tibullus:

Præfatæ ante meos manes, animamque rigatæ,
Perfusæque pias ante liquore manus.

Confer illa, quæ sunt *supra*[7]. *Tepido aggere* dixit, quasi ossa etiamnum calerent a pristinis ignibus. Tibullus[8]:

——— ——— *Non hic mihi mater,*
Quæ legat in mœstos ossa perusta sinus.

Et[9]:

Et primum annoso spargant collecta Lyæo.

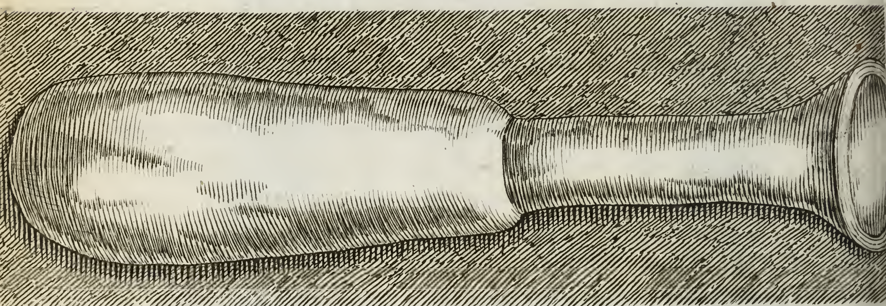
Collecta nimirum ossa. Ex Romano novendialium sacrorum ritu, in quibus vetusto & optimo vino ad Manes propiciandos sepulchra defunctorum conspergebantur, & tantum non inundabantur. Hoc est *vinum respersum* apud *Festum*. *Legenda nunc esse ejus ossa*, ait *Apulejus*[10], in descriptione exsequiarum Philemonis. Sue-

(1) *lib.* VI. *Æneid.* (2) *in Annotatis pag.* 410. (3) *lib.* II. *Miscellan. cap.* I. (4) *lib.* II. *Eleg.* 10. (5) *lib.* VI. *Æneid.* (6) *lib.* XI. *Æneid.* (7) *lib.* I. *cap.* II. *dist.* 17. (8) *lib.* I. *Eleg.* 2. (9) *lib.* III. *Eleg.* 2. (10) *Floridor. pag.* 354.

tonius [1]: *Legenda ossa per Sacerdotes summorum collegiorum.* Et deinde: *Reliquias legerunt primores Equestris Ordinis, tunicati & discincti, pedibusque nudis.* Non quod omnes absumpti cadaveris cineres conquirerent, (urnæ enim satis parvæ erant, adeoque Agrippina dicitur *feralem urnam tenens gremio*, apud *Tacitum* [2]) sed quod residuas ossium particulas, exiguas illas, colligerent: discincti vero & pedibus nudis ad luctum contestandum. Tibullus [3]:

Pars, quæ solo mei superabit corporis, ossa,
Incinctæ nigra candida veste legant.

Lachrymas profusas excipiebant, & in vitream urnam oblongam * derivabant, quæ urna lacrymalis erat. Has

vero etiam hodie de bustis antiquorum erui, testantur *Joh. Jac. Chiffletius* [4], *Franciscus Peruccius* [5], *Olaus Wormius* [6], *Cotovicius* [7], *Martinus Gejerus* [8]. Hoc erat, quod dicebant, *tumulum lachrymis plenum dare. Inscriptio* Hispanica: T. PLAUTIO. P. F. DE. MUNICIPIO. ATTACEN. OPTIME. MERITO. ET. XXXVIII. ANN. ÆT. E. VITA. SUBLATO. TOTO. POP. CUM. MAGNA. LACRY. FUNUS. PROSEQ. QUINTIA. PAULINA. MATER. ANN. LXXXIII. AD. FLET. AD. GEMITUM. RELIC. TUMUL. LACRIM. PLEN. E. MARM. HUM. D. DEDIT. *Gruterus* [9]. Reponene-

* Talem vides appositam ex J. Gutherio l. 1. de Jure Man. c. 27.

(1) *lib.* II. *cap.* 100. (2) *lib.* III. *Annal.* (3) *lib.* III. *Eleg.* 2. (4) *in Descript. Burgundiæ part.* 1. *pag.* 99. (5) *libro dicto pag.* 34. (6) *l.* IV. *Rerum rariorum c.* 1. *&* 7. (7) *Itinerario Hierosolymitano l.* 1. *pag.* 50. (8) *de Luctu Ebræorum c.* 12. *dist.* 5. (9) *in Volumine p.* 700.

nebant omnia in locis ab hominum injuria tutis, subterraneis foveis aut in petra excisis fossis. Virgilius[1]:

——— *Fuit ingens monte sub alto*
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum,
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.

Fovea illa *Scrobs* est apud Martialem[2]:

Jam scrobe, jam lecto, jam pollinctore parato.

Scrobe, id est, sepulchro vel urnæ reconditorio. De lecto ferali, quo defunctus efferebatur, est *supra*[3]. Pollinctor est νεκρολείπης, *supra*[4].

XIV. Addebant Inscriptiones, vel Elogia. Virgilius[5]:

——— *Tum fronte locatur*
Elogium. ——— ———

Tibullus[6]:

Atque hæc in celebri carmina fronte notet:
Lygdamus hic situs est. ———

In fronte, id est, obvia tumuli parte, quæ prætereuntium oculis exposita est. Cicero[7]: *Nonne elogia monumentorum id significant?* Prodebant defuncti ortum, nomen, familiam, nunc concisius, nunc prolixius: & cupiebant, ut ei bene precaretur, quisquis transiret viator. Exempla sunt *toto Inscriptionum opere* plurima, quod *Janus Gruterus* concinnavit, *Josephi Scaligeri* ac *Marci Velseri* auspiciis: nec non apud Jacobum Boissardum *in Collectaneis Antiquitatum Rom.* In bustis ejusmodi lucernas perpetuas, arte magica paratas, & hactenus æternum arsuras, donec aër accederet, ponebant, lineum cum oleo incombustili in vitro affabre polito. Exempla de Tulliæ, Luciæ Cæsæ, aliorum bustis proferunt abunde *Guido Pancirollus*[8], *Bernhardus Scardeonius*[9], *Johan. Langius*[10], *Janus Gruterus*[11], *Bernhardus Cæsius*[12], *Athanasius Kircherus*[13], *Caspar Schottus*[14], *Joh. Jonstonus*

(1) *lib.* XI. *Æneid.* (2) *lib.* X. *Epig.* 97. (3) *dist.* 9. (4) *dist.* 2. (5) *in Culice.* (6) *lib.* III. *Eleg.* 2. (7) *lib.* II. *de Finibus.* (8) *de Veteribus perditis Tit.* 35. (9) *lib.* I. *Antiquitat. Patavin.* (10) *lib.* II. *Epist.* 25. (11) *in Volumine Inscriptionum pag.* 927. (12) *lib.* III. *de Mineralibus c.* 7. *sect.* 20. (13) *Tom.* 3. *Oedipi Ægyptiaci Syntag.* 20. *sect.* 9. (14) *in Magia Universali part.* 4. *pag.* 144.

nus [1], & *peculiari Volumine* exponit *Fortunius Licetus*. Scribit Henricus Regius [2]: *Lampades, quæ olim in sepulchris perpetuo arsisse dicuntur, videntur esse merum figmentum, quia pugnat cum natura ardoris fomitem ejus non comburi. Lucernæ istæ, si unquam fuerint repertæ, videntur fuisse corpora sine ullo perceptibili calore lucida, quæ instar cicindelarum, ligni putridi, squamarum piscis, aliorumque similium in tenebris splendebant, propterea quod apertis monumentis ac admisso lumine diurno & aëre moto, lumen earum disparuisse dicatur. Clauso autem rursus monumento lucernæ istæ non amplius apparuerunt, quia talis erat earum constitutio, ut ab admisso aëre eoque vehementius moto corrumperentur.* Respondeo: *Bonamici* hæc opinio fuit, quam refellit *Fortunius Licetus* [3]. Figmenta non sunt, quæ adeo clare monstrat experientia rerum testis. Nec pugnat cum natura ardoris, quatenus arcana multa sunt, quæ Geniorum ope noverant Magi, ac inde poterant conficere modo hodie nobis ignoto. Corpora pellucida non erant, quoniam flammas & fumum videre licuit, caloremque in vasculis ipsis deprehenderunt illi, qui coram inspexerunt, ut de Lucerna perpetua, quæ in Pallantis sepulchro reperta fuit in Romæ suburbio, narrat *Volaterranus* [4]. De cicindelis & putrido ligno parum congruit. Unde enim fumus extinctæ flammæ? Fuisse Magicas, affirmat *Augustinus* [5], & vel sola Patavinæ Lucernæ *Inscriptio* (quam referunt *Gruterus* [6], *Petrus Appianus* [7], *Peruccius* [8]) docet: ABITE. HINC. PESSIMI. FURES. VOS. QUID. VOLTIS. VOSTRIS. CUM. OCULIS. EMISSICIIS. ABITE. HINC. VESTRO. CUM. MERCURIO. PETASATO. CADUCEATOQUE. MAXIMUS. OLYBIUS. DONUM. HOC. MAXIMUM. PLOTONI. SACRUM. FECIT.

XV. Tumulos ornabant sertis & floribus injectis, ad-

(1) *in Thaumatographia naturali pag.* 51. (2) *lib.* IV. *Philosoph. natural. cap.* 5. (3) *lib.* II. *cap.* 3. 4. 5. (4) *lib.* XXXIII. *Geograph.* (5) *lib.* XXI. *de Civit. Dei cap.* 6. (6) *in Volumine l. d.* (7) *in Collectaneis pag.* 325. 337. (8) *libro* III. *de Pompa funebri pag.* 44.

addebantque cuſtodes, qui ornatum illum, ne quid damni acciperet, obſervarent. Græci vocant φυλλοβολεῖν. *Anacreon*[1]:

Τοδέ καὶ νεκροῖς ἀμύνει.

Virgilius[2]:

Purpureoſque jacit flores. ——

Et[3]:

Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis. ——

Propertius[4]:

Adferet huc unguenta mihi, ſertiſque ſepulchrum
Ornabis cuſtos ad mea buſta ſedens.

Suetonius[5]: *Non defuerunt, qui per longum tempus vernis æſtiviſque floribus tumulum ejus ornarent.* Hinc illud Virgilii[6]:

Spargite humum foliis. ——

Scilicet è more funerum, in quibus ſpargebantur flores. Itaque ſequitur:

Et tumulum facite & tumulo ſuperaddite carmen.

Confer *Hieron. Magium*[7], *Petrum Victorium*[8]. Chriſtiani ita faciebant, veteres mores retinendo. Prudentius[9]:

Nos tecta fovebimus oſſa,
Violis & fronde frequenti,
Titulumque & frigida ſaxa
Liquido ſpargemus odore.

Non quidem vetuſtiores illi, cum adhuc perſecutiones urgebant. Nam ideo ſunt a Paganis accuſati. Cæcilius apud Minucium[10]: *Coronas ſepulchris denegatis.* Sed qui in pace fruebantur ſeculis melioribus. Sulpicius Severus[11]: *Ac licet inani munere, ſolum ipſum flore purpureo & ſuave reddentibus ſparge graminibus.* Cuſtodes præterea invigilabant ſerio, ne Sagæ pro incantamentis ſuis conficiendis oſſa deriperent. De Canidia Horatius[12]:

(1) *Oda εἰς ῥόδον pag.* 196. (2) *lib.* V. *Æneid.* (3) *lib.* VI. (4) *lib.* III. *Eleg.* 14. (5) *lib.* VI. c 57. (6) 5. *Bucolic.* (7) *lib.* II. *Miſcellan. cap.* 17. (8) *lib.* XVI. *Variarum Lectionum cap.* 2. (9) *in Cathemerinis pag.* 101. (10) *in Octavio.* (11) *Dialog.* 3. *num.* 22. (12) *lib.* V. *Carm.* 17.

Nec in sepulchris pauperum prudens anus
Novemdiales dissipare pulveres.

Cadaverum præsegmina ad Magicos usus adhibita esse, refert quoque *Apulejus* [1], & adde *Cardanum* [2]. Porro serebant arbores, ut crescentes locum sepulchri obumbrent. Propertius [3]:

Deinde ubi suppositus cinerem me fecerit ardor,
Accipiat manes parvula testa meos:
Et sit in exiguo laurus superaddita busto,
Quæ tegat exstincti funeris umbra locum.

Martialis [4]:

Accipe non Phario nutantia pondera saxo,
Quæ cineri vanus dat ruitura labor:
Sed fragiles buxos & opacas palmitis umbras,
Quæque virent lachrymis humida prata meis.

Sunt Pyramides & Obelisci, quos sibi ponebant Optimates. Buxos, lauros, (quod felicibus manibus perpetuas & virentes arbores convenire existimabant) taxos, cupressos, eligebant, quæ nunquam perdunt folia. Ita recte adversus *Raderum* exponunt *Ramiresius* [5], *Schrevelius* [6]. Eodem pertinet illud Juvenalis [7]:

Spirantesque crocos & in umbra perpetuum ver.

XVI. Transeuntes monumenta amicorum vovebant, ut mortuis terra levis esset, neve illos lapis sepulchralis urgeret. Tibullus [8]:

Atque aliquis senior veteres veneratus amores,
Annua constructo serta dabit tumulo:
Et bene discedens dicet, placideque quiescas,
Terraque secura sit super ossa levis.

Autor *Elegiæ in obitum Mecænatis* eundem adhibet εὐφημισμόν:

Nunc ego quid possum? tellus levis ossa teneto.

Persius [9]:

Non levior cippus nunc imprimit ossa? ——

Mar-

(1) *lib.* I. *Milesiar.* (2) *lib.* XVIII. *de Subtilitate rerum fol.* 500. (3) *lib.* II. *Eleg.* 10. (4) *lib.* I. *Epig.* 89. (5) *Notis ad Martialem pag.* 116. (6) *Annotatis ibidem pag.* 85. (7) *Sat.* 7. (8) *lib.* II. *Eleg.* 4 (9) *Sat.* I.

Martialis [1]:

Mollia non rigidas cespes tegat ossa, nec illi
Terra gravis fueris: non fuit illa tibi.

& vide porro eundem [2]. Juvenalis [3]:

Dii majorum umbris tenuem & sine pondere terram.

Improbis vero, & quibus male post obitum esse cupiebant, vovebant, ut illos terra gravis premeret. Suetonius [4]: *Pars terram matrem deosque manes orarent, ne mortuo sedem ullam nisi inter impios darent.* Tibullus [5]:

Jam tua qui Venerem docuisti vendere primus,
Quisquis es, infelix urgeat ossa lapis.

Apponebant aras (Festus [6] *acerras* vocat) ad sepulchra eorum, quos charissimos habebant, & post excessum Deo magis propinquos esse credebant. Virgilius [7]:

——— *Stant manibus aræ*
Ceruleis mœsta vittis, atraque cupresso,
Et circum Iliades crinem de more solutæ,
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras, animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Et paulo post:

Libabat cineri Andromache manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem
Et geminas causam lachrymis sacraverat aras.

Hic lacte & vino sacrificabant, aut thure injecto adolebant. Ara ejusmodi pingitur è Marmoribus Cæsianis apud *Boissardum* [8]. *Inscriptio* addita *est:* C. DOMITI. C. F. PAL. VERT. VIXIT. ANNIS. XXXXI. MENSIBUS. VII. DIEBUS. XII. VOLUSIA. SEVERA. CONJUNX. MARITO. OPTIMO. ET. INDULGENTISSIMO. Huc pertinet alia *Inscriptio* è marmoribus Cæsianis:

INGRATÆ VENERI SPONDEBAM MUNERA SUPPLEX,
ERETA CONJUX VIRGINITATE TIBI.

PER-

(1) *lib.* V. *Epig.* (2) *lib.* IX. *Epig.* 30. (3) *Sat.* 7. (4) *lib.* III. *cap.* 75. (5) *lib.* I. *Eleg.* 4. (6) *lib.* I. *de Significat. Verborum pag.* 243. (7) *lib.* III. *Æneid.* (8) *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 59.

Persephone votis invidit pallida nostris,
Et præmaturo funere te rapuit.
Supremum versus munus donatus et aram,
Et gratam scalpsit docta pedana chelym.
Me nunc torquet amor, tibi tristis cura recessit,
Letheoque jaces condita sarcophago.

Boissardus[1]. Et eandem ob causam ad aras somnum capientes in sepulchris, velut in fanis, incubabant, somnia percontati, unde res futuras addiscere possent. Credebant, Animas separatas non illico ad Elysios campos abire, sed corporis amore detentas per bene longum tempus apud sepulchra obvagari. Docent ita *Psellus*[2], *Porphyrius*[3], (& assentiuntur οἱ πλατωνίζοντες Ebræi, *Rabbinus Menasseh*[4]) adduntque, quod Animæ liberatæ a corporis vinculis, originis suæ velut postliminio compotes, notitiam exquisitam rerum multiplicium habeant, itaque carminibus quibusdam recitatis obdormiebant in monumentis, ut a circumstrepente anima in somniis discere possent. Referunt *Herodotus*[5], & *Pomponius Mela*[6]. Locus est Esaiæ[7]: *Qui habitant in sepulchris.* Ad rem præsentem facit, uti monet *Hieronymus*[8], & confer *Tertullianum*[9], *Lanctantium*[10].

XVII. Tanta erat cura sepeliendi eos, quos habebant charos, nimirum quod Animas crederent obvagari & a sedibus placidis in morte prohiberi, donec corpora in tumulum delata essent: & quoque familiæ credebantur esse funestæ, id est, malis ominibus obnoxiæ, teste *Varrone*[11]. Hinc Palinurus mari demersus, sepulchri expers, apud Virgilium[12]:

Eripe me his invicte malis, aut tu mihi terram
Injice (namque potes) portusque require Velinos.

Et paulo ante:

Præ-

(1) *l. d. Tab.* 81. (2) *de Dæmonibus.* (3) *de Sacrificiis.* (4) *lib.* II. *de Resurrect. mort. cap.* 6. (5) *in Melpomene.* (6) *in Descriptione Orbis lib.* I. *c.* 8. (7) LXV. 4. (8) *Commentariis ad h. l.* (9) *de Anima c.* 57. (10) *lib.* II. *divinar. Institut. c.* 2. (11) *lib.* IV. *de LL. pag.* 10. (12) *lib.* VI. *Æneid.*

Præterea jacet exanimum tibi corpus amici.
(Heu nescis) totamque infestat funere classem,
Sedibus hunc refer ante suis & conde sepulchro.

Sedibus refer suis, id est, commode juva, ut in placidas animarum sedes perveniat. *Servius* [1] multa ambitiose annotat, pauca vero sunt, quæ ad verum congruunt. Et porro *ibidem* Sibylla:

Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est,
Portitor ille, Charon: hi quos vehit unda, sepulti,
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportate prius, quam sedibus ossa quierunt,

id est, priusquam vel perfectam, vel imaginariam sepulturam acceperunt. Quando enim corpora ipsa non poterant obtinere, quomodo fiebat, cum a mari hausta vel a bestiis lacerata erant, apparabant sepulchri simulachrum (quod *cenotaphium* appellant *Dionysius Halic.* [2], *Xenophon* [3]) & ter jacientes pulveris manipulum, ut valerent, conclamabant, ac prodesse hoc omnino vagis Animabus, rebantur. De Archita Tarentino fluctibus sepulto Horatius [4]:

Quanquam festinas, non est mora longa, licebit
Injecto ter pulvere curras.

& prolixe *Lambinus* [5], *Daniel Heinsius* [6]. Æneas ad Deiphobum Trojanum [7]:

Hunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocavi.

(1) *Commentario ad h. l. pag.* 406. (2) *lib.* I. (3) *lib.* VI. Ἀναβάσ. (4) *lib.* I. *Carm.* 28. (5) *Commentario h. l. pag.* 93. (6) *Notis ad Silium Italicum pag.* 26. (7) *lib.* VI. *Æneid.*

LIBRI QUARTI FINIS.

JUSTI

JUSTI LIPSII

TRACTATUS PECULIARES,

VIDELICET,

DE VETERUM LATINORUM SCRIPTURA.

DE RE PECUNIARIA.

DE NOMINIBUS ROMANORUM.

DE RITU CONVIVIORUM.

DE CENSURA ET CENSU.

DE ANNO DEQUE EJUS DIVERSITATE. ITEM RATIONE INTERCALANDI.

DE CRUCIS SUPPLICIO, APUD ROMANOS USITATO.

JUSTI LIPSII
TRACTATUS
DE
VETERUM LATINORUM SCRIPTURA.

Ut de *vetere Scriptura* pauca præmoneam: differt ea ab recentiore, quæ hodie in uſu eſt, vel *quantitate*, vel *qualitate*, vel *utraque*.

Quantitas in *additione* cernitur, vel detractione. *Additio*, aut *Vocalis* eſt, aut *Conſonantis*. *Vocalis* additio, eſt in diphthongis EI & OV. Sic enim *Eidem*, *Jous*, ſcripſere; pro *Idem*, *Jus*, Sic *Leitem*, *Leimites*, *Meilitiæ*, *Opeima*, *Inveito*; pro *Litem*, *Limites*, *Militiæ*, *Opima*, *Invito*. Sic *Eito*, *Deixi*, *Seierit*, pro *Ito*, *Dixi*, *Sierit*. Item, *Qei*, *Sei*, *Nei*; pro *Qui*, *Si*, *Ni*. *Nei* tamen etiam pro *Ne* uſurparunt interdum, & quidem non raro. Sic *Utei*, *Ubei*, *Ibei*, pro *Uti*, *Ubi*, *Ibi*. Eandem diphthongum uſurparunt *in Genitivis ſingularibus*; ut *Dolei*, *malei*, pro *Doli*, *mali*. Item, *in Nominativis pluralibus*: ut *Iei*, *Trevirei*, *Decumanei*, pro *Ii*, *Treviri*, *Decumani*. Item, *in Dativis & Ablativis pluralibus*: ut *Ieis*, *Tertieis*, *Ricinieis*, pro, *Iis*, *Tertiis*, *Riciniis*, Præterea, *in Dativis ſingularibus tertiæ declinationis*: ut *Mortei*, *Clientei*; pro *Morti*, *Clienti*. Item *Alterei*, *Sibei*, pro *Alteri*, *Sibi*. Et frequentiſſime *in Nominativis atque Accuſativis pluralibus*: ut *Omneis*, *Civeis*, pro *Omnes*, *Cives*.

O vero ad U adjectæ, tum alia ſunt exempla, tum hæc: *Jous*, *Jouſta*, *Joudicare* pro, *Jus*, *Juſta*, *Judicare*. Item *Souo*, *Louci*, *Doucito*, pro *Suo*, *Luci*, *Ducito*. In quibuſdam utramque Diphthongum conjunxerunt: *Soueis*, *Joudicei*, pro *Suis*, *Judici*. In nonnullis U geminum uſurparunt, pro OU ſeu U: ut *Pluus*, *Secuus*, pro *Plus*, *Secus*. Sic *Comitatuu*, *Arbitratuu*, pro *Comitatu*, *Arbitratu*. Interdum O poſt U interſeruerunt: ut *Queicuomque*, pro *Quicunque*. *Con-*

Consonantes quoque interseruerunt; ut *Quotiens*, *Quotienscunque*, pro *Quoties*, *Quotiescumque*. Sic *Exsigunto*, *Exsercere*, pro *Exigunto*, *Exercere*. Item, *Quips*, *Aliquips*, pro *Quis*, *Aliquis*. In *Jouxsta* vero, pro *Juxta*, gemina est insertio; vocalis O & consonantis S.

In quibusdam integram syllabam interseruere: ut *in Postidea*, *Indetestato*, pro *Postea*, *Intestato*. Ejus generis etiam *Ævitas*, videri alicui possit: sed habet illud legitimam *ab ævo* derivationem: in *Ætas* vero, quod post usurpari cœpit, facta est contractio. Quibusdam à fronte Consonantes adjecere; ut *Silis*, pro *Lis*. Nonnullis in fine: ut *Ead*, *Tuod*, *Plebed*, *Frauded*, pro *Ea*, *Tuo*, *Plebe*, *Fraude*. Sic in verbis, *Datod*, *Removetod*, *Luitod*, *Estod*, pro *Dato*, *Removeto*, *Luito*, *Esto*: In *Exsercetod* autem geminata est additio; semivocalis S, & mutæ D. Sic in *Leibertated*, additio est Vocalis E, & Consonantis D.

Detractio & ipsa, *vocalis* est, aut *consona*. *Vocalis*, detractio est in monophthongis illis: *Fenus*, *Femina*, pro *Fœnus*, *Fœmina*. Sic *Heres*, pro *Hæres*. Quamquam eam vocem non ab *hærendo*, sed ab *hero* deductam malunt eruditiores. Detractio etiam quibusdam videtur esse in verbis istis: *Adicito*, *Eicito*, *Deicitor*, *Conicere*, *Subicere*, pro *Adjicito*, *Ejicito*, *Dejicitor*, *Conjicere*, *Subjicere*. Quod si ita est, eadem ratione simplex *Icere*, contractum erit ex *Jacere*, Sic certe *Dis*, contractum ex *Diis*.

E *Consonantibus* etiam, quæ nunc geminari solent, omittebant alteram: ut *Osa*, *Clase*, pro *Ossa*, *Classe*. Item *Aceras*, *Conubia*, pro *Acerras*, *Connubia*: *Pelex*, *Tolito*, *Poluceto*, pro *Pellex*, *Tollito*, *Polluceto*.

Qualitas in commutatione potissimum cernitur. Ea quoque *Vocalis* est, aut *Consonantis*. *Vocalis*: ut E pro I. Sic enim *Leber*, *Addecito*, scripsere; pro *Liber*. *Addicito*. Item U pro I, *Æstumata*, pro *Æstimata*. Sic *Optumus* pro *Optimus*. Eadem ratione *Postumum*, à veteribus dictum volunt eruditi: ut significet non tam

eum, qui post inhumatum patrem est editus; quam eum, qui postremus patri, seu vivo, seu mortuo, natus est. Item U & Y: ut *Æguptus*, pro *Ægyptus*. quemadmodum *Mus* quoque & *Sus*, & hujus generis alia, ex Græcis μῦς, σῦς. Frequentius O pro U: ut *Totela*, *Porporea*, pro *Tutela*, *Purpurea*. Sic *Osocapitor*, pro *Usucapitor*. Item *Soper*, *Quomque*; pro *Super*, *Quumque*. Sic in *Nominum* finibus: *Patronos*, *Servos*, pro *Patronus*, *Servus*. *Vitiom*, *Manom*, pro *Vitium*, *Manum*. Nec non in *Verborum* finibus: *Conseront*, *Moritor*, pro *Conserunt*, *Moritur*.

In nonnullis geminatur hæc mutatio: ut *Piacolom*, *Fortom*, *Foratos*, pro *Piaculum*, *Fu tum*, *Furatus*. In quibusdam hæc cum superiore conjungitur: ut *Leborom*, pro *Liberum*. Sic *Ædebos*, *Compedebos*, *Noctebos*, *Tibicinebos*, *Soperstetebos*. pro *Ædibus*, *Compedibus*, *Noctibus*, *Tibicinibus*, *Superstitibus*.

Interdum diphthongo OE & OI pro U longo usi sunt: ut *Oetier*, *Oesocapio*, *Oesorpatum*, pro *Uti*, *Usucapio*, *Usurpatum*. Sic *Cœratores*, pro *Curatores*. OI pro U positum: in *Oitier*, *Oitile*, & consimilibus. Sic *Moinicipium*, pro *Municipium*.

Consonantes quoque non paucas inter se commutarunt. C pro G frequenti in usu fuit. Sic enim *Cenas* dixerunt pro *Genas*. Sic *Frucem*, *Lece*; pro *Frugem*, *Lege*. Itidemque *Lecere*, *Rocato*, pro *Legere*, *Rogato*. D pro L posuere, cum *Dingua*, dixere, pro *Lingua*. Sic *Fedetrio*, pro *Feretrio*.

F pro B usurparunt sequente Vau: ut *Af virod*, pro *Ab viro*. Q pro C: ut *Pequnia*, pro *Pecunia*. S pro R: ut *Asa*, *Nesvo*, *Casmen*, pro *Ara*, *Nervo*, *Carmen*. Sic in Nominum flexionibus: *Majose*, *Minose*, *Arboses*, *Plusa*, pro *Majore*, *Minore*, *Arbores*, *Plura*. Sic *Fenose unciasio*, pro *Fenore unciario*. Item in Verborum flexionibus: *Arasit*, *Vocasit*, *Secuesit*; pro *Ararit*, *Vocarit*, *Secuerit*. T pro D: ut *Quit*, pro *Quid*.

In compositis, finalem Præpositionis consonantem ple-

plerumque retinuerunt: ut *Conlegium*, *Inprobus*, *Adſignare*, *Adtribuere*. Interdum tamen etiam mutarunt: ut *Opſepito*, *Opturato*, *Optinere*.

In quibuſdam geminata eſt commutatio; altera Conſonantis, altera Vocalis: ut *Rocom*, *Flacitiom*, *Prodicos*; pro *Rogum*, *Flagitium*, *Prodigus*. Sic *Acrom*, *Acnom*, *Ticnom*; pro *Agrum*, *Agnum*, *Tignum*. Item *Fidios*, pro *Filius*: *Ofvagolatom*, pro *Obvagulatum*: *Poplicom*, pro *Publicum*: *Quoi*, pro *Cui*. *Auſom*, pro *Aurum*. Sic *Capiomtor*, pro *Capiuntur*.

In quibuſdam duarum Vocalium, & unius Conſonantis facta mutatio: ut *Contileom*, *Arvorſom*, ſeu *Aſvorſom*, *Pluſebos*, pro *Gentilium*, *Adverſum*, *Pluribus*. In nonnullis gemina conſonantis mutatio eſt: ut *Arcueſit*, pro *Arguerit*.

Interdum *quantitatis* metaplaſmos conjunxerunt, additionem ſcilicet & detractionem: ut *Jouſus*, *Jouſit*, pro *Juſſus*, *Juſſit*. Sic *Poplei*, *Confeſei*, *Demiſeis*, pro *Populi*, *Confeſſi*, *Demiſſis*. Interdum ad *quantitatis* metaplaſmum adjunxerunt metaplaſmum *qualitatis*: ut cum unum idemque vocabulum additione & commutatione transformarunt. Sic enim *Deicundo*, *Addeictos* uſurpata; pro *Dicendo*, *Addictus*.

Sic *Maxſumo*, *Proxſumos*, *Fouſioſos*, pro *Maximo*, *Proximus Furioſus*. His adde *Endo*, *Entera*, *Sopera*, *Contincei*, pro *In*, *Intra*, *Supra*, *Continuis*: In quibus commutatio præcedit; additio ſequitur.

Detractionem quoque & commutationem quandoque copularunt. idque commutatione interdum ſequente: ut *Adecito*, *Poplos*, *Præſetebos*, pro *Addicito*, *Populus*, *Præſentibus*. Interdum præcedente: ut *Sobicito*, pro *Subjicito*. Sic *Olo*, pro *Illo*: Item *Faſis*, pro *Farris*. In quibuſdam triplicatus eſt metaplaſmus: ut *Pupilei*, *Præſeted*: pro *Pupilli*, *Præſente*.

In *Nominum flexionibus*, præter ſuperiora, notabilem mutationem habent: *Folminis*, *Ipſos*, *Im*; pro *Fulmen*, *Ipſe*, *Eum*. Sic *Oloe*, pro *Illi*. In *Verbis* quoque varii,

præter ſupradictos, metaplaſmi à veteribus facti ſunt: ut in verbo ſubſtantivo *Eſcit* & *Eſcunt*, pro *Erit* & *Erunt*. Itemque *Siet*, *Sient*, pro *Sit*, *Sint*: & in futuro perfecto, *Fuat*, pro *Fuerit*. Ejuſdem futuri perfecti magna in aliis quoque verbis eſt varietas: ut *Vindicit*, *Verberit*, *Prohibeſit*, *Occiſit*, pro *Vindicarit*, *Verberarit*, *Prohibuerit*, *Occiderit*. Item *Tagit*, pro *Tetigerit*: *Pacit* & *Pacont*, pro *Pepigerit* & *Pepigerint*: *Faxſit*, *Rupſit*, pro *Fecerit*, *Ruperit*: *Paret*, *Cepet*, pro *Pararit*, *Ceperit*: *Miſeit*, *Vixeit*, pro *Miſerit*, *Vixerit*. Item *Duit*, *Adduit*, *Conduit*, *Transduit*; pro *Dederit*, *Addiderit*, *Condiderit*, *Tradiderit*. In paſſiva etiam forma: *Turbaſſitur*, pro *Turbatum fuerit*: *Fariator*, *Nancitor*, pro *Fari velit*, *Nactus fuerit*. Item, *Darier*, *Leibarier*; pro *Dari*, *Libari*. Sic *Oetier* & *Oitier*, pro *Uti*.

In *Conjunctis vocibus* facta interdum ſeparatio: ut *En do*, *In do*, *In du*, pro *Endo*, *Indo*, *Indu*. Sic *Indo teſtato*, pro *Inteſtato*: *Endo ponito*, *Endo jacito*, *Endo manos jactio*; pro *Imponito*, *Injicito*, *Manus injectio*. Item *Queicuomque* pro *Quicumque*: & conſimilia. Contra interdum conjunguntur, quæ alioqui ſeparari ſolent: ut *Stato leberum*, pro *Statu liberum*.

Finis Tractatus
De Veter. Latin. Script.

JUSTI LIPSII,

TRACTATUS

DE RE PECUNIARIA VETERUM ROMANORUM.

CAP. I.

Pecunia qua materia & quando primum ſignata.

Romani primum uſi fuerunt quadruplici moneta, nempe, *Plumbea*, *Ærea*, *Argentea*, *Aurea*.

Plum-

Plumbeæ usus quando cæperit, incertum.

Æs initio habuerunt rude, pondere distinctum, non nota. Primus Servius Tullius signavit æs, idque nota pecudis; unde pecunia dicta est: author Plinius *lib*.XVIII. *cap*.3. *& lib*.XXXIII. *cap*.3. Varro, *lib*. II. *de re Rust*.*cap*.1. & Plutarchus, *in Publicola*. Quod tamen alii Jano tribuunt, ut Athenæus *lib*. XV. & Macrobius *lib*. I. *Sat*. Quidam Saturno, ut Eutropius *libro* I. Verior tamen Plinii opinio: nec repugnat, quod in priscis nummis parte altera Jani effigies, altera navis expressa cernebatur, cum hanc notam Servius ipse, vel posteri usurpare potuerint bonæ memoriæ causa. Facit huc Ovidii I. Fastorum.

At bona posteritas puppim signavit in ære
Hospitis adventum testificata Dei.

Argentum autem signatum est anno Urb. Cond.484. F. Pictore, & Q. Oculejo Coss. ut Plinius voluit, quinque annis ante Punicum bellum: sive M Æmilio Paulo, & Fulvio nobiliore Coss. ut Eutropius, *lib*.II. 15. annis posterius.

Aurum signatum anno 62. post argentum. C. Claudio Nerone, & M. Livio Salinatore Coss.

Nummi æreí nomina sunt ista.	As. Quadrans. Sextans. Triens.
Aurei nummi	Aureus.
Argentei hæc.	Denarius. Quinarius. Sestertius.

CAP. II.

De Asse, Quadrante, Sextante, Triente.

Asses ex ære librales erant, & appendi plurimum solent, non numerari. Ex quo ritu & nunc in ratio-

tionibus pecuniariis Expensum ferre, & Dependere, & Impendium dicimus. Inde æs grave appellatur, & pœna æris gravis: Æris cujus legitimo ponderi nihil deesset. Livius lib. IV. *Indicibus*, inquit, *dena millia æris gravis, quæ tunc divitiæ habebantur, data.* Et lib. V. *Denis millibus æris gravis nos condemnavit.* Hæc primis temporibus. Postea tamen bello Punico secundo, pressus populus Romanus ære alieno, ex singulis assibus libralibus, Sextantarios fecit: id est, Ex uno asse, senos, qui tamen tantundem valerent, *Plin. lib.* XXXIII. *cap.* 3. Sed & mox tertio bello Punico, Unciales facti. Postremo lege Papyria, Semiunciales. Assem libralem, ut dixi, primus signavit Servius. Tarquinius Superbus cæteras Assis partes, ut Quadrantem, Trientem, Sextantem; ut colligimus ex Fragmento Festi in voce *Ratitum.* Quadrans (sive Triuncis) est quarta pars Assis, plurimum quidem ære cusus sub Imperatoribus, tum & plumbo Martial. lib. X. Epigr 74.

Centum merebor plumbeos die toto.

id est, Quadrantes. Idem *lib.* I. nigram monetam appellat plumbeam, istos ipsos quadrantes. Et fortassis antiquitus, quia Plautus in jocis aliquoties *nummuli plumbei* mentionem facit. Olim hæc merces legitima transvectionis erat, unde & quadrantes, *Ratiti* dicti, Festus & Varr. *lib.* IV. *de ling. Latin.* Postea præmium balneatoris. Horat. lib. I. Sat.

——— *Dum tu quadrante lavatum Rex ibis.*

Et Cicero *pro Cæl.* Plutarchus in Cic. *Sextantes & Trientes à partibus assis dicti.* Sextantis meminit Livius lib. II. *Plebs*, inquit, *Agrippam extulit, sextantibus collatis.* Trientis, Festus, *in Ratito.* Valet autem As, ad æstimationem nostram, nummulos plus octo: nummulos appello, sive denariolos, qui 24. apud Belgas stuferum faciunt. Quadrans valet nummulos paulo amplius duos. Quadrantes 4. Assem constituunt. Decem sestertium unum. Quadraginta denarium. Simile judicium de Sextante & Triente.

CAP.

CAP. III.

De Denario, Quinario, Seſtertio.

ARGENTEI nummi tres ſpecies, quas dixi, omnes Varro *lib.*v.*de ling. Lat.* Et *Plin. lib.* xxxiii. *cap.*3. complexus eſt. *Denarii* inquit, *dicti, qui dena æris, id eſt,* 13. *Aſſes valebant. Quinarii, qui quinos. Seſtertius, qui Semitertium.*

Denarium pondere & æſtimatione partem drachmæ Atticæ conſenſu faciunt antiqui. Notæ ejus veteres R. omnes Galeatæ, imago Caſtoris in equis, bigæ & quadrigæ. Unde bigati & quadrigati nomen pro Denario frequens, ut Livius, lib.xxii. *Pacti in capita Romana tricenis nummis quadrigatis.* Tacitus de morib. Germ. *Pecuniam probant veterem & diu notatam, Serratos, Bigatoſque.* Sed cum argentum ſimpliciter dicimus, intelligimus Denarium. Denarii dimidius, quinarius dictus; ideoque vulgo Victoriatus, quod victoriæ effigies in eo expreſſa ſit. Meminit hujus Cicero, *pro Fonteio.* Livius *lib.*xli. & Plinius *lib.*xxxiii.*c.*3. Seſtertius, denarii quarta pars eſt, idem alio nomine κατ' ἐξοχὴν Nummus, quia frequentiſſimus ejus in rationibus uſus. De hoc Vitruvius, lib. iii. cap. i. *In denario,* inquit, *denos aſſes æreos conſtituerunt, & quartam ejus partem de duobus aſſibus, & tertio ſemiſſe, Seſtertium vocarunt.* Æſtimatio denarii hodie eadem fere, quæ Regalis Hiſpanienſis, id eſt, Stuferi 3. cum dimidio. Quinarii & Seſtertii pro proportione. Denarium nota ſtellulæ (*) in monumentis vetuſtis. Seſtertii nota ſic, (LLS.XHS.XSS.) At Libralis eſt libræ nota, Quia ergo Seſtertius duos aſſes continet, & dimidium duo,

CAP. IV.

De Nummo aureo, ejusque æstimatione. Itemque de usu nummorum promiscuo.

AUREUS sive Solidus (quem variis nominibus appellatum ab Imperatoribus invenio, *Flamium*, *Antonianum*, *Valerianum*) valuit denarios apud Romanos 25. id est, *Coronatos nostrates binos*. Id clarum tum ex pondere, tum ex monumento Dionysii, *lib*. LV. cui accedit Suetonius, *in Otto cap*. 4. qui ait, *Otthonem semper aureos singulos cohorti excubanti dare solitum*. Quam eandem rem Tacitus *lib*. XVII. narrans, *centenos nummos* dixit. Allusit ad hunc numerum egregie Martialis *lib*. X. *epigr*. 24. in hunc modum:

Sed vitæ tribus aureis pactus.

Cum intelligat aureos circiter 70. Caute legendus T. Livii locus, lib. XXVIII. *Pro argento*, inquit, *si aureum dare mallem, dare conveni, dum pro argenteis decem aureus unus valeret*. De proportione enim auri ad argentum loquitur, quæ tunc decima erat, ut nunc vel hodie duodecima. Notæ aurei nummi, eædem fere quæ argentei, nisi quod crescente ambitione, Triumviri monetales, aut ii qui monetæ cudendæ præerant, sæpe gentis suæ insignia, aut honores, aut sacerdotia insculpebant. Sæpe & Imperatorum triumphos, res gestas & varia emblemata, quæ res quibusdam suspicionem fecit, nummos qui extant, honoris tantum causa excusos fuisse, & non publici usus, falso; quanquam non negaverim vetusta numismata & tunc quoque in precio fuisse, & interdum loco mercis divendita, qua de re Ulpianum lege, *lib*. IX.

De Ratione per singulas species supputandi.

RATIO supputandi apud Romanos usitatissima per Asses & Sestertios: frequentissima per Sestertios, & illa

illa intricatior; non tam ſæpe per aſſes, & hæc facilior. De iſta primo dicam. Per aſſes aut expreſſo nomine, aut tacito numerant. Expreſſo ut Livius, lib. XXVIII. *Militibus quinquagenos ſenos aſſes*, id eſt, 21. aureos *diviſit*. Tacito: ut idem, lib. XXXIII. *Tritici decies centum millia binis æris populo diviſerunt*, quod eſt binis aſſibus æris. Sic centenos æris, & mille æris, & dena millia æris apud Livium frequentiſſime legimus, & ubique intelligendi aſſes.

Tabula per aſſes ſupputandi hæc ſit.

Terni æris	Valent	1 ſtuferum, & ½.
Deni æris		3 ſtuferos cum ½.
Centeni æris		35 ſtuferos.
Centum 25. æris		51 coronatum noſtratem.
Dena millia ær.		100 coronatos.
Mille æris.		10 coronatos Budæo.

Poſſunt & hæc nomina Latine efferri per Philippicos denos, centenos aſſes, & ſic deinceps.

DE SESTERTIIS.

PER Seſtertios ut numeremus, duo præcipienda ſunt: primum, diſcrimen eſſe inter Seſtertios & ſeſtertia: ita, ut illo numero, nempe maſculino, ſinguli nummi Seſtertii: iſto, nempe genere neutro, ſingula millia ſignificentur, idque indubitatum perpetuumque eſt.

Utriuſque diſcriminis tabula ſit hæc.

Duo ſeſtertii	Valent	Medium Regalem.
Duo ſeſtertia		50 coronatos.
10 ſeſtertii		2 Regales cum ½.
10 ſeſtertia		250 coronatos.
20 ſeſtertii		5 Denarios.
20 ſeſtertia		500 coronatos regales.

40 ſeſter-

40 ſeſtertii	Valent	10 coronatos, Budæo.
40 ſeſtertia		1000 coronat.
50 ſeſtertii		12 Regales cum ½.
50 ſeſtertia		1250 coronatos.
Centeni, vel um, ſeſtertii		2 coronatos cum ½.
Centum ſeſtertia		500 coronat.
200 ſeſtertii		5 coronatos.
200 ſeſtertia		5000 coronatos.
400 ſeſtertii		10 coronatos.
400 ſeſtertia		10000 coron.
1000 ſeſtertii		25 coronatos.
1000 ſeſtertia		25000 coron.

Cenſus Senatorum.

Alterum præceptum eſt, quemadmodum cum à ſeſtertiis ad ſeſtertia fit tranſitus, numerus millies multiplicatur: ſic cum per adverbia demum enunciamus ſeſtertia ſingula centuplicata creſcunt. Ut cum dico decies ſeſtertium, intelligo decies centena ſeſtertia, ſive decies centena millia ſeſtertia. Ergo decies ſeſtertium, & mille ſeſtertium idem valent. Diſerte Plutarchus in Antonio.

Tabula adverbiorum brevis hæc ſit.

Decies	Seſtertium valent.	25000 coronatos.
Quindecies		37500 coronatos.
Vicies		50000 coronatos.
Tricies		75000 coronatos.
Quadragies		100000 coronatos. Tonna auri.
Quinquagies		125000 coronat.
Centies		250000 coronat.
Quadringenties		1000000 coronatos. *
Millies		2500000 coronatos. †
Decies millies		25. viginti quinque milliones.

* *id eſt, decies centena millia coronatorum.*
† *id eſt, vicies quinquagies centena millia coronatorum.*

Hæc

Hæc est summa rei nummariæ veterum Romanorum, quæ in historiis diligenter observanda est.

Finis Tractatus
De Pecunia Romanorum.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS
DE NOMINIBUS ROMANORUM,
COMPENDIOSE CONSCRIPTUS.

CAP. I.

Nominandi ratio intricata apud Romanos; quam ut distincte explicem, dicam quatuor capita. Primum de ingenuorum hominum Nominibus. Secundo, de Libertorum & Servorum. Tertio, de Fœminarum. Quarto, de Adoptivorum. Ingenuorum nomina Romæ aliter quam apud Græcos & Barbaros. Plerumque tria nomina; *Prænomen*, *Nomen*, *Cognomen*. Quo alludens Juvenalis, Sat. 5.

——— *Si quid tentaveris unquam*
Hiscere, tanquam habeas tria nomina. ———

Ausonius, in Grypho.

Tres equitum turmæ, tria nomina nobiliorum.

DE PRÆNOMINE.

Prænomen est, quod nominibus Gentiliciis præponitur, discriminis causa inter Fratres & Gentiles inventum, quod haud dubie respondet nostris nominibus, quæ appellamus, ut *Petrus*, *Johannes*, *Jacobus*, &c. Sed Prænomen natum est post nomen: & ideo servatum Romanis, ut nono quovis die, qui Lustricus dicebatur, nomina imponerentur pueris. Prænomina (ut Epitoma Valerii ex Scævola refert) non ante diem togæ

gæ virilis; id quæ in Ciceronis epistolis observare est, ubi Ciceronis pueri sine prænomine semper dicuntur. Post togam sumptam, Marcus fil us, Quinctus filius. In imponendo servabant, ut plerumque filius major natu prænomen ferret patris. Secundus avi vel patruorum. Prænomina ætate sua Varro scribit circa triginta fuisse, è quibus usitatissima 18. Quorum alia unica litera notantur; ut
A hæc undecim. A. id est, *Aulus*, sic dictus, quasi
C Diis alentibus nasceretur. C. id est, *Cajus*, à gau-
D dio parentum. D. id est *Decimus*, à numero na-
K scendi. K. id est, *Cæso*, qui ex utero matris cæsus
L esset, Prænomen gentis Fabiæ. L. id est, *Lucius*, sive à Lucumone Hetrusco, sive quod prima lu-
M ce natus esset. M. id est, *Marcus*, qui natus mense Martio, ut Valerius vult, vel potius nomen Oscum,
M ut Mamers & Mamercus. M. *Manius*, vel qui mane natus esset, vel à Sabina lingua, qui manum di-
N cebant bonum. N. id est, *Numerius*, omnis causa
P à numeris dictus. P. id est, *Publius*, vel à pube, vel
Q quod gratus populo. Q. id est, *Quinctus*, ab ordine
T nascendi. T. id est, *Titus*, vox Sabina, vel ut alii volunt, à tuendo, quod patriam tuerentur. Dua-
AP bus literis scribuntur quatuor. AP. ut *Appius*, Sa-
CN bina vox ab Atta Clauso. CN. *Cneus*, à nævo cor-
SP poris, quasi nævus. *Spurius*, à causa pudenda, quia Sabinis spurium, dicta pars, qua fœmina est. Isidorus, *lib.* IV. *Etymol.* & Plutarchus, *in causis*. Alias
TI dicebatur *Favonius*. TI. *Tiberius*, qui ad Tiberim
MAM natus. Tribus literis hæc tria. MAM. id est, *Mamercus*, prænomen gentis Æmiliæ, dictum à Mamerte, quod Osca lingua Martem significat, au-
SER thore Festo. SER. id est, *Servius*, à Servo, quod qui primus id prænomen tulit in servitute natus
SEX esset. SEX. id est, *Sextus*, ab ordine nascendi. Et hæc de 18 prænominibus, quæ maxime sunt in usu. Sunt alia in veteri historia, aliquoties obvia, ut *Anchus*, *Arvus*, *Lar*, *Hostius*; *&c.*

DE NOMINE.

NOMEN dicimus, quod perpetuum eſt in aliqua gente, & Prænomen ſtatim ſequitur. Reſpondet Patronymicis Græcorum, notante Priſciano, *lib.* 11. Et ut illi *Æacidas* ab Æaco, *Theſidas*, à Theſeo: ſic Romani *Julios* à Julo: *Antonios* ab Antonio dixerunt. Itaque res digna nota, exceptis admodum paucis, omnia nomina gentilicia apud Romanos in ius deſinere. Pauca, quæ excipio ſunt, *Peducæus*, *Poppæus*, & fortaſſis *Norbanus*, quanquam verius ſit hujus familiam ignorari, quam ut Norbanus fuerit nomen. Nomina omnia gentilicia ducta vel ab hominibus, vel ab animantibus, vel à locis, vel ab eventu.

DE COGNOMINE.

COGNOMEN eſt, quod familiarum diſcernendarum cauſa tertio loco poſt nomen ponitur, id repertum à variis cauſis, quas omitto. Hoc noto, cognomina hæreditaria fuiſſe, ſed ita, ut mutari à poſteris, & nova ſumi fas fuerit. Noto hoc amplius, præter cognomen, & tribum ſolere addi ſemper auferendi caſu, ut C. Verres Romulea, & Servius Sulpitius Lemonia.

CAP. II.

De Libertorum & Servorum nominibus.

QUÆ dixi, pertinet ad ingenuos, addam de ſervis & libertis. Servi antiquitus non à ſuo nomine, ſed Prænomine domini vocabant; ut *Lucipor*, *Publipor*, *Marcipor*, id eſt, *Lucii* puer, *Publii* puer, *Mar-* puer. Quintilian. *l.* 1. & Plin. *lib.* XXXIII. *c.* 1. Exolevit ille mos & obtinuit, ut uno ſaltem nomine, ſeu Græco ſeu Latino vocarentur. Et plerumque à patria, ut *Davus*, *Syrus*, *Geta*. Iidem manumiſſi, in nomina Dominorum veniebant, cognomine excepto; loco cognominis vetus ſuum nomen retinebant; ut *Marcus*, *Tullius*,

lius, *Tyro*, Ciceronis libertus. *Marcus Lucius Antonius.* Quod idem ſocii & extranei ſervabant, ut cujus beneficio in civitatem Romam veniſſent, nomen ejus ferrent, & prænomen, & apud Ciceronem exempla, & hiſtoricos obvia.

CAP. III.

De nominibus Fœminarum.

VETUSTIS temporibus & fœminas prænomina frequentaſſe, author eſt Varro, unde *Caja*, *Cecilia*, *Lucia*, *Volumina*. Progreſſu temporis conſtat non uſas; ſed tantum gentis nomine, vel integro, vel molliter inflexo appellatas, nec cognomen uſurparunt, ſed diſcriminis cauſa, ubi duæ ſorores eſſent, ſervatum, ut altera *Major* diceretur. altera *Minor*. Ubi plures; *Prima*, *Secunda*, *Tertia*, *Quarta*, *Quinta*. Vel per diminutionem *Secundilla*, *Quartilla*, *Quintilla*.

CAP. IV.

De nomine Adoptivorum.

NEC aliud in nomenclatura Romana intricatum, præter adoptionem, per quam qui alterius familiæ fiebant, in omnia nomina tranſibant adoptantis, in Prænomen, Nomen & Cognomen; tantum ut priſcum genus teſtarentur. In fine cognomen addebant, aut nomen; ſi cognomen, integrum ſervabant; ſi nomen, mutatum & inflexum. Exemplum ſervati cognominis, *Marco Junio Bruto*, quem adoptavit Q. Servilius, Cepio, Agalo: dictus igitur poſt adoptionem, *C. Servilius*, *Cepio*, *Agalo*, *Brutus*. Exemplum inflexi nominis, in *C. Octavio*, qui quoad adoptionem dictus *C. Julius Cæſar Octavianus.*

FINIS TRACTATUS

DE NOMINIBUS ROMANORUM.

JUSTI

JUSTI LIPSII
TRACTATUS
DE RITU CONVIVIORUM APUD ROMANOS.

CONVIVANDI mos apud Romanos, ut illustretur, tria sunt dicenda, *Tempus*, *Locus*, *Modus*. Ad tempus pertinet, quoties sumpserint cibum, & quando. Antiqui, si Festo credimus, ter sumpsisse cibum in die videntur; unde jentaculum, sive prandiculum, cibus qui mane; prandium, sive merenda, qui medio die; cœna, sive vesperna, qui sub vesperam capiebatur. Si Nonio Marcello, quater, qui merendam à prandio distinguit, & post meridiem collocat. Sed equidem nomina potius ista usitata Romanis crediderim, præsertim Comœdiis Palliatis, quam rem ipsam. Bis enim tantum sumpsisse cibum videntur, prandio videlicet & cœna. Excipio pueros, & si qui erant dissoluti luxus: quanquam & prandia ipsa modica erant, & semper solitaria sine convivis. Salustius, ad C. Cæsarem de Repub. ordinanda. *Oratione*, id est, *asperis verbis*, notat eos; *quibus bis die*, inquit, *ventrem onerare*, *nullam noctem sine scorto quiescere mos erat*. Et Suetonius, *in Vitellio*, *cap*. 53. tanquam rem summæ luxuriæ observat, quod epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispartiebat, in jentacula, prandia & cœnas, commessationesque. Sed ne Celsus *lib*. 1. *cap*. 3. quidem prandium ut ordinarium agnoscit, & tenue id fuisse indicat his verbis. *Hyeme*, inquit, *si quis prandet*, *utilius est exiguum aliquid*, *& siccum sine carne*, *sive potione sumere*: *Æstate vero & potione & cibo corpus sæpius eget. Ideo prandere quoque commodum est*. Cœna igitur præcipua convivii pars, cujus hora eadem fere quæ moribus nostris merendæ, scilicet hora nona. Cic. Epist. ult. lib. IV. ad Famil. *Accubueram*,

ram, inquit, *hora nona, cum ad te exemplum harum literarum*, *&c.* Martial.

Imperat exstructos frangere nona thoros.

A qua hora cœnæ, dictam putant Grammatici annonam, res edules accommodatas ad nonam horam. Quanquam homines frugales sæpe expectabant occasum solis: contra, homines voluptuarii, horam nonam præcipiebant: ut illa apud Juvenalem. *Exul ab octava Marius bibit.* Quæ convivia festinata, nisi fallor, antiqui tempestiva dixerunt, tanquam nimium tempori inita, & in vitio ponebant, ut Cicero, *pro Muran. pro Arch. lib.* IV. *ad Attic.* & Seneca, *lib.* II. *de tranq. cap.* 28. Sicut intempestiva illa, quæ protrahebantur in multam noctem, aut usque ad diem vel lucem. Hæc de tempore. Locus, in quo convivabant, triclinium dictus, scilicet à numero lectorum, qui circa mensam vulgo sternebantur; etiam biclinium apud Plautum est, & ἑξακλίνιον in Athenæo, & Martiali legimus. *Et testitudineum mensus quater* ἑξακλίνον. *Ingemuit citro non satis esse suo.* Ubi tale ἑξακλίνον pro mensis ipsis positum videtur, ut triclinia apud Plinium *lib.* XXXIV. *cap.* 2. *&* 3. Pro triclinio posterior ætas cœpit usurpare Sigma, cujus forma videtur fuisse ἡμικύκλȣ, aut lunatæ testudinis. Martial.

Accipe lunata scriptum testudine sigma.

Et alibi,

—— *Septem sigma capit, sex sumus, adde lupum.*

Lampridius, in Heliogab. *Sigma de croco stravit, cùm summos viros invitasset ad prandium.* Sydonyus.

Mos erat his Dominis hybernum sigma locare.

Errat Brodæus *lib.* III. *Miscell. cap.* 4. qui mensam ipsam eo nomine dictam censet. Sed & locus in quo cœnabant, Diæta dictus est; à διαιτάομαι, id est, vivo sive versor; vel ut Varro vult, quod in ea per diem edatur. Sueton. *in Claudio, cap.* 10. & Jurisconsulti sæpe, ut L. XLIII. de legat. L. penult. de donat. inter vir. & uxor. Plinius in epistolis, Lampridius. Zetam vel Zeteculam appellant, pro Diæta, more Græco scil. apud quos

Dores

Dores ζ pro δ usurpant, ut ζαβάλλω pro διαβάλλω. Nec plura de loco: transeo ad modum. Romani initio sedebant ad mensam. Servius ad illud Virgilii:

Perpetuis soliti Patres considere mensis.

Majores, inquit, *nostri sedentes epulabantur, quem modum habuerunt à Laconibus & Cretensibus, ut Varro* in libro de vita populi Romani *docet:* & similia Isidorus *lib.* XX. *cap.* 2. qui idem apud Græcos antiquitus fuisse, ex variis Homeri locis apparet, & Athenæo *lib.* VIII. *cap.* 13. Sed paulatim crescentibus deliciis exolevit sessio; & in ejus locum successit accubitus, non solum apud Græcos & Romanos, sed etiam Afros & Barbaros, discimus ex Livio, *lib.* XX. de Scipione & Asdrubale, cœnantibus apud Sypacem. Porro forma accumbendi, repræsentari sic potest. In cœnaculo mensa collocabatur rotunda, magnitudine circiter quatuor pedum, raro amplior: *ex Plinio lib.* XIII. *cap.* 15. circa eam tres lecti, aulæis, purpura aut alia veste stragula intecti, pro opibus cujusque. In eos convivæ recumbebant, sed prius positis calceis, ne lectum conspurcarent, quos iterum sumebant abituri. Hinc illa apud Plinium in epistol. *Quam multi, cum Lector aut Comœdus introductus est, calceos poscunt, ut non minori cum tædio cubant?* Martialis:

Depositis soleis, adfertur protinus ingens
Inter lactucas, oxygarumque liber.

In uno autem lecto terni aut quaterni jacebant. Horat.

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.

Si plures sordidum id habebatur & Plebejum. Cicero, in Pison. *Nihil apud hunc lautum, nihil elegans.* Græci quini in lectulis stipati. Ita fiebat, ut ex una communi mensa raro plures quam 12. vescerentur; unde illa δωδεκάθεος cœna apud Sueton. *in Aug. cap.* 70. Imo viri principes aut honestiores in uno lecto soli aut bini accumbebant. Et notat in Trajanum quasi novum Xiphilinus, quod sæpe quartus discumberet, id est, cum tribus aliis in uno lecto. Quod si plures quam 12. convivæ vocarentur, plures mensas & triclinia sterni moris

erat, ut apparet ex Macrobio, *lib.* III. *Satur. cap.* 13. & ex Plutarch. *in Cæsare*, qui ait: *Populum Romanum ab eo tricliniorum viginti duobus millibus exceptum.* Modus accubitus hic erat: jacebant reclinata superiore parte corporis in cubitum sinistrum, inferiori in longum porrecta & jacente, capite leviter erecto, dorso pulvillis modice suffulto. Et primus quidem discumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur juxta dorsum secundi. Secundus pulvillo interjecto, decumbebat ad umbilicum primi, pedes extendebantur ad dorsum tertii, & sic deinceps. Ex hoc decubitu manavit summus locus, medius & imus, quorum frequens mentio apud Historicos & Poëtas. Dignitatem si quærimus, dignissimus inter lectos medius: & in eodem lecto, loco, item medius. Inde Virgilius I. Æneidos:

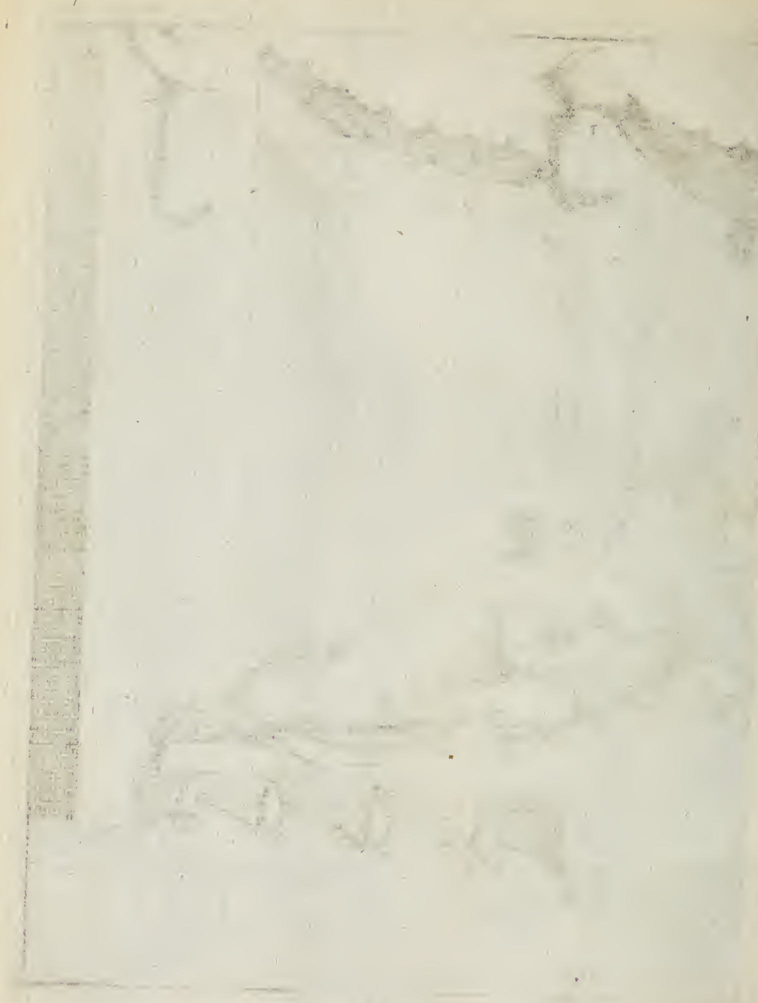
——— Aulæis jam se regina superbis.
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.

Seneca *lib.* II. *de tranq. vit. cap.* 10. eleganter. *Sermonem meum irrisit, aut palam aversatus est, & non in medio me loco, sed imo locavit.* Et aliæ hujusmodi notæ. Post hunc honoratissimus locus summus: vilissimus, imus. Et hæc quidem accumbendi ratio vulgata inter omnes fuit. Excipio pueros & servos. Pueri enim ad fulcra lectorum sedentes, vescebantur. Tacitus de more Britan. *lib.* XIII. *Ann.* Suetonius in Claud. cap. 32. & in Aug. cap. 64. *Servi in subselliis juxta lectum.* Plautus in Sticho. *Potius in subselliis civium accipiemur, quam in lecto.* Et in Persa. *Scis tu me esse imi subsellii virum?* Donatus in vita Terent. *Jussus*, inquit, *Cæcilio recitare: ad cœnandum cum venisset, quod erat contemptiore vestitu, subsellio juxta lectulum residens, legisse dicitur. Post paucos vero versus, invitatus ut accumberet, cœnasse una.* Seneca, *lib.* II. *de tranq. vit. cap* 15. Sed & fœminæ antiquitus vetabantur accumbere. Valer. Max. lib. II. cap. I. *Fœminæ*, inquit, *cum viris cubantibus sedentes convivabant. Quæ consuetudo ex hominum convictu ad Deos penetravit.* Isidorus, *lib.* XX. *cap.* I. Qui tamen mos jam ante Ciceronis tempora

pora exolevit, ut apparet ex libro quinto, ad Attic. *Epist.* 20. Ex Ovidio, Propertio & Poëtis. Postremo etiam, viri in luctu aut militia abstinebant accumbere, Plutarchus *in Cato. uticens.* observat, illum post bellum civile, nunquam nisi sedentem cœnasse. Et Spartianus *in Hadrian.* author est, illum triclinia omnia abstulisse è castris. Etiam Cæsar *lib.* III. *de bell. civil.* luxuriæ notam interpretatur quod in castris Pompeji triclinia strata reperisset. Hæc de accubitu Romanorum. * Addo corollarii loco, eundem accumbendi morem in Judæa fuisse, Christi temporibus. Apparet clare ex Joanne, *cap.* XIII. scribentis, *recubuisse se in sinu* JESU. Et Lucæ, *cap.* VII. de muliere peccatrice, quæ stans à tergo lavit pedes Christi. Et ejusdem *cap.* XXII. 18. *cœnaculum stratum* nominatur, quod de lectis capiendum. Docent & verba ipsa, quibus in re convivali perpetuo utuntur Euangelistæ, τὸ ἀνακεῖσθαι, καὶ τὸ ἀνακλίναι.

FINIS TRACTATUS
DE RITU CONVIVIORUM APUD ROMANOS.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE CENSURA ET CENSU.

CENSUM, Censionemve distinguo proprie à Censura. Census enumerationem & distributionem populi, æstimatione facultatum continet; Censura ad judicium & animadversionem in mores etiam pertinet. Census id fere est, quod Græcis ἀπογραφὴ dicitur. Censura, quod τίμησις. Ille sub regibus, Consulibusque aliquamdiu fuit; hæc cœpit Romæ Ann. Urb. demum 311. De utriusque origine & modo ordine videbo. Census à Servio Tullio institutus, anno regni sui 12. utilissimo invento,

* Hanc accumbendi formam præbet figura allata ex B. Casalio de Conviviis &c. c. I.

cujus tamen gloria pedes Solonem, qui Athenis discriminandi populi causa quatuor classes fecit, sive, ut Plutarchus & Aristoteles appellant, τιμήματα, in quibus cives omnes pro opibus divitiisque ordine censerentur. De quibus Plutarchum omnino vide, *in Solone*. Id exemplum non dubie secutus Romanus Rex; numerum tamen classium auxit; sive quia major populi multitudo, sive discriminis subtilioris causa, & ut cujusque opes magis distincte apparerent. Fecit classes sex, ut Dionysius & vulgus numerant, etsi Tubero apud A. Gellium, *lib.* x. *cap.* 28. quinque tantum recenseat, nulla ratione habita ultimæ classis; quam & Livius Centuriam tantum appellare videtur. His classibus eos tantum comprehendi, qui arma ferre possent, recte apud Livium Fabius Pictor notavit, apparetque ex classium descriptione ipsa; in qua semper mentio telorum & armorum.

Classium typus memoriæ causa hic esto.

Prima classis, quibus in Censu centum millia æris, aut supra, i. pecuniæ nostratis,

circiter coronati mille. { Arma iis omnia ex ære { *Galea.* *Clypeus.* *Ocreæ.* *Lorica.*
Tela { *Hasta.* *Gladius.*

Distributa hæc classis in Centurias 80. Quadraginta seniorum, totidem juniorum. Juniores intellige ex Tuberonis sententia ab anno 17. ad annum 45. supra Seniores. Adjicit huic Classi Livius centurias duas. Fabrorum, sine armis; qui machinas bellicas (eæ autem priscis è ligno) gestarent, fabricarenturque, à quo ritu in militia Romana semper Præfecti fabrorum. Dionysius paulo diversius, centurias eas secundæ classi adscribit; ita tamen ut ad primæ Classis usum essent. Seniorum una; Juniorum altera.

Se-

Secunda Claſſis, quibus in Cenſu 75. millia æris aut ſupra, uſque ad 100000. id eſt, noſtratis pecuniæ, coronati ſeptingenti 50.

Arma his { *Galea.* *Scutum.* *Ocreæ.* } Tela { *Haſta* *Gladius.* }

Quod Livius ait, *Scutum pro Clypeo imperatum*, videtur pugnare cum eodem ſcriptore lib. VIII. ubi clypeos Romanis attribuit diu poſt reges exactos. *Clypeis*, inquit, *antea Romani uſi, deinde, poſtquam facti ſunt ſtipendiarii, ſcuta pro clypeis fuere.* Sed loqui eum neceſſe eſt de prima claſſe, quæ ſola clypeos habuit Servii inſtituto, & poſuit poſtquam ſtipendia militi è publico data. Ann. Urb. 347.

Diſtributa in Centurias 20. Decem Seniorum, totidem Juniorum.

Tertia Claſſis quibus in Cenſu 50000. æris, noſtra pecunia coronati 500. { Arma { *Galea.* *Scutum.* } Tela. { *Haſta.* *Gladius.* } }

Diſtributa in Centurias 20. eodem diſcrimine, quo prior.

Quarta Claſſis quibus in Cenſu 25000 æris, noſtra pecunia coron. 250. { Arma. { *Scutum.* } Tela. { *Gladius.* *Verutrum.* } }

Diſtributa in Centurias 20. Seniorum Juniorumque.

Quinta Claſſis quibus in Cenſu 11000 æris, noſtræ pecun. coron. 110. { Arma iis *nulla.* Ideoque *velati* dicti. vide Feſtum. }

Tela, Funda & lapides, ut Livius ait. Vel ut Dionyſ. σάννια καὶ σφενδόνη. Diſtributa in Centurias 30. Seniorum Juniorumque. Huic autem Claſſi Livius accenſet 3. Centurias; Cornicinum, Tubicinum (male in

Livio Tibicinum) Accensorum. Dionysius contra in quartam rejicit, Centuriasque tantum facit duas, ut opinor, recte. Itaque in Livio corrigendum.

Sexta, non Classis revera sed Centuria tantum fuit. In ea censi omnes quibus infra 11000. æris, cum discrimine tamen aliquo, ut quibus 1500. aut supra æris esset, id est, 15. coronati, Proletarii dicerentur, quibus infra, Capite censi. Hi à Tribunis & militia diu immunes. Vide Agellium, *lib*.XVI. *cap*. 10. Hæc classium divisio, ac telorum armorumque quod ad pedites quidem attinet, nam ad primam classem adjecti etiam equites, quorum Centuriæ 18. iis dena millia æris data, id est, 100. coronati, Livius ad equos emendos scribit, nec satis definit in Centuriasne, an in equites singulos. Ejusdem hæsitantiæ quod in eodem sequitur, viduas iis esse attributas, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Varro *lib*. VII. *de Ling. Lat. sub extr.* certe equum publicum mille assium fuisse clare indicat, non bis mille. Ista ad Livii mentem (nam Dionysius ab eo in summa pecuniaria leviter dissentit; itemque Plinius *lib*. XXIII. *cap*. 3. & Agellius *lib*. VII. *cap*. 13.) de classibus sint dicta, quarum institutio magnæ prudentiæ, magni usus in Rep. fuit. Primum ad tributa; quia ut noster Livius ait, hac ratione à pauperibus onera in dites inclinata, quod facile intellectu. Cum enim essent in universum Centuriæ 193. ex iis prima classis quæ divitum erat, 98. habebat. Itaque tributo imperato, & æqualiter in centurias diviso, plus quam media tributi pars, à prima sola pendebatur. Reliquæ enim omnes classes Centurias tantum habebant 95. & in Centuriis ipsis capita plura. Alter classium usus ad Comitia, id est, ad summam Rempub. fuit, ad leges ferendas, ad bella, ad pacem, ad Magistratum creandum, &c. Ita ut vis omnis (ut ait Livius) penes primores civitatis esset. Cum enim suffragia non viritim, sed per Centurias numerarentur, vinceret autem Centuriarum numero sola prima classis omnes reliquas; clarum, penes illam summam

mam Reipub. fuisse, plebe callide & sensim ab administratione exclusa, Classibus ergo Centuriisque ita distributis, ne quis extra eas dolo malo remaneret, legem tulit de Incensis: uti quicunque civis Romanus nomen opesque suas ex fide non retulisset, ipse & bona ejus publice vænirent. Quod etiam, præter Dionysium Zonoras observavit, nec solum pœna, sed etiam religione Censum sanxit firmavitque. Instituit enim, ut post Censionem certo die, in suis quisque Classibus Centuriisque cives omnes ornati instructique in campo Martio adessent. In campo Martio dico: semper enim lustrum conditum ibi, etsi Census ipse interdum in foro habitus, vel in villa publica plerumque. Ibi solemni sacro, triplicique victima (suem, ovem, taurum fuisse convenit, unde *Suovetaurilia* vel *Solitaurilia* dicta) exercitum lustrabat, cum precationis carmine, *Uti Dii P. R. res meliores amplioresque facerent.* Etsi ea verba verecunde postea P. Scipio Africanus Censor immutavit. Valerius *lib.* IV. *cap.* I. Deæ Luæ id sacrum factum, quam purgationibus expiationibusque præfectam ex eo suspicor, quod Servius Tullius Rex, primus templum huic Deæ condidit, uti apud Tacitum *lib.* XV. *Ann.* ego quidem lego: nam vulgo ibi Lunæ, male, ut doceo in loco. Is in censendo finis, & à luendo ait Lustrum Varro appellatum. Nam Livii certe locus in etymo parum integer sanusque. Quod pro quinquennali deinde spacio usurpatum, quia in mutatione hominum facultatumque, opus iterata Censione sæpius fuit: institutumque ab eodem Rege, ut in quinquennali singulo Census repeteretur, atque ita ipse deinceps quater lustrum condidit, authore Valerio *lib.* III. *c.* 3. Habes rationem, quæ sub Servio, Regibusque & Consulibus fuit (ii enim Censum egerunt loco Regum) donec proprius huic rei inventus Magistratus; quem & utilitas suasit & necessitas; quia populus, ait Livius, *lib.* IV. per multos annos incensus fuerat, nec Consulibus, cum tot bella imminerent, operæ pretium erat id negotium agere. Ita creati Censo-

res Anno Urb. 311. sic dicti, quod ad eorum Censionem, id est, arbitrium populus censeretur. Varro *lib.* IV. *de Ling. Lat.* Neque enim primo morum disciplinæque regimen iis, ut opinor, datum, sed tantum censendi populi jus, uti sub regibus factum. Paulatim dignitas accrevit, & censura animadversioque in mores iis permissa, æterno Reip. bono. De tempore tamen tantæ rei nihil acceptum, nisi quod statim à creatis Censoribus id obtinuisse facile colligas ex Camilli & Posthumii Censura apud Valerium *lib.* II. *cap.* 9. quæ incidit in Ann. Urb. 350. Munera Censorum præcipua quatuor, *Populi censio*, *Animadversio*, *Vectigalium locatio*, *Templorum*, *Locorumque publicorum tuitio.* Censio eadem quæ sub regibus deque forma ejus, & solennibus verbis Censorum aliquid Varro *lib.* V. *de Ling. Lat.* Animadversio, nota dicta proprie, quam inurebant jurati Censores, cujus quæ vis fuerit, ex Cicerone *lib.* IV. *de Rep.* colligas. *Censoris judicium*, inquit, *nihil fere damnato adfert*, *nisi ruborem.* Itaque omnis illa judicatio versatur tantummodo in nomine. Animadversio illa ignominia dicta est, quod tamen capies κατὰ τὸ πλεῖστον. Nam mulctam etiam interdum imposuere Censores, uti Cœlibatus, ut apud Valerium *lib.* II. *cap.* 9. & apud Festum *in uxorium æs.* Animadversio hæc in tres ordines, triplex. Cuique enim ordini adimebant quod ei summum esset: Senatori, curiam: Equiti, equum publicum: Plebejo, suffragium. Id factum hac ratione. Censores numero & facultatibus populi cognitis, in Curuli sella sedentes Senatum primo legebant; in ea lectione, palam omnium, tam veterum quam novorum Senatorum nomina, à Scriba recitabantur. Cujus nomen primo recitabat, magno id honori habitum, dictusque eo lustro *Princeps Senatus*: cujus nomen omissum, Ignominiæ, isque motus Senatu intelligebatur. Neque enim aliud, de qua agimus, Motio quam Præteritio & nota quædam tacita Censoris, quæ tamen per id lustrum Senatorem omni munere & dignitate Senatoria privabat.

Paulo

Paulo aliter in Equitibus obtinuit, qui ſinguli citati ad Cenſores, equum manu ſua tenentes, accedebant: uti ex Plutarchi Pompejo. Suetonii Auguſto, *cap.* 28. & Claudii nummis diſcimus: atque ibi, ſi omnia recta, traducere equum Cenſor jubebat; ſin quid commiſſum, equum adimebat, id eſt, mille aſſes, ad equum alendum è publico attributos, itemque annulum aureum, & inſignia ordinis equeſtris. At Plebejum noxæ alicujus compertum, aut tribu movebant, aut inter ærarios referebant, ſive in Ceritum tabulas, id eſt, jure ſuffragii ferendi, & honore omnium civium privabant, oneribus tantum relictis. Tributum enim & æra ex cenſu nihilominus dabant, tanquam cives. Quo jure & Cerites olim erant, ex Agellio *lib.* XIII. *cap.* 23. hæc diſcrimina plerumque. Interdum enim ſi culpa gravior, pluribus notis aliquis affectus reperietur: puta, ut Senator præteritus ſit, & tribu etiam motus, item equis equo privatus, & in ærarios relatus, quæ ex Livio Valerioque facile obſervabit non incurioſus lector. Cauſæ notarum, Cœlibatus, orbitas, perjurium, æs alienum, infames libidines, aliaque probra, quæ ſuis legibus non vindicabantur. Vide Suetonium *in Claud. cap.* 16. Supereſt de vectigalium locatione: & cura templorum locorumque publicorum, quæ munera ſatis clara, & paſſim de iis apud Livium, de creatione Cenſorum, & Ciceronem in Verrinis, & ſecundo de legibus, alioſque. Cenſorum autem imperium primum quinquennale fuit, ſed decennio poſt, quia nimia poteſtas ea viſa, lege Mamertii Æmilii Dictatoris annua, & ſemeſtris facta eſt: quod poſtea ſervatum. Manſere in Republica Cenſores ad tempora Imperatorum, qui intermiſerunt, aut ipſi munera Cenſorum, ut libitum, obierunt. Tentavit reducere Decius Imperator; ut author Trebellius Pollio, *in Valer.* fruſtra, nec poſt eum amplius cenſorum in Republica nomen aut honos.

FINIS TRACTATUS
DE CENSURA ET CENSU.

JUSTI

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE ANNO†, DEQUE EJUS DIVERSITATE:

ITEM

RATIONE INTERCALANDI.

Annum varie derivant Grammatici. Sextus Pompejus à voce ἔνος deduci vult. Athenæus capit à circuitu temporis, quia priſcis annus *Circum* ſignificat. Quidam ab annovando, quod ſuo itu redituque cuncta novet. Verior Varronis opinio, qui annum quaſi circulum dictum vult, *quia*, inquit, *ut parvi circuli annuli, ſic magni dicebantur anni* Et bene Varro. Antiquitus enim unico *N* fuit ſcriptum *anus* & *anulus*, ſignificavitque etiam eam partem, qua ſedemus, & quam honeſte ſilemus, ut Græce δακτύλιος. Alluſit ad id etymon Virg.

Atque in ſe ſua per veſtigia labitur annus.

Sunt Ægyptiorum Hieroglyphica, qui annum Draconi caudam ſuam mordenti aſſimilant. Annus autem duplex; *Naturalis*, & *Civilis*. *Naturalem* dicimus, cujus initium ad curſum Solis congruit, duodecim ſigna peragrantis. *Civilem*, quem aliæ gentes alium atque alium conſtituerunt, quædam ultra Solarem curſum, multæ citra. *Naturalis annus*, unus eſt & uniformis, & æternum ſibi conſtans. *Civilis*, pro inſtituentium arbitrio varius fuit. Apud Ægyptios initio menſtruus annus fuit, & unius menſis; ut Plutarcho *in Numa.* & Plinio *lib.* VII. *cap.* 48. placet: aut ut Cenſorino, bimeſtris: poſtea quadrimeſtris, ut Solinus author, *cap.* 3. Denique Solaris dierum 365. quem κυνικὸν ſive canicularem vocabant, quia initium ejus menſis eſt חוש, quo caniculæ ſydus exoritur. Apud Arcades annus trimeſtris, juxta quatuor temporum vices. Apud Cares & Acarnates

† *Ad hiſtor. Numæ Pomp. Liv. l.* I. *Dec.* I.

tes Semestris. Apud Hebræos mensium duodecim, ad Lunæ cursum, falluntur que profani homines, qui spacia longioris vitæ in sacra historia tradita referunt ad Ægyptiacos annos. In Italia apud Alaros annus decimestris. Apud Labinios mensium tredecim, quoniam constabat dies ter centum septuaginta quatuor. Nec anni solum diversi; sed & anni initia fuerunt, de quibus elegans Symplicii locus, in 5. Phys. *Non natura*, inquit, *sed positione principia sunt, quæ facimus anni principia.* A solstitio æstivo, ut Athenienses. Ab æquinoctio autumnali, ut qui nunc vocatam Asiam tenent. Vel ab hyberno solstitio, ut Romani: vel ab æquinoctio verno, quemadmodum Arabes & Damasceni. Hæc fere consensu traduntur. At de Romanorum annis, deque horum principio, non levis controversia est. Alii decimestres eos volunt; argumento originis, & exemplo ab Albanis: argumento item nominis, quia ultimus mensis December, quasi decimus dictus; Januarium enim & Februarium posterius adjectos. In hac sententia Livius, Varro, Ovidius, Censorinus, & pleraque turba scriptorum. Nec prorsus abhorret à vero, quoniam & Græci plerique decem mensium annum habuerunt, ut Æoles, de quibus apud Ausonium illud ænigmaticum, in Epist. ad Theonem.

Aut Ver, aut Æolii, menses tenet ignicomus Sol.

Nec alium Homericum annum fuisse veteres Grammatici volunt, aut illud Neptuni, Nympham à se compressam alloquentis. *Odyss.* Λ.

Χαίρε γυνὰι φιλότητι περὶ πλιμϑὸς δ᾽ ἐνιαῦτυ
Τέξεις ἀγλαὰ τέκνα. ——— ———

Alii contra ab initio jam inde duodecim mensium annum Romanum faciunt: nec movet eos argumentum ab Albanis aut Decembri: quia Albanos censent, uti oriundos ab Asiaticis, duodecim menses habuisse, & Decembrem ideo sic dictum, quia decimus ordine. Primus enim Maximus fuit in honorem Creti prioris, decimo loco December, post Januarius & Februarius. Nec men-

menses illos adjectos à Numa volunt, sed tantum confusum ordinem anni digestum collectumque. Tamen de ordine mensium, qui nunc obtinet, iterum certamen est. Sunt qui Numæ id tribuant, qui Januarium ab agmine ad principia reduxerit, in honorem Prisci Latinorum regis Jani. Sunt qui Tarquinio Prisco; ut, Junius, Gracchanus. Alii Decemviris, ut Ovidius 2. Fast.

Postmodo creduntur spatio distantia longo
Tempora bis quini continuisse viri.

Quidam Consulibus primis, inter quos Plutarchus, quasi Januarius primus factus mensis, honoris & ominis causa; quia tunc Consules primi creati & restituta libertas. Ab eo ipse; quanquam in re ambigua, in sententiam Ovidii, aut certe Junii Gracchani. Nam de Numa, ne credam, facit mensis intercalaris, quem rejicit in Februarium, quasi ultimum anni; (ut dicam) Et Plutarchum erroris aperti damnat refugii dies, qui omnium consensu vel in sextum Calend. Martias. vel in septimum Calend. Junii incidit. Cæterum quomodocunque ea res se habuit: & sive duodecim Romuli; sive decem tantum menses (cujus sententiæ esse me haud pœnitet) illud constat, Romuleum annum, mensesque turbatos fuisse, parum cum Solis & Lunæ cursu congruentes. Ideo animum huic rei merito advertens Numa, sive suo, sive alieno ingenio doctior, ad Lunæ duodecim menses, ad numerum Græcorum fluctuantem reduxit annum, constituitque eum, ut Plutarchus sensisse videtur, dierum ter centum quinquaginta quatuor: vel ut Censorinus, Solinus & alii, ter centum quinquaginta quinque: præter omnem rationem impari tantum, ut ajunt, numero motus. Ita subventum imperitiæ Romuli: sed tantum in parte. nam cum ille ipse annus Lunaris exorbitaret à Sole, futurumque in progressu esset, ut hyberni menses in æstatem, æstivi in hyemem inciderent; quæsitum huic rei remedium est à Numa, & inventum. Remedium intercalatio fuit: & ea ipsa à

Græ-

Græcis. Nam Græci, cum ex traditione Hipparchi didicissent, solem ambire suum circum diebus ter centum sexaginta quinque: (quadrantis enim, qui redundat, nec à Græcis, nec à Numa habita ratio est: idque notatum ad intercalationem volo) viderunt clare deesse suo anno dies undecim, quos appellarunt ὑπερβαίνοντας seu transcendentes, nec tamen aptum visum illis aut decorum, singulis annis dies illos inserere vel appendere: sed mensem potius novum repererunt ἐμβόλιμον, quasi insititium vel immissorium dictum, quem, diebus illis multiplicatis, ad finem tertii cujusque anni adjiciebant. Ita ut annus tertius mensium esset tredecim; & mensis ultimus ἐμβόλιμον dierum triginta trium. Ita enim de Atheniensibus eleganter & clare vetus Scholiastes tradidit in argumento Orationis Demosthenis, *Contra Abrot.* Idque non paulo verius clariusque, quam quod Solino aliisque scriptum, solitos Græcos intercalare nonaginta dies, octavo quoque anno. Græcos igitur hic secutus Numa est: sed non vestigiis iisdem. Dupliciter enim dissentit. Primum, quod non tertio quoquo anno, sed secundo intercalavit dies viginti duos, ut clare discimus ex Plutarcho. Deinde qui non ad finem prorsus anni, sed adulto Februario intercalavit, inservitque suum mensem post Terminalia, id est, Februarii viginti tres dies. Nam ne prorsus abiret à Græcis, ultimum anni elegit quidem Numa, sed novo exemplo mensem interrupit & divisit. Ita enim intercalabant Romani, ut inter vigesimum tertium & vigesimum quartum Februarii diem, mensem interponerent intercalarem: eoque exacto, reliquos quinque Februarii dies adjungerent, retento nomine sui mensis. Credo religione aliqua moti, ut Februarius, qui mensis lustrationum purgationumque erat, omnino clauderet annum. Eum mensem insititium intercalarem posterior ætas dixit: Numa Mercidinum, vel Mercidonium. Ea enim lectio Plutarchi est, & firmatur à Festo: quanquam viri docti ambigant, ne Intercidinus in Plutarcho scribendum sit, quasi qui intercidat Februarium mensem,

ſem, & diffindat. Et hæc è Plutarcho intercalandi ratio ſatis clara eſt. Manet tantum ille ſcrupulus in Livii verbis, quomodo vigeſimo demum anno ad metam eandem Solis, unde exorſi eſſent, plenis annorum omnium ſpaciis, dies congruerit; Vigeſimo, inquam, anno: Ita enim ex fide omnium librorum ſcribendum eſt, & quod in vulgatis legitur, *Vigeſimo quarto*, manavit à Sabellici mente. At ſi dierum tercentum quinquaginta quatuor, Numæ annus; & intercalavit biennio quoque dies 22. manifeſtum, non vigeſimo demum anno; ſed biennio quoque parem fieri Solis & Lunæ annum. Intricatus hercle Livii locus: Et quo magis magiſque cogito, labor illuc, ut cum Solino & Cenſorino cenſiſſe Livium putem, quaſi Numa conſtituerit annum ter centum quinquaginta quinque dierum, contra Græcos. Qui tamen idem Numa, cum parum perite undecim dies duplicatos intercalaret; eveniebat, ut ejus annus paulatim Solarem ſuperaret, nona quidem intercalatione octodecim diebus. Itaque remedium à ſe huic malo petens Numa, vigeſimo anno decimam intercalationem omiſiſſe videtur: ut hi anni tanto breviores eſſent, quantò alii longiores. Atqui ita cum quaſi conſiſteret, ſtaretque per biennium Lunaris annus: facile intellectu, quomodo vigeſimo demum anno ſublata inter Lunarem Solaremque diſparitas, ut neuter vinceret aut vinceretur. Excipio tamen duos dies, qui adhuc ad plenum ſolarem annum deſiderabantur: quorum rationem non habuit Numa. Et inde fortaſſe orti errores in anno & Faſtis, quos Julius Cæſar cum ſtudio correxit.

JUSTI

JUSTI LIPSII

DE ANNO, DEQUE ANNI INTERCALATIONE, DECLARATIO ALIA.

ANNUS apud Romanos triplex; *Romuli*, *Numæ*, *Cæsaris*. *Romuli*, qui annorum peritior quam sy-derum, neque ad Lunæ, (ut Græci) neque ad Solis cursum (ut Ægyptii) annum accommodavit, in quo menses decem fuerunt, dies ter centum & quatuor. *Numæ*, qui vitii manifesti Romuli annum correxit, additis mensibus duobus (Januario & Februario) quem definivit diebus ter centum quinquaginta quinque: appositæ ad Lunæ cursum, nisi quod exuberat dies unus; nam Luna orbem suum diebus ter centum quinquaginta quatuor absolvit. Id Numam fecisse sive imperitia, sive studio potius numeri imparis creditum est. Ita ad annum Romuli priorem unus & quinquaginta dies additi: Sed cum hic annus Lunaris, ad Solis cursum minime conveniret, necessariò, exemplo Græcorum, introducta est Intercalatio, id est, dierum aliquot interpositio, quibus annus longior fieret, & Solis iter æquaret. Intercalabant ex institutione Numæ, Pontifices biennio quoquo, idque alternis, modo 23. dies, modo 22. ut undecim illos dies & quadrantem, quibus Lunæ cursus à solari vincitur, adæquarent. Quod conveniebat pro parte, cum more Græcorum, qui singulis octenniis dies 90. intercalabant; Non tamen cum veritate, quia Numa diem unum anno suo temere & sine exemplo addiderat. Ita fiebat, ut octo annis redundarent dies 8. Emendavit hoc postea sive Numa ipse, sive Pontifices hoc modo, ut tertio quoquo octennio, non dies nonaginta, sed tantum sexaginta intercalarent, atque eo compendio redirent quasi in viam Dies illos viginti tres sive viginti duos, vocabant mensem intercalarem, fiebatque omnis intercalatio mense Februario, post diem

vigesimum tertium, id est, post Terminalia. Sed cum ne sic quidem confusio vitaretur, vel fraude Pontificum (qui ut Publicanis gratificarentur, dies addebant & eximebant) vel interdum omnis intercalatio, aut per religionem, aut per incuriam omitteretur. C. Cæsar Pontifex Maximus, tertio Cos. curam suscepit anni corrigendi. Isque adhibito in consilium Sosigene Ægyptio, astrorum perito, primum omnium ex Lunari Solarem annum fecit, diebus decem ad Numæ annum additis: ita ut annus Julianus dies haberet ter centum sexaginta quinque. Non tamen intercalatio prorsus sublata, sed imminuta. Nam cum Solis cursus constet diebus ter centum sexaginta quinque, & quadrante, id est, horis senis; fiebat ut quarto quoquo anno, dies unus redundaret, quem (ne paulatim constitutionem anni iterum turbaret) placuit Cæsari, quarto quoquo anno intercalari, mensis Februarii die vicesimo quarto: idque Bisextum vocarunt, quia bis numeramus sexto Calend. Martias. Dies decem, quos Cæsar addidit, in menses septem sic distribuit, ut Januario, Sextili, Decembri duos dies adjungeret: Aprili, Junio, Septembri, Novembri singulos. Cætera satis clara ex Suetonio ipso in Julio capit. 40.

FINIS TRACTATUS

DE ANNO, DEQUE EJUS DIVERSITATE. &c.

JUSTI LIPSII

TRACTATUS

DE CRUCIS SUPPLICIO, APUD ROMANOS USITATO.

POENA crucis antiquissima apud Romanos, cui nomen à cruciatu: aliter patibulum à patendo dictum, quoniam sontes dispansis ac patentibus brachiis cruci affigerentur.

rentur. Ciceroni *infelix arbor* appellatur, in orat. pro C. Gabin. *infelix lignum.* Senecæ *Epist.* 102. Acerbissimum inter supplicia censebatur, & primum receptum in servos, iisque quodammodo opprobrium. Paulus Jurisc. lib. sent. *Si servi de salute duorum consuluerint, summo supplicio, id est, cruce afficiantur.* Juvenal. Sat. 6.

Pone crucem servo, meruit quo crimine servus
Supplicium. —— ——

Nec aliter, quoties apud veteres, *servile supplicium, servilis pœna, in modum servilem* leguntur, accipienda videntur quam de cruce. Vulcatius in Avidio Cassio. *Rapi centuriones quosdam jussit & in crucem tolli, servilique supplicio affici.* Etsi interdum & in liberos homines sic animadversum reperio; sed raro, non nisi ob insigne scelus, ut in latrones, aut grassatores, aut transfugas. De latronibus Petronius Arbiter: *cum interea Imperator latrones provinciæ jussit suffigi.* Seneca Epist. 7. *Latrocinium fecit aliquis, quid ergo meruit? ut suspendatur.* id est, ut suffigatur: nam usus laquei Romanis prorsus erat ignotus. De transfugis Valerius *lib.* II. *cap.* I. *de Scip. Alti.* Nonnunquam & in cives, sed id contra leges, Valeriam videlicet & Portiam, de quo vide Livium *lib* x. Ciceronem, *pro Rabirio.* Salustium, *in Catil.* Suetonium, *in Ner.* fereque per acerbitatem Magistratuum, ut Verres Gabinium: Cicero, *in Verr.* 5. Galba tutorem quendam: Suetonius *cap.* 9. In usu hæc pœna fuit, non Romæ solum, sed in provinciis; ita tamen ut non pro voluntate Domini, sed sententia judicis servi ad supplicium hoc damnarentur: Seneca, *lib.* III. *controvers.* Ne de servo quidem aut captivo, omni loco, aut omni genere, supplicium sumi fas est, sed adhibetur ad ea Magistratus, ob custodiam, non lætitiam. Et Romæ Triumviri quidem capitales de servis pronunciabant; exequebanturque. Colligo ex aliis locis, tum clare ex Valerio, *lib.* II. *cap.* 4. de Faunii servo Alexandro. In provinciis procuratores aut Præsides: sicut de Servatore nostro Pilatus, qui Judææ Pro-

curator: Tacitus, 15. *Annal.* Ratio & forma hujus supplicii hæc fuit. Prius virgis noxium in foro, aut celebri aliquo loco cædebant. Cicero *lib.* v. *in Verr.* Lactantius, *lib.* II *cap.* 19. Euangelistæ de Christo. Deinde per forum circumducebantur, titulo criminis è collo pendente, vel præconis clara voce pronunciante. Dio, *lib.* LIV. de servo Cæpionis, & de Christo. Johannes *cap.* XIX. qui & voce Latina titulum nominat. *cap.* 32. Suetonius in Calig. & Domitiano *cap.* 15. Sed & crucem suam plerumque ipsi ferebant Plautus Militem Scen. 4. Act. 2. *Credo ego isthoc exemplo, tibi esse eundum actutum extra portam dispansis manibus, patibulum cum habebis: Dependentibus aliquot tintinnabulis, quorum sonitu obvii moverentur, ut devoti & jam funesti corporis contactu abstinerent.* Zonaras de triumpho Camilli, *Tomo* II. *Annal.* Plautus, Pseudolo. Scen. 3. *Lanios inde duos accersam cum tintinnabulis. Eadem duos greges virgarum ulmearum adegero.* Nec alia sententia idem Comicus *in Truculent.* Tintinnabulos viros alibi nominat carnifices ipsos. Noxium deinde sequebantur carnifices stimulis pungentes, si nimis tarde incederent. Plautus *Mostel. scen.* I. Hoc ornatu ducebantur extra portam ad locum supplicio destinatum; in urbe enim id nefas. Tacitus, *lib.* II. *Ann.* Plautus *supra.* Cicero 5. *in Verr.* Tacitus de nece Plautii Laterani, lib. XXV. annal. *Raptus*, inquit, *in locum servilibus pœnis sepositum, à manu Statii Tribuni trucidatur.* Cum ad locum pœnæ ventum esset, crucis ligno vivus suffigebatur, clavis ad manus pedesque adhibitis. Seneca, cap. 15. de vita & anima. *Cum refigere se crucibus suis conentur, in quas unusquisque clavos suos adjicit.* Apulejus lib. II. *Et carnosi clavi pendentium. Clavis à quatuor suffigebantur.* Plautus Mostel. *Ego dabo ei talentum, primus qui in crucem excurrerit, sed ea lege, ut affigantur bis pedes, bis brachia.* Ita sublatos in altum, inter tormenta languere patiebantur, donec postremo crura iis suffringerent, in quibus (teste Plinio *lib.* XI. *cap.* 45.) inest vitalitas. *In ipsa*, inquit, *genuum*

com-

commissura quadam buccarum insanitas est, qua perfossa, ceu jugulo spiritus aufugit. De hac re Euangelistæ, Lactantius, *lib. 1. cap. 26.* Cicero, *pro Rosc. Amer.* & inde frequens illa comicis comminatio *Crurifragi.*

EODEM PERTINENT ET HÆC.

SOLENNE illud fuit, crucifixorum corpora militari custodia signari donec putruissent, ne quis ea ad sepulturam detraheret. Petronius, in Satyrico. *Proxima ergo nocte, cum miles qui cruces asservabat, ne quis ad sepulturam corpora detraheret, notasset lumen, &c.* Idem in Euangelio notamus. Hæc de pœna crucis. Quibus addo sublatum prorsus hoc supplicii genus, in honorem Servatoris nostri, à Constantino Imperatore esse, & pulsum finibus Christiani orbis: Nicephorus, *lib.* VII. *cap.* 46. *& l. ult. in C. Theodos. de paganorum sacrificiis & templis.* Ideoque in Pandectarum libris nunquam hodie crucis mentio, sublato eo nomine à Triboniano, & ejus loco furcæ substitutæ. L. Capitolium. *ff.* Pecu. D. de Pœnis. Et L. Quicunque. D. ad leg. Cornel. de falsis. Videatur & Cujacius ad Paulum *lib.* v. *sentent. tit.* 17. Illud quoque monendum duxi: Forma crucis, ut dicitur, satis nota est, †. Lignum vero illud transversum — dicebant proprie patibulum, quod reus ipse cogebatur portare ex urbe ad locum destinatum, ubi in terra lignum illud oblongum l erat fixum, qui proprie crux dicebatur. Ergo pictores ignari prorsus antiquitatis, perperam Christum lignum illud transversum conjunctum oblongo, id est, patibulum cruci conjunctum ferre pingunt. Plautus. *Patibulum ferant per urbem, & cruci affigantur.* Hinc satis illa perspicua.

TRACTATUUM JUSTI LIPSII FINIS.

INDEX AUCTORUM

Qui in Kippingio & Justi Lipsii Tractatibus peculiaribus laudantur, emendantur & explicantur.

A.

Ori-

I N-

INDEX

Rerum & Verborum locupletissimus juxta Paginarum numeros.

A.

Col-

Hysso-

Mar-

Se-

Vecti-

CATALOGUS
Quorumdam LIBRORUM, &c.
Qui in Officina PETRI VANDER AA, Bibliopolæ LUGDUN. BATAV. venales reperiuntur.

A

ABarbanel in Prophetas, Ebraicè, fol.
Abregé de la Philosophie de Gassendi, 12° 8 *voll.*
Acta Lipsiensia 4°. compleet usq. Annum 1711 inclusive, cum 4 Suppl. & 2 Indic.
Adami (Melch.) Vitæ Illustrium Virorum, fol.
Admiranda rerum admirabilium Encomia, 12°.
Aitzma Historien alle de Vervolgen, *fol. compleet*, 5 *deelen.*
Allix de anno & mense natali J. Christi, 8°.
Ambassadeur parfait, 8°. 2 *voll.*
Ammianus Marcellinus, Gronovii, 4°.
Anacreon, Sappho & Theocr. Gr. Lat. 8°. Londini.
Analyse sur les Jeux d'hazard, 4°. *Paris* 1711.
Anhorn ab Hartwitz Theatrum Concionum, 4°. 9 voll.
Anselmi Opera Juridica, fol. 4 voll. Antv.
Antoninus Liberalis, Gr. Lat. Berkelii, 12°.
Application de l'Algebre de Guinee, 4°.
Apulejus, in usum Delphini, 4°. 2 voll.
Architecture (les cinq ordres de l') de Vignole de l'augmentée, 8°.
——— *'t selve in 't Nederduyts*, 8°.
Arlington (Comte d') Lettres a Temple & autres, 12. 2 *voll.*
Aristophanes, Gr. Lat. Kusteri & aliorum, fol.
Arrianus, Gr. Lat. Gronovii, fol.
——— Charta Major, fol.
Arrian, *Guerres d'Alexandre*, *traduit par Ablancourt*, 2.
Art des Armées Navales, *par Hoste*, *fol.*
——— *de plumer la Poulle sans crier*, 12.
Athanasii Opera Omnia, per Monach. Bened. fol. 3 voll.
——— Idem, Gr. Lat. fol. 2 voll. Lipsiæ.
Atlas antiquus, sacer, Eccles. & profanus, Sansonis & Clerici, fol. *illuminé.*
——— novus P. P. Societ. Jesu, 4°. compleet.
——— *Maritime*, *chez Mortier*, *fol.* 2 *voll.* illuminé.
——— *du Duc de Bourgogne*, *fol. Mortier*, illuminé.
——— *par de Lile*, *fol. Paris.*
——— *Historique*, *par Gueudeville & C. . . fol.* 3 *voll.*
——— *(Nouvel) de Messrs de l'Academie Royale des Sciences*, *& des autres celebres Géographes*, *fol. Longo.*
——— *(le petit) du Voyageur*, 8°.
Audifferet Geographie, 4°. 3 *voll. Paris.*
Augustini Opera Omnia per Monach. Bened. fol. 10 voll. Paris.
——— Idem, cum Appendice Clerici, fol. Amst. XII. voll.
——— Appendix, per J. Clericum, *seorsim*. fol. Ch. Major.
Aurelius Victor, cum notis Variorum, 8°.

Au-

Ausonius Tollii, 24°.
Authores de Cruce, 12°. 4 voll.

B.

Bacchinus de Sistris, 4°.
Baglivii Opera Medica, 4° Lugduni.
Baltus (Pere) Defense des S. S. Peres accusez de Platonisme, 4°. *Paris.*
Baluze Histoire d'Auvergne, *fol.* 2 *voll.*
——— Miscellanea, 8°. 5 voll.
——— nova Collectio Conciliorum, fol.
——— Vitæ Paparum Avenionensium, 4°. 2 voll.
Barbette Opera Omnia, 4°.
Baronii Annales Ecclesiastici, fol. 12 voll. Antverpiæ.
Barréme son livre comptes faits, 8°.
Bartholini Anatomie, 4°. *Neerduyts.*
Basnage Histoire de l'Eglise, *fol.* 2 *voll.*
Bebelii Antiquitates Antidiluvianæ, 4°.
——— ——— Ecclesiæ Argentorat. 4°.
——— ——— ——— Noachicæ, 4°.
——— ——— IV. Seculi Evangelicæ, 4°. 3 voll.
Becmanni Historia Orbis Terrarum, 4°.
Begerus de Alceſtide, fol.
——— Bellum Trojanum, 4°.
——— Colloquia de III. Tomis Thesauri Antiquitat. Græcar. fol.
——— Contemplatio Gemmarum Gorlæi, 4°.
——— Cranæ Insula, 4°.
——— de Nummis Serpentiferis, fol.
——— Examen dubiorum quorundam, fol.
——— Florus, fol.
——— *Medalions du Cabinet du Roi de France*, *fol.*
——— Meleagrides, 4°.
——— Numismata Imperatorum Romanorum, fol.
——— ———. Pontificum Romanorum, fol.
———. Thesaurus Brandeburgicus, fol. 3 voll.
——— ——— tomus tertius, *seorsim*, fol.
Bekker betoverde Wereld, 4°. *compl.*
——— *over de Cometen*, 4°.
——— ——— *Daniel*, 4°.
——— *Friesse Godgeleertheyd*, 4°.
——— *Leere der Gereformeerde Kerken*, 4°.
Bellorii Veterum Lucernæ Sepulcrales, fol.
——— ——— Sepulcra Romanor. & Etruscor. fol.
Belloste Chirurgien de l'Hôpital, 12°.
Benoit Historie der Reformatie van Vrankrijk, *fol.* 2 *deelen.*
——— *dito*, *op groot papier*, *fol.* 2 *deelen.*
Bentivoglio Lettres, *Ital. & Franc. par Veneroni*, 12°.
Bergerac Oeuvres, 12°. 2 *voll.*
Bernardi Opera, per Mabillon, fol. 2 voll.
Beschrijving van Groot Brittannien, 12°.
——— ------ *Moscovien*, *door Dr. Poot*, 4°. *S. P.*
——— ------ *Oud en Nieu Romen*, *fol.* 4 *deelen.*
——— ------ *Oost en West-Indien*, *door Dapper*, *Montanus en Nieuhof*, *fol.* XI *deelen*, *compleet. By Meurs.*
——— *dito* *fol.* XI *deelen*, *groot pap.*
——— ------ *Spanjen en Portugal*, *fol.*
——— ——— ——— *dito*, *op groot papier*, *fol.*

Bible, des Professeurs de Geneve, fol. Mortier.
——— *dito, chez Lindenberg, fol. grand papier.*
——— ------ *Leide, chez de Croy*, 12°.
——— *des Maretz, fol. 2 voll. avec les Cartes, Royal pap.*
——— *par Martin, fol. 2 voll.*
——— *du Port Royal, fol. 3 voll. grand papier.*
——— *dito*, 12°. 36 *voll.* 12°. *Frix.*
——— *dito*, 12°. 7 *voll. Broncard.*
——— *Historique.* 12°. *avec fig.*
Biblia Hebraica, Leusdeni & vander Hoogt, 8°. . .
——— ------ sine punctis, 12°.
——— Buxtorfii, fol. *compleet.*
——— Græca, LXX. Interpretum, 4°. Halma.
——— ——— dito, per Grabe, fol. 2 voll.
——— ——— Item tomus secundus *seorsim*, fol.
——— Latina, vulgatæ versionis, fol.
——— Numerata, Dorschæi & Grambsii, fol.
Biccii Collegium Juridicum Argentoratense, 4°.
Bierman Leere der waarheyd, 8°.
Bizot Medalise Historie van Holland, 4°.
Blount censura celebrium Authorum, 4°.
Boccalini Raguagli di Parnaso, 12°. 2 *voll.*
Bocchii Introitus Ferdinandi & Isabellæ, fol.
Bocharti Opera Omnia, fol. 3 voll.
Bogaart Roomse Monarchy, 4°.
Bohnii Circulus Anatomicus & Dissertationes Physiologicæ, 4°.
——— Dissertationes Chymicæ, 4°.
——— de Officio Medici, 4°.
——— de renunciatione vulnerum, 4°.
Bois Historia Ecclesiæ Parisiensis, fol. 2 voll.
——— tomus secundus, fol. *seorsim.*
Boisleau Oeuvres, 8°.
Boneti Medicina Septentrionalis, fol. 2 voll.
——— Polyalthes, fol. 3 voll.
——— Sepulchretum, fol. 2 voll.
Bonfrerii Onomastic. Sacrum, fol.
Borellus de motu Animalium, 4°. 2 voll. auctior 1710.
Borts (Pieter) Werken, fol.
Bossuet divers escrits, 8°.
——— *Instruction d Oraison*, 8°.
Brantome Oeuvres, 12°. 9 *voll.*
Braunii Selecta Sacra, 4°.
——— Systema Theologiæ, 4°.
Broekhuysen Oeconomia Animalis, 4°.
——— Rationes Physico-Medicæ, 4°.
Bronkhorsti Centuriæ, 8°.
Brunemannus in Codicem, fol.
——— ad Pandectas, fol.
——— Consilia, fol.
- - Exercitationes Justinian. 4°.
Burnet Godgeleertheyd, 4°.
——— Thesaurus Medicinæ practicæ, 4°.
——— Hippocrates Contractus, 8°.
Buxtorfii Lexicon Chald. & Rabbinicum, fol.
——— ——— in 8°.
——— Liber Cosri, 4°.
——— de Sponsalibus, 4°.
——— Synagoga Judaica, 8°.
Bynæi gekruyste Christus, 4°.

C.

CAbassutii Notitia Ecclesiastica Conciliorum, fol.
Cabinet du Monde, fol.
——— *de Sainte Geneviéve, fol.*

Cabi-

Cabinet d'Architecture, par le Comte, 12°. 3 *voll.*
Cælius Aurelianus de morbis acutis, &c. 4°.
Caimi Lucubrationes variæ juris, fol.
Callimachus, Gr. Lat. 8°. 2 voll.
Cange Glossarium Græcitatis, fol. 2 voll.
Cantelius de Republica Romana, 12°.
Caracciolus de Sacris monumentis Neapolit. fol.
Caroli memorabilia Ecclesiastica, 4°. 3 voll.
Caroli a S. Pauli Geographia Sacra, fol.
Carpzovii Criminalia, fol.
——— Decisiones, fol.
——— Definitiones Ecclesiasticæ, fol.
——— ——— Forenses, fol.
——— Disputationes, fol.
Cartes pour les les Itineraires & Voyages modernes, qui ont été faits tant par Mer que par Terre, dans toutes les parties du Monde, & particulierement dans les Indes Orient. & Occidentales, ou dans plusieurs sont marquées les routes ou chemins, que les Voyageurs ont pris, dressées pour lire avec fruit les Voyages, les Histoires, la Geographie &c. In folio longo.
Cartesii Principia Philosophiæ, 4°.
——— Meditationes, 4°.
——— *Philosophie morale*, 8°.
Catalogus Bibliothecæ publicæ Academiæ Leidensis, fol. sub prælo.
——— Charta Majori.
Catullus, Tibullus, Propertius, cum notis Grævii, & Variorum, 8°.
——— ——— in usum Delphini, 4°. 2 voll.
Cave eerste Christendom, 8°.
——— *Apostolise Oudheden, fol.* 2 *deelen.*
——— *dito, op groot papier.*
Cellarii notitia orbis antiqui, 4°. 2 voll.
——— Historia Universalis, 12°. *compleet.*
Chemnitii Harmonia Evangelica, fol. 3 voll.
Chevalier recherche curieuse des Antiquitéz, fol.
Chifflet Grammaire Françoise, 8°.
Choisi (Abbé de) Histoire de l'Eglise, 4°. 4 *voll.*
Chomel Dictionaire Oeconomique, fol.
Chronicon Orientale, fol.
Chronicon Paschale, fol.
Chrysostomi Opera Omnia, fol. Gr. Lat. XI voll.
Ciceronis Opera, cum notis Varior. & Grævii, 8°. 11 voll.
Ciceronis Opera, Gronovii, 4°. 4 voll.
——— Epistolæ ad familiares, in usum Delphini, 4°.
——— ——— Orationes, in usum Delphini, 4°. 3 voll.
——— de Officiis, Grævii, 12°.
——— *Lettres a ses Amis & Atticus*, 12°. 7 *voll.*
Claubergii Logica, 12°.
Claudianus, in usum Delphini, 4°.
Clavis Historiæ Thuanæ, 4°.
Clef de Cœurs, 12°.
Clemens Alexandrinus, Gr. Lat. fol.
Clerici Opera Philosophica, 12°. 4 voll.
——— in Pentateuchum, fol. 2 voll.
——— in Libr. Histor. V. Testam. fol.
Cluverii Geographia, Bunonis, 4°.
Coccæi Opera Omnia, cum Anecdot. fol. 12 voll.

Coc-

Coccæi Opera Anecdota, fol. 2 voll.
Codex Canonum Vet. Ecclesiæ Romanæ, &c. Pithœi, fol.
Cointe Annales Francorum, fol. 8 voll.
Commelini Flora Malabarica, 80.
Commentariolus de Statu fœderâti Belgii, 120.
Concilium Constantiense, fol. 7 voll.
Constantinopolis Christiana, fol. 2 voll.
Consultatien en Advijsen van Holland, 40. 6 *deelen*.
——— *1e. 2e. 3e. 4e. deel, apart.*
——— *van Uytrecht*, 40. 3 *deelen*.
Contes de Boccace, 80. 2 *voll.*
——— *& nouvelles de la Fontaine*, 80. *avec figures*, 2 *voll.*
——— *& Fables de la Noble*, 80.
——— *de la Reine Marguerite*, 80. 2 *voll.*
Corberon Plaidoyez, 40.
Corderii Colloquia, Lat. & Francois, 120.
Corneille Oeuvres, 120. 10 *voll.*
——— *Dictionaire Geographique*, *fol.* 3 *voll.*
Cornelius Nepos, cum Notis Variorum, 80.
——— ------ in usum Delphini, 40.
Corpus Institutorum Societ. Jesu, 40. 2 voll.
Corpus Juris Canonicum, 40.
——— Idem, cum notis Pithæorum, fol. 2 voll.
Costumen van Brabant, fol. 2 *deelen.*
——— -- *Vlaandren, fol.* 2 *deelen.*
Crenii Analecta Critico-Historica, 80.
——— Fasciculus Exercitat. 80. 5 voll. *compleet.*
——— Fascis Exercitationum, 2. 3. 4. 5. in 80.
——— Helvici Elenchus Judaicus, 80.
——— Musæum Philologicum & Histor. 80. 2 voll.
Crocius in Epistolas Pauli, fol. 2 voll.
——— Prophetas minores, fol.
Croix Geographie, 120. 5 *voll.*
——— *Wereldbeschrijving*, 40. 3 *deelen.*
——— *Guerre des Turcs, avec la Pologne, la Moscovie, &c.* 120.
Cujacii Opera Omnia, fol. 10 voll.
Cuperi Observationes, 80.
Cypriani Opera Omnia, fol.
Cyrilli Hierosolymitani Opera, Gr. Lat. fol.
Dale Pharmacologia, 120.
——— idem, 120. 2 voll.
Damasceni Opera per Monach. Bened. Gr. Lat. fol. 2 voll.
Daubuz in Josephum, 80. Londini.
Daviler Cours d'Architecture, 40. 2 *voll. Paris* 1711.
Dechales Opera Mathematica, fol. 4 voll. Lugduni.
Deckherrus de Scriptis Adespotis, &c. 120.
Dapper Beschrijving van Africa, fol. groot papier.
——— *Arabien, Mesopotamie, &c. fol.*
——— *dito, groot pap.*
——— *Archipel, fol.*
——— *dito, groot papier.*
——— *Asia, fol.*
——— *China, fol.* 3 *voll.*
——— *Morea fol.*
——— *dito, groot papier.*
——— *Syrien en Palestijn, fol. groot papier.*
Delices de l'Allemagne, 120. *S. P.*
——— *d'Espagne & du Portugal*, 120. 5 *voll.*
——— *de l'Europe. S. P.*
——— *de la France*, 120. 2 *voll.*
——— *& Galanteries de l'Ile de France*, 120. 2 *voll.*

Deli-

Delices de la Grand Bretagne, 12°. 9 *voll.*

——— *de l'Italie*; 12°. 6 *voll.*

——— *de la Ville de Leidé*, 8°.

——— *Idem*, *door Orlers*, 4°.

——— *Idem*, *door S. van Leeuwen*, 12°.

——— *Vues de la Ville de Leide.* Folio Longo.

——— *de la Noblesse.* Folio Longo.

——— *de la Suisse*, 12°. *sous la presse.*

Descripton de Rome, *par Deseine*, 12°. 6 *voll. Avec figures. S. P.*

——— *d'Italie*. *par Deseine*, 12°. *Avec figures. S. P.*

——— *Oud en Nieuw Romen*, *door Filippo de Rozzi*, 12°. 2 *deelen.*

——— *du Château de Versailles*, 12°.

Desgodets Edifices antiques de Rome, *fol.*

Devoirs des grands, 12°.

Dictionaire de la Bible, *par Simon*, *fol.* 2 *voll.*

——— *du Droit & de Pratique*, 4°.

——— *Geographique*, *par Baudrand*, 4°.

——— *Idem*, *fol. Paris.*

——— *Historique*, *par Moreri*, *fol.* 4 *voll.*

——— *de Marine*, 4°.

——— *Moral*, 8°. 7 *voll.*

Dictionaire Anglois & François, *par Miege*, 8°.

——— ——— ——— *par Boyer*, 4°.

——— *Anglois*, *Allemand & François*, 4°. *Leipsig.*

——— *Espagnol & François des divers Autheurs*, 4°. *Brussel.*

——— *François & Allemand*, 4°. *Leipsig.*

——— *François*, *par Richelet*, *fol.*

——— *Idem*, 4°.

——— *Idem*, *François & Latin*, *fol.* 2 *voll.*

——— *François & Flamend*, *par Halma*, 4°.

——— *Flamend & François*, *par Halma*, 4°.

——— *François & Latin*, *par Danet*, 4°.

——— *Latin & François*, *par Danet*, 4°.

——— *Italien & François*, *par Veneroni*, 4°. *Paris.*

——— *Imperiale Italien*, *François*, *Allem. & Latin*, *par Veneroni*, 4°.

——— *Italien & Alleman*, *di N. Castelli*, 4°.

——— *Latin & Anglois*, *& Anglois & Latin*, *par Holyoke*, *fol.*

——— *Latin*, *Grec & Alleman*, *par Lindnerus*, 8°.

——— Latino-Belgicum, Pitisci, 4°.

——— Latino-Belgicum, 4°. Goris.

——— Belgico-Latinum, 4°. Goris.

——— Biglotton, Belgico-Latinum, 8°. Wetstein.

——— Tetraglotton, Lat. Gall. & Belg. 8°. ibid.

Dictionarium Historico-Geographico-Poeticum. 4°.

——— Idem, folio, Londini.

Diemerbroeck Opera omnia, fol.

Diogenes Laertius, Gr. Lat. 4°. 2 voll.

Dionis Cours d'Operations de Chirurgie, 8°.

Dionysius Halicarnassæus, Gr. Lat. fol. 2 voll. Oxoniæ.
——— Idem, Gr. Lat. fol. Lipsiæ
Dlugossi Historia Polonica, fol.
Dodwel de ætate Phalaride, 8°. Londini.
Don Quichot Histoire, 12°. 4 *voll.*
——— *Idem en 2 voll.* 12°.
——— *en Espagnol*, 8°. 2 *voll.*
——— *Nouvelles Avantures*, 12°. 2 *voll.*
Doorlugtige Wereld, 8°. 3 *deelen.*
Douzæ Poemata, edente Guilj. Rabo, 8°.

E.

Les Edifices nouvelles dans la derniere aggrandissement de la Ville d'Amsterdam & ailleurs, par P. Vingboon, fol.
Les Eglises & les principaux Edifices de la Ville d'Amsterdam. Folio Longo.
Elemens de Mathematique, 12°. *Paris* 1711.
Emery Secrets & curiositez, 12°. 2 *voll.*
Emmii Respublicæ Græcorum, 24°.
Ennii fragmenta Columnæ, 4°.
Entretien de Charles V. & de François I. 12°.
Epictetus, Gr. Lat. cum notis Variorum, 8°.
——— ——— Relandi, 4°.
Epistolæ Præstantium ac Eruditorum Virorum, fol.
——— Obscurorum Virorum, 12°.
Erasmi apopthegmata, 12°.
——— de civilitate morum puerilium, 8°.
——— Colloquia, cum notis P. Rabi, 8°.
——— ——— cum notis Variorum, 8°.
——— Epistolæ, fol. 2 voll.
——— ——— Idem, Charta Majori.
——— Novum Testamentum, fol. Gr. Lat.
——— Paraphrasis in Novum Testamentum, fol.
——— Idem Charta Majori.
——— Opera Omnia, fol. XI voll.
——— --- Idem, Charta Majori.
——— *l'Eloge de la Folie, avec quelques notes de Lister, & les belles figures de J. Holbein; traduit par Mr. Gueudeville*, 12°. 1713.
Escole des Jardiniers, 12°.
Espion dans les Cours des Princes Chrêtiens, 12°. 6 *voll.*
Estat de Dunemarc, 12°.
Euclidis Opera, Gr. Lat. Gregorii, fol.
Euripides, Gr. Lat. fol.
Eusebii Onomasticon Sacrum, fol.
——— Præparat. & Demonstr. Euangel. Gr. Lat. fol. 2 voll.
——— Socratis, Sozomeni, Theodoriti & Evagrii Historia Ecclesiast. Valesii, fol. Parisiis, 3 voll.
Eutropius, Gr. Lat. 8°. Oxoniæ.
Eyleman beelkundige aanmerkingen, 8°.

F.

Fabri Codex Definitionum Forensium, fol.
——— Thesaurus Erudit. Scholastic. fol.
——— Item Editio Ultima. 1710. 1717. 1726. 1735
——— Thesaurus Epitome S.P.
Fables d'Esope, & autres, par Bellegarde, 12°.
Fabricii Bibliotheca Græca, 4°. 3 voll.
Fasciculus opusculorum Hist. ac Philolog. Sacr. tom. 1. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. in 8°.
Fastes des Rois de France, 8°.
Felibien plan des Maisons de Pline, 12°.

---- *Vies*

——— *Vies des Peintres, Architectes, &c.* 12°. *6 voll.*
——— *Histoire de l'Abbaye de St. Denis, fol.*
Feltman de Juramento perhorrescentiæ, 4°.
Festeau Grammaire François & Anglois, 8°.
Flavissæ Poeticæ, 12°.
Flavius Josephus, Gr-Lat-fol. Lipsiæ
——— Idem, Gr. Lat. fol. Oxoniæ, 2 voll.
——— *Neerduyts door Sewel, fol.*
——— *en François, par d'Andilly*, 12°. *5 voll.*
——— ——— *Idem*, 12°. *5 voll. Paris.*
Fleetwood Inscriptiones, 8°.
Florus, Salmasii, Blancardi & aliorum, 4°.
Fontenelle reponse a l'Histoires des Oracles, 8°.
——— *Oeuvres*, 8°. *complet.*
Foquelini Prælectiones Aurelianæ de Substitution. 12°.
Fouquet Receuil de ses Defenses, 12°. *compleet.*
Francii Poemata, 8°.
Fritschii Corpus Juris Venatorio-Forestalis, fol. 2 voll.
Fundatorum, Curatorum & Professorum celeberrimorum, quorum gratia, favore, cura, doctrinaque, Academia Lugdunensis Batava incrementum cepit, auctaque & ornata est vivæ Icones, 4°.

G.

Galilæi Opera, de systemate mundi, &c. 4°.
Gallæus de Sybillis, 4°.
——— oracula Sybillina, 4°.
Gallia Christiana, fol. 4 voll.
Gassendi Opera Omnia, fol. 6 voll.
——— Institutio Astronomica, 4.
Gatakeri Opera, fol.
Geest (W. de) Cabinet der Statuen, 8°.
Gersonis Opera Omnia, per E. du Pin, fol. 5 voll.
Geuderus de Fermentis, 8°.
Geulinx Compend. Physicæ, 8°.
Glassii Philologia, 4°.
Godeau tableau de la Penitence, 12°.
Goeree Joodsche Oudheden, fol. 2 deelen.
——— *Item, groot papier.*
——— *Mosaise Oudheden, fol. 4 deelen.*
——— *Item, groot papier.*
——— *Kerk en Wereldlyke Historien*, 4°.
——— *Menschkunde*, 8°.
Goezii rei Agrariæ scriptores, 4°.
Goltzii Opera Omnia, fol. 5 voll.
Gorlæi Dactyliotheca, 4°. 2 voll.
——— Item, Charta Majori.
Gotfried Arnold Ketter Historien, fol. 2 deelen.
Gottfried Historische Kronyk, fol. 4 deelen, en nieu vervolg.
——— *Chronique Universelle, S. P.*
Grand Theatre Historique, Ouvrages tres curieux, fol. 5 voll.
——— *grand papier.*
——— *Item, Neerduyts, S. P.*
Grabe Spicilegium Patrum, 8°.
Gracian Obras, Hispanicè, 4°.
Grævii Thesaurus Antiquitat. Romanarum, fol. 12 voll.
——— ----- Antiquitatum Italiæ, fol. 6 voll.
——— ----- Idem, Charta Majori.
——— ----- Supplementa, per Camillum Peregrinum, la Sena, Rubei, &c. *S. P.*
Gramaye Antiquitates Belgicæ, fol.
Grand Philosophia, 4°.
Gregorii Episc. Turon. & Fredegardi Opera, per Ruinart, fol.
——— Magni Opera, per Monach. Benedict. fol. 4 voll.
——— Nazianzeni Opera, Gr. Lat. fol. 2 voll.

Grew Anatomie des Plantes, De-du ame des Plantes, &c. 12°.
Griendelii Micrographia, 4°.
Groenewegen over den Hebreen, 4°.
——— ——— *Hooglied en Bekeer. der Joden,* 4°.
——— ——— *de Psalmen,* 4°. 2 *deelen.*
——— ——— ——— *Openbaring Johannis,* 4°.
——— ——— *den Romeynen,* 4°. 2 *deelen.*
Gronovii Variæ Lectiones in Stephanum de Urbibus, Gr. Lat. fol.
——— de incrementis Urbis Lugduno-Batavæ, 4°.
——— Thesaurus Antiquitatum Græcarum, fol. 13 voll.
——— Idem Charta Majori.
——— Index generalis in dictum Thesaur. fol.
——— Emendationes Pandectarum, è Codic. Florent. 8°.
Grotius de Jure Belli ac Pacis, cum Comment. Vander Meulen, fol. 3 voll.
——— *en François,* 12°. 3 *voll.*
——— per Becmannum, 4°.
——— ——— Jagerum, 8°.
——— ——— Velthem, 8°. 2 voll.
——— ——— Zieglerum, 8°.
Gruteri corpus Inscriptionum, fol. 4 voll.
Guericke Experimenta de vacuo spatio, fol.
Guiljelminus de Salibus, 8°.
Guise Memoires, 12°.
Gurtleri Historia Templariorum, 8°.
Gusseti Lexicon Hebraicum, fol.
Gyraldi Opera omnia, fol. 2 voll.

H.

Habillemens de plusieurs Nations, 4°. *Longo.*
Hagen (vander) alle sijn Werken, 4°. 5 *deelen.*
Halma Heylige Feestgesangen, 4°.
Hamel Historia Scientiarum Regiæ Academiæ, 4°.
——— & Colberti Opera Philosophica, 4°. 4 voll.
Hamelow Imperatores Romani, fol.
Hammond in Novum Testamentum, fol.
Haræi Annales Brabantiæ, fol. 3 voll.
Harduini Chronologia Veteris Testamenti, 4°.
——— Opera Selecta, fol.
Harpocrationis Lexicon, Gronovii, 4°.
——— Idem, Gronovii & Valesii, 4°.
Heideggeri Dissertationes Selectæ, 4°. 4 voll.
——— Corpus Theologiæ, fol. 2 voll.
——— Medulla Theologiæ, 4°.
——— Tumulus Concilii Tridentini, 4°.
——— Recreationes Sacræ, 8°.
Heineccii & Leuckfeldi Scriptores Rerum Germanic. fol. 2 voll.
——— de Sigillis Veterum, fol.
Hendreich Pandectæ Brandeburgicæ, fol.
Herbelot Bibliotheque Orientale, fol.
Herlet Catechismus predicatus, 8°.
Hermanni Paradisus Batavus, 4°.
Herodianus, Gr. Lat. cum notis, 8°. Oxoniæ.
Hieronymi Opera omnia, per Monach Bened. fol. 5 voll.
Hilarii Opera, per Monach. Benedict. fol.
Hildeberti & Marbodæi Opera, per Monach. Bened. fol.
Hildebrandi Antiquitates Romanæ, 12°.
Hilleri Onomasticon Sacrum, 4°.

Hip-

Hippocratis & Galeni Opera, Gr. Lat. Charterii, fol. XIII voll.
Hire Mechanique, 12°.
Histoire du Duc d'Albe, 12°. 2 *voll.*
Histoires des Conclaves, 12°.
——— *du Dauphiné, fol. Paris* 1711.
——— *des demeslez de la Cour de France*, 4°.
——— *des Maisons de France, fol.* 2 *voll.*
——— *du Grand Ghengisham*, 12°.
——— ——— *des Favorites*, 8°. 2 *voll.*
——— ——— *des Religions*, 12°. 4 *voll.*
——— ——— *de la Maison de Tassis, fol.*
——— *de l'Academie Royale des Sciences* 1699. *usq.* 1709. *inclusive, avec l'Histoire du renouvellement*, 12°. 16 *voll. compleet.*
——— *du Wiclefiaisme*, 12°.
——— *des Martyrs du tems de la Reformation*, 12°.
Historia Flagellantium, 12°.
——— Concilii Florentini, fol. Gr. Lat.
——— Universitatis Parisiensis, per Boulay, fol. 6 voll.
——— Idem, Charta Majori.
Historiæ Brittannicæ & Anglicanæ Scriptores xx. fol. 2 voll. Oxoniæ.
——— Romanæ Epitome, 24°.
Historie der Veldmuysen, 8°.
——— *van den Godsdienst*, 8°.
Homere Iliade, par M. Dacier, 12°. 4 *voll.*
Hooft Nederlandse Historien, fol. 2 *deelen.*
——— *Werken, fol.*
——— *Tacitus, fol.*
Hoogstraten Voorhof der Ziele, of Zinnebeelden, 4°.
Horace Oeuvres, Fr. Lat. par Dacier, 12°. 10 *voll. Paris.*
Horatius, in usum Delphini, 4°. 2 voll.
Horne Opuscula Anatomico-Physiologica, 8°.
Hornii Historia Ecclesiastica, Leidekkeri, 12°.
——— Jus Feudale, 4°.
Hospital des Infinemens petits, 4°.
——— *Sections Coniques*, 4°.
Hosschi & Becani Poemata, 8°.
Hottingeri Historia Ecclesiastica, 8°. 9 voll.
Huet du Paradis Terrestre, 12°.
Huetii Demonstratio Euangelica, 4°.

I.

Jani Nici Erythræi Pinacotheca Imaginum Illustrium, 8°.
Icones Arborum, Fruticum, &c. 4°. Longo.
——— Virorum nostra Patrumque memoria Illustrium, quorum Opera cum Literarum studia, tum vera Religio fuit restaurata, ab Henr. Hondio sculptæ, æneisque typis excusæ, 4°.
Imagines Principum & Eruditorum Virorum, fol.
Imhof Italiæ Genealogia, fol.
——— Stemma Lusitanicum, fol.
——— Genealogia Italiæ & Hispaniæ, fol. 2 voll.
——— Notitia Procerum, fol.

Indes Orientales & Occidentales, representées par figures, avec une courte description, par Rom. de Hooge, fol. Longo.
Institutiones Juris Civilis, 24°. Gaasb.
——— cum notis Vinnii, 12°.
——— dito, Charta *Majori.*
Irenæi Opera, Gr. Lat. per Grabe, fol. Oxoniæ.
——— Idem, per *Monach.* Bened. fol. Paris.
Ittigii Bibliotheca Patrum Apostolica; 8o. 3 voll.
Juliani Imper. Opera Omnia, Gr. Lat. Spanhemii, fol.
Julii Cæsaris Portus Iccius, 8°.
Junii animadversa, ejusdem de Coma, &c. 8o.
Justinus *Grævii*, 8o.
Juvenalis & Persius in usum Delphini, 4o.

K.

Keil introductio in veram Physicam, 8°.
Kerkraat de Patrio Jure, 8°.
Kinschoti Poemata, 8°.
Kippingii Antiquitates Romanæ, emendatius editæ figuris & notulis illustratæ ac Rariora quædam J. Lipsii opuscula, 8o. 1713.
Knibbe over den Colossensen, 4°. *2 deelen, groot papier.*
——— ——— *Ephesen*, 4°. *2 deelen.*
——— ——— *deselve op groot papier.*
——— *Davids Vermaan aan sijn Soon*, 8°.
Knox Bsschrijving van Ceylon, 4°.
Konig Regnum Animale, Vegetabile, *Minerale* &c. 4o. 5 voll.
Kromajerus de usu Linguæ Arabicæ, 4°.
Kronyk van Vriesland, fol.

L.

Labbe notitia dignitatum Imperii, 12°.
La Coert Polityke Gronden van Holland, 8°.
Lamy Harmonia Evangelica, 4°. 2 voll.
——— *Elemens de Mathematique*, 12°.
Langii Opera *Medica* Omnia, fol. 2 voll.
Lapide (Corn. a) Opera Omnia, fol. 10 voll.
Larrey Histoire d'Angleterre, fol. 4 voll.
La Selve annus Apostolicus, 8°. 7 voll.
——— de adventu, 8°.
Lauterbach Compendium Juris, 8°,
Leeuwen over de Handelingen der Apostelen, 8o. *2 deelen.*
Leibnitzii Codex Juris Gentium, fol. 2 voll.
——— Scriptores rerum Brunsvicensium, pars 1a. fol.
——— ——— pars 2a. & 3a. fol.
Leidekker de Republica Hebræorum, fol.
Leo in Aphorismos Hippocratis, 4°.
——— tentamen & examen *Medicum*, 8°.
LeLong Bibliotheca Sacra, 8°. 2 voll.
Les Fondateurs, Curateurs, plus renommées Professeurs & autres Hommes celébres, qui ont servi & orné l'Illustre Academie de Leide, depuis son Etablissement. Tous representês par Leurs Portraits au naturel, & divisez suivant l'ordre des Facultés & du Tems qu'ils ont paru, 4°.
Leven van Koning Emanuel van Portugal, 12°. 3 *deelen.*
——— *M. de Ruyter, fol.*
——— *den Grooten Vizir*, 12°.

Liber-

Libertins en Campagne, 12°.
Ligtfooti Opera Omnia, fol. 3 voll.
Limborg Historia Inquisitionis, fol.
——— Theologia Christiana, fol.
Limnæi Jus Publicum, cum additamentis, 4°. 6 voll.
Linden de Scriptis Medicis, 4°.
Lindenbrogii Scriptores septentrionales aliique, fol.
Lipenii Bibliotheca omnium materiarum, fol. 6 voll.
Lipsii Opuscula Selecta Antiquit. Roman. 4°. 2 voll.
——— Opera Omnia, 8°. 4 voll.
Lobineau Histoire de Bretagne, *fol.* 2 *voll.*
Logique, *ou l'art de Penser*, 12°.
Loix Civiles, *dans leur ordre Naturel*, *fol. Paris.*
Loriot Sermons, 8°. 10 *voll.*
Lossii Concilia, sive de morborum Curationibus, 8°.
Loredano Lettres, *Ital. & Franc. par Veneroni*, 12°.
Lucien, *par Ablancourt*, 8°. 2 *voll.*
Lucretius, in usum Delphini, 4°.
Ludlow Memoires, 12°. 2 *voll.*
Ludolfi Historia Æthiopica, fol.
——— Commentarius cum appendicibus, fol.
——— de Jure Primogenituræ, 4°.
Ludovici Opera Omnia, 4°.
Luyke Theatre des Martyrs, 4°.
Lycophron, Gr. Lat. fol. Oxon.
Lydii Syntagma de re Militari, 4°.

M.

Mabillon de re Diplomatica, fol. 2 voll.
——— Annales Ordinis S. Benedicti, fol. 4 voll.
Macrobius, cum notis Variorum, 8°.
Mæriani Topographiæ, *mit die Anhangen*, *fol. compleet*, 32 *voll.*
*M*aji Oeconomia Temporum V. Testam. 4°.
Mainbourg Oeuvres, 12°. *Paris*, 16 *voll.*
Maison de Ville à Mastricht, *par P. Post. fol.*
Maistre Plaidoyes, 4°.
Maladies de l'Oeil, 4°.
*M*alalæ Historia Chronica, Gr. Lat. 8°.
Mallet Geometrie, 8°. 4 *voll.*
*M*angeti Bibliotheca Anatomica, fol. 2 voll.
——— ——— Chymica, fol. 2 voll.
——— ——— Medico-Pharmaceut. fol. 2 voll.
——— ——— Medico Practica, fol. 4 voll.
Manilius, in usum Delphini, 4°.
*M*anutius de Civitate Romana & Sigonius, fol.
*M*arca de Concordia sacerd. & Imperii, fol.
Marot (*Clement*) *Oeuvres*, 12°.
Martelaars Boek der Gereformeerden, *fol. Schipper.*
——— *Idem*, *Dort Savry*, *fol.*
——— ——— *Doopsgesinden*, *door Bracht*. *fol.*
——— ——— *dito*, *op groot papier.*
*M*artene de disciplina antiquæ Ecclesiæ, 4°.
——— collectio veterum monumentor. & scriptorum, 4°.
——— de ritibus Ecclesiæ, 4°. 3 voll.
*M*artini Lexicon Philologicum, fol. 2 voll.
*M*atthæus de Nobilitate, 4°.
*M*atthiæ Theatrum Historicum, 4°.
Mauritii Jubeljaar, 8°.
*M*ayerne Consilia & Epistolæ Medicinales, fol.
Mazarin (*Mad.*) *Memoires*, 8°.
Medailles de Louis XIV. *fol.*
*M*eelii Insignium Virorum Epistolæ selectæ, 8°.
Memoires de Montbrun, 12°.

Meneſtrier Hiſtoire de la Ville de Lyon, *fol.*
Merula manier van Procedeeren, 4°.
——— de Comitiis Romanorum, 12°.
Methode Grecque du Port-Royal,
——— *Latine*, 8°.
Mevius ad Jus Lubecenſe, fol.
Meyer Portaal des Heeren, 8°.
Mezeray Hiſtoire de France, 12°. 7 *voll.*
Micrælii Hiſtoria Eccleſiaſtica, 4°.
Middelhoven Bronader der woordoorſpronklijkheden, 8°.
Miſcellanea curioſa Medico-Phyſica Germanorum, 4°. ab Anno 1670. uſq. ad preſent. *compleet.*
Miſſon memoires d'un Voyageur en Anglettere, 12°.
Mobachius de triumpho Romano, 8°.
Moliere Oeuvres, 12°. 4 *voll.*
——— *Opere*, 12°. 4 *voll. Leipzic.*
Molinet Cabinet de la Bibliotheque de Ste Geneſvieve, *fol.*
Momma ad Romanos & Galatas, 8°.
Montani Beſchrijving van America, *fol.*
——— ——— *Japan*, *fol.*
Montfaucon Collectio Nova Patrum Græcorum, fol. 2 voll.
——— Diarium Italicum, 4°.
——— Palæographia Græca, fol.
Morale des Jeſuites, 8°. 3 *voll.*
Moriſon Hiſtoria Plantarum, fol. 2 voll.
Munting van de Planten, *fol.* 2 *deelen.*
——— Phytographia curioſa, fol.
——— Herba Brittannica, 4°.
Muſgrave de Arthritide anomala, 8°.
Mytographi Latini, cum notis Variorum, 8°.

N.

Nani Hiſtoire de Veniſe, 12°. 4 *voll.*
Natalis Alexander in Epiſtolas Pauli, fol.
——— ——— in Evangelia, fol.
Neuville Hiſtoire d'Hollande, *avec la continuation*, 8°. 6 *voll.*
——— *Hiſtoire de Portugal*, 4°. 2 *voll.*
Newton Arithmetica, 8°.
——— Optica, 4°.
Nicephori Gregoræ Hiſtoria Byzantina, fol. Gr. Lat. 2 voll.
Nieuhof Geſantſchap na China, *fol.*
——— *Ooſt- en Weſt-Indiſche Reyſen*, *fol.*
Noodt Opera Varia, 4°.
Noris de Anno & Epochis Syro-Macedonum, 4°.
Numiſmatum antiquorum Sylloge, 4°.

O.

Obrechti Alſatia, 4°.
Opuſcula Mythologica, Gr. Lat. 8°.
Orphæi Argonautica, Gr. Lat. 12°.
Oudaan Roomſe Mogentheyd, 4°.
——— *op Atlas papier.*
Ovidii Opera, in uſum Delphini, 4°. 4 voll.
——— cum Notis Variorum, 8°. 3 voll.
——— Metamorphoſis, in uſum Delphini, 8°.
——— *Metamorphoſe, par du Ryer*, *fol.*
——— *Herſchepping*, *door Vondel*, *fol.*

Ou-

Ouvrages (Divers) de Mathematique, *fol.* 2 *voll.*
Oweni Theologoumena, 4o.

P.

Pacificatorum Monasteriorum Icones, fol. Atlanti.
Paffenrode Gedigten, 8o.
Pallavicini Historia Concilii Tridentini, 4o. 3 voll.
Parravicini Emblemes d'Amour, 4o.
Pars Naamrol der Batavise Schrijvers, 4o.
Passe par tout galant, 12o.
Paullini Antiquitates Germaniæ, 4o.
——— Geographia curiosa, 4o.
Pausanias, Gr. Lat. fol.
Perezius in Codicem, 4o.
——— ad Digesta, 4o.
Perrault Hommes Illustres en France, *fol.* 2 *voll.*
Perse Satyres par le Noble, 8o.
Petavii Dogmata Theologica, fol. 6 voll.
——— Rationarium Temporum, cum continuatione, 8o.
——— Stemmata Illustr. Familiar.
Petrone, Latin, & François, 12o. 2 voll
Petronius, cum notis Variorum, 4o.
Pfeifferi Opera omnia, 4o.
Phædri Fabulen, vertaald door Hoogstraten, 4o.
——— Fabulæ, per Hoogstraten, 4o. cum figuris.
——— Fabularum Auctarium & Romuli Fabulæ Æsopiæ, 12o.
Pharmacopœa Extemporanea, 8o.
——— Bateana, 8o.
Philaletha dilucidat. in Croesii Historia Quakerorum, 8o.
Philo Judæus, Gr. Lat. fol.
Philostratus, Gr. Lat. fol.
Pictet Theologie Chrestienne, 4o. 2 *voll.*
Pindarus, Gr. Lat. fol.
Planten Beschrijving door Dedu, Ray en Grew, 12o.
Plato Serrani, Gr. Lat. fol. 3 voll.
Plautus, in usum Delphini, 4o. 2 voll.
Plumier Art de Tourner, *fol.*
——— de Felicibus Americanis, fol.
——— *Plantes de l'Amerique*, *fol.*
Plutarchus de audiendis Poetis, 8o. Gr. Lat.
Pollucis (Julii) Onomasticon, Gr. Lat. fol. 2 voll.
Polyniere Experiences Physiques, 12o. *Paris* 1711.
Pomet Histoire des Drogues, *fol.*
Pomey Indiculus Universalis, Lat. Franc. & Flam. 12o.
——— Pantheon Mythicum, 12.
Pomponius Mela, cum Not. Var. 8o.
Portraits des Hommes Illustres, *fol.*
——— *Idem, grand papier.*
——— *de* 49 *Saints & Saintes, chacun sur une feuille.*
Potteri Archæologia Græca, fol.
——— Charta Majori.
Prestet Elemens de Mathematique, 4o. 2 *voll.*
Principales (les) Villes de l'Europe, en profil, 2 *voll.*
Propertius, Broekhusii, 4o.
Prudentius, in usum Delphini, 4o.
Przipcovii Opera Theologica in S. Scripturam, fol.
Psalmen, Neerduyts, mediaan letter, vol noten, 12o.
——— *door Halma*, 12o.
——— *Luyters, Neerd.* 12o. *en* 18o.

Ptolomæi Tabulæ Geographicæ, fol.
Puffendorf de Jure Nat. & Gentium, 4°.
——— *Droit de la Nature & des Gens*, 4°.
——— Introductio ad Historiam Europæam, 8°.
——— *Inleyding tot de Historien*, 8°. 2 *deelen*.
——— *Histoire de Charles Gustave*, *fol.* 2 *voll.*
——— ——— *Idem*, 12°. 4 *voll. Amst.*
——— *Introduction a l'Histoire*, 8o. 4 *voll. avec figures.*
——— de rebus gestis Caroli Gustavi, fol. 2 voll.
——— ——— ——— Friderici Wilhelmi, fol. 2 voll.
——— de statu Imperii Romano-Germanici, Titii, 8o.
——— de Officio Hominis & Civis, 12°.

Q.

Q*uevedo Obras*, 4o. *Hispanicè.*
Quintilianus, Obrechti, 4°. 2 voll.
Quintinye Instructions pour les Jardin Fruitiers, &c. 4°.
Quintus Curtius, Cellarii, 12°.
——— ——— Freinshemii, 4°.
——— ——— cum notis Variorum, 8°.

R.

R*abutin Lettres*, 12°. 5 *voll.*
——— *Memoires*, 12°. 3 *voll.*
——— *Idem*, 4°. *Paris.*
Raji Historia Plantarum, fol. 3 voll.
——— tomus tertius, seorsim.
——— Methodus Plantarum, 8o.
Raymundi Martini Pugio fidei, fol.
Regis Philosophie, 12o. 7 *voll.*
Regnard Oeuvres, ou Comedies, 12°. 2 *voll.*
Regum, Principum, Virorum & Fœminarum Illustrium veræ Effigies, 4°.
Relation de la Cour de Portugal, 12°.
Reyger Thesaurus Juris, fol. 2 voll.
Rhetores Selecti, Gr. Lat. per Gale, 8o.
Ripa Iconologie, ou explication des Fables, 12o. 2 *voll.*
Riverii Opera omnia, fol.
Robertson Thesaurus Linguæ sanctæ, 4o.
Rohault Physica, 8o.
——— *Physique*, 8o. 2 *voll.*
Roosendaal (Heere van) Gedagten en Gedigten, 4°.
Rosini Antiquitates Romanæ, 4o.
Rumphii Amboinse Rariteytkamer, *fol.*
——— ——— *dito, groot papier.*
——— Thesaurus Conchyliorum, fol.
Ruysch de Valvulis, 12°.
Rykius de unione Prolium, 4o.

S.

S*agittarii Historia Gothana*, 4°. 2 voll.
*S*anctii *Minerva*, 8o.
*S*ande Opera Omnia, fol.
Sanson Description de l'Univers, 4o.
*S*ansonis Geographia sacra, Clerici, fol.
*S*caliger de emendatione temporum, fol.
Scamozzi Oeuvres d'Architecture, nouvellement traduit, fol. 1713.
——— *deselve in 't Neerduyts, fol.*
*S*chenkii signorum & statuarum Icones, fol.
*S*cheuchzeri Itinera alpina tria, 4°.
*S*chilteri Codex Juris Alemannici, 4°.
——— Institutiones Juris Canonici, 8°.
——— Jus Publicum, 8o.
*S*chmidt in Ecclesiasten, 4o.
——— Genesin, 4°.
——— Jobum, 4°. 2 voll.

Schmidt

Schmidt in librum Judicum, 4°.
——— Libros Samuelis, 4°. 2 voll.
Schoon van de Planten, 8°.
Schotti Mathesis Cæsarea, 4°.
——— Organum Mathematicum, 4°.
——— Physica curiosa, 4°.
——— Technica curiosa, 4°.
Scriptores post Theophanem, fol.
Secretaire des Amans, 12°.
Seldenus de Jure Naturali & Gentium, 4°.
——— de Synedriis, &c. Ebræorum, 4°.
——— Tituli Honorum, 4°.
——— Uxor Ebraica, &c. 4°.
Senecæ Opera, Lipsii, fol.
Smallegange Kronyk van Zeeland, fol.
Smith Miscellanea Sacra, 8°.
——— contra Simonis Historiam Criticam, 8°.
——— Vitæ Illustrium & Eruditorum Virorum, 4°.
Soeten Algebra, of Stelkonst, 8°.
Spanhemii Historia Jobi, 8°.
——— Charta Major.
Spencerus de Legibus Ebræorum, 4°.
Stanleii Philosophise en Poetise Oudheden, fol.
——— *dito, op Atlas papier.*
——— Historia Philosophiæ, 4°.
Staveren over Johannes, 4°.
Stephanus de Urbibus, Gr. Lat. Berkelii, fol.
——— Holstenius in Stephanum, fol.
Stillingfleet heylige oorspronklijkheden, 4°.
Stockmans Opera Omnia, 4°.
Strabo, Casauboni & aliorum, fol. 2 voll.
Strada Guerras de Flandes, 8°. *2 voll.*
Struvii Syntagma J. publici, 4°.
——— Compendium Digestorum, 8°.
Struys Travels, 4°. *with figours.*
Strykius de successione ab intestato, 4°.
Stuckii Opera Omnia, fol.
——— Charta Major, fol.
Sturmii Mathesis Enucleata, 8°.
——— ——— Juveniles, 8°. 2 voll.
Suetonius, Grævii & aliorum, 4°.
——— ——— in 12°.
Sueur Histoire de l'Eglise, 12°. 8 *voll.*
Suiceri Thesaurus Ecclesiasticus, fol. Ch. Maj.
Suidæ Lexicon, Gr. Lat. fol. 3 voll.
Sulpitii Severi Opera Vorstii & Clerici, 8°.
Surenhusii Mischna, fol. 6 voll.
Sydenham Opera Omnia, 8°.
Syntagma Dissertationum Philologicarum, per Bernisium & van Arkel, 8°. 2 voll.

T.

Tabulæ Chronologicæ, Perizonii, Editio Ultima.
——— ——— Vesaliæ, apud van Wezel 1702.
——— ——— Grævii, Ultrajecti.
Tabulæ Geographicæ Veteris Orbis, secundum veritatem depictæ & ex probatissimis Auctoribus deprompæ, fol. Longo.
Tacitus, cum notis Variorum, 8°. 2 voll.
——— ——— J. Lipsii, fol.
Tauleri Sermoenen, fol.
Taylor Leven Jesu Christi, fol.
Temple Staatkundige Tractaten, 8°.
——— *Oeuvres Posthumes*, 12°.

Terentius, in usum Delphini, 8°.
Testamentum (Novum) Græcum, Leusdeni, 12°.
——— Idem, 18°.
——— Græcum, Millii & Kusteri, fol.
——— Græco-Belgicum, Leusdeni, 18°.
——— Syriacum, cum Lexico Gutbirii, 8°.
Testament (Nouveau) par J. le Clerc, 4°.
——— *Latin & François de Mons,* 12°. 2 *voll.*
——— *avec reflexions morales, par ordre de l'Evêque de Chalons,* 12°. 8 *Tomes.*
Testament (Neue) durch M. Luther, mit Psalmen und Lobwasser, 12°. *Nosche.*
——— *dito,* 12°. *Wetstein.*
Testament (Nieuwe) en Psalmen, duyts, Robijn, vol noten, 12°. *Schiedam.*
——— *dito, Latijnse Letter,* 12°. *Schipper.*
Teyler Architectura Militaris, 4°.
Theatre de Savoye & Piemont, folio atlanti, 2 *voll.*
——— *des Villes de l'Europe, par Fr. de Wit, fol. atlanti.*
——— *des Villes des* XVII *Provinces du Pais-Bas, par F. de Wit, fol. atlanti.*
——— *des Villes de l'Europe, quatre sur une feuille, folio, forme d'atlas.*
——— *de l'Univers, fol.*
Theatrum Urbium Orbis Terrarum, fol. 8 voll. forma atlanti.
Themistii Orationes, Gr. Lat. fol. Parisiis.
Theophili Institutiones, Gr. Lat. Fabrotti, 4°.
Theophraste Moderne, ou nouveaux Caracteres des Mœurs, 12°.
Theophylacti Institutio Regia, Gr. Lat. 4°. Parisiis.
Thesaurus Theologico-Philologicus, fol. 2 voll.
Thibaut Academie de l'Epée, fol. forme d'Atlas.
Thoma (a St.) Dictionarium Græcum, 4°. 2 voll. Parisiis.
Thomassini vetus & nova Ecclesiæ disciplina, fol. 3 voll.
——— *Edits pour l'unité de l'Eglise,* 4°. 3 *voll.*
——— *Discipline de l'Eglise touchant les Benefices, &c.* 4°.
Tibullus Broukhusii, 4°.
Tillemont Histoire des Empereurs, 12°. 8 *voll.*
——— *Memoires pour l'Histoire Ecclesiastique,* 12°. 18 *voll.*
Tirinus in S. Scripturam, fol.
Tite Live, par du Ryer, 12°. 8 *voll.*
Titus Livius Freinshemii & Clerici, 8°. 10 voll.
Tolneri Historia Palatina, fol.
Tomasini Titus Livius, 12°.
Tournefort Institutiones rei Herbariæ, 4°. 3 voll.
——— Schola Botanica, 12°.
——— *Plantes aux environs de Paris,* 12°.
Traité des Jardinages, 4°. *Paris.*
Treurtoneel der doorlugtige Mannen. 4°. 3 *deelen.*
Trommii Concordantien, fol. 3 *deelen, groot papier.*
Tursellini Epitome Historiarum, 8°.
Turretini Opera omnia, 4°. 4 voll.
Tuschi Conclusiones Practicæ, fol. 10 voll.

V.

Vænii Emblemata Horatiana, 8°.
Vaillant numismata Imperatorum de Coloniis, fol. 2 voll. Parisiis.
——— Numismata selectiora, 4°.
Valesii notitia Galliæ, fol.

Val-

Vallemont Elemens de l'Histoire, 12o. *compleet*, *Paris*.
Valsalva de aure humana, 4o.
Vavassoris Opera, fol.
Vaugujon Heelkonst, 8o.
Velseri Opera, fol. 2 voll.
Veneroni Grammaire Italien, 8o.
Verheyen Anatomia, 4o. 2 voll.
Veteres Mathematici, fol. Gr. Lat. *Typis Regiis*.
Vida del Picaro Guzman d'Alfarache, 8o. 2 *voll*.
Vie & autres oeuvres de Platon, 12o. *Paris*, 2 *voll*.
——— *Memoires de Jean & Corneille de Wit*, 12o. 3 *voll*.
——— *du Pere Paul*, 12o.
Vies des Saints, *par Messrs du Port Royal*, 8o. 6 *voll*.
——— *des S. S. Peres*, *Filosofes*, *&c. dessiné*, *par Boitard*.
Vieussen Vasorum corporis humani Systema, 8o.
Vingboons nieuwste Gebouwen in Amsterdam, *fol*. 2*de deel*.
Vinnius ad Instituta, 4o.
Virgilius, in usum Delphini, 8o.
——— Heinsii, 12o.
Vitruve Architecture, *par Perrault*, *fol*.
Vocabularium Anglo-Saxonicum, per Benzon, 8o.
Voet ad Pandectas, fol. 2 voll.
——— ad Instituta, 4o. 2 voll.
Voorde (*van de*) *Ligtende Fackel der Chirurgie*, 4o.
Vossii Opera omnia, fol 6 voll.
——— Etymologicon Linguæ Latinæ, fol.
——— Charta Majori.
Voyages de Bernier au grand Mogol, 12o. 2 *voll*.
——— *de C. le Brun au Levant*, *fol. grand papier*.
——— *de Guinée*, *par Bosman*, 12o.
——— *de Hennepin*, 12o.
——— *de la Hontan*, 12o. 2 *voll*.
——— *aux Indes Orientales*, *par Bontekoe*, 12o.
——— *aux Indes Orientales*, *par Dellon*, 12o.
——— *d'Italie*, *par Misson*, 12o. 3 *voll*.
——— *de Leguat*, 12o. 2 *voll*.
——— *en Moscovie*, *par un Ambassadeur de l'Empereur*, 12o.
——— *ou Histoire de la Virginie*, 12o.
Versameling der Gedenkwaardigste Voyagien, 8o. 29 *deelen*.
——— *sommige deelen*, *apart*.
——— *deselve*, *in folio*, 8 *deelen*.
Voyagien van Jan Jansz. Struys, 4o.
——— --- *Ysbrand Ydes*, 4o.
——— *van Nicolaas Schmidt na Constantinopolen*, *en Egypten*, 8o.
——— *van Tavernier*, 4o. 3 *deelen*.
——— *van Jacob Janssen de Roy*, 8o.
——— *'t selve in quarto*.
——— *der Hollanders na Oost en West-Indien*, *verscheyde deelen*. *S. P.*
——— *en Schipbreuk van Robert Covert*, 8o.
——— *van Ralph Fitch*, *na Ormus*, *Goa*, *&c*. 8o.
——— --- *W. Hawkins door Oost-Indien*, 8o.
——— --- *Michiel Heberer door Asia en Africa*, 8o.
——— --- *Charles Leig na Gujana*, 8o.
——— --- *Walter Raleg na Gujana*, 8o.
——— *Johan Saris*, *na Bantam*, *&c*. 8o.

Voya-

Emendanda.

Pag. 39. lin. 15. lege כרוז p. 41. l. 18. למרקולים p. 60. l. 12. ἐγγαστριμύθους. p. 64. l. 17. *Cluverium.* p. 73. l. ult. seductas. p. 76. l. 17. Gyges. p. 78. l. 27. *Furiarum.* p. 79. l. 1. & 3. *Schottus.* p. 82. l. 27. *Dionysus.* p. 92. l. 6. *Thessala.* p. 96. l. 9. *præpes.* p. 101. l. 10. piratas. p. ibid. l. 11. sidus. p. 107. l. 22. piratarum. p. 111. l. 5. שירים p. 113. l. 16. soror, quam. p. 117. l. 13. דוד p. 121. l. 27. θαύματα πόντου. p. ibid. l. 31. Oreades. p. 122. l. 25. ποιμὰν. p. ibid. l. 30. θύρα. p. 124. l. 17. Μελιασέες. p. 128. l. 16. *Niliaca.* p. 135. l. 9. κωνωπίων. p. 148. l. 2. spiceam. p. ibid. l. 4. *Antonius.* p. 159. l. 15. *ara.* p. 173. l. 7. *lingua.* p. 174. l. 16. ἐπικαλύπτονται. p. ibid. l. 29. neminem. p. 175. l. ult. δεξιὰν. p. 176. l. 15. βαιτύλους. p. 178. l. 14. ἄνθρωποι. p. 182. l. 1. *invocari.* p. ibid. l. 21. γόνασιν. p. 189. l. 17. πλύσαι. p. 191. l. 15. *Quisquis.* p. ibid. l. 22. cæsis. p. 199. l. 19. Puteolana. p. 213. l. 12. στεφηφόρος βοῦς. p. 214. l. 5. *pulcerrima.* p. 220. l. 2. θύμαλα. p. 222. l. 25. *procul hinc, procul ite.* p. 225. l. 32. θύσαι. p. 258. l. 23. Lucani. p. 274. l. 3. ἐγγαστριμύθοις. p. 277. l. 2. Stephanus. p. 289. l. ult. competitorum. p. 310. l. 35. *Sacrique.* p. 314. l. 23. propioribus. p. 320. l. 16. Hebræorum. p. 331. l. 27. *Godelevæius.* p. 340. l. 4. Tullius. p. 358. l. ult. patet. p. 360. l. 6. *Spiculatores.* p. 373. l. 7. Aurigatores. p. 476. l. 12. multa. p. 379. l. 20. *classis.* p. 405. l. 2. *pomerium.* p. 413. l. 27. ἐπιγραφὴ. p. ibid. l. ult. σανίδα. p. 454. l. 10. τελοῦσιν εἰς ὄνομα κόρης. p. 455. l. 24. BIREMOSQUE. p. 463. l. 6. *undas.* p. 473. l. 24. sculpturæ tales sunt. p. 473. l. ult. ἅμαξα ἐφ᾽ ἧ. p. 507. l. 3. *convivas.* p. 511. l. 17. *Perfusus.* p. 514. l. 10. *novæ.* p. 520. l. 24. ὑδαρὲς. p. 522. l. 6. Ἑρμόον. p. 525. l. 15. *hinc & hinc fritillis.* p. 532. l. 30. εὐσχημόνως. p. 537. l. 11. *Plutarchus.* p. ibid. l. 12. dixerat. p. 540. l. 27. humero. p. 549. l. 20. τὸν ἱμάντα. p. 554. l. 10. *Matronæ.* p. ibid. l. 11. *Cætera, ni Cattia.* p. 559. l. 31. *faciant, ut euntibus.*